CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 9074

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan "Mali [illegible] 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı"nın onaylanmasına karar verilmiştir.

29 Ekim 2024

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2025 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2022 yılı başta Rusya-Ukrayna savaşı olmak üzere jeopolitik risklerin ve emtia fiyatlarının zirveye tırmandığı bir yıl olmuştur. Bu gelişmenin ardından başlıca gelişmiş ekonomilerde finansal sıkılaşma eğilimleri güçlenmiş ve küresel düzeyde iktisadi faaliyette yavaşlama beklentileri kuvvetlenmiştir. 2023 yılına gelindiğinde, dünya ekonomisinde sıkılaşan para politikaları, dirençli hale gelen küresel enflasyon ve Ekim ayından itibaren Orta Doğu'da İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarıyla şiddeti daha da artan jeopolitik gerilimler hâkim olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre 2023 yılında dünya ekonomisi yüzde 3,3 oranında büyümüştür. Gelişmiş ülkeler bu dönemde yüzde 1,7 büyürken bu ülkeler arasında ABD yüzde 2,9 ile beklentilerin üzerinde büyüme kaydederek olumlu ayrışmıştır. Avro Bölgesi ise Almanya ekonomisindeki daralmanın da etkisiyle yüzde 0,4 oranında sınırlı büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde Birleşik Krallık yüzde 0,3, Japonya ise yüzde 1,7 oranında büyümüştür. Aynı dönemde yüzde 4,4 büyüyen yükselen ve gelişmekte olan ülkeler Bloku içerisinde görece düşük performans gösteren Çin yüzde 5,3 oranında, Hindistan yüzde 8,2 büyürken Brezilya yüzde 2,9 ve Rusya yüzde 3,6 oranında büyümüştür.

Büyümeye eşlik eden ve dirençli hale gelen küresel enflasyon, özellikle gelişmiş ekonomilerde parasal sıkılaşmayla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Nitekim 2023 yılı üçüncü çeyreğinin başlangıcına kadar başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde politika faiz oranları kademeli şekilde yükseltilmiştir. Bununla birlikte Çin ekonomisindeki gayrimenkul sektörü kaynaklı sorunlar küresel emtia talebi üzerinde baskı oluşturmuş ve toplam talebin azalacağı beklentisiyle başta petrol olmak üzere emtia fiyatları gerilemeye başlayarak tarihi ortalamalarına yaklaşmıştır. Diğer taraftan 2024 yılında dirençli koruyan hizmet enflasyonu, diğer çekirdek enflasyon göstergeleri ve işgücü piyasasına ilişkin yüksek frekanslı veriler dağlıca gelişmiş merkez bankalarının finansal sıkılaşma yaklaşımlarını yılın ilk yarısında korumalarına neden olmuştur. Ancak, Haziran ayından itibaren Avrupa Merkez Bankası ve Eylül ayından itibaren ise ABD Merkez Bankası (Fed) gerek enflasyon oranı öngörülerinin hedefe yakınsamayı gerekse iktisadi faaliyette istenilenden fazla soğumaya neden olmamak üzere para politikası duruşundaki sıkılığı azaltma yönünde kararlar almıştır.

Dünya ekonomisindeki son gelişmeler değerlendirildiğinde, güncel veriler büyümede ılımlı seyrin devam ettiğine işaret ederken Çin ekonomisindeki seyrin küresel iktisadi faaliyet üzerinde baskı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak dünya ekonomisinin yılın üçüncü çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,6 oranında büyüme kaydetmiş olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu oran 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 0,7 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde mevsimsel etkilerden arındırılmış büyüme hızının 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 0,4, ikinci çeyreğinde yüzde 0,5 olarak, gelişmekte olan ülke ekonomilerde ise 2024 yılı ilk çeyreğinde yüzde 1,3, ikinci çeyreğinde

[1] SHB hesaplamaları, bu çalışmadaki tüm küresel ekonomik göstergeler için 51 ülke verisinden ülkeler itibariyle GSYİH ağırlıkları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

yüzde 0,8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler Çin ekonomisi hariç değerlendirildiğinde ise söz konusu oran 2024 yılının ilk çeyreği için yüzde 0,5, ikinci çeyreği için ise yüzde 0,4 olarak hesaplanmaktadır.

Önümüzdeki dönemde küresel iktisadi faaliyette ılımlı ancak daha istikrarlı bir büyümenin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bir süredir hizmet sektörlerindeki iyileşme sayesinde canlanan küresel iktisadi faaliyet, imalat sanayiinde görülen toparlanma neden iyi yatay bir gelişme göstermektedir.

Bu gelişmelerle, 2023 yılında yüzde 3,3 oranında büyüyen küresel ekonominin istikrarlı bir görünüm sergileyerek, güncel IMF tahminlerine göre 2024 yılında yüzde 3,2 büyümesi öngörülmektedir.

Finansal koşulların sıkılaşmasına rağmen artan mali harcamalara beklentilerden daha iyi performans sergileyen ve diğer gelişmiş ekonomilerden pozitif ayrışan ABD ekonomisinin 2024 yılında güçlü olan performansını koruyacağı tahmin edilmektedir. 2024 yılının ilk çeyreğinde mevsimsel etkilerden arındırılmış verilere göre bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,4, ikinci çeyreğinde ise yüzde 0,7 oranında büyüyerek küresel faaliyetin istikrarlı seyretmesinde rol oynamıştır. Yılın üçüncü çeyreği itibarıyla öncü göstergeler ve beklentiler ABD'deki iktisadi faaliyetlerin 2024 yılında yatay bir görünüm arz edeceğine 2025 yılında ise aktüeryel ile yakınsayacağına işaret etmektedir. Bu çerçevede, ABD ekonomisinin 2024 yılında yüzde 2,8, 2025 yılında yüzde 2,2 büyümesi beklenmektedir.

IMF'nin güncel tahminlerine göre 2024 yılında Avro Bölgesi'nin büyüme hızının bir önceki yıla göre toparlanması beklenmektedir. Avro Bölgesi mevsim etkilerinden arındırılmış olarak ve bir önceki döneme göre, 2024 yılının ilk ve ikinci çeyreğinde yüzde 0,3 oranında büyüme kaydetmiştir. Toparlanmanın önceki yıla göre yıl seyretmesinde küresel ticaretin normalleşmesiyle enerji ile diğer emtia arz ve fiyatlarındaki belirsizliklerin azalması rol oynamıştır. Enerji fiyatlarındaki düşüşün yanı sıra finansal koşulların sıkılaşmasıyla değer kazanan Avro ve Asya ekonomilerinden gelen yüksek teknoloji rekabeti, Avrupa sanayi ürünlerine olan talebi zayıflatmaktadır. IMF tahminlerine göre Avro Bölgesi'nin 2024 yılında yüzde 0,8, 2025 yılında ise toparlanarak yüzde 1,7 oranında büyümesi beklenmektedir. Bölgenin önde gelen ekonomilerinden olan Almanya'da iktisadi faaliyetin 2024 yılında 2023 yılına göre değişmemesi 2025 yılında ise yüzde 0,8 oranında artması beklenmektedir. Diğer önde gelen ekonomilerden olan Birleşik Krallık'ın yüzde 0,1 ve yüzde 1,5, Fransa'nın yüzde 1,1 ve yüzde 1,1, İspanya'nın yüzde 2,9 ve yüzde 2,2 oranlarında büyümesi beklenmektedir. 2024 ve 2025 yıllarında, Japonya ekonomisinde ise büyümenin yüzde 0,3 ve yüzde 1,1 olması beklenmektedir. Böylece gelişmiş ekonomilerin 2024 ve 2025 yıllarında yüzde 1,8 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Sıkı finansal koşullara ve jeopolitik gerilimlere rağmen, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2023 yılına benzer bir performans göstermeleri beklenmektedir. Özellikle yükselen ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinde büyümenin 2024 yılında bir önceki yıla yakın gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Önceki yılda olduğu gibi Çin ve Hindistan'ın büyüme oranlarıyla öne çıkmaları beklenmektedir. Bir önceki yılı yüzde 5,3 oranında görece güçlü bir büyümeyle tamamlayan Çin ekonomisi, dış talep ve ekonomik teşviklerin de etkisiyle 2024 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,7 büyümüştür. Gayrimenkul sektöründe kronikleşen finansal sorunlar ve ABD ile gerilimli dış politika ve ticaret ilişkileri Çin ekonomisi üzerinde baskı oluşturmaya devam etmektedir. Bu kapsamda, Çin ekonomisinin küresel olumsuz koşullara rağmen 2024 yılında yüzde 4,8, 2025 yılında ise yüzde 4,5 oranında büyümesi öngörülmektedir. Hindistan'ın ise

güçlü kamu alışveriş yatırım harcamalarının da etkisiyle aynı dönemde yüzde 7,0 ve yüzde 6,5 büyümesi beklenmektedir.

Söz konusu ülke gruplarından Rusya'nın 2024 ve 2025'te sırasıyla yüzde 3,6 ve yüzde 1,3, Brezilya'nın yüzde 3,0 ve yüzde 2,2 ve Meksika'nın yüzde 1,5 ve yüzde 1,3 büyümesi beklenmektedir. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin hem 2024 hem 2025 yılında yüzde 4,2 oranında büyümesi öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

	2023	2024 (1)	2025 (1)	2024 (2)	2025 (2)
Büyüme (Yıllık Değişim)					
Dünya	3,3	3,2	3,3	0,1	0,0
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	1,8	1,8	0,0	0,0
ABD	2,9	2,8	2,0	0,0	0,0
Japonya	1,9	0,3	1,1	0,6	0,1
Euro Bölgesi	0,4	0,8	1,2	0,0	-0,2
Almanya	0,1	0,0	0,8	0,1	-0,4
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,4	4,2	4,2	0,0	0,0
Doğu Asya ve Güneydoğu Asya Ülkeleri	5,3	5,0	5,0	0,1	0,0
Rusya	3,6	1,3	1,0	0,5	-0,5
Hindistan ve Çevresindeki Orta Kuşak	5,7	6,2	6,2	0,1	0,2
Çin	5,2	4,5	4,0	0,2	0,4
Hindistan	8,2	7,2	6,5	0,2	0,0
Latin Amerika ve Karayipler	2,4	2,1	2,3	0,1	-0,1
Brezilya	2,9	3,0	2,2	0,9	0,0
Sahra Altı Afrika	3,6	3,8	4,0	0,2	0,2
Dünya Ticaret Hacmi (Yıllık Değişim)	0,6	3,1	3,1	0,1	0,1
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	0,7	2,1	2,4	0,1	0,4
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	1,0	4,6	4,5	0,1	0,0
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama Yüzde Değişim)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,6	2,6	2,0	0,0	-0,1
ABD	4,1	2,7	1,9	0,1	-0,1
Euro Bölgesi	5,4	2,4	2,1	0,0	0,0
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,1	7,9	5,9	0,4	0,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,4	4,6	4,7	0,0	0,0
ABD	3,6	4,1	4,4	0,1	0,1
Euro Bölgesi	6,6	6,5	6,4	-0,0	-0,0
Yapısal Genel Devlet Dahil Borç Stoku / GSYİH (Yüzde)					
ABD	2,6	2,7	2,5	1,0	0,4
Euro Bölgesi	-3,5	-3,2	-3,0	-0,4	-0,5
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYİH (Yüzde)					
ABD	118,7	121,2	123,1	2,5	2,4
Euro Bölgesi	87,4	88,1	88,4	0,6	0,1
Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar/Varil) (3)	80,6	81,1	74,5	2,7	-3,0

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2024

(1) Tahmin

(2) 2024 Ekim ve 2024 Temmuz Tahminleri Arasındaki Farkın Yüzde Olarak Gösterimi (Puan Farkı)

(3) Brent, Dubai ve Batı Teksas Petrol Fiyatlarının Basit Ortalamasının Alınmasıyla Elde Edilmiştir

Küresel büyüme performansında beklenen ılımlı görünüm aynı zamanda küresel ticaretin önümüzdeki dönemdeki gidişatını belirleyecektir. Bununla beraber, enerji ve ulaşım maliyetlerinin seyri, Rusya-Ukrayna savaşının yanı sıra İsrail'in Gazze'de başlayan ve Lübnan başta olmak üzere bölgeye yayılan saldırılarının yansımaları, ticaret gerilimlerinin yeniden şiddetlenmesi olasılığı, yeşil ekonomiye geçiş çabaları ile finansal koşulların seyri de dünya ticareti üzerinde belirleyici olacaktır. Açıklanan son IMF tahminlerine göre, 2023 yılında yüzde 0,8 ile oldukça düşük kaydedilen küresel mal ve hizmet ticaretindeki artışın

2024 yılında yüzde 3,1 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı oranın 2025 yılında ise bir miktar daha toparlanma kaydederek yüzde 3,4 olacağı tahmin edilmektedir.

Covid-19 salgınıyla birlikte tarihi düşük seviyeleri gören Brent petrol fiyatları küresel ekonomideki toparlanmayla toparlanmış, ardından Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle 2022 yılı Mart ayında 123 dolar/varil olarak rekor seviyelere yükselmiştir. Öte yandan, küresel durgunluk fiyatlamasının etkili olmaya başlamasıyla üretim kısıtlamalarına rağmen petrol fiyatları 73 dolar/varil seviyesine kadar inmiştir. Ancak beklenen talep zayıflamasına rağmen petrol üretici ülkelerin üretim kararlarından ve yeni jeopolitik gerilimlerden destek alan petrol fiyatları son bir yıldır 70-90 dolar/varil aralığında dalgalanmıştır. Halihazırda petrol fiyatları söz konusu aralığın alt sınırına yakın seyretmekte, ancak Orta Doğu'da yaşanan gerilimin yayılmasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Küresel manşet enflasyon, sıkılaşık parasal ve maliyetlerin sıkılaşmasının etkisiyle ve dayanıklı mal fiyatlarının gerilemesi ve finansal koşulların talebi daraltması ile belirgin bir hızda düşüş kaydetmiştir. Ancak hizmetler, enerji ve bazı gıda ürünleri fiyatları manşet enflasyonda daha fazla inatçı görünmektedir. Bu çerçevede, son IMF tahminlerine göre, gelişmiş ekonomilerde ortalama tüketici enflasyonunun, 2023 yılında yüzde 4,6 oranındaki seviyesinden 2024 yılı itibarıyla yüzde 2,6'ya ineceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde 2023 yılında yüzde 8,1 olan yıllık ortalama tüketici fiyatları artışının, 2024 yılında yüzde 7,9 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

ABD ekonomisinde dirençli hale gelen enflasyonu düzenlemek amacıyla Fed Mart 2022-Temmuz 2023 arasında kesintisiz faiz artışlarına gitmiş ve böylece Nisan 2022'de 8,9 trilyon dolar olan ve yüksek bir seviyeye ulaşan bilançosunu küçültmeye başlamıştır. Nitekim Ekim 2024 itibarıyla Fed bilançosu 7,01 trilyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2023 yılı Temmuz ayından beri politika faiz oranını sabit tutan Fed, enflasyona ve istihdam piyasasına ilişkin beklentileri doğrultusunda 2024 yılı Eylül ayında ise faiz indirim döngüsünü başlatma kararı almıştır. 2023 yılı Eylül ayından itibaren faiz oranını sabit tutan Avrupa Merkez Bankası ise 2024 yılı Haziran ve Eylül aylarında aldığı kararlarla faiz indirim döngüsüne Fed'e göre daha erken başlamıştır. Bu gelişmede ABD'de enflasyon oranının Avro Bölgesi'ne göre daha dirençli olması etkili olmuştur. 2023 yılı Ekim ayından beri Avro Bölgesi enflasyon oranı ABD enflasyonunun altında seyretmektedir. Bununla birlikte Eylül ayında Avro Bölgesi enflasyon oranı yüzde 1,8 ile yüzde 2,0 olan hedefin altına gerilemiştir.

Küresel ekonomilerde işgücü piyasalarındaki talep ve arz yönlü iyileşen görünümüyle genel olarak düşüş kaydedilen işsizlik oranlarında 2024 yılında gelişmiş ekonomilerde daha belirgin olmak üzere sınırlı artışlar beklenmektedir. Bu çerçevede, 2024 yılında işsizlik oranının yüzde 4,6 olması beklenen gelişmiş ekonomiler arasında, ABD'de yüzde 4,1, Avro Alanında yüzde 6,5, Almanya'da yüzde 3,4, İspanya'da yüzde 11,6, Japonya'da yüzde 2,5 ve Birleşik Krallıkta yüzde 4,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise, Çin'de yüzde 5,1, Brezilya'da yüzde 7,2 ve Güney Afrika'da ise yüzde 33,7 olması öngörülmektedir.

Önümüzdeki dönemde küresel düzeyde iktisadi faaliyetin ılımlı seyretmesi ve ülkeler arası ekonomik ayrışmanın azalmasına yönelik beklentilere rağmen jeopolitik kaynaklı risklerin devam edeceği tahmin edilmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail'in başta Gazze olmak üzere Filistin topraklarına ve Lübnan'a yönelik sürdürdüğü saldırıların zaman içerisinde daha geniş

bir bölgeye yayılması önümüzdeki dönemde küresel ekonominin karşılaşacağı en önemli jeopolitik riskler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte çok çok ülkede gerçekleşecek olan seçimlerin kamu maliyesi üzerinde oluşturduğu ilave baskılar ve politika belirsizlikleri önemli risk unsurları arasında yer almaktadır. Küresel ölçekte enflasyonun düşürülmesi konusunda elde edilen kazanımlara rağmen para politikalarında normalleşmenin seyrine ve faiz indirim döngüsünün takvimine ilişkin belirsizlikler küresel risk iştahı ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Ayrıca ticaretindeki aksamalar, piyasa bozucu yeni sanayi politikalarının uygulanması ve buna bağlı yeni korumacılık eğilimleri küresel ticarette ayrışmaları beraberinde getirmektedir. Son olarak, iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve taşkın gibi doğal afetlerin sıklığının artması ve boyutlarının büyümesi küresel enflasyon beklentilerinde arz yönlü riskleri canlı tutmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, 2023 yılında yüzde 3,3 büyüyen ve 2024 yılında yüzde 3,2 oranında büyümesi beklenen küresel ekonominin aşağı yönlü risklere karşılık uygulanan para politikalarının ve başlıca gelişmiş ekonomilerde merkez bankalarının gevşemeye dönüşümünün de etkisiyle istikrarlı görünümünü koruyarak, 2025 yılında yüzde 3,2 oranında büyüme kaydetmesi öngörülmektedir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2023 yılında, küresel düzeyde zayıf dış talep koşullarına, jeopolitik gerilimlere ve Şubat ayında yaşanan deprem felaketine rağmen Türkiye ekonomisi yüzde 5,1 oranında büyüyerek güçlü bir performans sergilemiştir. Deprem bölgesinde ekonomik faaliyeti canlandırmak amacıyla uygulanan teşvikler ve yeniden yapılanmaya dönük uygulamalar ekonomiyi destekleyerek milli gelire katkıda bulunmuştur. Yılın tamamında inşaat dahil hizmetler sektörü güçlü görünümünü korumuştur. Hizmetler sektörü büyümenin arkasındaki itici güç olurken sanayi sektörü zayıf dış talebin etkisiyle uzun dönem ortalamasının altında kalmakla beraber büyümeye devam etmiştir.

2023 yılının tamamında kaydedilen yüzde 5,1 oranındaki büyümeye 9,5 puan katkı veren özel tüketim harcamaları önemliliğini sürdürürken, toplam tüketim harcamaları yüzde 11,9 oranında artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 6,4 oranında artarken net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı negatif 3,1 puan olmuştur. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye negatif katkısının 0,7 puanı mal ve hizmet ihracatındaki azalıştan kaynaklanırken, 2,4 puanı mal ve hizmet ithalatındaki artıştan kaynaklanmıştır.

2023 yılında bozulan dış talep koşullarının sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemesi sonucunda sektör yıl genelinde yüzde 1,7 oranında sınırlı artış kaydederken, hizmetler sektörü katma değeri yüzde 5,4 oranında artarak büyümenin sürükleyicisi olmuştur. Tarım sektöründe ise yüzde 0,2 oranında sınırlı bir artış kaydedilmiştir. Yıl genelindeki yüzde 5,1 oranındaki büyümeye sanayi sektörü ve hizmetler sektörü sırasıyla 0,3 puan ve 3,5 puan olumlu yönde katkı sunarken tarım sektörü katkıda bulunmamıştır.

2024 yılının ilk çeyreğinde, özellikle ABD ve Avro Bölgesi'ndeki bazı ekonomilerin beklenenden daha az yavaşlamasının ardından gelen ılımlı hava netcesinde oluşan faiz indirim beklentisi dış talep koşullarının ılımlı da olsa iyileşmesini sağlamıştır. Ayrıca, yurt içinde sıkılaştırıcı politikalara rağmen canlı seyreden talebin de etkisiyle kısadi faaliyet yeniden ivme kazanmış ve 2024 yılının ilk çeyreğinde GSYH büyümesi yüzde 5,3 oranında

artış kaydetmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise dezenflasyonist politikaların etkilerinin hissedilmesiyle iktisadi faaliyet ivme kaybetmiş ve GSYH büyümesi yüzde 2,5 oranında artış kaydetmiştir. Yılın ilk yarısında, sanayi sektörü GSYH büyümesine 0,7 puan katkı sunarken hizmetler sektörü 2,6 puan pozitif yönde katkı vermiştir. Tarım sektörü ise büyümeye sınırlı katkıda bulunmuştur.

2024 yılının ilk yarısında özel tüketim harcamaları yüzde 4,1 oranında artarken büyümeye 3,1 puanlık katkı yapmış, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 3,0 oranında artışla büyümeye 0,4 puan katkı sağlamıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 3,9 oranında artmış ve büyümeye 3,5 puan katkı vermiştir. Bu artışta hizmetler ile dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalarda gözlenen artışlar belirleyici olmuştur. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 4,7 oranında artarken büyümeye 1,2 puan katkı yapmıştır. Bu gelişmede makine ve teçhizat yatırımları büyümeye 0,2 puan katkı verirken inşaat sektörünün katkısı yılın ilk yarısında 0,8 puan olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 1,4 puan olmuştur.

2024 yılının ikinci yarısında ise, enflasyonu kontrol altına almak amacıyla uygulamaya konulan sıkı politikaların etkilerinin devamıyla iç talebin ivme kaybederek hizmetler sektörünün büyümesini yavaşlatması beklenirken, bir şekilde toparlanma kaydeden dış talep sayesinde sanayi sektörünün büyümesinin görece hız kazanacağı öngörülmektedir. Ayrıca, depremin bölgesinin yeniden inşa çalışmalarının devamıyla birlikte inşaat sektörünün güçlü bir biçimde büyümeye devam edeceği beklenmektedir. Böylece, Türkiye ekonomisinin 2024 yılında, uygulanan dezenflasyonist politikalar neticesinde, dengeli bir iç ve dış talep kompozisyonuyla yüzde 3,5 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

2023 yılında küresel ticaret hacmi artış hızı yavaşamış ve dış talep koşullarında bozulma yaşanmıştır. Küresel ticarettek zayıf görünüme rağmen, Türkiye'nin ihracatı küresel mal ihracatındaki genel azalış eğilimine göre olumlu ayrışarak yüzde 0,6 oranında sınırlı artış kaydetmiş ve 255,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat tarafında ise altın ithalatındaki yüksek seyir ve tüketim ve yatırım malları ithalatındaki yukarı yönlü eğilime rağmen enerji ithalatındaki düşüş sonrasında yüzde 0,5 düzeyinde azalış gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, 2023 yılında ithalat 362,0 milyar dolar seviyesinde gözlenmiş olup dış ticaret açığı 106,3 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Dış ticaret açığındaki gerilemeye ek olarak hizmetler dengesi fazlasındaki artışla birlikte cari işlemler açığı 40,5 milyar dolar seviyesinde, cari işlemler açığının GSYH'ya oranı ise yüzde 3,6 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında dış talep koşullarının görece toparlanma eğilimi gözlenmektedir. İhracat fiyatlarındaki olumsuz görünüme rağmen 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 artarak 170,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalatta ise dezenflasyon süreci kapsamında iç talepteki zayıflama sonrasında düşüş kaydedilmiştir. İthalattaki düşüşte altın ithalatındaki aşağı yönlü seyir etkili olurken enerji ithalatında yatay bir seyir izlenmektedir. 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,6 oranında azalarak 225,7 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde, seyahat gelirleri yüzde 9,3 artarak 35,9 milyar dolara yükselmiştir.

İhracatın 2024 yılının kalan aylarında benzer bir artış eğilimi göstermesi beklenmektedir. İthalat tarafında ise altın ithalatındaki düşüşün devam edeceği, büyük oranda jeopolitik gelişmelere göre şekillenecek emtia fiyatlarının ve iç talep koşullarının ithalat üzerindeki temel belirleyiciler olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, ihracatın ve ithalatın sırasıyla 264,0 milyar dolar ve 345,0 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşeceği varsayımıyla 2024 yılı dış ticaret açığının 81,1 milyar dolar seviyesine genişleyeceği tahmin edilmektedir. Dış ticaret açığındaki düşüş ve seyahat gelirlerindeki artışla birlikte 2024 yılı sonunda cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 1,7 olması beklenmektedir.

Türkiye ekonomisine 2023 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam 890 bin kişi artarken tarım dışı istihdam 1 milyon 51 bin kişi artmıştır. İşgücüne katılma oranı yıllık bazda 0,2 puan artmış, işsizlik oranı 1 puan azalarak yüzde 9,4'e gerilemiştir. Aynı yılda genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 17,4 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılı Ağustos ayında geçen yılın aynı ayına göre istihdam edilenlerin sayısı 1 milyon 93 bin kişi artarak 33 milyon 161 bin kişi, istihdam oranı ise 1,3 puan artış ile yüzde 50,3 olmuştur. İşsizlik oranı ise 0,7 puan azalış ile yüzde 8,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılı genelinde işsizlik oranının yüzde 9,3 olması beklenmektedir.

Toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2021 yılında yüzde 26,6'ya gerilemiştir. 2024 yılında ise toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,4 puan yükselerek yüzde 27,0 olacağı tahmin edilmektedir.

2023 yılının ilk yarısında yıllık TÜFE enflasyonu, enerji grubundaki baz etkisiyle belirgin bir yavaşlama eğilimine girmiş ve Haziran ayında yüzde 38,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Mayıs ayından itibaren doğal gazda uygulanan ek sübvansiyonlar enerji fiyatlarını önemli ölçüde düşürmüş, çekirdek kurumlarda görece istikrarlı seyir ile gıda ve temel mal fiyatlarındaki ılımlı görünüm enflasyondaki yavaşlama eğilimini desteklemiştir. Ancak, ücret gelişmeleri ve fiyat katılıkları yüksek seviyelerini korumuş, toplam talep koşulları yılın ikinci yarısında ivme kaybetse de enflasyonist düzeyde kalmaya devam etmiştir. Kalıcı dezenflasyon sürecinin sağlanabilmesi için sıkılaşan geçiş dönemi önlemleri ve depremin nedeniyle oluşan dezenflasyonist ihtiyacı, TÜFE yıllık artış oranının artmasına neden olmuş ve TÜFE'de yıl sonunda yüzde 64,8 artış kaydedilmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde birikimli TÜFE artış oranı yüzde 35,3 olarak gerçekleşmiştir. Birikimli TÜFE artış oranında, hizmet fiyatlarının yüksek seyrini sürdürmesi ve ücret gelişmeleri belirleyici rol oynamıştır. Talepteki görece bağlı olarak, temel mal fiyatları artış hızındaki yavaşlama sınırlı kalmış ve gıda fiyatlarındaki görece olumsuz görünüm de birikimli TÜFE artışının diğer belirleyicileri olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Eylül ayında TÜFE yıllık artış hızı yüzde 49,4 olarak kaydedilmiştir.

Para politikasındaki sıkı duruşla birlikte yurt içi talepteki dengelenme, çekirdek kurumlardaki istikrarlı seyir ve enflasyon beklentilerindeki iyileşmenin etkisiyle, TÜFE yıllık artış oranının yıl sonunda yüzde 41,5 seviyesine gerilemesi tahmin edilmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

Türkiye ekonomisi, 2023 yılının ilk yarısında meydana gelen deprem felaketine ve küresel düzeyde yüksek seyreden enflasyonla mücadele amacıyla uygulanan sıkı para politikalarının neden olduğu talep daralmasına rağmen bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,6 oranında büyüme kaydetmiştir. Depremin bölgesinde yürütülen yeniden yapılanma faaliyetleri ve uygulanan etkili politikalar depremden etkilenen 11 ilde iktisadi faaliyetin canlılığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Yılın ikinci yarısında ise milli gelir artış hızı yüzde 5,6 oranında gerçekleşmiş olup iktisadi faaliyetin ivme kazanarak canlılığını sürdürdüğüne işaret etmiştir. Bu dönemde, hizmetler sektörü (inşaat dâhil) büyümenin sürükleyicisi olmasına rağmen uygulanmaya başlanan sıkılaştırıcı politikalarla hız kaybederken sanayi sektörü ise önemli bir toparlanma kaydetmiştir. Böylelikle, yılın ikinci yarısından itibaren enflasyonu kontrol altına almaya yönelik uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikalarının etkisiyle büyüme kompozisyonu daha dengeli bir görünüm arz etmeye başlamıştır. Yıl genelinde ise GSYH artış hızı yüzde 5,1 oranında gerçekleşerek ekonominin güçlü görünümünü koruduğunu göstermiştir. Bu dönemde katma değer, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 5,4, sanayi sektöründe yüzde 1,7 artmıştır. İmalat sanayinin katma değeri yüzde 2,5 artarken hizmetler sektöründe kaydedilen artışta ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, finans ve sigorta faaliyetleriyle inşaat faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü katma değeri ise yüzde 0,2 oranında sınırlı artarak büyümeye katkıda bulunmamıştır.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2023			2024			Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	5,3	0,6	-0,6	0,5	6,9	1,7	1,1	0,9	2,7	2,5
Sanayi	-0,1	1,8	5,9	2,8	3,2	-0,8	1,7	1,7	1,5	1,5
Hizmetler (3)	5,3	5,2	5,2	4,5	5,4	5,5	8,1	5,4	5,4	4,7
GSYH	4,5	4,5	4,6	4,6	5,3	5,6	5,5	5,1	5,1	4,7
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	7,5	4,3	10,7	5,2	2,4	3,0	6,5	5,7	5,3	4,5
Sanayi	25,2	22,5	21,5	22,0	21,8	19,9	26,4	22,5	23,4	23,5
Hizmetler	67,5	51,1	56,7	62,5	65,5	64,7	59,6	59,6	59,7	59,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), TCMB, TUİK
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) Sabit fiyatlarla alıp satılan sektörün dahil...
(4) Dengesiz fiyat değişimlerinden kaynaklanan yanıltıcılığı ortadan kaldırmak...

2024 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 3,8 oranında büyüme kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde sırasıyla yüzde 4,2, yüzde 1,2 ve yüzde 3,5 oranlarında artmıştır.

2024 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin olarak perakende satış hacim endeksi ve hizmet sıra endeksi gibi talep yönü göstergelerdeki azalma eğilimi uygulanan dezenflasyonist

politikalarını etkili olduğunu gösterirken, ekonomik büyümenin yılın ikinci yarısında hafif ivme kaybı yaşayacağına işaret etmektedir. Reel sektörün güçlü aylardan önemli sinyaller veren öncü göstergeler söz konusu ivme kaybının makul sınırlarda kalacağını ima etmektedir. Yılın ilk çeyreğinde güçlü büyümeye kaydeden dış talebin etkisiyle bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,4 oranında önemli bir büyüme oranı kaydeden sanayi üretim endeksi ikinci çeyrekte talep koşulları ve resmi tatiller kaynaklı iş günü kayıpları nedeniyle yıllık bazda yüzde 3,0 oranında daralmıştır. Temmuz ayında ise sanayi üretimi yıllık olarak yüzde 1,6 oranında ılımlı artış kaydederken Ağustos ayında yıllık yüzde 5,9 oranında daralmıştır. Bununla beraber, kademeli bir şekilde iyileşmesi beklenen dış talep koşullarının yılın son çeyreğinde sanayi sektörünü destekleyeceği tahmin edilmektedir. Bu veriler ışığında, GSYH büyüme hızının nispeten ılımlı bir performans sergileyeceği ve daha dengeli bir büyüme kompozisyonunun tesis edileceği değerlendirilmektedir. İktisadi faaliyet hafif yavaşlamakla beraber büyüme eğiliminin yılın ikinci yarısında devam edeceği öngörüsüyle GSYH artışının 2024 yılının tamamında yüzde 3,5 oranında gerçekleşmesi tahmin edilirken üretim sektörünün ilgisinde katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 2,0, sanayi sektöründe yüzde 2,5 ve hizmetler sektöründe yüzde 3,4 oranlarında olması beklenmektedir.

b) Hedefler

Sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme kompozisyonunun tesisi önceliğinden yaklaşımın devamıyla 2025 yılında Türkiye ekonomisinin yüzde 4,0 oranında talep yönlü enflasyonist baskı oluşturmayacak bir konjonktürde büyümesi öngörülmektedir. Ekonominin istikrarlı ve sağlıklı yapısı korunarak güçlü, kapsayıcı ve istihdamı destekleyen büyümenin sağlanması amacıyla makroekonomik dengeleri gözeten uygulamalara devam edilerek para, maliye ve gelirler politikalarının tam koordinasyon içerisinde yürütülmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca, kamu yatırımlarının verimli sektörlerde yoğunlaştırılması, sanayi ve hizmetler sektöründe katma değeri yüksek üretimin teşvik edilmesi, enerji bağımlılığını azaltacak politikalar ve yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişmesi önemli hedefler arasında bulunmaktadır. Dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi alanındaki gelişmeler dikkate alarak bu alanlardaki yatırımların artırılmasıyla küresel rekabet gücünün yükseltilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmektedir.

İç ve dış talebin dengelendiği büyüme kompozisyonunun devamıyla tasarruf ve özel kesim yatırımlarının artırılması önceliklendirilmektedir. Bu gelişmelere birlikte, 2025 yılında sanayi sektörünün ekonomik büyümeye önemli katkı vermesi sağlanacaktır. Ayrıca, iktisadi ve sosyal faaliyetlerin canlılığını sürdürmesi ve turizm sektörünün katkısıyla hizmetler sektörü GSYH büyümesini desteklemeye devam edecektir. Bu dönemde tarım sektörünün de GSYH büyümesine uzun dönem ortalamalarıyla benzer şekilde katkı vermesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

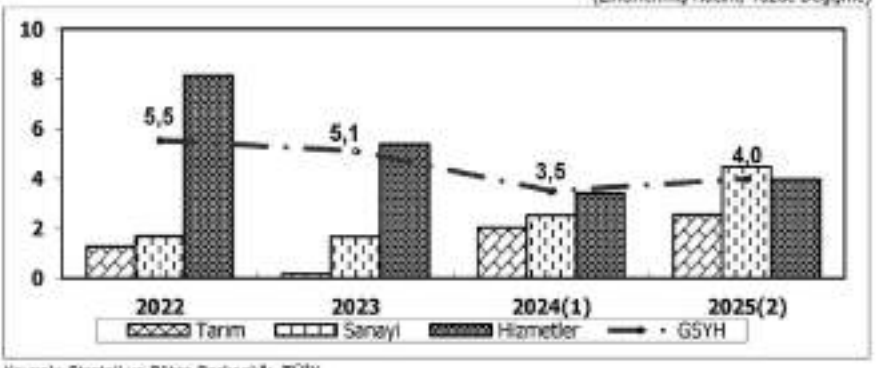

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

TABLO 1: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

Nüfus ve İşgücü									
Toplam Nüfus (1)	83	84	85	86	87	88	89	90	91
Kadın	41	42	43	43	44	44	45	45	46
Erkek	42	42	42	43	43	44	44	45	45
Toplam Nüfus İçinde Yaşayan Yaşlı Oranı	8,1	8,3	8,5	8,8	9,1	9,4	9,8	10,2	10,7
Yaşlı	6,7	6,9	7,1	7,4	7,7	8,0	8,4	8,8	9,2
Diğer	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5
Çalışma Çağındaki Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı	62,3	62,5	62,6	62,7	62,8	62,9	63,0	63,1	63,2
Çalışma Çağındaki Nüfusun Artış Oranı	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Genel Nüfus Artış Oranı	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Toplam İşgücü (Bin Kişi)	52.100	52.900	53.700	54.500	55.300	56.100	56.900	57.700	58.500
Toplam İşgücü Artış Oranı (%)	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Çalışan Nüfus	48.900	49.700	50.500	51.300	52.100	52.900	53.700	54.500	55.300
İşsizlik Oranı (%)	6,1	6,1	6,0	5,9	5,8	5,7	5,6	5,5	5,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla									
GSYİH (Cari Fiyatlarla)	9.120.000	9.750.000	10.420.000	11.140.000	11.910.000	12.730.000	13.610.000	14.550.000	15.550.000
GSYİH Artış Oranı (Sabit Fiyatlarla)	5,5	5,4	5,3	5,2	5,1	5,0	4,9	4,8	4,7
Kişi Başına Düşen GSYİH (Cari Fiyat)	109.800	115.600	121.700	128.100	134.800	141.800	149.200	157.000	165.200
Kişi Başına Düşen GSYİH (SAGP, Cari)	138.400	145.900	153.600	161.500	169.700	178.200	187.000	196.200	205.800
Sektörel Dağılım (Hizmetler, Sanayi, Tarım)	63 / 31 / 6	63 / 31 / 6	64 / 30 / 6	64 / 30 / 6	64 / 30 / 6	65 / 29 / 6	65 / 29 / 6	65 / 29 / 6	66 / 28 / 6
Büyüme Katkısı (Tüketim, Yatırım, Net İhracat)	3,1 / 1,8 / 0,6	3,0 / 1,7 / 0,7	2,9 / 1,6 / 0,8	2,8 / 1,5 / 0,9	2,7 / 1,4 / 1,0	2,6 / 1,3 / 1,1	2,5 / 1,2 / 1,2	2,4 / 1,1 / 1,3	2,3 / 1,0 / 1,4
Dış Ticaret									
İhracat (FOB)	1.640	1.720	1.810	1.900	1.990	2.080	2.170	2.260	2.350
İthalat (CIF)	2.150	2.260	2.380	2.500	2.620	2.740	2.860	2.980	3.100
Dış Ticaret Dengesi (FOB)	-510	-540	-570	-600	-630	-660	-690	-720	-750
Cari İşlemler Dengesi	-310	-330	-350	-370	-390	-410	-430	-450	-470
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (%)	-3,4	-3,4	-3,4	-3,3	-3,3	-3,2	-3,2	-3,1	-3,0
Kamu Finansmanı									
Kamu Gelirleri	1.980	2.110	2.250	2.400	2.560	2.730	2.910	3.100	3.300
Kamu Harcamaları	2.150	2.290	2.440	2.600	2.770	2.950	3.140	3.340	3.550
Kamu Gelirleri / GSYİH (%)	21,7	21,6	21,6	21,5	21,5	21,4	21,4	21,3	21,2
Kamu Harcamaları / GSYİH (%)	23,6	23,5	23,4	23,3	23,3	23,2	23,1	23,0	22,8
Bütçe Dengesi	-170	-180	-190	-200	-210	-220	-230	-240	-250
Bütçe Dengesi / GSYİH (%)	-1,9	-1,8	-1,8	-1,8	-1,8	-1,7	-1,7	-1,7	-1,6
Kamu Borç Stoku	3.420	3.600	3.790	3.990	4.200	4.420	4.650	4.890	5.140
Kamu Borç Stoku / GSYİH (%)	37,5	36,9	36,4	35,8	35,3	34,7	34,2	33,6	33,1
Fiyatlar ve Enflasyon									
Tüketici Fiyat Endeksi (Yıllık Ortalama)	112,4	118,9	125,8	133,1	140,8	148,9	157,4	166,3	175,6
Enflasyon Oranı (Yıllık Ortalama, %)	12,4	5,8	5,8	5,8	5,8	5,7	5,7	5,6	5,6
Çekirdek Enflasyon (%)	11,8	6,1	5,9	5,8	5,7	5,6	5,5	5,4	5,3
Üretici Fiyat Endeksi	118,6	125,1	132,0	139,3	147,0	155,1	163,6	172,5	181,8

(1) Yıl ortasında ikamet eden nüfus. Nüfus projeksiyonları, doğurganlık ve göç varsayımlarına dayanmaktadır. Kaynak: Nüfus İdaresi Başkanlığı ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi hesaplamaları.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla) GSYH (1) (Milyon TL)	Fert Başına TL (1)	Fert Başına Dolar (1)	Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (Dolar/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (Dolar) (3)
1960	27 464	27 [illegible]	1 [illegible]	4 [illegible]	0,3	3 [illegible]
1965	31 391	39 [illegible]	1 [illegible]	4 [illegible]	0,33	3 [illegible]
1970	34 [illegible]	171 [illegible]	2 [illegible]	4 [illegible]	0,5	3 [illegible]
1975	38 [illegible]	1 [illegible] 366	3 [illegible]	3 [illegible]	0,61	3 [illegible]
1980	44 [illegible]	302 [illegible]	5 [illegible]	3 [illegible]	0,88	3 [illegible]
1985	48 [illegible]	632 [illegible]	7 [illegible]	1 [illegible]	0,74	3 [illegible]
1990	54 [illegible]	1 [illegible]	11 [illegible]	4 [illegible]	0,71	10 [illegible]
1995	61 [illegible]	6 [illegible]	9 [illegible]	3 [illegible]	0,91	11 [illegible]
1996	62 [illegible]	9 [illegible]	11 [illegible]	3 [illegible]	0,94	12 [illegible]
1997	63 [illegible]	1 [illegible]	12 [illegible]	3 [illegible]	0,91	13 [illegible]
1998	64 [illegible]	1 [illegible]	14 [illegible]	3 [illegible]	0,88	16 [illegible]
1999	65 [illegible]	1 [illegible]	13 [illegible]	3 [illegible]	0,92	15 [illegible]
2000	[illegible]	1 [illegible]	15 [illegible]	3 [illegible]	0,93	17 [illegible]
2001	67 [illegible]	1 [illegible]	13 [illegible]	2 [illegible]	0,93	17 [illegible]
2002	68 [illegible]	1 [illegible]	15 [illegible]	3 [illegible]	0,93	19 [illegible]
2003	69 [illegible]	1 [illegible]	21 [illegible]	3 [illegible]	0,93	20 [illegible]
2004	70 [illegible]	1 [illegible]	23 [illegible]	3 [illegible]	0,91	22 [illegible]
2005	71 [illegible]	2 [illegible]	26 [illegible]	3 [illegible]	0,9	24 [illegible]
2006	72 [illegible]	2 [illegible]	30 [illegible]	3 [illegible]	0,86	26 [illegible]
2007	73 [illegible]	2 [illegible]	38 [illegible]	3 [illegible]	0,84	32 [illegible]
2008	74 [illegible]	3 [illegible]	29 [illegible]	3 [illegible]	0,8	28 [illegible]
2009	75 [illegible]	3 [illegible]	46 [illegible]	3 [illegible]	0,8	28 [illegible]
2010	76 [illegible]	3 [illegible]	52 [illegible]	3 [illegible]	0,84	29 [illegible]
2011	77 [illegible]	4 [illegible]	60 [illegible]	3 [illegible]	0,81	29 [illegible]
2012	78 [illegible]	4 [illegible]	66 [illegible]	3 [illegible]	0,79	31 [illegible]
2013	79 [illegible]	4 [illegible]	70 [illegible]	3 [illegible]	0,77	31 [illegible]
2014	80 [illegible]	4 [illegible]	73 [illegible]	3 [illegible]	0,74	32 [illegible]
2015	81 [illegible]	4 [illegible]	73 [illegible]	3 [illegible]	0,73	32 [illegible]
2016	82 [illegible]	4 [illegible]	74 [illegible]	3 [illegible]	0,73	33 [illegible]
2017	83 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,73	36 [illegible]
2018	83 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2019	84 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2020	84 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2021	85 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2022	85 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2023 (4)	86 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]
2024 (4)	86 [illegible]	5 [illegible]	84 [illegible]	3 [illegible]	0,7	36 [illegible]

Genel Kaynak: Bu Bülten [illegible], 2024

(1) 1960-2022 yılları için [illegible] Bülteni, 2023 Ocak, [illegible] Bülteni. Bu tablonun [illegible] için [illegible] GSYH için [illegible] kullanılmıştır. (2) [illegible] OECD [illegible] [illegible] 2024 2025 Şubat [illegible] [illegible] [illegible] (3) SAGP [illegible] [illegible] [illegible]

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2023 yılında istihdam, emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemelere ve depremin etkilerine rağmen güçlü seyrini sürdürmüş ve önceki yıla göre 680 bin kişi artarak 31 milyon 632 bin kişi olmuştur. İşgücüne katılma oranı ise 0,2 puan artarak yüzde 53,3 seviyesine yükselmiştir. Bu çerçevede işsizlik oranı bir önceki yıla göre 1 puan azalarak yüzde 9,4 düzeyine gerilemiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

(Yüz Yaş Üstü Nüfus)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Çalışma Çağındaki Nüfus	60 013	61 494	62 979	63 704	64 571	65 115
İşgücü	32 203	32 526	31 715	33 716	34 384	34 896
İstihdam	**28 691**	**28 042**	**26 605**	**28 797**	**30 752**	**31 632**
Tarım	5 282	5 056	4 737	4 948	4 963	4 697
Sanayi	5 586	5 572	5 483	6 143	6 463	6 711
Hizmetler (1)	17 723	17 374	16 475	17 726	19 224	20 227
İnşaat	2 101	2 039	1 910	2 177	2 102	1 997
Tarım Dışı İstihdam	23 409	22 986	21 868	23 919	25 789	26 934
İşsiz	3 512	4 484	5 110	4 919	3 632	3 264
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**53,1**	**52,9**	**49,1**	**51,4**	**53,1**	**53,3**
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,3	45,6	42,2	45,2	47,5	48,3
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**10,9**	**13,7**	**13,1**	**12,0**	**10,4**	**9,4**
Genç (15-24 Yaş) İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,9	25,2	24,9	22,6	19,1	17,4

Kaynak: TÜİK (Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları)
(1) Onarım dahildir.

2023 yılındaki ekonomik büyümenin etkisiyle toplam istihdam bir önceki yıla göre yüzde 2,9 oranında artarken sanayi ve hizmetler istihdamı sırasıyla yüzde 3,7 ve yüzde 5,2 oranlarında artmıştır. Tarım istihdamı ise aynı dönemde yüzde 3,5 oranında düşmüştür. Toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 14,8, yüzde 21,2 ve yüzde 63,9 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

(Yüzde)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ücretli veya Yevmiyeli	68,0	68,4	70,3	69,9	70,5	71,2
Kendi Hesabına Çalışan	17,1	16,5	16,3	15,1	15,3	15,2
İşveren	4,5	4,5	4,4	4,6	4,5	4,6
Ücretsiz Aile İşçisi	10,5	10,7	8,5	10,4	9,7	9,0
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK (Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları)

2023 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde ücretli veya yevmiyeliler ile işverenlerin payı artarken kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçilerinin payı azalmıştır.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2023 (1)	2024 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	67 357	68 522
İşgücü	37 716	38 677
İstihdam	**34 507**	**35 688**
Tarım	4 590	4 594
Sanayi	6 318	6 697
İnşaat (2)	18 265	18 268
Hizmet	5 337	6 131
İşsiz	3 210	2 989
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**53,1**	**54,2**
Erkek Oranı (Yüzde)	68,2	69,6
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**9,2**	**8,4**
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	17,1	15,5

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) Ara dönem verileri esas alınmıştır.
(2) İnşaat sektörü dahildir.

2024 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam 1 milyon 181 bin kişi artmıştır. Aynı dönemde işsizlik oranı 0,8 puan azalarak yüzde 8,4, genç işsizlik oranı ise 1,2 puan azalarak yüzde 15,9 seviyesine düşmüştür.

2024 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam tarım dışı sektörlerde 983 bin kişi, tarımda 206 bin kişi artmıştır. Bu dönemde istihdam sanayide 121 bin kişi azalırken, hizmetlerde 1 milyon 102 bin kişi artmıştır.

Mevsimsel etkilerden arındırılmış verilere göre, 2024 yılı Ağustos ayında istihdam 32 milyon 776 bin kişi, istihdam oranı ise yüzde 49,7 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 8,5, işgücüne katılma oranı ise yüzde 54,3 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 1 milyon 36 bin kişi artması, işgücüne katılma oranının ise yüzde 54,5'e ulaşması beklenmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 9,1'den yüzde 9,3'e düşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2024 (1)	2025 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	56 064	61 838
İşgücü	36 000	36 728
İstihdam	**32 668**	**33 200**
Tarım Dışı İstihdam	27 892	28 452
Tarım İstihdamı	4 759	4 748
İşsiz	3 332	3 528
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**54,5**	**55,0**
Erkek Oranı (Yüzde)	69,4	69,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**9,3**	**9,6**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

b) Hedefler

2025 yılında, öngörülen büyüme oranı çerçevesinde istihdamın bir önceki yıla göre 532 bin kişi artması beklenmektedir. İşgücüne katılma oranının 0,5 puan artarak 2025 yılında yüzde 55,0 seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir. Yıl genelinde işgücüne katılım ve nüfus artış etkilerinin istihdam artışına baskın gelmesiyle işsizlik oranının yüzde 9,6 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar (Yüzde Puan)

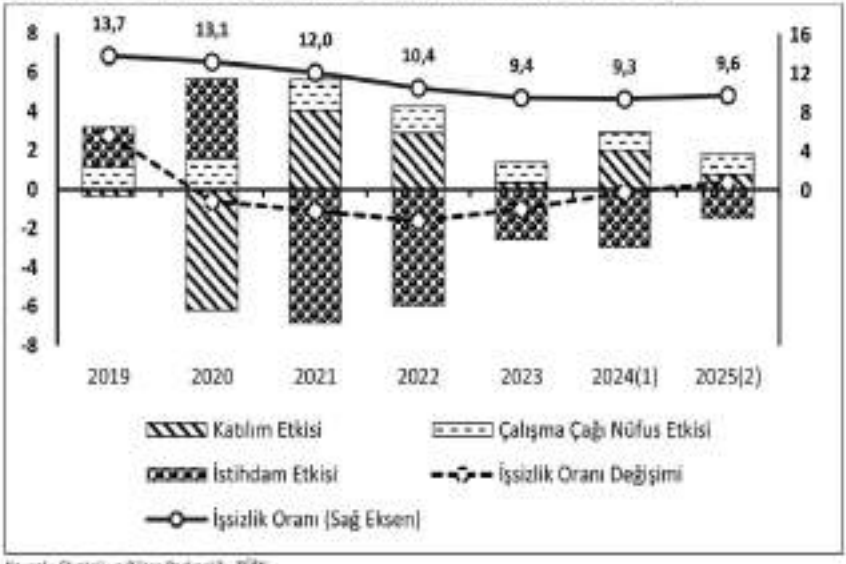

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2023 yılında ekonomide toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamalarındaki artışın olumlu katkısıyla GSYH yüzde 5,1 oranında büyümüştür. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı -3,1 puan, toplam tüketimin büyümeye katkısı 9,8 puan olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artış ise büyümeye 2,0 puanlık katkıda bulunmuştur. 2023 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının üzerinde kalırken kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış ise kamu kesimi harcanabilir gelir artışının altında gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2023 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 12,7, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 4,8 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 2,3 puan artarak yüzde 63,1, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı ise 1,1 puan artarak yüzde 9,3 olmuştur.

2023 yılında, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki reel artış yüzde 8,4 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak yüzde 3,7 olurken, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 2,6 puan artarak yüzde 28,2'ye yükselmiştir. 2023 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 2,8 oranında düşüş kaydederken reel mal ve hizmet ithalatındaki artış ise yüzde 11,8 olmuştur.

2023 yılında toplam tüketimin GSYH'ya oranı yüzde 72,5 olurken, toplam yurt içi tasarruflerin GSYH'ya oranı yüzde 26,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede özel kesim tasarruflarının payında kaydedilen düşüş önemli rol oynarken, kamu tasarruflarının da düşüşe katkısı olmuştur. Bu dönemde kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı yüzde 1,4 seviyesinde gerçekleşirken özel kesim tasarruf oranı ise bir önceki yıla göre 2,9 puan azalarak yüzde 25,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2024 yılının ilk yarısında yüzde 3,8 oranında gerçekleşen büyüme hanra en önemli katkı tüketim harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 oranında artarak büyümeye 3,5 puanlık etki etmiştir. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 4,7 artmış ve bunun ekonomik büyümeye katkısı 1,2 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 4,1 oranında artarak yüzde 3,8 oranındaki büyümeye 4,6 puanlık önemli seviyede katkı yapmıştır.

2024 yılının ilk yarısında mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 2,1 oranında artış gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 4,4 oranında azalmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 1,4 puan katkıda bulunmuştur.

Zincirlenmiş hacim endeksine göre 2024 yılında özel tüketim harcamalarının yüzde 3,2, kamu tüketim harcamalarının yüzde 2,2 artması ve böylece toplam tüketim harcamalarının yıl tamamında yüzde 3,0 oranında artış göstermesi öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,7, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 3,0 artması ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,0 oranında artması beklenmektedir. Büyümeye, özel tüketim nihai talebinin 3,1 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise 0,3 puan pozitif yönde katkı yapması beklenmektedir. 2024 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye 1,0 puan katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nin 2024 yılında yüzde 3,5 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar

(Yüzde Puan)

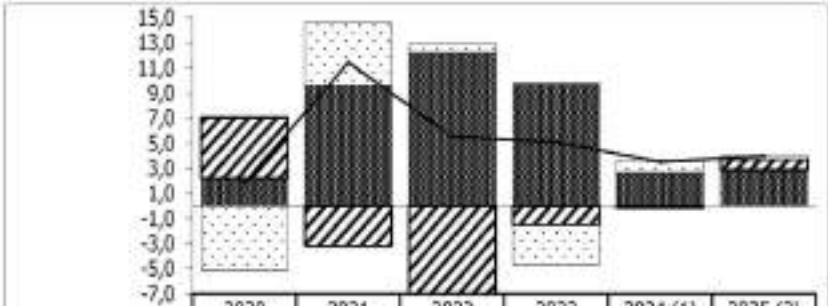

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Net İhracat	-5,2	5,0	0,7	-3,1	1,0	0,2
Yatırım	4,8	-3,2	-7,4	-1,5	-0,2	0,9
Tüketim	2,2	9,6	12,2	9,8	2,7	2,8
GSYH	1,9	11,4	5,5	5,1	3,5	4,0

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Bu dönemde, özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2024 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 88,0'a gerilemesi, kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranın ise 0,2 puan artarak yüzde 11,0 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2024 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 27,0 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, büyük oranda özel kesim tüketimindeki ciddi düşüşün etkisiyle artan özel kesim tasarruflarının belirleyici olması öngörülmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında yüzde 4,0 olması hedeflenen GSYH büyümesinin, öngörülen yurt içi talep artışının yanı sıra sabit sermaye yatırımlarının da katkısıyla dengeli bir yapıda gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2025 yılında bir önceki yıla göre özel ve kamu kesimi tüketim harcamalarında sırasıyla yüzde 3,4 ile yüzde 2,3 oranlarında reel artış olması beklenmektedir. Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,5, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 3,7 oranında reel olarak artacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının reel olarak yüzde 3,5 artması öngörülmektedir.

2025 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 2,6 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 0,8 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının 0,1 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatı katkısının ise 0,2 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranının 2025 yılında 0,1 puan artarak yüzde 11,1 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu dönemde, kamu tasarruflarının milli gelire oran

olarak yüzde 1,3 seviyesinde, kamu yatırımlarının ise yüzde 3,7 seviyesinde olması beklenmektedir.

2025 yılında özel tasarrufların GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,2 puan artarak yüzde 26,5, özel yatırım harcamalarının ise 1,7 puan artarak yüzde 26,6 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının yüzde 0,2 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2025 yılında toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 27,8, toplam tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının ise yüzde negatif 2,0 olması beklenmektedir.

TABLO 1: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)

	2023	2024 (1)	2025 (2)	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	**19 240 542**	**31 841 274**	**43 961 288**	**72,5**	**72,0**	**71,4**
Kamu	2 490 642	4 705 015	6 225 237	9,3	10,6	10,1
Özel	16 759 900	27 136 260	37 736 051	63,1	61,4	61,3
Toplam Yatırım	**7 954 205**	**12 646 483**	**18 320 767**	**30,0**	**28,6**	**29,8**
Kamu	1 026 476	1 993 649	1 993 649	4,1	4,7	3,7
Özel	6 927 729	10 652 834	16 327 118	25,9	24,1	26,6
Sabit Sermaye Yatırımı	**8 456 574**	**13 647 138**	**19 021 277**	**31,9**	**30,9**	**30,9**
Kamu	970 815	1 906 965	1 986 625	3,7	3,8	3,2
Özel	7 485 758	11 960 172	17 032 651	28,2	27,0	27,7
Stok Değişmesi	**-502 369**	**-1 000 655**	**-700 510**	**-1,9**	**-2,3**	**-1,1**
Kamu	105 961	45 914	6 906	0,4	0,1	0,1
Özel	-608 330	-1 046 569	-666 504	-2,3	-2,4	-1,1
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**27 194 747**	**44 487 758**	**62 282 055**	**102,4**	**100,6**	**101,2**
Net Mal ve Hizmet İhracatı	**-649 025**	**-269 890**	**-741 984**	**-2,4**	**-0,6**	**-1,2**
Mal ve Hizmet İhracatı	6 472 282	12 129 081	16 281 051	31,9	29,1	26,6
Mal ve Hizmet İthalatı	7 121 307	12 398 971	17 023 035	34,1	29,8	27,8
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**26 545 722**	**44 217 868**	**61 540 071**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Net Ürün Vergileri	-474 527	-656 017	-500 103	-1,9	-1,0	-0,8
Net Dış Aktör Gelir Transferleri	12 757	21 525	38 252	0,0	0,0	0,1
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**26 293 649**	**43 784 577**	**61 078 040**	**99,1**	**99,0**	**99,2**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**2 861 383**	**4 975 977**	**6 813 474**	**10,8**	**11,0**	**11,1**
Kamu Tüketimi	2 490 642	4 705 015	6 225 237	9,3	10,6	10,1
Kamu Tasarrufu	370 741	270 962	588 236	1,4	0,6	1,0
Kamu Yatırımı	1 026 476	1 993 649	1 993 649	4,1	4,7	3,7
Kamu Tasarrufu-Yatırım Farkı	-655 735	-1 722 687	-1 405 413	-2,5	-3,9	-2,2
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**23 432 266**	**38 808 600**	**54 264 566**	**88,3**	**88,0**	**88,2**
Özel Tüketim	16 759 900	27 136 260	37 736 051	63,1	61,4	61,3
Özel Tasarruf	6 672 366	11 672 340	16 528 515	25,1	26,4	26,8
Özel Yatırım	6 927 729	10 652 834	16 327 118	26,1	24,1	26,5
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-255 363	779 505	159 430	-1,0	1,8	0,3
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	**7 053 106**	**11 943 303**	**17 116 752**	**26,6**	**27,0**	**27,8**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
Not: Toplam tüketim ile tasarruf farkı ihracat ve ithalat arasındaki farkı, istatistiki farklılıkları ve stok değişmesinin sıfır olmaması nedeniyle yatırım tutarından küçük çıkmaktadır.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme)

	2023	2024 (2)	2025 (3)	2023	2024 (2)	2025 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	**1 962 138**	**2 021 983**	**2 087 675**	**11,9**	**3,0**	**3,2**
Kamu	197 201	201 756	205 431	4,0	2,2	1,8
Özel	1 764 937	1 820 227	1 882 244	12,7	3,2	3,4
Toplam Yatırım	**236 891**	**233 340**	**253 786**	**-12,2**	**-1,5**	**8,8**
Kamu	73 109	66 356	69 010	10,4	-9,2	4,0
Özel	163 782	166 984	184 776	-20,9	2,0	10,7
Sabit Sermaye Yatırımı	**550 823**	**573 295**	**593 362**	**8,4**	**3,9**	**3,5**
Kamu	66 962	68 456	70 450	13,8	2,2	2,9
Özel	484 062	504 839	522 912	7,7	3,9	3,6
Stok Değişmesi (1)	**-313 932**	**-339 949**	**-339 575**	**-3,6**	**-0,9**	**0,0**
Kamu	6 148	3 094	3 181	0,1	-3,4	3,0
Özel	320 080	343 043	342 756	3,7	3,5	3,0
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kullanım)	**2 199 029**	**2 255 329**	**2 341 461**	**8,6**	**2,6**	**3,8**
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	**31 500**	**53 203**	**58 904**	**-3,1**	**1,0**	**0,2**
Mal ve Hizmet İhracatı	519 775	533 624	549 730	3,6	2,7	3,0
Mal ve Hizmet İthalatı	487 575	479 421	490 826	11,6	-1,7	2,4
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GYİH)	**2 230 529**	**2 308 532**	**2 400 365**	**5,1**	**3,5**	**4,0**
Net Vergiler (Vergi-Sübvansiyon)	-18 531	-27 029	-19 465	90,0	45,9	-27,7
Net Dış Alem Gelir Transferleri	702	869	2 040	-24,0	23,8	134,7
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GMHG)	**2 212 400**	**2 282 332**	**2 382 017**	**4,8**	**3,2**	**4,3**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**240 762**	**254 724**	**266 113**	**10,9**	**5,8**	**4,5**
Kamu Tüketimi	197 501	201 756	205 431	4,8	2,2	1,8
Kamu Yatırımları	13 306	12 958	19 652	50,2	22,4	51,7
Kamu Yatırımları	73 109	66 356	69 010	10,4	-9,2	4,0
Kamu Toplamda Yatırım Farkı	59 845	53 410	50 156			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**1 971 637**	**2 032 608**	**2 115 905**	**4,1**	**3,1**	**4,1**
Özel Tüketim	1 764 937	1 820 227	1 882 244	12,7	3,2	3,4
Özel Tasarruf	207 202	212 381	233 661	-27,0	2,5	10,0
Özel Yatırım	163 782	166 980	184 940	-20,9	2,2	10,8
Özel Toplamda-Yatırım Farkı	43 420	45 402	48 721			

Kaynak: İstatistik ve Tahlil Enstitüsü

(1) Stok değişmesi ve net mal ve hizmet ihracatı kalemleri toplamı temsil etmektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Tahmin

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2024 yılında reel olarak yüzde 2,7 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 62,0'ının merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki daireler, yüzde 21,5'inin yerel yönetimler, yüzde 15,2'sinin KİT'ler, yüzde 0,3'ünün döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma, turizm, konut, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması, madencilik, imalat, tarım ve enerji alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde tarım, imalat, konut, eğitim ve sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması; madencilik, enerji, ulaştırma, turizm ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2023			2024 (2)			2025 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	0,9	0,5	1,3	0,6	0,5	0,6	0,7	0,5	1,6
Madencilik	0,0	2,9	2,6	6,2	1,9	2,4	7,9	1,5	2,4
İmalat	0,5	32,0	19,8	0,6	30,8	18,1	0,9	31,0	18,9
Enerji	4,8	1,4	1,8	4,5	1,3	1,7	6,2	1,4	1,5
Ulaştırma	39,1	32,5	33,0	32,7	31,0	31,1	29,1	32,3	32,6
Turizm	0,2	0,5	0,5	0,2	0,9	0,2	0,1	0,5	0,5
Konut	1,6	33,1	29,5	1,7	34,1	30,4	1,5	31,4	30,7
Eğitim	11,9	1,9	3,0	13,0	1,9	3,0	12,2	1,9	2,9
Sağlık	7,1	1,3	2,7	8,7	1,2	2,6	7,1	1,1	2,5
Diğer Hizmetler	32,1	2,1	4,3	19,9	2,1	4,1	20,3	2,1	4,0
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Cevrik Yatırımlar ve Büyük Projeler,
(1) Yüzde % içinde.
(2) Gerçekleşme Tahmini.
(3) Program.

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	75 688	965	0	0	4 961	81 514	12,3	6 919	88 434	9,3
Hacencilik	1 717	75 410	0	0	0	77 127	11,6	0	77 127	8,1
İmalat	2 715	1 896	1	0	477	4 604	0,7	5	4 609	0,5
Enerji	5 982	37 011	1	0	0	42 993	6,5	3 615	46 608	4,9
Ulaştırma	144 066	39 251	4	0	993	184 315	27,8	139 969	324 284	34,3
Turizm	1 205	0	0	0	340	1 545	0,2	125	1 670	0,2
Konut	12 138	0	0	0	0	12 138	1,8	2 559	14 697	1,6
Eğitim	104 280	0	0	0	500	104 780	15,8	5 674	110 454	11,7
Sağlık	68 071	0	0	0	726	68 797	10,3	706	68 503	7,2
Diğer Hizmetler	82 098	137	0	0	2 356	85 590	12,9	124 648	210 238	22,2
Toplam	**498 571**	**154 690**	**5**	**0**	**9 638**	**662 904**	**100,0**	**283 722**	**946 626**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**75,2**	**23,3**	**0,0**	**0**	**1,5**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	**52,7**	**16,3**	**0,0**	**0**	**1,0**	**70,0**		**30,0**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yatırım ve diğer harcamalar.

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2024) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	155 263	1 321	0	0	7 019	163 603	12,7	8 627	172 230	10,4
Madencilik	1 596	101 587	0	0	0	105 183	8,2	0	105 183	6,4
İmalat	4 674	5 319	1	0	855	10 729	0,8	6	10 735	0,7
Enerji	17 138	58 745	4	0	0	75 528	5,9	4 889	75 417	4,6
Ulaştırma	294 401	84 413	88	0	1 523	380 436	29,5	178 072	558 507	33,9
Turizm	2 197	0	0	0	354	2 551	0,2	155	2 710	0,2
Konut	25 065	0	0	0	0	25 065	1,9	3 256	28 320	1,7
Eğitim	216 605	0	0	0	672	217 279	16,9	7 239	224 518	13,6
Sağlık	140 309	0	0	0	370	140 679	10,9	252	141 141	8,5
Diğer Hizmetler	167 104	448	0	0	3 950	171 505	13,3	158 527	330 395	20,0
Toplam	**1 021 685**	**251 339**	**94**	**0**	**14 711**	**1 287 829**	**100,0**	**360 958**	**1 648 787**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**79,3**	**19,5**	**0,0**	**0**	**1,1**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	**62,0**	**15,2**	**0,0**	**0**	**0,9**	**78,1**		**21,9**	**100,0**	

Kaynak: Sürdürülebilir Kalkınma Başkanlığı

(1) Geçici veriler.

(2) Yüzde sıçrama hariç.

TABLO 1: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2025) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon T.L)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KANU	Yüzde Pay
Tarım	153 752	1 745	0	0	8 957	164 452	11,4	11 963	176 415	9,1
Hacencilik	3 500	145 284	0	0	0	148 784	10,3	0	148 784	7,7
Imalat	4 315	12 405	2	0	533	17 254	1,2	9	17 263	0,9
Enerji	12 219	97 922	2	0	0	110 144	7,6	7 956	118 100	6,1
Ulaştırma	290 589	143 656	115	0	1 640	439 999	30,5	244 489	684 488	35,3
Turizm	7 353	0	0	0	150	7 503	0,7	219	7 752	0,1
Konut	24 740	0	0	0	0	24 740	1,7	4 917	29 657	1,5
Eğitim	217 060	0	0	0	574	217 634	15,1	9 912	227 546	11,7
Sağlık	138 750	0	0	0	476	139 226	9,6	360	139 585	7,2
Diğer Hizmetler	173 643	456	0	0	5 269	179 330	12,4	215 702	395 032	20,4
Toplam	**1 021 110**	**405 473**	**119**	**0**	**17 725**	**1 444 425**	**100,0**	**495 586**	**1 940 011**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**70,7**	**28,1**	**0,0**	**0**	**1,2**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kanu)	**52,6**	**20,9**	**0,0**	**0**	**0,9**	**74,5**		**25,5**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

(1) Program

(2) Yatırım ş(ii) hariçtir.

TABLO 1: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon T.)

	2023			2024 (2)			2025 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	32 076	60 139	152 215	179 551	90 995	270 546	183 735	127 950	311 685
Madencilik	77 210	146 756	223 966	105 203	227 334	332 634	148 951	315 997	464 648
İmalat	4 736	1 548 027	1 552 742	13 951	2 452 752	2 463 703	17 478	3 575 200	3 592 678
Enerji	46 896	104 894	151 790	75 999	160 380	236 378	118 652	233 323	351 705
Ulaştırma	331 216	2 456 147	2 787 363	577 390	3 943 617	4 515 007	698 328	5 533 536	6 231 864
Turizm	1 728	63 446	65 175	2 814	101 727	104 541	2 864	143 038	145 902
Konut	15 281	2 475 875	2 491 156	29 302	4 114 807	4 144 109	30 933	5 554 584	5 585 519
Eğitim	115 477	138 761	254 238	234 713	221 746	456 459	238 165	316 249	554 413
Sağlık	71 778	238 368	310 146	147 767	389 290	537 056	146 191	572 361	718 552
Diğer Hizmetler	214 237	153 527	367 764	237 979	345 442	583 421	403 359	380 884	784 285
TOPLAM	**970 616**	**7 485 958**	**8 456 574**	**1 696 966**	**11 950 172**	**13 647 138**	**1 988 625**	**17 032 651**	**19 021 277**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yatırımcı ayrığı dönemi.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

b) Hedefler

2025 yılında, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 52,6'sının merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 25,7'sinin yerel yönetimler, yüzde 20,9'unun KİT'ler, yüzde 0,9'unun döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2025 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ulaştırma, diğer hizmetler, eğitim, tarım, madencilik ve sağlık alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 3,5 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2023 yılında küresel mal ticareti gerilemiş olup özellikle Avrupa ekonomilerindeki büyüme oranları önemli düşük seviyelerde gözlenmesi dış talepteki zayıflama üzerinden küresel ticaret hacmini artış hızını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin ihracatı yüzde 0,6 gibi sınırlı düzeyde de olsa artış kaydetmiş ve 255,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı itibarıyla küresel mal ihracatından alınan pay yüzde 1,07'ye ulaşarak yükselişini sürdürmüştür. İthalat tarafında ise enerji ithalatında bir önceki yıla göre düşüş gözlenmesine rağmen altın ithalatının yanısıra tüketim ve yatırım malları ithalatındaki yüksek seyir sonucunda düşüş hızı baskılanmıştır. Bu kapsamda ithalat yüzde 0,5 oranında sınırlı azalarak 362,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

2023 yılında ihracatta sınırlı artış, ithalatta ise sınırlı düşüş yaşanması sonucunda dış ticaret açığının bir miktar genişlemesi ile hizmetler dengesi fazlasının artış kaydetmesi cari işlemler açığı üzerinde azaltıcı etki yapmış birincil gelir dengesi açığındaki artışa rağmen cari işlemler dengesinde yıllık bazda toparlanma gözlenmiştir. Bu kapsamda, 2023 yılı cari işlemler açığı 43,5 milyar dolar seviyesinde kaydedilmiştir. Cari işlemler açığının milli gelire oranı ise yüzde 3,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

Yüzde Değişim

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
İhracat (FOB, Milyar Dolar)	254,2	255,6	264,0	279,6
İthalat (C.İ.F, Milyar Dolar)	364,7	361,0	434,0	394,0
İhracat	12,9	0,6	3,3	5,9
İthalat	15,0	-0,5	-4,7	7,0
İhracat Fiyatla	9,4	0,1	0,6	1,2
İhracat Miktarla	3,2	-0,9	0,1	1,5
Reel İhracat	3,1	0,4	3,9	4,6
Reel İthalat	-2,9	-11,5	-5,0	5,3
Ticarel Fiyatlar	15,3	1,6	1,6	1,2
Yurt Dışı Reğlere Fiyat Endeksi	7,9	5,7	2,9	0,2
Petrol Fiyatı, Brent (Varil Fiyatı/Dolar)	100,8	82,5	84,0	82,8
Üretici Fiyatları	5,2	5,1	5,2	4,0
Euro/Dolar	1,1	1,1	1,1	1,1
Yurtiçi Tüketici Fiyatları	5,1	6,6	4,6	3,3
Euro/Türk Lirası	3,6	3,4	3,7	3,7
Euro/Yeni Türk Lirası	3,7	3,8	3,8	3,8
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	3,4	0,4	0,9	1,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB, Uluslararası Para Fonu, Petrol Fiyatları, Dünya Bankası Satın Alma Gücü Paritesi
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığı 2023 yılında 86,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 43,8 azalarak 38,6 milyar dolar olmuştur.

2021 yılında Avrupa Bölgesi ekonomilerinde aşırı toparlanma ve küresel ticaretteki hızlanma sonucunda dış talep koşullarında yaşanan iyileşme ihracatımız bakımından geçtiğimiz yıla göre daha olumlu bir tablo oluşturmuştur. Enerji emtia fiyatları dalgalı bir seyir izlese de enerji ithalatı yıl genelinde yatay bir seyir izlemiş, iç talepteki zayıflama ve altın ithalatındaki düşüş sonucunda geçtiğimiz yılın ikinci yarısında başlayan ithalattaki düşüş eğilimi 2024 yılında devam etmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığının bir önceki yıla göre gerileyerek 64,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

İhracat

2023 yılında 255,6 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 oranında artarak 170,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracat seviyesinin artmasında dış talepteki kısmi toparlanma etkili olmuştur.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar Dolar)

			Ocak-Ağustos	
	2022	2023	2023	2024
TOPLAM İHRACAT	**254,2**	**255,6**	**164,5**	**170,8**
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-27)	103,0	104,3	68,9	71,3
Diğer	**151,1**	**151,3**	**95,5**	**99,6**
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	27,7	28,0	18,7	19,0
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	17,5	17,3	11,5	10,2
Bağımsız Devletler Topluluğu	18,4	23,5	14,6	13,7
Türk Cumhuriyetleri	6,7	5,8	4,3	3,5
İslam İşbirliği Teşkilatı	61,5	66,3	43,1	45,0
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	21,1	20,1	14,2	14,5
ABD	26,2	14,9	9,6	10,5
Irak	13,8	12,8	7,7	8,4
İngiltere	11,0	11,5	5,0	9,5
İtalya	10,4	10,4	6,0	6,7
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87, Karayolu taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	26,5	30,8	19,9	20,4
84, Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve aksamı; parçaları	22,7	21,3	15,6	16,7
27, Mineral yakıtlar, mineral yağlar	26,4	15,4	9,4	12,7
85, Elektrikli makine ve cihazlar	13,7	15,5	10,0	10,5
71, İnci/kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	10,2	10,6	7,5	8,2

Kaynak: TİM

(1) Sıralama 2023 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından olan AB'ye ihracat, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 3,4 oranında artarak 71,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, AB'nin ihracattaki payı yüzde yüzde 41,7 olmuştur. Ocak-Ağustos döneminde ihracat artış en fazla olan ülkeler İngiltere ve Birleşik Arap Emirlikleri olarak kaydedilmiştir. Asya ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta yüzde 5,7, Amerika kıtası ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta ise yüzde 9,5 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği, Afrika ve Amerika ülkelerine gerçekleştirilen ihracattaki artış, ihracat genel seviyesindeki artışın temel belirleyicisi olmuştur.

İhracatta en yüksek paya sahip olan motorlu kara taşıtları ile bunların aksam ve parçalarına yönelik ihracat 2023 yılındaki artışın ardından 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde yine kaybetmekle beraber yükselişini sürdürmüştür. Bu dönemde toplam ihracat yüzde 3,9 artarken motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarının ihracatındaki artış yüzde 7,6; kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 1,4 oranında artışla genel ihracat seviyesinin altında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, mineral yakıtlar ihracatı yüzde 35,4 oranında ve kıymetli veya yarı kıymetli taşlar ihracatı yüzde 14,9 oranında artışla genel ihracat seviyesinin üzerinde artış gerçekleşen fasıllar olmuştur. 2024 yılının ilk sekiz aylık döneminde tüm ana sektörlerin ihracatında artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde, tarım ve ormancılık sektörü ihracatı yüzde 9,4, imalat sektörü ihracatı ise yüzde 3,5 oranında artmıştır. Sektörel düzeyde en yüksek ihracat artışı ise yüzde 15,8 ile maden ve taş ocakçılığı sektöründe kaydedilmiştir.

2024 yılının kalan döneminde ihracatta benzer bir eğilimi yaşanması ve yıl genelinde ihracat seviyesinin yüzde 3,3 oranında artarak 264,0 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2024 yılında, ihracat fiyatlarında yüzde 0,6 oranında azalış ve reel ihracatta yüzde 3,9 oranında artış yaşanacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2022	2023	2023	2024	2022	2023	2023	2024	23/22	24/23
TOPLAM İHRACAT	254,2	255,6	164,5	170,8	100	100	100	100	-0,6	3,9
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	7,0	8,6	5,5	6,0	2,8	3,3	3,3	3,5	13,6	9,4
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	9,6	7,9	2,9	2,9	3,8	3,1	1,8	1,7	21,8	0,9
İmalat Sanayi	240,4	240,9	155,7	161,1	94,6	94,3	94,7	94,3	0,6	3,5
Diğer	1,9	1,3	0,8	0,8	0,8	0,5	0,5	0,5	-6,3	-2,6

Kaynak: TÜİK

İthalat

2023 yılında ithalat yüzde 3,5 oranında düşüş kaydederek 362,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Enerji fiyatlarının bir önceki yıla göre düşüş göstermesi ithalat seviyesi üzerinde azaltıcı etki yaparken altın ithalatının tarihi yüksek seviyelere çıkması ile iç talep koşullarının tüketim ve yatırım malları üzerindeki artırıcı etkisi ithalattaki düşüşün baskılanmasına neden olmuştur.

2024 yılında ise ithalatta geçen yılın ikinci yarısı ihracatla başlayan düşüş eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Enerji ithalatı 2024 yılında yatay bir seyir izlemekte olup altın ithalatında gerileme gözlenmektedir. Dezenflasyon süreci kapsamında iç talepteki zayıflamanın etkisiyle 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,6 oranında düşüş gösteren ithalat 225,7 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde, ara malı ithalatı yüzde 13,0 ve sermaye malları ithalatı ise yüzde 2,1 oranında azalırken, tüketim malları ithalatı artış oranı yavaşlamakla beraber yüzde 13,7 olmuştur.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2022	2023	2023	2024	2022	2023	2023	2024	23/22	24/23
TOPLAM İTHALAT	363,7	362,0	247,0	225,7	100	100	100	100	-3,4	-8,6
Sermaye Malları	39,5	42,8	34,2	34,5	11,3	11,8	13,8	15,3	31,5	-2,1
Ara Malları	272,4	261,3	180,3	157,4	80,4	72,2	73,0	69,7	-6,5	-13,0
Tüketim Malları	18,5	47,6	30,4	34,6	8,1	13,2	12,3	15,3	61,2	13,7
Diğer	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	-5,1	56,4

Kaynak: TÜİK

İthalatın yılın kalan aylarında sınırlı düzeyde yükselmesi ve 2024 yıl sonunda bir önceki yıla göre yüzde 4,7 oranında azalarak 345,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi

beklenmektedir. 2024 yılında ithalat fiyat endeksinde yüzde 0,3 artış, reel ithalatta ise yüzde 5,0 düzeyinde düşüş yaşanacağı öngörülmektedir.

Hizmetler Dengesi[1], Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2023 yılında seyahat gelirleri artış hızı azalsa da yukarı yönlü eğilimine devam etmiş ve 49,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,3 artarak 35,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen seyahat gelirlerinin 2024 yılında 53,0 milyar dolara yükseleceği beklenmektedir.

2023 yılında hizmetler dengesi fazlası seyahat gelirleri ve taşımacılık gelirlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre artarak 56,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı hizmet gelirleri 106,0 milyar dolar, hizmet giderleri ise 49,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Hizmet gelirleri, 2024 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7,3 oranında artış göstererek 74,0 milyar dolar seviyesinde, hizmetler dengesi fazlası ise yüzde 4,0 oranında artışla 38,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmet gelirlerine yıllık artış hızı olarak bakıldığında, 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 111,1 milyar dolar seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. 2024 yılı içerisindeki bu artıştaki temel belirleyici unsurlar taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki yukarı yönlü seyir olmuştur. 2024 yılında hizmet gelirlerinin 109,1 milyar dolar, hizmetler dengesi fazlasının ise 55,2 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

[1] Cari İşlemler Hesabı 2023 ve 2024 yılı değerleri, 2024 Eylül-Ağustos sonu itibarıyla Hizmetler dengesi kapsamında revize edilmiştir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi (1)

(Milyar dolar)

	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
CARİ İŞLEMLER HESABI	**-46,6**	**-40,5**	**-22,0**	**-28,6**
DIŞ TİCARET DENGESİ	**-89,6**	**-86,3**	**-64,2**	**-72,8**
İhracat	212,2	246,5	253,1	265,7
İhracat (FOB)	254,2	251,6	264,0	277,0
Ticaret ve Ulaştırma	-1,0	9,2	-10,9	-8,5
İthalat	323,5	307,3	305,3	337,9
İthalat (CIF)	355,7	361,0	345,0	369,0
Sigorta ve Ulaştırma Ücretleri	-41,2	-54,6	-39,5	-31,6
HİZMETLER DENGESİ	**52,1**	**54,7**	**55,2**	**55,2**
Gelir	83,9	105,0	109,1	115,8
Gider	-40,8	-49,3	-53,9	-60,5
Seyahat	40,6	41,6	43,9	45,8
Gelir	45,4	46,5	53,0	55,1
Gider	-4,9	-4,9	-9,1	-10,3
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	**-8,8**	**-11,4**	**-13,7**	**-11,9**
Gelir	8,4	11,5	12,1	13,9
Gider	-17,2	-22,9	-26,0	-24,9
Yatırım Gelir Dengesi	-8,0	-10,6	-12,8	-10,8
Doğrudan Yatırımlar	-2,1	-1,7	-2,0	-2,5
Portföy Yatırımları	-3,5	-3,9	-4,1	-4,3
Diğer Yatırımlar	-2,7	-3,5	-6,4	-4,1
Kısa Vadeli	-3,0	-5,1	-6,0	-5,5
Uzun Vadeli	5,1	10,6	12,3	9,6
Uzun Vadeli	-4,1	-8,1	-9,6	-7,7
İKİNCİL GELİR DENGESİ	**-0,4**	**0,6**	**0,7**	**0,9**

(1) Ocak-Haziran dönemi. (2) Ocak-Ağustos dönemi. (3) Ocak-Ağustos döneminde gerçekleşen ve yıl sonu tahmini.
(P) Geçici rakamlar.
(r) Revize.

2024 yılında, birincil gelir dengesindeki açık, yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 30,1 artarak 11,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 20,1 artarak 13,4 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2024 yılında 13,7 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 0,7 milyar dolar seviyesinde fazla vereceği tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2024 yılında cari işlemler açığının 22,0 milyar dolar seviyesinde olması beklenmektedir.

b) Hedefler

Dezenflasyon süreci kapsamında 2024 yılı genelinde iç talebin zayıflaması sonrasında ithalat seviyesi gerilerken, buna ek olarak küresel ölçekte ticaret hacminde yükseliş eğilimi ve dış talepteki kısmi toparlanma sonrasında ihracatta ılımlı artış gözlenmiştir. Hizmetler dengesi fazlası seyahat gelirlerindeki artışın devamı etkisi sonucunda artışın sınırlı düzeyde devam ettiği, tüm bu gelişmeler sonucunda cari işlemler dengesinde önemli bir toparlanma eğilimi yaşanmıştır. Emtia fiyatlarındaki dalgalı seyre rağmen enerji ithalat yıl

genelinde yatay bir seyir izlemiş, altın ithalatında ise geçen yılki tarihi yüksek seviyelere göre düşüş eğilimi yaşanmıştır. Yılın kalan aylarında jeopolitik gerilimler sonrasında emtia fiyatlarında dalgalanma ile iç talep gerçekleşmeleri cari işlemler açığında belirleyici olacaktır. Küresel ekonomik görünüme ilişkin projeksiyonlara bakıldığında, önümüzdeki dönemde ise dış talep koşullarının ihracat artışımızı destekleyecek şekilde gerçekleşeceği beklenmektedir. Ayrıca ikiz dönüşüm kapsamında atılacak adımlar ile hizmet ticareti potansiyelinin etkin kullanımı sonucunda mal ve hizmet ihracatı daha üst seviyelere çıkarılacaktır.

2025 yılında, ihracattaki artış eğiliminin devam etmesine rağmen ekonomik aktivitenin hızlanması sonucunda ithalatta da yukarı yönlü bir eğilim beklenmektedir. Bu kapsamda, dış ticaret açığının yükselmesi sonucunda 2025 yılında cari işlemler açığının bir miktar artacağı, sonraki yıllarında ise kademeli bir şekilde azalarak sürdürülebilir seviyelerde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Sürdürülebilir cari dengenin tesisi için makroekonomik hedeflere uyum gözetilerek ithalat bağımlılığın azaltılmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilmeye devam edilecektir.

2025 yılında ihracatın (fob) yüzde 5,9 oranında artarak 279,5 milyar dolara, ithalatın (cif) ise yüzde 7,0 oranında artarak 369,0 milyar dolara ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 89,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Bu dönemde ihracat ve ithalat fiyatlarının sırasıyla yüzde 1,2 ve yüzde 1,5 oranlarında artması beklenirken reel ihracatın ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 4,6 ve yüzde 5,3 artacağı tahmin edilmektedir.

2025 yılında seyahat gelirlerinin 56,1 milyar dolar seviyesine yükselmesi, hizmetler dengesinin ise 55,3 milyar dolar fazla vermesi tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 11,9 milyar dolar açık öngörülürken, ikincil gelir dengesinde 0,9 milyar dolar fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2025 yılında 28,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 2,0 olması öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2023 yılı genelinde ödemeler dengesi finans hesabı tüm alt kalemleri kaynaklı net sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bir önceki yıl yüksek seviyelere ulaşan net hata ve noksan kaynaklı sermaye girişleri 2023 yılında yerini sermaye çıkışlarına bırakmıştır. Finansman kalemlerinin alt detayları incelendiğinde, 2023 yılında net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 4,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde gayrimenkul yatırımları 3,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yurtdışı yerleşik devlet dış borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında 7 milyar dolar tutarında net alış yapılırken, Hazine tarafından yurt dışına ihraç edilen tahviller yoluyla 4,9 milyar dolar tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda ağırlıklı olarak portföy yatırımları kaynaklı net sermaye çıkışları gerçekleşirken bu durum 2023 yılında tersine dönmüş ve yıl genelinde portföy yatırımları kaynaklı net sermaye girişi yaşanmıştır. 2024 yılının Ocak-

Ağustos döneminde ise portföy yatırımları kaynaklı net sermaye girişleri hızlanarak 15,0 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ayın dönemler itibarıyla, Borsa İstanbul(BİST)'dan ise 1.899 milyon dolar tutarında sermaye çıkışı gerçekleşirken, yurtdışı yerleşiklerin DİBS piyasasında 12.015 milyon dolar tutarında net alış yapmıştır. Hazine yurt dışı tahvil ihracında 7.186 milyon dolar, bankaları ise 9.681 milyon dolar net kullanım gerçekleştirmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde 2023 yılında net sermaye çıkışı bir önceki yıla benzer bir seviyede gerçekleşmiştir. 2023 yılında, bu kalemdeki net sermaye girişine efektif ve mevduatların yanı sıra krediler ve ticari kredilerin kaynaklı sermaye girişlerinin de katkı sağladığı görülmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında 40,2 milyar seviyesinde gerçekleşen diğer yatırımlar kaynaklı net sermaye girişleri 2023 yılında 39,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşerek dış finansman kalemleri arasındaki baskın rolünü sürdürmüştür. Bununla birlikte, 2024 yılı itibarıyla finansman kalemleri arasında diğer yatırımların payı azalırken portföy yatırımlarının pay artış göstermektedir.

TABLO 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar Dolar)

			Ocak-Ağustos	
	2022	**2023**	**2023**	**2024**
Cari İşlemler Dengesi	**-46,6**	**-40,5**	**-38,9**	**-9,7**
Türkiye'ye Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	**+35,3**	**+52,4**	**+26,7**	**+18,1**
Doğrudan Yatırımlar (net)	8,7	9,7	2,9	2,7
Portföy Yatırımları (net)	11,7	-5,1	-0,9	19,0
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-1,0	1,1	0,1	-1,5
Yabancıların DİBS Alımları	-2,2	2,0	0,4	12,6
Diğer Yatırımlar (net)	40,2	39,6	22,4	0,5
Kalemlere Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	**-35,1**	**-52,4**	**-26,2**	**-18,1**
Kamu (net)	11,4	21,0	17,2	5,7
Özel Sektör	15,1	-26,6	-6,2	-9,7
Bankalar	2,5	25,6	5,1	19,3
Bankalar dışı	5,9	1,0	1,0	-9,5
Doğrudan Yatırımlar (net)	**8,7**	**-9,7**	**-2,9**	**-2,6**
Rezerv Varlıklar	**12,3**	**-2,0**	**-18,6**	**-9,4**
Net Hata Noksan	**23,7**	**-13,7**	**-5,8**	**-11,8**

Kaynak: TCMB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

(1) Eksi işaretli veriler girişi göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde sınırlı sayıda net alımın yapıldığının ve söz konusu işlemlerin ise sektör bazında takip edilmediğinden kalemlere göre sermaye hareketleri kısmında hesaplanmamıştır. Bu sebeple yurt dışında yerleşiklerin Türkiye'deki sermaye piyasası araçlarına yönelik doğrudan yatırımları ve ihracatçı firmaların yurtdışında tutulan döviz varlıkları ile ilgili bilgiler mevcut olmamasına rağmen

2.4. ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

a) Mevcut Durum

2022 yılı sonunda yüzde 64,3 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızı, 2023 yılı ilk yarısında 26,1 puan azalarak yüzde 38,2 seviyesine gerilemiştir. Bu çerçevede Mayıs ayından itibaren doğal gazda uygulanan ek sübvansiyonlar, enerji fiyatlarını önemli ölçüde düşürürken döviz kurunun görece istikrarlı seyri, gıda ve temel mal fiyatlarındaki ılımlı eğilimi desteklemiştir. Ancak, ücret artışları ve fiyat katılıkları, hizmet enflasyonunun yüksek düzeyde kalmasına yol açmıştır. 2023 yılı ikinci yarısında ise döviz kurlarında yaşanan gelişmeler, ücret ve vergi düzenlemeleri ile yönetilen-yönlendirilen kalemlerdeki fiyat ayarlamalarının yanı sıra hem petrol başta olmak üzere küresel enerji fiyatlarındaki yukarı yönlü eğilim, TÜFE yıllık artış hızına yine kazandırmış ve 2023 yılı sonunda yüzde 64,8 olarak gerçekleşmiştir.

2024 yılında Türk lirasındaki görece istikrarlı seyir temel mal fiyatları örneğinde enflasyonu olumlu yönde etkilerken hizmet fiyatlarında gözlenen katılık, gıda fiyatlarındaki yüksek seyir ve enerji grubunda büyük ölçüde doğal gaz sübvansiyonunun kaldırılmasıyla oluşan baz etkisi TÜFE yıllık artışında belirleyici olmuştur. Söz konusu gelişmeler neticesinde, Mayıs 2024 itibarıyla yıllık enflasyon 2023 yıl sonu seviyesine göre yaklaşık 31,7 puan artarak yüzde 75,5 ile zirve noktasını görmüştür.

Sürdürülen sıkı para politikası ve parasal aktarım mekanizmasını desteklemek için alınan makroihtiyati tedbirlerin gecikmeli etkileriyle 2024 yılı Haziran ayından itibaren dezenflasyon süreci başlamış olup TÜFE yıllık artış oranı 26,1 puan düşerek Eylül ayı itibarıyla yüzde 49,4 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel emtia fiyatlarında enerji kalemleri öncülüğünde yaşanan gerileme ve TL'de gözlenen istikrarlı seyirle birlikte Yİ-ÜFE artış hızı ise 2023 yılında 2022 yılsonuna göre 53,5 puan azalarak yüzde 44,2 oranında gerçekleşmiştir. 2024 yılında Türk lirasında yaşanan istikrarlı seyrin yanı sıra tedarik sürecinde yaşanan iyileşmeler ve baz etkisinin devreye girmesiyle Yİ-ÜFE artış hızı inme kaydetmiş ve Eylül 2024 itibarıyla yüzde 33,1 seviyesine gerilemiştir.

GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri

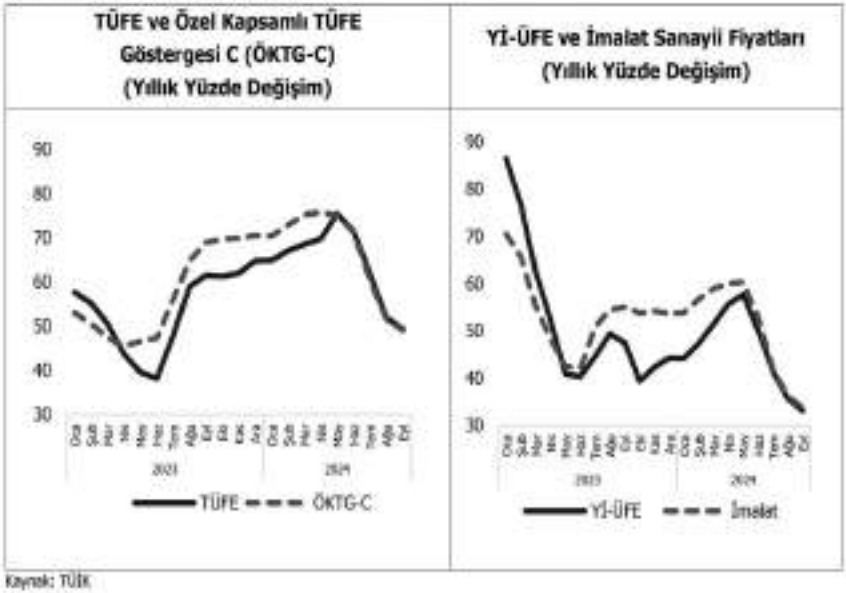

Kaynak: TÜİK

2024 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artış oranı döviz kurunda yaşanan gelişmelerle temel mal fiyatlarındaki artışın yanı sıra asgari ücret ve yüksek seyreden gıda fiyatlarından etkilenen hizmet grubu fiyatlarındaki katılığın devam etmesiyle birlikte Mart ayı itibarıyla yüzde 68,5'e yükselmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış oranı, enerji grubunda belirgin olmak üzere baz etkisiyle yüzde 71,6'ya yükselmiş, bu grubu ücret ayarlamalarının ve geriye dönük endeksleme eğiliminin yansımalarıyla genele yayılan fiyat artışları görülen hizmet fiyatları izlemiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde ise döviz kurlarında yaşanan görece istikrarlı seyir ve baz etkisiyle TÜFE yıllık artış oranı yavaşlamış ve Eylül ayı itibarıyla yüzde 49,4'e gerilemiştir.

GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

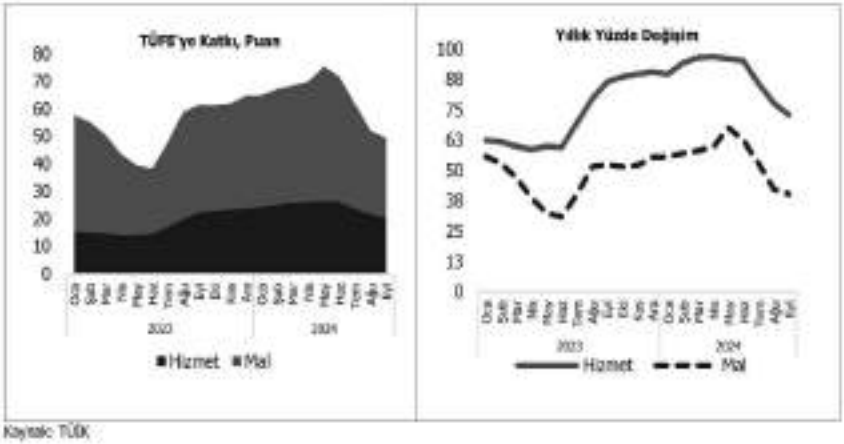

Kaynak: TÜİK

2024 yılı boyunca temel mallar grubu fiyatlarında iç talepteki görünüm ve döviz kurundaki gelişmelere paralel şekilde ılımlı bir seyir hakim olmuştur. Hizmet fiyatları artış oranı ise yılın ilk yarısında yüksek seviyelerdeki seyrini sürdürürken üçüncü çeyrekte bazı etkisiyle gerilemiştir. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artış Eylül 2024 itibarıyla sırasıyla yüzde 48,2 ve yüzde 49,1 olarak gerçekleşmiştir.

Para politikasındaki sıkı duruşun devamı ile birlikte yurt içi talepte dengelenme, döviz kurunda istikrarlı seyir ve enflasyon beklentilerindeki iyileşmenin devamıyla 2024 yılı sonunda TÜFE yıllık artış oranının yüzde 41,5 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

TCMB, fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedefleriyle uyumlu çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmüştür.

GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon

(Yüzde)

Kaynak: TCMB

2023 yılının ilk yarısında genel olarak 2022 yılında sağlanan para politikası duruşunu koruyan Merkez Bankası, yalnızca Şubat ayında deprem felaketi sonrasında, sanayi üretiminde yaşanılan kaybın telafisi ve istihdamdaki artış eğiliminin sürdürülmesi amacıyla finansal koşulların daha destekleyici olmasına karar vererek politika faizinde 50 baz puanlık indirime gitmiştir.

Merkez Bankası dezenflasyon sürecinin en kısa sürede tesisi, enflasyon beklentilerinin yönetilmesi ve fiyatlama davranışlarındaki bozulmaların kontrol altına alınması amaçları doğrultusunda 2023 yılının ikinci yarısında parasal sıkılaşma sürecini başlatmıştır. Buna paralel olarak Haziran-Aralık döneminde toplamda 3.400 baz puanlık faiz artırımına gidilmiştir.

2023 yılında başlatılan parasal sıkılaştırmanın gecikmeli etkileri ve enflasyon görünümündeki bozulmayı da dikkate alan Merkez Bankası 2024 yılının ilk çeyreğinde politika faizinde Ocak-Mart döneminde toplam 750 baz puanlık faiz artırımına gitmiştir.

Para politikasındaki sıkı duruş yurt içi talepteki dengelenmeyi desteklerken, enflasyon beklentilerinde ve aylık enflasyonun ana eğiliminde iyileşme sağlamıştır. Ancak, Merkez Bankası enflasyonun ana eğilimindeki iyileşmenin ve enflasyon beklentilerindeki düşüşün istenilen düzeyde olmaması nedeniyle 2024 yılı Nisan-Eylül döneminde politika faizini sabit tutmuştur.

GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

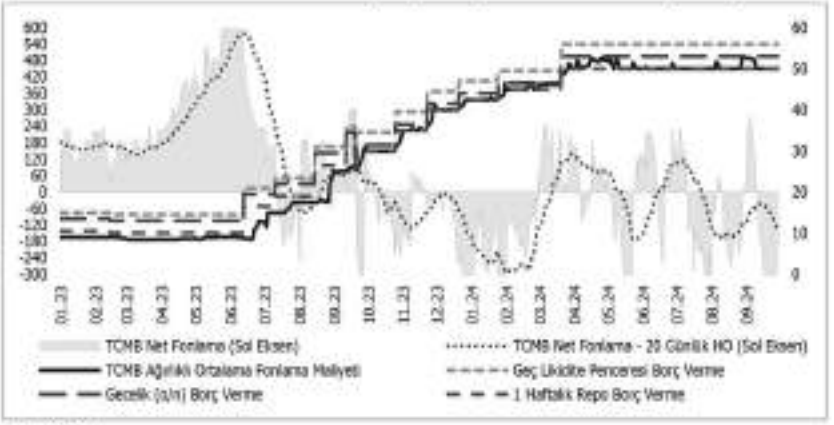

Kaynak: TCMB
Not: Son veri 30 Eylül 2024 tarihi itibarıyladır.

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon Dolar)

Yıl	İhracat Ayrıcalıklı Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı Kamu Bankalarına Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	345	-	15	12	-	5.35
2003	34	5 552	-	4 229	-	-	9 815
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 567	-	-	22 752
2006	4	4 299	1 307	5 441	2 105	-	6 599
2007	3	9 507					9 906
2008	5	7 586	100				7 491
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 101	34 565	-	-	-	-	35 669
2011	1 920	6 450	11 210		2 790		9 230
2012	3 791	-	1 447	-	1 109	-	4 439
2013	12 984		17 619				4 949
2014	12 969		10 433		1 524	1 321	1 912
2015	15 162		12 946			10 505	7 686
2016	15 093		8 409			6 084	6 539
2017	12 491	-	-	-	-	7 654	4 846
2018	14 903	-	-	-	-	7 698	7 203
2019	22 062	-	-	-	-	6 196	16 227
2020	27 967	-	-	-	-	5 905	12 202
2021	21 379	-	-	-	7 278	6 213	7 589
2022	17 621	-	-	-	-	17 971	-349
2023	3 832						3 832
2024 (1)	1 326						1 326

Kaynak: TCMB (Hazırlayan: Ekonomik Araştırma Genel Müdürlüğü)

(1) 2024 yılı verileri ilk 9 aylık dönemi kapsar.

İhracat reeskont kredileri yoluyla TCMB döviz rezervlerine 2023 yılında 3,8 milyar dolar, 2024 yılının ilk dokuz ayında ise 1,3 milyar dolar katkı sağlanmıştır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2023 yılı sonunda bir önceki yılsonuna göre 9,9 milyar dolar artışla 92,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2024 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2023 yılı sonuna göre 1 milyar dolar artışla 93,8 milyar dolar seviyesindedir.

2024 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2023 yılı sonuna göre yüzde 44,1 oranında artmıştır. Bununla birlikte, emisyon toplamı 206,6 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 11,7 milyar dolar artarken toplam yükümlülükler ise 7,5 milyar dolar azalmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 19,2 milyar dolar artış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Eylül 2024 itibarıyla 2023 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 28,4, yüzde 21,7 ve yüzde 29,5 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, yabancı para cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve Türk lirası cinsi vadeli mevduatlardaki değerlenme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2023	2024		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç
		Milyon TL		
Para Arzları				
M1	1 [illegible] 514	5 525 376	5 533 444	6 [illegible] 795
M2	13 615 999	14 287 209	15 062 894	16 [illegible] 682
M3	14 015 334	14 927 174	15 711 542	18 [illegible] 797
		Milyon TL		
Kısa Vadeli	3 [illegible] 924	3 439 949	3 [illegible] 426	3 [illegible] 248
Uzun Vadeli	446 877	483 [illegible]	512 518	552 [illegible]
Net Dış Varlıklar	1 031 017	938 027	1 [illegible] 302	1 [illegible] 800
Net Uluslararası Rezervler	1 027 329	918 968	1 [illegible] 551	1 [illegible] 154
Net İç Varlıklar	1 [illegible] 957	1 831 942	1 [illegible] 730	1 [illegible] 658
Ticaret Bankaları	154 [illegible]	148 [illegible]	142 [illegible]	1 [illegible]
Özel Cari ve Mevduat	816 441	866 [illegible]	861 [illegible]	936 [illegible]
		Milyon Dolar		
Dış Varlıklar	143 [illegible]	145 [illegible]	145 [illegible]	154 [illegible]
Toplam Yükümlülükler	115 [illegible]	115 [illegible]	112 [illegible]	108 [illegible]
Yurt Dışı	33 [illegible]	30 [illegible]	28 [illegible]	23 [illegible]
Yurt İçi	82 [illegible]	84 [illegible]	84 [illegible]	84 [illegible]
Net Dış Varlık Pozisyonu	27 [illegible]	30 [illegible]	33 [illegible]	46 [illegible]

Kaynak: TCMB

(1) Bu tablo, [illegible] yayımlanan [illegible] göre [illegible] [illegible] [illegible]

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)			Aktif Büyüklük (2)			Sektör Payı			GSYH'ya Oranı			Kuruluş Sayısı		
	Milyar TL			Milyar Dolar			Yüzde			Yüzde			Adet		
	2022	2023	2024-6	2022	2023	2024-6	2022	2023	2024-6	2022	2023	2024-6	2022	2023	2024-6
Bankalar	14 347,4	23 550,9	28 056,2	767,3	820,0	854,7	81,6	78,9	76,0	96,6	88,7	79,9	57	61	63
Mevduat Bankaları	12 249,6	20 166,3	24 119,3	655,0	702,2	734,6	70,3	67,6	65,3	82,5	76,0	68,7	25	34	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	891,1	1 313,8	1 631,2	47,8	45,8	51,6	4,7	4,5	4,4	5,5	5,1	4,6	16	15	20
Katılım Bankaları	1 187,6	2 044,8	2 255,8	63,5	71,2	68,9	6,8	6,8	6,1	7,9	7,7	6,4	6	9	9
BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar	395,9	671,3	786,7	21,1	22,8	24,0	2,2	2,2	2,1	2,6	2,5	2,2	218	139	121
Finansal Kiralama Şirketleri	161,6	271,9	284,1	8,7	9,3	9,0	0,9	0,9	0,8	1,1	1,0	0,8	21	21	20
Faktoring Şirketleri	135,9	211,1	266,1	7,3	7,3	7,6	0,8	0,7	0,7	0,9	0,8	0,7	69	17	19
Finansman Şirketleri	74,6	139,2	154,1	4,0	4,7	5,0	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	19	22	21
Varlık Yönetim Şirketleri	8,9	16,7	24,0	0,5	0,6	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	23	23	23
Tasarruf Finansman Şirketleri	14,8	32,5	47,5	0,8	1,0	1,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	6	6	6
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	781,2	1 471,4	1 932,8	41,8	50,8	58,9	4,4	4,9	5,2	5,2	5,5	5,5	70	71	73
Hayat Dışı	332,3	622,9	830,7	17,8	21,5	25,3	1,9	2,1	2,2	2,2	2,3	2,4	45	46	49
Hayat/Emeklilik	411,7	802,1	1 033,3	22,0	27,7	31,5	2,3	2,7	2,8	2,8	3,0	2,9	21	19	20
Reasürans	37,2	46,5	68,8	2,0	1,6	2,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	4	4	4
Yatırım Ortaklıkları	325,5	789,9	985,5	17,9	26,8	30,0	1,9	2,6	2,7	2,2	3,0	2,8	55	65	65
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (3)	206,6	494,3	618,8	11,4	16,8	18,8	1,2	1,6	1,7	1,4	1,8	1,7	29	43	43
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	1,0	1,2	1,9	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	117,9	294,7	364,8	6,5	10,0	11,1	0,7	1,0	1,0	0,8	1,1	1,0	17	13	13
Portföy Yönetim Şirketleri	1 566,0	3 162,6	4 931,6	83,8	107,4	150,2	8,9	10,6	13,4	10,8	11,9	14,1	59	64	66
Aracı Kurumlar (4)	153,4	304,1	339,5	8,2	6,9	7,3	0,9	0,7	0,6	1,0	0,8	0,7	72	71	72
TOPLAM	17 578,5	29 849,7	36 932,2	940,1	1 034,8	1 125,1	100,0	100,0	100,0	127,1	112,4	105,2	431	434	440

(1) Yurt içi, (2) Yurt içi ve yurt dışı konsolide finansal tablolara göre,
(3) Portföy yönetimine tabi gayrimenkul ve gayrimenkule dayalı projeler,
(4) Aracı kurumlar için 2024-6 aktif büyüklük verileri, 2024-6 sonu itibarıyla yayımlanmış olan 2024-5 verileri esas alınmıştır.

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Türkiye'nin hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğu gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük seviyededir. Hanehalkı finansal varlıkları, özellikle mevduat ve yatırım fonları kaleminde gelişmeler nedeniyle önemli bir artış kaydederken hanehalkı finansal yükümlülükleri de aynı şekilde yükselmiştir. Söz konusu gelişmeye neden olan temel kalemler, kredi kartı harcamaları ve ihtiyaç kredileridir. Hanehalkı finansal varlıklarının yükümlülükleri karşılamasında geçen senenin aynı ayına göre artış derecesinde bir artış gözlemlenmekte olup varlıkların yükümlülükleri karşılama oranında bir risk bulunmamaktadır. Finansal istikrarın sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkileyen bu seyirde, hanehalkının yabancı para (YP) cinsinden borçlanamaması ve uygulanan aktif para politikasının etkileri oldukça yüksektir. Ayrıca reel sektörün kullandığı YP krediler için aylık büyüme sınırı gibi makroihtiyati tedbirler de bu gelişmeyi desteklemiştir.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

			Haziran	
	2022	2023	2023	2024
Mevduat	4 530,3	7 804,5	6 305,4	9 014,2
Tasarruf Mevduatı	3 337,1	4 802,6	3 650,9	5 340,1
Ticari Tevdiat	1 191,6	2 986,5	2 018,7	3 235,9
Kıymetli Maden Deposu	491,4	615,4	635,8	1 073,2
Tahvil ve Bonolar	38,6	58,5	37,1	76,9
KYD	29,1	11,7	5,7	17,6
Özel Sektör	9,5	46,8	31,5	59,3
Yatırım Fonları	810,5	1 709,5	1 050,2	2 782,6
Menkul Kıymet	410,1	1 018,1	622,7	1 756,7
Emeklilik (1)	431,9	691,2	564,2	1 025,9
Hisse Senedi	1 003,5	1 437,8	1 018,4	1 889,7
Diğer Menkul Kıymetler (2)	1,1	0,8	0,9	2,3
TOPLAM VARLIKLAR	6 388,0	11 022,4	8 460,1	13 781,4
Banka Kredileri	1 566,8	2 745,1	2 211,6	3 299,1
Ticari Krediler	960,7	1 436,7	1 138,9	1 814,1
Tüketici Kredileri	498,8	956,1	772,4	1 190,9
Diğer Krediler	616,3	1 052,4	859,0	1 293,8
Kredi Kartları	469,8	1 197,6	1 016,8	1 579,1
Finansman Şirketi Kredileri	15,7	16,8	14,7	20,9
Ticari Krediler	0,0	0,0	0,0	0,0
Tüketici Kredileri	11,7	9,1	9,1	12,1
Diğer Krediler	4,0	6,9	5,6	8,8
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	0,2	0,0	0,1	0,0
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	1 582,7	2 761,9	2 226,3	3 320,0
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	42,6	41,0	43,2	39,3
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	10,5	10,5	11,4	9,5
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	403,6	399,1	380,0	415,1

Kaynak: BDDK, TCMB, TKBB, TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Emeklilik Gözetim Merkezi, SPK, Hesaplamalar

(1) Emeklilik fonları, Bireysel Emeklilik Sistemi kapsamında katılımcıların katkı payları ile devlet katkı paylarından oluşmaktadır.

(2) Menkul kıymetler içerisinde; Sermaye, varlığa dayalı menkul kıymetler ve kira sertifikalarının yer almaktadır.

(3) Finansal kiralama şirketlerinin kullandığı kredi verileri bankalardan elde edilmektedir.

Hanehalk. yükümlülüğü Haziran 2024 itiber yla önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 49,1 oranında artarak 3,1 b'lyon TL'ye yükselmiştir. Banka kredileri stokunun önceki yılın aynı dönemine göre toplam yükümlülükler içindeki payı 0,1 puan artışla yüzde 99,4 olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre bankaların kullandırdığı kredi stoku yüzde 49,7, finansman şirketlerinin kullandırdığı kredi stoku ise yüzde 47,7 oranında artmıştır.

Haziran 2024 itibarıyla önceki yılın aynı dönemine göre banka kredisi stokunun alt kalemlerine bakıldığında, bireysel kredi kartı borcu ve ihtiyaç kredilerindeki artış oranının diğer kalemlerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde kredi kartları yüzde 91, ihtiyaç kredisi yüzde 38,5, taşıt kredisi yüzde 9,7 ve konut kredisi yüzde 2 oranında artmıştır. Banka kredisi stoku içinde Haziran 2024 itibarıyla kredi kartları yüzde 46,1, ihtiyaç kredileri yüzde 37,1, konut kredileri yüzde 13,6, taşıt kredileri ise yüzde 2,8 ağırlığa sahiptir. Önceki yılın aynı dönemine göre kredi kartları stokunun banka kredisi stoku içerisindeki ağırlığı artarken, konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin ağırlıkları azalış göstermiştir.

Hanehalkı finansal varlık tarafındaki artış sürmektedir. Haziran 2024 itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları yıllık yüzde 62,9 oranında artarak 13,8 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Ancak bu artış geçen senenin aynı dönemindeki büyüme oranı olan yüzde 79'un altında kalmıştır. Hanehalkı varlıklarının yüzde 65,1'lik kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 42,9 artmıştır. Mevduat kalemindeki artışta önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 57,3 artış gösteren tasarruf mevduatı etkili olmuştur. Hanehalkı varlıkları arasında yer alan döviz tevdiat hesabındaki artış ise yüzde 13,9 ile sınırlı seyretmiştir. Mevduat içinde en düşük paya sahip olan kıymetli maden depo hesaplarının TL değeri yüzde 50,7 oranında artış göstermiştir. Hanehalkının tahvil ve bono stokunun toplam varlıklar içindeki payı yüzde 0,6 oranında olup önceki yılın aynı dönemine göre 0,2 puan azalmıştır. İlgili dönemde Borsa İstanbul'da devam eden halka arz eğilimiyle hanehalkının hisse senedi stoku yüzde 65,6 oranında artmıştır. Ancak jeopolitik ve konjonktürel gelişmeler nedeniyle yatırımcının daha güvenli yatırım araçlarına yönelme isteğine bağlı olarak, geçen yılın aynı dönemine göre artış oranında azalma görülmüştür. Bu dönemde hanehalkının sahip olduğu yatırım fonları yüzde 165 oranında yükselmiştir.

Hanehalkı finansal varlıklarındaki artış finansal yükümlülüklerdeki artışa göre daha güçlü olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla hanehalkı finansal varlıklarının finansal yükümlülüklere oranı bir önceki yıla göre 35,1 puan artarak yüzde 415,1'e yükselmiştir. Diğer taraftan, hanehalkı finansal varlık ve yükümlülüklerindeki artışa rağmen GSYH'daki hızlı büyüme nedeniyle hanehalkı finansal varlıklarının GSYH'ya oranı 3,9 puan düşerek yüzde 39,3'e, hanehalkı finansal yükümlülüklerinin GSYH'ya oranı 1,9 puan düşerek yüzde 9,5'e gerilemiştir.

Temmuz 2024 itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz pozisyonu açığı bir önceki yılın aynı dönemine göre 37,7 milyar dolar artarak 121,4 milyar dolar olmuştur. Varlıklarda yüzde 3,5 oranında bir azalma yaşanırken, yükümlülüklerde yüzde 12,4 oranında artış gerçekleşmiştir. Varlıklardaki en büyük kalem olan mevduat, 85,6 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve yıllık azalış yüzde 16,7 oranında olmuştur. Aynı dönemde ihracat alacaklarında yüzde 19,1, yurt dışına doğrudan sermaye yatırımlarında ise yüzde 23,2 oranında artış yaşanmıştır. Temmuz 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yurt dışından sağlanan krediler yüzde 1,5 oranında artarak 104,9 milyar dolar olurken yurt

içinden sağlanan krediler yüzde 26,3 artışla 137,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece yükümlülükler kaleminde en önemli yere sahip olan nakdi krediler yüzde 14,2 artışla 242,1 milyar dolara yükselmiş ve yurt içinden sağlanan kredi miktarı, yurt dışından sağlanan kredi miktarının üzerinde gerçekleşmiştir.

Finansal kesim dışındaki firmalar kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası vermeyi sürdürmüştür. 2024 yılı temmuz ayında kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası 34,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde söz konusu firmaların kısa vadeli yükümlülüklerinde artış, kısa vadeli varlıklarında ise azalış meydana geldiğinden kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlasında bir önceki yılın aynı dönemine göre 28,1 milyar dolar tutarında daralma yaşanmıştır. Kısa vadeli varlıklar yıllık 11,2 milyar dolar gerilerken kısa vadeli yükümlülükler 16,9 milyar dolar yükselmiştir.

TABLO 3: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar Dolar)

			Temmuz	
	2022	2023	2023	2024
Varlıklar	**160,0**	**178,2**	**171,5**	**165,5**
Nakdi	101,0	108,6	107,5	89,6
Nakdi Olmayanlar	1,4	1,6	1,8	2,1
Ticari Alacaklar	41,7	45,5	39,8	46,2
Yurt Dışına Doğrudan Yatırım	15,9	21,4	22,1	27,6
Yükümlülükler	**255,5**	**260,3**	**255,2**	**286,9**
Nakdi Krediler	211,7	214,0	212,0	242,1
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	111,3	108,7	108,6	137,2
Döviz Gelirli (Bilanço)	109,7	101,8	102,9	131,6
Döviz Endeksli Krediler (Bilanço)	0,5	0,3	0,1	0,7
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	100,5	105,7	103,4	104,9
Diğer Borçlar	43,8	46,3	43,2	44,8
Net Döviz Pozisyonu	**-87,5**	**-82,1**	**-83,7**	**-121,4**
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	145,1	153,6	149,1	117,5
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	80,6	91,8	86,7	151,6
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	**64,2**	**61,8**	**62,4**	**34,1**

Kaynak: TCMB

(1) Kısa vadeli varlıklar=Nakdi+Ticari Alacaklar+Diğer Alacaklar

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Nakdi İç Krediler+Nakdi Dış Krediler ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Döviz Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ve Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldır Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli Ticari Borçlar ve Diğer Borçlar+Ertelenmiş Gelirler+Yükümlülük Olarak Gösterilen Türev Araçlar

Türkiye'nin hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı, uluslararası karşılaştırmalara göre dünya genelinden pozitif ayrışmış olup düşük risklilige sahiptir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) veri tabanına göre 2024 yılının ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ya oranı yüzde 10,5 seviyesiyle hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır. Aynı dönemde raporlanan bütün ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 61,5 iken gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 46,8'dir.

Gelişmekte olan ve raporlanan ülkelerde finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı nispeten yatay seyrederken Türkiye'de ilgili oran büyük ölçüde gerilemiştir. Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında Türkiye 2024 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 45,6 seviyesiyle düşük risklilliğe sahiptir. Aynı dönemde raporlanan bütün ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 91,6 iken gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 97,7'dir. Türkiye'de 2024 yılı ilk çeyreği itibarıyla finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı 2023 yılının ikinci çeyreğinde hafif artış gösterse de dokuz çeyrek boyunca süren bir düşüş eğilimindedir. Ayrıca 2002'ye kadar giden seride Türkiye'de ilgili oran 2013 yılı birinci çeyreğinden bu yana en düşük seviyesine gerilemiştir.

GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ya Oranı (1)

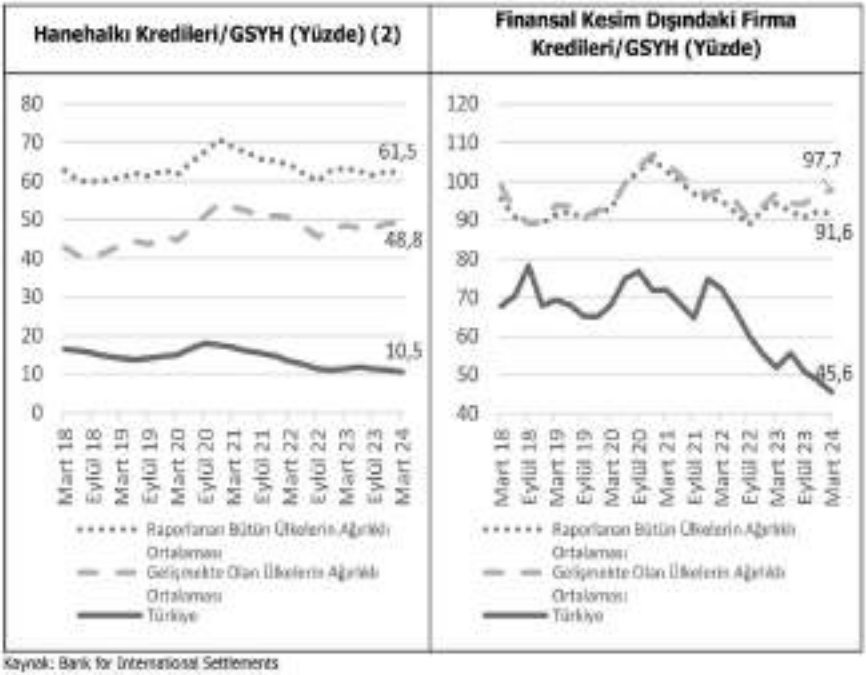

Kaynak: Bank for International Settlements
(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür.
(2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

Bankacılık sektöründe Ağustos 2024'te 34'ü mevduat, 20'si kalkınma ve yatırım, 9'u ise katılım bankası olmak üzere, toplam 63 banka faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü Ağustos 2024 itibarıyla TL bazında yıllık yüzde 46 oranında artarak 29,7 trilyon TL, dolar bazında ise yüzde 14,8 oranında artarak 875 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

TABLO T: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

			Ağustos	
	2022	2023	2023	2024
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	14 442	31 551	20 132	29 650
Aktif Büyüklüğü (Milyar Dolar) (1)	767	1 003	767	875
Canlı Krediler (Milyar TL)	7 581	11 637	10 150	14 639
Mevduat (Milyar TL)	8 552	14 651	12 532	17 461
Özkaynak Kârı (Milyon TL) (2)	452 514	920 495	350 589	652 721
Banka Sayısı (Adet)	57	67	59	61
Şube Sayısı (Adet)	11 034	10 950	11 039	10 902
Personel Sayısı (Binkişi)	206	209	208	210
Performans (Yüzde)				
Toplam Kar/Zarar / Ortalama Aktifler (2)	3,7	3,5	2,9	3,4
Özkaynak Kârı / Ortalama Özkaynaklar (2)	40,9	42,7	41,2	47,6
Mevduat - Toplam Fonlar	61,8	63,1	63,6	65,5
Para Birimi Riskinden Korunmalı Değerler / Toplam Pasifler	2,3	2,5	2,2	2,9
Canlı Krediler / Toplam Aktifler	54,4	46,9	51,1	49,5
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	16,1	16,9	17,1	16,1
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	18,5	19,1	18,5	17,0
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	2,3	3,7	6,2	2,0
Takipteki Krediler Brüt Oranı	2,6	2,6	2,6	2,7
Özel Karşılık Oranı	84,7	84,0	85,4	79,1
Kredi / Mevduat Oranı	85,5	79,6	80,8	83,8
Likidite Yükümlülük Oranı	106,6	106,8	104,0	104,1

Kaynak: BDDK, SPK, Para ve Sermaye Piyasası Kurulu

(1) Dönem sonu TCMB döviz alış kuru ile Merkezi Kayıt Sistemi ve Bütçe Başkanlığı verilerinden hesaplanmıştır.

(2) Yıl sonu değerleri kümülatif değerler gösterilmektedir.

Sahiplik yapısına göre bankaların sektör aktiflerindeki payları incelendiğinde Ağustos 2024 itibarıyla yerli özel bankaların yüzde 20,2, yabancı özel bankaların yüzde 25,1, kamu bankalarının ise yüzde 44,7'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre sadece yerli özel bankaların payı artmıştır. Fonksiyonel gruplar bazında kalkınma ve yatırım bankaları ile mevduat bankalarının payı artarken katılım bankalarının paylarında azalış gerçekleşmiştir. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 86'sını, katılım bankaları yüzde 8'ini, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 6'sını oluşturmaktadır.

Bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi Ağustos 2024'te önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 40,1 artarak 14,6 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kredilerin türlerine göre dağılımına bakıldığında, toplam kredi hacminin yüzde 46,7'si kurumsal müşteriler, yüzde 20,4'ü KOBİ kredilerinden, yüzde 12,3'ü tüketici kredilerinden ve yüzde 14,7'si kredi kartlarından oluşmaktadır. Parasal sıkılaştırmanın yanı sıra makro ihtiyati politikaların da etkisiyle 2023 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kredi büyümesinde denge arayışına girildiği görülmektedir. Bu çerçevede geçen yılın aynı dönemine göre bu kredi artışı yüzde 38,6, tüketici kredi artışı ise yüzde 24,9 oranıyla sınırlı kalmıştır.

Kredilerin takibe dönüşüm oranları Ağustos 2023 gerçekleşmeleriyle kıyaslandığında hafif artış göstermiştir. Kredi büyümesindeki artışa karşın tahsili gecikmiş alacak (TGA)

bakiyesinin hızlı seyretmesi, TGA'larda toplam krediler içindeki payının düşük kalmasına neden olmaktadır. Ağustos 2023'te yüzde 1,6 olan kredilerin TGA oranı Ağustos 2024'te yüzde 1,7'ye yükselmiştir. Söz konusu oran ticari kredilerde yüzde 1,7'den yüzde 1,5'e gerilerken tüketici kredilerinde yüzde 1,9'dan yüzde 2,4'e, kredi kartlarında ise yüzde 1,1'den yüzde 2,1'e ulaşmıştır.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Ağustos 2024'te önceki yılın aynı dönemine göre azalarak yüzde 58,8'e gerilemiştir. Bu azalışta en önemli etken YP mevduatın TL mevduata kıyasla hızlı kaybetmesidir. Bu dönemde YP mevduatla birlikte kur korumalı mevduat (KKM) hacmi de gerilemiştir. KKM bakiyesi Ağustos 2024 itibarıyla 1,6 trilyon TL'ye inmiş olup yurt dışı yerleşiklerin toplam mevduat içindeki payı yüzde 28,1'den yüzde 10'a düştüğü görülmektedir. Önceki program döneminde gerilemiş olan ihraç edilen menkul kıymetler ile yurt dışından sağlanan kredilerin payı ise artış göstermiştir.

Bankacılık sektörünün uzun vadeli likidite pozisyonuna ilişkin temel göstergelerden biri olan kredi/mevduat oranı Ağustos 2024'te tüm sektör için yüzde 83,8'e yükselmiştir. Geçen yılın aynı döneminde yüzde 80,8 seviyesinde bulunan kredi/mevduat oranı, mevduat artışının kredi artışından daha güçlü olmasının etkisiyle 2021 yılının son çeyreğinden bu yana yüzde 100 seviyesinin altında seyretmektedir. Bu oran, TL'de yüzde 85,5, YP'de ise yüzde 81,2 düzeyindedir. Söz konusu oran, mevduat toplama yetkisi bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda yüzde 77,6'ya düşmektedir.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) Ağustos 2024 itibarıyla yüzde 17'ye hedef oranlar yüzde 12'nin üzerinde seyretmektedir. BDDK'nın SYR hesaplamasında kullanılacak döviz kurunu yılbaşı itibarıyla güncellemesi sonrasında SYR oranları bir miktar gerilemiştir. Ağustos 2024 itibarıyla SYR, mevduat bankaları için yüzde 18,4, katılım bankaları için yüzde 18, kalkınma ve yatırım bankaları için ise yüzde 23,9 seviyesinde bulunmaktadır. Bankaların sahiplik durumuna göre SYR, yerli ve yabancı özel bankalarda yüzde 17,6, kamu bankalarında ise yüzde 16,1 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa değeri 2023 yılı sonunda 10.043 milyar TL iken, 2024 yılı Ağustos ayında 13.389 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı sonunda yüzde 37,8 seviyesinde bulunan borsa şirketlerinin piyasa değerinin GSYH'ye oranı ise Haziran 2024 itibarıyla yüzde 40,2'ye yükselmiştir. 2024 yılı Ağustos ayında Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 39,7 düzeyinde gerçekleşmiş olup bu dönem itibarıyla 560 şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2022	2023	2024-6	2024-8
Sermaye Piyasası Kurulu Kayıtlarındaki Şirketler (Adet)	597	654	678	685
Borsa'da İşlem Gören (Adet)	431	458	477	479
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	114	126	119	122
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım - Milyar TL)	2 585	4 140	5 401	5 614
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım - Yüzde)	37,6	35,6	35,2	35,7
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Milyar TL)	9 208	13 045	14 047	17 389
Borsa'da Yerlerinin Piyasa Değeri/GSYİH (Yüzde)	40,4	33,8	40,2	
Aktif Komisyoncular (Adet)	118	122	122	123
Aracı Kurumlar (Adet)	77	77	77	77
Bankalar (Adet)	41	45	45	46
Yatırım Ortaklıkları Sayısı (Adet)	1 418	1 467	1 503	1 533
Toplam Değer (Milyar TL)	674	1 540	2 637	3 223
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	274	476	491	491
Toplam Değer (Milyar TL)	478	783	1 039	1 064
Aktif(a) Yatırım Fonları (Adet)	3	4	5	5
Portföy Değeri (Milyar TL)	29	49	44	45
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değeri (Milyar TL)	1,0	1,2	1,9	1,6
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	49	49	45	44
Aktif Toplamı (Milyar TL) (1)	907	755	941	965
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	7	7	7	8
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	59	64	59	66
Yönetimdeki Portföy Büyüklüğü (Milyar TL)	5 967	8 165	9 432	9 561
Değişim Destekli Şirketler (Adet)	103	101	101	101
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	154	159	158	156
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	5	5	5	5
Kira Sertifikası İhraç Değeri Toplamı (Milyar TL)	178	224	266	282

Kaynak: SPK, TCMB, Borsa Türkiye, KAP
(1) Söz konusu rakamlar ilgili dönemde faaliyet gösteren fonlara ait olup, fonların geçmiş dönemlerdeki aktif büyüklüğünü yansıtmamaktadır.

Kurumsal yatırımcılar sektöründe menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2023 yılı sonuna göre yüzde 109,3 artışla Ağustos 2024 itibarıyla 3.223 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü, 2023 yılı sonuna göre yüzde 76 artarak Ağustos 2024 itibarıyla 5.554 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı Ağustos 2024'te 2023 yılı sonuna göre yüzde 25,3 oranında artmış ve 946 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2024 yılının Ağustos ayında 2023 yılı sonuna göre yüzde 26 artarak 282 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Bu stokun yüzde 47,6'sı finansman bonosu, yüzde 48,2'si özel sektör tahvili, kalan yüzde 4,2'si ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Ağustos 2024 itibarıyla 2023 yılı sonuna göre finansman bonosunun payı 5,3 puan azalırken özel sektör tahvilinin payı 6,3 puan artmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyar TL)

	2022	2023	Ağustos 2023	Ağustos 2024
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-satım Pazarı İşlem Hacmi	866.564	1.139.267	772.194	1.216.336
Repo-ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	31.611.348	28.355.058	17.451.510	75.263.810
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi	17.404.168	32.410.321	19.851.162	20.487.014
Yatırımcı Hesap Açılış Sayıları Toplamı (1)	15.290	29.261	45.593	52.523
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	114.820	219.801	242.196	146.242
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon Dolar)	23.561	26.134	19.457	10.017
Altın Ons İşlem Hacmi (Milyon Ons)	26	31	9	2
Altın İşlem Kapsamı (Ton)	509	691	507	200
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	7.866.518	11.602.371	7.194.661	10.333.239
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	30.851	80.911	30.752	91.135

Kaynak: Borsa İstanbul

(1) Halka arz ve borsada işlem gören yatırım fonu bazında hesaplanmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacminde 2024 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre artış görülmüştür. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 53,5 oranında artarken bu piyasadaki işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo ters repo pazarı işlem hacmi yüzde 330,5 oranında büyüme göstermiştir.

Sermaye piyasasının derinliğinin artması birincil halka arzlarda özellikle 2021 yılından itibaren görülen artış gücü bir şekilde devam etmiş olup 2024 yılının ilk sekiz ayında 29 halka arz işlemi gerçekleşmiş ve 52,5 milyar TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında 2022 yılında görülmeye başlanan artış eğilimi 2024 yılında tersine dönmüş olup 2024 yılının ilk sekiz ayında altın TL işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 39,7 oranında azalmıştır. Ayrıca altın dolar işlem hacmi de yüzde 49,5 oranında düşüş göstermiştir. Ağustos 2024 itibarıyla altın TL işlem hacmi 146,2 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 10 milyar dolar, ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 200 ton olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılı Ağustos ayında 7.195 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi Ağustos 2024 itibarıyla 10.333 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve özel emeklilik sektöründe Haziran 2024 itibarıyla 73 şirket bulunmakta olup bu şirketlerden 49'u hayat dışı, 20'si hayat ve emeklilik ve 4'ü reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2023 yılında toplam prim üretimi, 2022 yılına göre yüzde 105 oranında artarak 483 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 107 oranında artarak 443 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Haziran 2024 itibarıyla sigorta şirketler tarafından sigortalılara verilen teminat GSYİH'nın 22 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe ulusararası sermayenin pay 2018 yılı öncesinde yüzde 70'lerin üzerinde seyrederken son yıllarda uluslararası sermayeli şirket sayısı azalmıştır. Bu

çerçevede Haziran 2024 itibarıyla toplam nominal sermaye açısından yabancı sermayenin payı yüzde 34,9 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı yüzde 53,0 olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren 73 şirketin 27'sinde yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 15'tir.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

			Haziran	
	2022	2023	2023	2024
Aktif Toplamı (Milyon TL)	**781 203**	**1 471 401**	**1 091 990**	**1 912 765**
Hayat Dışı Şirketler	248 774	536 659	331 005	660 713
Hayat/Emeklilik Şirketleri	521 776	921 467	746 609	1 231 741
Reasürans Şirketleri	18 702	44 704	18 711	58 711
Sektördeki Yabancı Payı (Yüzde)	**52,78**	**56,80**	**52,59**	**54,89**
Hayat Dışı Şirketler	43,42	47,10	43,69	47,42
Hayat/Emeklilik Şirketleri	55,55	61,39	59,73	57,68
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	**313 799**	**445 390**	**192 336**	**350 823**
Hayat Dışı Şirketler	191 654	264 544	166 586	306 696
Hayat Sigorta Şirketleri	32 125	58 746	25 751	45 127
Performans Göstergeleri				
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	**39 694**	**71 033**	**32 343**	**54 882**
Hayat Dışı Şirketler	6 710	47 117	22 321	42 026
Hayat/Emeklilik Şirketleri	27 71	18 610	7 257	18 232
Reasürans Şirketleri	5 013	4 306	2 765	4 561
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	**2,9**	**4,8**	**2,9**	**2,8**
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	**24,8**	**43,1**	**28,5**	**24,5**
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Retansiyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	86,6	70	69,9	66,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	97,9	99,8	99,5	99,9
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	4,7	10,6	10,1	13,7
Hayat/Emeklilik Şirketleri	20,6	18,8	19,9	21,2
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	37,1	38,1	14,1	31,1
Hayat Sektörü Şirketleri	76,0	82,9	87,1	75,2

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
(1) Bölüşmeli Teknik Gider Sonrası Retansiyon Oranı

Sigortacılık sektörünün net dönem kârı 2022 yılında 39,7 milyar TL iken 2023 yılında yüzde 261 oranında artarak 71 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 47,5 milyar TL ve hayat/emeklilik şirketleri 18,6 milyar TL kâr elde etmiştir. 2023 yılında reasürans şirketleri de 4,3 milyar TL kâr kaydetmiştir.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	OKS Devlet Katkısı	Toplam Fon Büyüklüğü	
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Yıllık Artış (yüzde)
2009	[illegible]	-	[illegible]	-	-	-	[illegible]	[illegible]
2010	[illegible]	-	[illegible]	-	-	-	[illegible]	[illegible]
2011	[illegible]		[illegible]				[illegible]	[illegible]
2012	[illegible]	-	[illegible]	-	-	-	[illegible]	[illegible]
2013	[illegible]	-	[illegible]	[illegible]	-	-	[illegible]	[illegible]
2014	[illegible]		[illegible]	[illegible]			[illegible]	[illegible]
2015	[illegible]		[illegible]	[illegible]			[illegible]	[illegible]
2016	[illegible]	-	[illegible]	[illegible]	-	-	[illegible]	[illegible]
2017	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	[illegible]	[illegible]
2018	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
2019	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
2020	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2021	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2022	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2023	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2023-09	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2024-09	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü 2023 yılı sonunda bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 74,5 oranında artışla 756,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eylül 2024 itibarıyla toplam fon büyüklüğü 1,1 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2024 itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 1 trilyon TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 9,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü devlet katkısı dâhil 77,6 milyar TL'ye yükselmiş olup sistemde 7,5 milyon çalışan yer almaktadır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı Haziran 2024 itibarıyla 121'dir. Bu kuruluşların aktif toplamı 796,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2022	2023	2023	2024
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	21	21	21	20
Şube Sayısı (Adet)	117	134	134	116
Personel Sayısı (Kişi)	1 229	1 227	1 232	1 295
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	261 950	241 657	240 641	248 422
Dönem Net Kârı (Milyon TL) [1]	5 917	14 488	5 903	8 496
Aktif Kârlılık (Yüzde)	4,4	5,6	3,7	1,0
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	49	49	49	49
Şube Sayısı (Adet)	357	355	359	376
Personel Sayısı (Kişi)	4 008	4 020	3 918	4 094
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	235 620	210 094	183 657	358 306
Dönem Net Kârı (Milyon TL) [1]	5 701	14 337	6 735	9 194
Aktif Kârlılık (Yüzde)	6,1	8,6	4,9	4,6
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	39	40	39	42
Personel Sayısı (Kişi)	1 086	1 049	1 101	1 129
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	74 616	121 580	97 750	164 291
Dönem Net Kârı (Milyon TL) [1]	1 491	4 041	2 338	4 102
Aktif Kârlılık (Yüzde)	3,0	4,3	3,7	3,7
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	21	22	23	23
Personel Sayısı (Kişi)	2 104	2 314	2 339	2 138
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	8 510	10 730	11 150	24 701
Dönem Net Kârı (Milyon TL) [1]	1 740	4 259	2 179	2 011
Aktif Kârlılık (Yüzde)	23,9	35,3	26,4	26,3
Tasarruf Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Personel Sayısı (Kişi)	4 757	4 798	4 810	4 832
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	12 630	39 035	25 556	47 581
Dönem Net Kârı (Milyon TL) [1]	1 671	5 402	1 631	6 190
Aktif Kârlılık (Yüzde)	8,6	20,8	14,5	29,7

Kaynak: BDDK, TCMB

[1] Vergi öncesi dönem net kârı/zararı (yıllık toplam)

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2024'te bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman, varlık yönetim ve tasarruf finansman şirketlerinde sırasıyla yüzde 33,4, yüzde 56,6, yüzde 67,6, yüzde 114,6 ve yüzde 207,7 artmıştır. Haziran 2024 itibarıyla yılbaşından bu yana bankalı aktif kârlılık finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketleri için sırasıyla yüzde 3, yüzde 4,5 ve yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde varlık yönetim şirketleri ile tasarruf finansman şirketlerinin aktif kârlılık oranları sırasıyla yüzde 26,3 ve yüzde 29,7 olmuştur.

Katılım Finans

Haziran 2024 itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, altısı özel sermayeli olmak üzere dokuz katılım bankası faaliyet göstermektedir. Son bir yıl içinde üç yeni katılım bankası faaliyete geçmiş olup bunlardan ikisi dijital banka olarak hizmet vermektedir. Katılım bankalarının Haziran 2024 itibarıyla yurt içinde 1.481, yurt dışında beş şubesi bulunmaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe çalışan sayısı ise yaklaşık 21 bindir.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2024 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 39,8 artarak 2,3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde katılım bankacılığı

aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içindeki payı yüzde 6,5'ten yüzde 6,1'e gerilemiştir. Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler ise yüzde 31,4 artarak 771 milyar TL'den 1.013 milyar TL'ye yükselmiştir.

Haziran 2024 itibarıyla 803 milyar TL'si Türk Parası, 760 milyar TL'si YP olmak üzere katılım fonları toplam tutarı 1,6 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım fonları toplam bilanço bir önceki yılın aynı ayına göre nominal olarak yüzde 43,6 büyümüştür. Söz konusu fonların kredilere dönüşüm oranı ise yüzde 73,6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler

			Haziran	
	2022	2023	2023	2024
Katılım Bankacılığı				
-Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	1.158	2.041	1.615	2.367
Krediler (Milyar TL)	579	970	771	1.013
Katılım Fonları (Milyar TL)	891	1.526	1.229	1.563
Banka Sayısı (Adet)	6	9	6	9
Yurt içi Şube Sayısı (Adet)	1.105	1.455	1.421	1.481
Yurt dışı Şube sayısı (Adet)	1	1	1	1
Personel sayısı (Bin kişi)	17,9	19,8	18,5	20,2
-Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı (-) / Toplam Aktifler	3,0	3,3	3,7	3,4
Özkaynak/Net Kar (-) / Toplam Özsermayeler	61,2	60,6	26,7	20,7
-Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	20,56	21,75	20,37	18,55
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Brüt Krediler	1,43	0,76	1,14	1,01
Katılım Sigortacılığı				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım Emeklilik) (2)	8 (4+4)	8	8	8
Hayat Dışı Şirketler	5 (4+1)	5	5	5
Hayat Emeklilik	3 (3+0)	3	3	3
Aktif Toplamı (Sermaye Katılımı) (Milyar TL)	75.856	48.774	36.553	58.686
Hayat Dışı Şirketler	31.041	23.342	17.666	34.441
Hayat Emeklilik	44.815	25.432	18.888	24.444
Özkaynak Toplamı (Milyar TL)	11.052	20.332	9.013	19.317
Hayat Dışı Şirketler	10.343	21.072	9.347	18.467
Hayat Emeklilik	714	1.320	541	840
Toplam Prim Üretimi (Milyar TL)	12.016	24.466	10.967	21.206
Hayat Dışı Şirketler	11.341	23.176	10.336	20.362
Hayat Emeklilik	713	1.320	541	843
Kira Sertifikası (Sukuk) İhraçları (Milyar TL) (3)				
TL Cinsi Kira sertifikaları	93,0	123,1	41,5	37,3
Altın Cinsinden Kira Sertifikaları	18,1	-	-	112,7
Dolar Cinsi Kira Sertifikası	-	8,8	-	
Avro Cinsi Kira Sertifikası	-		-	0,5
Tasarruf Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Aktif büyüklüğü (Milyar TL)	12,0	20	13,5	47,9
Fonlardan Sanatlı Bankalar	261,0	373,0	322,0	544,3

Kaynak: BDDK, Bilgi, Türkiye Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi, Finansal Kurumlar Birliği

(1) Yıl içerisinde bilanço değerleri esas alınmıştır.

(2) 2023 yılı itibarıyla 8 şirketten 4'ü katılım esasına göre faaliyetlerini sürdürmektedir.

(3) Kira sertifikaları, ilgili kira sertifikasının ihraç tarihindeki kur üzerinden TL cinsine çevrilmiştir.

Banka kârlılığı açısından değerlendirildiğinde Haziran 2023'te 23,2 milyar TL tutarında olan katılım bankalarının dönem net kârının Haziran 2024 itibarıyla 29,7 milyar TL'ye ulaştığı

çöldenmektedir. Aynı tarihlerde katılım bankalarının özkaynak varlığı yüzde 26,7'den yüzde 20,7'ye, aktif karlılığı ise yüzde 1,7'den yüzde 1,4'e gerilemiştir.

Hazine tarafından 2012 yılından bu yana yurt içinde ve yurt dışında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmektedir. İhraçlar TL, döviz ve altın cinsinde yapılmaktadır. 2024 yılının ilk altı ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 37,3 milyar TL, altın cinsi toplam 142,7 milyar TL ve avro cinsi toplam 8,5 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir.

Gelişmekte olan katılım sigortacılığı sektöründe Haziran 2024 itibarıyla üç hayat ve beş hayat dışı branşta faaliyet gösteren toplam sekiz şirket bulunmaktadır. Bu dönemde katılım sigortacılığı kuruluşlarının toplam prim üretimi 21 milyar TL'ye ulaşırken toplam aktif büyüklüğü 68,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

7397 sayılı Kanun'da belirtilen hükümler doğrultusunda faaliyet göstermekte olan tasarruf finansmanı şirketlerinin aktif büyüklüğü Haziran 2024 itibarıyla geçen yılın aynı dönemine göre 15,6 milyar TL'den 47,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Haziran 2024 itibarıyla altı şirket faaliyetine devam etmektedir.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

2023 yılında, yaşanan yıkıcı depremlerin yanı sıra emekliliğe hak kazanma koşulları ile emekli aylıkları ve kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinde yapılan düzenlemeler kamu maliyesi üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Söz konusu gelişmeler neticesinde artan harcamaların finansmanını sağlamaya yönelik çeşitli gelir tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Bu doğrultuda, 2023 yılında bir önceki yıla göre genel devlet gelir ve harcamalarının GSYH'ya oranında artış yaşanmıştır.

Genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranı 2023 yılında 2022 yılına göre 2,4 puan artarak yüzde 30,3 olmuştur. Bir önceki yıla göre; vergi gelirleri 1,7 puan, faktör gelirleri 0,3 puan, prim gelirleri 0,9 puan artış gösterirken vergi dışı gelirlerde 0,1 puan azalış yaşanmıştır.

Genel devlet harcamalarının GSYH'ya oranı 2023 yılında 2022 yılına göre 6,8 puan artarak yüzde 35,4 olmuştur. Bu dönemde; cari giderlerde 1,7 puan, yatırım harcamalarında 0,2 puan, cari transferlerde 2,8 puan, sermaye transferlerinde ise 2,1 puan artış olmuştur.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmeler neticesinde, 2023 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 4,4 puan artış göstermiş ve yüzde 5,2 olmuştur.

2024 yılında bir önceki yıla göre genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranla 1,6 puan artarak yüzde 31,9 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 0,3 puan, diğer gelirlerin 1,3 puan artması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen artışın 0,7 puanının vergi dışı gelirlerden, 0,8 puanının prim gelirlerinden kaynaklanacağı, faktör gelirlerinin ise bir önceki yıl seviyesine göre 0,2 puan azalacağı öngörülmektedir.

2024 yılında genel devlet harcamalarının GSYH'ya oranla 2023 yılına kıyasla 1,7 puan artarak yüzde 36,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde; cari giderlerin 1,5 puan, yatırım harcamalarının 0,2 puan, cari transferlerin 1,0 puan artacağı, sermaye transferlerinin ise 1,5 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu çerçevede, 2023 yılında GSYH'ya oranla yüzde 5,2 olan genel devlet açığının 2024 yılında yüzde 4,9'a gerileyeceği öngörülmektedir. Aynı dönemde, genel devlet faiz dışı bütçe açığının ise 0,8 puan azalarak yüzde 1,7 olması beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2023 yılında GSYH'ya oranla yüzde 5,6 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2024 yılında 0,7 puan azalarak yüzde 4,9 olması öngörülmektedir. Aynı dönemde, program tanımlı kamu kesimi açığının ise 1,3 puan azalışla yüzde 2,9 olması beklenmektedir.

2023 yılı sonunda GSYH'ya oranla yüzde 29,3 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2024 yılında yüzde 29,6 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir.

Mali sürdürülebilirliğe yönelik bir gösterge niteliğinde olan ve ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini gösteren yapısal genel devlet dengesi, ekonomik toparlanmaların etkisi ortadan kaldırılarak hesaplanmakta ve bir defalık gelir ve giderler çıkarılmaktadır. 2025 yılında, ekonomik toparlanmaların faiz dışı genel devlet dengesi üzerindeki etkisinin bir önceki yıla göre sınırlı kalacağı, bununla birlikte, harcama tedbirlerinin de etkisiyle, bir defalık gelir ve giderlerin faiz dışı dengeye azaltıcı etkisinin GSYH'nın yüzde 1,6'sına ulaşacağı öngörülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının, 2025 yılında, bir önceki yıla göre yaklaşık 1,1 puan düşüşle yüzde 1,4 seviyesinde olması beklenmektedir. 2023 yılında, GSYH'ya oran olarak, yüzde 2,4 oranında açığa dönmüş olan faiz dışı yapısal genel devlet dengesinin 2024 yılında bir önceki yıla göre 0,9 puan artışla yüzde 0,5 oranında fazlaya dönüşeceği ve 2025 yılında, bir önceki yıla göre 1,3 puanlık artışla yüzde 1,8 oranında fazla vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Yapısal Genel Devlet Dengesi Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet		
	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
2021	-180 252	-229 442	-234 921	-568	-50 658	-56 021
2022	139 368	44 871	24 429	788 645	693 886	673 444
2023	-1 276 552	-689 693	-788 975	-686 546	254 981	-91 801
2024 (4)	-2 114 592	-838 648	-1 126 999	-751 382	527 644	215 727
2025 (5)	-1 754 813	-774 461	-484 999	204 175	1 248 528	1 131 365
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)					
2021	2,6	3,3	3,4	0,0	-0,7	-0,8
2022	0,5	0,2	0,1	2,9	2,5	2,5
2023	-5,2	-2,8	-3,2	-2,8	1,0	-0,4
2024 (4)	-4,9	-1,9	-2,6	-1,7	1,2	0,5
2025 (5)	-2,6	-1,1	-0,7	0,3	1,8	1,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Yapısal dengenin hesaplanmasında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel Devlet Dengesi

(2) Kamu Kesimi Dengesi (KİT'lerin Özelleştirme Gelirleri ve Şekerbank Satışı Hariç)

(3) Genel Devlet Dengesinden Bir Defalık Gelir ve Giderlerin Çıkarılmasıyla Elde Edilen Yapısal Denge

(4) Bütçe Eşiği

(5) Program

2024 yılında, bir önceki yıl 3.799,5 milyar TL olan kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 73,9 artışla 6.605,4 milyar TL seviyesine yükselmesi beklenmektedir. 2025 yılında ise bir önceki yıla göre kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 38,5 oranında artarak 9.150,5 milyar TL olacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)						
EĞİTİM	164,7	173,5	214,4	296,6	861,0	1.753,3	2.086,2
SAĞLIK	204,5	207,4	292,1	401,8	999,3	1.783,8	2.413,4
SOSYAL KORUMA	415,3	514,3	987,4	987,8	1.884,3	3.468,4	4.798,8
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	359,2	442,4	826,4	774,0	1.585,5	2.871,1	4.186,1
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	43,2	62,4	71,5	122,6	206,1	424,8	506,5
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	12,8	9,6	7,1	10,3	17,3	33,4	30,2
TOPLAM	744,5	895,2	1.903,8	1.786,2	3.799,3	6.605,4	9.150,5
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)						
EĞİTİM	3,8	3,4	3,0	2,6	3,0	3,1	3,3
SAĞLIK	3,8	4,1	4,0	3,2	3,4	4,0	4,0
SOSYAL KORUMA	9,6	10,2	8,1	8,0	7,5	7,8	7,7
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	8,3	8,8	7,1	6,2	6,4	6,5	6,7
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	1,0	1,2	1,0	0,8	1,1	1,0	1,0
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05
TOPLAM	17,2	17,7	15,1	13,9	14,3	14,9	14,9

Kaynak: Hazine ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

b) Hedefler

2025 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 31,3 olması öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 0,9 puan artması, diğer gelirlerin ise 1,5 puan azalması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen azalışın 0,1 puanının vergi dışı gelirlerden, 0,7 puanının faktör gelirlerinden, 0,6 puanının ise prim gelirlerinden kaynaklanması öngörülmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2025 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ya oran olarak 2,5 puan azalarak yüzde 34,2'ye gerilemesi beklenmektedir. Bu dönemde cari harcamaların 0,9 puan, yatırım harcamalarının 0,7 puan, sermaye transferlerinin 1,1 puan azalacağı; cari transferlerin ise 0,3 puan artacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ya oranla genel devlet açığının 2025 yılında bir önceki yıla göre 1,9 puan azalarak yüzde 2,9'a gerilemesiği öngörülmektedir. Aynı dönemde, genel devlet faiz dışı dengesinin ise 2,7 puan iyileşerek yüzde 0,4 fazla vermesi beklenmektedir.

2025 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 2,2 puan azalarak yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşeceği, orta vadeli tanımlı kamu kesimi açığının ise 2,7 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 0,2'ye gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranının 2025 yılı sonunda yüzde 25,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
	2021	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)	2021	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
Vergiler	1 196 723	2 363 610	4 528 353	7 687 598	11 340 938	16.1	15,9	17,1	17,4	18,1
Vergiler	401 935	888 049	1 501 372	2 617 453	3 807 894	5,4	5,9	5,7	5,9	6,1
Vergiler	741 321	1 454 411	2 920 213	4 951 505	7 190 237	10,0	9,7	11,0	11,2	11,5
Vergiler	53 527	41 149	99 272	118 739	163 046	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3
Vergi Dışı Normal Gelirler	121 057	205 726	311 142	512 903	1 190 289	1,7	1,4	1,2	1,1	1,9
Faktör Gelirleri	340 627	629 200	1 196 531	1 897 507	2 212 676	4,7	4,2	4,5	4,3	3,5
Sosyal Primler	590 039	980 093	1 996 727	3 502 763	4 507 249	8,1	6,4	7,5	7,9	7,2
TOPLAM	**2 214 445**	**4 174 689**	**8 023 350**	**14 079 607**	**19 212 166**	**30,8**	**27,8**	**30,2**	**31,8**	**30,5**
Özelleştirme Gelirleri	1 0,6	5 005	8 105	15 503	3 000	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM GELİR	**2 219 451**	**4 180 694**	**8 031 456**	**14 094 804**	**19 262 166**	**30,9**	**27,8**	**30,3**	**31,9**	**30,5**
Cari Harcamaları	1 018 549	1 825 459	3 072 946	6 766 969	8 887 488	14,4	12,2	11,6	15,3	14,1
Yatırım Harcamaları	196 020	403 817	867 12	1 420 361	1 957 206	2,4	2,9	3,1	3,2	2,5
-Sabit Sermaye	181 335	420 841	771 731	1 397 353	1 934 419	2,5	2,8	2,5	3,2	2,5
-Stok Değişmesi	2 695	10 173	15 187	23 508	22 817	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Transfer Harcamaları	1 195 215	2 044 491	4 937 841	6 021 374	10 572 352	16,6	13,6	18,6	13,1	17,2
-Cari Transferler	1 075 087	1 920 854	3 931 864	7 013 115	9 424 640	14,8	13,0	14,5	15,9	16,0
-Sermaye Transferleri	121 148	243 697	955 777	1 008 559	747 712	1,7	1,6	3,5	2,3	1,3
FAİZ DIŞI HARCAMA	**2 240 019**	**3 976 049**	**8 712 736**	**14 858 187**	**18 994 012**	**30,9**	**26,5**	**32,8**	**33,6**	**30,9**
TOPLAM HARCAMA	**2 430 803**	**4 300 762**	**9 407 710**	**16 209 704**	**21 017 106**	**33,5**	**28,6**	**35,4**	**36,7**	**34,2**
BORÇLANMA GEREĞİ	**191 352**	**120 068**	**1 375 852**	**2 114 897**	**1 754 915**	**2,6**	**0,8**	**5,2**	**4,8**	**2,9**
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	**568**	**-204 645**	**680 878**	**763 380**	**-268 176**	**0,0**	**-1,4**	**2,6**	**1,7**	**-0,4**
FAİZ GID. ve ÖZEL. GEL. HARİÇ BORÇ	**5 574**	**-198 640**	**689 386**	**778 380**	**-238 176**	**0,1**	**-1,3**	**2,6**	**1,8**	**-0,4**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) işareti fazlayı göstermektedir.

(1) Genel hesaplı merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, genel sermayeli kuruluşlar, sosyal güvenlik kurumları, bağlı, genel sağlık sigortası ve fonlar kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO 1: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2021	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	201 507	342 650	1 380 450	2 149 469	1 930 629
KİT	6 691	737 681	115 282	62 [illegible]	66 993
Eğitimsel KİT	-6 627	737 627	115 [illegible]	62 [illegible]	-66 939
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-71	54	7	-12	-55
Mahalli İdareler	-5 405	29 839	93 [illegible]	89 539	336
Döner Sermaye	-6 476	-1 [illegible]	2 [illegible]	[illegible]	-1 720
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-45	-7 [illegible]	-15 [illegible]	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	12 [illegible]	13 555	72 [illegible]	130 [illegible]	159 [illegible]
Fonlar	10 674	19 [illegible]	12 [illegible]	[illegible]	[illegible]
KKBG	**184 659**	**357 749**	**1 491 134**	**2 177 109**	**1 686 925**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-10 947**	**19 021**	**761 277**	**776 570**	**-369 333**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**189 664**	**363 754**	**1 499 643**	**2 192 109**	**1 718 925**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**-5 941**	**25 026**	**769 785**	**791 570**	**-339 333**
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	2,8	1,0	5,2	4,9	3,1
KİT	0,1	1,6	0,4	0,1	0,1
Eğitimsel KİT	0,1	1,6	0,4	0,1	0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	-0,1	0,1	0,4	0,2	0,0
Döner Sermaye	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	0,2	-0,2	-0,1	-0,3	-0,3
Fonlar	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
KKBG	**2,5**	**2,4**	**5,6**	**4,9**	**2,7**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-0,2**	**0,1**	**2,9**	**1,8**	**-0,6**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**2,6**	**2,4**	**5,6**	**5,0**	**2,8**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**-0,1**	**0,2**	**2,9**	**1,8**	**-0,6**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: (-) işareti fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 38- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Bin Cari TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT İşletmeleri	KİT Özelleş. Kapsamı	KİT Toplamı	TOPLAM KAMU
I-Vergiler	3 810 884	810 990	119 717	0	0	2 929	4 935 382	13 756	0	13 756	4 119 516
1-Vergiler	1 239 150	215 940	119 717	0	0	-2 929	1 562 325	-13 756	0	-13 756	1 480 557
2-Harçlar	2 698 359	334 650	0	0	0	0	2 973 009	0	0	0	2 726 241
3-Vergi Dış Normal Gelirler	330 713	90 591	14 439	0	0	-52	353 049	-13 284		-13 756	315 764
3-Faiz Gelirleri	389 299	59 686	298	50 351	16 982	24 101	567 816	-84 140	-74	-84 215	483 600
4-Pay ve Kar Gelirleri	0	0	0	35 122	55 390	0	90 512	0	0	0	90 512
5-Cari Transferler	-2 413 737	-44 282	-39 933	27 363	54 167	0	-2 416 424	102 355		142 309	-2 264 069
I-KAMU HARCANABİLER GELİRİ	**2 038 118**	**571 585**	**94 579**	**72 644**	**15 764**	**21 601**	**2 814 290**	**47 166**	**-74**	**47 092**	**2 861 383**
II-CARİ GİDERLER	**-1 940 273**	**-452 482**	**87 888**	**0**	**0**	**0**	**-2 480 642**	**0**	**0**	**0**	**-2 480 642**
III-CARİ KAMU TASARRUFU	**97 845**	**119 103**	**6 691**	**72 644**	**15 764**	**21 601**	**333 648**	**47 166**	**-74**	**47 093**	**380 740**
IV-YATIRIMLAR	**-522 560**	**-283 630**	**0**	**0**	**-119**	**-15 497**	**-821 806**	**-259 402**	**4 730**	**-254 672**	**-1 076 478**
4-Sabit Sermaye	532 560	283 732	0	0	119	9 620	825 921	194 590	5	194 595	990 516
5-Stok Değişmesi	0	97	0	0	0	-5 936	-5 885	-104 712	4 725	-99 977	-105 861
V-TASARRUF YATIRIM FARKI	**-424 715**	**-164 527**	**6 691**	**72 644**	**15 645**	**6 103**	**-488 158**	**-211 235**	**4 656**	**-207 580**	**-695 738**
VI-SERMAYE TRANSFERLERİ	**-955 735**	**71 427**	**5 399**	**0**	**0**	**518**	**-878 390**	**142 875**	**83**	**142 957**	**-735 433**
1-Sermaye Vergileri	51 318	37 953	9 116	0	0	0	108 391	7	2	9	108 387
2-Diğer Transferler	-997 349	-20 050	44	0	0	0	-955 665	115 245	145	115 390	-540 276
3-Sermaye Hasılat Dışındakiler	90 297	54 338	3 755	0	0	518	1 854	27 623	66	27 689	29 543
VII-KASA-BANKA/BORÇLANMA	**1 380 450**	**93 100**	**-12 090**	**-72 644**	**-15 645**	**-6 621**	**1 366 549**	**69 361**	**-4 738**	**64 622**	**1 431 171**
1-Kasa ve Banka Değişimi	0	10 514	-11 813	0	0	-14 040	-15 339	-37 915	92	-37 823	-53 162
2-Yurtiçinden Borçlanma (net)	99 756	32 231	0	0	0	0	131 987	56 991	2	56 993	188 981
2a-Dış Borç Çekmeler	153 322	11 036	0	0	0	0	175 208	15 901	2	15 903	191 288
2b-Dış Borç Ödemeleri	-53 567	-21 206	0	0	0	0	-57 220	-72 469	1	-72 468	-356 772
3-Yurtdışından Borçlanma (net)	1 280 694	-10 451	-277	-72 644	-15 645	37 352	1 219 969	115 790	92	115 882	1 335 851
4-Kıymet Değişimi Etkisi	0	-157	0	0	0	-9 937	-9 937	-45 914	4 746	-50 660	-60 761
BORÇLANMA GEREĞİ	**1 380 450**	**93 236**	**-12 090**	**-72 644**	**-15 646**	**2 545**	**1 375 852**	**115 278**	**7**	**115 282**	**1 491 134**

Kaynak: Sosyal ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları sosyal güvenlik gerçekleşmeleri içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2024 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT İşletmeci	KİT Özelleş. Kapsamı	KİT Toplam	TOPLAM KAMU
I Vergiler	6 412 558	890 559	225 345	0	0	4 702	7 531 073	-31 711	-15	-31 726	7 531 347
a Vergiler	2 050 791	265 002	225 345	0	0	4 702	2 619 469	-31 711	-15	-31 726	2 587 743
b Gelirler	4 353 777	587 807	0	0	0	0	4 951 584	0	0	0	4 951 584
c Vergi Dış Normal Gelirler	351 548	137 410	20 162	0	0	122	914 936	17 994	0	17 994	997 264
II Faktör Gelirleri	210 206	92 302	2 194	113 125	2 903	34 240	940 113	288 275	25	288 212	1 228 549
III Normal Bütçe	0	0	0	31 169	166 381	0	220 850	0	0	0	220 850
IV Cari Transferler	4 209 261	174 155	49 223	51 493	170 487	0	4 203 961	332 592	0	332 592	4 736 553
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**3 624 559**	**975 296**	**168 468**	**130 657**	**1 170**	**29 264**	**4 922 414**	**-46 387**	**-49**	**-46 437**	**4 875 977**
II CARİ GİDERLER	**-3 735 656**	**-801 146**	**-168 212**	**0**	**0**	**0**	**-4 705 015**	**0**	**0**	**0**	**-4 705 015**
III KAMU TASARRUFU	**-111 098**	**174 150**	**-6 744**	**130 657**	**1 170**	**29 264**	**217 399**	**-46 387**	**-49**	**-46 437**	**170 962**
IV YATIRIMLAR	**-1 069 884**	**-380 896**	**0**	**0**	**-1 170**	**-24 830**	**-1 456 781**	**-199 755**	**5 404**	**-194 291**	**-1 651 052**
a Sabit Yatırımlar	1 050 651	560 965	0	0	1 170	11 541	1 615 933	291 387	94	291 193	1 906 368
b Stok Değişmesi	0	0	0	0	0	-11 289	-11 289	91 584	5 598	97 182	85 914
V TASARRUF YATIRIM FARKI	**-1 180 982**	**-186 746**	**-6 744**	**130 657**	**0**	**4 434**	**-1 239 382**	**-246 142**	**5 415**	**-240 728**	**-1 480 090**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**-967 502**	**97 244**	**9 232**	**0**	**0**	**-2 129**	**863 155**	**274 023**	**148**	**274 171**	**-588 984**
1 Sermaye Vergileri	15 364	62 451	5 467			0	120 721		0		120 721
2 Diğer Transferler	-943 258	35 575	353	0	0	0	-905 452	225 692	147	225 539	-679 913
3 Kamu Kesimi Arası Değişiklikler	29 558	67 765	903	0	0	2 129	13 932	48 331	1	48 331	90 941
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**2 148 484**	**89 502**	**-2 488**	**-130 657**	**0**	**-2 305**	**2 102 537**	**-27 881**	**-5 563**	**-33 443**	**2 069 093**
1 Para Bankacılık Değişimi	0	91 934	2 322	0	0	-15 502	33 230	92 991	-69	92 525	125 755
2 Dış Borçlanma (net)	20 414	15 903	0	0	0	0	36 826	100 581	0	100 581	137 171
3 Dış Borç Ödemeleri	-116 402	11 941	0	0	0	0	-104 461	-291 925	0	-291 925	-396 386
4 İç Borç Alımları	256 502	34 335	0	0	0	0	291 137	192 917	0	192 917	484 054
5 İç Borç Ödemeleri	2 028 050	15 387	466	130 653	0	20 551	1 057 861	70 311	57	70 368	2 361 229
6 Stok Değişimi Farkı	0	-125	0			-11 254	-12 380	-96 102	-5 550	-91 552	-108 032
BORÇLANMA GEREĞİ	**2 148 484**	**89 629**	**-2 488**	**-130 657**	**0**	**9 949**	**2 114 897**	**62 224**	**-12**	**62 212**	**2 177 109**

Kaynak: Sözleşme Fuçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2025 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari fiyatlarla, Milyon ₺)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT İşletmeci	KİT Özelleş. Kapsamı	KİT Toplam	TOPLAM KAMU
I Vergiler	6 416 110	1 121 458	350 154	0	0	6 351	11 050 061	32 405	0	32 414	11 250 548
a Gelirler	3 081 107	464 199	350 154	0	0	6 351	3 860 610	-32 405	-9	-32 414	3 450 266
b Giderler	3 335 003	657 259	0	0	0	0	7 189 541	0	0	0	7 189 541
II Vergi Dışı Normal Gelirler	995 675	170 928	38 715	0	0	514	1 165 830	32 606	0	32 606	1 164 434
III Faiz Gelirleri	547 446	101 742	3 040	112 123	2 586	42 352	941 257	244 903	146	244 905	556 249
IV Sosyal Yardım	0	0	0	0	144 205	0	144 205	0	0	0	144 205
V Cari Transferler	6 147 095	178 417	176 446	57 109	554 105	0	6 942 222	50 494	0	50 494	6 912 624
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**4 712 136**	**1 451 730**	**243 904**	**169 227**	**1 612**	**41 294**	**6 619 503**	**204 125**	**-155**	**203 971**	**6 823 474**
II CARİ GİDERLER	**-6 885 643**	**-1 086 620**	**-257 015**	**0**	**0**	**0**	**-8 229 277**	**0**	**0**	**0**	**-8 229 277**
III KAMU TASARRUFU	**-173 508**	**360 110**	**-13 111**	**169 227**	**1 612**	**41 294**	**390 226**	**204 125**	**-155**	**203 971**	**594 196**
IV YATIRIMLAR	**-1 069 714**	**-486 582**	**0**	**0**	**-1 612**	**-27 091**	**-1 584 010**	**-367 619**	**3 389**	**-363 630**	**-1 947 640**
1 Sabit Sermaye	1 069 724	196 586	0	0	1 612	16 111	1 283 033	408 471	119	108 590	1 486 033
2 Stok Değişmesi	0	0	0	0	0	-10 980	-10 980	38 954	3 459	42 413	31 433
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-1 243 221**	**-830 472**	**-13 111**	**169 227**	**0**	**14 202**	**-1 203 785**	**-162 894**	**3 225**	**-159 668**	**-1 363 453**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**-687 459**	**830 285**	**16 612**	**0**	**0**	**1 260**	**-839 294**	**290 672**	**330**	**291 001**	**-248 293**
1 Sermaye Gelirleri	80 600	83 158	17 622	0	0	0	181 148	0	0	0	181 148
2 Diğer Transferler	-668 535	-48 525	-1 0	0	0	0	-716 902	325 030	503	325 533	190 369
3 Kamulaş. ve Sabit Değer Alı	-99 553	95 153	-1 220	0	0	1 260	-3 340	64 952	17	64 969	58 629
VII NAKİT-BANKA/BORÇLANMA	**1 930 689**	**188**	**-3 102**	**-169 227**	**0**	**-15 470**	**1 743 078**	**-127 777**	**-3 555**	**-131 333**	**1 611 746**
1 Nakit Banka Değişimi	0	72 721	2 953	0	0	19 506	13 620	81 567	2	81 569	95 189
2 Dış Borçlanma (Net)	0	33 804	0	0	0	0	33 804	-23 145	0	23 145	758
-Dış Borç Ödemesi	0	-44 146	0	0	0	0	-44 146	-104 910	0	-104 910	-209 892
-Dış Borç Kullanımı	0	88 279	0	0	0	0	88 279	141 777	0	141 777	310 650
3 İç Borçlanma (net)	1 930 680	1 401	648	167 227	0	15 705	1 754 616	8 761	57	8 713	1 763 329
4 Stok Değişmesi	0	90	0	0	0	11 756	11 840	63 838	3 520	65 339	77 179
BORÇLANMA GEREĞİ	**1 930 689**	**278**	**-3 102**	**-169 227**	**0**	**-3 720**	**1 754 918**	**-65 939**	**-55**	**-65 993**	**1 688 925**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Not: Genel Addî Sağlıklı Hesaplar Sistemi (Genel Devlet Kapsamı) esas alınarak hazırlanmıştır.

(1) Tahmini

(2) Yerel yönetimler, sosyal güvenlik kurumları ve kamu bankaları hariç olmak üzere, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarını kapsamaktadır.

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2024 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda kamu idarelerine 11.086 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 8.437,1 milyar TL ve bütçe açığının 2.651,9 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 6,4 olacağı öngörülmüştür.

Yıl sonunda harcamaların bütçe ödeneğinin 124,3 milyar TL üzerinde 11.213,1 milyar TL olması, gelirlerin bütçe tahmininin 627,6 milyar TL üzerine çıkarak 9.064,7 milyar TL seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bu çerçevede, 2024 yılında bütçe açığının 2.148,5 milyar TL, faiz dışı açığın ise 850,7 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir. Başlangıç bütçesinde GSYH'ya oranla yüzde 6,4 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 4,9 olarak gerçekleşeceği, yüzde 4,0 olarak öngörülen programın tahmini açığın ise yüzde 2,7 düzeyine gerileyeceği öngörülmektedir.

2024 yılı bütçesinde depremlerin yol açtığı hasarın ortadan kaldırılması ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik 1.028,1 milyar TL ödenek öngörülmüş olup, söz konusu ödeneğin yıl sonu itibarıyla tamamının kullanılması beklenmektedir. Bu doğrultuda, 2024 yılı sonunda deprem harcamaları hariç bütçe açığının GSYH'ya oranla yüzde 2,5 olacağı öngörülmektedir.

2024 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 80,3 milyar TL üzerine çıkarak 9.915,4 milyar TL olacağı ve GSYH'ya oranının yüzde 22,4 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında, personel giderleri, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan harcamaların bütçe ödeneğinin 1.125 milyar TL üzerine çıkarak 3.011 milyar TL olması beklenmektedir. Memurlar için 2024 yılı genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede Ocak ayında yüzde 15, Temmuz ayında yüzde 10 olarak tespit edilmiş, enflasyon farkı dâhil artış oranı Ocak ayında yüzde 49,25, Temmuz ayında yüzde 19,31 olarak gerçekleşmiştir. Toplam personel harcamalarında bütçe ödeneğine göre yaşanan artışta maaş artışının yanı sıra ilave personel istihdamı da etkili olmuştur.

2024 yılında mal ve hizmet alım giderlerinin başlangıç bütçesinin 93,1 milyar TL üzerinde 772,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, maliyetlerin artması ve kurumların ilave ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur.

2024 yılı bütçesinde 4.266,7 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda 255,3 milyar TL azalışla 4.011,4 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Enerji KİT'lerine yapılan görevlendirme bedeli ödemelerindeki düşüş cari transferlerde yaşanan azalışın temel belirleyicisi olmuştur.

Sermaye giderlerinin 2024 yılı sonunda, başlangıç ödeneğinin 304,6 milyar TL üzerine çıkarak 1.092,6 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, ulaştırma ve sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik harcamalar başta olmak üzere kurumların ilave ödenek taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2024 yılı sonunda, 720,8 milyar TL ve 298,5 milyar TL olarak programlanan sermaye transferleri ile borç verme kalemlerinin bütçe ödenekleriyle uyumlu bir şekilde sırasıyla 724,1 milyar TL ve 303,4 milyar TL olması beklenmektedir.

2024 yılında faiz giderlerinin borçlanma maliyetlerinde yaşanan artışın etkisiyle başlangıç bütçesinin 43,8 milyar TL üzerinde 1.797,9 milyar TL olması beklenmektedir.

Genel bütçe vergi gelirlerinin 2024 yılı bütçe tahmininin 197,6 milyar TL üzerinde 7.605,5 milyar TL, vergi dışı gelirlerinin ise bütçe tahmininin 429,8 milyar TL üzerinde 1.459,2 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ya oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 17,2, vergi dışı gelirlerin yüzde 3,3 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2024 yılı bütçe hedeflerinin 251,5 milyar TL üzerinde 1.480,3 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Tüm çalışanların yararlandığı asgari ücret istisna tutarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesinin olumsuz etkisine karşın, yıl içerisinde baz, stopaj oranlarının artırılması, kamu ve özel sektör ücret artışları ve makroekonomik gelişmeler tahsilat artışında temel belirleyiciler olmuştur.

2024 yılı kurumlar vergisi tahsilatının bütçe tahmininin 213,3 milyar TL altında kalarak 1.065,4 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 2,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Beklenen bu azalışta, iktisadi faaliyet hacminin ve bankacılık kârlarında yaşanan artışın sınırlı düzeyde kalması etkili olmuştur.

Dahilde alınan KDV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 127 milyar TL üzerinde 1.003,6 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 2,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılı tahsilatının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi neticesinde oluşan baz etkisi ile makroekonomik gelişmeler beklenen bu artışta etkili olmuştur.

Özel tüketim vergisi tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 46,6 milyar TL üzerinde 1.450,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Petrol ve doğal gaz ürünleri üzerinden yapılan ÖTV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 53,9 milyar TL altında 397,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,9 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, Ocak ve Temmuz aylarında maktu ÖTV tutarlarının güncellenmesinde esas alınan YİTÜFE gerçekleşmesinin ve satış hacminin bütçe tahmininde öngörülenin altında kalması etkili olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının 2024 yılı bütçe tahmininin 80,2 milyar TL üzerinde 527,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 1,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede araç satışlarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi etkili olmuştur.

2024 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının bütçe tahmininin 55,2 milyar TL üzerinde 306,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise bütçe tahmininin 6,2 milyar TL üzerinde 113,4 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Tütün mamulleri ile alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatında beklenen yükseliş, ağırlıklı olarak tüketim artışlarından kaynaklanmaktadır.

2024 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin 190,2 milyar TL altında 1.480,9 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Beklenen bu azalışta, 2024 yılı kur gerçekleşmeleri ve ithalat beklentilerinin aşağı yönlü güncellenmesi etkili olmuştur.

2024 yılında veraset ve intikal vergisi, MTV, değerli konut vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, dijital hizmet vergisi ve sigortalara verilen vergi tahsilatının toplamda bütçe tahminlere göre 4,5 milyar TL azalarak 179,6 milyar TL olması beklenmektedir. Özel iletişim vergisi ve dijital hizmet vergisi tahsilatında öngörülenin üzerince artış beklenirken, 2023 yılında bir kat artırılan şans oyunları vergisi oranlarının 2024 yılı Ocak ayında önceki seviyelerine düşürülmesi bu azalışta temel etken olmuştur.

2024 yılında BSMV tahsilatının bütçe tahmininin 146,4 milyar TL üzerinde 360,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artışta, BSMV matrahının beklentilerin üzerinde artması etkili olmuştur. Damga vergisi tahsilatının ise bütçe tahminlerinin 6,1 milyar TL üzerinde 149,7 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2024 yılında harçlardan elde edilen gelirlerin, bütçe tahminlerinin 55,9 milyar TL altında 194,5 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, taşınmaz satışlarının öngörülen düzeyde gerçekleşmesine rağmen, ipotekli satışlardaki azalışın vergi matrahı üzerindeki olumsuz etkisi sonucuyla tapu harç tahsilatı performansının beklentiler altında kalması belirleyici olmuştur.

2024 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe tahminlerinin 429,8 milyar TL üzerinde 1.459,2 milyar TL olması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artış temel olarak hazine faizleri, KKDF kesintisi, para cezaları ile özel gelirlerdeki artıştan kaynaklanmaktadır.

2023 yılında uygulamaya konulan 7440 sayılı Kanun kapsamında 2024 yılının ilk dokuz ayında toplam 45,9 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin geçmiş yıllarda yürürlüğe giren diğer düzenlemeler de dâhil edildiğinde, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde toplam 49,7 milyar TL yapılandırma geliri elde edilmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak TL cinsi sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 57,2 milyar TL tutarında TL cinsi kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı Hazine Finansmanı Programı duyurusunda yüzde 136,5 olarak belirtilen iç borç çevirme oranı Eylül ayı sonu itibarıyla toplam yüzde 122 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 1,6 trilyon TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 43,4'ü TL cinsi sabit kuponlu, yüzde 7,9'u TÜFE'ye endeksli DİBS ve kira sertifikası, yüzde 4,1'i kuponsuz, yüzde 15,7'si TLREF'e endeksli, yüzde 6'sı değişken faizli devlet tahvili ve yüzde 2,8'i sabit kuponlu kira sertifikası ihraçları ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, iç finansmanın yüzde 20,2'si altın ve döviz cinsi senet ihraçları ile sağlanmıştır. Diğer taraftan, 2023 yılı sonunda 65,1 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2024 yılı Eylül ayı sonunda 69,5 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 20,61'den yüzde 35,66 düzeyine yükselmiştir.

2024 yılının ilk dokuz aylık bölümünde uluslararası sermaye piyasalarında ise üçü dolar, biri avro cinsinden olmak üzere dört adet tahvil ihraç edilmiştir. Şubat ayında 3 milyar dolar, Mart ayında 2 milyar avro, Temmuz ayında 1,75 milyar dolar ve son olarak Eylül ayında 2035 vadeli 3,5 milyar dolar tutarında tahvil ihracı ve buna eş zamanlı olarak yürütülen yükümlülük yönetimi işlemiyle toplam 10,5 milyar dolar eşdeğer nakit dış finansman elde edilmiş olup bunun 8,6 milyar dolarlık kısmı nakit finansman olarak sağlanmıştır. Ayrıca, gerçekleştirilen yükümlülük yönetimi işlemiyle uluslararası sermaye piyasalarında işlem gören 2024 ve 2025 yıllarına ait dolar cinsi tahvil anapara ödemelerinin 1,8 milyar dolarlık kısmı, yeni ihraç edilen tahvil ile 2035 yılına ötelenmiştir. Bu kapsamda,

borç stokunun ortalama vadesi artırılmış, refinansman riski azaltılmış ve iyi profilinde dengeli dağılım sağlanmıştır. Böylece oluşan yeni görünümün, örnek bir borç yönetimine işaret etmesiyle kredi notu ve yatırımcı ilgisi anlamında ülkemizin daha da olumlu etkilenmesi beklenmektedir.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)	
	2022	2023	2024 (1)	2022	2023
Brüt Borç Stoku	**4 035 441**	**6 736 590**	**8 338 815**	**26,9**	**25,4**
İç Borç Stoku	**1 905 331**	**3 209 252**	**4 191 467**	**12,7**	**12,1**
Tahvil	1 886 435	3 208 001	4 156 655	12,6	12,1
Bono	18 896	1 251	34 812	0,1	0,0
Dış Borç Stoku	**2 130 110**	**3 527 338**	**4 147 348**	**14,2**	**13,3**
Kredi	485 209	509 784	940 172	3,2	3,5
Uluslararası Kur.	378 579	570 757	709 143	2,5	2,7
Hükümet Kur.	53 031	35 577	93 057	0,4	0,3
Diğer	46 604	103 974	137 972	0,3	0,4
Tahvil	1 644 901	2 717 554	3 207 177	11,0	10,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı.
(1) Ağustos ayı sonu itibarıyla.

b) Hedefler

2025 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 12.900,3 milyar TL olması hedeflenmekte, bütçe harcamaları ise 14.710 milyar TL olarak programlanmaktadır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 1.930,7 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 3,1 olacağı öngörülmektedir.

Bütçe harcamalarının çok önemli bir kısmını ödeneğin 583,7 milyar TL'si deprem bölgesinin yeniden inşası ve afetlere karşı dayanıklılığın artırılmasına yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Söz konusu harcamalar hariç tutulduğunda bütçe açığının GSYH'ya oranının yüzde 2,2 seviyesinde olması beklenmektedir.

2025 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplanmasından oluşan harcamalar belirlenirken genel maaş artış oranının toplu sözleşmede kararlaştırıldığı üzere Ocak ayında yüzde 6, Temmuz ayında yüzde 5 olarak uygulanacağı dikkate alınmış, ayrıca enflasyon tahminine bağlı olarak oluşabilecek farkların etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, toplam personel harcamalarının 3.937,2 milyar TL, GSYH'ya oranının ise bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 6,4 olacağı öngörülmektedir.

2025 yılı için mal ve hizmet alım giderleri 1.027,7 milyar TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu tutar, cari harcamalarda tasarruf yapılması ve verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi politikalarına uygun biçimde belirlenmiştir. Bu kapsamda, mal ve hizmet alım giderlerinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,1 puan azalış göstermesi beklenmektedir.

Cari transferlerin 2025 yılında 5.813,4 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak yüzde 9,4 seviyesinde olması öngörülmektedir. Cari transfer harcamalarının üçte ikisi sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler ile genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylardan oluşmaktadır. Bu kapsamda, sağlık ve sosyal güvenlik sistemine

yapılacak transferler 2.250,3 milyar TL, mahalli idareler ve fonlara eklenecek paylar 1.680 milyar TL olarak öngörülmüştür. Ayrıca, KİT'lere ve kamu bankalarına görevlendirme gideri olarak sırasıyla 503,5 milyar TL ve 220 milyar TL, tanımsal amaçlı transferlere 135 milyar TL ve afetlere dirençli şehirler projesi için 120 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

2025 yılında sermaye giderlerinin 1.102,4 milyar TL ile GSYH içindeki payının yüzde 1,8 seviyesinde olması programlanmıştır. Deprem bölgesince zarar gören kamu kurumlarının hizmet binaları ve tesislerinin yapım ve onarım giderleri ile deprem kaynaklı diğer harcamalar için 199,5 milyar TL ödenek öngörülmüştür.

2025 yılında KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan şehir hastanelerinin cari giderlerini karşılamak üzere mal ve hizmet alım giderlerinde 37,4 milyar TL, sıra kullanım ve zorunlu hizmetler için sermaye giderlerinde 67,2 milyar TL harcama programlanmıştır. Yine KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamında verilen talep garantilerinin finansmanı için cari transferlere 97,6 milyar TL ilave edilmiştir.

Sermaye transferlerinin 2025 yılında 339 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 0,5 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, deprem konutlarının yapımı ve altyapı giderleri için 241,3 milyar TL, sosyal konut yapımı için 22,9 milyar TL, KÖYDES için 7,5 milyar TL, SUKAP için 3,9 milyar TL, kalkınma ajanslarına 2,9 milyar TL, SOGEP için 600 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, KKTC için 11,5 milyar TL, TİBİTAK Ar-Ge projeleri için 17 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2025 yılında borç verme kaleminin 306,1 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak yüzde 0,5 olacağı öngörülmektedir. Ödeneğin 209,0 milyar TL'si KİT'lere, 11,5 milyar TL'si Eximbank'a, 1,5 milyar TL'si Kredi Garanti Fonuna tahsis edilmiştir. Ayrıca, öğrenim ve harç kredileri için 27,3 milyar TL, KKTC'ye verilen krediler için 4 milyar TL ödenek öngörülmüştür.

2025 yılında faiz giderlerinin 1.950 milyar TL ile GSYH'ya oranla yüzde 3,2 düzeyinde olması beklenmektedir.

2025 yılında vergi tabana yayan bir yaklaşımla vergilemede adaletin güçlendirilmesi ile kayıt dışılıkla mücadele ve etkin denetimle tahsilat oranlarının yükseltilmesi suretiyle genel bütçe vergi gelirlerinin bir önceki yıla göre 0,9 puan artışla GSYH'ya oranla yüzde 18,1 düzeyine ulaşması beklenmektedir. Ötv yardımı vergi dışı gelirlerin 0,6 puan azalması ve merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin 2024 yılı gerçekleşme tahmininin 0,3 puan üzerinde yüzde 23,8 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak gelir üzerinden alınan vergiler ile KDV, ÖTV ve BSMV'den kaynaklanacağı tahmin edilmektedir. Vergi dışı gelirlerdeki azalış ise temel olarak özel gelirler ile hazine faizlerinden kaynaklanmaktadır.

2025 yılında gelir, kâr ve sermaye kazançlarından alınan vergilerin tahsilat toplamının GSYH'ya oranla 2024 yılı gerçekleşme tahminine göre 0,4 puan artması ve yüzde 6,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Asgari gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarının 2025 yılında devreye girecek olması, gayrimenkuller yönünden kazanç istisnalarının sınırlandırılması ve 2024 yılında yapılan stopaj oranı artırımının 2025 yılına tam yıl etkisi gelir artırıcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemdeki yasal düzenlemeler ile başta kayıt dışılıkla mücadele olmak üzere uygulamada atılan kararlı adımların da katkısıyla cirodaki artışın KDV tahsilatındaki performansın devam etmesi ve ithalat kaynaklı cirodaki artışın KDV tahsilatının 2025 yılında GSYH'ya oranla bir önceki yıl tahmininin 0,7 puan üzerinde yüzde 7,4 seviyesinde olması beklenmektedir.

Maktu ÖTV tutarları, fiyatlar genel seviyesindeki değişime göre güncellenmeye devam edilecektir. 2025 yılında, ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,2 puan üzerinde ve yüzde 3,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Petrol ve doğal gaz ürünleri üzerinden yapılan ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranı 2024 gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede tahmin edilirken, motorlu taşıt araçlarına ilişkin ÖTV'nin bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,1 puan üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içeceklerden, tütün mamullerinden, dayanıklı tüketim mallarından ve kolalı gazozlardan elde edilecek ÖTV tahsilatının ise GSYH'ye oran olarak 2025 yılında bir önceki yıl gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede olacağı öngörülmektedir.

2025 yılında, ithalatta alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, kur ve ithalat tahminlerine bağlı olarak, 0,1 puanlık artışla yüzde 3,4 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

2025 yılında BSMV tahsilatının GSYH'ya oranının bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,1 puan üzerinde ve yüzde 0,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Şans oyunları vergisi ve özel iletişim vergisi kalemlerinden elde edilecek tahsilat toplamının ise 2024 yılı gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede ve yüzde 0,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2025 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin, GSYH'ya oran olarak, bir önceki yıl gerçekleşme tahminin 0,6 puan altında ve yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO 1: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2023	2024 (1)	2025 (2)	2024 (1)	2025 (2)	2023	2024 (1)	2025 (2)	2023	2024 (1)	2025 (2)
HARCAMALAR	**6 588 016**	**11 213 127**	**14 731 014**	**70,2**	**31.4**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**24.8**	**25,4**	**23,0**
01 - [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
02 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	385 261	612 261	636 971	58,9	10.2	5,8	5,8	5,8	1.2	1,5	1.2
03 - Maliyet Hesabı Alım Giderleri	35 [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
04 - Faiz Giderleri	529 615	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
05 - Cari Transferler	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
06 - Sermaye Giderleri	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
07 - Sermaye Transferleri	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
08 - Borç Verme	175 025	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
09 - Yedek Ödenekler	0	0	[illegible]			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
GELİRLER	**5 207 566**	**9 004 663**	**12 800 325**	**74,1**	**41.2**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**19.6**	**20.5**	**20.8**
1 - Genel Bütçe	**5 097 258**	**8 829 242**	**12 629 010**	**73,2**	**43.0**	**97,9**	**97,4**	**98,7**	**19.2**	**20,0**	**20,5**
01 - Vergi Gelirleri	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
02 - Vergi Dışı Gelirler	553 653	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
03 - Sermaye Gelirleri	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	**110 308**	**235 421**	**170 715**	**113,4**	**-27.5**	**2,1**	**2,6**	**1,3**	**0.4**	**0,5**	**0,3**
BÜTÇE DENGESİ	**-1 380 450**	**-2 148 464**	**-1 930 689**	**55,6**	**-10.1**				**-5.2**	**-4,9**	**-3,1**
Bileşi İçin.											
Faiz Dışı Harcamalar	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]				[illegible]	[illegible]	[illegible]
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]				[illegible]	[illegible]	[illegible]
Program Temel Bütçe Dengesi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]				[illegible]	[illegible]	[illegible]

Not: [illegible]
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2023 yılında, mahalli idare gelirleri genel bütçe vergi gelirleri ve sermaye gelirlerindeki reel artış sonucu yüzde 83,9 oranında artarak 663,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, mahalli idare seçimlerinin etkisiyle yüzde 88,1 oranında artarak GSYH'nın yüzde 2,65'i seviyesine yükselmiş ve mahalli idareler bütçe dengesi 2023 yılında da GSYH'nın yüzde -0,25'i oranında açık vermiştir.

2024 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın reel olarak artması, mahalli idare gelirlerinin GSYH'ya oranla yüzde 2,62 seviyesine yükselmesini sağlayacaktır. Mahalli idare harcamalarının ise GSYH'nın yüzde 2,83'ü seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2024 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nın yüzde -0,20'si seviyesinde açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
Belediyeler	135 194	250 286	437 232	648 955
Büyükşehir Belediyeleri	124 226	228 744	392 050	582 393
İl Özel İdareleri	11 266	20 857	36 436	54 079
TOPLAM	**270 685**	**499 887**	**865 718**	**1 285 427**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
Belediyeler	0,90	0,94	0,99	1,05
Büyükşehir Belediyeleri	0,83	0,86	0,89	0,95
İl Özel İdareleri	0,08	0,08	0,08	0,09
TOPLAM	**1,80**	**1,88**	**1,96**	**2,09**

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

b) Amaç ve Hedefler

2025 yılında, mahalli idare gelirlerinin 1.708,7 milyar TL, harcamalarının ise 1.709 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin 276 milyon TL açık vermesi öngörülmektedir

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2022	2023	2024 (2)	2025 (3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
GELİRLER	**382 730**	**863 820**	**1 103 866**	**1 706 699**
1 Vergiler	298 391	538 543	957 274	1 404 535
2 Vergi Dışı Norm. Gelir	57 668	68 911	121 430	177 476
3 Faktör Gelirleri (Net)	26 672	56 686	24 962	124 689
HARCAMALAR	**402 561**	**757 056**	**1 253 294**	**1 706 977**
1 Cari Giderler	229 678	452 482	801 346	1 096 520
2 Yatırım Harcamaları	156 479	283 767	351 023	496 673
a.Sabit Sermaye	156 449	283 722	350 958	496 536
b.Stok Değişim	30	45	65	97
3 Cari Transferler	29 735	54 282	124 955	173 812
4 Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-71 051	-54 145	91 206	95 654
5 Sermaye Transferi (Net)	12 720	20 662	85 378	48 575
GELİR-GİDER FARKI	**-39 830**	**-93 236**	**-89 629**	**-278**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
GELİRLER	**2,42**	**2,50**	**2,63**	**2,78**
1 Vergiler	1,89	2,03	2,16	2,28
2 Vergi Dışı Norm. Gelir	0,25	0,25	0,38	0,38
3 Faktör Gelirleri (Net)	0,16	0,21	0,19	0,22
HARCAMALAR	**2,68**	**2,85**	**2,83**	**2,78**
1 Cari Giderler	1,50	1,70	1,81	1,77
2 Yatırım Harcamaları	1,04	1,07	0,82	0,81
a.Sabit Sermaye	1,04	1,07	0,82	0,81
b.Stok Değişim	0,00	0,00	0,00	0,00
3 Cari Transferler	0,20	0,20	0,28	0,28
4 Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,14	-0,20	-0,16	-0,16
5 Sermaye Transferi (Net)	0,08	0,08	0,08	0,08
GELİR-GİDER FARKI	**-0,27**	**-0,35**	**-0,20**	**0,00**

(1) İl özel idareleri, belediyeler, ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyesine bağlı ilçelerin ve büyükşehir belediyelerine bağlı idarelerin konsolidasyonudur.
(2) Gerçekleşme tahmini
(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2023 yılında 2,5 milyar TL açık veren döner sermayeli işletmelerin 2024 yılında 9,9 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında döner sermayeli işletmelerin 3,7 milyar TL fazla vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
		(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. Gelirler	**270 903**	**538 366**	**907 009**	**1 299 531**
- Üretim Gelirleri	265 176	512 838	876 787	1 241 713
Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	1 727	5 528	10 322	5 815
- Diğer Transferler	0	0	0	0
B. Giderler	**269 346**	**540 911**	**916 950**	**1 295 810**
- Üretime Giderler	254 661	514 265	872 921	1 161 172
- Yatırım Harcamaları	7 540	9 520	13 341	16 103
- Stok Artışı	10 144	15 144	23 543	22 739
- Sabit Kıymet Artışı	-5 311	- 518	2 139	-1 268
- Dolaysız Vergiler	2 175	3 909	4 737	6 251
- Kurumlar Transferleri	37	92	122	813
C. Gelir-Gider Farkı	**1 558**	**-2 545**	**-9 940**	**3 720**
		(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. Gelirler	**1,8**	**2,0**	**2,1**	**2,0**
B. Giderler	**1,8**	**2,0**	**2,1**	**2,0**
C. Gelir-Gider Farkı	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
(1) Gerçekleşme Tahmini.
(2) Hedef.

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

2024 yılında bir önceki yıla göre GSYH'ye oranla SGK'nın toplam gelirlerinin 0,3 puan artışla yüzde 8,4'e yükselmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, temel olarak prim gelirlerinin GSYH'ya oranının yüzde 6,2'ye yükselmesi etkili olmuştur. 2023 yılında milli gelire oranla yüzde 6,2 olan SGK'nın toplam giderlerinin 2024 yılında yüzde 8,7 düzeyine yükselmesi öngörülmektedir. Harcamalardaki artışla, ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıklarına refah payı artışı yapılması ve asgari emekli aylıklarının artırılmasına bağlı olarak sigorta ödemelerinin GSYH'ya oranının yüzde 6,1'e yükselmesi temel belirleyici olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, SGK gelir gider açığının yüzde 0,1'den 0,4'e, bütçe transferlerinin ise yüzde 3,3'ten 3,5'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler, açık finansmanı ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 1.534,7 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, Ocak ayında yüzde 49,1 oranında artırılmış, böylece brüt asgari ücret 2024 yılında 20.002,5 TL'ye yükseltilmiştir. İşçi, esnaf, çiftçi ve memur emekli aylıkları, 2024 yılı Ocak ayında yüzde 49,2, Temmuz ayında ise memur emekli aylıkları yüzde 19,3, diğer aylıklar yüzde 24,7 oranında artırılmıştır.

TABLO 1: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**971 710**	**2 133 922**	**3 696 992**	**4 688 222**
- Prim Tahsilatları	728 843	1 503 931	2 743 727	3 322 869
Diğer Gelirler (3)	242 868	629 991	953 265	1 365 353
B. Giderler	**1 013 431**	**2 172 442**	**3 867 479**	**5 240 027**
- Sigorta Ödemeleri	680 435	1 426 821	2 700 486	3 726 830
- Sağlık Giderleri	283 224	553 143	978 166	1 283 447
- Yatırım Harcamaları	205	139	1 170	1 612
Diğer Giderler (4)	49 566	192 359	187 636	228 138
C. Gelir-Gider Farkı	**-41 720**	**-38 520**	**-170 487**	**-551 805**
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	389 917	875 005	1 534 710	2 180 004
	(GSYİH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**6,5**	**6,0**	**6,4**	**7,6**
- Prim Tahsilatları	4,9	5,7	6,2	5,7
Diğer Gelirler (3)	1,6	2,4	2,2	1,9
B. Giderler	**6,8**	**6,2**	**6,7**	**8,5**
- Sigorta Ödemeleri	4,5	5,4	6,1	6,1
- Sağlık Giderleri	1,9	2,1	2,2	2,1
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
- Diğer Giderler (4)	0,3	0,7	0,4	0,4
C. Gelir-Gider Farkı	**-0,3**	**-0,1**	**-0,4**	**-0,9**
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	2,6	3,3	3,5	3,6

(1) Tahmin, (2) Hedef, (3) Prim tahsilatları, sosyal hizmet kuruluşlarının gelirleri, sağlık hizmetleri gelirleri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır.
(4) Diğer giderler, personel giderleri, mal ve hizmet alımları, sermaye giderleri ve diğer giderlerden oluşmaktadır.
(5) Bütçe transferleri, genel bütçe, özel bütçeli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin toplamı olup, 2022 yılı için 655 milyar TL'lik kısmı hazine yardımıdır.

2023 yılında 84,5 milyar TL'lik kısmı merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya yapılan prim teşviklerine, 2024 yılında 250,4 milyar TL'lik kısmı beklenmektedir. SGK'ya geçiş dönemi prim teşvikleri kapsamında yapılan transferler ile prim tahsilatı performansına bağlı olarak teşvik ödemelerindeki artış bu yükselişte etkili olmuştur.

2023 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları sırasıyla 178,3 milyar TL ve 367,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2024 yılında ise söz konusu harcamaların sırasıyla 306,7 milyar TL ve 671,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2024 yılında GSYİH'ya oranlar olarak İSF prim gelirlerinin yüzde 0,3, faiz gelirlerinin yüzde 0,2 ve devlet katkısının yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam İSF gelirlerinin GSYİH'nın yüzde 0,7'si seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

İSF'nin 2024 yılı toplam giderlerinin ise GSYİH'ya oran olarak yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede İSF giderlerinin 32,5 milyar TL'si sigorta

giderleri, 77,7 milyar TL'si işbirliklerinden teşvikleri, 47,1 milyar TL'si aktif işgücü programları giderleri ve 36,3 milyar TL diğer giderler olmak üzere toplam 188,6 milyar TL olması beklenmektedir.

Bu çerçevede, İSF gelir-gider dengesinin 2024 yılında 130,7 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam fon varlığının 327,6 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)	2022	2023	2024(1)	2025(2)
A. Gelirler	**89 107**	**189 915**	**319 260**	**373 354**	**0,6**	**0,7**	**0,7**	**0,6**
- Prim Gelirleri	39 544	82 140	191 137	199 913	0,3	0,3	0,3	0,3
- Devlet katkısı	15 181	27 383	51 497	65 337	0,1	0,1	0,1	0,1
Faiz Gelirleri	29 436	44 970	66 598	78 427	0,2	0,2	0,2	0,1
- Diğer Gelirler	6 946	35 419	20 028	33 656	0,0	0,1	0,1	0,1
B. Giderler	**55 552**	**117 271**	**188 603**	**204 127**	**0,4**	**0,4**	**0,4**	**0,3**
İşsizlik Fayda [illegible]	9 534	17 476	32 492	32 812	0,1	0,1	0,1	0,1
- Diğer Giderler	46 018	99 795	156 110	171 314	0,3	0,4	0,4	0,2
C. Gelir-Gider Farkı	**33 555**	**72 644**	**130 657**	**169 227**	**0,2**	**0,3**	**0,3**	**0,3**
D. Toplam Fon Varlığı	**124 307**	**196 951**	**327 608**	**496 835**	**0,8**	**0,7**	**0,7**	**0,8**

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu,
(1) Gerçekleşme Tahmini,
(2) Hedef,
(3) İşsizlik sigortası ve yatırım gelirleri ve [illegible] transferleri dahildir.

b) Hedefler

Ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıkları 2025 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon gerçekleşmelerine göre artırılacaktır. Memur emekli aylıklarının sektörel sözleşme hükümlerine göre 2025 yılının Ocak ayında yüzde 6, Temmuz ayında yüzde 5 oranında artırılması, enflasyon farklarının da ayrıca ilave edilmesi öngörülmüştür.

2025 yılında SGK'nın toplam gelirlerinin 4 668,2 milyar TL, toplam giderlerinin 5.240 milyar TL ve gelir-gider açığının 551,9 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ya oran olarak ise gelirlerin yüzde 7,6, giderlerin yüzde 8,5 ve açığın yüzde 0,9 olması hedeflenmiştir.

2025 yılında SGK'ya tahakkuklu ödenecek ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 2 188 milyar TL tutarında ve GSYH'nin yüzde 3,6'sı oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2025 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 3,1'i prim gelirleri, yüzde 0,1'i faiz gelirleri ve yüzde 0,1'i devlet katkısı olmak üzere İSF'nin toplam gelirlerinin yüzde 0,6 olması hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin ise GSYH'nin yüzde 0,3'ü oranına ulaşması beklenmektedir. Bu çerçevede, İSF gelir-gider dengesinin 2025 yılında 169,2 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam Fon varlığının 496,8 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon cengesi kapsamı bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dış. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2024 yılında toplam fon gelirlerinin 260,9 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 258,4 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların gelir-gider fazlasının 2,5 milyar TL olması öngörülmektedir.

2024 yılında Özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 15 milyar TL nakit girişi olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2025 yılında Özelleştirme Fonunun 30 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2025 yılında fon gelirlerinin 398,6 milyar TL, fon giderlerinin 395,5 milyar TL, fon sisteminin gelir-gider fazlasının ise 3,1 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
A. Fon Gelirleri	**83 905**	**139 911**	**260 927**	**398 561**
Vergi Gelirleri	71 834	119 717	229 348	350 164
- Vergi Dışı Normal Gelirler	8 325	14 493	20 152	28 745
- Faktör Gelirleri (Net)	0	299	2 104	3 040
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	3 746	5 393	9 232	16 812
B. Fon Giderleri	**63 930**	**127 821**	**258 439**	**395 460**
- Cari Giderler	43 546	87 888	168 212	257 015
- Faktör Gelirleri (Net)	7	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	20 378	39 933	90 227	138 445
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	**19 975**	**12 090**	**2 488**	**3 102**
D. Finansman	**-19 975**	**-12 090**	**-2 488**	**-3 102**
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç- Alacak İlişkisi (Net)	-271	-277	-466	-648
- Kasa- Banka Değişimi	-19 704	-11 813	-2 022	-2 453
Bilgi için:				
- Özelleştirme Gelirleri	6 005	8 509	15 000	30 000

Kaynak: Gelirler ve Bütçe Büyüklükleri.
(1) Gerçekleşme Tahmini.
(2) Hedef.

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

2030 yılında KİT'lerin üretiğ katma değerin GSYH'ya oranı yüzde 3,4 seviyesindeyken 2024 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,5 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,6 seviyesinden 2024 yılında yüzde 1,6'ya gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının 95 bine düşmesi beklenmektedir.

Ekim 2024 yılı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 19'dur. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında değerlendirilmektedir.

KİT'ler ve Özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2023 yılında GSYH'nın yüzde 0,43'ü oranında finansman açığı verirken 2024 yılında bu kuruluşların yüzde 0,14 oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Finansman dengesindeki iyileşmede merkezî yönetim bütçesinden KİT'lere yapılan aktarmalar etkili olmuştur. Bütçe transferleri öncelikli olarak elektrik ve doğalgaz sübvansiyonları kapsamında yapılan görevlendirme bedeli ödemelerinden TCDD ve TMO'ya yapılan aktarmalardan oluşmaktadır.

2024 yılında KİT'lere toplam 231,1 milyar TL sermaye transferi, 328 milyar TL görevlendirme bedeli, 4,6 milyar TL kamu hizmet yükümlülüğü ve sübvansiyon ödemesi yapılması öngörülmektedir. Kuruluşlardan Hazineye 2024 yılında 32,6 milyar TL temettü ve 9,9 milyar TL İmtiyaz payı ödemesi yapılması beklenmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 251,4 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2024 yılında küresel enerji fiyatları bir önceki seneye göre düşüş göstermiştir. Sene içerisinde, hanehalkı grubu tüketicilerin kullanmış oldukları doğalgaz toptan satış fiyatları ile perakende elektrik fiyatlarında artış yapılmış olsa da elektrik ve doğal gazda hanehalkına sübvansiyon uygulamasına devam edilmiş ve bu nedenle ZÜAŞ ve BOTAŞ'a merkezî yönetim bütçesinden aktarma yapılmıştır.

TPAO, Şırnak Gabar Dağı Bölgesinde günlük 40 bin varil petrol üretimine ulaşmıştır. Böylece yurt içi petrol üretim miktarı günlük 100 bin varili aşmış, Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılmıştır.

BOTAŞ, Shell ve TotalEnergies şirketleriyle uzun vadeli sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tedarik anlaşması imzalamıştır. Shell ile yapılan anlaşmaya göre BOTAŞ, 2027 yılından başlayarak 10 yıl süreyle yılda yaklaşık 1 milyar metreküpe kadar LNG temin edecektir. TotalEnergies Şirketi ile yapılan anlaşmaya göre ise 2027 yılından başlayarak yıllık yaklaşık 1,6 milyar metreküp LNG'nin temin edilmesi öngörülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumların ısınma amaçlı kömür ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla TKİ tarafından 2024 yılı sonuna kadar 340 bin ton kömür dağıtılması beklenmektedir.

İhtiyaç sahibi hanelere sunulan doğalgaz ve kömür yardımı uygulamasına ilişkin görev, 29 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 8013 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Hazine ve Maliye Bakanlığından alınarak TKİ'ye verilmiştir.

Enerji ve madencilik KİT'lerinin yatırımlarının 2024 yılı sonunda bir önceki yıla göre 19 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konusu artışta, TPAO'nun hidrokarbon arama yatırımları, TEİAŞ'ın iletim sistemi yatırımları ile BOTAŞ'ın doğal gaz depolama yatırımları önemli rol oynamıştır.

Yıl içerisinde çay satış fiyatlarının yükselmesi ÇAYKUR'un satış hasılatını olumlu etkilese de alım fiyatlarının satış fiyatlarının üzerinde artması sebebiyle Kuruluşun finansman ihtiyacı artmıştır. TÜRKŞEKER'in satış miktarının programın altında kalması finansman durumunu olumsuz etkilemiştir. Yüksek stok ve finansman maliyetleri bu kuruluşlara yapılan sermaye transferlerinin artmasına sebep olmuştur.

2024 yılında TMO'nun stok maliyetinin artış göstermesi nedeniyle Kuruluşa bütçeden yapılan sermaye transferi bir önceki yıla göre yükselmiştir.

Türk Boğazlarından ücretsiz geçen ticaret gemilerinden alınacak geçiş ücretlerine esas Altın Frank değerinde 2024 yılı Temmuz ayında yapılan güncellemenin yanı sıra özellikle yıl içerisinde yapılan tarife değişiklikleri ve dolar kurundaki artış sonucunda KEGM'nin 2024 yılında 14,2 milyar TL kâr etmesi ve Hazineye 3,1 milyar TL temettü ve hasılat payı ödemesi beklenmektedir.

Havacılık sektöründe gözlemlenen olumlu performansın etkisiyle DHMİ'nin 2024 yılında 20 milyar TL kâr etmesi ve Hazineye 2,7 milyar TL hasılat payı ödemesi öngörülmektedir. Ayrıca, Kuruluşun 2023 yılında 24 milyar TL ve 2024 yılı Şubat ayında 26 milyar TL finansman fazlası Hazineye aktarılmıştır.

Yıl içerisinde gerçekleştirilen fiyat ayarlamalarının maliyet artışlarının gerisinde kalması nedeniyle YHT ve konvansiyonel yolcu taşımacılığı için TCDD Taşımacılık A.Ş.'ye 4 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması beklenmektedir.

Toplam KİT yatırımlarının 2023 yılında yüzde 18,7'sini gerçekleştiren TCDD'nin 2024 yılında yüzde 21,9'unu gerçekleştirmesi beklenmektedir. Yatırımlarının ve işletme bütçesi açıklarının finansmanını bütçeden yapılan aktarmalarla karşılayan TCDD'ye 2024 yılında 109,5 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

2024 yılı içerisinde KİT'lere ait 10 performans programı ve 21 performans değerlendirme raporu onaylanmıştır.

On İkinci Kalkınma Planında yer alan politika ve hedefler çerçevesinde Ulaştırma ve Tarım KİT'leri tarafından hazırlanan 2024-2028 dönemine ilişkin beş yıllık stratejik planları 2023 yılında onaylanıp uygulamaya konulmuştur. Enerji KİT'lerinin Stratejik Planları ise 2024 yılı sonuna kadar onaylanacak ve uygulamaya alınacaktır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2023 yılında 3,66 milyar TL iken, 2024 yılının ilk sekiz ayında 2,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Eylül 2024 itibarıyla özelleştirme ihalesi tamamlanmış olup Cumhurbaşkanı onayına sunulan, onaya sunulma aşamasında

bu oranlar ve sözleşme imza aşamasında olan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 31,5 milyar TL'dir.

2023 yılı sonunda 76 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, 62 taşınmazın da kamu kurumlarına bedelsiz devri yapılmıştır. 2024 yılında ise 31 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, üç taşınmazın da kamu kurumlarına bedelsiz devri gerçekleştirilmiştir.

Eylül 2024 itibarıyla özelleştirme portföyünde bulunan toplam 75 taşınmaz satış yoluyla, üç varlığın ise işletme hakkının devri yoluyla özelleştirilmesi için ihaleye çıkılmıştır. Onaya sunulan, onaya sunulma ve sözleşme imza aşamasında olan taşınmaz ve varlıkların yılsonuna kadar ihale süreçlerinin tamamlanması öngörülmektedir.

TABLO 1: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	1 581 547	2 209 614	2 950 079
I. İşletme Gelirleri	1 230 875	1 580 984	2 065 353
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	1 007 714	1 479 761	1 914 172
2. Diğer Gelirler	199 660	155 229	151 182
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	56 678	115 062	146 274
1. Amortismanlar	16 530	92 101	129 252
2. Karşılıklar	40 148	21 960	17 011
III. Bütçe ve Fonlar	304 995	513 568	738 451
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	1 696 822	2 321 339	2 884 441
I. İşletme Giderleri	1 361 694	2 004 321	2 456 091
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	1 024 551	1 578 129	2 034 282
2. Diğer Giderler	337 143	426 192	421 809
II. Yatırım Harcamaları	194 630	251 339	409 471
III. Stok Artışı	190 676	35 521	23 384
IV. Sabit Kıymet Artışı	-24 635	-44 332	-64 450
V. Dolaysız vergiler	15 004	38 147	34 631
VI. Temettü Ödemeleri	94 047	37 563	26 378
VII. Diğer Giderler	3 396	1 279	2 052
C. GELİR-GİDER FARKI	-115 275	-52 224	65 939
D. FİNANSMAN	115 275	52 224	-65 939
I. Kasa Banka Değişim	87 015	92 894	91 592
II. İç Borçlanma (Net)	149 496	40 213	8 498
III. Dış Borçlanma (Net)	56 494	-130 981	-221 146
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	5,96	5,11	4,79
I. İşletme Gelirleri	4,60	3,58	3,36
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,87	3,27	3,11
2. Diğer Gelirler	0,73	0,35	0,25
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,21	0,26	0,24
1. Amortismanlar	0,06	0,21	0,21
2. Karşılıklar	0,15	0,05	0,03
III. Bütçe ve Fonlar	1,15	1,27	1,20
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	6,39	5,25	4,69
I. İşletme Giderleri	5,13	4,53	3,99
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3,86	3,57	3,31
2. Diğer Giderler	1,27	0,96	0,68
II. Yatırım Harcamaları	0,58	0,57	0,66
III. Stok Artışı	0,57	0,09	0,04
IV. Sabit Kıymet Artışı	-0,09	-0,10	-0,10
V. Dolaysız Vergiler	0,06	0,09	0,06
VI. Temettü Ödemeleri	0,14	0,07	0,04
VII. Diğer Giderler	0,01	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	-0,43	-0,14	0,11
D. FİNANSMAN	0,43	0,14	0,11
I. Kasa Banka Değişim	-0,33	0,21	-0,33
II. İç Borçlanma (Net)	0,55	0,16	0,01
III. Dış Borçlanma (Net)	0,21	-0,23	-0,04

Kaynak: [illegible] ve Bütçe Merkezi $
(1) Orta Vadeli Program, (2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2023	2024 (1)	2025 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	399	591	803
I. İşletme Gelirleri	219	385	416
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	40	117	146
2. Diğer Gelirler	199	268	270
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	12	92	74
1. Amortismanlar	7	51	64
2. Karşılıklar	4	11	11
III. Bütçe ve Fonlar	148	147	313
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	406	582	746
I. İşletme Giderleri	325	482	636
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	25	38	45
2. Diğer Giderler	300	443	591
II. Yatırım Harcamaları	5	39	119
III. Stok Artış	11	- 7	3
IV. Sabit Kıymet Artışı	66	- 1	- 17
V. Dolaysız Vergiler	0	15	9
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	-7	12	55
D. FİNANSMAN	7	- 12	- 55
I. Kasa Banka Değişimi	82	69	2
II. İç Borçlanma (Net)	90	57	- 57
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ya Oran, Binde)		
A. GELİRLER	0,02	0,01	0,01
I. İşletme Gelirleri	0,01	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Hâsılatı	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Gelirler	0,01	0,01	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,01	0,00	0,01
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	0,01	0,01	0,01
I. İşletme Giderleri	0,01	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Giderler	0,01	0,01	0,01
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artış	0,00	0,00	0,00
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	0,00	0,00	0,00
D. FİNANSMAN	0,00	0,00	0,00
I. Kasa Banka Değişimi	0,00	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51 - KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2023	**2024 (1)**	**2025 (2)**	**2023**	**2024 (1)**	**2025 (2)**
Toplam Personel Sayısı	93 335	94 725	96 776	93 961	94 916	96 479
- Memur ve Sözleşmeli Personel	46 265	47 338	47 966	46 944	47 461	48 046
- İşçi	47 070	47 388	48 810	47 016	47 454	48 433
Toplam Personel Harcamaları (3)	58 442	109 571	151 373	59 605	109 830	151 802
Memur ve Sözleşmeli Personel	23 347	49 088	71 094	23 751	49 135	71 504
İşçi	35 295	60 483	79 279	35 414	60 695	80 298
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	1 027 214	1 925 761	1 919 172	1 027 254	1 925 877	1 914 513
Gönderilmiş Bedeli Tahsilatları (3)	232 622	387 247	456 840	232 622	397 247	456 840
Üretime Tesviye Kâr - Zararı (3)	159 313	86 066	126 271	159 113	45 611	125 682
Faiz Ödemeleri (3)	34 884	49 023	35 164	34 884	49 023	35 164
Üretim Kâr - Zararı (3)	91 803	36 000	66 104	91 717	36 166	65 884
Faiktif Giderleri (3)	-84 141	-308 275	-241 403	-84 215	-308 310	-241 608
Temettü Gelirleri (3)	36 017	32 363	26 378	36 017	32 562	26 378
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	154 690	251 339	405 475	154 696	251 422	405 592
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	303 995	563 966	738 751	304 142	563 725	738 064
Borçlanma Gereği * (3)	115 275	62 224	-65 930	115 282	62 212	-65 993
Borçlanma Gereği * (3) (4)	419 370	625 702	672 813	419 425	625 927	673 070
Borçlanma Gereği * (3) (5)	102 650	42 002	77 778	102 688	42 192	77 272
Borçlanma Gereği */GSYH (Yüzde)	0,43	0,21	0,11	0,43	0,21	0,11
Borçlanma Gereği * (4)/GSYH (Yüzde)	1,58	2,12	1,09	1,58	2,12	1,09
Borçlanma Gereği * (5)/GSYH (Yüzde)	0,39	0,10	-0,13	0,39	0,10	-0,13
Personel Harcamalar/Hâsılat (Yüzde)	5,69	7,69	7,92	5,71	7,40	7,93
Faiz Ödemeleri/Hâsılat (Yüzde)	3,40	3,44	1,84	3,40	3,44	1,84

(*) Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Konsolide Bütçe (-)
(4) Bütçe ve Özelleştirme Kapsamı Dışındaki
(5) Özelleştirme Kapsamındaki

b) Hedefler

KİT'lerin ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşların 2025 yılında 66 milyar TL finansman fazlası vermesi programlanmıştır. Makroekonomik büyüklükler ile enerji ve gıda fiyatlarının öngörülen seviyede seyretmesi ve programlanan fiyat ayarlamalarının yapılabilmesi söz konusu hedefe ulaşmada önem arz etmektedir.

KİT'lerin 2025 yılında 405,6 milyar TL tutarında yatırım harcaması yapması hedeflenmektedir. Toplam KİT yatırımları içerisinde önemli paya sahip olan TPAO, Karadeniz'de keşfettiği doğal gaz rezervine yönelik Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesine devam edecek olup gaz arzının 2025 yılında bir önceki yıla göre artması hedeflenmektedir.

TPAO'nun Şırnak Gabar bölgesindeki petrol üretimine etkisiyle yıllık toplam ham petrol üretiminin 2024 yılına göre önemli ölçüde artırması amaçlanmaktadır.

BOTAŞ, TEİAŞ ve EÜAŞ yatırımlarının finansmanının bir kısmını dış proje kredileriyle karşılayacaktır.

TMO'nun 2,5 milyon ton buğday ve 1 milyon ton mısır, TÜRKŞEKER'in 2,7 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmektedir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2025 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı, makroekonomik ve finansal istikrarın güçlendirilmesi, mali disiplinin korunarak geliştirilmesi, fiyat istikrarı nihai hedefine ulaşmak üzere enflasyonun kademeli olarak düşürülmesi, yapısal reformlarla verimliliğe dayalı üretimin desteklenmesi ve istihdamın artırılmasıdır. Bu kapsamda Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi, yeşil ve dijital ekonomiye geçiş odağında teknolojik dönüşümün sağlanması, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, işgücü piyasasının daha da etkinleştirilmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ekonomide kayıt dışılığın azaltılmasını esas alan bir yaklaşım benimsenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında On Dokuzuncu Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda uygulamaya konulacak tedbirler esas alınmıştır. 2025 yılı çerçevesinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projelere ilgili başlıklar altında yer verilmiştir. 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan tedbir, faaliyet ve performans göstergeleri izlenip değerlendirilecek ve rapor haline getirilecektir.

2. 2025 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI BÜYÜME, GÜÇLÜ EKONOMİ

2025 yılında, ekonomide yeniden dengelenme sürecinin devamında, enflasyonun kademeli olarak düşürülmesi, yatırım, istihdam, üretim ve ihracat odağına alan yapısal reformlarla verimlilik kazanımları yoluyla istikrarlı büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda büyümenin üretken alanlara yönelik yatırımlarla desteklenen, kalıcı refahın ve uzun dönemli büyümenin temel kaynağı olan toplam faktör verimlilik artışlarına dayalı ve talep yönlü enflasyonist beklenti oluşturmayacak bir kompozisyonda sağlanması amaçlanmaktadır.

Program çerçevesinde fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik ekonomi politikalarında güçlü eşgüdüm ve uyumu esas alan, deprem bölgesinde yeniden yapılanmanın hızla tamamlanmasını öncelik edinen, adil paylaşımı gözeten etkin maliye politikası çerçevesi ve yapısal dönüşüm adımlarıyla üretim faktörlerinde toplumsal bir iyileşmenin sağlanması yoluyla büyüme potansiyelinin artırılmasını hedefleyen bir uygulama zemini oluşturulacaktır.

OVP (2025-2027)'de öngörülen çerçeveyle uyumlu olarak, konsolide faaliyette dengelenmenin devamıyla 2025 yılında büyümenin yüzde 4,0 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Para ve maliye politikalarının eşgüdümüyle enflasyonun yıl sonunda yüzde 17,5'e gerilemesi beklenmektedir. Mal ve hizmet ihracatındaki artışın devamı, yerli üretim ile ithalatta dışa bağımlılığı azaltacak politikaların uygulanması ve hizmet gelirlerinin yükselmesiyle birlikte cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 2,0 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, cari işlemler açığının finansmanı kalitesini artırmaya yönelik, teknoloji transferi sağlayan uluslararası doğrudan yatırımlar başta olmak üzere uzun vadeli sermaye girişlerinin öne çıkarılması amaçlanmaktadır.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin arz yönlü dinamikleri güçlendirilerek, ihracat odaklı, istihdamı destekleyen, istikrarlı, çevreye duyarlı ve kapsayıcı bir yapıda sürdürülmesi temel amaçtır. Bu doğrultuda, para, maliye ve gelirler politikaları koordineli bir şekilde yürütülecek, yapısal reformlarla fiziki sermaye ve insan kaynağının kalitesinin yükseltilmesine ve teknolojik altyapının güçlendirilmesine odaklanılacaktır.

2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye'de güçlü ve istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması, dışa bağımlılığın azaltılması ve yatırımların teşvik edilerek istihdamın artırılması için gerekli finansmanın sürdürülebilir kaynaklardan elde edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenlerle, yurtiçi tasarrufların artırılması ülkenin ekonomik sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

2019-2023 yılları arasında ortalama yüzde 25,6 olarak gerçekleşen toplam yurt içi tasarruf oranı 2023 yılında yüzde 26,6 seviyesiyle dönem ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı yurtiçi tasarruf oranının yüzde 15,1'ini reel olmayan şirketler yüzde 3,5'ini mali şirketler yüzde 2,1'i genel devlet ve yüzde 6'sı hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. 2015 yılı sonrasında mali olmayan şirket tasarruflarının artış eğilimine girdiği ve 2018 yılından bu yana hanehalkı tasarruflarının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Yüzde 26,6 ile 2023 yılında dünya ortalaması düzeyinde gerçekleşen yurt içi tasarruf oranının gelişmiş ülkeler ortalamasının üzerinde olduğu, gelişmekte olan ülkeler ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir.

2003 yılında faaliyete başlayan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve 2017 yılında yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS), devlet teşvikleriyle birlikte tasarrufların artırılmasında önemli bir rol oynamakta olup, ekonominin uzun vadeli finansmanında da önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. 2024 yılı BES için önceki yıllarda hayata geçirilen düzenlemelerin (18 yaş altına sisteme katılım imkânının getirilmesi ve devlet katkısının yüzde 30'a yükseltilmesi) olumlu etkilerinin de görüldüğü bir yıl olmuştur. Bireysel emeklilik birikimlerinin banka kredileri için teminat olarak gösterilebilmesi uygulaması Haziran ayı itibarıyla, katılımcıların BES'ten ayrılmadan birikimlerinin bir kısmını acil ihtiyaçları için kullanabilmeleri de Temmuz ayı itibarıyla hayata geçmiştir.

30 Eylül 2024 itibarıyla BES katılımcı sayısı yaklaşık 9,3 milyon kişiye, fon büyüklüğü 1.058,3 milyar TL'ye, sistem in verdiği emekli sayısı da 322.311 kişiye ulaşmıştır. Ayrı tarih itibarıyla OKS kapsamındaki çalışan sayısı yaklaşık 7,5 milyon kişiye, fon büyüklüğü ise 77,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. BES ve OKS toplam fon tutarı ise 30 Eylül 2024 itibarıyla 1.135,9 milyar TL olmuştur.

b) Amaç

Planlama döneminde yurtiçi tasarrufların artırılması ve artan tasarrufların öncelikli sektörler ve üretken alanlardaki yatırımların finansmanına yönlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bireysel emeklilik sistemi (BES) daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, Otomatik Katılım Sistemi (OKS) işveren katkısını içerecek şekilde geliştirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. OKS'nin işveren katkısını da içeren kamu bazlı emeklilik sistemine dönüşeceği tamamlayıcı emeklilik sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SEDDK, Sosyal Güvenlik Kurumu	1. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) tarafından oluşturulan Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi modeli BES Danışma Kurulu ile istişare edilecektir. 2. BES Danışma Kurulu ile istişare edilen modelle yönelik ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarının görüşleri alınacaktır. 3. Tüm taraflarını mutabık olduğu model için gerekli mevzuat çalışmaları sağlanacaktır.
Tedbir 349.2. OKS'de fon çeşitliliği katılımcıların farklı risk algısı ve tercihlerini dikkate alacak şekilde artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, SPK, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. BES Yönetmeliğinde tedbirin hayata geçirilmesi için gerekli mevzuat değişikliği yapılacaktır.
Tedbir 349.3. BES'in yaygın katılımının artırılmasına yönelik çalışmalar sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, SPK, Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. Tedbirin gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli yönetmelik değişikliğinin paydaşların görüşlerine açılmasını müteakip yayım gerçekleştirilecektir.
Tedbir 349.5. Yükseköğretim kurumlarına kayıtlı 25 yaş altı öğrencilerin BES emeklilerinin ve sistemde kalmalarının teşvik edici düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK, YÖK, Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. SEDDK tarafından oluşturulan model HMB, SPK, CSGB ve kurum temsilcilerinden oluşan BES Danışma Kurulu ile istişare edilecektir. 2. BES Danışma Kurulu ile istişare edilen modelle yönelik ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarından görüş alınacaktır.
Finansal okuryazarlığın artırılması ve finansal tabana yayılma amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.1. Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmeti verilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, SPK, SEDDK, SEGEM	1. SPK bünyesindeki eğitim seminerlerine katılan üniversite öğrencilerine finansal okuryazarlık eğitimi verilecektir. 2. Üniversitelerin düzenlediği kariyer günlerinde finansal okuryazarlık konusunda bilgilendirme yapılacak ve emeklilik piyasaları ile yatırım araçları hakkında tanıtım yapılacaktır. 3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile SPK arasında imzalanacak işbirliği protokolü çerçevesinde, Bakanlık bünyesindeki eğitimler için finansal okuryazarlık konusunda hazırlanmakta olan eğitim programını çerçevesinde eğitimlere eğitim verilecektir.

Tedbir 352.2. Tüm eğitim, yaş ve çeşitli gruplardaki kişilere yaygınlaştırılacak şekilde elektronik ortamda ücretsiz olarak finansal eğitim içerikleri sunulacak ve benzerlik ve firmaların tasarruf etme oranları geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji Ofisi, SPK, BDDK, BIST, KOSGEB, SEDDK, TRT, TODB, Sermaye Piyasası Uzmanlarını Geliştirme ve Eğitim Kuruluşu, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, İlgili STK'lar Cumhurbaşkanlığı Strateji Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK	1. Finansal okuryazarlık Portalı ücretsiz bir şekilde kullanıma açılacaktır. 2. Finansal okuryazarlık oranının yükseltilmesi için kısa konu başlıkları ve veriye dayalı içerikler hazırlanacaktır. 3. Firmalarda tasarruf eğilimini artırılması amacıyla seminerler düzenlenecektir. 4. Kamu personelinin finansal okuryazarlığını artırmak ve tasarruf bilincini güçlendirmek amacıyla uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden eğitimler yaygınlaştırılacaktır. 5. Finansal okuryazarlığın artırılması için sosyal medya platformlarıyla da bütünleşik bir yapıda kolay anlaşılabilir, etkileşimli ve hedef kitleye göre kişiselleştirilebilir içerikleri içerecek şekilde çoklu bir platform oluşturulacaktır.
Tedbir 352.4. Gençlerin ve çocukların tasarruf ve yatırım kültürünün artırılmasına yönelik farkındalığının artırılması amacıyla sosyal medya dahil olmak üzere değişik mecralardan ve içeriklerden faydalanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SPK, BDDK, SEDDK, BIST, İlgili STK'lar	1. Orta okul ve lise öğrencileri arasında finansal okuryazarlık bilincini uyandırmaya yönelik eğitici ve öğretici etkinlikler yapılacaktır. 2. Finansal bilginin tabana yayılmasına katkı sağlanmak amacıyla Finans Akademisi ve Sermaye Piyasaları ve Finans Lisesi kurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYİH İçinde)	Yüzde	26,5	27,0	27,3
Özel Sektör Tasarruf Oranı (GSYİH İçinde)	Yüzde	25,3	26,6	26,6
BES Katılımcı Sayısı (3)	Milyon Kişi	16,0	17,0	17,5

(1) Hedef yıl için Tüzel Kişi
(2) Hedef yıl
(3) Hedef yıl için Tüzel Kişi ve Gerçek Kişi Hesaplarının Toplamı

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Küresel ticarette yeşil dönüşüm ve dijitalleşme odağında şekillenen küresel koşullar dikkate alınarak küresel değer zincirlerindeki Türkiye'nin konumunun daha ileri seviyelere taşınması, katma değeri yüksek ihracat potansiyelinin artırılması, enerji ve imalat sanayiinde ithalat bağımlılığının düşük seviyelere indirilmesi, turizmin yanı sıra yazılım gibi alanlarda hizmet gelirlerinin çeşitlendirilerek üst seviyelere çıkarılması yoluyla cari işlemler dengesinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Stratejik ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, taraf olunan ticaret anlaşmalarında ülkemizin menfaatleri doğrultusunda gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi, bölgesel bağlantılılığın artırılması ve enerji ve gıda arz güvenliğinin temininе yönelik çalışmalar sürdürülecek, ikili, bölgesel ve çok taraflı ticaret diplomasisi faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.354)		
Tedbir 354.1. Mal ve hizmet ihracatında "Uzak Ülkeler Stratejisi" başta olmak üzere pazar çeşitliliğini sağlamaya yönelik politikalara devam edilecek, komşu, yakın ve dost ülkeler ile bölgesel ve ikili işbirlikleri geliştirilerek bölgesel ve çok taraflı işbirliği platformlarından etkin şekilde istifade edilerek ticari ilişkilerin çeşitlenmesi konusunda çalışmalar etkin bir biçimde sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamında belirlenen ülkeler ile mal ve hizmet ticareti ve ekonomik işbirliğinin artırılmasına devam edilecek, fuar katılımı, ticaret heyetleri, ikili anlaşma ve tanıtım faaliyetleri yoğunlaştırılacaktır. 2. Uzak Ülkeler Stratejisi'ne konu ülkelerde görev Ticaret Müşavirlikleri ve Ticaret Ataşelerinin katılımıyla ülkemiz genelinde bilgilendirme seminerleri düzenlenecektir. 3. İlgili işbirliği kuruluşlar marifetiyle, mal ve hizmet ticareti alanında ilgi alanları, sektörler ile ilgili tanıtım ve pazarlama projeleri hayata geçirilecektir.
Tedbir 354.3. Karma Ekonomik Komisyon ve Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları çerçevesinde ilgili ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkiler güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlgili ülkelerle Karma Ekonomik Komisyonu toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. İlgili ülkelerle Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları toplantıları düzenlenecektir. 3. TİM, Ekonomi Bakanları Toplantısı ve TİM Zirvesine katılım sağlanacaktır.
Tedbir 354.5. Ülkemizin tercihli ticaret ağı genişletilecek, yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türkiye-Makedonya FTA'nın sürdürülebilir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır. 2. Türkiye-Bosna Hersek STA Güncellemesi müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir. 3. Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) STA Müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir. 4. Türkiye-Japonya STA Müzakereleri ülkemizin pazara giriş politikaları temelinde sürdürülecektir.

Tedbir 354.6. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleri ile diplomatik, kültürel ve ekonomik ilişkiler daha da güçlendirilecek ve ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S); Maliye ve Hazine Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu	1. 2023 yılı içerisinde Tanzanya ile III. Dönem, Nijerya ile VI. Dönem, Mozambik ile II. Dönem, Kongo ile IV. Dönem, Çad ile II. Dönem KEK toplantılarının gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. 2. Afrika ülkeleriyle ticari düzey kalkınmaya yönelik sürdürülecektir. 3. Türkiye-Afrika İş, Ekonomi ve İş Forumu'nun ülkelerin temsilcileri ile gerçekleştirilecektir.
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkeler nezdinde çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.2. Gümrük Birliğinin güncellenmesi müzakereleri yürütülecek ve kamu, özel sektör, STK'lar ve akademisyenlerin görüşleri alınarak ulusal müzakere hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S); Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Müzakere pozisyonu oluşturmak üzere, kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 356.3. Gümrük Birliğinin güncellenmesi kapsamında ilgili STK'larla istişare edilerek ülkemiz hizmet sektörleri ve hizmet ihracatına yönelik engeller tespit edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S); İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye-AB Gümrük Birliğinin hizmet ticaretini içerecek şekilde güncellenmesi hazırlıkları kapsamında, ilgili taraflarla hizmet sektörlerimize yönelik istişare çalışmalarına devam edilecektir.
İç ve dış pazarlarda rekabetçiliğin korunması için yeşil dönüşüm kapsamında ortaya çıkan üretim ve ticarete ilişkin çevre standartlarına uyum sağlanması için gerekli önlemler alınacaktır (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Başta Ad Almak üzere ihracat pazarlarında rekabetçiliğin artırılması ve tedarik zincirlerinde Türkiye'nin konumunun yükseltilmesi amacıyla AB Yeşil Mutabakatına uyum kapsamında üretim ve ticarete yönelik sektörel dönüşüm adımları hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S); Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat Eylem Planı sektörel dönüşüm yol haritasını içerecek şekilde güncellenecektir. 2. Yeşil Mutabakat kapsamında sektörlerin geleceğine yönelik farkındalık artırıcı ve bilgilendirici çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 357.2. Dış ticarette rekabetçiliğin korunarak daha temiz taşınması için ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacak, öncelikli olarak AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Ticaret Bakanlığı	1. AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.

Tedbir 357.4. Firmaların ihracat odaklı yeşil dönüşümlerini sağlamak üzere ihtiyaç duyabilecekleri konularda kapsamlı bir danışmanlık modeli oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Destek Programının yürütücü kuruluşlarından kullanılmak üzere, ihtiyaç duyulan temalarda teknik ve bilgilendirme programları düzenlenecektir. 2. Kurumsal sürdürülebilirlik konusunda belirli seviyenin üzerindeki firmalara kullanımını verileri ve raporları ve tüketicide sürdürülebilirlik konusunda farkındalığın artırılması amacıyla duyurulacak Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Destek Programı markasının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik bilgilendirme programları düzenlenecektir.
Tedbir 357.5. Sınırda karbon düzenlemesi mekanizmasıyla ilgili yeterlilerin sınavlarının ücretlerinin ödenmesi ve raporlanması konularında rehberlik faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TİM, TOBB	1. İhracatçı Birlikleri, Odalar, Borsalar, OSB'ler nezdince yardım masaları kurulmasına destek verilecek, eğitimler verilmektedir. 2. SKDM kapsamında doğrudan firmalara yönelik eğitimler yürütecektir.
İthalat bağımlılığı yüksek, istihdama katkı oranı ve döviz geliri potansiyeline sahip öncelikli sektörlere yönelik yeşil dönüşüm yatırımlarının finansman ihtiyaçları çeşitlendirilmiş finansman araçlarıyla karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Devlet yardımları yeşil dönüşümün finansmanını kolaylaştıracak şekilde bütüncül bir yaklaşımla gözden geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. İhracata yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirerek geliştirilmesi üzere ilgili kurumlar arasında eşgüdüm mekanizmaları oluşturulacaktır.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	2. Yatırımlara yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirerek geliştirilmesi üzere ilgili kurumlar arasında eşgüdüm mekanizmaları oluşturulacaktır.
Tedbir 358.2. Yeşil dönüşümün uluslararası finansman imkânları konusunda güncel rehber dokümanları yayımlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yeşil dönüşüm finansman imkânlarına ilişkin hazırlanan rehber üçer aylık dönemlerde güncellenecektir.

Mal ve hizmet ihracatını etkileyen yönleriyle dijitalleşme alanında rekabetçiliğin korunması ve artırılması için gerekli mevzuat, destek politikaları ve uluslararası anlaşmalara yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.359)		
Tedbir 359.1. AB tarafından yürütülen konular dijital düzenlemelerin mal ve hizmet ihracatımıza etkileri incelenecek ve alınacak aksiyonlar tespitine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	1. Kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar yapılacak. Avrupa Komisyonu nezdinde işbirliği geliştirilecektir. 2. AB dijital ekonomi düzenlemelerinin ülkemiz ticaretini olumlu yönde ve artırması gereken adımlar için Ticaret Bakanlığı ile koordineli şekilde çalışmalar yürütülecek ve gerçekleştirilecek eylem planına göre yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 359.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) baz alınması suretiyle AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ile Uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 359.4. Elektronik ticaret alanında dijital altyapının geliştirilmesi, ödeme ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi sağlanarak e-ihracat desteklenecek, elektronik ticaret pazarında daha fazla ihracatçı firmanın etkin şekilde faaliyet göstermesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCMB	1. 9066 sayılı e-İhracat Desteklerine İlişkin Kararın çerçevesindeki desteklerin etkin bir şekilde yürütülmesi için çalışmalara devam edilecek ve kılavuzlar, rehberler, uygulama örnekleri vb. destekleyici çalışmalarla birlikte e-ihracata yönelik desteklerin ülkemiz tarafındaki düzeyi artırılacaktır.
Sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak amacıyla mal ve hizmetlerin Ar-Ge'ye ve yenilikçiliğe dayalı, yeşil ve döngüsel ekonomiye uyumlu, üretim, markalaşma, tanıtım ve pazarlama süreçleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.1. Küresel değer zincirlerindeki ileri katılımın artırılmasına yönelik destekler kurgulanacak, teknoloji ve bilgi transferi sağlayabilecek firmalarla işbirlikleri güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Küresel tedarik zincirlerine desteğinin yaygınlaştırılmasına yönelik bilgilendirme çalışmaları artırılacak, destek için potansiyel adayların ihracatçı ar tespit edilerek bilgilendirme ei gerçekleştirilecektir.

Tedbir 360.2. Mal ve hizmet ihracatı potansiyeli yüksek ve yüksek katma değer sağlayacak ürün ihracatının artırılmasına yönelik firmaların destek programlarından daha etkin yararlanmaları sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Katma değeri ve rekabet gücü yüksek hizmet ihracatı sektörlerini geliştirmek ve güçlendirmek ile uluslararası pazarlarda markalaşmasını sağlamak üzere hizmet ihracatçısı firmalarımız desteklenmeye devam edilecektir. 2. Fuarlarımızın uluslararası arenada prestij kazanması, daha çok sayıda yabancı alıcının ülkemize çekilmesi ve ülkemizin bir fuar merkezi haline gelmesi amacıyla yurt içi fuarlarla yabancı ziyaretçi sayısının artırılması teşvik edilecektir. 3. İhracatçılarımıza çeşitli alanlarda sağlanan desteklere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecek ve ihracatlarımıza etkin bir şekilde desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 360.3. Mal ve hizmet ihracatının artırılmasına yönelik tüm kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak uluslararası tanıtım faaliyetleri "Türkiye Güzünü Keşfet" başlığı altında etkin bir biçimde yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. İlgili işbirliği kuruluşları nezdinde, mal ve hizmet ticaret alanında faaliyet gösteren sektörlerimizle ilgili destek programları kapsamında hedef ülkelere yönelik gerçekleştirilecek sektörel ticaret heyetleri ile milli katılım organizasyonlarına destek verilecektir. 2. Ülkemizin mal ihracatının artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. 3. Ülkemizin hizmet ihracatında ekonomi sektörlerinden olan lojistik, sağlık turizmi, bilişim ve eğitim başta olmak üzere dijital ihracat, fuarcılık ve diğer sektörlerimizin uluslararası pazarlarda tanıtılması ve pazarlarının artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri desteklenecektir.

Tedbir 360.4. Uluslararası pazarlara intibak süreciyle firmaların ihracatta sürekliliğini sağlayacak destek ve faaliyetlere özel önem verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Pazara Giriş Proje Hazırlama Desteği gibi firmalara ihracatta süreklilik sağlamayı hedefleyen devlet yardımlarının yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilecektir. 2. Hizmet ihracatçısı firmalarımızın uluslararası pazarlarda tutunmasına yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetlerin getirileri desteklenmeye devam edilecek, reklam, tanıtım ve pazarlama değişiklikleri ürün yerleşimine desteğine kadar geniş yelpazedeki destek kalemleri sürdürülecektir.
Üretim ve ticaret bakımından stratejik konumdaki girdilerin arz güvenliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.362)		
Tedbir 362.3. Arz şoklarının görüleceği tarımsal ve bu alt sektörde ürün bazında arz risklerini ortaya koyarak yerli üretim ve ekonomik çıkarım tedarikine yönelik Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon programı hazırlık çalışmaları devam edecektir. 2. Analiz raporları hazırlama süreci devam edecektir.
Türkiye'nin küresel tedarik zincirindeki rolünün artırılmasına yönelik lojistik kabiliyetleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.363)		
Tedbir 363.4. Komşu ülkelere ihracatı kolaylaştırıcı girişimler alınması ve demiryolu taşıma altyapısının iyileştirilmesi yönünde gerekli adımlar atılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Karşılıklı İşletmelerin Yönetmeliği hazırlanacaktır. 2. Demiryolu Altyapı Yetkilendirme Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Turizm, taşımacılık, finansal hizmetler ve danışmanlık, bilişim, eğitim, sağlık, fuarcılık ve dizi/film başta olmak üzere kültür endüstrileri, yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik alanlarında verimlilik ve rekabet gücünü esas alan döviz kazandırıcı hizmet ticaretine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.4. Spor diplomasisi araçları kullanılarak bölgesel ve çok taraflı spor organizasyonlarıyla hizmet gelirini artırıcı faaliyetler düzenlenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Cumhuriyet Koşusu, Atatürk Turu, İstanbul Maratonu, Sea To Sky, Volo Acro Cup organizasyonları düzenlenecektir.
Tedbir 364.6. Türkiye'yi önemli bir film yapım merkezi haline getirmek üzere ülke içinde gerçekleştirilecek uluslararası yapımları yapımları destekleyecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Çekimleri ülkemizde gerçekleştirilecek uluslararası alanda bilinirliği olan bir film ile ilgili mevzuat değişiklikleri yapılacaktır.

Türk Eximbank'ın iş modeli ve kurumsal altyapısı uluslararası en iyi uygulamalar dikkate alınarak geliştirilecek, Eximbank destekleri yüksek teknolojili ve katma değerli ihracatın finansmanında yeşil ve dijital dönüşümü önceleyerek kullandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.365)		
Tedbir 365.2. Türk Eximbank desteklerinden yüksek teknolojili ve katma değerli ihracatın finansmanında kullandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türk Eximbank desteklerinden yüksek teknolojili ve katma değerli ihracatın finansmanında kullandırılmak üzere öncelikli hale getirilecektir. 2. Türk Eximbank desteklerinin yeşil dönüşüm ve Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasına uyuma yönelik projeleri bulunan ihracatçıların finansmanında kullandırılmak üzere önceliklendirilecektir.
Serbest bölgelerde sunulan hizmetler ve bilişim altyapısı geliştirilerek bu bölgelerin yüksek teknolojiye dayalı doğrudan yabancı yatırımların çekilmesine, sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.1. Serbest bölge cari ve işlemlerinde bilgi teknoloji ve iletişim kullanımının artırılması süreç ve iş süreçlerinin iyileştirilmesi ve serbest bölge faaliyetlerinin çeşitlenmesi yapısının sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Programı (SBBUP)'nın yenilenmesine yönelik yazılım merkezli analiz tamamlanacaktır. 2. Serbest Bölgeler Mekanizma Yönetim Otomasyonu (SEB-ATLAS)'nun SBBUP ile entegrasyonu için bilgi, duyudan verinin üretilmesi ve işlenerek hizmete getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 366.3. Serbest bölgelerde yüksek katma değerli ihracata yönelik üretim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Merkezler Serbest Bölgesi'nin faaliyete geçmesi için, işletici şirketle Bakanlık arasında işletme sözleşmesi akdedilecektir.
Tedbir 366.4. Serbest bölgelerde yeşil dönüşümün gerçekleştirilebilmesi amacıyla yenilenebilir enerji kullanımının artırılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Serbest bölge firmalarının işletici şirketler nezdinden bölge dışında yenilenebilir enerji üretim tesis kurulmaları sağlanacaktır.
Uluslararası helal ürün ve hizmet pazarlarından daha fazla pay alınmasını teminen helal kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının temini ve ticarette teknik engellerin azaltılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.367)		

Tedbir 367.1. Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerinin uluslararası tanınırlığını artıracak girişimler yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S); Tarım ve Orman Bakanlığı; Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Helal belgesiyle karşılıklı tanınırlık mekanizmasının tesisine yönelik İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulacak uluslararası yapı olan Helal Akreditasyon Kurumları İşbirliği Forumu (IHAB)'nun kuruluş sürecinin tamamlanması ve işler hale getirilmesi yönünde teknik katkı sağlanacaktır. 2. Helal Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerinin uluslararası kabulünü sağlamaya yönelik ikili ve çok taraflı diplomatik temaslar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 367.2. Ulusal ve uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S); Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Ülkemizde benimsenen uluslararası standartlara dayalı usul ve esaslar çerçevesinde, yurt içinde ve yurt dışında mukim uygunluk değerlendirme kuruluşları tarafından yapılacak başvurular, öngörülen süreler içerisinde ve prosedürlere bağlı olarak sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 367.3. Helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinde teknik engellerin giderilmesine yönelik akreditasyon, eğitim, tanıtım ve farkındalık faaliyetleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fuar, konferans, çalıştay vb. etkinliklere katılım sağlanarak helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinin önemine yurt içi ve yurt dışı paydaşlara etkin şekilde anlatılması sağlanacaktır.
Tedbir 367.4. Helal kesim altyapısında çalışacak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılmasına yönelik eğitimler düzenlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Helal kesim altyapısında çalışacak kişilerin alanında yetkin ve yeterli eğitmenler tarafından uluslararası alanda geçerli eğitim almalarını teminen eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İhracat (fob)	Milyar Dolar	255,5	264,0	279,6
İthalat (cif)	Milyar Dolar	362,0	345,0	369,0
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-40,5	-22,0	-28,6
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	-3,5	-1,7	-2,0
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	49,5	53,0	55,1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

Bütüncül bir anlayış çerçevesinde para ve maliye politikası araçlarının etkin şekilde kullanılmasıyla enflasyonla mücadeleye kararlılıkla devam edilerek enflasyonun orta vadede tek haneli rakamlara düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Para politikası araçları enflasyon oranını düşürme amacıyla güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecek, maliye ve gelirler politikaları, para politikasıyla koordineli olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.369)		
Tedbir 369.1. Enflasyon hedefi çoğunluğunda Merkez Bankası tüm politika araçlarını etkin bir biçimde kullanırken, maliye ve gelirler politikalarının para politikası ile eşgüdümü sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Enflasyon ve enflasyonun artış eğilimine ilişkin göstergeler yakından takip edilecek ve TCMB, enflasyon hedefleri doğrultusunda, mevcut ve yeni tedbirlerle de destekli olmak üzere, elindeki tüm araçları kararlılıkla uygulayacaktır.
Tedbir 369.2. Mal ve hizmetin gözetilerek yönetilen/yönlendirilen fiyatlarla geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), TCMB	1. Yönetilen ve yönlendirilen fiyatların belirlenmesinde otoleri azaltacak şekilde alternatif fiyat belirleme yöntemlerine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 369.5. Fiyat istikrarına yönelik yatırım-istihdam-üretim ilişkisini dayalı büyüme politikaları doğrultusunda reel sektöre uygun maliyetlerle hacim odaklı finansman imkânı sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Gerekli hallerde likidite yönetimi ve uygun görülen düzenlemelerle reel sektör finansmanının ihtiyacı yatırım-istihdam-üretim ve ihracat destekleme hedeflerine yönelik olarak uygun maliyetli bir şekilde karşılanmaya devam edilecektir. 2. İhracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredileri ve yatırım taahhütlü avans kredileri programı amaçlanan hedefler doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılmaya devam edilecektir.
TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçlarını kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.370)		

Tedbir 370.1. Para politikası kararları enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışları başta olmak üzere enflasyonu etkileyen tüm unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulacaktır.	TCMB (S)	1. Para politikası kararları, makro ve mikro düzeyde fiyatların ayrıntılı analizi, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışları, para politikasının etkileyeceği çeşitli talep unsurları, arz şoku gelişmeleri, dış denge, tasarruf eğilimi ve krediler dâhil olmak üzere finansal koşullar ile likidite ve fiyat istikrarını etkileyen diğer tüm unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak veri odaklı bir bakış açısı ile oluşturulmaya devam edilecektir.
Tedbir 370.2. Politika kararlarının iletişim sürecinde, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararlara ne yönde etkilediği konularında kamuoyu şeffaf bir biçimde bilgilendirilmeye devam edilecektir.	TCMB (S)	1. TCMB, alınan kararlar ve izlenen politikalar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek ve kararların hedef kitlelere ulaşmasını sağlamak amacıyla, sosyal medya dâhil elverişli tüm iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanacaktır.
Finansal sistemde temel değer saklama aracının Türk lirası cinsinden varlıklar olması ve hanehalkı, firma ve bankacılık kesimlerinin varlık ve yükümlülüklerinde Türk lirası cinsinden kalemlerin ağırlıklarının artırılması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.372)		
Tedbir 372.1. Finansal sistemde temel değer saklama aracının Türk lirası cinsinden varlıklar olması ve hanehalkı, firma ve bankacılık kesimlerinin varlık ve yükümlülüklerinde Türk lirası cinsinden kalemlerin ağırlıklarının artırılması desteklenecektir.	TCMB (S)	1. Bankacılık sektörünün varlıklarında yabancı para kredilerin ağırlığının azalmasını teşvik eden düzenlemelerin uygulanmasına devam edilecektir. 2. Bankacılık sektörünün yükümlülüklerinde Türk lirası mevduatın toplam mevduat içindeki payının artmasını teşvik eden düzenlemelerin uygulanmasına devam edilecektir.
Konut kira ve satışlarındaki fiyat artışlarının enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik konut arzını artırıcı ve konuta erişimi kolaylaştırıcı uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.373)		
Tedbir 373.1. Kira ve konut fiyatlarındaki gelişmeleri göz önünde bulundurarak, salgın döneminde daralan konut arzını hızla artırmak, depremin oluşturduğu konut stokundaki kayıpların telafisine yönelik yeni sosyal konut projeleri geliştirilecek ve dar gelirli vatandaşların konuta erişimi kolaylaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TOKİ	1. Sosyal konut Projesi kapsamında hazırlanması tamamlanan 200 bin konut inşaat faaliyetlerine devam edilecektir. 2. İlk Evim Benim Projesi ile arsa üretimine devam edilecek olup yaklaşık 103 bin hak sahibi için planlamanın tamamlanması sağlanacaktır.

Enflasyonun ekonomik ve sosyal yaşama dair olumsuz etkileri konusunda farkındalık artırılacak, enflasyonla mücadeleye yönelik toplumsal mutabakat güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.375)		
Tedbir 375.1. Enflasyonla mücadele konusunda daha anlaşılır, açık ve şeffaf bir iletişim stratejisi izlenecek, beklentilerin daha etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanacaktır.	TCMB (S);	1. TCMB tarafından uygulanan para politikası kararları, Para Politikası Kurulu duyuruları, Enflasyon Raporu başta olmak üzere, tüm iletişim araçları etkin bir şekilde kullanılarak kamuoyu ile şeffaf bir şekilde paylaşılacak, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışının TCMB ongörüleri ile uyumu yakından takip edilerek beklenti kanalının etkin yönetimi sağlanacaktır.
Tedbir 375.2. Piyasalarda rekabeti bozucu yapı ve davranışlar daha yakından takip edilerek uluslararası rekabet hukuku standartları korunacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TCMB	1. Rekabetin korunmasına yönelik mevzuat güncellemesi çalışması tamamlanacaktır. 2. Rekabet ihlallerinin tespitinin kolaylaştırılması için ihbar mekanizması geliştirilecektir. 3. Ihlalde belirleyici etkisi saptanan teşebbüs ve teşebbüs birliği yöneticilerine para cezası verilmesi uygulaması hayata geçirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	64,8	41,5	17,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Başta sürdürülebilir ve dijital finans olmak üzere tüm finans alanlarında küresel piyasalarla uyumlu ve rekabetçiliği gelişmiş, kalkınma sürecine uygun maliyet ve koşullarda katkı verebilen, verimliliği yüksek ve kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal sektörde etkinlik ve ürün çeşitliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.1. Yatırım bankacılığı faaliyetleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası işletmesine ilişkin yol ve usuller çerçevesinde piyasalardan doğrudan veya dolaylı yollarla fon sağlanmasına yönelik araştırma ve danışmanlık hizmeti verilecektir. 2. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Portföy Yönetimi Şirketi tarafından kurulan Portföy Fonu sayısı artırılacaktır.

Tedbir 378.4. Sermaye piyasalarında finansal ürün ve hizmet çeşitliliği geliştirilecek ve küçük yatırımcı hakları gözetilerek yatırımcı bilinci güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Sektörde meydana gelen gelişmeler ile girişimcilerin ve yatırımcıların ihtiyaçları doğrultusunda kitle fonlaması düzenlemelerinde güncellemeler yapılacaktır.
Tedbir 378.9. Üçüncü ülkelerle ekonomik ve finansal ilişkiler geliştirilerek, karşılıklı ticarette yerel para birimlerinin kullanımının yaygınlaştırılması için işbirliği imkânları artırılacak ve bu doğrultuda swap anlaşması ve/veya mutabakat zaptı imzalanması için çalışmalarda bulunulacaktır.	TCMB (S)	1. Ülkemiz için ekonomik, ticari ve stratejik açıdan önem arz eden ülkelerle karşılıklı ticarette yerel para birimlerinin kullanılmasının yaygınlaştırılması için işbirliği imkânları artırılacak ve bu doğrultuda swap anlaşması ve/veya mutabakat zaptı imzalanması için çalışmalarda bulunulacaktır.
Tedbir 378.10. Finansal işlemler ile finansal ürün ve hizmetlere yönelik bireysel veya kurumsal müşterilerin finans kuruluşlarıyla uyuşmazlıklarına yönelik başvuruların hızlı ve tek elden değerlendirilerek çözüme kavuşturulacağı alternatif uyuşmazlık çözüm merkezi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Uyuşmazlıkların çözümde kavuşturulmasına yönelik alternatif uyuşmazlık çözüm yolları uygulamaya konulacak, bu uygulamalar konusunda farkındalığın artırılması için eğitim, seminer ve konferans faaliyetleri yapılacaktır.
Fintek ve dijital finans altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.379)		
Tedbir 379.2. Fintek sektöründe yazılım alanında çalışmak üzere insan kaynağı yetiştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TCMB	1. Finansal teknolojiler uzmanlık sertifikası programı başlatılacaktır.
Tedbir 379.3. Yerli finansal teknolojilerin gelişimi desteklenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır. 2. Fintekler için teknoloji tedarikine yönelik destek programı uygulanacaktır. 3. Fintek yatırım fonlarında kamu yatırımlarının payının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 379.4. Düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından yürütülecek finansal uygulamaların fintek kuruluşlarıyla ilişkisinde uygulanmasına ilişkin kural setleri güncellenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. Düzenleme Gerçeği Alanı ve Endüstri Deney Alanı oluşturulacaktır.

Tedbir 379.5. Dijital Türk Lirasının geliştirilerek kullanımının artırılması ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Dijital Türk Lirası Projesinin kapsamında dijital para sistemi, dijital kimlik entegrasyonu, model uygulamalar, servis katmanı uygulamaları, programlanabilir ödemeler, birlikte çalışabilirlik çözümleri, izleme ve yönetim araçları, veri yönetimi ve siber güvenlik konularında araştırma, geliştirme ve test faaliyetleri yürütülecektir. 2. Dijital Türk Lirası Projesi'ndeki gelişmeler hakkında kamuoyu, izleme raporu, blog yazıları ve internet sitesi içerikleriyle bilgilendirilecektir.
Tedbir 379.7. Ödemeler alanında yenilikçi ve bankacılığı destekleyecek aktörlerin ortaya çıkmasına olanak sağlayacak, sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşların kurumsallık seviyesini güvenli düzeyde artıracak ve bankalar ile banka dışı ödeme hizmet sağlayıcıları arasında rekabeti engelleyici uygulamaların ortaya çıkmasını engelleyecek tedbirler alınacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Ödemeler alanında faaliyet gösteren banka dışı ödeme hizmet sağlayıcılarının yetkiyi değiştirerek kullanılmasının önlenmesi amacıyla sunulan çözümler sürdürülecek ve yıl içerisinde en az iki çözüm MASAK'a toplanıp yapılacaktır.
Tedbir 379.9. Finans sektöründe artan dijital altyapı kullanımı ve çeşitli operasyonların gerçekleştirilmesi sonucunda maliyetlerin azaltılması sağlanacak, bankaların ve banka dışı finansal kuruluşların ihtiyaç duydukları altyapılara eşit şartlarda ulaşmaları için gerekli önlemler alınacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Ödeme ve Elektronik Para Kurulu'nca bilişim altyapıları için topluluk kurma hizmetinin güvenilir şekilde kullanılabilmeleri kapsamında topluluk bulut kullanıcıları ve topluluk bulut sağlayıcıları için uygunluk değerlendirmesi gerçekleştirilecektir.

Finansal sektörde sürdürülebilirlik çalışmaları desteklenecek, Çevresel, Sosyal ve Yönetişimsel (ÇSY) kriterlere yönelik farkındalık artırılarak sürdürülebilir finans alanında yeni ürün ve hizmetler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.380)

Tedbir 380.1. Sürdürülebilirlik ve çevresel verilerin sunumunda standardizasyon sağlanacak, bu veriler paylaşıma açılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yatırım ve işletmelerin sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarına yönelik raporlamaları için kurumsal Yönetim Tebliğinin ekinde yer alan Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi uluslararası standartlara uygun olarak güncellenecektir.
Tedbir 380.3. Bankacılık sektörü için sürdürülebilir bankacılık, geçiş planları ve iklim riskinin yönetimi konularında düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. İklimle Bağlantılı Finansal Risklerin Etkin Yönetimine Dair Rehber hazırlanacak ve yürürlüğe konulacaktır. 2. Bankaların yeni dönüşüm süreçine ilişkin düzenleme, denetim araç ve yasal sermaye oranı hesaplanmasına yönelik düzenleme hayata geçirilecektir.

Tedbir 380.4. Finansal olanakların sürdürülebilir finans konusuna kurumsal kapasitenin artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TCMB	1. Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları çalışmalarına katkı sağlanacak kurumların düzenlemelere tabi olan işlemler kapsamından, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının standartlara uyumluluk kapasitesi gelişmiş olacaktır. 2. Sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarına uygunluğuna dair güvence denetimi yapılacak olan sürdürülebilirlik denetçilerinin yetkilendirilmesi çerçevesinde, sürekli eğitim programları hazırlanacak ve denetçiler sürekli eğitim programlarına tabi tutulacaklardır.
Tedbir 380.6. Kredi sağlayıcıların sürdürülebilir finansa yönelik farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılmasına ilişkin çalışmaları yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının genel kabul görmesine yönelik olarak kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması Eğitimi verilecek olan eğitim konuşları alınarak eğitim verilecektir.
Tedbir 380.8. Ekonomik faaliyetin yeni sınıflandırmasına göre sosyal ve çevresel fayda sınıflandırılmasına yönelik sosyal etki tahvilleri ve yeşil bonolar gibi finansman araçları geliştirilecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kalkınma Fonu nezdinde Etki Fonu kurulacak ve bu kapsamda toplumsal problemi nokta bir da sürdürülebilir şekilde fayda temin eden sektörlere (deprem bölgesindeki firmalar gibi) destek sağlanacaktır.
Tedbir 380.9. Kurumsal tahvil ihracının araçlarına kurumsal yatırımcı bireylerin güçlendirilmesi için sorumlu yatırım çerçevesi oluşturularak uygulamaya geçilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. 2024 yılında yayınlanan Sorumlu Yönetim İlkeler kapsamında fon kurucusu portföy yönetim şirketlerin raporlama standardı belirlenecektir.
Finansal istikrarın güçlendirilmesi amacıyla kurumsal altyapı iyileştirilecek, serbest piyasanın işleyişini bozabilecek müdahalelerden kaçınılacaktır. (Kalkınma Planı p.381)		
Tedbir 381.1. Bankacılık sektörünün sermaye yeterliliğine ilişkin Basel III Final düzenlemelerine uyum sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Basel III Final düzenlemeleri çerçevesinde getirilen değişikliklere uyum sağlanacaktır.
Tedbir 381.4. Nitelikli suçlarla mücadele güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. MASAK'ın teknik altyapısı güçlendirilecek ve can yazılımda iyileştirme sağlanacaktır.
Katılım finansa ilişkin uygulamalar ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.382)		
Tedbir 382.2. Katılım finansı destekleyici mekanizmalar tesis edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1.Uluslararası Katılım Finans Tahkim Merkezinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Uluslararası Katılım Altyapı ve Likidite Kuruluşunun hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 3. Katılım finans cezalandırma sistemine ilişkin hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 382.6. Sektörün sürdürülebilirliğini ve katılım emeklilik ürünlerinin kapsayıcılığı geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (Sİ, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	1. Katılım sürdürülebilirliği ve katılım emeklilik faaliyetlerine ilişkin ulusal ve uluslararası uygulama ve standartlarla uyumlu mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.

İstanbul Finans Merkezinin finansal piyasaların derinleşmesine daha etkin bir biçimde katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.383)

Tedbir 383.1. İstanbul Finans Merkezinin uluslararası finans sistemine entegrasyonu güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (Sİ), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB	1. Finans piyasasına nitelikli eğitimi temin için İFM Finans Akademisi kurulacaktır. 2. İstanbul'un küresel bir finans merkezi olmasını sağlayacak strateji ve politikalar çerçevesinde Tanıtım ve İletişim Stratejisi hazırlanacaktır. 3. İFM'nin küresel ortamda tanınırlığına ve itibarının geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla uluslararası kuruluşlara üye olunacak ve diğer uluslararası finans merkezleri ile ortak çalışmalar yapılacaktır. 4. İFM'de faaliyet gösteren kuruluşlar ile ilgili tüm bürokratik süreçlerin yürütülmesi ve yönetimi konusunda kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili hizmetlerinin yürütüleceği Tek Durak Büro hayata geçirilecektir.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (Sİ, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TCMB	5. Kripto varlık hizmet sağlayıcılarına yönelik ikincil düzenleme çalışması yapılacaktır. 6. Ulusal düzenlemenin yayımlanmasının ardından kripto varlık hizmet sağlayıcıların nezdinde mevzuat uyum çalışmaları yapılarak sektörün mevzuat uyumu tamamlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergesi	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Borsada İşlem Gören Şirketlerin Piyasa Değeri/GSYH	Yüzde	37,6	34,1	35,2
Finansal Varlık Tercihleri İçinde Sermaye Piyasası Araçlarının Payı (3)	Yüzde	41,9	43,6	45,2
Finansal Hizmet İhracatı/Toplam İhracat	Yüzde	0,13	0,14	0,16
Bağımlı Bankalar Toplam Varlıkları/GSYH	Yüzde	7,7	5,9	6,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef
(3) Toplam finansal varlıkların TL cinsinden, menkul kıymet varlık ve ayrılan karşılıklar hariç, çıkış serisi esasına göre hesaplanmaktadır. Sermaye piyasası araçlarının payı hesaplanırken; Sermaye piyasası araçları: Hisse Senedi, Özel Sektör Borçlanma Araçları, Kira Sertifikası, VDMK, YMK, Opsiyon, Şemsiye)

2.1.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi suretiyle mali disiplinin ekonomide güven ve istikrarı artıran bir öğe olarak korunması temel amaçtır.

b) Kamu Maliyesinin Temel Çerçevesi

Maliye politikası fiyat istikrarının sağlanmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, gelir dağılımının iyileştirilmesine, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine, ekonomide yeşil ve dijital dönüşümün hızlandırılmasına katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Kamu hizmetleri azami tasarruf anlayışıyla yürütülecek, kaynak kullanımında etkinliğin ve verimliliğin artırılması amacıyla harcamalar sistematik olarak gözden geçirilmeye devam edilecek, verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek ve kamu harcamaları kontrol altında tutulacaktır.

Vergilemede gönüllü uyum, öngörülebilirlik ve şeffaflık sağlanarak, vergi adalet güçlendirilerek gelirin adil biçimde yeniden dağılımına daha çok katkı veren ve vergi tabanını genişleten bir yaklaşımla gelirler artırılacaktır.

Kayıt dışılıkla mücadele, teknolojik imkânlardan daha çok faydalanılarak tüm tarafların etkin katılımıyla kararlılıkla sürdürülecek, denetim faaliyetleri ve tahsilatta etkinliğin artırılmasına devam edilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Harcama gözden geçirmeleri yoluyla verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi, kaynakların etkin, etkili ve ekonomik kullanımı sağlanacaktır. Harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.397)		
Tedbir 397.1. Performans Esaslı Program Bütçe Sisteminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sistemin mahalli idarelere yaygınlaştırılması sürecinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına destek verilecektir. 2. Sistemin Sosyal Güvenlik Kurumlarına yaygınlaştırılmasına yönelik ilgili kurumlara destek verilecektir.
Tedbir 397.4. Sosyal yardımlarda mükerrerlikler engellenecek ve bilgi sistemleri uyumlu hale getirilecek. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarının daha etkin kullanımı sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, STK'lar	1. Sosyal yardım programlarının etkinliği analiz edilerek elde edilen sonuçlar doğrultusunda programlarda gerekli revizyonlar yapılarak, etkin olmayan programlar kaldırılacaktır. 2. Sosyal yardımlarda dijital dönüşüm sağlanarak sosyal yardım başvuruları ve sosyal hizmetlerin dijital ortamda yürütülmesi ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 397.5. Kamu harcamalarında dijital uygulamalar yaygınlaştırılacak, muhasebe ve harcama sistemlerinin bilişim altyapısı güçlendirilecek, ortaya çıkacak veri hizmetlerinin mevcut kamu idarelerince yerine getirilmesi sağlanacak ve böylece kamu harcamalarında verimlilik artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapay zekâ destekli muhasebe ve rol analitik projesi kapsamında veri aktarımı tamamlanacak ve analizlere ilişkin algoritmalar geliştirilecektir. 2. Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi kapsamında geliştirilen e-tahsilat ve e-teminat uygulamalarına dâhil edilen kurum sayısı artırılacaktır. 3. Bu bağlamda elektronik belge bütünleştiricinin kullanıldığı e-ihracat mutabakatının yazılımı geliştirilmek üzere faaliyetler tamamlanarak pilot uygulamaya geçilecektir. 4. Bütünleşik kamu mali yönetimi kapsamında pilot uygulamasına geçilen tahakkuk kayıt ve takip uygulamasının yaygınlaştırılması işlemleri tamamlanacaktır. 5. Harcama Yönetim Sisteminde (HYS), genel bütçe vergi gelirlerinden aylık payların hesaplanması ve aktarılmasına yönelik projeye ilişkin tamamlanacaktır. 6. Yapay zekâ destekli muhasebe sistemleriyle kamu harcamalarının mevzuatla uyumu düzeyinin artırılacak ve risk odaklı mali denetim altyapısının güçlendirilmesine yönelik denetim senaryoları geliştirilecektir. 7. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarî personel ücretlerinde tüm ödemelerin tahakkuk bilgisini dijital ortamda kamu personel harcamalarının bütünlük içerisinde planlanması, yürütülmesi ve izlenmesine imkân sağlanacaktır. 8. Döner sermayeli işletmelerin çerçeve mevzuat düzenlemeleri dikkate alınarak yeniden yapılandırılması çalışmalarının yürütülmesi ve bütünleşik kamu mali yönetim sistemlerine entegrasyonları sağlanacaktır. 9. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi ve ilkokullar Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi kapsamına alınacaktır.

Tedbir 397.6. Kamu ihale mevzuatının uluslararası norm ve standartlara uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi, yenilikçiliğin ve sürdürülebilirliği destekleyen ve önceleyen satın alma yaklaşımında yönlendirecek, sektörel kamu alımları düzenlemeye hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, Diğer kamu kurum ve kuruluşları	1. Mevzuatın güncellenmesiyle ilgili teknik ve idari çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 397.7. Kamu alımlarının yönetim hizmetlerinin mevzuatlaştırılması amacıyla tasarruf odaklı merkezi kamu alımı politikaları, kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, DMO	1. Merkezi olarak tedarik edilecek kamu hizmeti yürütücü olarak ihtiyaç duyulan ürünlere yönelik merkezi alım modelleri geliştirilmesi çalışmaları başlatılacaktır. 2. Hizmet alımlarında miktar, duyuları araştırarak, DMO'nun sözleşme yaptığı tedarikçinin negosyasyonun bulunduğu yerde daha yüksek indirim oranı elde edilmediği durumda DMO üzerinden tedarik edilecektir. 3. Kamu ihale mevzuatında merkezi satın alma işlemlerine yönelik düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 397.8. Kamu taşınır ihtiyaçlarının sağlanmasında ihtiyaç analizleri çerçevesinde sistematik bir şekilde gözden geçirilecek, kullanılmayan ürünlerin öncelikle devir suretiyle veya ihtiyaç fazlası taşınırların devlet sorumluluğuna karşılanacak ve yeni taşınır edinmelerinde ekonomiklik gözetilerek yeni uygulamalar ile çevrim araçlarına önlemler verilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DMO	1. DMO ile TOGG arasında imzalanan protokol kapsamında 750 adedi C-SUV, 1.500 adedi C Sedan Modelli olmak üzere toplam 2.250 adet yerli elektrikli otomobilin tedarik süreçleri tamamlanacaktır. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyaç duyacakları elektrikli araçlar DMO üzerinden temin edilecektir. 3. Kamu taşıtlarının kullanımı ihtiyaç analizleri ve tasarruf tedbirleri çerçevesinde sistematik olarak gözden geçirilecektir.
Yeşil dönüşüm kapsamında emisyon azaltımına yönelik uluslararası taahhütlerin gerçekleştirilmesinde maliye politikası araçlarından yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.398)		
Tedbir 398.2. Enerji tüketiminde verimliliğin artırılması, iklim değişikliği ve çevre kirliliğiyle mücadele edilmesine yönelik vergi uygulamalarına devam edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevreci vergilendirme politikaları kapsamında enerji tüketiminde verimliliği artırıcı, çevre kirliliği ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi destekleyici uygulamalara devam edilecektir.
Vergi sistemi, uluslararası normlara uygun ve ülke menfaatlerini azami ölçüde koruyarak dijital ekonominin gelişmesi ve derinleşmesine katkı sağlayacak, dijital faaliyetlerdeki kayıt dışılığı kaybedecek ve yatırım ortamının cazibesini artıracak şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.400)		
Tedbir 400.2. Teknolojik gelişmelerden yararlanarak vergi idaresinin dijital kapasitesi artırılacak, kamu kurumları arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını destekleme amacıyla, e-tebligat, elektronik tasdik, ödeme ve hizmetle sunulan süreçler hızlandırılacaktır. 2. Vergi inceleme tutanaklarının elektronik ortamda düzenlenmesine imkan sağlayan e-tutanak projesi hayata geçirilecek mevzuatlara gönüllü geçişine olanağı sağlayan video konferans uygulaması kullanıma açılacaktır.

Tedbir 400.3. Temassız ve köğnez vergi dairelerı hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Vergi dairelerinin kendi çalışma esaslarını düzenleyen tüm belge ve elektronik belge olarak düzenlenmesi çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 400.4. Mükelleflere sunulan hizmetlerin ve uygulamaların etkinliği artırılacak, son teknolojik gelişmeleri kapsayan yeni nesil hizmet kanalları kullanılarak mükelleflere 7/24 gerçek zamanlı hizmet sunulması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. GİB tarafından geliştirilen ve farklı internet adreslerinde hizmet veren uygulamalar bir çatı altında toplanacak, dijital vergi dairesinde sunulan hizmetler artırılacaktır.
Gelirin dengeli dağılıma gözetilerek vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi tahsilatının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.401)		
Tedbir 401.1. Vergi harcamaları gözden geçirilecek, etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimler kaldırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vergi mevzuatımızda yer alan teşvikler, istisna ve muafiyetler, rekabete üretime etkisi yönünden değerlendirilerek analiz edilecektir.
Tedbir 401.4. Kayıt dışılıkla mücadele, yapay zekâ, büyük veri gibi teknolojik imkânlar destekli risk analiz faaliyetleriyle ve tüm taraflar nezdinde kurumsal yürütülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, VDK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2026-2028 dönemini kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. 2023-2025 Dönemi Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planında yer alan bileşen ve eylemlerin izleme, değerlendirme ve koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 3. Teknolojinin kullanımı vesilesiyle geliştirilecek risk analiz ve değerlendirme çalışmaları kayıt dışı ekonomi ve vergi açığı ölçümleriyle desteklenecektir. 4. Vergi kayıp, kaçağı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle etkin mücadeleye yönelik büyük veri üzerinde uygun analiz yöntemleri kullanılarak sektörel, finansal ve tematik risk analiz ve değerlendirme çalışmaları yürütülecek, çalışma sonuçları ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır. 5. Risk Analizi Değerlendirme ve Araştırma (RADAR) Sisteminin etkinliğinin artırılması kapsamında risk analiz ve değerlendirme çalışmaları sırasında kullanılmak üzere veri çeşitliği artırılacak ve yeni nesil risk senaryo modelleri hazırlanacaktır. 6. Risk analizi ve değerlendirme çalışmalarında teknik kapasitenin artırılmasına yönelik ileri teknoloji analiz araçları kullanılacak ve yapay zekâ destekli altyapı çalışmaları yürütülecektir.

Yerel yönetimlerde kaynakların daha etkin kullanımını sağlanacak ve mali sürdürülebilirlik güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.402)		
Tedbir 402.1. Ülkeler arası mali ilişkiler yetki ve sorumluluk dengesi gözetilerek yeniden düzenlenecektir	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1. Büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyeleri arasında yetki çatışmasının olup olmadığı, 51 il belediyesinde ise il özel idareleri ile belediyeler arasında yetki çatışmasının olup olmadığı hususlarında analiz çalışmaları için saha ile görüşmeler yapılacaktır.
Tedbir 402.2. Yerel yönetimlerin gelirleri içerisinde öz gelirlerinin payını artırmaları sağlanacaktır	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1. Yerel yönetimlerin öz gelirler tasnifi edilerek güncellenmesi veya yürürlükten kaldırılması gerekenlerin belirlenmesi hususunda gerekli analiz çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oran)	Yüzde	5,6	4,9	2,7
Kamu Kesimi Program Tanımlı Denge (GSYH'ye Oran)	Yüzde	-4,1	-2,9	-0,2
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	30,3	31,9	31,3
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ya Oran)	Yüzde	35,4	36,7	34,2
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	5,2	4,5	2,9
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ya Oran)	Yüzde	-1,8	-2,5	-1,4
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ya Oran)	Yüzde	25,3	25,6	25,3

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.7 Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2023 yılında yüzde 88,9 düzeyine ulaşmıştır. Mali denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının güçlendirilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması gibi sosyal güvenlik kapsamının artırılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

2 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7464 sayılı Kanunla 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla SGK'dan emekli aylığı alanlardan çalışanlar hariç olmak üzere sosyal bazında 5.000 TL tutarındaki ödemenin yapılması kararlaştırılmıştır. 26 Aralık 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7491 sayılı Kanunla ise tüm emeklilerin bir defalık bu ödemeden yararlanmaları düzenlenmiştir. Ayrıca, Esnaf Ahilik Sandığına ilişkin hükümlerin 31 Aralık 2024 tarihine kadar uygulanmayacağı düzenlenmiştir.

Aynı Kanunla, kamu üniversite hastanelerinin SGK ile yapılan götürü bedel sözleşmelerinde belirlenen tutardan daha düşük olması durumunda, aradaki farkın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından tahsil edilmek üzere tekrar edilmesi düzenlenmiştir. Ayrıca, genel sağlık sigortasının kendi ödeyenlere ilişkin 1 Ocak 2014 öncesine ait olup

ödenmemiş genel sağlık sigortası primleri ile geçkme cezası ve gecikme zammı gibi alacaklar terkin edilmiştir.

30 Kasım 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Sağlık Bakanlığı Ek Ödeme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle, taban ödeme katsayılarının yan dal uzmanlar için yüzde 100, yan dal uzmanlık eğitimi yapan asistanlar ve araştırma görevlileri için yüzde 50 artırımlı uygulanması düzenlenmiştir.

16 Aralık 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Kararla, ilaçların fiyatlandırılmasında kullanılan cinsel avro değeri yüzde 25 artırılarak 17,5483 TL'ye yükseltilmiştir. 24 Ekim 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Kararla ise dönemsel avro değeri yüzde 23,5 artırılarak 21,6721 TL'ye yükseltilmiştir.

23 Aralık 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7977 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile kamu üniversite hastanelerinden 2024 yılı sonuna kadar yararlanmasına imkân tanınmıştır.

25 Ocak 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7495 sayılı Kanunla 2024 yılında asgari ücret desteğinin muhtasar ve prim hizmet beyannamesinde prime esas günlük kazancı 671 TL (toplu iş sözleşmesine tabi işyerleri için söz konusu destekte avlık 1.341 TL) ve altında bildirilen sigortalılar için günlük 23,33 TL olması düzenlenmiştir. Aynı Kanunla genç, kadın ve mesleki yeterlik belgesi olanların istihdamına yönelik prim teşvikinin uygulanma süresi 31 Aralık 2025 tarihine kadar uzatılmıştır.

3 Şubat 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7495 sayılı Kanunla asgari emekli aylığı 7.500 TL'den 10.000 TL'ye yükseltilmiştir. Ayrıca, ücretli veya kendi hesabına çalışır emekli olanların aylıkları için Ocak ayı artış oranı, yüzde 37,6 yerine Temmuz emekli aylık artış oranına benzer şekilde yüzde 49,2 olarak belirlenmiştir.

Aynı Kanunla, kısa çalışma ödeneğine hak kazanma koşulları sigortalı için kısa çalışmanın başlama tarihinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olunması ve son üç yılda sigortalı adına en az 450 gün işsizlik sigortası primi ödenmesi olarak düzenlenmiş ve kısa çalışma ödeneğinin uygulanabileceği durumlara genel salgın durumları ilave edilmiştir.

22 Şubat 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 8188 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla, aktif işgücü programlarının finansmanı için İşsizlik Sigortası Fonundan aynen kaynağın bulunan 2024 yılında geçerli olmak üzere fonun bir önceki yıl prim gelirlerinin yüzde 30'undan yüzde 50'sine yükseltilmiştir.

12 Mart 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7499 sayılı Kanunla, emekli bayram ikramiyeleri 2.000 TL'den 3.000 TL'ye yükseltilmiştir.

9 Mayıs 2024 tarihli Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğe Sağlık Bakanlığına bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmet sunucularında mesai saatleri dışında poliklinik hizmetleri sunulması durumunda ödeme yapılabilmesine ilişkin düzenleme yapılmış, vaka baş muayene tutarları, laboratuvar ve radyoloji işlemleri, doğum, cüz tedavisi, palyatif bakım ve diğer işlemlerde işlem puanlarına yüzde 50 ile 75 aralığında değişen oranlarda artış yapılmıştır.

7 Ağustos 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7524 sayılı Kanunla, kısa vadeli sigorta kolları prim oranı yüzde 7'den yüzde 7,5'e, asgari emekli aylığı 10.000 TL'den 12.500 TL'ye yükseltilmiştir. Ayrıca, 2023 yılında emekliliğe hak kazanma koşullarında

yapılan değişiklik sonrasında emekli olup çalışmaya devam edenlerin sosyal güvenlik destek primine ilişkin 5 puan teşvik uygulaması sonlandırılmıştır.

29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan İşgücü Uyum Programının Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle, kadın, genç ve engelliler başta olmak üzere işsizlerin iş arama imkânlarını da içerecek şekilde istihdam edilebilirliğini artırmak üzere uygulanacak İşgücü Uyum Programının yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2022 yılında 2,00 iken 2023 yılında emekliliğe hak kazanma koşullarında değişiklik yapılması sonrasında hızlı bir düşüş göstererek 1,65 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıdönemde çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda bu oran 1,84 seviyesinden 1,54'e gerilemiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2021	2022	2023
I. Kamu Çalışanları Sigortalı Sayıları	**12 443 742**	**12 701 720**	**13 699 397**
1. Aktif Sigortalılar [1]	5 169 540	5 377 097	5 615 115
2. Aylık Alanlar (Dosya)	3 420 902	3 435 752	3 498 014
3. Bağımlılar	7 054 400	7 038 540	7 357 940
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1/2)	1,45	1,46	1,59
5. Bağımlı İle Oranı (3/1)	2,50	2,36	2,35
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	**45 042 100**	**45 858 112**	**45 361 182**
1. Aktif Sigortalılar [1]	16 154 842	17 048 652	16 420 457
2. Diğer Sigortalar	315 932	314 257	322 153
3. Tarımdan Aktif Sigortalılar	24 076	22 457	17 476
4. Çırak	333 928	635 302	556 344
5. Sürekli ve Kısmi Süreli	1 549 226	1 432 323	1 970 104
6. Aylık Alanlar (Dosya)	5 067 307	6 359 180	10 237 035
7. Bağımlılar	16 594 829	17 484 421	16 510 459
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	3,37	3,17	1,92
9. Bağımlı İle Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,45	1,31	1,19
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	**15 411 780**	**15 729 984**	**15 566 873**
1. Aktif Sigortalılar [1]	3 512 959	3 629 030	3 531 905
2. Sürekli Bağ. Aktif Sigortalılar	131 868	130 610	128 029
3. Tarımdan Aktif Sigortalılar	503 903	501 926	490 250
4. Aylık Alanlar (Dosya)	3 949 026	3 993 260	3 901 075
5. Bağımlılar	9 016 019	9 920 136	9 454 916
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,04	1,07	1,05
7. Bağımlı İle Oranı (4+5)/(1+2+3)	1,98	1,93	1,96
IV. Özel Sandıklar Toplamı	**432 385**	**438 989**	**457 222**
1. Aktif Sigortalılar	141 579	144 213	144 444
2. Aylık Alanlar	96 103	97 041	110 324
3. Bağımlılar	194 703	197 735	202 454
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,47	1,49	1,31
5. Bağımlı İle Oranı (2+3)/(1)	2,05	2,07	2,07
V. Genel Toplam (Kişi)	**74 126 902**	**75 529 600**	**75 678 808**
1. Aktif Sigortalılar	24 027 905	25 352 052	24 720 029
2. Sürekli Bağ. Aktif Sigortalılar	131 868	130 610	128 029
3. Tarımdan Aktif Sigortalılar	528 959	525 953	507 668
4. Diğer Sigortalılar	315 932	314 257	322 153
5. Çırak	333 928	635 302	556 344
6. Sürekli ve Kısmi Süreli	1 549 226	1 432 323	1 970 104
7. Aylık Alanlar (Dosya)	12 943 236	13 785 256	15 346 036
8. Bağımlılar	35 900 851	35 051 057	34 215 453
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,92	1,90	1,76
10. Aktif Sigortalı Sig. (1+2+3+4+5)/(7)	1,76	1,84	1,64
11. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	1,98	1,87	1,74
VI. Genel Nüfus Toplamı	**84 680 273**	**85 279 553**	**85 372 377**
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	**87,5**	**88,6**	**88,9**

Kaynak: SGK, TÜİK.

(1) Tarımdan sigortalı, sürekli bağlı ve diğer sigortalılar hariç sigortalılardır.

(2) Aktif sigortalı + aylık alan (dosya) toplamı sigortalı nüfusu ifade etmektedir.

(3) Bağımlılar, aktif sigortalıların bakmakla yükümlü olduğu kişilerden oluşmaktadır.

(4) Nüfus ve sosyal sigorta kavramları farklıdır.

b) Amaç

Sosyal güvenlik sisteminin kapsamının artırılması, daha adil ve etkin bir yapıya kavuşturulması ile uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal güvenlik kapsamı genişletilerek prim tabanı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Sisteme girişlerin kolaylaştırılması için farklı meslek ve gelir gruplarına yönelik yeni uygulamalar geliştirilecektir	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sosyal güvenlik kapsamında yer almayan veya sisteme girişi zor olan grupları için kolaylaştırıcı mekanizmalar geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 404.2. Kolaylaştırıcılık uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kolaylaştırıcılık uygulamasının kapsamının genişletilmesi için çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 404.3. Düşük gelirli esnaf, sanatkar, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplara özel sosyal sigorta programları oluşturulacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Düşük gelirli esnaf, sanatkar, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplar için primi sigorta programlarının geliştirilmesi yönünde çalışma yürütülecektir
Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları değişen işgücü piyasası koşullarına ve yeni nesil esnek çalışma modellerine uyumlu hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için teknik ve hukuki altyapının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için gerekli teknik ve hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 405.2. Sosyal güvenlik uygulamalarının başta uzun süreli çalışma olmak üzere esnek çalışma modelleriyle uyumlu artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Kısa çalışma, evden çalışma, hibrit çalışma gibi esnek çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemine uyumunu sağlamak üzere çalışmalar yapılacaktır.
Kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik eden, hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi önceleyen düzenlemeler hayata geçirilerek sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.1. Sosyal güvenlik sisteminde hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi güçlendirecek reformlar hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini güçlendirmek üzere reform alanları belirlemek için ilgili kurumlar arasında ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 406.2. Aylık bağlama oranı kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik edecek ve mali yük getirmeyecek şekilde yeniden düzenlenecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Çalışanların daha uzun süre istihdamda kalmasını teşvik edecek bir aylık bağlama sistemi için dünya uygulamaları da dikkate alınarak maliyet çalışması yapılacaktır.

Tedbir 406.3. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla emeklilik yaşı belirlenmesinde doğumda beklenen yaşam süresi artışı ve ayrıntılı aktüeryal ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalara başlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1) Doğumda beklenen yaşam süresindeki artışa uyumlu otomatik emeklilik yaşının belirlenmesi için otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 406.4. Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğine ilişkin çerçevede en düzenli olarak izlenmesi ve buna yönelik raporların oluşturulmasına başlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1) Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sorunlarına ilişkin düzenli raporların oluşturulmasına başlanacaktır.
Nüfusun yaptırılmasının sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkisinin azaltılması için bakım sigortası ve meslekî rehabilitasyon uygulamaları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanı için bakım sigortası oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1) Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanına yönelik oluşturulması planlanan bakım sigortası için model çalışması na devam edilecektir.
Tedbir 407.2. Sürekli iş göremezlik geliri veya malullük aylığı alan sigortalının yeniden işgücü piyasasına dönmesi için meslekî rehabilitasyon uygulamaları hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1) Sürekli iş göremezlik geliri veya malullük aylığı alan sigortalının yeniden işgücü piyasasına dönmesi için meslek rehabilitasyon uygulamalarına yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Sosyal güvenlik sisteminde prim bahsinden artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.1. Prim borçlarının tahsil ve takibat süreçleri etkinleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), HMB, SGK	1) 5187 sayılı Kanun çerçevesinde tahsil ve takibat işlemlerinin etkin şekilde yürütülmesi sağlanacaktır. 2) SGK'ya borçlu bulunan sigortalılar ile ilgili risk kurumlarınca risk tespiti ve sınıflandırma yapılacaktır.
Tedbir 408.2. Denetimler yoluyla sosyal güvenlik sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGB, SGK	1) Sektörlere ve işyerlerine yönelik risk odaklı ve hedefe yönelik denetim faaliyetleri gerçekleştirilecek. Prime esas kazancın bir önceki ayın aynı ayına göre 20'den fazla azalan sigortalılara kısa mesaj yoluyla uyarı gönderilecektir.
Tedbir 408.3. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle mücadelede sınırlandırıcı tedbirlerin yanı sıra teşvik edici denetim faaliyetleri çerçevesinde prim tabanı genişletilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGB, SGK	1) Kayıt dışılığın ve ücretin yüksek olduğu sektörler ile küçük ölçekli işletmelerin yanı sıra yeni kurulan işletmelere yönelik risk analizleri ne dayalı denetim faaliyetleri devam etmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için istihdam teşvikleri gözden geçirilecek, hizmet sunumunun kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.409)		
Tedbir 409.1. İstihdam teşviklerinden etkin olmayanlar sonlandırılacak, kadın, genç ve engellere yönelik teşviklerin ağırlığı artırılarak teşvik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.	Sosyal ve Bütçe Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İstihdama yönelik teşvik, destek ve programlar gözden geçirilecek, ele politika gereklerine gruplara yönelik teşvikler artırılarak teşvik sistemi sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için ortak çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 409.2 Kişilerin etkin bir sosyal güvenlik hizmeti alabilmeleri için Sosyal Güvenlik Kurumu'na bir başvuru daha eğitim kapasitesi artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. İşverenlerin SGK nezdinde yürütmüş oldukları tüm iş ve işlemlere tek bir platform üzerinden erişebilmelerine olanak sağlanacaktır.
Tedbir 409.3. Sunulan hizmetin analitiği ve vatandaşlara daha etkin hizmet verilebilmesi amacıyla SGK'nın diğer kurum ve kuruluşlarda yürüttüğü veri paylaşım işlemlerinin sayısı artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK ilgili kamu kurumları	1. Hizmet kurumu etkinliği ve kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi amacıyla kamu kurumları ile yapılan veri paylaşımı protokollerin artırılarak bürokrasi azaltılacaktır.
Sosyal güvenlik sistemi, emeklilik refahının artırılması ve kişilere ilave sağlık güvencesi sağlanması amacıyla tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sistemleriyle desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.410)		
Tedbir 410.1 Genel Sağlık Sigortası sisteminin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi, kişilere alternatif bir sağlık güvencesi sağlanması ve sağlık hizmetlerinin mevcut kapasitelerin etkin kullanımının sağlanması için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SEDDK	1. Tamamlayıcı sağlık sigortasının yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Sağlık hizmetlerinde öngörülebilirlik ve sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha etkin hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.1. İlaç ve tedavi hizmetlerinde daha etkin fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Beşeri ve tıbbi ürünlerin piyasada bulundukları ve tedavinin uygun maliyetle sunulmalarını esas sağlayacak etkin fiyatlandırma mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 411.2. Beşeri ve tıbbi ürünlerin geri ödeme sisteminde alternatif modellerin uygulanması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Yüksek bütçe etkisi, yenilikçi tedaviler, yetim ilaçları gibi mevcut geri ödeme sisteminde alternatif modellerden daha fazla yararlanılacaktır.
Tedbir 411.3. Sağlık hizmetlerinde fiyatlamasında değer bazlı geri ödeme yöntemlerinin kullanılması sağlanacak, ödenen ilaç ve tedavilere yönelik düzenli aralıklarla geriye dönük analizler yapılarak ödeme listelerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. İlaç geri ödeme listesi değer bazlı yöntemlerin de kullanılmasına belirli aralıklarla gözden geçirilecektir.

Tedbir 411.4. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi artış gösteren gruplarda harcamalar etkinleştirilecektir	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Bütçe Başkanlığı, SGK, Türk Eczacıları Birliği	1. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gözden geçirilerek, maliyet etkin olanının ödemeye alınması, ödeme koşullarının revize edilmesi ve ebkısız olanların ödemeden çıkarılması hususunda çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 411.5. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamalarını rasyonelleştirecek tedbirler alınacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, SGK, Özel Meslek Kuruluşları	1. Antibiyotikler sorunlu sistemi ilaçlar, analjezikler, protein pompa inhibitörleri ve kronik hastalıklarda kullanılan ilaçlar başta olmak üzere ilaçların akılcı kullanımını teşvik etmek amacıyla farkındalık, bilgilendirme ve eğitim çalışmalarına devam edilecektir 2. Akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık çalışmaları yürütülmek ve reçetelerine gösterişçilik belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 411.6. Sağlık Market uygulamasının kapsamı genişletilerek ilaç ve tıbbi malzeme tedarik zinciri daha da güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Üniversiteler	1. DMÜ üzerinden tedarik edilen ilaç, tıbbi malzeme ve tıbbi cihazların sayısı artırılacaktır
Tedbir 411.7. Sağlık hizmetlerinin gereksiz ve etkin olmayan kullanımını önlemeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, SGK, Özel Hastaneler	1. Sağlık hizmetlerinin gereksiz kullanımını önlemeye yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir 2. Klinik rehber ve protokollerin çok paydaşlı bir anlayışla üretilmesi, güncellenmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 411.8. Sağlık ürün ve hizmetlerinde talep kontrolü daha etkin sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK	1. Sağlık ürün ve hizmetlerinde gereksiz talebi önlemek için katılım payları daha etkin kullanılacaktır.
Tedbir 411.9. Sağlık hizmetlerinin geri ödemesinde risk analizi ve hizmet sunucularının davranışlarını dikkate alan denetim modelleri geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK	1. Sağlık hizmet sunucularının denetiminde veriye dayalı risk analizi modellerinin kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYİH'ya Oranı (3)	Yüzde	3,1	3,5	3,6
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (4)	Oran	1,7	1,7	1,7
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	88	86	87
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	89	89	90

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef
(3) Bütçeden yapılan transferlerin, Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Bütçe Gerekçesi'nde yer alan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılan transferlerin toplamı olarak (4) Dosya bazında varlıkların ve yükümlülüklerin toplanıp, ortalamaya çıkarılmasıyla elde edilen değerin, Sosyal Güvenlik Kurumu aktif-pasif dengesini ifade etmektedir.

2.1.8 Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini makroekonomik, sektörel, sosyal politikalara uyum içerisinde ve kamu maliyesinde sürdürülebilirliği destekleyen bir anlayışla etkin ve verimli bir şekilde sürdürmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
KİT yönetişim reformuna yönelik düzenlemeler hayata geçirilerek KİT'lerde iyi uygulanma örnekleri ışığında etkinliği ve verimliliği artırıcak kurumsal yönetim anlayışı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.2. Kamu işletmelerinin ve yönetim kurullarının hesap verebilirliğinin artırılması amacıyla KİT'lerin statüleri ve kurumları yeniden belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. KİT yönetişim reformu kapsamında KİT'lerin faaliyetleri ticari olan ve ticari amaçlar dışında görev yürüten şeklinde sınıflandırılacaktır.
KİT'lerde istihdam politikası insan kaynağı kalitesini ve kurumsal kapasiteyi geliştirecek şekilde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.414)		
Tedbir 414.2. KİT'lerde nitelikli personel istihdamı sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Nitelikli personel istihdamı konusunda özel şekilde eksikleri halinde dijital ve teknoloji, Ar-Ge ve bilgi birikimi gerektiren faaliyet alanlarında çalışan KİT'lerde nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmaya yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Kamu mali disiplinini güçlendirmek amacıyla farklı statülerde yer alan kamu işletmeleri izlenecek, KİT'lerin muhasebe sistemlerinin etkinliği artırılacak ve mali yapıları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.416)		
Tedbir 416.1. 233 sayılı KHK hükümlerine faaliyet gösteren kamu işletmelerinin mali disiplini sağlanmasına ve mali risklerin takip edilmesine yönelik kuruluşların finansal ve finansal olmayan bilgilerinin toplanmasına ilişkin çerçeve düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren ve kamu payı yüzde 50'den fazla olan kamu işletmelerinin sektörleri ve bağlı ortaklıklarını içerecek şekilde mali ve mali olmayan verileri raporlanacaktır.

Tedbir 416.2. KİT'lerin kamusal ve ticari faaliyetlerinin ayrıştırılmasını sağlayacak etkin bir maliyet muhasebesi sistemine geçilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. TCDD Taşımacılık A.Ş. hat ve tren bazında maliyetlerinin etkin bir şekilde izlenmesine olanak sağlayacak maliyet muhasebesi sistemini geliştirecektir.
Tedbir 416.4. Dijital dönüşüm perspektifiyle KİT'lerin mevcut bilgi sistemi altyapısı iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KİT'ler	1. 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT'ler ve bağlı ortaklıklarına ait mali ve mali olmayan verilerin sistem üzerinden daha etkin takibi sağlanacaktır.
KİT'ler ticarî ve satış faaliyetlerini piyasa şartları çerçevesinde kamu maliyesine daha az yük getirecek şekilde kârlılık ve verimlilik esaslarına göre sürdürecektir. (Kalkınma Planı p.417)		
Tedbir 417.2. KİT'lerin fiyat ve tarifeleri ticarî esaslara göre belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. KİT'lerin fiyat ve tarife cetvellerinin ticarî esasla göre belirlenmesini kolaylaştıracak mekanizmalar tesis edilecektir.
Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.418)		
Tedbir 418.1. Özelleştirme uygulamalarında uzun vadeli ekonomik öncelikler çerçevesinde ve belirlenmiş bir program kapsamında halka arz dâhil olmak üzere yeni ve alternatif modeller kullanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. İşletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesi planlanan varlık ve tesislere ilişkin işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 418.2. Pilot dönemde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek özelleştirme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıkların portföye dâhil edilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Özelleştirme portföyünde bulunan kamuya ait elektrik üretim varlıklarının özelleştirme ihalesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. 2. Özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirme işlemlerine devam edilecektir. 3. Arsa müştemilatı hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik özelleştirme hazırlık çalışmaları yapılacaktır. 4. Özelleştirme kapsamına veya programında yer almayan şirket, varlık ve hizmetlerin kapsamına ve programa alınmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Toplam Kamu Dışı (GSYH'ye Oranı)	Yüzde	8,67	8,99	8,41
Satış Hasılatı (GSYH'ye Oranı)	Yüzde	3,91	3,22	3,11
Toplam Bütçe ve Fon Transferleri (GSYH'ye Oran)	Yüzde	1,16	1,27	1,20
Temettü ve Hasılat Payı (GSYH'ye Oranı	Yüzde	0,16	0,10	0,06
Yatırım (GSYH'ye Oranı)	Yüzde	0,59	0,57	0,66
Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oranı) (3)	Yüzde	1,60	1,47	1,09

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bütçe ve fon dengesi toplamı

2.2. YEŞİL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLE REKABETÇİ ÜRETİM

2.2.1. İmalat Sanayii

a) Mevcut Durum

On İkinci Kalkınma Planında yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim eksenlerden biri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Planda imalat sanayiinde yatırım, üretimi, istihdamı ve ihracatı artırmaya yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Plan döneminde ihracata dayalı, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, yerel kaynakları azami seviyede kullanan, yeşil ve dijital dönüşümü odağına alan bir üretim yapısına ülkemiz imalat sanayiinin rekabetçiliğinin artırılması ve önemli bir üretim merkezi haline getirilmesi hedeflenmektedir.

On İkinci Kalkınma Planında verimlilik artışını dinamik olacak teknolojik yenilenmenin hızlandırılması ve istihdamı büyütmenin dinamiği olarak değerlendirilen imalat sanayiinde yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, imalat sanayii sektörlerinin istihdamı, üretimi, ihracat, katma değer ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantıların analizi sonucunda kimya, hacı-tıbbi cihaz, makine, elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörlerin dönüşümünde teknoloji, verimlik, ürün kalitesi ve verimliliği sağlayarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir. Bu sektörlerin tanımı aynı zamanda yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörleri arasında yer aldığından bunlarda sağlanacak gelişme imalat sanayiinin teknolojik dışa bağımlı ürün azaltılmasına ve sanayide yapısal dönüşüme katkı sağlayacaktır.

Türk sanayii, 2024'ün ilk yedi ayında küresel durgunluk ortamına rağmen büyümesini sürdürmüştür. Ancak Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın daha da derinleştiği küresel enerji krizi, gıda fiyatlarındaki yüksek seyir, tedarik zincirlerinde yaşanan kopmalar ve jeopolitik riskler sebebiyle dünya ekonomisindeki yavaşlama ülkemiz sanayii üzerinde olumsuz baskı oluşturmaktadır.

Ülkemiz sanayisinin teknoloji yoğun ve yüksek katma değerli bir yapıya geçiş hedefi doğrultusunda yeşil ve dijital dönüşüm odaklı yatırımların desteklenmesi, yüksek teknoloji girişimlerinin güçlendirilmesi, sanayi-üniversite-kamu işbirliğinin geliştirilmesi ve planlı sanayi alanlarının genişletilmesi yaklaşımı sürdürülmüştür.

İmalat sanayi üretimi 2023 yılında yüzde 2,5 artış kaydetmiştir. Aynı dönemde ihracat yüzde 0,2, ithalat ise yüzde 12 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde imalat sanayi üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,3 artmıştır. Bu dönemde gıda, petrol ürünleri, kimya, ana metal ve elektrikli teçhizat sektörlerinde üretim artarken diğer imalat sanayii alt sektörlerinde üretim azalmıştır.

2023 yılında ortalama yüzde 76,3 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2024 yılının ilk dokuz ayında ortalama yüzde 76 olmuştur. TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,3 azalmıştır.

TABLO 11: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Gayri Safi Katma Değer (Yüzde)	19,1	21,4	22,1	19,5	17,9 (2)
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (3)	-2,0	15,8	5,4	-2,9	0,1
İhracat (Milyar Dolar) (4) (5)	159,5	212,5	240,4	241	140,3
İhracat Artışı (Yüzde) (5)	0,5	33,3	13,1	0,2	3,7
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde) (5)	91,1	91,5	94,6	94,2	94,3
İthalat Artışı (Yüzde) (6)	10,6	14,6	26,5	12,0	-7,0
İthalat (Milyar Dolar) (4) (6)	179,5	207,2	261,1	292,6	161,1
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde) (6)	61,9	75,9	71,5	80,7	61,3
İmalat Sanayi Fiyatları Artışı (Yüzde)	-1,4	11,9	8,5	1,5	1,3 (2)
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	71,5	75,6	77,2	76,1	76,2 (2)

Kaynak: TUİK, TCMB, TOBB-ETÜ

(1) Ocak-Temmuz dönemi verileri. (2) Ocak-Haziran dönemi. (3) İmalat Sanayi Üretim Endeksi. (4) Cari fiyatlarla. (5) Ocak-Aralık dönemi. (6) Genel Ticaret Sistemine göre hesaplanmıştır.

Toplam ihracat 2023 yılında yüzde 1 artarak 255,6 milyar dolar, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 0,2 artarak 241 milyar dolar olmuştur. 2023 yılında yüzde 94,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde imalat sanayi ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,7 artış göstermiştir. Bu dönemde imalat sanayi sektörlerinden en fazla ihracat yapan ilk üç sektör sırasıyla otomotiv, ana metal ve gıda sektörleridir.

Toplam ithalat, 2023 yılında yüzde 0,5 azalarak 362 milyar dolar, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 12 artarak 292 milyar dolar olmuştur. 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde ithalatı en fazla azalan şekilde sırasıyla ana metal, ağaç ürünleri, tekstil, taş ve toprağa dayalı imalat sanayii, kimya, elektronik sektörleridir. Toplam imalat sanayi ithalatı aynı dönemde yüzde 7 azalmıştır.

TABLO 11: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	2019	2020	2021	2022	2023
Yüksek	3,0	2,9	3,0	3,1	3,1
Orta-Yüksek	15,4	15,9	16,1	16,6	16,9
Orta-Düşük	27,4	27,2	27,3	27,0	28,9
Düşük	53,8	53,1	53,7	53,3	50,9
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TUİK

2023 yılında yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre artarken, orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerin payında azalış görülmüştür. Yüksek ve orta-yüksek teknolojili sektörlerin ihracat paylarındaki artışta özellikle elektronik ürünleri, temel eczacılık ürünleri, motorlu kara taşıtları ve makine imalatının ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerin ihracat paylarındaki azalış ise özellikle ana metal, taş ve toprağa dayalı imalat sanayii, demir ürünleri, giyim eşyaları ve plastik ürünleri ihracatındaki azalıştan kaynaklanmıştır.

TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayinin Yapısı

(2022, % Pay)

	Girişim sayısı	Çalışan sayısı	Üretim değeri	Katma değer	İhracat	İthalat
Yüksek Teknoloji	3,0	2,8	3,6	5,9	4,8	13,7
Orta-Yüksek Teknoloji	14,0	19,6	26,7	29,4	36,5	42,9
Orta-Düşük Teknoloji	31,7	29,2	29,2	33,2	28,8	25,2
Düşük Teknoloji	55,5	49,3	34,5	31,5	30,9	18,2

Kaynak: TÜİK, Dünya Bankası, TEPAV

TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Ürünler Dışı Nihai Değer (Sektörel)	0,07	0,06	0,48	0,01	0,0	0,05	0,05
Orta-Yüksek & Yüksek Teknolojiler (Yoğunluk)	0,29 (1)	0,29	0,35	0,63	0,73	0,70	0,67
Ihracatın Dünya Ihracatı İçindeki Payı (Pazar, SITC)	0,68	0,87	0,96	1,0	1,05	1,06	1,09
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçindeki Payı (Sektör)	0,09	0,09	0,11	0,17	0,01	0,12	0,25
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8 (2)	25,1	34,5	90,2	149,5	220,7	450,5
İhracatın 5 Milyar Dolar Aşan Sektör Sayısı	1	3	4	6	10	13	14
İmalat Sanayi Rekabetçilik Endeksi Sırası	31	31	31	29	28	27	25

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TEPAV
(1) 2003 yılına aittir.

Gerece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) uygulamasına devam edilmektedir. CMDP 2023 yılı uygulamaları kapsamında OSB altyapısı, bir güçlendirme, üretim ve istihdam artırıcı faaliyetler ile kültürel miras gibi konularda toplam 1,95 milyar TL bütçeli 41 proje önerisi alınmış olup değerlendirme süreci devam etmektedir. 2025 yılında CMDP uygulamasına sanayi ve teknolojinin geliştirilmesine öncelik verecek şekilde devam edilmesi öngörülmektedir.

Metropoller dışındaki üretim, sanayi, hizmet ve turizm merkezi niteliğindeki şehirlerin uluslararası alanda rekabetçi bir üretim yapısına kavuşması amacıyla Üreten Şehirler Programının uygulamasına devam edilmektedir. Program kapsamında 2021 yılından bu yana 22 projeye 2024 yılı fiyatlarıyla toplam 227,4 milyon TL bütçesinde destek verilmiştir. Programın 2025 yılı uygulaması kapsamında toplam 347 milyon TL bütçeli 26 proje önerisi alınmış olup değerlendirme süreci devam etmektedir.

Faaliyette olan özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı Eylül 2024 itibarıyla 323'e ulaşmıştır. 57 ilde faaliyet gösteren Ar-Ge merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 45 sektörde faaliyet gösteren bu merkezlerin en yoğun olduğu sektörlerin başında makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayi, yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, tekstil ve elektrikli/elektronik gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 35.839 kişiye ulaşmış olup bunun 62'si doktora ve üstü eğitime sahiptir. Bu merkezlerde Eylül 2024 itibarıyla 25.994 patent başvurusu bulunmakta olup tescil edilen patent sayısı 13.938'e ulaşmıştır.

Eylül 2021 itibarıyla 29 ilde faaliyette olan 330 özel sektör tasarım merkezinin en fazla sayıda bulundukları iller İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 32 sektörde faaliyet

gösteren tasarım merkezlerinin en fazla sayıda faaliyet yürüttüğü sektörlerin başında tekstil, mühendislik-mimarlık, imalat sanayi, makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayi ile medya ve iletişim gelmektedir. Toplam 9.256 kişinin çalıştığı bu merkezlerce Eylül 2024 itibarıyla yapılan patent başvurusu 581'e, tescil edilen patent sayısı ise 277'ye ulaşmıştır.

TABLO 11: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticarettek Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2023/2022	2024/2023 (2)	2023/2022	2024/2023 (2)	2023/2022	2024/2023 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	2,5	0,3	0,2	3,7	12	-7
Gıda	2,3	5,5	-3,0	1,2	-2,0	-4,5
Tekstil	10,8	2,4	9,0	0,04	30,6	15,2
Giyim	-1,3	-10,3	-5,8	-7,3	24,4	27,9
Deri	1,2	-14,2	6,4	8,2	40,5	13,8
Ağaç ve Mobilya	-6,8	8,1	2,9	-38,4	4,0	9,5
Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri	3,1	4,2	6,6	1,2	15,1	2,3
Ilaç	3,1	-4,5	15,8	1,2	6,8	4,2
Kauçuk ve Plastik	1,9	-4,4	-2,6	-0,2	0,5	-4,1
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	3,1	0,2	12,1	4,6	4,1	11,8
Ana Metal	1,8	6,1	-10,2	4,7	9,6	-15,2
Elektrik	21,4	4,4	22,1	1,9	20,1	-7,2
Elektrikli Teçhizat	3,8	4,1	5,1	3,5	29,3	2,7
Makine	5,4	-2,3	15,6	2,2	30,5	-1,5
Otomotiv	11,0	1,1	16,0	4,2	24,5	4,2
Mobilya	4,5	-8,5	-1,5	-1,6	25,1	2,4

Kaynak: TUİK

(1) NACE Rev.2 Bazında Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

(2) Ocak-Temmuz dönemi

(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre Dış Ticaret Endeksleri

20 Nisan 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7108 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın 2'nci maddesinin birinci fıkrası (ö) bendine Yeşil Dönüşüm Destek Programı tanımı eklenmiştir. Yeşil Dönüşüm Destek Programıyla mevcut sanayi tesislerinin yeşil dönüşümüne yönelik iyileştirmeler, 3305 sayılı Karar'ın Öncelikli Yatırımlar Uygulaması çerçevesinde yatırım teşvik sistemi kapsamında desteklenecektir. Program kapsamında, sanayinin yeşil dönüşümüne yönelik enerji verimliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının önlenmesi, hammadde verimliliğinin artırılması ve atıkların azaltılması gibi uygulamalara öncelik verilecek olup böylelikle imalat sanayinin yeşil dönüşümüne ve Ülkemizin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşılmasına katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir. Programın uygulama usul ve esaslarını belirlemek amacıyla hazırlanan Yeşil Dönüşüm Destek Programı Uygulama Usul ve Esasları Tebliği 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

5979 sayılı İhracatı Destekleri Hakkında Karar kapsamında Yeşil Mutabakata Uyum Projesi Desteği 23 Şubat 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış olup desteğin uygulanmasına ilişkin Genelge 26 Haziran 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanacak Programda şirketler tarafından Yeşil Mutabakata Uyum Projesi kapsamında alınan belirli danışmanlık hizmeti giderleri beş yıl süreyle, yüzde 50 oranında ve toplam 10 milyon TL'ye kadar desteklenecektir.

2010/75/AB sayılı Endüstriyel Emisyonlar Direktifi'nin uyum sağlama çalışmaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülmekte olup bu kapsamda Endüstriyel Emisyonların Yönetimi Yönetmeliğinin 2024 yılı içerisinde yayımlanması öngörülmektedir. Yönetmeliğin yayımlanmasıyla Sanayide Yeşil Dönüşüm Belgesinin düzenlenmesi planlanmaktadır.

Sanayide yeşil dönüşümün desteklenmesi amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK ve Dünya Bankası arasında Türkiye Yeşil Sanayi Projesi hayata geçirilmiştir. Toplam 450 milyon dolar bütçeye sahip olan ve altı yıl sürmesi planlanan proje kapsamında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 25 milyon dolar, KOSGEB 250 milyon dolar, TÜBİTAK ise 175 milyon dolar bütçe kullanacaktır.

Bu kapsamda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yeşil dönüşüm ile ilgili farkındalığın artırılması, çeşitli paydaşlarla işbirliğinin geliştirilmesi ve yeşil dönüşüme ilişkin faaliyetlerin yürütülebilirliğinin artırılması amacıyla teknik yardım ve kapasite geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

KOSGEB tarafından, KOBİ'lerin güneş enerjisi yatırımları ile kaynak verimliliğini artırmaya, atık üretiminin azaltılmasına, sayaç kurulması ve sürdürülebilir üretim yöntemlerini uygulamaya yönelik projeleri desteklenecektir. Bu kapsamda KOSGEB tarafından toplamda 637 KOBİ'nin proje desteği onaylanmıştır.

TÜBİTAK tarafından ise, firmaların yeşil dönüşüm odaklı Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla yeşil teknolojilerin, ürünlerin veya süreçlerin geliştirilmesi ve yeşil inovasyon faaliyetleri desteklenecektir. Teknoloji tabanlı başlangıç firmaları, KOBİ'ler ve büyük firmaların yanı sıra üniversiteler, araştırma altyapıları ve kamu araştırma merkezleri de bu desteklerden faydalanabilecektir. Destekler, Yeşil İnovasyon Teknoloji Mentörlük Desteği, Sanayide Yeşil Dönüşüm Desteği, Sanayiye Yönelik Ar-Ge ve Yenilik Ağları (SAYEM) Yeşil Dönüşüm Desteği olmak üzere üç farklı bileşen altında açılacak çağrılar kapsamında yürütülecektir. Bu kapsamda 231 proje başvurusu ve 15 platform başvurusu alınmış olup başvurular değerlendirme aşamasındadır.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi bileşeninde yer verilen stratejiler ve eylemler kapsamında işletmelere özel çözümler üretebilmek amacıyla dijital olgunluk seviyelerinin belirlenmesi, sektörel ve işletme büyüklüğüne göre karşılaştırmaların yapılması, yapılan yatırımların etkisinin takip edilmesi için bir dijital dönüşüm olgunluk değerlendirme sistemi oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından HIT 30 Programı hayata geçirilmiştir. Program kapsamında, yarı iletkenler, mobilite, yeşil enerji, ileri imalat, sağlıklı yaşam, dijital teknolojiler, haberleşme ve uzay alanlarında stratejik yatırımlar öncelikli olarak desteklenecektir.

KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, ilki 2019 yılında ilan edilen İmalat Sanayiinde Dijitalleşme Temalı proje teklif çağrısı 2020, 2021 ve 2022 yıllarında tekrar edilmiştir. Söz konusu çağrıyla yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ'lerin güçlendirilmesi ve imalat sanayi KOBİ'lerinin yerli teknoloji geliştiricileri ile işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde büyük veri, nesnelerin interneti, endüstriyel robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri, siber güvenlik, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ve sanal gerçeklik/artırılmış gerçeklik olmak üzere sekiz dijital teknoloji alanı proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir. Çağrı kapsamında 2022 yılında toplam 373 proje için 409 milyon TL'lik destek onaylanmıştır. 2023 ve 2024 yıllarında ise 296 proje için 259 milyon TL destek ödemesi yapılmıştır.

Kredi Garanti Fonu (KGF) kefaletleri üzerinde işletmelere toplam 50 destek paketiyle Ağustos 2024 itibarıyla 483 bin firmaya 1,4 trilyon TL hacimli kredi hacmine karşılık 1,1 trilyon TL kefalet sağlanmıştır.

Sanayide belirli bir rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik potansiyeli taşıyan, ulusal düzeyde önemli hacim ve ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerini desteklemek amacıyla Kümelenme Destek Programı uygulanmasına devam edilmektedir. Program kapsamında gerçekleştirilen çağrı dönemlerinde; İstanbul Sağlık Endüstrisi Kümelenmesi (İSEK), Nükleer Sanayi Kümelenmesi (NÜKSAK), OSTİM Yenilenebilir Enerji Kümelenmesi (OSTEK), Sürdürülebilir Ev Tekstili Kümelenmesi (SETEK) ve Eskişehir Kütahya Bilecik Seramik Kümelenmesi (EBK) olmak üzere toplam beş teşebbüs desteklenmektedir.

TÜBİTAK TÜSSİDF, Boğaziçi Üniversitesinin geliştirdiği Dijital Dönüşüm Değerlendirme Aracı (DDA)'nın yaygınlaştırılmasına yönelik olarak Dijital Dönüşüm Değerlendirme Modelini oluşturmuştur. Bu modelle işletmelerin dijital dönüşüm olgunluk seviyelerine göre ihracat, verimlilik, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda yol haritalarının belirlenmesi, işletme büyüklüğüne ve sektörüne göre karşılaştırmaların yapılması, dijital dönüşüm için yapılacak projeler ve yatırımlara rehberlik edilmesi ve ortaya çıkan verinin analiziyle de kamu politikalarına girdi sağlanması hedeflenmiştir. Model, sertifikasyonları dijital dönüşüm danışmanları tarafından işletmelere uygulanmaktadır. Mevcut durumda 111 danışman gerekli eğitimi başarıyla tamamlayarak sertifikalandırılmıştır. İşletmelerin alacakları bu hizmet KOSGEB tarafından desteklenmektedir. Ayrıca KOBİ'lerin Dijital Dönüşüm Yönetimi Raporunda yer alan uygulama projelerini gerçekleştirmek üzere yapacakları yatırımlar Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve KOSGEB destek programlarıyla desteklenmektedir. Bununla birlikte büyük ölçekli işletmelerin de hizmete alınacak şekilde modelin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmekte ve yeni danışmanların sertifikalandırılması için eğitim programları geliştirilmektedir.

Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmekte ve akreditasyon faaliyetleri sürdürülmektedir. Piyasaya arz edilecek ürün ve hizmetlere yönelik helal belgelendirme hizmeti sunan kuruluşların HAK tarafından akreditasyonunu zorunlu hale getirip aykırı hareket edenlere idari para cezası öngören 7060 sayılı Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun değişikliği 1 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 2023 yılında turizm konaklama alanında ilk akreditasyon denetimlerine ve laboratuvarlar ile kişi belgelendirme kuruluşlarında akredite faaliyete başlanmıştır.

HAK'a 2024 yılının ilk yarısına kadar 531 yeni, 66'sı yabancı uygunluk değerlendirme kuruluşundan olmak üzere toplam 176 akreditasyon talebi gelmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 82 akreditasyon kararı alınmıştır. Bu faaliyetler sonucunda ülkemizde toplam 1.300'ün üzerinde helal belgeli üretim tesisi akreditasyon güvencesine kavuşmuştur.

Standardizasyon ve kalite sektöründe uluslararası ve bölgesel ticaretin, enerji, ulaşım, çevre yatırımlarının ve kalite, sağlık, hijyen, güvenlik, çevre kayıplarının artması standardizasyonun önemini ve uygunluk değerlendirme hizmetlerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır. TSE'nin kalite altyapısını güçlendirmesi amacıyla laboratuvarların modernizasyonu ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

İmalat sanayisinde başta öncelikli sektörler olmak üzere tüm sektörlerinde yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde rekabet gücünün ve verimliliğin artırılması suretiyle yüksek katma değerli üretim yapısını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayisinde yeşil dönüşüm desteklenecek, döngüsel ve sürdürülebilir üretim uygulamalarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Sürdürülebilir üretim ve yeşil dönüşüm teknolojilerinin benimsenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji transferi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetlerin desteklenmesine devam edilecektir. 2. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin çevre, enerji, yatırımları ve dijital ekonomi alanındaki projeleri desteklenecektir.
Tedbir 427.2. Mevcut OSB'lerde, endüstri bölgelerinde (EB) ve küçük sanayi sitelerinde (KSS), ortak kullanıma yönelik yeşil dönüşüm projeleri tasarlanacak, Yeşil OSB ve Yeşil EB'ler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. OSB'lerin yeşil dönüşümünü destekleyen GES, çevre laboratuvarı, biyogaz tesisi, ileri arıtma, solar enerji aydınlatma gibi yeşil dönüşüm projelerine devam edilecektir.
Tedbir 427.7. İşletmelerin enerji verimliliği uygulamalarına yönelik destekler artırılacak, hem ve süreç optimizasyonuna katkı sağlayan enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli yüksek teknolojik yatırımlar desteklenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşletmelerin hem ve süreç optimizasyonunu geliştiren enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli yüksek teknolojik yatırımları desteklenecektir.
Tedbir 427.13. Yeşil dönüşüm kapsamında başta hidrojen değer zinciri çerçevesindeki üretim, depolama, taşıma ve sanayide kullanım süreçleri ile ilgili olarak bileşen, ekipman ve sistemlerin yerli ve milli imkânlarla geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. TENMAK tarafından desteklenen ihtiyaçsal hidrojen depolama yöntemine dayalı Ar-Ge faaliyetleri kapsamında bir proje tamamlanacaktır.
İmalat sanayisinde dijital dönüşümün gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		

Tedbir 428.2. İmalat sanayisinde yer alan KOBİ'lerin dijital teknolojileri daha etkin kullanmaları amacıyla bilgilendirilmesi ve desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. İmalat sanayiinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin dijital dönüşüm süreçlerindeki finansman maliyetleri azaltılacaktır.
Tedbir 428.4. Yerinde kalış amacıyla kurulan model fabrika'larda büyüsel Lazca ve dijital dönüşüme yönelik yeni hizmetleri verecek şekilde tasarlanması sağlanacak ve eğitimli ara elemanlar yetiştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Model fabrikaların kurumsal kapasitelerini güçlendirecek başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere yalın, dijital ve yeşil dönüşüm odaklı eğitim ve danışmanlık hizmeti sunmaları sağlanacaktır.
İmalat sanayiini geliştirmek ve güçlendirmek, üretimde dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla kurumsal kapasite ve yeni altyapısı etkin kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.429)		
Tedbir 429.3. Başta proje bazlı teşvikler olmak üzere tüm devlet yardımlarının bu bazı yapılan çalışmalar çerçevesinde yürütülmesi, seçilen alanlarda projelerin talebi ve yönlendirmesi sağlanacak, ürün ve teknoloji geliştirme süreçleri yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Proje bazlı teşvik uygulamalarında, ürünün ve teknolojinin geliştirilmesi süreçlerini yakından takip edecek ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik yatırımlar daha yüksek destek oranı ve sürelerle desteklenmeye devam edilecektir.
İmalat sanayiine uygun yatırım yerlerinin yaygın alanlarına erişilebilirlik, beşeri ve sosyal imkânlar gözetilerek geliştirilmesi, artırılması ve tahsis süreçlerinin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.430)		
Tedbir 430.2. Endüstri bölgeleri, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, hammaddeye ormanlık, enerji, demiryolu ulaşım bağlantısı ve çevre boyutu açısından tedarik zincirine uygun ve sürdürülebilir şekilde oluşturulması amacıyla alternatif yöntemler geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Planlı sanayi alanlarının finansmanı için alternatif modeller geliştirilecektir.
İmalat sanayiinin ihtiyaçları doğrultusunda etkin desteklerin sağlanması için devlet yardımları gözden geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.431)		
Tedbir 431.2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kritik ürün ve teknolojilerin yerli imkânlarla geliştirilmesine ve üretilmesine için etkin şekilde kullanılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TUBİTAK, KOSGEB	1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamındaki Yükseken Yeminli Teknolojiler Çağrısı değerlendirme süreçleri yürütülecektir.
İmalat sanayiinin iklim dönüşümü çerçevesinde ihtiyaç duyduğu nitelikli beşeri sermayenin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.432)		
Tedbir 432.1. Mesleki eğitimde kamu-özel sektör işbirliğinin artırılması, meslek liseleri ve meslek yüksekokullarının yönetiminde özel sektörün daha etkin rol alması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İhtiyaç duyulan alanlara yönelik özel sektörle işbirliği yapılarak protokoller imzalanacak ve yürütülecektir.

Tedbir 432.3. Mevcut işgücünün niteliklerinin geliştirilmesi desteklenecek, işgücünde yer almayanların sanayinin ihtiyaç duyduğu beceriler ile donatılması kamu-özel işbirliğiyle sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşgücünün verimliliğini artırmak ve işgücü piyasasında yaşanan dönüşüme uyumunu sağlamak amacıyla işveren örgütleri ve meslek kuruluşları işbirliğiyle nitelikli işgücü yetiştirmeye odaklanan aktif işgücü programları uygulanacaktır.
İmalat sanayinin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.433)		
Tedbir 433.4. Firmalarımızın teknik olarak uluslararası standartlar ve teknik düzenlemelere belirlenme aşamasında etkin şekilde yer alınarak fırsat ve tehditleri dikkate alan bir perspektifle gerekli çalışmaların yapılması sağlanacak, buna yönelik insan kaynağı ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Standardizasyon alanında dijital altyapı ve organizasyonel yapının etkinliğini artıracak çalışmalar yapılacaktır.
İmalat sanayiine yönelik tedarik zincirinin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.434)		
Tedbir 434.3. Tedarik zincirinin karbonsuzlaşması ve yeşil dönüşüm için farkındalık ve danışmanlık destekleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. TURQUALITY® programı kapsamında sağlanan sürdürülebilirliğe yönelik destek kalemleri gözden geçirilecektir.
Haksız rekabeti önlemek, kaliteyi artırmak için ihtiyaca uygun etkili piyasa gözetimi yapılacak ve standart oluşturma altyapısı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.435)		
Tedbir 435.1. Farklı alanlar tarafından yürütülen piyasa gözetimi ve denetim faaliyetlerinin koordinasyonu, uygulama yeknesaklığının sağlanması ve mükerrerliklerin önlenmesi amacıyla Piyasa Gözetimi ve Denetimi Kurumu kurulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Piyasa Gözetimi ve Denetimi Kurumunun teşkilatlanmasına yönelik teşkilat mevzuatının hazırlanmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 435.4. Standart çalışma gruplarının ve ayna komite etkinliğinin çalışması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Paydaş ve sektör kuruluşları ile işbirliği ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 435.5. Sertifikasyon ve belgelendirme hizmetlerine uygun fiyatlarla erişim kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. 2023 yılı hizmet ücretlerinin belirlenmesi aşamasında ilgili tüm tarafların uygun fiyatlarla hizmetlere erişimi için gerekli çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 435.6. Türk Standardları Enstitüsü tarafından verilen sertifika ve belgelerin diğer ülkeler ve bölgelerde de geçerli olabilmesini sağlayacak girişimlere ve çalışmalara devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. İhracatçılarımızın talepleri doğrultusunda yurt dışında mükerrer test ve belgelendirmenin önüne geçmek üzere ilgili ülkelerde TSE belgelerinin tanınmasına yönelik işbirliği faaliyetleri yürütülecektir.

Sektörün yeşil ve dijital dönüşümü desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.438)		
Tedbir 438.1. Yeşil ve dijital dönüşüm için sektörel ihtiyaçlar belirlenerek gerekli yatırımlar teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sanayinin yeşil dönüşümünü desteklemeye katkı sağlayacak Yeşil Dönüşüm Destek Programı etkin şekilde uygulanacaktır. 2. Dijital Dönüşüm Destek Programı kapsamında desteklenecek ürün listesi hazırlanacaktır. 3. Sektörel ihtiyaçları doğrultusunda mevcut çalışmalar temel alınarak yeşil ve dijital dönüşüm yatırımları teşvik edilecektir.
Tedbir 438-5. Uçucu organik bileşik ölçümü yapabilecek akredite laboratuvar kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TSE Ankara Kalite Kampüsü ile bağlantılı olarak uçucu organik bileşik ölçümü yapabilecek akredite laboratuvar kurulması hususunda çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (a)	2025 (b)
Enerji Sanayi (YEKİS) (Can)	Yüzde	19,5	15,5	21,5
[illegible]	Milyar Dolar	241	248	267
Otomotiv Sektöründe Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Ürünleri Sanayi Payının İhracatındaki Payı	Yüzde	38,0	39,5	41,1
Orta-Yüksek Teknoloji Sanayilerin İhracat Sanayi İhracatındaki Payı	Yüzde	30,0	28,0	28,5
Yüksek Teknoloji Sanayilerin İhracat Sanayi İhracatındaki Payı	Yüzde	3,9	3,9	4,2
Toplam Krediler İçinde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	6,2	8,0	10,3
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayinin Payı	Yüzde	71,53	73	74
Türkiye Bankacılık Kredi Hacminde Yüksek ve Orta-Yüksek Teknoloji Firmaların Payı	Yüzde	10,5	12,0	12,5
Ürünler Sanayi Endeksi (Çalışan Saat Bazında Değişim Endeksi)	2021=100	100,1	103,4	108,9

(a) Gerçekleşme Tahmini
(b) Program
(S) Türk Patent ve Marka Kurumu, Sanayi Bakanlığı

2.2.1.1. Öncelikli Sektörler

2.2.1.1.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretimi 2023 yılında yüzde 8,0 azalmış, 2024 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,4 artmıştır. Kimya sanayiinde 2023 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 15 azalarak 39,4 milyar dolar, ithalat ise yüzde 8,6 azalarak 16,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılının Ocak-Temmuz dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,1, ithalat ise yüzde 7,3 azalmıştır.

İmalat sanayi ithalatı içerisinde 2023 yılı itibarıyla yüzde 13,5 paya sahip kimya sanayisinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 35'ini oluşturmaktadır.

Sektörde lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak petrokimya, plastik, kompozit ve ham maddeler gibi alanları da içerecek şekilde kimya kümelenmelerinin oluşturulması sektörün daha yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücü ile yeni yatırımların cazibesini konular nda yüksüz olarak sağlayacaktır.

Rafinerı-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmış, imar planları ve parselasyon planları onaylanmıştır. Bölgenin ilk yatırımcısı konumundaki Ceyhan Polipropilen Üretim Anonim Şirketine, Sentetik Kauçuk ve Plastik Hammaddeler İmalatı yatırımı yapmak üzere yer tahsisi yapılmış olup inşaat çalışmaları devam etmektedir. Hammadde depolama ve sıvı dökme yük iskelesi ile yatırımcının ihtiyaç olacak kuru yük, proje kargosu, konteyner elleçlemek için gerekli olan liman ve yardımcı tesisleri projelerini gerçekleştirmek üzere bu şirkete yer tahsisleri yapılmış olup inşaat çalışmaları devam etmektedir.

Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğünün (Eti Maden) Bandırma tesislerinde 600 bin ton/yıl üretim kapasiteli ferrobor üretim tesisinin yapım çalışmaları devam etmekte olup 2025 yılı ilk çeyreğinde performans testleri gerçekleştirilerek tesisin devreye alınması planlanmaktadır. Eskişehir Kırka'da 600 bin ton/yıl kapasiteli Lityum Karbonat Üretim Tesisi kurulması için proje çalışmaları sürdürülmekte olup 2024 yılı içerisinde söz konusu tesisin yapım ihalesinin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

b) Amaç

Katma değeri yüksek rekabetçi ve sürdürülebilir ürünlerin üretilmesi, yeşil ve dijital dönüşüme uygun entegre yatırımların yapılmasıyla ülkemizin dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılarak ithalat bağımlılığının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sektöre yönelik hazırlanacak strateji çerçevesinde kümelenmenin ve büyük ölçekli yatırım imkânlarının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.437)		
Tedbir 437.3. Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesinde büyük ölçekli yatırımlar tamamlanarak entegre üretim yapısı kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (SB), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ceyhan Enerji İhtisas EB Yönetici Şirketinin sorumluluğunda; hammadde depolama ve sıvı dökme yük iskelesi projesi ile yatırımların ihtiyaç olacak kuru yük, proje kargosu, konteyner elleçlemek için gerekli olan liman ve yardımcı tesisler yatırımı kapsamında proje ve inşaat çalışmaları sürdürülecektir.

Kimya sanayinde yerli hammadde kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.439)		
Tedbir 439.2. Kimyasal ürünlerin ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini değerlendirmek için kullanılan standartlar, referans malzemeler ve ulusal veritabanlarında üretim sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S); Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı	1. TÜBİTAK UME'de imzalanan protokoller çerçevesinde üretilen referans malzemelerin ölçüm sonuçlarının tamamlanarak homojenlik ve kararlılık testlerinde kullanılacak yöntemlerle geliştirilecek ve ölçümler yürütülecektir. 2. Kimyasal analizlerin kalitesinin arttırılmasına yönelik kullanılan ve dışa bağımlılığın yüksek olduğu sertifikalı referans malzemelerin ulusal kaynaklara üretim çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 439.5. Katma değer yüksek, bor ve bor bileşenli ürünlerin üretim ve ihracatı artırılacak, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); TENMAK, üniversiteler, İlgili Kamu, Kurum ve Kuruluşlar	1. TENMAK tarafından desteklenen/yürütülen bora dayalı Ar-Ge faaliyetleri kapsamında üç proje tamamlanacaktır. 2. Yeni bor ürün ve teknolojilerinin geliştirilmesi, mevcut ürünlerin iyileştirilmesi ve kullanım alanlarının yaygınlaştırılmasına yönelik en az üç yeni Ar-Ge ve Ür-Ge projesi başlatılacaktır. 3. Bor ve bor bileşenine yönelik Ar-Ge çalışmalarının etkin bir şekilde yürütülmesini teminen nüve kaynağı ihtiyacının çeşitlendirilmesi sağlanarak üzere ilgili paydaşların uzlaşı uygulamaları eğitim alması sağlanacaktır. 4. Sodyum bor hidrür üretim tesis kurulumunun yüzde 65'i tamamlanacaktır. 5. 2 500 000 ton bor bileşenli saçı yapılacaktır.
Tedbir 439.6. Nadir toprak elementleri ve ilişkin üretim teknolojilerine yönelik ve bu alanda büyük ölçekli üretim tesisinin faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); Eti Maden, İlgili Kamu, Kurum ve Kuruluşlar	1. Eskişehir Kırka'da 600 ton/yıl kapasiteli bivalan karbonat üretim tesisinin kurulumunun yüzde 20'si tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	93,6	99,4	105,4
İhracat	Milyar Dolar	16,8	16,0	15,4
İthalat	Milyar Dolar	36,4	34,6	34,0
İmalat Sanayi Pazar Büyüklüğü Payı	Yüzde	7,0	6,3	5,9

Kaynak: TUİK, YPİ
(1) Hedef değer
(2) Hedef

2.2.1.1.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

İlaç sanayinde üretim 2023 yılında yüzde 2,7 artmış, Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,2 azalmıştır. İlaç sanayinde 2023 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 8,8 artarak 5,4 milyar dolar, ihracat ise yüzde 15,8 artarak 2,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,9 ve ithalat yüzde 4,9 artmıştır.

2023 yılında Türkiye ilaç pazarı hastane ve eczanelerde değer bazında yüzde 90,9 büyümeyle 222,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kutu bazında ise yüzde 4,42 büyümeyle 2,70 milyar kutu satış gerçekleşmiştir. 2024 yılının ilk yedi ayında kutu bazında 1,5 milyar kutu satış gerçekleşmişken bu rakam değer bazında 169,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

İlaçta yerel üretim çalışmalarıyla 2016'da ithal ilaç oranı kutu bazında yüzde 75, değer bazında yüzde 47 iken; bu oran 2023 yılı verilerine göre kutu bazında yüzde 50,6; değer bazında yüzde 57,8 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılının ilk yedi ayında ithal ilaç oranı kutu bazında yüzde 90,9; değer bazında ise yüzde 55,8 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda üretim tesislerinin kapasite kullanım oranı artmakta ve buna bağlı olarak istihdamda artış yaşanmaktadır.

Dünya tıbbi cihaz pazarı 2023 yılında 530 milyar doları aşmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin tıbbi cihaz alanındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 8,7 milyar dolara ulaşmıştır. Sektör ihracatı, 2017 yılında 543 milyon dolar iken 2023 yılında 1,25 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tıbbi cihaz sektörünün 2017 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 23 iken, 2024 yılının ilk yarısında bu oran yüzde 48 olarak gerçekleşmiştir. Yerli üretimi destekleyici politikalarla birlikte sektör ihracatında artış sağlanması hedeflenmektedir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe kamu alımlarının kaldıraç etkisinden yararlanılarak küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak, ithalat bağımlılığını azaltmak ve arz güvenliğini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aşı başta olmak üzere ilaç ve tıbbi cihaz sektöründe üretim, Ar-Ge ve ihracat altyapısı desteklenecek ve arz güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.1. Aşı gibi kritik önem arz eden ürünlere yönelik sektörde arz güvenliğinin etkin sağlanması için klinik araştırmalar desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Yeni aşı adjuvanlarının geliştirilmesine yönelik Ar-Ge, laboratuvar coğrafyasında hayvan (Lik ve klinik güvenlik çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Klinik araştırmalar sertifikasyon programının altyapısını oluşturacak işbirlikleri ve protokoller hazırlanacaktır. 3. Aşı, ilaç ve tıbbi cihaz alanlarında klinik araştırmaları destekleyecek amacıyla proje çağrıları açılacaktır.

Tedbir 441.2. Bağışıklık kazandırma programı kapsamındaki aşıların ülkemizde üretilebilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Aşı ve ilaç değerlendirme Ar-Ge ve Ür-Ge süreçleri dahil antijen, protein, kanda taşıt, tayin ve kalite testlerinin yapılabileceği laboratuvar altyapısı geliştirilecektir. 2. Çocukluk çağı hastalıklarına bağışıklık kazandırılması amacıyla aşı üretiminin yerlik ekosistem ve işbirliği çerçeve programları açılacaktır.
Tedbir 441.3. Yeni aşıların ve ilaçların üretilebilmesini ve kendine yeterliliğin sağlanmasını desteklemek üzere aşı ve ilaç teknolojisine odaklanılmış ve beşeri kapasite geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Aşı ve ilaç teknoloji üretimine yönelik projeler desteklenerek Ar-Ge personel istihdamı artırılacaktır.
Tedbir 441.4. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz ve tanı amaçlı moleküllerin çeşitlerinin pilot ölçekli üretiminin yapılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. "Seri Doku Onarımı için Nanokompozit Biyomalzemelerin Geliştirilmesi Projesi kapsamında biyobozunur davranış gösteren piezoelektrik seramiklerin üretilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. Uluslararası projeler ve çağrı tabanlı proje başvuruları yapılacak olup yürütülen TÜBİTAK destek programlarının çıktılarının ürüne dönüştürülebilecek farklı projeler yürütülecektir.
Tedbir 441.5. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, referans malzeme, tanı kiti ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik özel sektörle işbirliği oluşturularak girişimcilik faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, referans malzeme, tanı kiti ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerine yönelik girişimcilere özel proje destek çağrıları açılacaktır. 2. Sağlık Bakanlığı ile birlikte sağlık ve biyoteknoloji alanında faaliyet gösteren girişimlere özel kurulacak inkübasyon merkezlerince girişimlerin doğrudan süreçleri, test ve laboratuvar imkânları, regülasyon süreçleri gibi konularda bilgilendirme, yönlendirme ve danışmanlık hizmetlerine devam edilecektir. 3. Önceki biyoteknolojik ilaç adayları için ortak portföy oluşturulması doğrultusunda çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 441.6. Medikal, hastane pazarlarında firma satın alınması özendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlaç ve tıbbi cihaz sektörü, ticaret ve etkinliklerinde şirket birleşme ve satın alma faaliyetleri konularında bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 441.10. İlaç ve tıbbi cihaz ürün grupları ve hedef pazarlar özelinde ihracat stratejileri belirlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tıbbi cihaz sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin AB'ye ihracatta zorunlu olarak gerçekleştirmekle yükümlü oldukları MDR (Medical Device Regulation) kapsamındaki kayıt işlemleri Pazara Giriş Belgesi Desteği kapsamına dâhil edilmiş olup desteklemelere başlanacaktır. 2. İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe faaliyet gösteren işbirliği kuruluşları ve firmaların tanıtımlar gerçekleştirecek olan mümkün kabiliyetli veya bireysel katılımlı fuarlar, sektörel alım ve ticaret heyetleri desteklenmektedir.
Tedbir 441.13. İlaç hammaddesi olarak kullanılabilecek tıbbi aromatik bitki türevleri tespit edilecek, ilaç sanayinin üretim süreçlerine değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Kültüre alınan tıbbi aromatik bitkilerin ilaç hammaddesine yönelik ürün geliştirme çalışmaları yapılacaktır.
İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe katma değeri yüksek yerli üretim ve ihracatı artırmak üzere kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.1. İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe yeni ürün süreci uluslararası yükümlülükler de gözetilerek yeniden ele alınacak, yatırım, üretim ve ihracatın artırılması ile teknolojinin geliştirilmesi için kurumlar arası koordinasyon etkin bir biçimde sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Tıbbi cihaz sektörünün gelişimine katkı sağlamak üzere üretim, ihracat ve ithalat verilerinin sağlıklı derlenebilmesi için ilgili kurumlarla veri paylaşımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. İlaç ithalatının hızlı ve güvenli şekilde gerçekleştirilmesi için Tek Pencere Sistemi entegrasyon çalışmaları yürütülecek olup yerli üretim ve ihracatın artırılmasında sektörün gelişebilmesi için kurumlar arası koordinasyon sağlanacaktır.
Tedbir 442.2. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun uluslararası alanda tanınırlığını artırmak amacıyla uluslararası işbirliği ve iş birliğinde aktif rol üstlenecek, yeni işbirlikleri gerçekleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Ulusal kontrol laboratuvarının DSÖ tarafından öngörülen en yeterli laboratuvarlar (WHO PQ Lab) arasında yer alması sağlanarak uluslararası tanınırlığı artırılacaktır.
Tedbir 442.3. İlaç ve tıbbi cihaz sektörünün ihtiyacında yurt içinde üretilen hammadde ve ara malı oranının artırılmasına yönelik politikalar ve ulusal hammadde ve ara malı üretim planı hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Aktif Yaşam ve Sağlık Ürün ve Teknolojileri Hakkında Yönetmelik kapsamında yer alan ilgili eylemin çıktısı değerlendirilerek etkin çözüm önerileri belirlenecek ve bu çerçevede ürüne uygun teşvik mekanizması geliştirilecektir.
Tedbir 442.4. Laboratuvar, test ve ekipman envanterinin paylaşımına yönelik interaktif takip bir sistem geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlık Teşkilatı Yönetimi Uygulaması kapsamında geliştirilecek alt modülle tüm ürün ve ürün ailesi performans ölçümleri yapılacaktır.

Tedbir 442.5. İlaç ve tıbbi cihaz sektörüne yönelik dış ticaret veri altyapısı kamu kurumları arasında eşgüdüm sağlanarak geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (Ş); Sağlık Bakanlığı	1. Tıbbi cihazların gümrükte süreç emeceki takibine yönelik sistem eylestirmeler yapılacaktır.
Tıbbi cihaz sektöründe uluslararası standartlara uygun yatırım, üretim ve ihracat kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.2. Tıbbi cihazlarda ilgili mevzuat altyapısı ihtiyaç doğrultusunda yeniden düzenlenecek ve geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (Ş)	1. Tıbbi cihazların ürünsel süreç, reklam ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin denetim sıklığını artırmak amacıyla ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerin yapılması için çalışmalar yürütülecektir. 2. Tıbbi cihaz satış ve uygulama merkezlerine ilişkin mevzuat ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.
Tedbir 443.4. Dijital sağlık uygulamalarının sağlık sistemimize entegrasyonuna ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş)	1. Başta yoğun bakım üniteleri olmak üzere sağlık tesislerinde tanı, tedavi ve izlem amaçlı kullanılmakta olan tüm dijital cihazların elde ettiği sağlık verilerinin ilgili kişinin elektronik sağlık dosyasına kaydedilmesi için gerekli çalışmalar yürütülecektir. 2. Yeni üretilecek cihazların, üretim ve izlem amaçlı oluşturacak dijital cihazların elektronik ortama veri aktarabilme özelliğine sahip olması ve cihazların sağlık tesislerindeki diğer sistemlerle entegre çalışması sağlanacaktır. 3. İstenmeyen etkilerin olmayan durumlarda mobil uygulama üzerinden evrakın düzenlenmesi sağlanacaktır.
Ülkemizin biyoteknolojik ilaçların üreticisi ve ihracatçısı olma hedefine katkı sağlayacak şekilde ruhsatlandırma, fiyatlandırma ve geri ödeme ile Ar-Ge, yatırım ve ihracata yönelik devlet yardımları gözden geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. İlaç, tıbbi cihaz ve biyoteknolojik ürünlere yönelik test, sertifikasyon ve standardizasyon alanında uluslararası akreditasyona sahip test ve analiz altyapısı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş)	1. Sağlık hizmetlerinde Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan, katma değeri yüksek ve dışa bağımlılığı bulunan ürünlerin tespitine yönelik "fayda ihtiyaç envanterine" ilişkin bir veri tabanı oluşturulacaktır.
Tedbir 444.4. Türkiye'de geliştirilen biyoteknolojik ilaçların patentli hammaddelerin yerini alacak yerli hammadde üretimi gerçekleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (Ş)	1. Beşeri Tıbbi Ürünler Güvenlik Değerlendirme Komitesi Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Kılavuz kapsamında aranan sağlayan yerli ilaç ve biyoteknolojik ürünler güvenlikten geçecektir.
Tedbir 444.5. Patent erişimin ertelenmesi amacıyla patent sürelerinin gözetilmesi kapsamında patent süresi yeni dolan veya yakın sürede dolacak biyoteknolojik ilaçların ülkemizde üretilmesi için mali ve altyapı destekleri mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Patent süresi dolan veya yakın zamanda dolacak ilaçlarla ilgili tespit çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Ürün geliştirme ve talep planlamasında sağlık hizmet sunumu verisinden yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Sağlık hizmet ve harcamalarına yönelik anonimleştirilmiş veriler işlenerek ürün-odaklı ihtiyaç planları hazırlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Yapılacak veri analizleri sonucunda ihtiyaçlar doğrultusunda yeni SUT kodları planlamalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	113,0	109,8	119,7
İhracat	Milyar Dolar	2,2	2,3	2,5
İthalat	Milyar Dolar	5,4	5,0	6,0
İmalat Sanayi İhracatı İçerisindeki Pay	Yüzde	0,9	0,9	0,9

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.2.1.1.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektörünün üretimi 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 23,7, Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,8 azalış göstermiştir. Sektörün kapasite kullanım oranı 2023 yılında ortalama yüzde 80,1 iken, 2024 yılı ilk sekiz ayında ise ortalama yüzde 74,6 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılında sektörün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 27,1, ithalatı ise yüzde 26,4 artış göstermiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,9, ithalat ise yüzde 7,9 azalmıştır.

b) Amaç

Ar-Ge'ye dayalı, rekabetçi, yüksek katma değerli ve yüksek teknolojili ürünlerin üretiminin ve ihracatının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
5G ve ötesi teknolojiler başta olmak üzere yerli elektronik haberleşme şebeke ve altyapı bileşenlerinin Ar-Ge ve üretim faaliyetleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.450)		
Tedbir 450.1. 5G ve ötesi teknolojilerde sanayi, tarım, ulaşım, enerji gibi dikey sektörlerin gereksinimlerine uygun çözümler geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılarak örnek uygulamalar gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 5G alanında yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi için yerli elektronik haberleşme şebeke altyapı bileşenlerine Ar-Ge desteği verilecektir.

Tedbir 450.2. 5G baz istasyonlarının yerli üretimi desteklenecek, kurulumu yaygınlaştırılarak altyapı yetersizliğinden giderilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 5G alanında yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi ile baz istasyonlarının yerli üretimini destekleyerek kurulumunun yaygınlaştırılması ve altyapı yetersizliklerinin giderilmesi için Ar-Ge desteği verilecektir.

Yeni iletkenler ve bileşenleri teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacak ve bu alandaki yatırımlar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.451)

Tedbir 451.1. Yüksek elektronik alanında tasarım ve üretim altyapısının güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TUBİTAK	1. Yeni kurulacak Yarı İletken Entegre Devre ve çip tasarım merkezleri (temiz oda) inşaatı gerçekleştirilecek, inşaatı ve temiz oda kurulumu için tamamlanacaktır. 2. Hazırlanan temiz oda yerleşim planı ve altyapı gereksinimleri (elektrik, su, gaz hatları, güç) yerden geçirilerek buralara son hali verilecektir. 3. Cihaz alımları için sözleşme imzalanacaktır.

Yapay zekâ, siber güvenlik, kuantum bilişim ve nesnelerin interneti gibi alanlardaki yeniliklere uyum sağlanacak ve bu alanlardaki yetkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.452)

Tedbir 452.1. Yapay zekâ ve nesnelerin interneti ekosistemlerinde kullanılan donanım ve yazılım ürünlerinin yerli imkânlarla üretilmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TUBİTAK	1. Dijital ikiz platformu çeşitli özelliklerde analitik işlemler yapılması performans yükü ve sorun giderme gibi faaliyetleri destekleyecek şekilde geliştirilecektir. 2. Kullanıcı dostu arayüze sahip IoT verilerinin tek bir platform üzerinde toplanmasına ve yönetmeye imkân sağlayacak ölçeklenebilir ve güvenli bir IoT platformu geliştirilecektir. 3. Mikroservis mimarisine dayanan kubernetes tabanlı ve açık kaynak büyük veri teknolojilerini kullandığı büyük veri platformu geliştirilecektir. 4. Makine öğrenmesi modellerinin geliştirilmesini ve kaydedilmesini mümkün kılan nitelikli bir makine öğrenmesi platformu geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Ürün İhracatı	2021=100	136,7	128,3	140,1
İthalat	Milyar Dolar	4,5	3,7	4,0
İmalat	Milyar $ (Cari)	20,4	17,3	20,3
İmalat Sanayi İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	1,5	1,5	1,5

Kaynak: Bilim, Ü...

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.1.4. Makine

a) Mevcut Durum

Makine sanayisinde 2023 yılı yurt içi üretimi 37,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup üretim bir önceki yıla göre yüzde 29,7 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde bu sektörde üretim endeksi 130,9 olarak gerçekleşmiş olup 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 7,1 düşmüştür. Makine imalat sanayisinde kapasite kullanım oranı 2023 yılında yüzde 75,2 olarak gerçekleşmiştir.

Makine sanayinde ihracat 2022 yılındaki 15,6 milyar dolar düzeyinden 2023 yılında yüzde 15,8 artarak 18,3 milyar dolara yükselmiştir. Sektör ithalatı 2023 yılında yüzde 20,5 artarak 31,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde sektör ihracatı yüzde 2,9 artmış, ithalatı yüzde 2,2 azalmıştır. Bir önceki yılın aynı dönemine göre motor ve türbinler, tarım ve orman, gıda ve içecek ile tekstil-giyim makinelerinin ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Yurt içi talebe bağlı olarak endüstriyel fırın ve ocaklar, tarım ve orman, metalürji, tekstil-giyim ve diğer özel amaçlı makinelerin ithalatında yüksek oranlı düşüşler gerçekleşmiştir.

b) Amaç

Makine sektöründe verimlilik ve dayanıklılık artırılarak rekabetçi ve teknoloji düzeyi yüksek üretim altyapısının geliştirilmesi, ikiz dönüşümün sağlanması ve ürün yerleştirmesi ile küresel pazardan alınan payın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makine sektörünün Ar-Ge ve yenilik kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.458)		
Tedbir 458.5. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı destekli makine sektörü Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin niteliklerinin yükseltilmesine yönelik programlar tasarlanacaktır	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri değerlendirme ve denetim komisyonlarında üç Ar-Ge ve Tasarım Merkezinin nitelikli sürdürülebilir faaliyetler ve ilerleme nitelikli açıdan gelişimleri desteklenecektir
Kamu alımları ve devlet yardımlarının sektörün gelişimine katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.6. İşletmelerin dijital ve yeşil dönüşümleri yerli teknoloji ve yazılımın geliştirilmesi ve kullanılması yoluyla desteklenecektir	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında sürdürülebilir üretime yönelik işletmelerin dönüşümü desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	121,5	134,3	139,4
İhracat	Milyar Dolar	18,3	18,7	20,6
İthalat	Milyar Dolar	31,2	32,2	33,9
İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,6	7,6	7,7

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Hedef.

2.2.1.1.5. Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Elektrikli teçhizat sektöründe 2023 yılında bir önceki yıla göre sektöre üretim endeksi yüzde 10,3, ithalat yüzde 29,3, ihracat yüzde 5,5 artmıştır. Ocak-Temmuz 2024 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim endeksi yüzde 5,2, ithalat yüzde 0,7 azalırken ihracat yüzde 3,8 artmıştır.

Ev aletleri imalatında Ocak-Temmuz 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat yüzde 0,6 artmış, ihracat ise yüzde 1,1 azalmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bir önceki yılın aynı dönemine göre altı aylık dönemde miktar bazında üretim yüzde 3 artmış, satışlar yüzde 10 artmıştır.

b) Amaç

Elektrikli teçhizat sektöründe yüksek katma değerli ürünler üretilerek verimliliğin artırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması, uluslararası marka oluşturulması ve uluslararası ürün standartlarının hazırlanmasında söz sahibi olunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Elektrikli ev aletleri sektörünün AB standart ve uygulamalarına uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 466)		
Tedbir 466.1. "Avrupa Enerji Etiketleme Ürün Veri Tabanı"na dâhil olunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Avrupa Enerji Etiketleme (EPREL) veritabanına beyan ve kişisel verilerin korunması bağlamında gerekli güvenceler sağlanarak ülkemizin girişimi için Avrupa Komisyonu nezdindeki çalışmalara devam edilecektir.
Sektörün döngüsel ekonomiye yönelik yol haritası belirlenecektir. (Kalkınma Planı p. 467)		
Tedbir 467.1. Elektrikli ve elektronik eşya ve bileşeninde eco tasarım gerekliliklerinin uygulanması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat kapsamında, AB mevzuat uyumlaşmasına paralel olarak ürün denetim ve gözetimleri yürütülecektir.
Tedbir 467.4. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan "TEVMOT Projesi" kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan TEVMOT Projesinin kapsamı, deprem bölgesindeki illere yönelik olarak genişletilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	111,7	116,2	126,6
İhracat	Milyar Dolar	32,9	27,8	29,4
İthalat	Milyar Dolar	35,5	34,2	35,3
İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,0	7,2	7,2

Kaynak: İGE, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.6. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayinde 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 10,3 artışla 94 milyon araç üretilmiştir. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 10,5 artmış, 68 milyon adetle toplam araç üretiminin yüzde 72,7'sini oluşturmuştur.

Türkiye otomotiv sanayi üretimi 2023 yılında yüzde 8,6 artarak 1,5 milyon olmuştur. Otomotiv sanayiinin kapasite kullanım oranı yüzde 74,1 olarak gerçekleşmiş, otomobil üretimi yüzde 17,5 artarak 953 bin olmuştur. 2023 yılında otomotiv satışlarında yüksek artışlar yaşanmış, otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 55,2 artarak 1,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 583 bin otomobil ihraç edilmiş, bu da otomotiv sanayii ihracatı yüzde 5,0 artarak 1 milyon adedi geçmiştir. Otomotiv sanayii üretiminde ihracatın payı yüzde 69,3 olmuştur. Aynı yılda 650 bini otomobil olmak üzere 816 bin araç ithal edilmiştir. Yurt içi pazarda ithalatın payı yüzde 63,5 olmuştur. 2023 yılında otomotiv sanayi genelinde 32,5 milyar dolar ihracat, 35,9 milyar dolar ithalat gerçekleştirilmiştir.

Ocak-Ağustos 2024 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre otomobil üretimi yüzde 4,7 azalırken, toplam otomotiv sanayi üretimi ise yüzde 7,0 azalmıştır. Bununla birlikte otomotiv sanayii yurt içi pazarı Ocak-Ağustos 2024 döneminde geçen yılın aynı dönemiyle benzer düzeyde kalırken, otomobil satışları yüzde 3 artış göstermiştir. 2024 yılının ilk yedi ayında değer olarak otomotiv sanayi genelinde ihracat yüzde 4,0, ithalat yüzde 4,2 artmıştır.

b) Amaç

Gelişen küresel mobilite vizyonu çerçevesinde yeşil ve dijital dönüşüm sürecine uyum sağlanarak tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarik ve teknolojik gelişmenin gerçekleştirilmesi, katma değerin artırılması ve markalaşmanın sağlanmasıyla sektörün uluslararası piyasalardan aldığı payın yükseltilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Otomotiv ana ve tedarik sanayiinde rekabet gücünü artıracak yeni nesil üretim teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası çerçevesinde araç grupları ve gelişmeler değerlendirilerek güncellenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, EPDK, TÜBİTAK, İLBANK, İlgili Belediyeler, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası kapsamındaki uygulamalara ilişkin izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2. Ufuk Avrupa Ekonomik ve Diğer kapsamında otonom veya bağlantılı araçların merkezi istasyonlar ve birbirleri ile güvenli haberleşmesi için uygun protokollerin belirlenmesine yönelik çalışmaları yürütülecektir. 3. Mevcut projeler kapsamında bünyesinde gerçekleştirilen otonom/bağlantılı araştırım sensör ve aktüatör bileşen standart altyapıcan elde edilerek değerlendirme çalışmaları yapılacaktır. 4. Otomotiv Sektöründe Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP)'nin artırılması için faaliyetler yürütülecektir. Bu kapsamda kamu kurum kuruluşları ve belediyelere yönelik SİP için bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirecektir.
Tedbir 469.2. Hidrojen yakıt hücresi ve bileşenleriyle hidrojen temelli motorlara yönelik yatırım ve teknolojilerin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgi Üst Sektör Kuruluşları	1. Yakıt pili ağır hizmet araç platformu için tanıtıcı sistem ana bileşenlerinin (PEM yakıt pili sistemi, basınçlı kompozit tanklar, batarya grubu, elektrik motoru, hidrojen dolum hattı) entegre sistem modeli geliştirilerek farklı rota ve çalışma algoritması optimizasyonları gerçekleştirilecektir. 2. Yakıt pili modülü (100 kW) geliştirme ve test altyapısı yakıt sistemlerinin kurulumu tamamlanacak tamamlanacak ve tam kapasite final hale getirilecektir. 3. Ağır ticari araçlarda uygulanma yönelik yakıt hücresi sistemi ve hidrojen yakıtlı motor teknolojileri araştırılacak ve ihtiyaca göre geliştirme çalışmaları desteklenecektir. 4. Hidrojen Temelli Karbon Nötr İçten Yanmalı Motor Geliştirilmesi Projesi kapsamında çalışmalara devam edilecektir.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgi Üst Sektör Kuruluşları	5. Hidrojen yakıt hücresi ve diğer teknolojilerin geliştirilmesi, mevcut durumun iyileştirilmesi ve ulaşım alanlarının yaygınlaştırılması için yeni Ar-Ge projesi başlatılacaktır.

Tedbir 469.5. Tüm araç gruplarını kapsayacak şekilde şarj altyapısı kurulumu için yol haritası belirlenecek ve devlet yardımları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, EPDK, TSE, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Yeni Nesil Akıllı, Entegre ve Yüksek Hızlı Şarj Teknolojileri kapsamında sunulan projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 2. Şarj teknolojileri konusunda üniversite-üniversite ve üniversite-sanayi işbirliği içeren projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 3. Ağır ticari araçlar için şarj altyapısı ihtiyaç analizi yapılacak ve yaygınlaşma projesi çıkarımına göre planlama yapılacaktır.
Tedbir 469.6. Elektrikli otobüslerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İLBANK, İlgi Belediyeler, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP) kapsamında, elektrikli otobüslerin yerliliğinin geliştirilmesi kapsamında önemli parçaların yerli üretilmesi ve KOBİ'lerin üretim sürecine dâhil edilmesi sağlanarak ekosistem oluşturulacaktır.
Otomotiv sanayii tedarik zincirinde tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarikin ve katma değerin artırılması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.471)		
Tedbir 471.2. Sensörler, algılayıcı, elektronik komut üniteleri, elektronik gösterge, elektrikli motor üniteleri ve otomotiv yazılımı gibi alanlarda teknoloji ve üretim kabiliyetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. AB Destekli SAFELOOP ve STREAMS projeleri kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Otomotiv sanayiine yönelik işgücü niteliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Mühendislik ve eğitim yöntemlerinin günümüz teknolojik gereklilerine uygun şekilde güncellenmesi sağlanacak, özel sektörün ülke rekabetçiliğine destek olacak şekilde yürütebileceği programlar desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Özel sektörün eğitim teknolojileri ile yapmış olduğu yeni çalışmalar ekosisteme dâhil edilecek, eğitim teknolojileri kapsamı ve standartları belirlenerek ve eğitim teknolojilerinin sınıf içi kullanımına yönelik test ve pilotlama yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Üretim Endeksi	2021=100	129,7	125,6	126,9
İhracat	Milyar Dolar	44,5	41,8	39,8
İthalat	Milyar Dolar	35,9	33,7	33,4
İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı	Yüzde	13,5	17,6	13,7

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.7. Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçlarının güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre dostu fırsatlar sunması sebebiyle hem şehir içi hem şehirlerarası ulaşımda raylı sistem araçları yaygın olarak tercih edilmekte ve bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Türkiye'de de demiryolu ve kentiçi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı bulunmaktadır. Bu doğrultuda, yerli raylı sistem araç sanayiinin gelişimi ve üretilen araçların ve demiryolu araç bileşenlerinin ihracatının artırılmasıyla ülke ekonomisine katkı sağlaması önem arz etmektedir.

Türkiye'de raylı sistem araçlarının yerli üretiminde önemli bir kapasite oluşmakla birlikte söz konusu üretim kabiliyetleri farklı firmalara dağılmış durumdadır. Ayrıca çoğunlukla yabancı firmaların lisansıyla üretim yapılmaktadır. Raylı sistem araçlarının talep tarafında ise belediyeler ile kurum ve kuruluşların faydalanması amacıyla ortak raylı sistem araç standardı oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır.

Öte yandan, raylı sistem araçlarının yerli ve milli şekilde ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak üretilmesi amacıyla kurulan TÜRASAŞ'ın milli demiryolu sanayisini hızlı bir şekilde şekillendirmesi ve demiryolu araçları imalat sanayiinde küresel ölçekte bir marka konumuna gelmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, TÜRASAŞ bünyesinde 160 km/sa hıza uygun Milli Elektrikli Tren Seti prototipinin montajı ve fabrika testleri tamamlanmış olup 2023 yılında iki adet tren seti TCDD Taşımacılık A.Ş.'ye teslim edilmiştir. Bu projeden kazanılan tecrübeyle 225 km/sa hıza uygun Milli Hızlı Tren Seti ile Milli Banliyö Tren Seti projelerinin 2025 yılında prototip üretimlerinin tamamlanması hedeflenmektedir. 250 km/sa hıza uygun Yüksek Hızlı Tren Seti tasarım çalışmalarının ise 2027 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Yerli ve milli imkânlarla üretilen tren setleri mevcut hatlar ile hizmete alınacak olan Ankara-İzmir, Bandırma-Bursa-Osmaneli, Mersin-Gaziantep ile Halkalı-Kapıkule hatlarında kullanılacaktır. Üretilecek Milli Banliyö Tren setleri de Gaziray'da kullanılacaktır.

TÜRASAŞ tarafından geliştirilen Milli Elektrikli Lokomotif'in prototip üretimi tamamlanmış olup test süreci devam etmektedir. TÜRASAŞ'ın hâlihazırda üretmekte olduğu ve tasarım çalışmaları devam eden çeken ve çekilen raylı sistem araç üretimlerinin artırılması için kapasite artışı sağlayacak tesis, makine ve teçhizat yatırımları devam etmektedir.

b) Amaç

Demiryolu ulaştırması ve kentiçi ulaşımda ihtiyaç duyulan raylı sistem araçlarının yerli imkânlarla tasarımı ve üretimi ile kritik bileşenlerindeki yerlilik oranının artırılması, yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi, her türlü raylı sistem araçlarının ve alt bileşenlerinin imalatı ile bakım ve onarımının yapılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu alımlarının raylı sistemlerde yerli üretimi daha etkin destekleyecek şekilde kullanılması sağlanacak, tasarım ve Ar-Ge faaliyetleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.6. Raylı sistem araçlarının yerli üretim sürecinde mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin eksiklikler çalışması yapılacak, orta vadede oluşması beklenen talep ve ihtiyaçlar belirlenerek mümkün olanlar ölçüsünde öncül nitelikte yol haritası çerçeve düzenlemeler ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin devam eden eksiklikler çalışması tamamlanarak düzenli periyotlarla güncellenecektir.
Tedbir 476.7. TÜRASAŞ bünyesinde devam eden yerli tasarım ve prototip çalışmaları tamamlanarak demiryolu yolcu taşımacılığında yerli sistem araç ihtiyacı karşılanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Milli Elektrikli Tren Seti (225 km/sa) Projesinde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Çoklu Aks Tertibatlı Milli Lokomotif Platformu Projesinde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 476.8. Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP) ile raylı sistem araçları özelinde yerli üretim artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Kritik bileşenlerde yerlilik oranlarının artırılması amacıyla Sanayi İşbirliği Projeleri ile yerli üreticiler TÜRASAŞ'ın tedarikçi ekosistemine dâhil edilecektir.
Ülkemizde üretilen raylı sistem araç ve bileşenlerinin sertifikalandırılabilmesi için dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.477)		
Tedbir 477.1. Yurt dışındaki test merkezlerine ve onaylanmış kuruluşlara bağımlılığın azaltılması için mevcut yerli test sistemlerinin kurulmasına ve yerli onaylanmış kuruluş görevlendirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği hazırlanacaktır. 2. Demiryolu Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları Yetkilendirme Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Tedbir 477.2. Ülkemizde Karşılıklı İşletilebilirlik Teknik Şartnamesinin geçerli olmadığı yurt içi hatlarda işletilecek araçlar için ulusal kurallar belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yurt içi demiryolu taşımacılığında ihtiyaç duyulan demiryolu araçlarının için yerli ve milli endüstrinin üretebilir şartlarına ve emniyet gerekliliklerine uygun bir onay değerlendirme kriterlerine dair tebliğler hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Projeci, Kamu-ÜNİVERSİTE-Sanayi İşbirliği Projeleri Destekleyen	Adet	2	1	30
Endüstriyel Çevre Uygulama Belgesine Sahip Tesis Sayısı, Çevre ve Toplum Gönüllü Araç Sayısı Artış	Yüzde	12	33	35

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Hedef

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım ve Gıda

a) Mevcut Durum

Jeopolitik krizlerin yol açtığı enerji ve gıda maliyetlerindeki dalgalanmalar ile tedarik zincirlerindeki aksaklıklar, tarım ürünleri üretim ve ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca iklim değişikliğinin etkisiyle artan kuraklık, sel ve aşırı sıcaklık gibi olumsuz hava koşulları, tarımsal üretim ve dolayısıyla gıda güvenliğini tehdit etmektedir. Bu durum, ülkelerin tarım sektöründe kendine yeterliliği sağlamaya yönelik sürdürülebilirlik esaslı politikalar geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Tarımsal üretimin arz-talep dengesini sağlayacak şekilde planlı bir biçimde gerçekleştirilmesi, iklim değişikliğine dirençli tarımsal faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve teknolojik yeniliklerin sektöre entegrasyonu, gıda güvenliğinin temini açısından önemini korumaktadır.

Bununla birlikte toprak ve su kaynaklarının etkin yönetimi, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanması amacıyla gıdaya erişimin kolaylaştırılması, gıda kayıp ve israfının azaltılmasının yanında çevre dostu üretim modellerine geçiş, tarım politikalarının öncelikleri arasında yer almaktadır. Küçük ölçekli çiftçilerin desteklenmesi, tarımsal üretimde dijitalleşmenin hızlandırılması ve biyolojik mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılması, tarım sektörünün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

2023 yılında yüzde 0,2 oranında artan tarımsal üretimin 2024 yılında yüzde 4,2 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerin GSYH içindeki ağırlığı 2023 yılında yüzde 6,2 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2024 yılında bu oranın yüzde 5,2'ye gerilemesi beklenmektedir.

2023 yılında yüzde 14,8 olan tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı, Haziran 2024 itibarıyla yüzde 14,7'ye gerilemiş olup yıl genelinde bu oranın yüzde 14,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2023 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ihracat önceki yıla göre yüzde 5,9 oranında artarak 27,2 milyar dolar, ithalat ise yüzde 2,7 oranında azalarak 21,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta balıkçılık dışındaki alt sektörlerde azalış, ihracatta ise ormancılık dışındaki alt sektörlerde artış gerçekleşmiştir.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatında 2023 yılı itibarıyla yüzde 43,6 oranındaki payla Rusya, Ukrayna ve Brezilya ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatında Rusya, Irak ve Almanya, hayvansal ürünlerde Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak, orman ürünlerinde Suriye ve Hollanda, balık ve balık ürünlerinde Rusya ve İtalya, işlenmiş gıda ürünlerinde ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

TABLO II: 7- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

Göstergeler	Yıllar					Büyüme Değişim		
	2021	2022	2023	2023 (İ)	2024 (T)	2021-2022	2022-2023	2023-2024 (T)
Katma Değer (Z)								
Tarım (Z)	114.656	116.224	119.512	25.977	26.917	1,4	2,8	3,6
Katma Değer (İ)								
Tarım (İ)	450.327	472.231	1.005.179	202.820	750.253	143,1	68,2	64,0
Tarımsal GSYİH'nın payı (%)	5,5	6,5	9,2					
İstihdam (İ)								
Tarım (Bin kişi)	4.938	4.886	4.848	4.848	4.788	0,8	-1,0	-1,4
Tarım İş Gücü (%)	17,2	17,0	16,9	16,9	16,7			
İthalat (İ)								
Bitkisel Ürün	11.170	14.545	12.021	3.409	4.930	30,2	-17,3	37,0
Hayvan (C)	670	892	1.274	686	1.180	33,1	42,8	16,0
Orman (K)	105	111	101	45	54	5,7	-9,7	21,9
Balık (B)	49	57	62	16	48	16,4	8,9	17,9
Gıda Sanayi ve Diğerleri	6.064	7.622	8.251	2.302	2.740	25,7	8,2	6,7
Toplam	17.750	23.291	21.709	6.456	9.153	31,2	-6,7	19,3
İhracat (İ)								
Bitkisel Ürün	7.403	6.451	6.178	4.486	4.903	-12,9	-4,2	9,1
Hayvan (C)	519	559	721	320	381	7,5	29,0	15,1
Orman (K)	68	81	91	21	22	19,1	12,3	5,3
Balık (B)	561	656	754	157	207	16,7	14,9	31,6
Gıda Sanayi ve Diğerleri	11.755	12.511	12.716	3.188	12.817	6,4	1,6	0,7
Toplam	22.491	25.693	27.459	8.230	18.330	14,2	6,9	5,5

Gösterge: Tarımsal Ekonomi Göstergeleri, TUİK

(1) Cari fiyatlarla, (2) Sabit fiyatlarla, (3) Endeks (2015=100), (4) Geçmiş yıl fiyatlarıyla, (5) Endeksleme konusu, (6) Geçici, (7) Tahmini, (8) Cari fiyatlarla, (9) Bin TL, (10) Bin Dolar, (11) Bin Euro, (12) 2024 dönemi ve 2024 yılı 2023 yılı karşılaştırmalarında sabit fiyatlı değerler kullanılmıştır. (13) Cari fiyatlarla, (14) Bin TL, (15) Bin Dolar, (16) Bin Euro, (17) Ton, (18) Kişi

Not: Dış ticaret verileri Gümrük Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Türkiye'de tarımsal üretim planlamasına geçiş düzenleyen 5 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 14 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Tarımsal Üretimin Planlanması Hakkında Yönetmelik kapsamında bitkisel üretim, hayvancılık ve su ürünlerine ilişkin il teknik komiteleri tarafından hazırlanan planlar Tarımsal Üretimin Planlanması Kurulu tarafından onaylanmış olup 1 Eylül 2024 tarihi itibarıyla planlama süreci başlamıştır.

7442 sayılı Kanunla sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılmasında en önemli sorunlardan biri olan sözleşme tarafları arasındaki uyuşmazlıkların kolaylıkla çözülebilmesi amacıyla uzman arabulucu ve basit yargılama usulü mekanizmasının uygulamaya konulmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. 15 Eylül 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikle tarımsal üretim sözleşmelerinde yer alan tarafların haklarının korunması ve sorumluluklarının belirlenmesi için sözleşmenin taraflarında aranacak vasıflar, sözleşmeye konu ürünün teslim ve teslimi koşulları, fiyat ve miktardaki değişim oranları gibi hususlara ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, söz konusu Kanunla çeşitli nedenlerle boş bırakılan tarım arazilerinin tarımsal üretime kazandırılmasına yönelik düzenleme ayçiçeğine konulmuştur. Kanunun ilgili maddesine dayanılarak hazırlanan ve 22 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan İşlenmeyen Tarım Arazilerinin Tarımsal Amaçlı Kiraya Verilmesine İlişkin Yönetmelikle iki yıl süreyle işlenmeyen tarım arazilerinin kiraya verilmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Bahse konu Kanun değişikliğiyle Türkiye'de lif, tohum ve sap üretiminin yanı sıra ilaç etkin maddesi elde etmeye yönelik çiçek ve yaprak üretimi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığından izin alınması koşuluyla kenevir yetiştiriciliği yapılmasına imkân tanınmıştır. TMO'ya ilaç etkin maddesi üretimi amaçlı kenevir yetiştiriciliği ile işlenmesini yapma ve yaptırma görev verilmiş olup konuya ilişkin uygulamaya yönelik kurallar 13 Eylül 2024 tarihli

Resmî Gazete'de yayımlanan Bitki Etkin Maddesi Üretimi Amaçlı Konsevi Yetkiliği ve Kontrolüne Dair Yönetmelik ile bütünün altına alınmıştır.

26 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Tarımsal Amaçlı Örgütlerin Derecelendirilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında tarımsal amaçlı kooperatifler ve üretici birlikleri ile ıslah amaçlı hayvan yetiştiricileri birliklerinden önceliklu olarak etkin olanların desteklenmesi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belirlenen kriterler dâhilinde derecelendirme sistemine geçilmiştir.

Tarım ürünleri fiyat seviyesinin sağlıklı oluşması için gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde üçüncü altyapının ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesiyle toptancı hallerinin modernizasyonu ve etkin çalıştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir.

Tarım sektörünün daha iyi yönlendirilebilmesi için tarım envanterinin oluşturulması yanında mevcut bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığı ve TÜİK arasında mutabakat protokolü ile tarım sayımının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için idari kayıtların iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Tarım envanterinin oluşturulmasıyla birlikte ürün bazında rekolte tahmini ve üretim planlamasının yapılmasında tarım bilgi sistemlerinden en yüksek seviyede yararlanılması amacıyla mevcut sistemlerin yazılım ve donanım altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesi hedeflenmektedir.

Tarım Arazileri ve Sulama

2023 yılı itibarıyla 24 milyon hektar tarım arazisinin 16,7 milyon hektarını ekilen, 2,0 milyon hektarını nadasa bırakılan, 712 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,7 milyon hektarını meyvecilik, bağcılık ve zeytin ağaçları için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkileştirilmesi, karbon salınımı azaltacak toprak işleme yöntemlerinin yaygınlaştırılması, topraklarda organik madde içeriklerinin artırılması ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Tarım sektörünün önemli sorunlarından birisi olan çok parçalı arazi yapısının ortaya çıkardığı küçük tarım parsellerinin uygun ölçeğe getirilmesi amacıyla hız verilen arazi toplulaştırma çalışmalarında toplulaştırması tamamlanan alanın 2024 yılı sonunda 9,9 milyon hektara, tescili tamamlanmış toplulaştırma alanının ise 7,0 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. 2025 yılında ise 456 bin hektar alanda toplulaştırma çalışmasının başlatılması ve 461 bin hektar alanda tescil işleminin tamamlanması planlanmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanları arasındaki korunma-kullanma dengesinin sağlanması için arazi kullanım planının hazırlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. 2024 yılında arazi kullanım planlarının hazırlanması amacıyla 942 bin hektar alanda detaylı toprak etütleri ve haritalandırma çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Sınırlı olan su kaynaklarının büyük bir kısmının tarımda kullanıldığı ve gıda ihtiyacının arttığı göz önüne alındığında, son yıllarda gıda üretiminin artırılmasında sulu tarımın yaygınlaştırılmasıyla verimli su alma sistem ve tekniklerinin rolü daha da önem kazanmıştır. Bu kapsamda bir yandan sulamaya açılan alanların genişletilmesine yönelik çalışmalar

yürütülürken diğer yandan eski kanal ve kanaletli sulama sistemleri yenilenerek kapalı sistem borulu sulama sistemlerine dönüştürülmekte ve tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır.

2023 yılı sonu itibarıyla toplam depolama hacmi 183.183 hm³ olan depolama tesislerinin sayısı 1.744'e, DSİ tarafından inşa edilerek işletmeye açılan sulama tesislerinin sayısı ise 3.131'e ulaşmıştır. 2024 yılında ise toplam depolama hacmi 758 hm³ olan 58 depolama tesisinin inşaatının tamamlanacağı, sulamaya açılan alanın ise 7,2 milyon hektara ulaşacağı öngörülmektedir. DSİ'nin sulama yatırımlarına hız verilmesi amacıyla Orta Vadeli Programca (2025-2027) ilan edilen yatırım teklif cavabları kapsamında DSİ sulama sektörü odaklı tahsisler yüksek oranda artırılmıştır. Bu artışın etkisiyle 2025 yılında 1,2 milyon hektar alanın sulamaya açılması ile toplam sulama alanının 7,32 milyon hektar olacağı beklenmektedir.

TABLO II: 8- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Sahipliği (2023)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	290
Su Kullanıcı Teşekkülleri ve Mahalli İdareler	1.442
Bazı Projelerde DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	29
Yerelli Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	1.402
TOPLAM	**3.131**

2023 yılında yenilemesi yapılan brüt sulama alanı 66 bin hektara ulaşmış olup yatırım programında toplam 89 sulama tesisini kapsayan 261 bin hektarlık sulama alanında yenileme çalışmaları, yaklaşık 950 bin hektar alanda ise yenileme projelerinin planlama ve proje aşamaları devam etmektedir.

DSİ tarafından geliştirilen sulama sistemlerinin 2023 yılı sonu itibarıyla yüzde 12'si klasik sistemlerden, yüzde 34'ü kanaletli sulama sistemlerinden, yüzde 54'ü ise borulu sistemlerden oluşmaktadır. DSİ tarafından yeni yapılacak projelerin borulu sisteme inşa edilmesi ve eski sulama sistemlerinin yenilenmesiyle birlikte gelecekte borulu sulama sistemlerinin oranı artırılarak tarımda üretimi miktarlarda su tasarrufunun sağlanacağı tahmin edilmektedir.

Tarımda suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması ile kullanılan su miktarına göre ücretlendirme yapılarak etkin su kullanımının sağlanması ve aşırı su kullanımının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, işletmedeki mevcut sulama şebekelerine sayaç takılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. 2023 yılı sonu itibarıyla 207 sulama tesisine sayaç takılmış olup 2024 yılında ise 60 sulama tesisine daha sayaç takma işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Aksu ovası sulamada yeniden kullanılmasına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmaları devam etmekte olup bu çalışmaların sulama suyundan elde edilecek tasarruf miktarının artırılarak tarımda suyun etkin ve verimli kullanılmasına katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Ayrıca yağmur suyu hasadı ve bu suyun sulamada kullanımıyla ilgili ver. araştırma ve geliştirme faaliyetlerine başlanmış olup bu çalışmaların önümüzdeki dönemde geliştirilerek sürdürülmesi planlanmaktadır. Yağmur suyu gibi alternatif su kaynaklarının sulamada kullanılmasının su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimine önemli faydalar sunması beklenmektedir.

Bitkisel Üretim

Küresel gelişmeler çerçevesinde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla tarımsal üretimi artırabilmek için öncelikle işlenebilir alanların ve nadas alanlarının boş kalmasının engellenmesi, üretimde verim ilğir artırılması ve ithal tarım ürünlerinin ülke içinde üretilebilmesine yönelik faaliyetler önemini korumaktadır.

TUİK tarafından açıklanan bitkisel üretim ikinci tahminlerine göre 2024 yılında üretim miktarlarının, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 5,2 oranında azalması, sebzelerde yüzde 6 oranında, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde yüzde 3,5 oranında artması beklenmektedir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2024 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7,1 oranında azalarak yaklaşık 39,2 milyon ton olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tahıl piyasalarında istikrarın sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dahil olmak üzere gerekli tedbirler uygulamaya devam edilmektedir. Jeotermal kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilerek bitkisel üretim miktarının artırılması amacıyla organize tarım bölgeleri yatırımlara tahsis edilmiştir. Bu kapsamda toplam 35 bin hektar alanda devam eden projelerle 2025 yılında 852 hektar alanda altyapı çalışmalarının tamamlanarak atıl organize tarım bölgesinin yatırımcıların kullanımına sunulması planlanmaktadır.

Bitkisel üretim sektöründe yere çeşitlerin ve bitki genetik kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla altyapının iyileştirilmesine yönelik somut yatırımlar hızlandırılmış olup bu alanlarda kamu ile özel sektörün etkin işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

İklim değişikliğinin etkileri, artan insan hareketleri ve ticaret nedeniyle ülkelerin aldığı karantina tedbirleri çoğu zaman yetersiz kalmakta, bunun sonucunda hem hastalık hem zararlılarının yayılım alanı sürekli olarak genişlemektedir. Yüzlerce bitki türüne zarar verebilen istilacı bir böcek türü olan kahverengi kokarca Türkiye'de ilk olarak 2017 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tespit edilmiş olup diğer bölgelere yayılmaya devam etmektedir. Söz konusu zararlı ile ağırlıklı olarak biyolojik yöntemlerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilen entegre mücadele yaygın bir şekilde sürdürülmektedir.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temin açısından organik tarım, iyi tarım uygulamaları, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yeni teknolojinin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşıyan yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Hayvancılık

Türkiye'de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğinde olup son yıllarda uygulanan projelerle orta ve orta büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2023 yılı itibarıyla yaklaşık 16,4 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 44,5'i kültür melez, yüzde 49,1'i ise saf kültür ırklarından oluşmaktadır. 47,1 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 90,8 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvan mevcudundaki iyileşmeye bağlı olarak 2022 yılında 2,0 milyon ton olan et üretimi yüzde 8,6 oranında artarak 2023 yılında yaklaşık 2,4 milyon tona ulaşmıştır. Hayvancılıkta

sağlanan gelişmeler kapsamında 2023 yılında artışa geçen toplam canlı sığır ithalatı 2024 yılında da artmaya devam etmiştir.

2022 yılında 21,6 milyon ton olan süt üretimi yüzde 3,8 azalarak 2023 yılında yaklaşık 21,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Süt üretiminin teşvik amacıyla tanımsal destekleme bütçesi kapsamında sağlanan desteklerin artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Tavuk eti üretimi 2022 yılındaki 2,4 milyon ton seviyesinden yüzde 3,7 azalışla 2023 yılında 2,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında 546 bin ton olan tavuk eti ihracatı yüzde 10,3 oranında artarak 2023 yılında 602 bin tona yükselmiştir.

TABLO II: 9- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Sığır Varlığı (Bin Baş)	**17 043**	**17 688**	**17 965**	**17 851**	**16 852**	**16 421**
Kültür	8 419	8 550	8 838	8 625	8 295	8 079
Melez	7 030	7 535	7 594	7 641	7 325	7 304
Yerli	1 593	1 574	1 533	1 585	1 231	1 049
Koyun Varlığı (Bin Baş)	**35 195**	**37 276**	**42 127**	**45 178**	**44 688**	**42 060**
Yerli	32 513	34 199	38 580	41 183	40 729	38 209
Merinos	2 682	3 077	3 547	3 995	3 959	3 852
Keçi Varlığı (Bin Baş)	**10 922**	**11 205**	**11 986**	**12 342**	**11 578**	**10 303**
Manda Varlığı (Bin Baş)	**178**	**184**	**192**	**186**	**172**	**162**
Süt Üretimi (Bin Ton)	**22 121**	**22 960**	**23 504**	**23 200**	**21 563**	**21 482**
Et Üretimi (Bin Ton)	**1 662**	**1 741**	**1 786**	**1 952**	**2 192**	**2 384**
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	**19 644**	**19 898**	**19 788**	**19 298**	**19 809**	**20 636**
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	**2 157**	**2 338**	**2 136**	**2 246**	**2 416**	**2 329**
Bal Üretimi (Bin Ton)	**108**	**109**	**104**	**96**	**118**	**115**
Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	**1 461**	**888**	**401**	**262**	**117**	**816**
Damızlık Sığır	116	35	17	24	23	640
Besilik Sığır	1 212	166	384	238	94	92
Kasaplık Sığır	133	7	0	0	0	84
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	**333**	**309**	**414**	**413**	**546**	**602**

Kaynak: TUİK, ESK

Et ve süt ihtiyacının yurt içinden sürdürülebilir şekilde karşılanması amacıyla hayvan varlığının artırılmasına, niteliğinin geliştirilmesi için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılmasına ve hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesine yönelik destekleme programları sürdürülmektedir. Sektörün desteklenmesinde et ve süt üretiminde dengeli bir artışın sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Mera tespit ve tahdit çalışmaları tamamlanmış olup meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir. Otlatmaya yardımcı yapıların inşasının da ıslah projelerine dâhil edilerek mera ıslah çalışmalarının bütüncül bir çerçevede yürütülmesi planlanmaktadır.

Hayvan hastalıkları ve zararlıları ile daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılabilmesi için özel sektörle işbirliği içerisinde aşı geliştirme merkezinin kurulmasına yönelik olarak en uygun modelin belirlenmesi için çalışmalara devam edilmektedir.

Veteriner tıbbi ürünlerin tüm kalite kontrol testleri ve analizleri ile hayvanlarda yapılması gereken farmakolojik, toksikolojik ve güvenlik çalışmalarının yürütüleceği veteriner tıbbi ürünler konusunda uzmanlaşmış, bağımsız ve uluslararası akreditasyona

sahip bir kurumun kurulması planlanmaktadır. Bu kapsamda yönetim programında yer alan Veteriner Ürünler Kontrol Merkezinin Kurulması Projesiyle söz konusu kurumun altyapısının inşasına yönelik çalışmalara başlatılmıştır.

Veteriner aşıların ihtiyacının yurt içinde üretiminin sağlanabilmesi amacıyla aşı suş bankası ve Ar-Ge altyapısına sahip bir aşı üretim merkezi kurulacaktır. Aşı üretim merkezinin projelendirilmesinde özel sektörün üretim kapasitesi ile kamu ve özel sektör arasında işbirliği imkânlarının dikkate alınması öngörülmektedir.

Su Ürünleri

Dünya genelinde su ürünleri üretimi geçmişte daha çok avcılık yoluyla yapılırken nüfusun artması, doğal kaynakların giderek azalması ve birim alanda daha fazla üretime imkân sağlanması nedeniyle yetiştiricilik yoluyla gerçekleştirilen üretimin payı son yıllarda giderek artmaktadır.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve doğal kaynaklar, su ürünleri sektörü açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Sulama ve enerji amacıyla yapılan göllet ve barajlara bağlı olarak su ürünleri yetiştiriciliği yapılabilecek alan artmaktadır.

2023 yılında su ürünleri üretimi 1 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 41,6'sı deniz avcılığı, yüzde 3,2'si iç su avcılığı ve yüzde 55,1'i yetiştiricilik üretiminden oluşmaktadır. Avcılık ve yetiştiricilik dâhil toplam su ürünleri üretiminin yüzde 18,9'u iç sularda gerçekleştirilmiştir. Avcılık üretimi yıllar itibarıyla dalgalanma gösterirken yetiştiricilik üretiminde istikrarlı bir artış eğilimi görülmektedir. 2022 yılında 514,9 bin ton olan su ürünleri yetiştiriciliği yüzde 8,1 artışla 2023 yılında 556 bin tona yükselmiştir. İç sularda alabalık, denizlerde ise çipura, levrek ve özellikle son dönemde Türk somonu üretiminde önemli artışlar görülmüştür. 2023 yılı itibarıyla 516 bin ton/yıl kapasiteli 564 deniz balıkları yetiştiriciliği tesisi, 277 bin ton/yıl kapasiteli 1.831 iç su balıkları yetiştiriciliği tesisi olmak üzere 813 bin ton/yıl kapasiteli 2.395 su ürünleri yetiştiriciliği tesisi faaliyet göstermektedir.

2022 yılında 656,2 milyon dolar olan balıkçılık ihracat bedeli yüzde 8 artışla 2023 yılında 708,9 milyon dolar, dondurulmuş su ürünlerinin toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 2,5 olarak gerçekleşmiştir.

Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir işletilmesi ile yasadışı avcılıkla mücadele edilmesi kapsamında deniz ve iç sulardaki av sahalarında, karaya çıkış noktaları dâhil olmak üzere tüm güzergâh, tesis, balık halleri, balık unu ve yağı fabrikaları, perakende satış yerleri ve soğuk hava depolarında çapraz denetimler yapılmaktadır.

Mevcut stokların korunması ve sürdürülebilir işletilmesi amacıyla 2023 yılında 103,3 milyon yavru balık su kaynaklarına bırakılmıştır. Bunun yanı sıra 2023 yılında 55 bin ton/yıl kapasiteli su ürünleri yetiştiriciliği alanı yatırıma açılmıştır. Türk karasularında yayılım gösteren istilacı balık türlerinin mevcut popülasyonlarının ve stoka katkı oranlarının düşürülmesi, sucul biyolojik çeşitliliğin ve stokların korunması, kaynakların sürdürülebilir ve rasyonel kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca yapay resif alanlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara 2025 yılında devam edilecek ve denizlerin terk edilmiş av araçlarından temizlenmesine yönelik faaliyetler hızlandırılacaktır.

Tarımsal Üretimin Planlanması Yönetmeliği kapsamında su ürünleri üretiminde stokların korunarak sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacıyla üretim planlaması sürecine girilmiştir. Bu kapsamda başta hamsi olmak üzere avcılık yoluyla elde edilen yedi türde (mavi yüzgeçli orkinos, deniz patlıcanı, kırmızı kefal, tıbbi sülük, beyaz kum midyesi, yılan

bağlı, yetiştiricilik faaliyetlerinde ise dört türde (Türk somonu, çipura, levrek ve Akdeniz midyesi) üretimin planlanmasına başlanmıştır.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla Ar-Ge çalışmalarına, su ürünleri araştırma enstitülerinin altyapılarının güçlendirilmesine ve balıkçı barınaklarına yönelik ihtiyaç analizi çalışmalarına devam edilmektedir.

Ormancılık

Ormanlarımız, sürdürülebilir orman yönetimi kriterleri ile birlikte koruma, rehabilitasyon, yeni yutak alanları oluşturma ve karbon depolama kapasitesini artırma yaklaşımı çerçevesinde modern ormancılık tekniklerine uygun olarak yönetilmektedir. Ormancılık faaliyetleri ile iklim değişikliği nedeniyle giderek artan kuraklık, sel, orman yangınları gibi afetlere karşı mücadele edilmekte, çölleşme ve arazi tahribatının önlenmesine, biyoçeşitliğin ve su kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Biyoçeşitliğin sürdürülebilir yönetimi amacıyla ekosistem tabanlı fonksiyonel ormancılık ilkeleri esas alınarak biyoçeşitliğin orman amenajman planlarına entegrasyonu sürecine geçilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında 31,8 bin hektar alanda bozuk orman alanı rehabilitasyonu, 16,1 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması, 16,5 bin hektar alanda erozyon kontrolü, 13,5 bin hektar alanda sel kontrolü faaliyetinin tamamlanması ve orman varlığının ülke yüzölçümünün yüzde 30'una ulaşması beklenmektedir.

Orman yangınları, ürünler, mal ve can kayıplarına yol açmakta olup orman varlığının azalmasıyla erozyon, sel, taşkın gibi afetler meydana gelmekte ve biyoçeşitlilik zarar görmektedir.

TABLO II: 10- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları

	İspanya		Yunanistan		Türkiye	
	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)
2018	7 143	25 162	901	15 464	2 164	5 644
2019	10 880	62 960	697	5 202	2 488	11 232
2020	8 068	66 782	1 052	8 300	3 399	20 971
2021	8 442	81 892	1 292	108 418	2 078	139 923
2022	10 507	267 947	992	18 527	2 160	12 795
On Yıl Toplamı (1)	100 718	581 693	8 916	240 595	25 850	339 192
Bir Yangında Yanan Ortalama Alan (Hektar)		5,82		27,00		6,53

(1) Toplam: 2013-2022 dönemini kapsamaktadır.

İklim değişikliğinin neden olduğu sıcaklıklarda artış ve hava neminde azalma ile orman yangın riski artmaktadır. Türkiye benzer iklim özelliklerine sahip İspanya ve Yunanistan'da 2013-2022 yılları arasında yangın vakası başına sırasıyla ortalama 5,84 ve 33 hektar orman alanı yanarken Türkiye'de 6,53 hektar orman alanı yanmıştır. 2023 yılında 2.579 yangında 15 520 hektar ve Ağustos 2024 sonu itibarıyla 2 635 yangında 25.143 hektar ormanlık alan yanmıştır. Bu sekiz aylık sürede yanan alan, 2021 yılında yaşanan büyük orman yangınları hariç tutulduğunda son 15 yılın en yüksek seviyesidir.

İlkemizde son 10 yıllık dönemde çıkan orman yangınlarının adet olarak yaklaşık yüzde 37'si ihmal-kaza (yanan alan olarak yüzde 40), yüzde 51 kasıt (yanan alan olarak yüzde 24), yüzde 14'ü doğal nedenler (yanan alan olarak yüzde 1) ve yüzde 44'ü ise nedeni tespit

edilemeyen yangınlardır (yanan alan olarak yüzde 35). Son yıllarda anız yangını gibi tarım arazilerinden çıkıp ormanlık alanlarına sıçrayan yangınlarda, sigara izmariti, ateş yakma vb. ihmaller nedeniyle çıkan yangın sayılarında artış görülmektedir.

Orman yangınlarıyla mücadele kapasitesinin artırılması kapsamında ülkemiz kara ve hava araç filosunun artırılmasına, yangınlara müdahale süresinin kısaltılarak zararların en aza indirilmesine, yangınlarda görev alan personelin eğitilmesine yönelik tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda yangınlara mücadelede kullanılan kara araçlarından arazöz, ilk müdahale ve su tenekeli araçları, su takviyesi ile diğer iş makinelerinin sayısının artırılmasına ve yangın söndürme uçak ve helikopterlerinin alımına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

İklim değişikliği nedeniyle artan orman yangınlarıyla mücadele stratejilerinin geliştirilmesine, yangınlara karşı mücadelede daha sistematik ve bütüncül bir yaklaşım benimsenerek yangınların neden olduğu ekolojik, ekonomik ve sosyal zararların en aza indirilmesine, iklime dirençli ormancılık projelerinin yürütülmesine, kuraklıkla mücadele, sel ve toprak felaketleri ile beraberinde getirdiği doğal kaynak bozulumunu önlemek için havza rehabilitasyon projelerinin uygulanmasına devam edilecektir.

Orman ekosistemlerinin sağladığı reçine, mantar, sumak, adaçayı, kekik gibi tıbbi ve aromatik bitkiler ile doğal mantarlar, doğal meyveler ve benzeri birçok odun dışı orman ürününün sürdürülebilir kullanımları kapsamında yapılan tespit, teşhis ve envanter çalışmaları doğrultusunda bir bazı faydalanma planları hazırlanmış, 350 farklı tür ve taksonda 2,1 milyon hektar alanda envanter ve planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ürünlerden ekonomik değeri yüksek olanların üretimleri sağlanarak ülke ekonomisine kazandırılması hedeflenmektedir.

Ormanlardan en uygun düzeyde faydalanılması için ekoturizm alanları ve rotaları oluşturularak hizmete sunulmuştur. İlk defa 2017 yılında tesis edilen ekoturizm alanları ve rotaları 2023 yıl sonu itibarıyla 98'e ulaşmış olup bu sayının 2024 yıl sonuna kadar 124'e ulaşması öngörülmektedir. Ayrıca yürüyüşlük ve konaklamalı olarak faydalanma imkânı bulunan orman parkları oluşturulmakta olup bu parklarda spor, kamp, piknik, fotoğrafçılık, yürüyüş gibi birçok aktivitenin yapılabilmesine imkân sağlanmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından sunulan ormansızlaşmaya yol açmayan ürünlere yönelik AB Tüzüğü teklifine ilişkin uzlaşı metni 2023 yılında AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu tüzükle sığır eti, ağaç, soya, palm yağı, kauçuk, kakao ve kahvenin yanı sıra deri, çikolata, mobilya, basılı kâğıt ürünleri ile palm yağı bazı belirli türev ürünlerin AB piyasasına arzında belgelendirilmesine kuralları getirilmiştir. Bu kapsamda bahse konu tüzük ile ikincil uygulamalarına çalışmalarına devam edilmektedir.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri esas alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta verim ve kalitenin artırılmasını amaçlayan çerçevede destekleme çalışmaları yürütülmektedir. Su ürünlerinde ise kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

2024 yılında tarımsal destekleme bütçesinin 91,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Destekleme bütçesi 2025 yılında, 2024 yılına kıyasla yüzde 47,5 oranında artırılarak 135 milyar TL'ye çıkarılmıştır.

TABLO II: 11- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2023	2024 (2)	2025 (3)	2024	2025	2023	2024 (2)	2025 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	**18 456,8**	**23 720,1**	**32 521,6**	**28,5**	**37,1**	**29,1**	**25,9**	**24,1**
Alan Bazlı Ek Ödeme (4)	342,0	900,0	900,0	163,2	0,0	0,5	1,0	0,7
Mazot	11 318,0	15 057,0	20 057,0	33,0	33,2	17,9	16,5	14,9
Gübre	4 900,0	4 900,0	5 250,0	0,0	7,1	7,7	5,4	3,9
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	1	1	2 357,6	0,0	235660,0	0,0	0,0	1,7
Çiftçi	311,2	324,7						
Fidelik	846,0	900,0	901,0	6,4	0,1	1,3	1,0	0,7
Telafi Edici Ödemeler	**1 320,5**	**2 029,7**	**2 076,0**	**53,7**	**2,3**	**2,1**	**2,2**	**1,5**
Bük. Kotanlığı Tazminatı	35,8	34,1	0,0	-4,9	-100,0	0,0	0,0	0,0
Hatabet Sağlık Destek	0,7	0,0	20,0	-100,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Çay Bucama Tazminat ve Hasatçı	1 284,0	2 035,6	2 056,0	58,5	1,0	2,1	2,2	1,5
Fark Ödemesi	**8 042,3**	**24 896,2**	**42 327,0**	**209,6**	**70,0**	**12,7**	**27,2**	**31,4**
Buğday ve Pirinç	2 076,6	15 435,2	17 450,0	287,3	13,1	3,3	16,1	12,9
Çay	579,5	625,0	2 500,0	14,6	300,0	0,9	0,7	1,9
Bitkisel Üretim Destekleri (5)	5 386,2	8 836,0	22 377,0	64,1	153,2	8,5	9,6	16,6
Hayvancılık Destek Ödemeleri	**13 305,5**	**19 739,8**	**27 150,5**	**29,0**	**37,5**	**21,0**	**21,6**	**20,1**
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (6)	**4 867,9**	**7 829,0**	**10 200,0**	**60,8**	**30,3**	**7,7**	**8,6**	**7,6**
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	**9 477,9**	**12 750,0**	**20 000,0**	**34,5**	**56,9**	**15,0**	**13,9**	**14,8**
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler (7)	**5 854,9**	**584,7**	**724,9**	**-90,0**	**24,0**	**9,2**	**0,6**	**0,5**
TOPLAM	**63 325,7**	**91 549,5**	**135 000,0**	**44,6**	**47,5**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Değerlendirme Raporu (2) Tahmini (3) Hedef (4) Çiftçi ve Üretici Örgütleri Destekleri, Tarım Teşkilatı Kurulması Destekleri, Sulu Tarım Destekleri, Organik Tarım Destekleri, Yem Bitkileri Üretim Destekleri, Kuru Tarım Destekleri, Sertifikalı Tohum Kullanım Destekleri, Fidan

ve üretimi geliştirme desteği olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Yeni modelde bitkisel üretimle ilgili tüm destek konularında alan bazlı ödeme yapılması öngörülmektedir. Planlı üretim desteği kapsamında stratejik ürünlerde kendine yeterliliğin temin edilmesi amacıyla bu ürünlerin uygun tarım havzalarında Tarımsal Üretimin Planlanması Kurulu tarafından belirlenen üretim planları çerçevesinde yetiştirilmesi teşvik edilecektir. Su kısıtı olan 11 ilin 52 ilçesinde yetiştirilen sazı ürünlere ilave destek verilerek yer altı su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması hedeflenmektedir. Söz konusu kararla sertifikalı tohum ve fidan kullanımıyla organik ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırmak amacıyla üretimi geliştirme desteği verilmesi hükme bağlanmıştır.

Yeni destek modeliyle hayvancılıkta verimin artırılması, hayvan sağlığının korunması, planlı üretim kapsamında belirlenen havzalar bazında üretimin artırılması, üretici örgütlülüğünün güçlendirilmesi, küçük işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması ile genç ve kadın yetiştiricilerin sektörde faaliyet göstermelerinin teşvik edilmesini temin etmek üzere hayvancılık desteklerinin daha etkin uygulanması hedeflenmektedir.

Yeni modelde su ürünleri destekleme ile su ürünleri yetiştiriciliği ve su ürünleri avcılığı destekleri olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Su ürünleri yetiştiriciliğine verilen destekler dört temel destekleme programı ve dört teknik kriteri dikkate alacak şekilde daha etkin ve sade bir yapıya dönüştürülmüştür. Su ürünleri avcılığı kapsamında ise uzunluğu 12 metrenin altında olan gemilerin sahiplerine verilen destek küçük ölçekli balıkçılık desteği olarak değerlendirmeye alınmış olup boy gruplarına göre verilecek destek tutarları bir önceki yıla göre artırılmıştır. Ayrıca kadın üretici girişimciliğinin teşvikine yönelik 35 daha fazla destekleme ödemesi yapılması öngörülmektedir. Bunun yanında su ürünleri avcılığı desteği kapsamında barınak balığı avcılığının desteklenmesine devam edilmektedir.

Tarımsal desteklemelerde etkinliğin sağlanması için destekler; hayvan, ürün ve sulama esasları temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılmasına, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklerde dikkate alınmasına öncelik verilmektedir.

Mülkiyet sorunları nedeniyle desteklerden faydalanamayan çiftçilerin tarımsal desteklerden yararlanabilmelerini sağlayarak tarımsal üretimde kayıtlılığın artırılması amacıyla Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 18 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmelikle mülkiyet sorunu bulunan parsellerden yararlanan çiftçilerin destekleme başvurusu için arazi hissedarlarından muvafakat alma zorunluluğu kaldırılmış ve başvuruların kolaylaştırılmasıyla yaygınlaştırılmasına imkân tanınmıştır. Ayrıca 29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan aynı isimli Yönetmelikle ÇKS son başvuru tarihi olan 31 Aralık tarihinden sonra edinilen veya kiralanan tarım arazileri için son başvuru tarihi üretim yılının 30 Haziran tarihi olarak belirlenmiştir.

Tarımsal destekleme sisteminde desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının koruyacak bir sistemle düzenli olarak yapılacak etki analizlerinin sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesine, hayvancılık ve meyvecilik için uzun dönemli destekleme modelinin oluşturulmasına, tıkanı işletmeciliği destekleyerek tarımsal ve kırsal kalkınma yatırımlarının ötelenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda

2022 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksine göre Türkiye genel puanlamada 113 ülke arasında 49'uncu sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri girdi fiyatlarındaki dalgalanmalar,

iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, ulusal ve uluslararası ölçekte gıda tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ve ülkelerin korumacı politikalara yönelik söylemler gıda nedenleriyle gıda sektöründe ülkemizde ve küresel boyutta sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan bu olumsuz gelişmelere karşın girdi ve navlun fiyatlarındaki göreceli geri çekilmenin de etkisiyle dünya tarım ürünleri fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) Gıda Fiyat Endeksi 2024 yılı Ağustos ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 1,1 ve endeksin tarihi yüksek seviyeye ulaştığı Mart 2022'ye göre yüzde 24,7 azalmıştır.

Gıda tedarik zincirindeki bozulmalar, iklim değişikliği ve afetler, başta gübre olmak üzere tarımsal girdilere erişimde yaşanan aksaklıklar, üretim ve ihracat açısından önemli sorunlar olarak görülmektedir. Gıda güvenliği ve güvenilirliği perspektifinde sürdürülebilir üretime ve erişilebilir gıdaya yönelik politikalar izlenmeye devam edilmektedir. Binnaz üretimden tüketime kadar gıda zincirinin her aşamasında gıda kayıplarını ve israfını azaltmak, gıda üretimi ve muhafaza teknolojilerinin geliştirilmesi, gıda işleme süreçlerinin iyileştirilmesi önemli görülmektedir. Gıda güvenliğinin en önemli unsurlarından birisi olan hayvan hastalıklarıyla mücadele kapsamında aşılamaya önem verilmektedir. Riskli üretimde ilaç kullanımının azaltılması amacıyla biyolojik mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamında yürütülen denetimlere ek olarak, gıda işletmelerinin bütünlük ve hijyenik gerekliliklere uygunluğunu doğrulamak amacıyla 81 ilde üç yıllık periyodik gıda denetim programının uygulanmaktadır. 2023 yılında Türkiye genelinde toplam 1,3 milyon gıda resmi kontrolü gerçekleştirilmiş ve kuralları ihlal eden işletmelere 18,9 bin adet cezai işlem uygulanmıştır. Ayrıca gıda fakiri ve kayıp-kaçak ile mücadele amacıyla gıda kontrol laboratuvar altyapılarının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Üretimin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütüncül olarak ele alan, teknoloji kullanım düzeyi ve verimliliği yüksek, örgütlü, rekabetçi, arz-talep dengesi çerçevesinde planlı üretim yapılan, doğal kaynakları etkin ve sürdürülebilir kullanan, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayan bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım istatistikleri uluslararası standartlara uygun olarak geliştirilecek, tarım bilgi sistemleri tarımsal üretimin tüm süreçlerinin sağlıklı şekilde kayıt altına alınması ve izlenmesini temin edecek şekilde etkin işler hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.1. Tarımsal Üretici Kayıt Sistemi diğer kayıt sistemleriyle entegre edilerek işletmelerle ve tarım sayımıyla kapsamlı tarım envanteri oluşturulacaktır	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Mevcut kırsal kayıt sistemlerinde kayıtlı olmayan tarım arazileri ve bunların tasarruf durumu kayıt altına alınacaktır. 2. Sayım personeline yönelik eğitim programı düzenlenecektir
Tedbir 488.3. Tarım istatistiklerinin derlenmesi, işlenmesi, analizi ve kontrolünün etkin bir şekilde yapılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Genel Tarım Sayımı kapsamında sahadan temel veriler toplanarak ve analiz edilecektir

Tedbir 488.4. Kayıt ve bilgi sistemleri ürün ayar, piyasa kontrolleri, üretim planlaması ve stok yönetimini sağlayacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla tasarlanarak, yazılım ve donanım altyapısı iyileştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Tarımsal işletmelere ait kayıtların bir bütün halinde tutulabilmesi için mevcut kayıt ve bilgi sistemlerini içerecek bütünleşik bir kayıt sistemi geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tarım arazilerinin korunması, sürdürülebilir kullanımı ve etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanması tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Aşağıda 2,4 milyon hektar tarım arazisinin detaylı toprak etütleri ve haritalandırılması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 490.3. Tarım arazilerinin sulanması etkin şekilde izlenecek, kullanılmayan araziler üretime kazandırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Üzerinde tesis işletilmeyen tarım arazilerinin coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 490.5. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımlarıyla entegre bir şekilde devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 456 bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları başlatılacaktır. 2. 464 bin hektar alanda tesisi işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 490.6. Tarım arazilerinde toprağın organik madde içeriğinin artırılması ile toprak erozyonu ve kirliliğinin önlenmesine yönelik uygulamalar desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Tarımsal alanların toplağa uygun olarak organik maddeyi artırması için Ar-Ge projeleri yürütülecektir. 2. Strateji eylem planlarında yer alan hayvansal gübre yönetimine yönelik örnek uygulamalar yürütülecektir.
Bitkisel üretimde planlı üretime geçilecek, nitelikli genetik materyal kullanılarak verimin yükseltilmesi ve başta nüfusu yüksek büyükşehirlerde olmak üzere örtü altı yetiştiriciliğinin geliştirilmesi yoluyla üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.491)		
Tedbir 491.5. Yurt içinde geliştirilen çeşitler kullanılmak suretiyle endüstriyel amaçlı kenevir üretimi artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 1.500 hektar alanda kenevir yetiştiriciliği yapılacaktır.
Hayvansal üretimde verim ve kalite yükseltilecek, en önemli hayvansal üretim girdisi olan yem maliyetlerinin azaltılmasına yönelik mera ıslah çalışmalarına hız verilecek, ürün ve pazar çeşitliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.3. Mera ıslah çalışmaları ödünlemeye yardımcı yapıların da kurulmasını içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla sürdürülecek, yönetim kamerasmanı planlarının etkin uygulanması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. 200 bin hektar çayır-mera alanında ıslah ve ıslanmanın projesi uygulanacaktır.
Tedbir 492.6. Arıcılıkta ürün çeşitliliği ve üretim artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Arı Zehri Yönergesi hazırlanacaktır.
Su ürünleri üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla denetimler etkinleştirilecek, yetiştiricilik üretiminde doğal kaynaklar ve biyoçeşitlilik korunarak yapılacak yeni yatırımlar ile üretim ve ihracat artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		

Tedbir 493.1. Su ürünleri kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve yasadışı avcılığın önlenmesi ile iştirak ve yabancı türlerin yayılımının önlenmesine yönelik kontrol, denetim ve izleme faaliyetleri etkin şekilde yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Yasadışı su ürünleri avcılığının önlenmesine yönelik 158 adet denetim yapılacaktır. 2. 200 bin adet tekne/av aracı su kaynaklarımızda tespit edilecektir. 3. İç su kaynaklarında 70 milyon yavru balık değerlendirme yapılacaktır.
Tedbir 493.3. Küçük ölçekli balıkçılık işletmelerin, ekonomik sürdürülebilirliklerinin sağlanması ve çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Küçük ölçekli balıkçı gemilerinin av araçlarına marka tahsisi işlemine devam edilecektir. 2. Tarımsal destekleme bütçesi kapsamında 15 bin küçük ölçekli balıkçı desteklenecektir.
Tedbir 493.4. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgeleri planlanacak, yetiştiricilik tesislerinin kapasite kullanım oranları ve üretim verimliliği yükseltilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar kapsamında tespit edilen 7.500 ton/yıl kapasiteli yeni yetiştiricilik alanı üretime açılacaktır.
Gıda güvenilirliğini temin eden altyapının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar sürdürülecek, gıda denetimi, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele hizmetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.494)		
Tedbir 494.2. Ülkemizde piyasaya arz edilen veteriner tıbbi ürünlerin tüm test ve analizlerini yapacak olan Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezinin ÇED ile Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezinin laboratuvar, aşı suş bankası ve deney hayvanları ünitelerinin dizayn projeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 494.6. Gıda kontrol hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla varlık ihtiyaç analizi kapsamında laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Yapılan ihtiyaç analizi kapsamında gıda kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.
Tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin beşeri ve kurumsal yapıları güçlendirilerek üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçlerde etkin rol alabilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.3. Tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici birliklerinin fiziki altyapılarının iyileştirilmesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Proje bazlı hibe desteklerinin sağlanmasında birinci derece tarımsal örgüt belgesi almaya hak kazanan tarımsal amaçlı örgütler öncelikli olarak değerlendirilecektir.
Tarımsal araştırmalar ile eğitim ve yayım çalışmalarında kurumlar arası koordinasyon sağlanarak etkinlik artırılacak, tarımsal Ar-Ge ve yayımın bağı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.498)		

Tedbir 498.3. Tarımsal Ar-Ge çalışmalarında etkileri bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi amacıyla araştırmacıların performans esaslarına göre desteklenmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Ar-Ge personelinin çalışmalarının teşvik edilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışması yürütülecektir.
Çiftçilerin risklerden korunması ve gelirlerinin garanti altına alınmasına yönelik uygulamaların kapsamı genişletilerek etkinleştirilecektir. [Kalkınma Planı p.499]		
Tedbir 499.2. Gelir koruma sigortası ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Gelir koruma sigortası kapsamına arpa dâhil edilecektir.
SKA'lar, BM Küresel Orman Hedefleri ve Rio Sözleşmeleri dâhil ilgili uluslararası sözleşmeler ve ulusal taahhütlerimiz dikkate alınarak ormanlarımız sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerine uygun şekilde yönetilecek ve orman alanları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 500)		
Tedbir 500.1. İklim değişikliğine dayanıklı ormanlar kurulacak ve ormanların vuracağı fonksiyonlara uygun şekilde yönetim planları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim değişikliği uyum stratejisi hazırlanacaktır. 2. Birinci orman ağaç türlerince karbon stok miktarı belirlenecektir. 3. Kızılçam ormanlarında meydana gelen yangınların sıklık, şiddet parametrelerine etkileri belirlenecektir. 4. Akdeniz iklim kuşağında ve alan çoklu orman bölge müdürlüğünce orman ekosistemleri, kurganik analizler yapılacaktır.
Tedbir 500.2. Ormanların afetler, kuraklık ve çölleşmeyle mücadele edilmesi, biyoçeşitliğin ve su kaynaklarının korunması, ekosistem hizmetlerinin geliştirilmesi ve arazi tahribatının dengelenmesi yoluyla sağlık, gıda, turizm ve enerji sektörlerine katkısı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İki havzada ekosistem hizmetleri çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Ulusal arazi örtüsü haritası yılık olarak üretilecek ve arazi üstünde meydana gelen değişimler raporlanacaktır.
Tedbir 500.3. Toprağın korunması ve erozyonla mücadelenin yukarı havzalarda heyelan, sel ve çığ kontrol projeleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 13 ağaçlandırma, erozyon, sel kontrol, çığ kontrol, heyelan ile ıslah projesi yapılacaktır. 2. Havza bazlı çölleşmeyle mücadele eylem planları hazırlanacaktır. 3. Türkiye Çölleşme Modeli ve haritasına yönelik mevcut veriler güncellenecektir. 4. Toprak kaybının azaltılmasına yönelik 40 bin hektar alanda erozyonla mücadele ve yukarı havza sel ve çığ kontrol çalışması yapılacaktır.

Tedbir 500.5. Ormancılıkla ilgili gönüllü karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları kapsamında mevzuat altyapısına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 500.6. Ülkemiz firmalarının ormancılık sektöründe uluslararası alanda faaliyet göstermesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Afrika ve Bakan ülkeler ile Türk devletleri başta olmak üzere ilgili ülkelerle ormancılık işbirliği çalışmaları geliştirilecektir.
Orman kaynaklı ürün ve hizmetler sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri çerçevesinde ihracat odaklı çeşitlendirilecek, sektörün ekonomideki payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 501)		
Tedbir 501.2. Sertifika uygulamaları yaygınlaştırılarak orman ürünlerinin ticareti kolaylaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Sertifikalı orman alanının toplam orman alanına oranı yüzde 50'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 501.4. Genetiği iyileştirilmiş ve hızlı gelişen türler kullanılarak özel sektör tarafından yapılan endüstriyel ağaçlandırma uygulamaları desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Özel sektörün teşvik edilmesi için mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılacaktır. 2. 5 bin hektar alanda endüstriyel ağaçlandırma, 40 bin hektar alanda bakım çalışması yapılacaktır.
Tedbir 501.5. Toplumsal refahın artırılması ve orman köylülerinin geçimlerinin sağlanması amacıyla orman köylüleri yerinde istihdam edilecek ve kalkındırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Orman köylülerinin gelir getirici faaliyetleri çeşitlendirilerek sürdürülecek ve nihai ürünün pazara ulaşması kolaylaştırılacaktır.
Tedbir 501.6. Orman ürünlerinde başta yardımcı maliyetlerine yönelik olmak üzere gerekli düzenlemeler yapılarak fiyatlandırma sağlıklaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Odun hammaddesinin sektöre adil dağılımı konusunda üretim ve satış yöntemleri geliştirilecektir.
Tedbir 501.7. Orman ürünlerinin daha fazla istihdam ve katma değer sağlayan sektörlerde kullanımı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Orman ürünlerinin katma değeri yüksek nihai ürüne dönüştürülmesinin teşvik edilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 501.8. Orman ekosistem hizmetlerine erişim kolaylaştırılarak çevreye duyarlı bir yaklaşımla ekolojik turizm alanları artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Ülkemizdeki orman ekosistemlerinden hizmete dönüştürülecektir.
Orman yangınlarını önleyici tedbirler artırılacak, yangınlara müdahale kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 502)		
Tedbir 502.1. Orman yangınları ile etkin mücadele, biyoçeşitliliğin geliştirilmesi ve karbon depolarının sağlanması için başta genç meşcereler olmak üzere tüm bakım müdahalelerine öncelik verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Silvikültürel bakım tedbirlerinin güçlendirilmesi ve karbon odaklı bakım rejimlerinin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 502.3. Orman alanları ile yerleşim yerleri ve tarım alanları arasında yangına dirençli türler kullanılarak zimpon bölgeler oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 20 bin hektar alanda Yangına Dirençli Orman Tesisi (YANDOT) çalışması yapılacaktır.
Sulama alanlarının genişletilmesine yönelik yatırımlar önceliklendirilecek ve finansman imkânları yeni modellerle artırılacaktır (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Kamu sulama yatırımları, mevcut proje stokunun sürdürülebilirliği, ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, tasarruflu sulama sistemine geçilmesi, ortalı sulama oranları yüksekliği, ekonomiye en kısa sürede kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak önceliklendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Öncelik verilmesi çerçevesinde onar 120 bin hektar alan sulamaya açılacaktır.
Tedbir 503.2. Sulama yatırımlarının finansmanında özel sektör katılımını teşvik edecek yerli ve dış finansman modelleri geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Sulama yatırımlarının alternatif finansmanına yönelik değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Mevcut sulama sistemlerinin rehabilitasyonuna devam edilecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımının sağlanmasına yönelik uygulamalara öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.1. Sulama sistemlerinin rehabilitasyonu ve modernizasyonuna yönelik yatırımlarda sulama türüne, sulanan ürüne, projenin durumuna göre değişen ihtiyaç ve sürdürülebilirliğin kriterleri dikkate alınacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 20 bin hektar alanda mevcut açık kanal sulama şebekelerinin kapalı borulu sistemle dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 504.3. Suyun kullanım miktarının esas alan yöntemlere göre ölçülmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 90 hasse elektronik ölçüm sistemi tesis edilecektir.
Tedbir 504.5. Tarımsal sulamada alternatif su kaynakları kullanımının artırılması için yağmur suyunun hasadı, arıtılmış atık sudan sulama suyu ihtiyacının çözümü ve deniz suyunun tuzdan arındırılarak sulamada kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Marjinal Sulama Tarımıyla Sulamada Kullanımının Araştırılması ve Dönüşe Ekonomiye Katkısının Belirlenmesi "MARSUDE" Projesi kapsamında çalışmalara devam edilecektir. 2. Kurak ve yarı kurak kuşaklarda yağmur suyu hasadı konusunda Ar-Ge çalışmaları yapılacaktır.
Sulama yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.505)		

Tedbir 505.1 Uzaktan algılama teknolojisi ile coğrafi bilgi sistemi tabanlı tecrübeleme sulama programlarının oluşturulmasında kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Yedi araştırma enstitüsünde Dijital Sulama Yönetim Sistemlerin (DSS) Geliştirilmesi Projesi yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Arazi Toplulaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif) (1)	Milyon Dekar	9,4	9,8	10,1
Tesis İşletmeye Tamamlanan Arazi Toplulaştırma Alanı (Kümülatif) (4) (5)	Milyon Dekar	7,3	7,6	8,0
Tarımda Kullanılan Su İçerisinden Yapılan İyileştirme Tasarruf Seviyesinin Tarımsal Kalkınma Planına Oranı (6)	Yüzde	15,1	15,8	17,7
Yağlı Tohum Üretimi	Milyon Ton	4,50	3,05	12,00
Hububat Ekiliş Alanı	Milyon Dekar	13,9	13,9	13,9
Sağlıklı Tarımda Kültürel Uygulama	Yüzde	49	51	51
Yeni Nesil ve Ayrıştırılmış Alan (Bal Hattı, Kovuluk)	Bin Hektar	2.050	2.200	2.400
Arıcılıkta Hayvan Sayısı	Milyon Adet	13,0	13,1	13,2
Kovuluk Hayvan Sayısı	Milyon Adet	5,8	5,1	5,1
Organik Alanlardan Elde Edilen Ürün Oranı	Yüzde	30,0	30,1	30,2
Ekolojik Köy Sayısı (Yıllık)	Bin Hektar	5	5	6
Ekolojik Köy Sayısı (Kümülatif)	Adet	99	104	110
Sulamada Ayrılan Bütçe İçerisinde Yeni Uygulamalar	Milyon Hektar	7,20	7,20	7,32
Sulama Oranı (5)	Yüzde	56	59	60
Yeraltı Suyu Yapay Besleme Alanı (Kümülatif)	Bin Hektar	56	50	100

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Tahmini Orman Bölümü Müdürlüğü (3) Bu hedef mevcut değerlendirmeler sonucu belirlenmiştir. (4) Bu hedefe ilişkin yıllık değerlendirmeler, ilgili yıl içerisinde tamamlanan projeler ile kümülatif değerlendirmeler, projelerin tamamlanmış kabul edilmesi ile

artırılarak yerli enerji kaynaklarının kullanımının ve enerji verimliliğinin artırılması ile nükleer dâhil yeni teknolojilerin üretim portföyüne dâhil edilmesi öncelik arz etmektedir.

Küresel birincil enerji talebi 2023 yılında yaklaşık 14,7 milyar ton eşdeğer petrol (TEP) iken 2022 yılında yüzde 1,3 artarak yaklaşık 14,9 milyar TEP'e ulaşmıştır. Bu talebin yüzde 30,2'si petrolden, yüzde 27,6'sı kömürden, yüzde 23,1'i doğal gazdan, yüzde 4,7'si nükleerden, yüzde 14,4'ü ise yenilenebilir ve diğer kaynaklardan karşılanmıştır. Türkiye'nin 2022 yılında birincil enerji talebi 157,8 milyon TEP olarak gerçekleşmiş olup birincil enerji kaynaklarında petrolün payı yüzde 29, doğal gazın payı yüzde 27, kömürün payı yüzde 27 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 17 olmuştur. Birincil enerji kaynaklarında ithalat yüzde 68 seviyesindedir. Mevcut linyit rezervlerine ilave olarak son yıllarda keşfedilen ve ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmaları devam eden doğal gaz ve petrol rezervleri ile birlikte birincil enerjide dışa bağımlılığın kademeli olarak azaltılması hedeflenmektedir.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken 2023 yılında yüzde 22,3 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde büyük ölçüde hidrolik kaynaklı elektrik üretimindeki dalgalanmalara bağlı olarak değişen doğal gazın elektrik üretimindeki payı 2000'li yıllarda ortalama yüzde 45 düzeyinde seyrederken bu oran 2022 yılında yüzde 22,9, 2023 yılında ise yüzde 21 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan 2022 yılında 53,2 milyar m³ olan doğal gaz tüketimi, 2023 yılında yüzde 5,6 azalarak 50,2 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında tüketimler doğal gazın yüzde 27,7'si elektrik üretiminde, yüzde 24,5'i sanayide ve yüzde 47,8'i bina ve diğer alanlarda ağırlıklı olarak ısınma amaçlı kullanılmıştır.

Sakarya Sahasında keşfedilen 710 milyar m³'lük doğal gazın üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımlara devam edilmesi ve denizlerimizde bulunması muhtemel yeni rezervlerin ekonomiye kazandırılmasıyla birlikte enerjide dışa bağımlılığın, cari işlemler ile dış ticaret açığının ve enerji maliyetlerinin azalması beklenmektedir.

Arz güvenliğinin yanı sıra, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliği de sağlanması bakımından önem arz eden yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) iskele ve bağlantı hattı yatırımları tamamlanmış olup 1,5 milyar m³/yıl doğal gaz sevk kapasiteli Hatay-Dörtyol FSRU Terminali 2022 yılında, aynı kapasiteye sahip Edirne-Saros FSRU Terminali 2023 yılında devreye alınmıştır.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. AB ülkelerinin doğal gaz depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı yaklaşık ortalama yüzde 25-30 düzeyindeyken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 11,5 seviyesindedir. Halihazırda işletmede olan 4,6 milyar m³ depolama ve 75 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisi ile 1,2 milyar m³ depolama ve 40 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisi ile ülkemizin yer altı doğal gaz depolama kapasitesi 5,8 milyar m³'e ulaşmıştır. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesi kapsamında genişletme çalışmalarına devam edilmektedir.

TABLO II: 12- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti

	Birim	2010	2015	2020	2023	2024 (1)	2025 (2)
KURULU GÜÇ	MW	49 524	73 147	95 091	110 914	115 992	122 289
TERMİK	MW	32 102	41 541	46 309	47 441	46 026	47 437
Yerli Kömür	MW	9 162	13 089	11 736	11 446	11 437	11 437
İthal Kömür	MW	7 201	7 064	8 587	10 334	10 334	10 334
Doğal Gaz	MW	15 213	21 915	25 675	25 269	24 419	24 960
Nükleer	MW	0	0	0	0	0	1 300
Diğer (3)	MW	1 526	444	112	242	266	266
YENİLENEBİLİR	MW	17 342	31 606	48 782	63 473	69 166	74 852
Hidrolik	MW	15 811	25 868	30 984	32 967	32 905	32 965
Rüzgâr	MW	1 300	4 503	8 832	11 808	13 300	14 900
Güneş	MW	0	249	6 462	15 613	19 100	22 600
Diğer (4)	MW	191	986	3 098	4 742	4 261	4 480
ÜRETİM	GWh	211 208	261 783	306 703	338 140	355 553	373 507
TERMİK	GWh	155 370	177 608	177 066	189 720	195 506	194 972
Yerli Kömür	GWh	47 515	55 160	48 309	42 707	51 245	51 093
İthal Kömür	GWh	14 512	19 966	22 706	22 715	22 155	22 155
Doğal Gaz	GWh	93 144	99 219	90 231	80 494	70 389	71 011
Nükleer	GWh	0	0	0	0	0	64
Diğer (3)	GWh	1 197	1 264	171	437	517	517
YENİLENEBİLİR	GWh	55 838	84 175	129 637	148 429	159 955	178 535
Hidrolik	GWh	51 715	67 140	78 094	84 207	77 984	77 741
Rüzgâr	GWh	3 916	11 662	24 508	34 109	38 528	42 803
Güneş	GWh	0	104	20 092	22 201	26 066	33 993
Diğer (4)	GWh	1 126	5 183	15 764	21 227	21 627	22 348
İTHALAT	GWh	1 644	7 836	1 890	8 094	2 229	2 341
İHRACAT	GWh	1 918	3 894	2 484	2 076	2 229	2 341
TÜKETİM	GWh	210 434	265 724	306 109	335 167	355 553	373 507

(1) Geçici Veriler, (2) Yıl Sonu Hedef Rakamları,
(3) Jeotermal ve Biokütle,
(4) Rüzgâr,
(5) Fuel-Oil, Motorin, LPG, Kojenerasyon,
(6) Barajlı, Akarsu ve Rüzgâr Hibrit Santrali

275 metre yüksekliğe, 458 MW kurulu güce ve yıllık ortalama 1.858 GWh elektrik üretim kapasitesine sahip Yusufeli Barajı ve HES'in üç türbininden ilki 2 Kasım 2023 tarihinde, üçüncü türbin ise 6 Mart 2024 tarihinde devreye alınmıştır. 2023 yılında santralden 247 GWh, 2024 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise 1.429 GWh elektrik üretim gerçekleştirilmiştir.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) modeli kapsamında bugüne kadar toplam 3.000 MW kurulu güce sahip güneş enerjisine dayalı yarışmalar ile toplam 2.850 MW kurulu güce sahip rüzgâr enerjisine dayalı yarışmalar tamamlanmıştır. 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA RES-2 ve 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA GES-4 kapsamında santral kurulumlarına başlanmış olup YEKA GES-4'ün 2024 yılı sonuna kadar, YEKA RES-2'nin ise 2025 yılı sonuna kadar devreye alınması planlanmaktadır.

Elektrik iletim şebekesinin güçlendirilmesi, şebeke kısıtlarının bertaraf edilmesi ve yenilenebilir enerji santrallerinin şebekeye entegrasyonunun artırılması amacıyla elektrik iletim sistemi planlama ve yatırım çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde toplam kurulu gücü 1.119 MVA olan yeni transformatör merkezi tesis edilmiş ve toplam 690 km uzunluğa sahip 71 enerji iletim hattının geçici kabulü tamamlanmıştır. Böylece mevcut transformatör merkezi ve iletim hatlarındaki kapasite artışları neticesinde 2024 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla toplam transformatör merkez

kurulu gücü 228.081 MVA'ya, toplam enerji iletim hattı uzunluğu ise 75.331 km'ye ulaşmıştır.

Talep tarafı yönetiminin geliştirilmesine ve elektrik şebekelerinin esnekliğe ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlaması amacıyla 2022 yılı sonunda elektrik piyasası mevzuatına dâhil edilen toplayıcılık faaliyetine ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarının 2024 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir.

2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda enerji verimliliği çalışmalarına devam edilmektedir. 2024-2030 yılları arasını kapsayan Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda 10 stratejik amaç ve 73 tedbir belirlenmiştir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sanayi ve teknoloji, bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, tarım, start-up ve dijitalleşme ile yatay konular olmak üzere toplam yedi tematik başlıkta 61 eylem ve 265 faaliyete yer verilmiştir. II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı ile 2024-2030 yılları arasında kamu ve özel sektör tarafından toplam 20,2 milyar dolar enerji verimliliği yatırımı yapılması ve kümülatif olarak 37,1 milyon TEP enerji tasarrufu sağlanması hedeflenmektedir. Böylece 2024-2030 yılları arasında ülkemizin birincil enerji tüketiminde yüzde 16 oranında ve emisyonlarında 310 milyon ton karbondioksit düşüş sağlanacağı öngörülmektedir.

Verimlilik artırıcı projelere (VAP) yönelik destekleme programı kapsamında 2009 yılından bu yana 632 projeye 179 milyon TL destek sağlanmıştır. Verilen destekler sonucunda yıllık 1,3 milyar TL mali karşılığı olan 149.809 TEP enerji tasarrufu sağlanmıştır. Projelerin ekonomik ömrü boyunca sağlanacak kümülatif enerji tasarrufunun 1 milyon TEP olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2024 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla 104 projeye 361,7 milyon TL destek verilmiştir. Tasarruf potansiyeli yüksek, teknolojik, yerlilik ve dijitalleşmeye katkı sağlayan enerji verimliliği yatırımlarının da desteklenmesini temin eden 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu'nda 5 milyon TL tutarındaki proje yatırım bedeli limiti kaldırılmıştır. Bu kapsamda başvuruların alınması için ikincil mevzuat değişikliği çalışmalarına devam edilmektedir.

Kamu binalarında enerji verimliliğinin artırılması amacıyla 2015/18 sayılı Cumhurbaşkanı Genelgesi ile tanımlanan yüzde 15 enerji tasarruf hedefi, 2023/15 sayılı Cumhurbaşkanı Genelgesi ile 2030 yılına kadar yüzde 30 olarak güncellenmiştir. Bu kapsamda yürütülecek faaliyetlerin tanımlandığı Kamu Binalarında Tasarruf Hedefi ve Uygulama Rehberi 2024-2030 yayımlanmıştır. Ayrıca kamu kurumlarının yapacakları enerji verimliliği iyileştirmeleri için uzun vadeli sözleşme yapabilmelerine imkân sağlayan enerji performans sözleşmelerinin kamu sektöründe uygulanabilirliği için gerekli mevzuat altyapısı oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ilk nükleer santrali olan Akkuyu Nükleer Güç Santralı'nın tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup 2028 yılında nükleer yakıt sahaya ulaştırılmıştır. Tamamlandığında Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılayacak olan ve 4.800 MW toplam kurulu güce sahip santralin ilk ünitesinin 2025 yılında devreye alınması planlanmaktadır.

2023 yılında yayımlanan Türkiye Hidrojen Teknolojileri Stratejisi ve Yol Haritası'nda yer alan hedefler kapsamında temiz hidrojen üretim, depolama ve sıvılaştırma teknolojileri ile yakıt hücresi teknolojilerinin geliştirilmesine ilişkin projelerin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Karbon Yakalama, Kullanım ve Depolama Teknolojileri Yol Haritası hazırlık çalışmalarına devam edilmiştir.

Ülkemizde elektrikli araçların gelişimine paralel olarak şarj istasyonu sayısı da artış göstermektedir. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam 9.455 şarj istasyonu bulunmakta olup bu istasyonlarda 14.500'ü alternatif akımlı (AC), 8.726'sı doğru akımlı (DC) olmak üzere toplam 23.226 şarj noktasına ulaşılmıştır. Ayrıca hâlihazırda ülkemizde kurulu olan şarj istasyonlarının 4.179'u yeşil şarj istasyonu niteliğine sahiptir.

b) Amaç

Enerjinin sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve karşılanabilir maliyetlerle arzını, enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini ve 2053 yılı net sıfır emisyon hedefini esas alarak yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilerek enerjide kendine yeterliliğini en üst seviyeye yükseltmek, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanarak enerji verimliliğini artırmak, enerji teknolojilerinde yerleşmeyi önceleyen, yeni teknolojileri entegre eden, uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumunuzu güçlendiren rekabetçi bir yapıya ulaşılmasını temin etmektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerji sektöründe rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.1. Elektrik ve doğal gaz piyasalarında maliyet esaslı fiyatlandırma uygulamalarına devam edilecek, gelir seviyesinin altındaki tüketici gruplarının desteklenmesi uygulamasına geçilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, EPDK	1. Belirli gelir seviyesinin altında kalan tüketicilerin desteklenmesine yönelik mekanizma oluşturma çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerjinin her alanda verimli kullanımına yönelik çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.1. Kamu binalarının daha verimli hale getirilmesine yönelik uygulamalara devam edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Dokuz ilde toplam 190 kamu binasında enerji verimliliği uygulamaları için müteahhitlerle yönelik sözleşmeler imzalanarak enerji verimliliği uygulamalarına başlanacaktır.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	2. Kamu binalarında 2030 yılı için tanımlanan yüzde 30 tasarruf hedefi kapsamında 2.500 binada izleme faaliyeti yürütülecektir.
Tedbir 508.2. Binaların enerji dönüşümünün yaygınlaştırılması amacıyla yenilenebilir enerjiyle desteklenen enerji verimli binaların yaygınlaştırılması sağlanacak ve buna yönelik düzenlemeler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Yıllık elektrik tüketimlerinin yüzde 25'ini karşılayacak şekilde 343 kamu kurumunda toplam 163 MW kurulu güce sahip GES kurulumuna ilişkin sözleşmeler tamamlanacaktır. 2. Dokuz ildeki kamu binalarında GES kurulumuna yönelik müteahhitlerle görüşülecektir.

Tedbir 508.3. Başta binalarda olmak üzere enerji verimliliği alanında enerji performans sözleşmeleri, enerji hizmet şirketleri modeli ve kredi garanti fonunun kullanılması gibi alternatif yöntemler yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Enerji performans sözleşmelerine yönelik bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında 100 kamu personeline eğitim verilecektir.
Tedbir 508.6. Toplumdaki enerji verimliliği farkındalığının geliştirilmesi amacıyla bilinçlendirme, tanıtım ve eğitim gibi faaliyetler yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK	1. Sanayide ve binalarda enerji verimliliği proje yarışmaları, ilkokullarda enerji verimliliği sorulu yeşil yarışması, ortaokullarda enerji verimliliği sorulu büyük yarışması ve liselerde enerji verimliliği projesi yarışması düzenlenecektir.
Enerji arz güvenliğinin sağlanması kapsamında çevresel etkiler azami ölçüde göz önünde bulundurularak, yerli kömürün kullanımına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.509)		
Tedbir 509.2. Kömürün hidrojen, metanol ve amonyak üretimi gibi daha çevreci yakıtlar için kullanılabilmesine yönelik Ar-Ge faaliyetleri ve rezervlerimizin temiz kömür teknolojileriyle değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TKİ	1. Kömür ve türevlerinden fosil hammaddeli tarımsal gübre üretimi için organomineral gübre üretim tesisi kurulmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacak. 2. Yerli Kömür ve Grafit Kaynaklarının Dip Teknoloji Karbon Ürünleri Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması Projesi tamamlanacak. 3. Kömürden hidrojen üretilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları yürütülecektir.
Nükleer enerji, elektrik üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer teknolojilerin kurulumu ve yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) birinci ünitesinin elektrik üretimine başlayacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Akkuyu NGS'de inşaat çalışmaları sürdürülecek ve benzer ünitelere ilişkin testleri de içeren deneme üretimine başlanacaktır.
Tedbir 510.2. Nükleer santral kurulu, çalışmaların artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Yerli bir NGS'nin daha hayata geçirilmesine yönelik imkânların araştırılması müzakereleri tamamlanacaktır.

Tedbir 510.3. Küçük modüler reaktörler, füzyon teknolojileri ve ileri nesil reaktörler gibi yeni teknolojilere yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, TUNÇ	1. Yeni nesil nükleer reaktör, küçük modüler reaktör, mikro reaktör ve araştırma reaktörü tasarım teknolojilerine yönelik yürütülen üç projenin yüzde 30 oranında tamamlanması sağlanacaktır. 2. Nükleer füzyon teknolojilerine yönelik çağrı başvurusu yapılan İkiz-Ge projesinin yüzde 50 oranında tamamlanması sağlanacaktır. 3. Küçük modüler reaktör teknolojilerinin ülkemizde yerli imkânlarla kurulmasına yönelik iş planı ve yol haritası hazırlanacaktır.
Tedbir 510.4. Nükleer atıkların güvenli bir şekilde bertarafı için atık tesisi kurulabilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK, TENMAK	1. Yakın Yüzey Bertaraf Tesisi kurulumuna yönelik saha tahsis çalışmaları yürütülecektir.
2053 yılı net sıfır emisyon hedefi kapsamında artan elektrifikasyonun daha temiz kaynaklarla karşılanması amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretimi artırılacak ve şebekeye entegrasyonu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Yerli aksam yükümlülüğü olan yeni Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ihalesi yapılacak, denizüstü YEKA projeleri geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. En az bir adet YEKA yarışması yapılacaktır. 2. En az bir adet deniz üstü rüzgâr santrali alanı belirlenecektir.
Tedbir 511.3. Elektrik şebekelerinin, potansiyel yenilenebilir kaynak alanları ile yenilenebilir enerji ve elektrikli araçların gelişim hızı da dikkate alınarak geliştirilmesine yönelik planlama ve yatırım çalışmaları yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Toplam 1.550 MVA kurulu güce sahip 10 adet 154 kV ve üzeri transformatör merkezinin yapımı tamamlanacaktır. 2. 585 km uzunluğunda enerji iletim hattının yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 511.4. Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilerek elektriğin maliyet etkin ve yüksek verimlilikte sağlanmasını teminen en doğru şekilde tahmin edilebilmesine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ, EPDK, TÜBİTAK, TEDAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri, Organize Sanayi Bölgeler	1. Yük Tevzi Bilgi Sistemi Kullanıcı Entegrasyonu ve GES Üretim Tahmin Sistemlerinin Geliştirilmesi Projesi çalışmaları yüzde 80 oranında tamamlanacaktır. 2. Rüzgâr İzleme ve Tahmin Geliştirme Projesi çalışmaları yüzde 90 oranında tamamlanacaktır.
Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan üretimin şebeke üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla elektrik şebekelerinin esnekliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		

Tedbir 512.2. Uluslararası elektrik interkonneksiyon kapasitesi artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); TEİAŞ	1. Türkiye-Kıbrıs elektrikinterkonneksiyon hattının tesisine yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Babaeski-Nea Santa ve Vize-Havsa Hattına Ek 2 interkonneksiyon tesislerinin enerjilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 512.3. Akıllı şebeke altyapısının güçlendirilmesi kapsamında akıllı sayaçlar yaygınlaştırılacak, SCADA sistemleri geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); TEİAŞ	1. Milli SCADA Sistemi projesinde yüzde 30 oranında ilerleme sağlanacaktır.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, yerli doğal gazın ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.513)		
Tedbir 513.1. Karadeniz'deki Sakarya Gaz Sahasında keşfedilen doğal gaz rezervinin ekonomiye kazandırılması amacıyla sahanın geliştirilmesi ve üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); TPAO	1. Sakarya Doğal Gaz Sahasında 10 kuyuda sondaj, yeni kuyuda ek tamamlama, beş kuyuda ise tamamlama faaliyetleri tamamlanacaktır.
Tedbir 513.2. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesinde depolama kapasitesi 6,8 milyar m³'e, gün içerisi kapasitesi ise 80 milyon m³'ün üzerine çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); BOTAŞ	1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesinde 0,5 milyar m³'lük depolama kapasitesi devreye alınarak projenin toplam doğal gaz depolama kapasitesi 1,7 milyar m³'e çıkarılacaktır.
Ülkemizin, enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında bulunan jeostratejik konumu etkin bir biçimde kullanılarak enerji ticaret merkezi olması için faaliyetler sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.514)		
Tedbir 514.1. Ülkemizin enerji üretici ve tüketici ülkelerin bulunduğu bir ticaret merkezi olması amacıyla yakın coğrafyamızdaki enerji kaynaklarının pazara ulaştırılmasını sağlayacak yeterli kapasitenin ve etkin altyapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); Dışişleri Bakanlığı; BOTAŞ	1. Doğu ülkeleri ile doğal gaz ticaret hacmi artırılacaktır.
Ülkemizin enerji teknolojileri alanındaki yetenekleri ve rekabetçiliği artırılacak, ihracat potansiyeli güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.2. Kritik ve katma değeri yüksek ekipmanların yerli olarak üretilmesi desteklenecek, yerli ürünlerin geliştirilmesine ilişkin Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri yaygınlaştırılarak pilot tesisler hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, EÜAŞ, TEMSAN	1. Hidroelektrik santrallerde kullanılan 100 MW güce sahip Francis tipi türbin yerli tasarım geliştirilecektir. 2. Alaçatı RES'in yerli Wind Energy Turbinlerini üretmek üzere yapılması planlanmış olan fabrikanın kurulumu gerçekleştirilecektir.
Başta yeşil hidrojen olmak üzere hidrojen teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak ve ihtiyaç duyulan alanlarda uluslararası işbirlikleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.516)		

Tedbir 516.2. Yeşil hidrojen üretiminin sağlanabilmesi için yerli elektrolizör geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TENMAK, İlgili Üniversiteler ve Özel Sektör Kuruluşları	1. Güney Marmara Hidrojen Kıyı Platformu Yeşil Hidrojen Üretim Tesis Projesi ve Yakıt Pil ve Elektrolizör Teknolojileri Geliştirme ve Test Merkezi Projesi kapsamında 30 kW kapasiteli PEM elektrolizör hidrojen üretim tesisinin tasarımı, imalatı ve testleri tamamlanarak saha uygulamaları gerçekleştirilecektir. 2. 250 kW PEM Elektrolizör Geliştirilmesi projesi kapsamında artırılmış büyütme amaçlı modül tasarımı ve bileşen geliştirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 516.3. Hidrojenin depolanması ve dağıtılmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK	1. Hidrojenin depolanması ve hidrojenden yeni ürünlerin üretimi konularında ilgili paydaşlarla proje çağrısı çalışmaları yürütülecektir.
Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin arz güvenliğinin artırılması ve söz konusu hammaddelerin çevreye olumsuz etkilerinin asgari düzeye indirilebilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.517)		
Tedbir 517.1. Kullanım ömrü tamamlanan güneş paneli ve batarya gibi ekipmanların çevreye olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi ve dönüşümsel ekonomiye geçişin sağlanması amacıyla geri dönüşüm tesislerinin yaygınlaşımı artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB	1. Avrupa Birliği'nin Yeni Batarya Mevzuatına Uyum Sağlanması ve Elektrikli Araç, Bataryaları İçin Yönetim Sistemi Oluşturulması projesi kapsamında bataryalar ve atık bataryalar ile ilgili olarak tesisi ihtiyaç duyulan mevzuat hazırlanacaktır.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK	2. Kullanım ömrü tamamlanan güneş panellerinin geri dönüşümü ve tekrar kullanımının araştırılmasına yönelik Ar-Ge projesi yürütülecektir.
Tedbir 517.2. Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin geri dönüşümüne ilişkin kapsamlı düzenlemeler yapılacak, mahkeme kararları ve üretici sorumluluğu kapsamında geri dönüşüm oranları artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Atık fotovoltaik panel miktarı ve panellerde bulunan değerli metal/mineral oranları hesaplanacak ve rapor hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Birincil Enerji Talebi	BTEP	165 345(1)	171 186	177 026
Kişi Bas. Birincil Enerji Tüketimi	TEP/kişi	1,95(1)	1,95	1,99
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	335,2	355,6	373,5
Kişi Bas. Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/kişi	3 926	4 046	4 204
Elektrik Kurulu Gücü	MW	110 914	116 992	122 289
Rüzgâr Kurulu Gücü	MW	11 800	13 300	14 800
Güneş Kurulu Gücü	MW	15 613	19 199	22 600
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	TWh	188,5	210,0	230,0
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	42,7	45,0	48,0
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	21	21	19
Yer Altı Doğal Gaz Depolama Kapasitesi	Milyar m³	5,8	5,8	6,3
Enerji Verimliliğinden Sağlanan Tasarruf Miktarı	BTEP	900(1)	2 100	3 200
Batarya Depolama Kapasitesi	MW	0	250	1 000

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Not: TWh: Terawatsaat, TEP: Ton Eşdeğer Petrol, kWh: Kilowatsaat, MW: Megawatt

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Hedef

2.2.2.3. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre, savunma ve havacılık sektörü cirosu son 20 yılda 12 kat artarak 12 milyar doların üstünde gerçekleşmiş, sektör ihracatı ise 22 kat artış göstererek 5,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte savunma sanayiinde yerlileştirme çalışmaları aralıksız devam etmiş olup 2002 yılında yüzde 20 düzeyinde olan savunma sanayi yerlilik oranı 2023 yılı itibarıyla yüzde 80 düzeyine ulaşmıştır. Ar-Ge çalışmalarına ayrılan sayısal ise 2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İstihdam boyutu ele alındığında, savunma sanayii sektöründeki toplam çalışan sayısı 91 bin düzeyine çıkmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından yürütülen proje sayısı halihazırda bini aşmıştır. Söz konusu projeler yürütülürken Türk savunma sanayi'nin Türkiye'nin küresel güç vizyonu doğrultusunda; nişe etmek üzere savunma sanayii ekosistemini dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek şekilde güçlendirmek gayesiyle hareket edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda üstün teknik özellikleri haiz ürünleri içeren, farklı Platform bileşenlerine ve görev alanlarına hitap edebilecek projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmekte sektörel yetkinliklerin artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere muhtelif destek mekanizmaları uygulanmaktadır. Dünyanın hızla dönüşüm geçirdiği, pek çok alanda teknolojik olarak sıçrama kaydedilen bir dönemin içinden geçerken çığır açan teknolojilerde yol haritaları oluşturulmaktadır. Bu çerçevede kompozit, yüksek malzeme, otonom ve sürü sistem, tahrik teknolojileri ile Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer (KBRN) teknolojilerinde proje faaliyetleri yürütülmüş olup ayrıca grafen ve iki boyutlu malzemeler, akustik teknolojileri, enerjik malzeme teknolojileri, bilişsel elektronik harp alanlarında Odak Teknoloji Ağları gerçekleştirilmiştir.

Milli Teknoloji Hamlesine hız kazandırmak, aynı zamanda savunma sanayii alanında geliştirilen teknolojinin sivil sahada kendine yer bulmasını sağlamak ve geliştirilen kabiliyetlerin uygulama alanlarını genişletmek amacıyla hayata geçirilen Yetenek Envanteri Projesi'nde (YETEN) sistem e-Devlet üzerinden tüm paydaşların kullanımına açılmış ve hâ hazırda 3.326 firma tarafından kullanılır hale getirilmiştir. Projenin oğunlaşmasıyla benzer sektördeki işbirliğinin artırılması ve sektör kabiliyetlerinin daha verimli kullanımı sağlanabilecektir.

Savunma sanayi ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere ekosistemin ihtiyaç duyduğu, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik olarak Savunma Sanayii Akademisi çatısında, Vizyoner Genç Projesi ile Endüstriyel Savunma Profesyonelleri Programı (ESAP) yürütülmektedir. Bu kapsamda Sistem Mühendisliği, Uçuşa Elverişlilik Sertifikasyonu, Elektronik Harp, Elektro Optik, Proje Yönetimi, Savunma Sanayii Başkanlığı Tedarik Uzmanı Geliştirme Programı eğitim programları düzenlenmiş olup 6000'i aşkın sektör çalışanı eğitimlere katılmıştır.

Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında savunma sanayiinin gelişimine önemli katkılar sağlayan KOBİ'leri, Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında ise tüm savunma sanayi firmaları desteklenmektedir. 2023 yılına kadar toplam 66 firma EYDEP desteklerinden faydalandırılmıştır.

Askerî alanda teknoloji yoğun ürün ve hizmetler için kazanılan yeteneklerin sanayileşme hedefleri doğrultusunda sivil alanda kullanımını sağlamak amacıyla Savunma Sanayii Başkanlığı 2024-2026 Stratejik Planında da çift kullanımlılığa yer verilerek konu hakkında hedefler ve stratejiler belirlenmiştir. Bu kapsamda, sektörde yer alan paydaşlarla koordinasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Sektör genelinde yeşil dönüşüm alanında farkındalığı artırmak, sektörün ihracat potansiyelinin küresel ölçekte atılan düzenleyici adımlardan etkilenmemesi için yeşil dönüşüm yükümlülüklerine ilişkin bilgilendirici faaliyetler düzenlenmesine yönelik ilgili paydaşlarla koordinasyon çalışmalarına başlanmıştır.

TABLO II: 13- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon Dolar)

Yıl	Alınan Siparişler	Ciro	Yurt Dışı Satış Gelirleri	İthalat	Ürün/ Teknoloji Geliştirme	İstihdam (Kişi)
2018	12 203	8 751	2 188	2 449	1 448	67 239
2019	10 671	10 084	3 068	3 088	1 672	73 771
2020	6 175	8 856	2 266	2 161	1 241	77 566
2021	8 575	10 159	3 225	2 062	1 640	75 660
2022	8 747	12 196	4 396	2 200	2 061	81 172

Kaynak: SSB, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu (2018-2022)

b) Amaç

Ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, millî teknolojilerin ve yeteneklerin azami ölçüde kullanımını temin ederek sağlamak, savunma ve havacılık sanayiinin rekabetçiliğini küresel ölçekte artırmak, savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre aktarımını da sağlayarak ülkemiz için önemli ekonomik değer üreten bir seviyeye taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Türk savunma sanayii gerek yurtiçi savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, gerekse dost ve müttefik ülkelerin bu alandaki taleplerini yurtiçi imkânlarla karşılayabilecek yetkinliğe ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.520)		
Tedbir 520.1. Ülkemiz savunma ve güvenlik ihtiyaçlarında dışa bağımlılığı azami ölçüde ortadan kaldırmak amacıyla orta ve ileri teknoloji ürünler olmak üzere yerli üretim yetkinlikleri geliştirilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma, anayurt güvenliği, havacılık ve uzay sanayi alanlarındaki yerli sanayi kuruluşlarının yatırım ve nitelikli personel istihdamı faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 520.2. Kuantum teknolojileri, yapay zekâ, otonom sistemler, hipersonik teknolojiler gibi derin ve diğer ileri teknolojilerde askeri ve sivil kullanıma yönelik Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Hipersonik Teknolojiler alanında çalışılan Kompozit Katı Yakıtlar İçin Bağlayıcı Katalizör Bileşeni Geliştirilmesi (KARBÖSEN) Projesi ile Kompozit Katı Yakıtlar için Bağlayıcı-Katalizör Geliştirilmesi amacıyla Küçük Ölçek Üretimler için Altyapı Adaptasyon Çalışmaları yürütülecektir. 2. Kuantum Lidar Geliştirilmesi Projesi kapsamında kritik tasarım ve tasarım doğrulama faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Nükleer Kuantum Radar Bileşenleri Geliştirilmesi (KUDAR) Projesi kapsamında kritik tasarım faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 4. Kuantum Odak Teknoloji Ağı (OTAĞ) çalışmaları gerçekleştirilecektir. 5. Sağlık Atom Tabanlı Atalesel Sensör Geliştirilmesi (SOĞUK ATOM) Projesi faaliyetleri yürütülecektir. 6. Rubidyum Atomik Saat Geliştirilmesi (GÜNEŞ) Projesi Sözleşmesi imzalanacak ve faaliyetleri yürütülecektir. 7. Kuantum Temelli Manyetik Anomali Tespit Projesinin teklife çağrı dosyası yayınlanacaktır. 8. Yapay zekânın elektronik harp sistemlerinde kullanılmasına yönelik Görsel Elektronik Harp alanında YANKI, BİLİRAD, BERAY projeleri yürütülecektir. 9. Otonomi ve haberleşme alanında TORAMAN ve KAPTAN projeleri yürütülecektir. 10. SAGA Çağrısı kapsamında uygun bulunan altı yeni projenin sözleşmesi imzalanacaktır. 11. Geleceğin Yapay Zekâ Teknolojileri Odak Teknoloji Ağı faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 520.3. Sektörün artan nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, teknoloji yarışma ve programların yaygınlaştırılarak savunma sanayiine yönelik ilgi artırılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Anadolu ve fen liselerinde öğrencilere yönelik dünyada ilk farklı yetkinlik geliştirme programı sürdürülecektir. 2. Üniversite öğrencilerine yönelik dört farklı yetkinlik geliştirme programı sürdürülecektir. 3. Gençlerin savunma sanayiine olan ilgilerini artırmak ve geniş yeteneklerin keşfedilip geliştirilmesi amacıyla Gençlik Zirvesi düzenlenecektir. 4. Vuyoner Genç platformunun Savunma Sanayiine özel bir sürükleme portalına dönüşümü sağlanarak sektörün yetenek ve yetkinlik ihtiyacı karşılanacaktır. 5. Sektör profesyonellerinin yetkinliklerini geliştirmeye yönelik olarak Dijital Öğrenme Ağı projesi hayata geçirilerek çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir. 6. Savunma Sanayii İK Analitiği Programı hayata geçirilecektir. 7. Sektörel etkileşimi artırmak için Sosyal/Sportif/Kültürel Yetkinlik Etkileşim Programları sürdürülecek ve bu kapsamda yeni programlar hayata geçirilecektir. 8. 2025 yılında gerçekleştirilecek TEKNOFEST etkinliği ile birlikte Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından düzenlenecek Kariyer Fuarlarına katılım sağlanacaktır.
Tedbir 520.4. Savunma sanayiinde yüksek teknolojili geliştirmeye yönelik tabanı genişletecek firmaların sayılarının artırılması ve büyük ölçekli savunma sanayii firmalarının yerli tedarik ekosistemlerinin geliştirilmesi ve girişimciliğin desteklenmesi sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yetenek Envanteri (YETEN) 2.0 Sözleşmesi imzalanacaktır.
Tedbir 520.5. Sektörün ülkemizin dijital dönüşümüne öncülük etmesi amacıyla savunma sanayii şirketlerinin dijital dönüşüm olgunluğu artırılacak, verimli ve etkin kullanımı ve güvenliği sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında Endüstri 4.0 ile ilgili kriterler hakkında firmalarla farkındalıklarının artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.

Savunma sanayii ihracatı artırılacak, uluslararası işbirliği güçlendirilecek, yüksek teknolojili alanlarda yetenek kazanımı ve kullanımı çerçevesinde sivil pazarla etkileşimi desteklenerek ülkemizin sanayileşme hedefleri ve dış ticaret dengesi ile sektörün sürdürülebilirliğine katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.521)

Tedbir 521.1. Türk savunma sanayisini küresel ölçekte rekabetçi bir konuma ulaştırmak amacıyla çalışmalar yürütülecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii kabiliyetlerinin yurt dışına aktarılmasını temin eden resmi / devlet ülkemizde ağırlanacak ve savunma sanayii alanında ihracat potansiyeli yüksek ülkelerle planlı 17 Savunma Sanayii Eşgüdüm Kurulu (SSEK) toplantısı gerçekleştirilecektir. 2. Yurt dışında gerçekleştirilecek savunma sanayii fuarlarına milli ve yerli katılım gerçekleştirilerek firmalara destek sağlanacaktır. 3. Türk Savunma Sanayii firmalarının NATO ihalelerinden pay alabilecek şekilde sektör ve paydaşlarla toplantı, çalıştay, ziyaret gibi faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 521.2. Askeri alanda teknoloji yoğun ürün ve hizmetlerin kazanılması yeteneklerin sanayileşme hedefleri doğrultusunda sivil alanda etkin kullanımı sağlanacaktır	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii yeteneklerinin sivil alanda kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik paydaşlar arası etkileşim artırılacaktır.
Tedbir 521.3. Sektör paydaşları arasında işbirliğini güçlendirmeye yönelik platformlar oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayimizde faaliyet gösteren ana yüklenicilerin katılımı sağlayacağı savunma sanayii buluşmaları ile teknoloji, kümelenme ve OSB buluşmaları düzenlenecektir.
Tedbir 521.4. Gerek savunma ve güvenlik gerekse sivil alanda siber güvenlik ihtiyaçları azami ölçüde yerli ve yerli çözümlerle karşılanacaktır	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Bilişim ürünlerinde yerli siber güvenlik çözümleri yaygınlaştırılacak ve yerli ürün geliştirme faaliyetlerine katkı sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	80	81	82
Savunma ve Havacılık İhracatı (3)	Milyar Dolar	5,6	6,6	7,3
Savunma ve Havacılık Sanayii Cirosu	Milyar Dolar	15,1	16,5	18,2
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	90,9	93,0	138,9

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedeflenen Değer
(3) İhracat ve İhracat Gelirleri Ihracat ve ihracat gelirleri yerli

2.2.2.4. Turizm

a) Mevcut Durum

Covid-19 salgını 2020-2021 yıllarında turizm sektöründe keskin bir düşüşe yol açmış ancak sektör, 2022 yılından itibaren güçlü bir toparlanma sürecine girmiştir. Küresel turizm pazarının 2024 yılı sonuna kadar pandemi öncesi seviyelere ulaşması ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme göstermesi beklenmektedir. Birçok ülkede önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen küresel ekonomik dalgalanmalar ve jeopolitik belirsizlikler turizm sektöründeki toparlanmanın dengesiz bir seyir izlemesine neden olmaktadır.

2023 yılında uluslararası turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 33,4 oranında artarak 1,3 milyar kişi olarak gerçekleşmiş ancak bu rakam 2019 yılı seviyesinin yüzde 11,2 altında kalmıştır. Aynı yıl uluslararası turizm gelirleri ise yüzde 34,8 oranında artarak 1,5 trilyon dolara ulaşmış ve nominal olarak pandemi öncesi seviyelere geri dönmüştür. Enflasyondan arındırıldığında turizm gelirlerinde 2019 yılı seviyesinin yüzde 2,5 gerisinde kalınmıştır.

Türkiye, turizm sektöründe 2019 yılı seviyelerine ulaşma açısından küresel turizme kıyasla daha güçlü bir toparlanma performansı sergilemiştir. 2023 yılında gelen turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 9,3 artarak 55,2 milyona ulaşmış, turizm geliri ise yüzde 12,1 artarak 56,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı verileri ile karşılaştırıldığında, turist sayısı açısından yüzde 7,7 oranında bir artış kaydedilirken yüzde 30,4 oranında daha fazla turizm geliri elde edilmiştir. Türkiye, 2023 yılında turist sayısı bakımından Akdeniz turizm pazarından yüzde 4,2, Avrupa turizm pazarından yüzde 7,6 pay almış, turizm gelirlerinde ise bu paylar sırasıyla yüzde 3,3 ve yüzde 7,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, 2023 yılında gelen turist sayısı bakımından dünyada beşinci, turizm gelirinde ise yedinci sırada yer almaktadır.

2022 yılında 971 dolar olan ziyaretçi başına ortalama harcama 2023 yılında 979 dolar seviyesine ulaşmıştır. 2023 yılında ülkemize gelen 49,2 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 43,1'i OECD, yüzde 24,3'ü de Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerindendir. Aynı dönemde ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında Rusya birinci (yüzde 12,8), Almanya ikinci (yüzde 12,6), İngiltere ise üçüncü (yüzde 7,7) sırada yer almıştır.

TABLO II: 14- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2019	2020	2022	2023	2024 (1)	2025 (1)
DÜNYA						
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1.489	407	976	1.311	1.520	1.701
Artış Oranları (Yüzde)	3,5	-72,6	139,7	34,2	15,9	11,9
Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	1.494	954	1.375	1.803	2.016	2.246
Artış Oranları (Yüzde)	3,4	-36,2	44,1	31,1	11,8	11,4
TÜRKİYE						
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	51,2	15,9	29,9	55,2	62,2	69,0
Artış Oranı (Yüzde)	11,9	-68,9	88,5	84,4	12,7	10,9
Turizm Gelirinin Dünya Turizm Gelirlerine Oranı (Yüzde)	4,1	1,7	2,2	3,1	3,1	3,1
Artış Oranı (Yüzde)	11,1	-71,7	94,1	80,2	15,1	11,1
Turizm Gelirinin GSYİH'ya Oranı (Yüzde)	4,8	1,5	3,3	4,8	4,9	4,9
Artış Oranı (Yüzde)	14,1	-64,4	94,8	64,5	12,1	9,2
Kişi Başı Gelir / Kişi Başı Harcama (Dolar)	926	998	1.032	979	970	984

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, UNWTO, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TURSAB.

(1) Yıllardaki artış oranlarının hesaplanmasında bir önceki yılın, ilgili kaynak ve yayın döneminde güncellenmiş değerleri esas alınmıştır. Yıllık gelir artış oranlarının hesaplanmasında, ilgili yıl ve bir önceki yıla ait gelirlerin, ilgili yıl ve bir önceki yıl ortalama kur değerleri (TCMB) üzerinden ABD Doları cinsine çevrilmesi suretiyle elde edilen değerler kullanılmıştır.

Tahmin: (1) UNWTO tahminleri, (2) Turizm Ekonomisi Raporu tahminleri. Gelecek 10 yılın ortalama büyüme oranı sabit kalacağı varsayılarak 2025 ve 2026 yılları için OECD, Ekonomik Görünüm Raporu'nda yer alan turizm gelirleri 2019 yılı değerleri baz alınarak hesaplanmıştır.

Küresel turizm pazarında 2024 yılı Ocak-Mart döneminde turist sayısının 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 19 arttığı ancak 2019 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 2,5 düşük kaldığı görülmektedir. Özellikle Çin kaynaklı seyahatlerin artmasıyla birlikte 2024 yılının sonuna kadar küresel turizmin tam anlamıyla toparlanması beklenmektedir. Bununla birlikte, süregelen enflasyon, yüksek faiz oranları, dalgalanan petrol fiyatları ve ticaretteki aksamalar; ulaşım ve konaklama maliyetlerinin yükselmesine neden olmakta ve hane halkı bütçesi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna rağmen, seyahat talebi canlılığını korumaya devam etmekte, maliyet açısından avantajlı, yakın mesafedeki varış noktaları ile kısa süreli seyahatler ön plana çıkmaktadır. Ancak Rusya-Ukrayna savaşı ve Ortadoğu'da artan jeopolitik gerilimlerin yarattığı belirsizlikler turizm sektörü için aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler ışığında, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) uluslararası turist girişlerinin 2024 yılı sonunda 2019 yılı seviyesinin yüzde 2 üzerinde gerçekleşeceğini öngörmektedir.

Türkiye turizm sektörünün 2024 yılında güçlü bir ivmeyle toparlanması için ürün ve pazar çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara yoğunluk verilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, Türkiye'ye 2024 yılı Ocak-Ağustos döneminde gelen yabancı ziyaretçilerin sayısı önceki yıla göre yüzde 7,1 artışla 35,8 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz turizm geliri ise Ocak-Haziran 2024 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,3 artışla 23,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 2024 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 7,1 artarak 52,7 milyon kişiye ve turizm gelirinin ise yüzde 6,7 artarak 59,6 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir.

Turizmin ekonomik etkilerini arz ve talep yaklaşımı ile ölçen Turizm Uydu Hesapları (2019-2022) verileri, hem ekonomik büyüme hem de istihdam oluşturma açısından ülkemiz turizm sektörünün önemini ortaya koymaktadır. 2022 yılı verilerine göre, ülkemizdeki turizm amaçlı toplam tüketim değeri 1,3 trilyon ₺ olarak gerçekleşmiş ve bu değerin toplam yurt içi arz içerisindeki payı yüzde 3,3 olmuştur. Ayrıca aynı yıl turizm amaçlı gayrisafi katma değer 586,8 milyar ₺ olarak gerçekleşmiş ve doğrudan turizm amaçlı gayrisafi katma değerin toplam gayrisafi katma değer içindeki payı yüzde 4,4 olmuştur. Doğrudan turizm amaçlı istihdam edilen kişi sayısı 2019 yılında 935 bin kişiyken 2022 yılında 865 bin kişiye gerilemiştir. 2019 yılında turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı yüzde 3,3 iken 2022 yılında bu oran yüzde 2,9'a düşmüştür.

Sürdürülebilir turizm faaliyetlerine hız vermek amacıyla Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (KSTK) ile 2022 yılında imzalanan üç yıllık işbirliği anlaşması çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamdaki ilk ulusal programın ülkemize özgü taşıyıcı Sürdürülebilir Turizm Programı ile uluslararası standartlara uyum sağlanması ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik konusunda yaptığı çalışmaların dijital ortamda görünürlüğünün artırılması amaçlanmaktadır. Programın konaklama tesisleri, tur operatörleri ve varış noktalarını kapsayacak şekilde üç aşamalı bir geçiş süreciyle hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, öncelikli olarak konaklama tesisleri için hazırlanan sürdürülebilir turizm kriterleri KSTK standartlarına göre onaylanmıştır. 25 Temmuz 2024 tarihli ve 2024/5 sayılı Genelge ile konaklama tesislerine 31 Aralık 2025 tarihine kadar en az 2. Aşama Belgesi alma zorunluluğu getirilmiş olup 2030 yılında ise konaklama tesislerinin tüm standartları karşılaması hedeflenmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 1. Aşama Belgeli 16.850, 2. Aşama Belgeli ve 3. Aşama Sertifikalı 1.118 tesisle birlikte toplam belgeli ve sertifikalı konaklama

tesis sayısı 17.955'e yükselmiştir. Bu tesislerdeki belgelendirilen veya sertifikalandırılan yatak kapasitesi ise 1,6 milyona ulaşmıştır.

Eylül 2024 itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilen 6.178 tesiste 1.154.626 yatak, basit konaklama belgeli 14.825 tesiste 661.566 yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki 169.321 yatakla birlikte ülkemizdeki toplam yatak kapasitesi 1.963.513'e ulaşmıştır. Temmuz 2024 sonu itibarıyla bir kruvaziyer gemi limanı olmak üzere turizm işletme ve yatırım belgeli toplam 45 deniz turizmi tesisi hizmet vermekte olup 11.713'ü denizde, 4.128'i karada olmak üzere toplam 15.896 yat bağlama kapasitesi bulunmaktadır. Eylül 2024 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren seyahat acentası sayısı ise 16.269'dur.

Konutların gerçek ve tüzel kişilere turizm amaçlı kiralanmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen 7464 sayılı Konutların Turizm Amaçlı Kiralanmasına ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 1 Ocak 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kısa süreli kiralamalar için denetim ve şeffaflığın artırılması amacıyla, 100 günden az süreyle kiralanan konutların envanteri çıkarılmış, sahip olunması gereken asgari standartlar belirlenmiş ve bu standartlara uygun olan konutlar belgelendirilerek kayıt altına alınmıştır. Ağustos 2024 sonu itibarıyla 86.730 konut için başvuru yapılmış olup bu başvuruların 37.172'si için turizm amaçlı kiralanan konut bilgi belgesi düzenlenmiştir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam ettirecek olup bu çerçevede Ağustos 2024 sonu itibarıyla 435 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Çevre yönetimine önem veren Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında Türkiye 2024 yılında 567 odullu plaja uçüncü sırada, 27 odullü marina ile yedinci sırada yer almıştır. Ayrıca dokuz bireysel yat ve 18 turizm teknesi de Mavi Bayrak ile ödüllendirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen altyapı çalışmaları kapsamında, yapımına Şubat 2023'te başlanan Antalya Kemer Çamyuva Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri Yapım İşi Nisan 2024'te tamamlanmıştır.

Ücretsiz, güvenli ve sıhhi olarak hizmet sunulması amacıyla turizmin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ve ziyaretçilerin yararlanması için halk plajları yapımına devam edilmiştir. 2024 yılında Antalya ilinde Kemer Tekirova ve Manavgat Elıca halk plajları hizmete açılmıştır. Böylece Antalya, Muğla ve İzmir illerinde halkın kullanımına sunulan plaj sayısı 17'ye yükselmiştir.

Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının koordinasyonunda reklam ve tanıtım faaliyetlerine 2024 yılında da devam edilmiştir. Hedef pazar ülkelerde yerel ajanslarla yapılan anlaşmalar kapsamında algı ve imaj çalışmaları ile pazar araştırmaları yürütülmüş, ülke bazında talebe yönelik ve üst gelir grubunu hedefleyen özelleştirilmiş tanıtım çalışmaları sürdürülmüştür.

Türkiye'nin tek dijital küresel tanıtım platformu GoTurkiye.com yenilenmiş yapısıyla turizm potansiyelini ve misafirperverliğini odaklı bir bakış açısıyla hedef pazarlardaki kullanıcılara sunmaktadır. Değişen eğilimler çerçevesinde çeşitli kullanıcı profilleri ve dijital tüketim alışkanlıklarına uygun içerikle hazırlanan, turizm ürün çeşitliliğini vurgulayan

platformunda, Ağustos 2024 itibarıyla 105 varış noktası, 56 deneyim tanıtımı yapılmış ve 10 dilde içerik sunularak 171 milyon tekil ziyaretçiye ulaşılmıştır.

Ocak-Eylül 2024 döneminde Türkiye'nin küresel marka olarak konumlandırılması ve pazar çeşitliliğinin artırılması amacıyla varış noktası ve deneyim odaklı tanıtım faaliyetleri kapsamında 208'den fazla ülkede reklam faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin ülke geneline yayılması, marka bütünlüğünün sağlanması ve etkin tanıtımın yapılması amacıyla Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı tarafından il bazlı markalaşma ve tanıtım çalışmalarına devam edilmiştir. Kapadokya Üniversitesi işbirliğinde 59 ilçenin turizm yol haritaları hazırlanmıştır. Bu kapsamda sosyal medyada etkili kişiler, basın mensupları, kanaat önderleri, tur operatörleri ve seyahat acentalarına yönelik tanıtım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca "Gezesin" (İngiliz dilinde "Go") marka çatısı altında açılan sosyal medya hesaplarında 81 ilçenin oluşturulan toplam 161 hesapta illerin turizm ürünlerinin tanıtımına devam edilmektedir.

Gastronomi turizmi alanında ülkemizin sahip olduğu değerlerin yurt içi ve yurt dışı tanıtımında etkinliğinin artırılması, Türk mutfağı tanıtım faaliyetlerinin eşgüdümlü ve belirli bir tema altında yapılarak zaman ve kaynak israfının engellenmesi amacıyla 21-27 Mayıs 2024 tarihleri arasında üçüncü kez kutlanan Türk Mutfağı Haftası çerçevesinde çeşitli tanıtım etkinlikleri düzenlenmiştir.

Turizm sektörü, yenilikçi hizmetler ve ürünler geliştirmek üzere yeni nesil teknolojilerin süreç ve verilerinden faydalanarak akıllı turizme dönüşmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde de yeni dijital takip altyapısı oluşturulmuş, ziyaretçilerin davranışlarını büyük veriye dayanarak yapay zekâ ile analiz etme, ürün geliştirme ve hedef ülke bazlı varış noktası tanıtım stratejisi oluşturma imkânı sağlanmıştır. Ziyaretçi ve konaklama istatistikleri, uçuş arama, uçuş kapasitesi ve uçuş biletleme istatistikleri büyük veri aracılığıyla günlük analiz edebilmektedir. Ayrıca GoTürkiye ve diğer turizm platformlarının kullanım istatistikleri ile etkinlik ve ağırlama verileri de aynı yöntemle analiz edilerek Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı veri bünyesine aktarılmaktadır. Bu verilerin karar mekanizmalarında kullanılması amacıyla ortak bir panel geliştirilmiş ve turizm çalışanlarının erişimine sunulacak şekilde tasarlanmıştır.

Turizm istatistiklerinin daha hızlı ve kaliteli olarak hesaplanmasına yönelik idari kayıt kullanımının artırılması, yeni veri kaynaklarının ve araştırma sonuçlarının sisteme entegre edilmesi ve metodolojik iyileştirmelerin yansıtılması amacıyla TÜİK tarafından Ekim 2022'de bir revizyon gerçekleştirilmiştir. Bu revizyonla ancak verilerin desteklediği oranda idari kayıt verileri kullanılmaya başlanmış ve turizm istatistiklerinin kalitesinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Söz konusu revizyonların devamı niteliğinde Nisan 2024'te gerçekleştirilen diğer bir revizyonla Emniyet Genel Müdürlüğünden alınan günübirlik ziyaretçilere ilişkin verinin kullanımına başlanmış, sınır kapısı türü (deniz, demir, hava, kara) ayrımında yapılan hesaplamalarda ve örneklemede tasarımında güncellemeler yapılmıştır.

Turizm sektöründe nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokoller çerçevesinde son altı yıldır sürdürülen ve öğrencilere konaklama teşvikinde staj imkânı sağlayan uygulama devam etmektedir. Ayrıca konaklama ve yeme içme işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla İşbaşı Eğitimi Kursları ile Kişisel Gelişim Seminerleri düzenlenmektedir.

Türkiye'nin tanıtımını daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla sektör çalışanlarına yönelik olarak sunulan 41 ülke Türkiye merkezli çevrimiçi eğitim platformundaki 30 kurs ve 113 farklı ülkeden 3.589 kişi kaydolmuş ve 9.179 sertifika verilmiştir.

Covid-19 salgını sürecinde öne çıkan temassız iletişim, sanal deneyimler, çevrimiçi işlemler gibi uygulamalarla birlikte dijital dönüşüm turizm sektörünün gündemindeki önemli başlıklardan bir hâline gelmiştir. Dünyadaki dijital dönüşüme paralel olarak, turizm sektörü için yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi dijital uygulamaların yerli kaynaklarla ve yenilikçi yaklaşımlarla geliştirilmesi, ayrıca turizm sektörü çalışanlarına dijital beceriler kazandırılması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçilerin ülkemize çekilmesiyle ziyaretçi başına turizm gelirinin artırılması, varış noktası yönetimi yaklaşımıyla sektörde yeşil ve dijital dönüşümün gerçekleştirilerek rekabetçiliğin geliştirilmesi ve koruma/kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Turizm sektörünün sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde doğal, tarihi ve sosyal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması sağlanacak ve sektörde yeşil dönüşüm hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.2. Turizm sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesi artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. İklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin somutlaştırılması amacıyla seçilecek pilot bölgelerde sektöre risk haritaları oluşturulacak ve iklim eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 523.3. "Sürdürülebilir Turizm Programı" kapsamında turizmde yeşil dönüşümün sağlanması için çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler	1. Turizm İşletmesi Belgesi veya Basit Konaklama Tesisi İşletmesi Belgesi ile belgelendirilen konaklama tesislerinin tamamının Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı 2. Aşama Belgesini almaları sağlanacaktır.
Tedbir 523.7. Turizmin çevreye, sosyal ve kültürel dokuya karşı oluşturabileceği olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla ziyaretçilerin "sorumlu turizm anlayışına" sahip olmaları için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Dijital platformlar vasıtasıyla kamu spotu, turizm videoları başta olmak üzere bilgilendirici çalışmalar yapılacaktır.

Turizme sektörünün hızlı değişen talebi karşılayabilen rekabetçi bir yapıya kavuşması için dijital dönüşüme uyum sağlaması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.524)		
Tedbir 524.1. Turizm sektöründe dijital teknolojilerin etkin kullanımı sağlanacak, turizm değer zinciri ndeki tüm paydaşların dijital ortamda birbirine bağlanmasıyla ülkemiz için ve seyahat yaşayımı verilere kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Seyahat acentalarının işlem ve işlemlerini dijital ortama taşınması için gerekli teknik altyapı oluşturularak uygulamaya konu olacaktır. 2. İşletmeler bu kapsamda amaçlarla Profesyonel Turist Rehberi Bilgi Sistemi'nden dijital ortamda yararlanacaktır.
Tedbir 524.3. Ziyaretçilere çeşitli kanallardan uygun çözümlerin ulaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecek ve yerel iş çözümlerle kullanıcı deneyimi iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Turistlere ve turistik varış noktalarını sunacak basılı ve QR kodlu broşürler hazırlanacak ve bu materyaller dijital platformlarda yaygın bir şekilde sunulacaktır.
Rekabetçi ve hızla değişen talebi karşılayabilen bir turizm sektörü için hizmet kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.1. Hizmet kalitesini yükseltmek, daha rekabetçi bir turizm sektörü oluşturmak üzere personelin mevcut becerilerinin geliştirilmesi ve yeni becerilerin edinmesi sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İşitme engelli bireylerin turist rehberliği hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla profesyonel turist rehberlerine yönelik işaret dili eğitimleri düzenlenecektir. 2. Cumhurbaşkanlığı Dijital Eğitim Kapısı platformu üzerinden 3.500 kişiye mesleki ihtiyaç odaklı çevrimiçi sertifika programları verilecektir.
Tedbir 525.3. Meslek eğitim müfredatı sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Ulusal meslek standartları, ulusal ve uluslararası yeterlilikler, teknolojik gelişmeler ve sektörden gelen talepler doğrultusunda mesleki ve teknik ortaöğretim programları güncellenecektir.
Tedbir 525.4. Turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli ara eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik uygulamalı eğitim programları geliştirilerek sunulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme İş Birliği Protokolü kapsamında Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerin ek yabancı dil öğrenmelerine ve turizm işletmelerince yoğunlaştırılmış beceri eğitim alanlarına yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 525.5. Hizmet kalitesinin ve turist memnuniyetinin artırılması amacıyla turizm tesislerinde fiziki şartların yükseltilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacak ve denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Turizm tesislerinin hizmet kalitesini artırmak ve tesisleri standartlaştırmak bilgi sağlaması amacıyla belge denetimine süreçlerine yönelik mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 2. Beş Yıldızlı Konaklama Turizm İşletmesi Belgesi tesislerin, Turizm İşletmesi Belgesine geçiş sağlanacaktır. 3. Turizmde hizmet kalitesini artırmak amacıyla 3.750 turizm işletme belgeli tesis denetlenecektir.

Tutarlı ve bütüncül turizm gelişiminin sağlanması, varış noktalarının özgün kimliklerini oluşturmak ve yerel ekonomik döngüyü güçlendirmek üzere varış noktası yönetim örgütleri hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Varış noktası yönetim örgütlenmesine ilişkin hukuki altyapı oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. İl Tanıtım ve Geliştirme Programı kapsamında bulunan illerimiz protokolüyle oluşturulan altyapının devamı için 81 ilde en az 200 imzanın gerçekleştirilecektir.
Ziyaretçi başına turizm gelirinin artırılması amacıyla daha fazla gelir bırakan turizm çeşitleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.2. Turizm çeşitlerinin planlı gelişiminin sağlanmasına yönelik mevcut plan ve strateji çalışmaları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ulusdağ Alanı Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Kış turizminin sürdürülebilir gelişimini sağlamak üzere Uludağ Alanı Planı çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 527.4. Turizm yatırımlarının sürdürülebilirliği anlayışıyla gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmalarına devam edilecek, turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Antalya, Aydın, Muğla ve Izmir illerimiz dahil olmak üzere dört adet turizm hak planı yapılacaktır. 2. Bengöl Hareket Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Antalya Kaş Kalkan Kıyı Bandı Turizm Alanı, Gürcü Antalya Turizm Alanı Akbasar Yerleşmesi Planlama çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 527.5. Kültür ve turizm güzergahları geliştirilerek ziyaretçi kalış süresinin ve harcamalarının artırılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Kültürel ve turistik etkinliklerin tanıtımına yönelik faaliyetler artırılacak ve kültürel yürüyüş rotalarının sayısı 15'e çıkarılacaktır.
Turizm gelirinin artırılması, mevcut pazarlarımızın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması amacıyla tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.528)		
Tedbir 528.1. Türkiye markası altında ve odaklı bir bütünde yapılan etkin tanıtım faaliyetlerine devam edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, RTÜK, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. GoTürkiye çatı markası altında yeni temalar ve varış noktaları geliştirilecek, farklılaştırılarak tanıtılacaktır. 2. İç turizme yönelik paylaşımlar yapan Gezgen hesaplarının takipçi sayısını artırmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 528.2. Değişen tüketim eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeni tanıtım stratejileri belirlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, RTÜK, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Gelişen trendlere uygun olarak yeni mecralar belirlenecek ve hitap edilen ülkelere göre tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 528.3. Yeni pazarlar oluşturulması amacıyla başta Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere turist potansiyeli yüksek ülkelerde tanıtım çalışmaları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Amerika pazarı için hava yolu şirketleriyle ortak bütçeli olarak tanıtım projeleri yürütülecektir. 2. Hedef pazarlarda yüksek gelir gruplarını hedef alan tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Turizm sektörünün daha etkin analiz edilebilmesi için gerekli veri altyapısı oluşturulacak ve mevcut turizm istatistikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı s.529)

Tedbir 529.2. Turizmin sürdürülebilirliğini ölçmek için oluşturulan uluslararası istatistiklerle çelişmeye uygun bilgiyi sağlayacak ve veri ve istatistik oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TUİK	1. Turizmin çevresel etkilerini ortaya koyan karşılaştırılabilir nitelikte bir gösterge seti oluşturulacak ve metodolojisi belirlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Turizm Geliri	Milyar Dolar	55,9	59,0	63,7
Turizm Yatırım Önerisi(a) Sayısı	Milyar Dolar	5,7	6,0	6,3
Turizm Gelirinin GSYH İçerisindeki Payı	Yüzde	4,0	4,5	4,3
Kişi Başı Ortalama Harcama	Dolar	959	984	1.001
Kişi Başı Günlük Ortalama Harcama	Dolar	97	101	106

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TUİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

2024 yılı kamu yatırım uygulamalarında sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2024 yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım eşliği gideren hariç olmak üzere toplam tutarı 7.317,1 milyar TL, 2023 yılı sonu kümülatif harcaması 2.132,7 milyar TL ve 2024 yılı başlangıç ödeneği 1.006,9 milyar TL olan 3.799 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2024 yılı Yatırım Programı kapsamında 1.006,9 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 31,7 ile ulaştırma sektörü alırken, eğitim sektörünün payı yüzde 15 madencilik sektörünün payı yüzde 10,5, tarım sektörünün payı yüzde 10, sağlık sektörünün payı yüzde 9,4 ve enerji sektörünün payı yüzde 7,5'tir. İmalat, turizm, konut, içmesuyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, güvenlik, adalet, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 15,9'dur.

Orta Vadeli Programca (2025-2027) ilan edilen kuruluşların yatırım teklif tavanları dikkate alındığında 2025 yılında yatırım projelerine ayrılan kaynağın önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir. 2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kanun Teklifinde 2024 yılı sene başında 912,3 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki yatırımlar için ayrılan ödeneklerin 2025 yılında yüzde 42,1 oranında artarak 1.297 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüştür. Benzer şekilde, 15 Eylül 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki 2025-2027 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan 2025 yılı KİT yatırım teklif tavanları da 2024 yılında 271,6 milyar TL olan seviyesinden 405,5 milyar TL seviyesine çıkarılmıştır.

Ülkemizde Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından itibaren, Eylül 2024 itibarıyla 272 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü Eylül 2024 fiyatlarıyla 202,72 milyar dolara ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 62,38 milyar dolar yatırımla ilk sırada yer almakta olup bunu 22,31 milyar dolarla enerji, 14,43 milyar dolarla sağlık sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda, 254 proje işletmeye alınmış olup 18 projenin yapımına devam edilmektedir.

TABLO II: 15- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2015-19	2020	2021	2022	2023 (1)	2024 (1)
Avro Bölgesi Ortalaması	**3,3**	**3,8**	**3,6**	**3,5**	**3,9**	**4,1**
Belçika	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2	3,1
Almanya	2,3	2,7	2,6	2,6	3,3	3,8
Estonya	5,2	5,1	5,9	5,1	6,1	5,2
İrlanda	2,0	1,4	2,1	2,1	2,7	2,8
Yunanistan	3,7	3,1	3,6	3,7	4,9	4,4
İspanya	2,7	2,6	2,7	2,8	3,0	3,1
Fransa	3,9	4,2	4,1	4,2	4,3	4,1
Hırvatistan	3,1	3,5	4,6	3,7	5,4	5,5
İtalya	2,1	2,6	2,9	3,7	3,3	3,2
Letonya	4,7	4,7	5,4	5,0	4,7	5,5
Litvanya	3,3	4,5	3,2	3,1	4,2	4,4
Lüksemburg	4,9	4,7	4,1	4,7	4,7	4,7
Malta	3,2	3,9	3,9	3,4	3,5	3,7
Hollanda	3,1	3,7	3,4	3,2	3,1	3,7
Avusturya	2,1	3,3	3,0	3,4	3,5	3,5
Portekiz	3,3	3,3	3,6	3,4	3,5	3,1
Slovakya	4,1	3,4	3,1	3,1	4,7	4,1
Slovenya	3,7	4,1	4,7	4,4	4,1	3,4
Finlandiya	3,1	3,6	4,2	4,2	4,3	4,2
Avro Bölgesi Dışı AB Ortalaması	**4,1**	**4,6**	**4,3**	**4,1**	**4,6**	**4,4**
Bulgaristan	3,4	3,2	4,7	3,3	4,3	4,3
Çekya	4,1	4,8	4,7	4,7	5,0	4,9
Danimarka	3,3	3,6	3,2	3,1	3,4	3,1
Macaristan	4,3	4,5	4,3	5,4	5,1	4,9
Polonya	4,1	4,5	4,1	3,8	5,5	5,1
Romanya	3,5	4,6	4,2	4,4	5,1	5,2
İsveç	4,6	5,0	4,7	4,6	5,0	5,2
AB Ortalaması	**3,5**	**4,0**	**3,8**	**3,8**	**4,1**	**4,3**
Birleşik Krallık	3,7	3,1	3,3	3,1	3,3	3,3
İzlanda	3,7	4,3	4,2	3,9	3,7	3,6
ABD	3,3	3,6	3,3	3,5	3,4	3,5
Türkiye	3,7	2,7	2,5	2,8	2,9	3,0

Kaynak: Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Geçici veriler kullanılmıştır.

b) Amaç

Kamu yatırımlarıyla ekonominin tamamlayıcılığının ve verimliliğinin artırılması, kamu hizmetlerinin daha etkin sunulması yoluyla toplumun tüm kesimlerinin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve refahının yükseltilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, sınai dönüşümün desteklenmesi, bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması, özel sektör yatırımlarının ihtiyaç duyduğu altyapının temin edilmesi ile afetlere ve küresel risklere karşı dayanıklılığın artırılması, kamu özel işbirliği (KÖİ) uygulamalarının makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, sosyoekonomik yapılabilirlik ve bütçe prensipleriyle uyumlu olarak, aynı zamanda dengeli bir risk paylaşımı ve maliyet etkinliği çerçevesinde yürütülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların daha etkin şekilde kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.2. KÖİ projeleri makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, kamu yükümlülükleri ve bütçe çerçeveleri dikkate alınarak sosyoekonomik yapılabilirlik, maliyet etkinlik, bütçe prensipleriyle uyum ve dengeli bir risk paylaşımı gözetilerek planlanacak ve yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB)	1. Projelerin finansal ve sosyoekonomik yapılabilirliğinin analizine yönelik çalışma tamamlanacaktır.
Tedbir 532.4. Kamu yatırım planlamasının çeşitlendirilmesi üzere yerel yönetimler de dâhil olmak şekilde tüm kurumlarca KÖİ dâhil tüm yatırım projelerinin hazırlanması, finansmanı, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmesi için kurumsal yapı güçlendirilecek, beşeri kapasite artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Uygulayıcı Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. Proje hazırlık, izleme ve değerlendirme sürümlerine eğitimler verilecektir.

2.2.3.2. İş ve Yatırım Ortamı

a) Mevcut Durum

2024 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YİİKK) kapsamında, Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında, kamu ve özel sektör kuruluşlarının temsilcileriyle düzenli toplantılar gerçekleştirmektedir. İlgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle hazırlanan 2024 yılı Eylem Planı, 1 Mart 2024 tarihinde Kurulun internet sitesinde (www.yiikk.gov.tr)

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda 57 eylemden oluşan Eylem Planında Eylül 2024 itibarıyla 31 eylemle ilişkin çalışmalar tamamlanmış olup, altı eylemle ilişkin çalışmalarda ise gerçekleşme oranı yüzde 80'ler seviyesine ulaşmıştır. 31 eylemin 2024 yılı sonu itibarıyla tamamlanması öngörülmektedir.

YOİKK Eylem Planı kapsamında, 12 Mart 2024 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 7493 sayılı Kanunla, Kişisel Verilerin Korunması Kanununda değişiklik yapılmış ve kanun yollarına başvuru süreleri yirmi gün olarak belirlenmiştir. 2024 yılı yürütme bütçesinde girişimcilik, teknoloji girişim sermayesine yönlendirilmesi, nitelikli personelin uzaktan çalışma uygulamasının uzatılması gibi adımlar atılmıştır. Ayrıca mesleki eğitim ve istihdam konularında çalışmalar yapmak üzere YOİKK bünyesinde, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Başkanlığında, ilgili kamu kurumlarının ve YOİKK üyesi tüm STK temsilcilerinin katılımıyla Mesleki Eğitim ve İstihdam (MEİS) çalışma grubu kurulmuştur. MEİS Çalışma Grubunun hazırayacağı eylem planı ile mesleki eğitimde somut ve sürdürülebilir kazanımlar elde edilmesi amaçlanmaktadır.

TCMB tarafından yayımlanan Uygulama Talimatı ve 26 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Yatırım Projelerinin Stratejik Önceliği ve Teknik Değerlendirmesine Dair Tebliğ ile Yatırım Taahhütlü Avans Kredisi (YTAK) programında stratejik önceliklendirme yapılması için gerekli mevzuat altyapısı oluşturulmuştur. Bu kapsamda, gerekli koşulları sağlayan ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından teknoloji stratejisi puanı hesaplanan yatırım projeleri için YTAK programına başvuru yapılabilecektir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına başvurmak isteyen yatırımcılar için 20 Aralık 2023 tarihinden itibaren başvuruların alınmasına başlanmıştır.

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Üst Sonunun kuruluşuna ilişkin protokol, 10 Temmuz 2024 tarihinde imzalanmış ve kurulan üst fonun Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 35 milyon dolar tutarında kaynak aktarımı taahhüdünce bulunulmuştur.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik öngören Kanun Taslağına ilişkin çalışmalar tamamlanmış olup 14 Haziran 2024 tarihinde TBMM'ye arz edilmiştir.

Türkiye'de şirketlerin kuruluş aşamasından faaliyete geçene kadar tamamlaması gereken tüm bürokratik işlemler, arz, onay, ruhsat ve lisans süreçlerini içeren Yatırım Süreçleri Kılavuzu www.invest.gov.tr internet adresi üzerinden erişime açılmıştır. Kamu kurumlarından Kılavuzda güncellenmesi talep edilen hususlara ilişkin görüşlerin toplanmasının ardından, güncellemeler 2024 yılının ilk çeyreği itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından kılavuza yansıtılmıştır. Bu kapsamda, TOBB Girişimcilik ve Sektörler Müdürlüğü temsilcileri ile Kılavuzlarda sadeleştirilmeye konu edilecek hususlar görüşülmüş olup önümüzdeki dönemde de Kılavuz hakkında sektör meclislerinin görüşlerinin alınması planlanmaktadır.

Dünya Bankası tarafından Doing Business çalışmasının sonlandırılmasından sonra, Business Ready (B-Ready) olarak adlandırılan yeni bir çalışma yayımlanmıştır. Çalışmada ilk aşamada 50 ekonomi kapsanmış olup kapsamın 2026 sonu itibarıyla 180 ekonomiye çıkarılması öngörülmektedir. Türkiye bu raporda yer almamış olup Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda hazırlıklar sürdürülmektedir. B-Ready kapsamında Dünya Bankasının firmalara ve uzman kişilere uygulayacağı anket soruları Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından düzenlenmiş, sorumlu kurumlar tespit edilmiş ve bu kurumlara bilgilendirme yapılmıştır. Sorumlu kamu kurumlarından alınan cevaplar neticesinde

iyileştirilecek alanlara yönelik eylem önerileri ve görevli kurumlardan görüş alınacak hususlar tespit edilmiş olup Yatırım Ofisi tarafından eylem öneriler kamu kurumlarının görüşüne açılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin gözetiminde, belirli nitelikteki sahalı yatırımlar için diğer kamu kurumları nezdinde yürütülen süreçlerin (ÇED, Çevre İzin ve Lisans, Maden Ruhsatı, Sanayi Sicil Belgesi, Yatırım Teşvik Belgesi vb.) eşgüdümlü olarak takip edilebilmesi amacıyla Yatırım Takip Sistemi oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çerçevede kamu kurumlarıyla veri paylaşımına ilişkin görüşmeler yapılmış olup Ticaret Bakanlığıyla veri paylaşımı protokolü imzalanmıştır. Diğer kurumlarla veri paylaşım protokollerine ilişkin hukuki süreçler ve yazılım geliştirme çalışmalarına devam edilmiştir.

Ülkemizdeki icra ve iflas sisteminin etkinleştirilerek günümüz şartlarına daha iyi uyum sağlanması için elektronik dosya sistemi kullanımı artırılarak, icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların tamamının UYAP sistemine aktarılması çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çerçevede Temmuz 2024 itibarıyla Ardahan, Iğdır, Hakkâri, Kırşehir, Lüleburgaz, Nazilli, Akhisar, Mustafakemalpaşa, Çarşamba, Of, Kozan, Manavgat, Tavşanlı, Tirebolu, Harşa, Ünye, Aveç, Ereğli, Ödemiş, Alaçam, Bozüyük, Gölcük, Karacabey, Kemalpaşa, Bucak, Didim (Yenihisar), Soma, Kadirli, Nazilli, Devrek, Gemlik, Kemer, Uzunköprü, Safranbolu ve Orhangazi mahallelerinde tüm derdest fiziki dosyalar taranarak UYAP Sistemine aktarılmıştır.

Ayrıca, yargıda ihtisaslaşmanın güçlendirilmesi çalışmaları kapsamında iş dağılımı suretiyle oluşturulan ihtisas mahkemelerinin etki analizi yapılmış, bu analiz çalışmaları esas alınarak Haziran 2024 itibarıyla ihtisas mahkemesi sayısı 551'e ulaşmıştır.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2023 döneminde toplam 264,2 milyar dolar tutarında Uluslararası Doğrudan Yatırım girişi olmuştur. Uluslararası doğrudan yatırım girişi 2023 yılında 10,6 milyar dolar, 2024 yılının ilk sekiz ayında ise 6,4 milyar dolar olmuştur.

Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayi için yüksek katma değerli, sürdürülebilir ve çevreci yatırımlara yönelmesi, ülkemizin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırımlara ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu amaçla hazırlanan 2024-2028 dönemini kapsayan Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi, 29 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin koordinasyonunda hazırlanan strateji, küresel ekonominin yeniden şekillendiği ve belirsizliklerin giderek arttığı bir dönemde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların ülkemize çekilmesini hızlandırmak amacıyla ekosistemdeki tüm paydaşlara bir yol haritası olacak şekilde tasarlanmıştır. Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma hedeflerine hizmet edecek olan strateji belgesinin odak noktası yüksek katma değerli, sürdürülebilir, dijital dönüşümü destekleyen, yüksek teknolojiye dayalı ve kaliteli istihdam sağlayan nitelikli uluslararası doğrudan yatırımları çekmektir. Ana hedefi ülkemizin küresel uluslararası doğrudan yatırım pastasından aldığı payı nitelikli uluslararası doğrudan yatırım projeleriyle 2028 yılında yüzde 1,5'e çıkarmak olan stratejide Yatırım Ortamı Rekabetçiliği, Yeşil Dönüşüm, Dijital Dönüşüm, Küresel Tedarik Zinciri, Nitelikli İnsan Kaynağı ve İletişim ve Tanıtma olmak üzere toplam altı temayı içeren bir politika çerçevesi oluşturulmuştur. Stratejiyi kapsamında yürütülecek proje ve faaliyetler ise yıllık eylem planları çerçevesinde icra edilecek olup 2024 yılı eylem planında 81 eyleme yer verilmiştir.

Ayrıca Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla, dünyanın önde gelen çokuluslu şirketlerinin üst düzey yöneticilerini bir araya getiren, sınırlı sayıda katılımcıya sahip istişari bir platform olan Yatırım Danışma Konseyi Sayın Cumhurbaşkanımızın başkanlığında 28 Eylül 2024 tarihinde toplanmıştır.

b) Amaç

İş ve yatırım ortamında işlemlerin en az evrak sayısı, en kısa süre ve en düşük maliyetle yapılması sürekliye ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, bürokratik ve hukuki öngörülebilirliğin daha da güçlendirilmesi, nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların daha fazla yararlanılması yoluyla yatırım, üretim, istihdam ve ihracat artırılarak yurt içi ve uluslararası piyasalar için bir ticaret ve üretim merkezi olması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bürokratik süreçlerin kolaylaştırılması ve maliyetlerin azaltılması yoluyla yatırımlara ivme kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.536)		
Tedbir 536.1. Yatırım Süreçleri Kılavuzuyla sadeleşen ve zaman sayımına esas olan prosedürlerin uygulayıcı kurumlarca en aza indirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım Süreçleri Kılavuzunda yer alan prosedürlerde sadeleştirilebilecek hususlar genel şekilde tespit çalışmalarıyla işbirliği içinde belirlenecek ve bu sadeleştirmeye yönelik olarak ortaya çıkan mevzuat ve idari düzenleme ihtiyaçları ilgili kamu kurumlarına iletilecektir. 2. Dünya Bankası tarafından 180 ülkenin iş ve yatırım ortamını analiz etmek üzere geliştirilen Business Ready Projesi kapsamında yer alacak konulara yönelik olarak reform alanları tespit edilecek ve yol haritası hazırlanacaktır.
Tedbir 536.3. İş ve yatırım süreçleri, kurulacak sektörel ve dijital ofisler aracılığıyla en aza indirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım süreçlerinde tek dijital ofis modellerinin uygulanabilirliğini incelemek üzere, kamu ve özel sektörden ilgili paydaşlarla işbirliği halinde çalışmalar yapılacaktır.
Yatırımlara ayrılan İhtiyaç arazisi miktarı artırılacak, arazi tahsis süreçleri kurumlar arası koordinasyon artırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.537)		
Tedbir 537.2. Yatırım yer tahsis süreçlerinde etkin bir koordinasyon mekanizması kurulacak ve özellikle stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarda süreçlerin daha hızlı ilerlemesini sağlayacak yeni tahsis modelleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırımcılardan alınan yer birimleri nezdinde bekleyen yatırım yeri tahsis süreçlerindeki bürokrasinin azaltılması ve mevzuat güncellemeleri hakkında tespit ve öneri raporları hazırlanacaktır.

Tedbir 537.3. Yatırım yeri tahsisinin üst ölçekli planlar ve bölgesel kalkınmayla ilişkilendirilerek gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Hazine arazileri uzun dönemli yatırım ihtiyaçları çerçevesinde çevresel ve sosyal etkiler dikkate alınarak bölgesel, sektörel ve ölçek bazında planlamalara yatırımcılara arz edilmek üzere hâle getirilecektir.
Tedbir 537.5. Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlara yönelik yatırım yeri seçiminde alternatif senaryoların değerlendirilmesine imkân sunan çalışmalar geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S)	1. Türkiye'nin rekabetçi uluslararası doğrudan yatırımları çekme konusunda rekabetçiliğini alternatif senaryolar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.
İş ve yatırım ortamında düzenleyici çerçeve iyileştirilerek yatırımcı güveni, öngörülebilirlik ve istikrar artırılacaktır. [Kalkınma Planı p.538]		
Tedbir 538.1. Yüksek teknoloji ürünleri ile yenilikçi ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine ilişkin şartların iyileştirilmesi sağlanarak, yenilikçi girişimlere piyasa ve gerçek yaşam koşullarında uygulanmasına olanak veren düzenleyici yaklaşımlar yaygınlaştırılacaktır.	TCMB (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BDDK, İstanbul Finans Merkezi	1. TCMB bünyesinde Büyük Veri Platformu kapasitesi artırılarak yeni teknolojilerle desteklenecek, elde edilecek analitik kapasite ile veriye dayalı karar verme süreçleri desteklenecektir.
Tedbir 538.3. İcra ve İflas sisteminin etkinliği borçlu ve alacaklı arasındaki hassas dengenin gözetilmesi suretiyle artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yeni bir İcra ve İflas Kanunu taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 538.4. Yargıda ihtisaslaşmanın geliştirilmesi kapsamında hâkim ve savcılar ile bilirkişi ve arabulucuların nitelik ve nicelik arasından geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak, ihtisas mahkemeleri güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Adalet Akademisi	1. Ebu analizi yapılarak ihtiyaç alanlarında yeni ihtisas mahkemeleri kurulacaktır. 2. Hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile yardımcılarına ihtisaslaşmaya yönelik mesleki ve meslek öncesi eğitim verilecektir.
Yabancı ülkelerde yaşayan araştırmacı ve girişimcilerin ülkemizde faaliyet göstermesini cazip kılacak düzenlemeler yapılacaktır. [Kalkınma Planı p.539]		
Tedbir 539.2. Dışarıda girişimcilerin ton ve modelini oluşturması sağlanarak yurt dışındaki girişimcilerin Türkiye'ye gelmesini cazip kılacak destek ve düzenlemeler yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Dijital Göçebe Vize uygulamasının geliştirilmesi ve ihtiyaç duyulduğunca güncellenmesi sağlanacaktır.

Tedbir 539.3 Ar-Ge veya İn-Ge faaliyetleri yürütülmesi, yatırım yapılması, yönetilmesi veya işletilmesiyle ilgili olarak ülkeye gelecek diğer ülke vatandaşlarının ve ailelerinin ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İkiz dönüşüm sürecinin yeniden şekillenmesi sektörel, mesleki ve bölgesel işgücü göçü bağlamında ülkelerden alınacak vize/oturma yönetimi araçlarına çalışması tamamlanacaktır.
Yatırımların artırılması ve nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların çekilebilmesi amacıyla dijital ve yeşil dönüşüm sürecinden azami ölçüde faydalanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.540)		
Tedbir 540.1. İş ve yatırım ortamının dijital dönüşümünde uluslararası standartlar dikkate alınarak; çevik iş yerleri, emniyet, kişisel verilerin korunması, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve uluslararası işbirliği ilkelerini esas alan ulusal standartlar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S); Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Dijital devlet ve dijital dönüşüm alanında AB mevzuatı ve uluslararası standartlar göz önünde bulundurularak önceliği ülke ve alanlara yönelik işbirliği, güçlendirilecektir.
Tedbir 540.2. Girişimciler, KOBİ'ler, büyük ölçekli firmalar ve ekosistem kurumları arasında deneyim ve bilgi paylaşımının yapılabileceği fiziki ve sanal ortamlar oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S); Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Ortak gelişim alanlarında faaliyet gösteren deneyimli girişimler ile kurumsal firmaların ve yatırımcıların bir araya getirildiği etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 540.3. Yeşil ve dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin daha rekabetçi hale gelebileceği üretim, ihtisaslaşmış hizmetler, finansal hizmetler ve kişisel gibi alanlarda merkez olma potansiyeli hakkında geçinilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İstanbul Finans Merkezi	1. Yakından tedarik ve dost ülkelerden tedarik eğilimlerinin ortaya çıkardığı fırsatlardan azami ölçüde istifade etmek amacıyla, Türkiye'nin üretim ve lojistik alanlarındaki kapasiteleri ile rekabetçi üstünlükleri ulusal ve uluslararası düzeyde etkin bir şekilde tanıtılacaktır.
Türkiye'nin güçlü jeopolitik konumundan faydalanarak talep değişimlerine hızla cevap verebilecek, yurt içi ve yurt dışı talepleri zamanında karşılayabilecek, olası sorunlar karşısında esnek ve dirençli yapıya sahip bir tedarik zinciri oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.541)		

Tedbir 541.1. Ülkemizin coğrafi konumunu uygun olarak küresel ticarette zincirinde daha etkin hale getirilmesi sağlanacak, ticaret zincirini dönüştürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Ülkemizin küresel tedarik zincirindeki yerini güçlendirmek amacıyla limanlar ve lojistik merkezleri, demiryolu ağı gibi fiziki altyapıların geliştirilmesi için kamu ile ortak çalışmalar yürütülecektir. 2. Lojistik ve taşımacılık sektörünün küresel tedarik zincirindeki yerini güçlendirmek amacıyla yeşil lojistik, dijitalleşme, intermodalite, çevre dostu ulaşım gibi alanlarda faaliyet gösteren firmaları destekleyecektir. 3. Türkiye'nin küresel tedarik zincirlerine daha etkin şekilde entegrasyonuna yönelik olarak yurt dışı lojistik çağrım ofislerinin (YLÇOA) farklı bölge ve ülkelerde yaygınlaşması için çalışmalar yürütülecek, hâlihazırda faaliyete geçen YLÇOA'ların verimli çalışmaları sağlanacaktır.

İş ve yatırım ortamında yönetişim ve risk yönetiminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.542)

Tedbir 542.1. Kamu ve özel sektör arasındaki diyaloğun güçlendirilmesi yoluyla Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulunun daha etkin karar alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yeni dönem YUİKK eylem planı taslağı çerçevesinde mükerrer değerlendirme mekanizması ile dövize kazandırıcı cari açığı azaltan ve mal ve hizmet ihracatını kolaylaştıran konularda alınacak eylemler üzerinde çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 542.2. Türkiye'nin diğer ülkelerde gerçekleştireceği uluslararası doğrudan yatırımları yönlendirme ve kolaylaştırma yönünde kapasitesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Yurt içine gelen ve yurt dışına giden uluslararası doğrudan yatırımlar bilgisini barındıracak bir ve ekonomiye katkısını artırılması için yöntem önerileri geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Doğrudan Yatırımlar/Yurt İçine Toplam Sabit Sermaye Oluşumu	Yüzde	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payının Artırılması	Yüzde	1,10	1,13	1,19

(1) Revize Hedef Tahmini
(2) Hedef

2.2.3.3. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Son dönemde çevresel ve teknolojik risklere karşı dayanıklılık, sürdürülebilirlik, toplumsal kapsayıcılık ve rekabetçilik gibi konuların ülkelerin bilim, teknoloji ve yenilik politikalarına yön verdiği görülmektedir. Özellikle yeşil ve dijital dönüşümü odağa alarak katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, insan odaklı ve işbirliğine dayalı politika ve faaliyetlerin önemi artmıştır.

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda bilimsel araştırma ve teknolojik gelişim kapasitesini yeşil ve dijital dönüşümle entegre ederek rekabet gücünü artırması kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda yeşil ve dijital dönüşüme uyum sağlanması için öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, özel sektörün bu dönüşüme yönelik organizasyon ve yenilik kabiliyetlerinin artırılması, Ar-Ge ve yeniliğin finansmanına yönelik etkin mekanizmaların ve alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması için çalışmalar sürdürülmektedir. Son yıllarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri artış göstermiş ve gayrisafi yurtiçi Ar-Ge harcaması 2022 yılında 198 milyar 670 milyon TL olarak gerçekleşmiş, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı ise 2022 yılında yüzde 1,32 olmuştur. Benzer şekilde Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücü bağlamında 2022 yılı itibarıyla Tam Zamanlı Eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 215.515 ve 272.636 olarak gerçekleşmiştir. Toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 21,4'ü doktora ve üstü derecelere sahiptir. Bununla birlikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin küresel gelişmeler ve ülkemiz öncelikleri doğrultusunda artırılması ve geliştirilmesi, hem kamu hem de özel kesim tarafından Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılması, Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Son yıllardaki önemli bir gelişme de 2022 yılında başlatılan araştırma üniversitesi uygulaması olup bu kapsama alınan 23 üniversitenin desteklenmesine devam edilmektedir. Araştırma Üniversiteleri Destek Programı kapsamında doktora araştırma üniversitelerine YÖK tarafından eşleştirdikleri odak alanlarda kullanılmak üzere ilave bilimsel araştırma proje bütçesi tahsis edilmektedir. Ayrıca YÖK tarafından belirlenen altı üniversite, Araştırma Üniversiteleri Aday İzleme Programına dâhil edilmiş olup bu üniversitelerin iki yıllık performanslarının belirli kriterler doğrultusunda izlenmesi süreci devam etmektedir.

Araştırma altyapılarının Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması yönündeki ihtiyaç artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, araştırma altyapıları Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalardan olan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde on bir araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performanslarının izlenmesine yönelik süreç devam etmektedir. Ayrıca mevzuatın iyileştirilmesi çalışmaları ile Türkiye'de faaliyet gösteren ortak araştırma altyapılarına yönelik yol haritası çalışmasının tamamlanması önemini korumaktadır. Araştırma altyapılarının ulusal Ar-Ge ekosistemindeki etkinliğinin artırılmasını, tesislere altyapılara sağlanan desteklerin performans bazlı olarak artırılmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

TABLO II: 16- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (Yüzde)	1,02	1,16	1,07	1,07	1,07	1,4	1,42
Özel Sektör Yürütücülüğünde Harcamaya (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	29 411	45 507	47 451	56 977	69 108	101 357	145 075
Ar-Ge Harcamalarının Sektörel Dağılımı (yüzde)							
Yükseköğretim	42,5	42,3	39,5	38,6	38,0	34,2	33,3
Özel Sektör	49,6	50,1	51,0	50,1	51,9	51,3	52,4
Kamu	8,0	7,6	9,4	9,3	9,4	9,5	9,3
TR Ar-Ge Personel Sayısı	139 453	153 552	173 139	182 547	199 371	221 811	227 635
TR Araştırmacı Sayısı	120 158	131 592	149 249	155 515	169 211	188 679	215 515
TR Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	27 926	29 464	34 262	36 204	37 880	40 591	55 314
Hakemli Dergilerde Yayın Sayısı	40 197	45 522	46 677	51 290	59 144	67 489	72 032

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK, Yükseköğretim Kurulu, SBB Hesaplamaları

2021-2027 dönemini kapsayan ve yaklaşık 100 milyar avro bütçesi olan Ufuk Avrupa Programına yönelik çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde yürütülmektedir. Bu çerçevede yürütülen bilgilendirme çalışmaları ve özellikle Ufuk 2020'de elde edilen deneyim ile artan işbirliği kapasitesi neticesinde Türkiye'nin söz konusu Programdan aldığı katkı payı tutarı yaklaşık 295 milyon avroya yükselmiştir.

Son yıllarda Türkiye'yi bölgesinde yüksek teknoloji üretim merkezi haline getirecek büyük ölçekli yatırımlar hız kazanmıştır. Bu kapsamda 2024 yılında HIT-30 Yüksek Teknoloji Yatırım Programı geliştirilerek yarı iletkenler, mobilite, yeşil enerji, ileri imalat, sağlıklı yaşam, dijital teknolojiler, haberleşme, uzay ve bu alandaki öncü sanayileri geliştirecek 30'un üzerinde başlıca vergi teşvikleri ve hibe desteklerinden oluşan toplam 30 milyar dolar tutarındaki kaynağın yüksek teknoloji yatırımlar için tahsis edilmesi öngörülmektedir.

2013 yılından itibaren Arktik ve Antarktika'ya ulusal bilim seferleri düzenlenmekte ve uluslararası platformlarda Türkiye'nin görünürlüğü artırıcı çalışmalar yapılmaktadır. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla sekiz Ulusal Antarktika (TAE), dört Ulusal Arktik (TASE) Bilim Seferi gerçekleştirilmiş ve çevre, meteoroloji ve oşinografi gibi konularda projeler yürütülmüştür.

Küresel uzay ekonomisi büyümeye hızla devam etmekte olup ülkemizde de bu alandaki çalışmalar önemli katkılar kazanmıştır. Özellikle yer gözlem ve haberleşme uydusu geliştirme alanında önemli aşamalar kaydedilmiştir. 2023 yılında yerli ve milli ilk metrekare çözünürlüğe sahip yer gözlem uydusu İMECE'nin uzaya fırlatılmasının ardından 2024 yılında ülkemizin yerli ve milli olarak geliştirilen ilk haberleşme uydusu TÜRKSAT 6A uzay yolculuğuna başlamıştır. Ayrıca elde edilen yetkinliklere yeni kabiliyetler de eklenerek geliştirilecek olan Yüksek Çözünürlüklü Takım Uydu Geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmış olup geliştirilecek İMECE-2 ve İMECE-3 uyduları ile birlikte ülkemizin bu alandaki kapasitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

Milli Uzay Programı birinci safha çalışmaları kapsamında 2024 yılında uzaya bilimsel misyonlar gerçekleştirmek üzere ilk Türk vatandaşı gönderilmiş, 15 gün süren görev sırasında mikro-yerçekimi ortamında 13 bilimsel deney gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yörünge altı araştırma uçuşu da ikinci Türk astronot tarafından gerçekleştirilmiş olup bu kapsamda

yedi bilimsel deney yapılmıştır. Milli Uzay Programı kapsamında yürütülen Ay Araştırma Programının ilk aşaması olan AYAP-1 projesinde Ay'a ulaşması planlanan uzay aracının riskleri tanımlanmış, görev ve tasarım çalışmaları yapılmış olup kritik tasarım aşamasına devam edilmektedir. Proje ile uluslararası işbirliğiyle gerçekleştirilecek Dünya yörüngesinden milli ve özgün hibrit roketimizin fırlatılmasıyla Ay'a ulaşılarak sert iniş yapılacaktır. Son yıllardaki bu gelişmelere ek olarak, önümüzdeki dönemde ülkemizin uzay ekosisteminin daha da güçlendirilmesi, küresel uzay pazarından giderek daha fazla pay alınması, uzaya erişim ve uzayın kullanımında bağımsızlığın artırılması, uzay alanında uluslararası işbirliklerinin ve uzayın toplum yararına kullanılması imkânlarının geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Bilgi üretmeye yönelik sorgulama, araştırma, öğrenme, geliştirme istek ve düşünce sisteminin tüm düzeylerde yaygınlaştırılması, katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesinin artırılması, toplumsal sorunlara çözüm üretilmesi, iklim dönüşümünü destekleyen, insan odaklı, çevik, işbirliğine dayalı, etkin işleyen bir bilim, teknoloji ve yenilik ekosisteminin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
AR-GE insan kaynağı kapasitesi ve niteliği güçlendirilecek, araştırma kariyerlerinin çekiciliği ve sürdürülebilirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.544)		
Tedbir 544.1. Doktora ve doktora sonrası araştırmacılar için çalışma ve araştırma imkânları yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yurt dışı doktora sonrası ve sonrası araştırma burs programları yıldaki kez çağrıya çıkılarak başvuru ve destek süreçleri sürdürülecektir. 2. Açık erişim makale anlaşmalarının sayısı artırılarak, yeni akademik çevreler üniversitelerin erişimine açılacaktır.
Tedbir 544.2. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli AR-GE projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora burslarının yer almasının sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Doktora öğrencilerinin AR-GE Projelerinde yer almasının teşvik edilmesi amacıyla Üniversite Burslu Performans Programı yılda iki kez çağrıya açılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Stajyer Araştırmacı Burs Programı kapsamında yılda iki defa çağrıya çıkılacak ve program kapsamında desteklenen hakemlerin projelerde yer almaları sağlanacaktır.
Tedbir 544.3. Bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların ödül programlarla desteklenmesine devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Uluslararası Lider/Genç Araştırmacılar Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir. 2. Ulusal Lider Araştırmacılar Programı ve Ulusal Genç Liderler Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.

Tedbir 544.4. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite sanayi işbirliğiyle yetiştirilmesi sağlanarak ve doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında doktora öğrencileri desteklenecek ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.
Tedbir 544.5. Yurt dışındaki yetkin araştırmacılara yönelik ülkemizde tam veya kısmi zamanlı çalışma imkânlarının çeşitlendirilmesi, işbirliklerine ve ortak projelere girişilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, TUBA, Üniversiteler	1. Kamu veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme Programları yıldan itibaren başvuruya açılmak üzere çağrıya çıkılacak olup başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Yurt Dışı Bilim İnsanı Davet Programı ile yurt dışında bulunan akademisyenlerin ülkemizdeki çalıştay, sempozyum ve etkinliklere katılımları sağlanacaktır.
Üniversitelerin bilimsel araştırma kapasitesi artırılacak, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.545)		
Tedbir 545.1. Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için araştırma üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasitesi artırılacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Araştırma Üniversitesi Destek Programı çerçevesinde araştırma üniversitelerinin Ar-Ge kapasitelerini ve performanslarını artırmalarına yönelik performans odaklı desteklere devam edilecektir.
Tedbir 545.2. Üniversitelerin insan odaklı dönüşüme çalışmalarında, veriye dayalı analizler yapılarak, odak alanlarındaki çıktı ve etkilerini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Başta TÜBİTAK yetkinlik analiz örnek üzere veriye dayalı araştırmaları olmak üzere üniversitelere destek olunacaktır.
Tedbir 545.3. Üniversiteler dışındaki Ar-Ge projesi yürüten araştırmacıların projelerden ayrılma niyeti süreçleri kolaylaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilimsel Araştırma Yönetmeliğinde bu süreçleri kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 545.4. Başta araştırma üniversitelerinde olmak üzere doktora ve doktora sonrası araştırmacı istihdamı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde istihdam edilen doktora sonrası araştırmacı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 545.5. Bilimsel araştırma projelerinin etki değerini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilimsel araştırma projeleri kapsamında üniversiteler arasında koordinasyon güçlendirilecektir.

Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.546)		
Tedbir 546.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Genç Beyinler Projesi ile devlet üniversitelerinde fizik, kimya, biyoloji ve matematik alanlarından tezsiz doktora eğitiminin tez aşamasında olan araştırma görevlilerine burs desteği verilerek yurt dışında araştırma yapma imkânı sağlanacaktır.
Tedbir 546.2. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek ürün yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Avrupa Araştırma Konseyi Projeleri Güçlendirme Destek Programı, yıl boyunca başvuruya açık olacak şekilde çağrıya açık olarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 546.3. Bilim alanlarında nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek ve araştırmacı insan gücü kapasitesini artırmak için genç araştırmacılara yönelik destek sağlanacak, ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Genç araştırmacıları kapsayacak yönde destek programının kapsamının genişletilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Uluslararası Anlaşmalar Çerçevesince Yurt Dışındaki Bilimsel Etkinliklere Katılımı Destekleme Programının başvuru/destek süreçleri yürütülecektir.
Toplum genelinde bilim, teknoloji, yenilik kültürünün yaygınlaştırılması, farkındalığın artırılması, bilim ve teknolojiye olan merakın teşvik edilmesi ve nitelikli insan kaynağının erken yaşlardan itibaren geliştirilmesi teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.547)		
Tedbir 547.1. Bilim ve teknolojiye ilgili ve yetenekli çocuklara teknoloji atölyelerinde ücretsiz eğitimler ve etkinlikler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Deneyap Teknoloji Atölyelerinde teknoloji üretme yeteneği yüksek genç bireyleri yetiştirilmesi amacıyla verilen teknoloji eğitimlerine devam edilecektir.
Tedbir 547.2. Bilim ve teknoloji alanında fuarlar, yarışmalar, festivaller, sergiler, etkinlikler ve atölyeler düzenlenmeye devam edilerek teknoloji farkındalığının artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığınca yürütülmekte olan çağrı programlarına devam edilecektir.
Araştırma altyapılarının öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Araştırma altyapılarının başta öncelikli sektörler ve kritik teknolojiler olmak üzere Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik teknoloji alanlarında araştırma altyapısı projelerinin kurulumuna ve geliştirilmesine devam edilecektir.

Tedbir 548.2. 5550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında sağlanan destekle altyapıların performansları dikkate alınarak artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamındaki mevcut altyapıların destek ve ölçme süreçlerine devam edilecek ve raporlanacaktır.
Tedbir 548.3. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kapsamında yükseköğretim kurumları bünyesinde kurulan uygulama ve araştırma merkezleri, teknolojik araştırma merkezlerinin faaliyetleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uygulama ve araştırma merkezleri ile teknoloji araştırma merkezlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik mevzuat ve kapasite çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 548.5. Araştırma altyapılarının sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik amaçlarla hizmetlerden elde edilen veri tabanı çeşitli geçmişe dönük etkinlik ve faydasının artırılmasına yönelik araştırma altyapılarının ulusal ihtiyaçlar kapsamında yönelik çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarının sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik hizmetlerden elde edilen veri tabanının ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 548.6. Ülkemizde kritik araştırma alanlarında faaliyet gösteren öncü araştırma altyapılarına yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik ve öncü araştırma alanlarında faaliyet yürüten öncü araştırma altyapılarına yönelik Türkiye Araştırma Altyapıları Yol Haritası belgesi hazırlanarak yayımlanacaktır.
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi odaklı, performans bazlı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, başta öncelikli sektörler olmak üzere sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıda etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, öncelikli sektörler, ileri ve kritik teknoloji alanları kavramına yoğunlaşacak, performans bazlı uygulamaları yaygınlaştırılacak ve ticarileştirmeye yönelik tüm süreci kapsayan tamamlayıcı destekler sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, TÜBİTAK	1. TENMAK Teknoloji ve Ürün Geliştirme Destek Programı kapsamında hidrojen teknolojileri ve yakıt hücresi ile karbon yakalama, kullanım ve depolama teknolojileri gibi alanlarda Teknoloji Hazırlık Seviyesi (THS) en az dört olan projelerin desteklenme sürecine devam edilecektir.
Tedbir 549.4. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik faaliyetlerine yönelik alternatif finansman mekanizmalarının çeşitlendirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında şirketlerin THS 5-9 aralığını kapsayan çalışmalarının desteklenmesi çağrıya çıkılacaktır. 2. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin yeşil dönüşüm sürecinde teknoloji ve yenilik ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çağrıya çıkılacaktır.

Kamunun yönlendirici ve kolaylaştırıcı etkin rolüyle, iklim dönüşümü destekleyen ve toplumsal zorluklara yönelik çözümler üreten ürün ve teknoloji platformlarının yaygınlaştırılması ve etkisinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.550)		
Tedbir 550.2. Üniversite, özel sektör ve kamu işbirliğinde geliştirilen platformlara yönelik temel araştırmaların nihai ürüne kadar olan süreci kapsayan destek modelleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında özel sektör önderliğinde, üniversite ve kamu işbirliğiyle iklim dostu Ar-Ge ve Yenilik Platformları oluşturulacak. Bu platformlar aracılığıyla Ürün eşleştirme Yol Haritaları (ÜYH) hazırlanarak yeşil dönüşüme yönelik Ürün veya Ürün grubu geliştirilmesine yönelik Ürün eşleştirme Programları (ÜPG) desteklenecektir
Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasındaki işbirlikleri yoluyla bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapılarının kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.1. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge merkezleriyle işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ülkemize potansiyel yüksek araştırma projelerine sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Mükemmeliyet Merkezi Destek Programı kapsamında açılacak çağrılarla araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformları desteklenecektir.
Tedbir 551.2. TÜBİTAK, TÜSEB, TENMAK başta olmak üzere kamu kurumları bünyesindeki araştırma merkezlerinin etkinliği ile birlikte ve ekosistemdeki diğer paydaşlarla işbirlikleri artırarak yeni teknoloji ve ürünler geliştirilmesine yönelik projeler yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜSEB, TENMAK, Üniversiteler	1. Araştırma merkezleriyle TÜSEB altyapılarının ortak kullanımlarını yaygınlaştırmak ve yeni teknoloji ve ürünler geliştirmesi amacıyla kamu kurumları, özel sektör ve üniversitelerle işbirliği protokolleri oluşturulacaktır
Tedbir 551.3. Teknoloji Transfer Ofislerinin (TTO) kurumsal yapıları analiz edilerek etkinliğinin, verimliliğinin ve insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak ve performans bazlı destekler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Teknoloji Transferi Profesyoneli Çağrısında desteklenen projelerin performans göstergeleri izlenecektir.
Tedbir 551.5. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik projesi yürüten alan veya araştırma altyapılarıyla işbirliği yapan özel sektör firmalarına yönelik finansman desteği sağlanması üzere mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarına Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programı ve Patent Lisans çağrısı özelinde eğitimler verilecektir.

Tedbir 551.6. Üniversite, sanayi ve kamu işbirliğine yönelik mevcut veri tabanlarının etkinliği analiz edilerek araştırma alanları, sektör, yaşam, firma yetkinlikleri gibi bilgileri içeren veri tabanları ve platformlar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Tamamlanmış akademik araştırma projeleri yurtdışı temsilcilikleri ve sanayi ile işbirliği imkânı sağlamak amacıyla bir eşleşme platformu oluşturulacaktır.
Yeni ve derin teknolojik ürünlerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, mevzuat iyileştirmesi yapılacak ve desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.552)		
Tedbir 552.1. Öncelikli sektörler başta olmak üzere firma iş birlikleri yüksek teknoloji Ar-Ge ve ticarileştirmesinin desteklendiği Sanayi Yenilik Ağı Mekanizması Programı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında ağlaşık Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetler desteklenecektir.
Tedbir 552.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patentle korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yoluyla Türkiye'de yerleşik firmalara aktarılmasına yönelik sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programının özel sektör tarafından etkin kullanılabilmesi için eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 552.4. Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen araştırma faaliyetlerinin ticarileştirilmesine yönelik mevzuat ve uygulamalar geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin kendi adlarına tescil ettirdikleri FSMB'lerin etkinliğinin artırılması için yasal düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 552.5. Öncelikli sektörlerde ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının iş birlikleriyle geliştirilmesi ve kamu alımlarının etkin bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kamu kurumlarında ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihaz ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının iş birlikleriyle geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.
Yenilikçi girişimcilik desteklenecek, büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri artırılacak ve büyük firmaların sektörlerindeki yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.553)		
Tedbir 553.1. Yenilikçi, teknoloji-bazlı yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilecek ileri aşama firmalarının kurulumu ve ölçeklenmesine yönelik destekler sağlanacak ve girişim sermayesi fon kaynakları çeşitlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı kapsamında çağrılar açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecek, öncelikle erken aşama tabanlı destek sağlanacaktır.

Tedbir 553.2. Bir milyar dolar ve üzeri değerlendirmeye sahip firma alımı adayı ve uluslararası rekabet gücü yüksek teknoloji girişimlerinin kurulması ve gelişmesi özendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Türkiye'nin cazibesi ve küresel ölçekte rekabet potansiyeli yüksek teknoloji çekirdeklerini desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 553.4. Büyük firmaların tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin Ar-Ge projelerinin yönlendirilmesine ve eş finansmanın sağlanmasına yönelik yürütülen destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sermaye şirketlerinin Ar-Ge tabanlı işbirlikleri yapabilmelerine yönelik işbirliği platformunun oluşturulması amacıyla genelsinirli olarak gerçekleştirilecek ve platform devreye alınacaktır.
Tedbir 553.5. Yenilikçi ve yüksek teknolojili ürün ve hizmet geliştiren ilk aşama firmaların yönetilik desteği de dâhil olmak üzere aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. BİGG+ kapsamında KOBİ'lerin ticarileşme performanslarının artırılmasına yönelik mevcut yönetilik süreçleri devam ettirilecektir. 2. Teknoloji tabanlı erken aşama girişimcilik desteklerinden yararlanmış girişimlerin hibeyle ve uluslararası pazara açılması hedefleri kapsamındaki ihtiyaçlarına yönelik çağrıya dönük başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir.
Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte öncül araştırma ve teknolojiler teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.554)		
Tedbir 554.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı çerçevesinde TRH 1-4 aralığındaki Ar-Ge faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 554.2. Yüksek katma değerli, orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünlerle hammaddesi ülkemizde olan ürünlerin yerli imkân ve kabiliyetlerle geliştirilmesine yönelik destekler artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Hibe Programı kapsamında desteklerine süreçlerine devam edilecektir.
Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından ikili, bölgesel ve çok taraflı işbirliklerini geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.555)		
Tedbir 555.1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında küresel ve bölgesel ortak araştırma programlarından etkin bir şekilde faydalanılacak ve uluslararası karar alma mekanizmalarında ülkemizin güçlü temsili sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Küresel ve bölgesel nitelikte olan çok taraflı işbirliği platformlarına ve ortak araştırma çağrılarına dâhil olunacak, uluslararası kuruluşların karar alma organlarında temsiliyet sağlanacaktır.

Tedbir 555.2. AB Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programlarına ilişkin projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları devreye alınacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin Ufuk Avrupa programından yararlanma kapasitesinin artırılmasına yönelik ücretsiz bilgi günü, konferans ve çalıştay gibi faaliyetler düzenlenecektir. 2. AB Çerçeve Programlarına katılım sayısının ve başarılı projelerin niteliğinin artırılması hedefiyle destek ve ödül programları yürütülecektir.
Tedbir 555.3. Uluslararası araştırma altyapılarına iş birliklerine katılım konusunda mevcut ve mevzuat uygulamaları iyileştirilerek bu konuda iş birliklerine katılım artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK	1. Araştırma Altyapıları için Avrupa Strateji Forumu (ESFRI) ve Avrupa Araştırma Altyapıları Konsorsiyumları (ERIC) faaliyetlerine katılım sağlanacak, ülkemiz altyapılarının bu işbirliği ağlarına entegre olması için girişimler artırılacaktır. 2. SESAME Elektron Hızlandırıcısına Türk bilim insanlarının kullanım önceliğine sahip olacağı Yumuşak X-ışını demet hattı ve deney istasyonunun inşaatı ve SESAME'ye entegrasyon çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 555.4. Stratejik ülkelerle ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla birlikte ikili işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Sağlık teknolojileri, uzay teknolojileri, yan iletken teknolojileri, nadir toprak elementleri ve kutup araştırmaları gibi stratejik alanlarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri geliştirilerek sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.556)		
Tedbir 556.1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, tanı kiti gibi sağlık teknolojilerinde Ar-Ge projeleri ile katma değer yaratabilecek ürünlerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, tanı kiti gibi sağlık teknolojilerine yönelik ürün odaklı projeler desteklenecektir. 2. Yapay zekâ tabanlı sistemler ve bilgisayar destekli tanı sistemleri kapsamında olan tıbbi cihaz alanında katma değer yaratabilecek ürünlerin geliştirilmesinde ulusal kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak ortak projelere imza atılacaktır.

Tedbir 556.2. Başta Ay Araştırma Projesi ile yerli ve milli uydu geliştirme projeleri olmak üzere ülkemizin uzay alanında teknoloji üretme kabiliyeti artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Türkiye Uzay Ajansı, Üniversiteler	1. Ay Araştırma Projesi kapsamında uzay araçlarına yönelik tasarım ve alt sistemlerin yerli imkânlarla geliştirilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. TÜBİTAK Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü bünyesindeki temiz oda, operasyon merkezi, anten, elektrik tahrik ve otonom sürüş test altyapıları geliştirilmeye devam edilecektir. 3. Yüksek Çözünürlüklü Tekno Uydu Geliştirilmesi Projesi kapsamında kritik tasarım aşaması tamamlanacak, Projeden kritik alt sistemlerin yerli ve milli olarak geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 556.3. Çip endüstrisinde Ar-Ge, tasarım, üretim ve ekosistem kabiliyetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. TÜBİTAK BİLGEM bünyesindeki mevcut altyapı geliştirilerek ülkemizin bu alandaki kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 556.4. 2023-2035 yılarını kapsayan Ulusal Kutup Bilim Stratejisi hedefleri doğrultusunda, her yıl Ulusal Kutup Bilim Seferleri (TAE ve TASE) ile sahada kutup bilimleri alanında temel ve eğitim ve farkındalık faaliyetleri düzenlenerek, kutup araştırmalar üzerinden insan kaynağının artırılması çalışmaları gerçekleştirilecek ve kurumsal altyapı geliştirilerek ülkemizin bu alandaki kutup bilgisinde de düşünülmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Dokuzuncu Ulusal Antarktika Bilim Seferi (TAE - IX) düzenlenecek ve bilimsel projeler yürütülecektir. 2. Beşinci Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi (TASE - V) gerçekleştirilecek ve bilimsel projeler yürütülecektir.

Ülkemizde Millî Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, hidrojen teknolojileri, yenilenebilir enerji teknolojileri, batarya teknolojileri, genom düzenleme, karbon yakalama, kullanma ve depolama teknolojileri, yeni nesil nükleer reaktörler, füzyon, kuantum, algılayıcı teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gerekli Ar-Ge altyapısının tesis edilmesi ve ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.557)

Tedbir 557.1. Kritik teknoloji alanlarında ülkemizin teknoloji üretme kapasitesini geliştirmeye yönelik projeler desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TEYDEB, Üniversiteler	1. Ar-Ge ve yenilik merkezleri, öncelikli teknolojiler (yapay zekâ ve yapay zekâ, hidrojen teknolojileri, batarya teknolojileri gibi kritik öncelikli alanlar) öncelikli olarak kapsayacaktır. 2. Yüksek teknoloji alanlarında açıklanacak çağrılarla ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların, malzemelerin ve hücrelerin geliştirileceği projeler desteklenecektir.

Tedbir 557.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi kapsamında belirlenecek teknoloji tabanlı ulusal girişim başlıkları ile inovatif, duyulan diğer stratejik teknolojiler için yol haritaları hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, TUBITAK	1. Hedef 2053 Net Sıfır Emisyon: Ar-Ge ve Yenilik Ağları çerçevesinde belirlenen 23 ulusal girişim başlığında teknoloji yol haritası çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 557.3. Ülkemiz için stratejik konularda kamu politikalarının geliştirilmesi sürecinde faydalanılmak üzere bilimsel temelli araştırma raporlarının oluşturulmasına yönelik sosyal ve beşeri bilim araştırma ve geliştirme faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Kurumlar	1. Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Tüketici Araştırma Programı kapsamında bilimsel araştırma projeleri desteklenecektir. 2. Kamu kurumlarıyla işbirliği içerisinde çağrılara açık olarak politika yapımına katkı sağlayacak projeler desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (4)	Yüzde	1,32	1,44	1,57
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	51,4	63,2	64,1
Tam Zamanlı Eşdeğer (TZE) Ar-Ge Personeli Sayısı (4)	Kişi	272 638	300 000	330 000
Tam Zamanlı Eşdeğer (TZE) Araştırmacı Sayısı	Kişi	215 515	262 000	288 000
Tam Zamanlı Eşdeğer (TZE) Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	58 344	66 141	70 422
Hakemli Dergilerdeki Yayın Sayısı	Adet	75 335(5)	82 000	87 000

(1) TUİK, Sanayi İşletmelerde Ar-Ge Anketi, 2021.

(2) 2024 yılında 10. Sanayi Strateji Belgesi, (3) Bu yıllarda yürütülecek Ulusal Yenilik Stratejisi ve Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu performans göstergelerinde yer alacaktır. (4) 2023 yılı Sanayi Strateji Belgesi Gösterge Verisidir.

2.2.3.4. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2022 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,7'sini, istihdamın yüzde 70,6'sını, ihracatın yüzde 31,6'sını oluşturmaktadır. Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2022 yılında yüzde 26,8'e yükselmiştir. KOBİ'lerin rekabet gücünün geliştirilmesi, yetkin insan kaynağına ve finansmana erişimlerinin kolaylaştırılması, yenilikçilik becerilerinin artırılması, ortaklık ve proje geliştirme yeteneklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ortaklık yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkılar açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

TABLO II: 17- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	365 930	314 800	333 235	213 131	180 784
Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	59 558	111 893	125 556	68 771	75 512
Kurulan İşletme Sayısı	302 796	210 301	240 324	228 582	72 062
Kapatılan Şirket Sayısı	15 949	16 585	25 759	25 153	15 332
Kurulan Faaliyeti Sona Eren İşletme Sayısı	33 026	26 952	25 052	13 962	9 144
Kapatılan Limited Ve Anonim İşletme Sayısı	24 134	27 379	25 154	24 419	13 134
Kurulan Kooperatif Sayısı	632	599	1 063	1 134	1 750
Kapatılan Kooperatif Sayısı	46	67	1 155	1 060	640

Kaynak: Ticaret Sicili ve TUİK
(1) Ocak-Ağustos dönemi

Temmuz 2024 itibarıyla Sanatkârlık sistemi içinde kullandırılan KOBİ kredi miktarı 3,748 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 20,5'e yükselmiştir.

TABLO II: 18- Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifleri Kefalet Kredileri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Kefalet Kullandırılan Kredi Sayısı	1 153 892	1 158 462	1 093 456	880 823	809 025
Verilen Kefalet ve Yatırımlar Kredi Hacmi (Milyar TL)	57 120	77 123	90 130	131 [illegible]	246 777

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı dönemi

1 Ocak 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5083 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı gereğince, 2023 yılı içerisinde esnaf ve sanatkârlara yüzde 50 faiz indirimli veya faizsiz kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. 31 Ağustos 2024 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkâr sayısı 809.025'e, kredi bakiyesi ise 246,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2024 yılında da devam ederek Ağustos 2024 dönemi sonunda kefalet kullandırımı 10,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz kaynaktan sağlanan kefaletlerle birlikte toplam 6.200 KOBİ'nin, 7.596 kredi talebi değerlendirilerek 22,2 milyar TL krediye karşılık 18,7 milyar TL kefalet desteği verilmiştir.

KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması amacıyla tasarlanan İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla toplam 19 bin firmaya 7,2 milyar TL krediye karşılık 5,7 milyar TL tutarında 20 bin kefalet işlemi yapılmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler nedeniyle Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa illerinde faaliyet gösteren işletmelerde hasar ve gelir kaybı meydana gelmiştir. Deprem bölgesinde faaliyet gösteren mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için Dünya Bankası ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansından (JICA) kredi temin edilmiş ve Deprem Sonrası Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Canlanması Destek Programı uygulamaya alınmıştır. Destek programı kapsamında toplam 52.036 işletmeye hasar durumları dikkate alınarak 17 milyar TL destek ödemesi yapılmıştır.

Avrupa Birliği ve Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanan fon kapsamında 2022 ve 2024 yıllarında toplam 1.709 işletmeye 585 milyon TL destek sağlanmıştır.

TABLO II: 19- KGF AŞ Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

		2020	2021	2022	2023	2024 (1)
KGF AŞ Öz Kaynak	İşletme Sayısı	6.527	7.882	9.191	6.944	1.944
	Kefalet Tutarı	1.167	10.571	3.171	7.127	4.148
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	1.946	3.270	2.330	1.314	2.709
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	2.117	4.215	2.962	12.697	3.715
Hazine Kaynaklı Kefalet	İşletme Sayısı	221.145	44.414	96.174	59.137	2.478
	Kefalet Sayısı	226.510	50.223	56.058	65.200	3.075
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	159.122	11.212	67.284	150.220	12.502
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	259.534	13.183	78.159	174.196	12.425
Toplam	İşletme Sayısı	227.184	54.264	79.619	66.236	5.434
	Kefalet Sayısı	227.677	60.741	68.281	72.327	7.223
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	161.068	14.482	69.614	152.534	15.178
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	261.651	18.218	81.121	187.893	16.126

Kaynak: KGF AŞ
(1) 2024 Ağustos Sonu İtibarıyla

KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu 2023 yılından itibaren Findeks platformu üzerinden de erişime açılmıştır. İşletmeler yalnızca kendi raporunu çoğu, ayrı zamanda ilgili işletme yetkilisinin onay vermesi durumunda diğer işletmelerin de raporunu temin edebilmektedir. 2019-2023 dönemi verilerini içeren KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu'nun yeni versiyonu hazırlanarak Ağustos 2024 itibarıyla erişime açılmıştır.

TABLO II: 20- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2021 İşletme Sayısı	2021 Destek Tutarı (Bin TL)	2022 İşletme Sayısı	2022 Destek Tutarı (Bin TL)	2023 İşletme Sayısı	2023 Destek Tutarı (Bin TL)	2024 (1) İşletme Sayısı	2024 (1) Destek Tutarı (Bin TL)
[illegible]	1.177	100.958	529	45.401	61	5.420	1	424
[illegible]	3	1.134	-	-	-	-	-	-
[illegible]	1.057	3.564	7	222	1	32		
[illegible]	1.494	10.294	19	1.612			-	-
[illegible]	469	32.228	139	19.716	1.481	97.105	1.242	104.822
[illegible]	3	42	-	-	-	-	-	-
[illegible]	2	1.742	1	1.491				
[illegible]	43	41.268	17	9.125	17	12.178	12	11.385
[illegible]	116	17.716	43	14.464	51	11.547	37	8.763
[illegible]	21.368	418.312	11.791	322.580	11.781	369.239	8.776	420.479
[illegible]	44	12.595	92	11.649	72	18.339	17	11.755
[illegible]	4.675	144.154	22.268	69.476	2.467	112.561	1.127	51.127
[illegible]	10.173	177.395	12.535	172.513	9.167	173.711	3.127	56.514
[illegible]	811	17.861	1.063	17.379	1.049	12.701	569	11.143
[illegible]	3	1.995	17	11.206	17	9.511	14	11.776
[illegible]	2	52	8	155	3	45	1	189
[illegible]	1.3	25.215	466	24.721	1.415	21.354	1.251	22.143
[illegible]			35	914	172	12.514	134	21.212
[illegible]	-	-	90	2.745	105	12.758	61	4.612
[illegible]					43	11.122	14	1.471
[illegible]							2.917	57.160
Toplam (2)	53.083	3.703.334	38.624	3.573.369	28.696	3.382.338	21.337	3.888.966

Kaynak: KGF AŞ
(1) 2024 Ağustos Sonu İtibarıyla
(2) Yeni [illegible] Destek Programları Nedeniyle Toplam Destek Sayısı Farklılık

KOSGEB tarafından 2024 yılında uygulanmaya başlanan 2 milyon TL üst limitli Girişimci Destek Programı ile girişimciler desteklenmektedir. İmalat sanayii, yazılım, danışmanlık, bilgi ve iletişim hizmetleri ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler İş Geliştirme Desteği kapsamında sunacakları projeler için 1.650.000 TL'ye kadar geri ödemeli destek alabilmektedir. KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde faaliyet gösteren tüm girişimciler İş Kurma Desteği kapsamında desteklenmektedir. Bu desteklerde genç, kadın, engelli, gazi ve birinci derecede şehit yakını girişimcilere ayrıcalık tanınmaktadır.

2024 yılında yeni Acil Durumlar Kredi Faiz Desteği uygulamaya alınmamış olup 2024 yıl sonasında uygulanan kredi faiz desteklerine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

TABLO II: 21- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
İşletme Adedi	14.544	5.109	5.224	10.756	303
Kredi Hacmi (Bin TL)	1.149.687	399.648	227.814	3.260.191	301.929
KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)	157.692	72.676	33.360	677.906	177.776

Kaynak: KOSGEB
(1) Ocak-Ağustos dönemi

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından çevrimiçi olarak Geleneksel ve İleri Girişimcilik Eğitimleri ücretsiz olarak sunulmaya devam edilmektedir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

KOSGEB tarafından TEKMER Destek Programı kapsamında kurulan TEKMER'ler; girişimcilere ve işletmelere iş kurma süreçlerinde iş geliştirme, mali kaynaklara erişim, yönetim, danışmanlık, yönlendirme, ofis ve ağlara kabulün gibi hizmetlerin sağlandığı yerlerdir. Eylül 2024 itibarıyla Destek Programı kapsamında 35 TEKMER başvurusunun desteklenmesine karar verilmiş ve 28 TEKMER kurulmuştur.

TABLO II: 22- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	116.775	100.476	104.093	113.412	61.089
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	27.126	32.382	31.941	21.739	13.451

Kaynak: KOSGEB
(1) Ocak-Ağustos dönemi

TUBİTAK teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli istihdamı sağlama potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürülmesi amacıyla, girişimcilerin fikir aşamasından pazara kadar olan faaliyetlerinin desteklenmesi doğrultusunda hibe destek şeklinde başlatılan Bireysel Genç Girişimci (BİGG) Programında değişikliğe gidilerek yatırım tabanlı destek verilmeye başlanılmış ve destek üst limiti 150 bin TL'den 900 bin TL'ye çıkarılmıştır. 2023 yılında Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları yürürlüğe girmiş ve bu kapsamda Türkiye Kalkınma Fonu ile BİGG Fonu kurulmuştur. 2023 yıl Mart ayında Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı çağrısına alt tematik alanda çıkılarak 2.865 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 157 girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir. 2024-1 BİGG Yatırım Çağrısı kapsamında alt tematik alanda 1.917 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 217 girişimin desteklenmesine karar verilmiştir. Bu firmalar için şirket kuruluşu süreçleri devam

etmektedir. 2024-2 BİGG Yatırım Çağrısı kapsamında altı tematik alanda 1.768 iş fikri başvurusu alınmış olup panel değerlendirmeleri devam etmektedir.

TABLO 11: 23- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Başvuru Sayısı	3.067	4.933	3.487	2.894	1.588
Desteklenen Girişimci Sayısı	272	292	283	67	2.912)
Destek Miktarı (Milyar TL)	370	103	93	58	210,1)

Kaynak: TÜBİTAK

(1) Devam eden dönem.

(2) Destek kararına ilişkin Cumhurbaşkanı Kararı'nın 26 Ocak 2024 tarihli ve 7 sayılı mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından 2024 Ocak-Şubat döneminde başvuru yapan girişimcilere destek kararı verilmiştir.

(3) Yıl içerisinde sonuçlanan Başlangıç Girişimcilik Projeleri (BİGG) çağrılarına ait 2024 yılı ilk değerlendirme sonuçlarını ifade etmektedir.

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin 2 Haziran 2021 tarihli 4051 sayılı Cumhurbaşkanı Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerde 2,5 milyon olan mevcut istihdamın 3,5 milyona çıkarılması öngörülmektedir.

Yatırımcılarımıza uluslararası standartlarda yatırım ortamı sağlayan OSB'lere, küçük sanayiciye daha sağlıklı koşullarda çalışma ve kendilerini geliştirme imkânı sağlayan küçük sanayi sitelerine (KSS) ve yatırımları ülkemize yönlendirmek amacıyla endüstri bölgelerine (EB) ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2024 yılında üç OSB'ye (Çorum İskilip, Edirne Uzunköprü, Atatürk, Gaziantep Nurdağı) tüzel kişilik kazandırılarak toplam OSB sayısı Eylül 2024 itibarıyla 362'ye ulaşmıştır. Kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 229'a çıkmış, KSS sayısı ise 497 olmuştur. Eylül 2024 itibarıyla toplamda ilan edilmiş 45 endüstri bölgesi bulunmaktadır. Planlı sanayi bölgelerinin yeşil ve dijital dönüşüme uygun yapılanması sağlanarak yatırımcıların yatırım ve ihtiyaçlarının hızlı ve ekonomik olarak karşılanabilmesine yönelik çalışmalar yürütülmekte olup OSB ve KSS projeleri için (kamulaştırma hariç) 2024 yılında yaklaşık 6 milyar TL olan başlangıç ödeneğinin 2025 yılında 15 milyar TL'ye çıkarılması öngörülmektedir.

Eylül 2024 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) sayısı 104'e, faaliyette olanların sayısı 91'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 10.888'e yükselmiştir.

TABLO 11: 24- OSB ve TGB Bilgileri

	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Tahsis Edilmiş OSB Sayısı	181	211	230	335	344(2)
OSB'lerde Üretime Geçen Parsel Sayısı(3)	54.934	55.981	57.167	58.107	58.963
OSB'lerde Faaliyet Gösteren Firma Cirosu (Bin TL)	567.243.250	808.326.252	1.119.258.165	1.520.662.662	1.767.429
Faal TGB Sayısı	71	73	74	91	91
TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	7.338	7.901	8.422	10.071	10.888
TGB'lerde Faaliyet Gösteren Firmaların Cirosu (Bin TL)	99.158	121.879	150.216	510.033	1.112.769

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) Ocak-Eylül dönemi.

(2) Tahsis edilmiş OSB'ler.

(3) Yeni kurulan OSB'ler dâhil, üretime geçen kümülatif parsel sayısı.

(4) 2023 yılı verileri güncellenmiştir.

2024 yılı içerisinde OSB Uygulama Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerle OSB'lerin işleyişini hızlandırmak için OSB organlarının görevleri düzenlenmiş, dijital uygulamalar artırılarak bürokratik işlemlerin sadeleştirmeye gidilmiştir.

Türkiye teknoloji girişimciliği ekosisteminde 2023 yılında 350 yatırım turunda 692 milyon dolarlık yatırım yapılmış olup bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip firma sayısı ise yetiye ulaşmıştır. Girişimciliğin finansmanının güçlendirilmesi amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ana yatırımcısı olduğu Teknoloji ve İnovasyon Fonu (TİF) kurulmuş olup bu fon girişim sermayesi ekosistemini geliştirmek amacıyla hem teknoloji odaklı girişim şirketlerine yatırım yapmayı hedefleyen girişim sermayesi fonlarına hem de teknoloji ve yenilik odaklı ürün üreten, sistem geliştiren girişim şirketlerine doğrudan yatırım yapmaktadır. TİF aracılığıyla bu zamana kadar üç farklı girişim sermayesi fonuna 3,5 milyon avro taahhütte bulunmuş olup söz konusu fonlara 2,87 milyon avro yatırım yapılmıştır. Ayrıca doğrudan yatırımlar kapsamında TİF 6 farklı teknoloji şirketine yatırım yapmış olup bu şirketlere yaklaşık 3 milyon dolar kaynak aktarımı sağlamıştır.

Türkiye Tech Visa, teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip yetenekler ile yenilikçi iş modelleri ve teknolojiye dayalı çalışmaları olan teknogirişimlere özel bir davet programıdır. Yetenek transferinin devamı niteliğinde olan bu projede yeteneklerin yanında teknogirişim firmaları da kapsama alınarak genişletilmiştir. Bu program ile alanında başarılı yetenekleri ve teknogirişimleri Türkiye teknoloji ekosisteminin bir parçası olmalarının hızlandırılması ve ülkemizde faaliyet göstermelerinin kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda teknoparklara çağrıya çıkılmıştır. Çağrı sonucu belirlenen altı teknopark ile protokoller imzalanmıştır.

Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali (TEKNOFEST) kapsamında gerçekleştirilen girişim zirvesinde her yıl kemese girişimciler, yatırımcılar, mentorlar ve kurumsal firmalar bir araya getirilerek Türkiye girişimcilik ekosistemine katkı sağlanmaktadır.

İstihdam sağlayan, ithal ikameci üretim yapan, ihracat potansiyeli yüksek ve yeni teknolojiler ortaya koyarak yüksek katma değer sağlayacak girişimlere ve firmalara kaynak sağlamak üzere kurulan 500 milyon TL büyüklüğündeki Bölgesel Kalkınma Fonu ilk yatırımlarını 2023 yılında yapmıştır.

Yalın ve dijital dönüşüm uygulamalarını yerelleşik düşünce anlayışıyla bütüncül olarak koordine etmek, sanayi eğitim ve danışmanlık hizmetleri alanındaki mevcut eksikliklerini gidermek amacıyla Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri (Model Fabrikalar) Projesi başlatılmış ve Ankara, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Mersin, Adana, İzmir, Samsun ve Eskişehir illerinde söz konusu merkezlerin kurulum süreci tamamlanarak başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Tüm model fabrikalarda bugüne kadar toplam 508 firmada Değer Dönüşüm çalışması, 170 firmada yalın proje uygulama çalışması tamamlanmış, 550'den fazla firmaya deneyimsel eğitim verilmiş, 7300'ün üzerinde firmaya ise farkındalık eğitimi hizmeti sunulmuştur. Ayrıca Ankara, Bursa, Konya ve Kayseri illerinde yer alan model fabrikaların dijital dönüşüm altyapısı kurulum çalışmaları tamamlanmıştır. Denizli, Malatya, Kocaeli, Trabzon ve Tekirdağ illerinde beş yeni model fabrikanın kurulum işlemleri devam etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sisteminde KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörce önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sisteminin geliştirilmesiyle etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

KOBİ ve girişimlerin niteliklerini dikkate alan odaklı politikalar aracılığıyla finansmana erişim imkânlarının, kurumsal gelişim düzeyinin ve verimliliklerinin artırılması, yenilikçilik kapasitelerinin ve ölçeklerinin büyütülmesi, sektörler arasında daha güçlü bir biçimde ve almalarının sağlanması, ihracat, yenilikçilik ve rekabetçilik düzeylerinin yükseltilerek daha etkin ve verimli olarak büyümeye ve istihdama katkılarının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ'lere yönelik beşeri sermaye güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.559)		
Tedbir 559.2. Örgün öğretimde girişimcilik müfredatı; finansal okuryazarlık, mevcut ve yeni dijital teknolojiler, e-ticaret, pazarlama gibi konulardaki müfredat güncellemeleri hızlandırılacak, uygulamalı girişimcilik eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Ortaöğretim öğrencileri için örgün girişimcilik eğitim kitabı hazırlanacaktır. 2. Meslek ve teknik ortaöğretim programlarına; girişimcilik, finans, dijital teknolojiler, e-ticaret, pazarlama, destek, işletme yönetimi ve kalite yönetimi ile ilgili yeterliliklerin entegrasyonu çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 559.3. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılacak mesleki eğitim merkezleri ve meslek liselerinin yer seçiminde OSB'leri merkezli planlama değerlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Meslek ve teknik eğitim merkezlerinin istihdam odaklılığını artırmak için sektör iş birliği ve sektöre entegre okul bazında iş birliği modelleri geliştirilecektir.
Tedbir 559.4. Teknoloji alanında ulusal ve uluslararası sanayi yetenekleriyle yenilikçi modellerin ve yüksek teknolojiye dayalı girişimlerin oluşturulması için yetkinlik merkezleri kurulacak ve uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Diğerleri	1. Teknoloji alanında ulusal üniversitelerle sanayi kuruluşları ile yenilikçi iş modellerine ve yüksek teknolojiye dayalı girişimlerin oluşturulmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
KOBİ'ler, ölçeğini büyütmesi, sürdürülebilir bir yapıya kavuşması ve küresel düzeyde daha rekabetçi bir konum kazanması amacıyla desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.1. KOBİ ve girişimlerin hızlı büyüme, teknoloji odaklı ihracat yapma, yüksek teknoloji alanında faaliyet gösterme, yeni iş artırma gibi önemli dönüşümünü odaklı bir yaklaşımla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin altyapıları ve sunduğu imkânlar desteklenerek yönlendirilecek, Ar-Ge, tasarım ve yenilik kapasitesi güçlendirilecektir. 2. Ölçek büyütme potansiyeli yüksek işletmeler kapasitelerini geliştirmek üzere desteklenecektir. 3. Tamamlanmış Destek Programı kapsamında kurulmuş firmalar desteklenecektir.

Tedbir 561.6. Teknoloji firmaları tarafından oluşturulan ürünlerin DMO bünyesindeki Tekno Katalog platformu gibi araçlara entegrasyonunu sağlayarak bu ürünlerin ticarileşme ve markalaşma süreçleri hızlandırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DMO, TUBİTAK	1. Tekno Katalog Platformu girişimcilerin kamu alımları yoluyla ticarileşmesinin sağlanması amacıyla yüksek teknoloji ve yenilik, ekosistem, girişimcilik ocaklarında geliştirilmeye devam edilecektir. 2. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren teknoloji firmalarına yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetleri sürdürülecektir.
Finansmana erişim kolaylaştırılacak, alternatif ve yenilikçi finansman yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.562)		
Tedbir 562.1. Yatırım bankacılığı, kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı, melek yatırımcılık gibi alternatif ve yenilikçi finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımları yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Alternatif finansman kaynaklarının ve yöntemlerinin geliştirilmesi ile kullanımının yaygınlaştırılması konusunda ilgili kurumlarla çalışmalar yürütülecektir. 2. KOBİ'lerin krediye erişimde karşılaştıkları temel sorunların çözümüne yönelik olarak Kredi Garanti Fonu ile çalışmalar yürütülecek, yeni kurulmuş olan kredi garanti kuruluşları ile de işbirlikleri oluşturulacaktır. 3. Alternatif finansman yöntemleriyle ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla KOBİ'lere ve girişimcilere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir. 4. Yatırım bankacılığı, kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı, melek yatırımcılık gibi alternatif ve yenilikçi finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımları yaygınlaştırılacaktır. 5. Teknoloji İnovasyon Fonu ile teknoloji odaklı girişimlerin finansmana erişimi konusunda doğrudan yatırım ve fonların fonu yatırımı ile destek sağlanacaktır. 6. Kitle fonlaması, bireysel katılım sermayesi, girişim sermayesi gibi alternatif finansman kaynaklarının kullanımını Teknogirişim Kümeyi gündemine alınarak bu kaynakların çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
KOBİ'lerin İhracatı	Milyar Dolar	78,8	88	95
İmalat Sanayinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin İhracatındaki Yüksek Teknolojinin Payı	Yüzde	1,2	1,4	1,7
Ciroya Göre Orta Büyüklükteki KOBİ Sayısı (4)	Adet	40 726	45 000	50 000
KOBİ'lerin Katma Değer Yaratan Sektörlerdeki Ar-Ge Harcamalarındaki Payı	Yüzde	28,8	31,0	32,0
Yıllık Gayrisafi Yatırım Büyüklüğü	Milyar Dolar	0,9(5)	1,0(5)	1,5
Bir Milyar Dolar Değerdeki Aktif Firma Sayısı	Adet	7(5)	8(5)	10

(1) Cari fiyatlarla ve Orta Vadeli Mali Plan'daki hedeflerle uyumlu olacak şekilde 2023
(2) Tahmini gerçekleşme
(3) Hedefler
(4) Çalışan sayısına göre 50'den az kişi çalıştıran ve aktif büyüklüğü yıllık bilançolarına göre 100 milyon TL'den az olan işletmeler
(5) Sabit 2021 Dolarına göre

2.2.3.5. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ocak-Ağustos 2024 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yerli patent başvuru sayısında yüzde 0,4 artış, yerli faydalı model başvuru sayısında yüzde 18 düşüş, yerli marka başvuru sayısında yüzde 2,5 düşüş, yerli tasarım başvuru sayısında ise yüzde 26,7 düşüş kaydedilmiştir. Faydalı model ve tasarım başvurularında yaşanan düşüşün en önemli nedeninin, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullardan gerçekleştirilen başvuru sayısındaki azalmadan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 1.632 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 589 coğrafi işaret başvurusunun inceleme süreci devam etmektedir. AB'de tescilli coğrafi işaretli ürün sayısı 76'ya ulaşmış olup bunlar Antep Baklavası, Aydın İncir, Aydın Kestanesi, Aydın Memecik Zeytinyağı, Antakya Künefesi, Arabacı Sarımsağı, Ayaş Domatesi, Bayramiç Beyazı, Bingöl Balı, Bursa Siyah İnciri/Bursa Siyahı, Bursa Şefkatiye, Çağlayancerit Cevizi, Edremit Zeytinyağı, Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini, Ezine Peyniri, Gemlik Zeytini, Giresun Tombul Fındığı, Huyuk Çilleği, Malatya Kayısısı, Maraş Tarhanesi, Milas Zeytinyağı, Milas Yağlı Zeytini, Osmaniye Yer Fıstığı, Safranbolu Safranı, Suruç Narı, Tuşköprü Sarımsağıdır. AB nezdinde dördüncü ülkede olmak üzere işlemleri devam eden 61 coğrafi işaret başvurusu ve altı geleneksel ürün adı başvurusu bulunmaktadır.

Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altında bulunan bitki çeşidi sayısı 2023 yılı sonu itibarıyla 2.491'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 49,8'dir.

2023 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) tarafından yayımlanan raporda, 2022 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada yerli patent başvurularında 12'nci, marka başvurularında dördüncü, tasarım başvurularında ikinci sırada yer alırken Avrupa'da yerli patent başvurularında yirmiüçüncü, yerli marka ve tasarım başvurularında ise birinci sırada yer almaktadır.

Uluslararası başvurular açısından değerlendirildiğinde Türkiye, WIPO tarafından yayımlanan 2023 yılı verilerine göre 1.914 patent başvurusuyla 14'üncü, 1.701 marka başvurusuyla 11'inci ve 737 tasarım başvurusuyla 10'uncu sıradadır.

Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) 2017 yılından bu yana WIPO nezdinde 24 uluslararası araştırma ve inceleme otoritesinden biri olarak faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda TÜRKPATENT, 2023 yılında 1.826 uluslararası araştırma raporuyla en fazla rapor düzenleyen ilk dokuz kurum arasında yer almıştır.

TABLO II: 25- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

					Ocak-Ağustos	
	2020	2021	2022	2023	2023	2024
Patent Başvuru Sayısı	18 705	17 566	15 656	16 433	8 415	9 028
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	44	46	47	53	51	49
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 627	4 490	5 565	5 400	2 698	3 701
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	97	98	97	98	97	98
Marka Başvuru Sayısı	170 592	191 779	212 635	231 149	112 072	126 620
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	91	92	93	92	91	93
Tasarım Başvuru Sayısı (1)	47 605	65 811	84 106	85 076	35 813	45 902
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	85	92	92	90	90	91
İslahlı Hakları Başvuru Sayısı	705	792	764	736	326	311
Yerli İslahlı Hak Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	45	54	52	49	54	51
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	451	577	523	385	222	224

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Fikri Ürünler ve Rekabet Kurumu
(1) Adet, Kaynak: EUIPO

Özellikle teknoloji firmaları başta olmak üzere fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün artırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla, ilkaşama firmalarının gerçekleştirdikleri buluşların, patent ve faydalı model başvurusuna dönüştürülmesinin sağlanması ve buluşların değerlemesinin teşvik edilmesi ve ilkaşama firmalarının teknoloji yeterlilik seviyesinin yükseltilmesi ve teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi amacıyla TÜRKPATENT PATİKA "Patentle, Ticarileştir ve Kazan Projesi" geliştirilmiştir. Bu proje kapsamında paydaş kurum ve kuruluşlarla çevrimiçi toplantılar düzenlenmiş ve işbirliği protokolleri oluşturulmuştur. Ayrıca projede yer alacak ilkaşama firmalarını belirlemesi için TÜRKPATENT internet sitesinde çağrıya çıkılmıştır.

TÜRKPATENT zaman ve mekândan bağımsız bir dijital akademi kurulması çalışmalarına Mayıs 2024'te başlatmıştır. 10 bin kişinin kullanımına sunulacağı ve sınai mülkiyete ilişkin 500 dakikalık etkileşimli ve animasyonlu içerikler, yazılı kaynakların ve podcastlerin yer alacağı platformun Kasım 2024 itibarıyla devreye alınması planlanmaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fikri haklar konusunda bilgi sahibi olmalarının sağlanması, fikri hak bilincinin yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi, Fikri Haklar konusunda

yetişmiş insan kaynağının ekosisteme kazandırılması ve Sınai Mülkiyet Danışma Birimlerinin daha etkin kullanılmasını sağlamak üzere IP Hiçşi projesi geliştirilmiştir. Projenin ilk ayağı olan IP elçilerinin belirlenmesi ve eğitimlerin verilmesi 2024 yılı son çeyreğinde. IP elçilerinin listelerde yapacakları sunumların ise 2025 yılının ilk yarısında tamamlanması planlanmaktadır. Projenin pilot olarak Ankara ilindeki 12 üniversitenin dâhil olmasıyla başlatılması ve en az 50 adet öğretim üyesi 2.500 öğrenciye sınai mülkiyet eğitimleri verilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) ile imzalanan işbirliği protokolü kapsamında IP Hiçşi projesi WIPO'ya iletilmiştir.

WIPO Akademisi ile ortak olarak Temel Sınai Mülkiyet Hakları çevrimiçi eğitim programının Türkçe tercümesi yapılarak WIPO platformunda tüm dünyaya açık şekilde erişimini sağlamak amacıyla tercüme ve kontrol çalışmaları sürdürülmektedir. İçeriğin 2025 yılında WIPO sitesinde yayınına başlanması hedeflenmektedir.

TÜRKPATENT ve WIPO işbirliği kapsamında akademisyen buluşlarının ticarileştirilmesi projesi kapsamında, pilot üniversite olarak belirlenen Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ve bölgede yer alan üniversitelerde bulunan akademik unvanı sırasıyla en üst 40'ı projeye dâhil olmuştur. 2024 yılının ilk yarısında KTÜ ile öncelikle çevrimiçi toplantılar gerçekleştirilmiş, akademisyen buluşları tespit edilmiş, sonrasında KTÜ ve bölge üniversiteleri rektörleri ile Trabzon ilinde bir toplantı yapılarak yol haritası belirlenmiştir. 2024 yılının son çeyreğinde belirlenen 40 akademik girişimci ile KTÜ ev sahipliğinde proje uygulanacak ve bu kapsamda WIPO ve TÜRKPATENT tarafından yüz yüze eğitimler verilecektir.

Türkiye'de faaliyet gösteren Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde sınai mülkiyet bilincinin oluşturulması ve buna bağlı olarak bu merkezlerin sınai mülkiyet başvurularının artırılması amacıyla hem Ar-Ge merkezleri hem de tasarım merkezlerine yönelik çevrimiçi toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılar sonrasında Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin sınai mülkiyet alanında yaşadığı zorluklar dikkate alınarak sınai mülkiyet kapasite geliştirme programları düzenlenmiştir. Bu kapsamda 2024 yılının ilk yarısında Ankara ve çevre illerde faaliyet gösteren tasarım merkezlerine yönelik fiziki eğitimler verilmiştir. 2024 yılı son çeyreğince hem Ar-Ge merkezleri hem de tasarım merkezlerine yönelik fiziki eğitimler belirlenmiş olan yol haritasına göre verilmeye devam edilecektir. Aynı zamanda TÜRKPATENT Akademide yer alan eğitimlerden Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde çalışanların da istifade etmesi sağlanacaktır.

Sınai mülkiyet haklarının ticarileştirilmesi süreçleri, özellikle sınai mülkiyet varlıklarının değer tespiti hizmetleri ile katkı sağlamak üzere kurulmuş olan Türk Sınai Mülkiyet Değerleme, Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. 2018 yılından bu yana koruyla ilgili farkındalığın oluşturulması, insan kaynağı yetiştirilmesi ve kapasitenin artırılmasına dair çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda özellikle ticarileştirme ekosisteminin canlandırılması, somut değere dönüşen sınai mülkiyet sayılarının artırılması amacıyla sınai mülkiyet haklarının yoğun olarak üretildiği üniversiteler, Ar-Ge merkezleri, teknoparklar ve iller ölçeğinde firma ile ilişki ve iş birlikleri geliştirilmektedir. Buna dair yapılar değerleme çalışmalarına ek olarak düzenli şekilde farkındalığın artırılmasına yönelik etkinlikler düzenlemektedir.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla tüm paydaşlara yönelik eğitim, danışmanlık, araştırma ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir.

2024 Ocak-Ağustos döneminde yapılan etkinliklerde Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde çevrimiçi ve yüz yüze olmak üzere 44 eğitim/seminer gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 2.200 kişiye eğitim verilmiştir. Ayrıca Telif Hakları Eğitim Merkezi bünyesinde başta yargı mensupları, akademisyenler, avukatlar, bilirkişiler, zabıta kuvvetleri, il denetim komisyon üyeleri, meslek birlikleri, sanatçılar olmak üzere 15 eğitim ve farkındalık faaliyeti gerçekleştirilmiş olup eğitimlerden faydalanan kişi sayısı 900'dür. Telif Hakları Eğitim Merkezi ve Türkiye Adalet Akademisi işbirliğiyle hâkim ve savcılara yönelik seminerler ile meslek birliği yöneticileri ve personeline yönelik eğitim programlarına önem verilmektedir.

TÜRKPATENT ve Bilgi Teknolojileri Kurumu işbirliğinde hazırlanan Temel Sınai Mülkiyet Hakları eğitim programına ilişkin videolar BTK Akademi sayfasında 2024 Ağustos ayı itibarıyla yayınlanmaya başlanmıştır. Eğitim sonunda tüm içeriğin görüntülenmesini müteakip değerlendirme testinde başarılı olan katılımcılara sertifika verilmektedir. Bu program sayesinde farkındalık oluşturma çalışmalarının hızlı bir şekilde geniş kitlelere eş zamanlı ulaşması mümkün olacaktır. Buna ek olarak 2022 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve TÜRKPATENT arasında imzalanan Sektör Kampüste işbirliği protokolü kapsamında yürütülecek faaliyetlerin sorumluluğu Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi tarafından üstlenilmiştir. 2024-2025 güz döneminde açılmak üzere Temel Fikri Mülkiyet Hakları Eğitimi konulu program için eğitim içeriği ve eğitim sonu kazanımları hazırlanmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yapılan eşleştirme sonucunda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin ilgili fakültelerinde seçimlik ders olarak açılmak üzere çalışmalar devam etmektedir.

Diğer taraftan, aynı dönemde fikri mülkiyet alanında yayın çalışmalarında farkındalık oluşturulması hususunda ilerlemeler sağlanmıştır. TÜRKPATENT ile TÜBİTAK arasındaki ortak çalışmalar kapsamında TÜBİTAK Bilim Çocuk dergisince 2024 Nisan ayından bu yana sınai mülkiyet alanında farkındalık oluşturmaya yönelik çerçek hazırlanmakta olup yedi yaş üstü çocuklara yönelik patent, marka, tasarım ve coğrafi işaret kavramları pedagojik formasyona uygun şekilde işlenmektedir.

Türkiye'de telif hakları alanında meslek birlikleri tarafından yürütülen lisanslama faaliyetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla, Eser, İcra, Yapım ve Yayınların Kullanılması ve/veya İletilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin güncellenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Yönetmelik değişikliğinde telif lisansı alacak mahallerin sınıflandırılması, lisans sözleşmelerinin yapılması ve tarife uyuşmazlıklarında oluşturularak uzlaştırma komisyonuna dair işleyiş gibi hususlarda ilgili tarafların görüş ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaktadır.

Telif hakları alanında meslek birliklerinin üyelik, dokümantasyon, lisanslama ve dağıtım süreçlerinin bir otomasyon sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi ve işlem bilgilerine ilişkin veri tabanı oluşturulması amacıyla oluşturulan Meslek Birlikleri Bilişim Sistemi (MEBİS), 40 binin yakın telif hakkı sahibine ve 2.241.588 esere ilişkin bilgiyi içermektedir.

Konaklama tesislerinin turizm işletme belgesi işlemlerinde, telif izinlerinin alındığını gösterir müzik lisans belgesinin sunulması yönündeki uygulama sayesinde telif lisansına sahip konaklama tesisi sayısı 12.786'ya ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmeler ışığında Türkiye'de faaliyet gösteren 27 meslek birliği tarafından 2022 yılında elde edilen telif geliri 436.199.085

TL iken, bu tutar 2023 yılında yaklaşık yüzde 134 oranında bir artışla 1.159.039.385 TL'ye yükselmiştir.

Telif haklarına dayalı kültür endüstrileri ile toplu hak yönetim kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik destekler sürdürülmüştür. Bu kapsamda meslek birliklerinin kurumsal kapasitelerinin ve lisanslama faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak Eylül 2024 itibarıyla 14 meslek birliğinin geliştirmiş olduğu 20 projeye mali destek sağlanmıştır.

Fikri mülkiyet, kültür endüstrisi ve kültür politikaları alanlarında araştırma ve eğitim faaliyetlerini yürüten üniversitelerde çalışmalar gerçekleştirilerek işbirliği yapılan üniversite sayısı 16'ya yükselmiştir.

WIPO Uzaktan Eğitim Programı kapsamında yer alan telif haklarıyla ilgili eğitim modüllerinin Türkçeye çevrilmesine ilişkin süreç başlatılmış olup anılan modüllerin sertifikalı uzaktan eğitim programlarında kullanılması öngörülmektedir.

81 ilin denetim komisyonu üyelerine yönelik eğitimlere düzenli olarak devam edilmekte, korsanla mücadele denetimlerinde daha güçlü bir işbirliğinin tesisi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Korsanlığın kaynağında engellenmesine yönelik olarak il denetim komisyonları, 2024 yılının ilk yedi ayında 754 operasyon gerçekleştirmiş ve bu operasyonlarda 55.769 korsan materyal ele geçirilmiştir.

Kitaplarda ve sinema-müzik eserlerinde kullanılması zorunlu olan bandrol, Türkiye'de korsanla mücadele bakımından en etkili uygulamalar arasında yer almaktadır. 2024 yılının ilk sekiz ayı itibarıyla 282.619.278 kitap bandrolü, 726.426 sinema-müzik-bilgisayar oyunu bandrolü olmak üzere toplamda yaklaşık 284 milyon bandrol satılmıştır.

TÜBİTAK tarafından uygulanan 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı çağrılarına Eylül 2024 itibarıyla toplam 70 başvuru alınmıştır. Bu başvurulardan 55'i için destekleme kararı alınmış, desteklenen 55 proje ile toplam 78 patent lisansa konu olmuştur. Destek kararı verilen projeler için toplam bütçe 59,3 milyon TL'dir. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı Ekim 2022 itibarıyla süresiz başvuruya açık hale dönüştürülmüştür.

Kültür ve Turizm Bakanlığı fikri mülkiyet sisteminin güçlendirilmesi ile kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kültür endüstrilerine yönelik projelere mali destek sağlamaktadır. Bu kapsamda, Eylül 2024 itibarıyla kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişiler tarafından sunulan 107 projeye mali destek sağlanmıştır.

Telif haklarına konu olan kültür endüstrilerine ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin çeşitlendirilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar kapsamında kültür endüstrilerinin önemli bir kısmını oluşturan Telif Haklarına Dayalı Endüstrilerin Ülke Ekonomisine Katkısının Ölçümüne İlişkin Rapor hazırlanmıştır. Söz konusu Rapor, ülkemizin mevcut durumunu ve potansiyelini göstermesi açısından önemli görülmektedir. TÜİK ile gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde söz konusu Raporda yer alan temel ekonomik göstergelerin yıllık olarak hazırlanarak kamuoyuna paylaşılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Fikrî mülkiyet hakları alanında yenilikçi fikir ortamının geliştirilmesi, hak sahiplerinin haklarının yurt içinde ve yurt dışında etkin şekilde korunması, uygulanacak desteklerle yenilikçiliğe ve katma değerli küresel marka oluşturulmasına imkân sağlanması ve hak ihlallerine karşı etkin mücadele edilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toplumda fikrî mülkiyet bilincinin artırılması ve yaygınlaşması sağlanacak, hedef odaklı eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.565)		
Tedbir 565.1. Fikrî mülkiyet hakları alanında farkındalığın artırılması için kamuoyuna, kullanıcılara ve hak sahiplerine yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. İlgili kurum ve kuruluşlarla yapılacak işbirliği ile eğitim modülleri ve içerikleri oluşturulacak ve yenilikçi eğitimler düzenlenecektir. 2. Öğrencilere yönelik ulusal düzeyde buluş ve tasarım yarışmaları ile seriler düzenlenecektir. 3. Sınai mülkiyet danışma birim temsilcilerine yönelik fiziki ve çevrimiçi eğitimler verilecek ve işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilerek artırılacaktır.
Tedbir 565.3. Fikir ve sanat eserlerine ilişkin davalara katkı sağlamak amacıyla öncelikli olarak mübaşirlik kademesinde görev yapacak yeterli ve sayıda olmak üzere yargı sürecindeki tüm paydaşlara yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Yargı süreçleriyle ilgili paydaşlara en az bir eğitim faaliyeti düzenlenecektir.
Tedbir 565.7. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumlarda görev yapan idareci ve öğretmenlerin fikrî mülkiyet bilgi düzeyini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) üzerinden fikrî mülkiyet hakları semineri düzenlenecektir.
Tedbir 565.8. Mühendislik ve temel bilimler alanında öğrenim gören öğrencilerin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yükseköğretim öğrencilerinin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 565.10. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Ar-Ge Merkezleri ve Tasarım Merkezlerine yönelik temalı sınai mülkiyet eğitim programları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yönetici ve çalışanlarına yönelik sınai mülkiyet eğitimleri verilecektir.
Telif haklarında toplu hak yönetim sisteminin geliştirilmesi ve ülke genelinde adil ve yaygın bir lisanslama sistemi oluşturulmasıyla telif gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.566)		
Tedbir 566.1. Meslek birliklerinin profesyonel yönetim ve insan kaynakları gibi alanlarda kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla meslek birliği yönetim kurulu organ üyeleri ile personeline yönelik periyodik eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek birlikleri yöneticileri ve personeline yönelik sınai mülkiyet eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 566.2. Ülke genelinde yaygın bir lisanslama sisteminin kurulabilmesi için toplu hak yönetimi ve meslek birlikleri konusunda kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TOBB, TESK	1. Ticaret ve esnaf odalarıyla işbirliği içerisinde kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır.
Ülkemizin fikri mülkiyet varlıklarının ekonomik değere dönüşümü hızlandırılacak, sektörel temelde ekonomik değer ölçümü yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.567)		
Tedbir 567.1. Telif haklarına dayalı endüstilerin ve alt sektörlerin ülke ekonomisine katkılarının ölçümü için temel ekonomik göstergeler ve istihdama katkının ölçülmesine yönelik çalışmalar yürütülecek, düzenli aralıklarla kamuoyuyla paylaşılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TÜİK	1. Telif haklarına dayalı endüstilerin yıllık ekonomik ölçüm raporu hazırlanarak kamuoyu ile paylaşılacaktır.
Tedbir 567.2. Ülkemizde telif gelirlerine ve telif ödemelerine ilişkin sağlıklı veri elde edilmesine yönelik mevcut durum analizi yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK	1. Telif gelirlerine ve telif ödemelerine ilişkin sağlıklı veri elde edilmesine yönelik mevcut durum analizi yapılacaktır.
Tedbir 567.5. Sınai mülkiyet varlıklarının değerlemesine ilişkin hizmet kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet sahibi taraflarla görüşmeler gerçekleştirilerek bu varlıkların değerlemesi başta olmak üzere, lisanslama süreçlerinde ihtiyaç duyulan teknik destek sağlanacaktır.
Tedbir 567.6. Sanayicilerin ve yatırımcıların fikri mülkiyet sahipleriyle eşleşmesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet hak sahiplerinin buluşlarını tanıtmak ve lisanslama faaliyetlerine aracılık yapmak üzere buluş tanıtım etkinlikleri yapılacaktır.

Tedbir 567.7. Ticarileşme potansiyeli yüksek patentlerin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. TURKPATENT tarafından ulusal ve uluslararası fuarlarda ayrılacak standlarda buluş sahiplerinin bulgularını sergilemelerine imkân sağlanacaktır.
Tedbir 567.9. Fikri mülkiyet varlıklarına ilişkin devir, lisans, teminat, rehin gibi hukuki işlemlerle ilgili süreçler sadeleştirilerek bu işlemlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Hukuki işlemlerle ilgili süreçlerin sadeleştirilmesi için mevcut durum tespiti yapılarak mevzuat hükümleri ve prosedürler gözden geçirilecektir. 2. Uygulamadaki ihtiyaçlar tespit edilerek, işlem süreçlerinin iyileştirilmesi konusundaki talep ve öneriler değerlendirilecektir. 3. Sicil kayıt sisteminin geliştirilmesi için alternatif uygulamalar tespit edilecektir.
Tedbir 567.10. Ülkemizin ihracat potansiyeli yüksek coğrafi işaretli ürünleri için uluslararası markalaşma stratejileri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. AB'ye ihracat potansiyeli en yüksek olan ürünlerin tespitine yönelik istatistiki veri toplanacaktır. 2. AB başvurularını yapacak kurumlara, başvuruların hazırlanmasına ilişkin teknik destek sağlanacaktır.
Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.569)		
Tedbir 569.1. Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Meslek Birlikleri	1. Meslek birlikleri mevzuatı geliştirilecektir.
Fikri mülkiyet haklarına yönelik destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.571)		
Tedbir 571.1. Sanayi kuruluşlarının sınai mülkiyet çıktılarının artırılması için destek ve stratejilerin oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Sanayi kuruluşlarının sınai mülkiyet çıktılarının artırılması için bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti verilecektir.
Tedbir 571.3. TÜBİTAK 1702 programı kapsamındaki desteklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. 1702 Patent Lisanslama destek çağrısı için firma bünyesinde yürütülecek Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi için mevzuatta değişiklik yapılacaktır. 2. 1702 desteği için bir eşleştirme platformu oluşturulacaktır.

Tedbir 571.4. Standarda esas patent süreçlerinin desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Bilgi ve İletişim Teknolojileri alanında Standarda Esas Patentler (SEP) konusunda kamuoyu, ilgili kamu kurumları, üniversiteler ve ilgili sektörde bilinçlenmesine yönelik etkinlik düzenlenecektir. 2. SEP'e dâhil edilebilecek nitelikte patentlerin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların ortaya çıkması için çalıştay düzenlenecektir. 3. Türkiye'ye giriş yapmış veya Türkiye önceliği patentlerle ilişkin bilgilerin verildiği SEP'ler listesi oluşturulacaktır. 4. YTUKK eylem planı kapsamında çalışmalar takip edilecektir.
Tedbir 571.5. Telif haklarına dayalı kültür endüstrileriyle toplu hak yönetim kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin ve kurumlarına faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.
Tedbir 571.6. Fikri mülkiyet varlıklarının değerlemesine ve ticarileştirilmesine yönelik devlet yardımları çerçeveden geçmiyorsa, kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. İlişkisiz firmaların sınai mülkiyet bilincinin ve inovasyon kapasitelerinin artırılması, sınai mülkiyet portföylerinin değerlemesinin yapılması ve buluşların ticarileştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmesi amacıyla oluşturulan proje kapsamında iş paketleri ve proje takvimi oluşturulacaktır. 2. Temel düzeyde sınai mülkiyet bilgilendirme seminerleri düzenlenecektir. 3. İlişkisiz firmalara periyodik ziyaretler gerçekleştirilecek ve her bir firmanın yol haritası belirlenerek eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 571.7. Türkiye merkezli markaların uluslararası düzeyde markalaşması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Patent Ofisi olarak Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde bulunan fiecelerle ilgili yer marka tescilleri için Madrid Protokolü kapsamında WIPO'ya sunulacak uluslararası başvurular ve sonrası işlemlere yönelik destek sağlanacaktır.

Fikri mülkiyet alanında her düzeyde nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.572)		
Tedbir 572.1. Fikri ve Sınai Haklar Dairesi Mahkemelerinin personel kapasitesi ve kalitesi geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri ve Sınai Haklar Mahkemelerinde görevli hâkimler için meslekî eğitim çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 572.4. Üniversitelerde ve TTO'larda fikri mülkiyet hakları alanında çalışanların sayısını ve niteliğini artırmaya yönelik önlemler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TUBİTAK	1. TGB Yönetim şirketlerine Teknoloji Transferi Profesyonel İstihdamını Destekleme Çağrısı hakkında bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 572.5. Gümrük personelinin fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik farkındalığı ve yetkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik gümrük personelinin farkındalığı ve yetkinliği artırılacaktır.
Tedbir 572.6. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişiler ve arabulucuların ve patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişilerin, arabulucuların, patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik eğitimler ve toplantılar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 572.7. Ülkemizde yerleşik gerçek ve tüzel kişilere uluslararası düzeyde hizmet sunacak fikri mülkiyet profesyonel ve Avrupa Patent Vekili sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Uluslararası düzeyde hizmet sunacak Fikri Mülkiyet Profesyonel ve Avrupa Patent Vekili sayısını artırmaya yönelik olarak Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde eğitim ve faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Kurumsal kapasite geliştirilecek ve işbirliği platformları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.573)		
Tedbir 573.3. Fikri mülkiyet uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk ve bilirkişi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İhtiyari arabuluculuk uygulamasının toplum tarafından daha bilinir kılacak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 573.4. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı sağlanacaktır.
Tedbir 573.5. Sınai mülkiyet tescil süreçleri, yapay zekâ teknolojileri kullanılarak hızlandırılacak, karar kalitesi artırılacak ve başarılı uluslararası uygulamalar ülkemize uyarlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TURKPATENT	1. Tescil süreçlerinde yapay zekâ kullanımı genişletilmiş ve hedef tanımları belirlenerek yazılım planı geliştirilecektir.

Tedbir 573.6. Telif hukukuna dair bölge adliye mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar hususi mahkemeleri kararlarının erişime açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Bölge adliye mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar hususi mahkemelerinin kararlar tavsamak erişime açılacaktır.
Yeşil ve dijital dönüşüm alanında geliştirilecek yerli ve milli teknolojilerin uluslararası düzeyde etkin korunması ve ticarileşmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.574)		
Tedbir 574.1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında patent verilerine dayalı teknoloji eğilim raporları hazırlanarak araştırmacıların ve girişimlerin kullanımına sunulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında yapılan ve yayımlanan ulusal ve uluslararası patent başvuru verileri analiz edilerek mevcut durum ve eğilim raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 574.2. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularına yönelik "hızlı inceleme süreçleri" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularını inceleyen insan kaynağı kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 574.3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren girişimlerin fikri mülkiyet yönetim kapasiteleri artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ihracata yönelik firmalara yönelik proje duyurusuna çıkılarak başvurular alınacaktır. 2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ihracata yönelik firmalara ziyaretler gerçekleştirilecek, her bir firmanın yol haritası belirlenecek ve eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 574.4. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektörüne yönelik bilgilendirme ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektöründe faaliyet gösteren ihracata yönelik firmaların sınai mülkiyet bilincinin ve yetkin kapasitelerinin artırılmasına yönelik proje uygulanacaktır. 2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 3. Projeye katılan bilişim sektöründe faaliyet gösteren her bir ihracata yönelik firmanın yol haritası belirlenecek ve bu yol haritası üzerinden eylem planları hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yeşil ve Dijital Dönüşüme İlişkin Tescil ve Geçerli Patent Sayısı	Adet	2.950	3.150	4.050
Türkiye Orijinli Uluslararası Patent Başvuru Sayısı	Adet	1.915	2.100	2.920
Avrupa Patent Ofisinde Yeterlik Belgesi İşlemi Sayısı	Adet	18	29	45
Yıllık Bazda Tek Gelir	Dolar TL	1,2	1,9	2,7

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Yeşil Dönüşüm Ürünü Patentleri Raporu, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedefler

2.2.3.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörü GSYH'ya yapacağı doğrudan katkının yanı sıra ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışını mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Haziran 2024 itibarıyla 195 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerin son bir yılda yapmış oldukları 42 bin km fiber altyapı yatırımı ile genel fiber uzunluğu yüzde 8 artış göstererek 2024 yılı birinci çeyrek itibarıyla 569.035 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmet pazar payı 2023 yılı birinci çeyrek itibarıyla yüzde 57,5 iken bu oran 2024 yılı birinci çeyrek itibarıyla yüzde 54,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7,3 seviyesinde yatay seyir izlemiştir. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı ise Mart 2024 itibarıyla yüzde 55,4 seviyesindedir. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta, bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Mart 2024 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 92,9 milyon olup 2016 yılında sunulmaya başlanan 4,5G hizmeti aktif abone sayısı aynı dönemde 70,6 milyona yaklaşmıştır. Mart 2023 itibarıyla 72,5 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 2,6'lık artışla Mart 2024'te 74,4 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 2,9 artış göstererek Mart 2024'te 94,2 milyona ulaşmıştır. Mart 2024 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 110,3 iken bu oran OECD ülke ortalaması Haziran 2023 itibarıyla yüzde 167,3'tür. 5G ve ötesi çalışmaların koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR forumunda test çalışmaları sürdürülmektedir. Dünyada kullanımı hızla yaygınlaşan 5G teknolojisi için 2025 yılında yol haritasının tamamlanması hedeflenmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere hizmete alınan TÜRKSAT 5A, 5B uyduları ve İMECE gözlem uydusuna ek olarak yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A fırlatılmış ve aktif olarak kullanıma başlanmıştır.

Bilgi Teknolojileri

Ağustos 2024 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 10 888 firmanın yüzde 59'u ve 1.323 Ar-Ge merkezinden yüzde 18'i BİT alanında faaliyet göstermektedir.

Ulusal Veri Stratejisi çalışmalarına temel oluşturmak üzere Dijital Dönüşüm Ofisi ve UNDP işbirliği ile yürütülen çalışmalar kapsamında hazırlanan rapor, 21 Şubat 2024 tarihinde yayımlanmıştır. Ulusal Veri Stratejisi teknik şartname taslağı hazırlanmakta olup strateji belgesinin 2025 yılı son çeyreğinde tamamlanması öngörülmektedir.

Siber güvenlik sektörü hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katılımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmuş olup üniversitelerin de ekosisteme dâhil edilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetlerinin ve girişimlerin sürdürülebilir bir yapıda, işbirliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dijital Dönüşüm Ofisi ve Savunma Sanayii Başkanlığı koordinasyonunda yürütülen Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi bünyesinde Eylül 2024 itibarıyla 255 firma, 401 ürün ve 649 hizmetle faaliyet göstermektedir.

BM-Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) Global Siber Güvenlik Endeksi'nin (GCI) 12 Eylül 2024 tarihinde yayımladığı rapora göre Türkiye 194 ülkenin yer aldığı değerlendirme sürecinde 1. Seviye Örnek Alınan Ülkeler arasında yer almıştır. ITU bu yıl sıralama yerine seviyelendirme yapısına geçmiştir. Raporda ülkelerin sırası belirtilmemiştir. Ülkeler yasal boyut, teknik boyut, organizasyonel boyut, kapasite geliştirme ve işbirliği boyutu alanlarına göre değerlendirilerek sıralandırılmıştır. Türkiye tüm alanlarda 20 tam puan alarak örnek alınan ülkeler arasında en üst seviyede yer almıştır.

TABLO 11: 26- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Sabit Telefon Abone Sayısı (Bin)	10 298	10 292	10 000	9 500
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	10,9	10,8	10,5	10,0
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	80 650	84 311	86 560	100 202
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	106,3	109,3	113,6	117,8
Kablı TV Abone Sayısı (3)	1 439	1447	1500	1537
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde)	85,1	87,1 (3)	88,8 (3)	90
İnternet Erişiminde Sabit Hatların Oranı (Yüzde)	94,1 (1)	95,5 (3)	96 (4)	96
İnternet Erişiminde Şahıs Hatlarının Oranı (Yüzde)	96 (1)	96 (3)	94,4 (3)	94
BİT Pazar Büyüklüğü Piyasa Payları	41,7	42	43	43,2
- Telekomünikasyon	17,9	16,1	21	21
- Bilgi Teknolojileri	23,8	25,9	22	24,2
İnternetten Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (4)	45,2	48,5	51,7	53

Kaynak: Bankacılık ve Para Piyasaları Kurulu, BTK, TÜİK, TUBİSAD, Sektör Temsilcileri ve Tahmin

(1) Geçici veriler, (2) Program

(3) TÜİK 16-74 yaş grubu hane halkı verileri

(4) TÜİK verileri

(5) Seçilmiş sektörlerde (Otel ve seyahat, Çağrı merkezi hizmetleri, Basım ve yayın faaliyetleri

(6) Bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim (Yüzde) (3) Mevsimsel etkilerden arındırılmış

TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre 2023 yılı ikinci çeyreğinde 308 bin kişi olan BİT sektöründeki istihdam sayısı 2024 yılının aynı döneminde 375 bin kişiye yükselmiştir.

2024 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananlar yüzde 86,6'ya ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 85,4, erkeklerde yüzde 92,2 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2023'te yüzde 95,5 iken 2024'te yüzde 96,4'e yükselmiştir.

2024 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde sabit genişbant internet bağlantısına ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı sırasıyla yüzde 91 ve yüzde 94,4 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı 2023 yılında yüzde 55,3 seviyesinde iken 2024 yılında yüzde 51,6'ya düşmüştür. Yapay zekâ teknolojisi kullanan girişimlerin oranı ise 2023 yılında yüzde 5,5 olarak gerçekleşirken bu oran 2024 yılında yüzde 4,4 olmuştur.

10 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Kişisel Verilerin Yurt Dışına Aktarılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle kişisel verilerin yurt dışına aktarılmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Yayıncılık

Eylül 2024 itibarıyla, karasal ortamdan geçiş yayın lisansına sahip televizyon yayın hizmeti sunan 135, radyo yayın hizmeti sunan 935 medya hizmet sağlayıcısı bulunmaktadır. Uydu ortamından yayın lisansına sahip 294 televizyon ve 93 radyo bulunurken, kablo ortamından ise 152 televizyon ve 15 radyo hizmeti sunmaktadır.

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarının yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerinin ise yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu mevcuttur. Bu kapsamda, internet ortamından yayın hizmeti sunan 41 kuruluşun televizyon, 17 kuruluşun radyo, 45 kuruluşun isteğe bağlı yayıncılık hizmeti lisansı, 18 platform işletmecisinin ise yayın iletim yetkisi bulunmaktadır.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yerli katma değerin artırılması, bu teknolojilerin etkin ve yaygın kullanılması yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabetçiliğin sağlanması ve orta vadede teknolojide dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İştirakçi Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Teknolojik gelişmeler ışığında kamu ve özel sektör eliyle işletilen elektronik haberleşme altyapılarının rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.576)		
Tedbir 576.1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Rekabet Kurumu, İlgili STK'lar	1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.
Yüksek hızlı, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetli erişim imkânı sunan sabit ve mobil genişbant altyapıları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.577)		

Tedbir 577.1. Elektronik haberleşme sektöründe rekabetin güçlendirilmesi amacıyla altyapı kullanımına ilişkin ücret ve geçiş hakkı, altyapının ortak kullanımı ve tesis paylaşımı süreçleri iyileştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); BTK	1. Pasif altyapı kullanımının kolaylaştırılması ile geçiş hakkı ücretlerine ilişkin ödenecek bedellerin yeniden ele alınması çalışmaları kapsamında yasal düzenleme yapılacak. İkincil mevzuat güncelleme çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 577.3. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenerek, İDN kurulumu gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); BTK	1. Ulusal ve uluslararası düzeydeki İDN uygulamaları incelenmek suretiyle Türkiye'deki internet trafiği, güvenlik ve altyapı ihtiyaçlarına yönelik durum analizi yapılarak mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 577.6. 5G yetkilendirmesi kapsamında yol haritası belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); BTK	1. 5G yetkilendirme ihalesi şartlarının belirlenmesi kapsamında işletmecilere tahsis edilecek frekans bantları, ihale bedeli, ihale zamanı, yetkilendirme süresi, kapsama yükümlülükleri, endüstriyel özel ağlarda kullanım şartları, yerli ve milli ürün kullanım şartları gibi hususlar tespit edilecektir.
Genişbant altyapıları, ticari olarak ulaştırılamayan bölgelerde devlet desteğiyle kurulup işletilecektir. (Kalkınma Planı p.578)		
Tedbir 578.1. Bölgesel farklılıklar dikkate alınarak altyapıların geliştirilemediği bölgelerde genişbant altyapı kurulumu teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK	1. Fiber altyapı açısından cezbedilmesi öngörülen yerlerin belirlenmesi, ilgili etki analizi çalışmalarının yapılması, destek ve teşvik yöntemleriyle ilgili alternatiflerin ortaya konulması ve maliyetin tespit edilmesine ilişkin rapor tamamlanarak Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığına gönderilecektir.
Tedbir 578.2. Altyapısı bulunmayan yerleşim yerlerinde mobil haberleşme altyapısı kurulumları sürdürülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); BTK, TÜRKSAT	1. Altyapısı bulunmayan 100 yerleşim yerinde mobil ses ve internet hizmeti sağlanacaktır.
BİT sektöründe yerli ürün ve hizmet gelişimi desteklenerek yerlilik oranları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.579)		

Tedbir 579.2. Yazılım geliştirme ve hizmet sunumu standartlarının bilgi ve iletişim teknolojileri şeklinde yaygınlaşması desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Yerli ve milli olarak gelişebilecek firma yazılım geliştirme olgunluk modeli, Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmelik kapsamına alınacaktır.
Tedbir 579.4. Kamunun BİT alımı süreçleri bütüncül olarak iyileştirecek, buna ilişkin usul ve esaslar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu, DMO	1. Bütüncül hizmetler, Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmeliğe dâhil edilecektir.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik stratejik, düzenleyici ve teknolojik çalışmalar gerçekleştirilecek, kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.2. AB'nin Sebeve ve Bilgi Güvenliği Direktifi (NIS2) ile siber güvenlik alanındaki yeni çalışmaları ve uluslararası alanda en iyi uygulamalar dikkate alınarak ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. NIS2 Direktifi ile uyumlu olacak şekilde ulusal siber güvenliğin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır. 2. Siber güvenlik alanında ihtiyaç duyulan ikincil düzenlemeler AB müktesebatı ile uyumu gözetilerek yapılacaktır.
Tedbir 581.3. Ulusal siber güvenlik faaliyetlerinin en üst seviye koordinasyonu sağlanacak, bu kapsamda kurumlar arası işbirliğini tesis edecek etkin bir koordinasyon ve idarî yapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Siber güvenlik alanında belirlenen kritik altyapı sektörleri gözden geçirilerek ihtiyaç duyulması durumunda güncellenecektir.
Tedbir 581.7. İhtiyaç duyulan alanlarda siber güvenlik standartları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, TSE	1. AB Siber Dayanıklılık Yasası (CRA) ile uyumlu mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Ülkemizde siber güvenlik bilinci ve nitelikli insan kaynağı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		
Tedbir 583.4. Siber güvenlik alanında toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, İletişim Başkanlığı, BTK, TUBİTAK	1. Kamu çalışanlarının siber güvenliğe ilişkin bilgi düzeyinin ve farkındalığının artırılması amacıyla Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden eğitimler verilecektir. 2. Gerçekleri siber güvenliğe ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyini artırmaya yönelik eğitimler YTNK TV platformu aracılığıyla yayınlanacaktır.

Ulusal ölçekte veri yönetişim çerçevesi belirlenerek gerekli teknik, kurumsal ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.584)		
Tedbir 584.1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TUİK	1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı tamamlanacaktır.
Ülkemizin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetleri kapsamında dışa bağımlılığı azaltılacak, bölgesel veri merkezi üssü olması için gerekli tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.585)		
Tedbir 585.2. Veri merkezlerine yönelik güvenlik ve hizmet sunum standartları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, TSE	1. Veri merkezlerinin belgelendirilmesi ve standartların zorunlu uygulamaya alınması amacıyla gerekli düzenlemelere yönelik çalışma yapılacaktır.
Açık kaynak kodlu yazılım ekosistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.586)		
Tedbir 586.2. Açık kaynak teknolojilerin tanıtılması ve eğitim kaynakları sunulması ile vatandaşların hem kullanım hem de gelişimci olarak daha aktif rol almaları sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Üniversite öğrencilerine eğitim portalı üzerinden eğitimler verilecek, gönüllü personel ve öğrencilerin katılımıyla toplumsal yaygınlaştırma faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki insan kaynağını ve niteliğini artırmaya yönelik kamu, üniversite ve STK işbirliği içerisinde programlar oluşturacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.3. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki Ulusal Meslek Standartları ve Ulusal Yeterlilikler yayımlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Meslekî Yeterlilik Kurumu, TÜBİTAK	1. Bilişsel duyulan bilişim meslekleri için Ulusal Meslek Standardı ve Ulusal Yeterlilikler hazırlanacaktır.
Toplumda dijital okuryazarlık oranı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Toplumun farklı kesimlerince dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi	1. Dijital Dönüşüm Yeşilay Merkezinde yeni teknolojiler, SWOFT Uygulama Geliştirme, Yapay Zekâ ve Dijital Girişimcilik eğitimleri organize edilerek kabiliyetlere sunulacaktır.
Yapay zekâ alanındaki temel teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1. Kamu, üniversite ve özel sektörün yapay zekâ alanındaki sinerjileri güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜİK	1. Yapay zekâ riskharitası oluşturulacaktır.
Kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde, rekabetçi bir ortamda, kaliteli görsel-işitsel içerik üretimi ve ihracatını artırmaya, markalaşmayı sağlamaya, yüksek katma değer üretmeye ve sektörün ekonomiye katkısını artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.592)		

Tedbir 592.2. Sektördeki devlet yardımlarının etkileri değerlendirilerek üretim ve ihracat aşamasında farklı faaliyetler için sağlanan yardımlar etkin şekilde ve eşgüdüm içerisinde kullanılacak, yeni alt sektörlerin hizmet ihracatında devlet yardımları kapsamına alınması değerlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kültürel yaratıcı endüstrilerin hizmet ihracatındaki payının artırılması amacıyla, mevcut devlet desteklerinin ihracat potansiyeli yüksek belirli alt sektörleri de kapsayacak şekilde gözden geçirilmesi çalışmaları sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 592.4. Ürün yerleştirme faaliyetlerinin markalaşma ve tanıtımı desteklemek üzere etkin kullanımına yönelik strateji belgesi hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK	1. Farklı mal ve hizmet ve ilişkin sektörlerle toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilerek sonuçların yer aldığı bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 592.6. Türk Dili Konuşan Ülkeler Yayıncılık Düzenleyici Kuruluşları Birliği oluşturulması için diplomatik girişimler yürütülecektir.	RTÜK (S)	1. Türk Devletleri Yayıncılık Düzenleyici Otoriteler Forumu (T-BRAF) aracılığıyla düzenleyici otoriteler bir araya getirilecek ve yayıncılık alanında bilgi ve deneyim paylaşımı sağlanacaktır.
Tedbir 592.7. Gelişen mecra teknolojilerine yönelik ülkemiz konumlanışının belirlenmesi yönünde çalışmalar yürütülecektir.	RTÜK (S), BTK	1. 5G yayıncılık teknolojisinin test ve kullanımıyla ilgili gelişmeler takip edilerek mevcut yayıncılık sistemine uyumu sağlanacaktır.
Tedbir 592.8. Medya okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	RTÜK (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Medya okuryazarlığına ilişkin eğitimler düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Mobil Geniş Bant Abone Yoğunluğu	Yüzde	86,3	85,1	92,2
Sabit Geniş Bant Abone Yoğunluğu	Yüzde	7,9	8,6	9,5
İnternet Kullanım Oranı (3):	Yüzde	87,1	88,8	91,0
Kadınlarda	Yüzde	83,3	86,1	86,8
Erkeklerde	Yüzde	90,9	92,2	93,0

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Hedefler
(3) 16-74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanım oranıdır.

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2023 yılında üretim aynı seviyelerde kalırken, ithalat ve ihracatta önemli oranda düşüş gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2024 döneminde ithalatta yüzde 15,8 düşüş, ihracatta yüzde 13,7 artış, üretimde ise yüzde 8,1 artış gerçekleşmiştir. İhracatta mermer, çimento, bakır, feldispat, krom, kurşun ve tuz, ithalatta ise ham petrol ve doğal gaz, taşkömürü, demir ve alaşımlı demir ve çelik önemli ağırlığa sahiptir.

TABLO II: 27- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2021	2022	2023	2024 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	1,3	1,4	1,0	1,2(3)
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	14,9	-4,8	-4,4	8,1
İhracat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	4 060	4 622	3 788	2 476
İhracat Artışı (Yüzde)	38,4	13,9	-18,0	13,7
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,8	1,8	1,5	1,7
İthalat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	40 086	75 344	46 310	24 564
İthalat Artışı (Yüzde)	79,3	88,0	-38,5	-11,8
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	14,8	20,7	12,8	12,4
Kurulan İşletme Sayısı	722	811	606	324
Kapanan İşletme Sayısı	145	178	256	89

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) TÜİK Sanayi Üretim Endeksi Madencilik ve Taşocakçılığı (2015=100) yıllık değişim oranı
(2) Ocak-Temmuz 2024 dönemi
(3) Geçici veriler kullanılmıştır.

Linyit rezervlerinin değerlendirilmesine yönelik alternatif kullanım alanlarına ilişkin Ar-Ge faaliyetlerine ve üretime yönelik yatırımları devam edilmektedir. Diğer yandan, uygulanmakta olan madeni işletme tesisi kurulumu şartlı ruhsat haleleri ve bu tesislere verilen teşvikler ile büyük ölçekli firmaların son dönemde başladıkları altın, demir dışı metal, taş kömürü ve başta fosfat olmak üzere endüstriyel hammadde üretimi projelerinin madencilik sektörü yatırımları ve sektörün katma değerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Ham petrol üretimi 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 14,3 artarak 82.235 varil/gün ortalamayla 4,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,2 azalarak 31,4 milyon ton olmuştur. 2023 yılında yurt içi ham

petrol üretiminin toplam petrol arama oranı yüzde 11,5'tir. 2023 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 109 artarak 852 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 7,6 azalarak 50,5 milyar m³ olmuştur. 2023 yılında yurt içi doğal gaz üretiminin toplam doğal gaz tüketimine oranı yüzde 1,7 olarak gerçekleşmiştir.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayinin hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumlarınca yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama ve üretimine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda, karada ve denizde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Önümüzdeki yıllarda Sakarya Doğal Gaz Sahası ile Gabar Petrol Sahasındaki üretim artışlarıyla yerli doğal gaz ve petrol üretim oranlarının önemli ölçüde yükselmesi beklenmektedir.

Sakarya Gaz Sahasındaki 710 milyar m³ rezervin ekonomiye kazandırılması amacıyla Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme projesi kapsamında doğal gaz üretimine 2023 yılı itibarıyla başlanmış olup 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla sahadan günlük 6,2 milyon m³ doğal gaz üretilmektedir. 2028 yılı itibarıyla sahadan yıllık yaklaşık 15 milyar m³ doğal gaz üretilmesi hedeflenmektedir. Sahadaki üretim yatırımlarının tamamlanmasıyla birlikte ülkemizde tüketilen doğal gazın yerli kaynaklarla karşılanma oranı artacak ve enerji arz güvenliğine önemli bir katkı sağlanacaktır.

2021 yılında Şehit Esma Çevik ve Şehit Toğrican Akdeniz, 2023 yılında Şehit Aybüke Yalçın, 2024 yılında ise Mehmet Erfan Güler, Bülent Sadıoğlu ve Bulmuşlar sahalarında toplam 867 milyon varil ham petrol rezervi keşfedilmiş olup söz konusu rezervlerin fizibl bir şekilde ekonomiye kazandırılabilmesi amacıyla çalışmalara devam edilmektedir. 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla Gabar bölgesindeki sahalarda toplam 50 üretim kuyusu bulunmakta olup günlük 48.100 varil ham petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Üretimin başlangıç tarihten bu zamana kadar geçen üç yıllık dönemde Gabar bölgesindeki kümülatif petrol üretimi 17,1 milyon varildir. Bölgedeki günlük ham petrol üretiminin artırılması amacıyla sondaj çalışmalarına yoğunluk verilmiştir.

Madencilik sektöründe mevzuatın güncel ihtiyaçlar çerçevesinde yenilenmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek katma değeri yüksek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi, enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetlerinin artırılması, madencilik faaliyetlerinin diğer sektörlerle eşgüdüm içinde planlaması sürdürülecektir. Bu kapsamda, birbiriyle ilişkili olan orman, tarım, su, maden, jeotermal ve petrol gibi doğal kaynakların tek noktadan yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması için üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması yönünde çalışmalara öncelik verilecektir.

b) Amaç

Madencilik faaliyetlerinin bütünleşik bir yönetim sistemi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütülerek sektörde yatırım ortamının iyileştirilmesi, yurtiçi aramaların artırılması suretiyle ülkemizin maden, jeotermal kaynak, petrol ve doğal gaz potansiyelinin tespit edilmesi, madenlerin işlenerek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi yoluyla katma değerin artırılması, hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güncel imkânlar çerçevesinde madencilik sektörünü etkileyen mevzuata ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılarak yatırım güvencesi artırılacak ve yatırım ortamı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.595)		
Tedbir 595.2. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını (orman, su, maden, yeraltısı, petrol ve doğal gaz gibi tabii kaynak alanlarında ilgili süreçlerin tek elden yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması gibi) üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, MAPEG	1. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını temin eden bu faaliyetlerin tek elden yönetilmesine yönelik mevzuat boşluğu hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen başta linyit olmak üzere jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.596)		
Tedbir 596.1. kaya gazı ve metan gazı gibi konvansiyonel olmayan kaynaklara yönelik araştırma faaliyetleri yürütülecek, bulunduğu şekilden sentetik petrol üretmeye yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Diyarbakır Hidrolik çatlatma operasyonları ile konvansiyonel olmayan kaynakların test edilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 596.2. Jeotermal kaynak aramaları ve üretilmesine yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Jeotermal kaynak aramaları kapsamında 14.500 metre sondaj yapılacaktır.
Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumlu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.597)		
Tedbir 597.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacak.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Çevre ve iş güvenliği alanında gerekli bilinci oluşturulmasına yönelik 200 kişiye eğitim verilecektir.
Tedbir 597.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek, iş sağlığı ve güvenliğinin etkin yönetimi amacıyla madencilikle ilgili kurumsal altyapı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. 1.000 yetkencinin temel eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. 1.250 kişinin daimî nezaretçilik eğitimi ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 597.3. Maden atık, artık ve cüruf alanlarının çıkarılacak, bunlarda yer alan değerli elementlerin ve madenlerin potansiyeli belirlenecek ve değerlendirilmesine yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Maden atık veya posalarının değerlendirildiği 35 proje hayata geçirilecektir.

Tedbir 597.4. Madencilik faaliyetlerinin öncesinde ve sonrasında devresel izlenebilirliğin tespiti ve oluşabilecek sorunların önlenmesine yönelik hukuki çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Madencilik öncesi ve sonrasındaki geçicilik ilkesinin belirlenmesine yönelik dört çalışma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 597.5. Ulusal Maden Rehabilitasyon Bilgi Sistemi kurulacak, başarılı rehabilitasyon ve sosyal sorumluluk projelerinin tanıtımı yapılacak, rehabilitasyon uygulamalarının etkinliği artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Türkiye Genel Rehberinde Eğitim, Maden Sahalarında Madencilik Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Tespiti Projesi kapsamında 15 ilin envanteri çıkarılacaktır.
İzin süreçlerinde bürokrasi azaltılacak yatırım güvenceği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.598)		
Tedbir 598.2. Yatırım güvencesini sağlamaya yönelik izin süreçleri basitleştirilerek yatırım süreçleri hızlandırılacak ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yükler azaltılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Yatırım güvencesinin artırılması, izin süreçlerinin basitleştirilmesi ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yüklerin azaltılmasına yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Ülkemizde yer alan stratejik ve kritik hammaddelerin tespiti ve bunların yönetimi konusunda strateji oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.599)		
Tedbir 599.1. Stratejik ve kritik maddelerin güvenli temin ve yönetimine yönelik politika hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kritik ve Stratejik Hammaddeler Stratejisi hazırlanacaktır.
Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Sektördeki firmaların teknik ve mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Madencilik faaliyetlerinin ölçek ve mali yönden güçlü özel kişilerle sınırlığına yönelmesine yönelik mevzuat değişikliğine yönelik çalışma tamamlanacaktır.
Tedbir 600.2. Ülkemizin kritik ve stratejik mineraller listesinde yer alacak ülke maden rezervlerinin alınmasında yeterli mali imkânlara ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesi yönünde mevzuat değişikliği yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Kritik ve stratejik minerallar listesinde yer alacak ülke maden rezervlerinin alınmasında yeterli mali imkânlara ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesine yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Madencilikte katma değerin artırılması amacıyla madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve üç ünün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanın yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.601)		
Tedbir 601.1. Maden ruhsat sahalarının ilk aşamada katma değeri yüksek ara ve üç ürün üretimine yönelik tesis kurulum şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Katma değeri yüksek ara ve üç ürün üretimi için tesis şartı ekli ihale yapılacaktır.

Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak, yapılacak önceliklendirme çerçevesinde ekonomik potansiyeli yüksek, stratejik ve kritik madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri artırılacaktır	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. 15.250 km² sahadan jeofizik araştırmaya başlanacaktır. 2. Maden arama ve araştırmaları kapsamında 400 bin metre sondaj yapılacaktır. 3. Arama ve araştırma faaliyetleri kapsamında 25 bin km² detay etüt yapılacaktır.
Tedbir 602.2. Karadeniz ve KKTC'nin derin ruhsat sahaları dâhil olmak üzere denizlerde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında sismik ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Tüm petrol ve doğal gaz arama ve üretimi kapsamında kara ve deniz alanlarında 270 kuyuda sondaj yapılacak ve 21 bin km² üç boyutlu sismik veri toplanacaktır.
Tedbir 602.3. Ülkeler ve ülke grupları sınıflandırılarak belirlenen stratejik ve kritik hammaddelerin (nadir toprak elementleri dâhil) aranmasına ve araştırılmasına yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Öncelikli madenlerin yurt dışında aranmasına yönelik bir proje oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hadrolik Kauçuk Değerinin GSYİH'ya Oranı (Cari Fiyatlarla)	Yüzde	1,0	1,2	1,5
Hadrolik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	3,8	4,5	5,0
Ara ve İş Ürün Üretim Şeytli Maden Sahası İhale Sayısı (Kümülatif)	Adet	55	63	71
Doğal Gaz Üretimi	Milyar m³/Yıl	0,65	2,8	3,0
Ham Petrol Üretimi	Varil/Gün	78.875	110.000	122.000

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

İklim değişikliği başta olmak üzere çevre, ekonomik ve sosyal odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma hedeflerini öncelikli bir gündem maddesi haline getirmiştir. Bu bağlamda, ulaştırma ve lojistik sektörü, kaynakların etkin kullanımı, yaşanabilir şehirlerin inşası, enerji verimliliği, iklim değişikliği ile mücadele ve afetlere dirençlilik gibi kritik alanları etkileyen bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ulusal ve uluslararası ticaretin dinamikleri değişirken, lojistik süreçlerin yenilikçilik, esneklik, güvenlik ve tedarik zinciri yönetimiyle şekillenmiş gözlemlenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve

stratejik üstünlük elde etmesi için lojistik maliyetlerini etkin bir şekilde yönetmesi büyük önem taşımaktadır.

Küresel tedarik sürecinde yaşanan aksaklıklar sonucunda artan maliyetler ve jeopolitik krizlerin yarattığı belirsizlikler uluslararası ticarete ve dolayısıyla lojistik akışları olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası ticaretin sağlıklı işlemesi için ulaştırma ve lojistik sistemin emniyetli, güvenli, hızlı ve esnek olmasının kritik önemi bir kez daha görülmüştür.

Uzun dönemli planlarla dengeli bir modal dağılım hedeflenmesine karşın artan ulaşım talebine yönelik geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle mevcut ulaştırma sistemimiz karayolu odaklı olarak büyümüştür. Bununla birlikte, artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının verimli bir şekilde geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'nin uluslararası ticarette rekabet avantajını artırması amacıyla ulaştırma ve lojistik alanında da önemli adımlar atılmış, bu kapsamda metro hatları, havalimanları ve demiryolu projeleriyle kentiçi ulaşım ve ulusal taşımacılık güçlendirilmiştir. Öte yandan sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, demiryolu ve denizyolu taşımacılığı temelinde çevre dostu taşımacılığı öne çıkaran bir ulaştırma sisteminin tesis, afete dayanıklı altyapıların oluşturulması ve dijital teknolojilerin yaygınlaştırılması önemini korumaktadır.

TABLO II: 28- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım

(Yüzde)

Yük (Ton-km)				
	Karayolu	Demiryolu	Denizyolu (Ç.S.Dahil)	
AB-27	77,7	17,2	5,1 (1)	
Türkiye	89,2	4,5	6,2 (2)	
Yolcu (Yolcu-km)				
	Karayolu	Demiryolu (3)	Denizyolu (Ç.S.Dahil)	Havayolu
AB-27	83,2	7,5	0,3	9,2
Türkiye	95,2	1,5	2,5	1,0

Kaynak: 2022 yılı ile ilgili veriler üzerinden hesaplanmıştır. (Ç.S. Dahil)
(1) AB-27 ülkelerinin 2021 yılı verileri esas alınarak hesaplanmıştır.
(2) Türkiye için tahmini değerdir.
(3) Metro ve tramvay dahildir.

2022 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımacılığında Türkiye'de yüzde 4,5 olan demiryolu payının, yüzde 17,2 olan AB-27 ülkelerinin ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımacılığında Türkiye'nin yüzde 1,5 olan payı AB-27 ülkelerinin yüzde 7,5 olan payının gerisinde kalmıştır. Bu durum, karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte güçlü bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 29- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

	Birim	2022	2023	2024 (1)	Yıllık Değişim (Yüzde) 2023	2024
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon Yolcu-Kilometre	5 254	5 024	6 230	-5,1	4,3
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon Ton-Kilometre	11 292	9 615	9 850	-14,9	2,4
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon Ton-Kilometre	2 606	992	1 430	-61,9	44,2
Denizyolu Ulaşımı						
Yük Taşıma (Yurt İçi) (4)	Milyon Ton	67,5	62,6	61,5	-7,2	-1,8
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon Yolcu	78,2	90,1	101,9	15,1	13,1
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon Yolcu	109,5	123,3	134,2	12,6	8,8
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon Ton	1,6	1,5	1,7	-6	13,3
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (5)	Milyon Yolcu-Kilometre	348 491	380 178	381 906	9,1	0,5
Yük Taşıma (Yurt İçi) (5)	Milyon Ton-Kilometre	323 512	335 126	341 585	3,6	1,9

(1) Geçici Veriler (2) Kentiçi Raylı Sistem Hariç (3) Gemi Kendi Gücüyle Yürüyen Taşıtlar Hariç (4) Kıyı Ticareti (5) Karayolu Taşımacılığı Düzenleme Genel Müdürlüğü'ne Ait Ruhsatlı Araçlarla Yapılan Taşımalar Kapsamında

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında Eylül 2024 itibarıyla 106 km bölünmüş yol tamamlanmış, otoyollar dahil çok şeritli karayolu ağı 29.481 km'ye ulaşmış ve 330 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 30- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı

(km)

Yol Satıh	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	3 426						3 426
Devlet Yolları	21 091	9 668	45	22	-	-	30 826
İl Yolları	6 540	25 120	221	209	209	1 732	34 031
Toplam	31 057	34 788	266	231	209	1 732	68 283

(1) Yap-İşlet-Devret Projeleri Hariç, 2024 Eylül Ayı Verileri Esas Alınmıştır.

Eurostat 2022 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 473, Birleşik Krallık'ta 491, Almanya'da 576 ve İspanya'da 553 iken Türkiye'de 167'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 46, Birleşik Krallık'ta 52, Almanya'da 57 ve İspanya'da 66 iken Türkiye'de 366'dır. Ülkemizde trafik güvenliği, öncelikli politikalar arasında yer almakta olup bu kapsamda eğitim ve denetim faaliyetlerine devam edilmektedir.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2023 yılı sonu itibarıyla 2.251 km'si hızlı tren hattı, 9.235 km'si konvansiyonel ana hat, 2.453 km'si ilişkili hat ve istasyon yolu olmak üzere toplam 13.939 km'dir. Toplam ağın yüzde 58'i sinyalli, yüzde 51'i ise elektrikli olup 2028 yılına kadar tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

TABLO II: 31- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Trafik-10^6)	Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Tren-10^3)
	km / bin km²	km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	41	4 565	15 716
Çekya	123	91	2 706	17 451
Almanya	110	47	5 691	29 250
Slovakya	109	71	6 162	33 750
Avusturya	70	63	6 202	33 650
AB-27	49	40	3 922	19 320
Türkiye	**14**	**12**	**3 362**	**5 873**

Kaynak: 2023 yılı AB Ülkeleri İstatistikleri, TCDD, Ulaştırma Denizcilik Bakanlığı, [14]

Not: Türkiye'nin nüfus verileri için Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün yıl sonu nüfus verileri kullanılmıştır.

2021 ve 2022 yılları arasında Türkiye'de hat başına düşen trafikte yüzde 33 ve hat başına düşen tren sayısında yüzde 20 oranında artış meydana gelmiştir. Aynı dönemde Almanya'nın hat başına düşen trafik yoğunluğu ve tren sayısındaki artış oranının üzerine çıkılmıştır.

Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-Uşak-Manisa-İzmir, Bandırma-Bursa-Yenişehir, Mersin Adana Gaziantep demiryolu hatlarının yapım çalışmaları devam etmektedir. Yüksek hızlı tren projelerinin tamamlanmasıyla demiryolunun yolcu taşımacılığından aldığı payın artması beklenmektedir. Bununla birlikte yerli ve milli imkânlarla üretilmekte olan Milli Elektrikli Tren Setleri ve Elektrikli Ana Hat Lokomotiflerinin hizmete alınmasıyla yük ve yolcu taşımacılığı daha etkin ve verimli hale gelinecektir.

Önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle kırık hat yapımlarına devam edilmekte olup fiziki kapasite artışı için yeni yük ve yolcu vagonu imalatına hız verilmiştir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin gelişmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımacılığında hedeflenen gelişmelerin sağlanması beklenmektedir.

Demiryolu sektöründe önemli yük üretim merkezlerinden olan OSB'lerin demiryolu ağına ilinşak hatlarıyla bağlantılarının artırılması ve kombine yük taşımacılığının geliştirilmesi ile ilgili projeler önceliklendirilecektir.

Denizyolu

Ülkemizde 2023 yılı sonu itibarıyla 17,6 milyon TEU konteyner ve toplam 571 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2024 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 9,5 artış ile 19,7 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 2,7 artışla 585 milyon ton olması beklenmektedir.

Limanlarda elleçlenen konteyner miktarı 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 13,9 artış gösterirken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyma noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2013-2023 yılları arasında yüzde 4,7'ye gerilemiştir.

TABLO II: 32- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği

Limanlar	(Bin TEU)
Pire-Yunanistan	4 462
Valencia-İspanya	5 035
Algeciras-İspanya	4 757
Sines-Portekiz	1 510
Gioia Tauro-İtalya	2 [illegible]
Ambarlı Limanları-Türkiye	**2 867**
Le Havre-Fransa	3 039
Cenova-İtalya	2 533
Mersin-Türkiye	**1 990**
Marsilya-Fransa	1 562
İzmir Aliağa-Türkiye	**1 494**
Trieste-İtalya	929
Sagunto-İspanya	680
İzmir Alsancak-Türkiye	**390**

Kaynak: 2023 yılı Ait Yıllık Raporları, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Deniz Ticaret Müdürlüğü

2023 yılında 12,6 milyon TEU elleçleme hacminin yüzde 23'ü Ambarlı, Mersin, Kocaeli ve Tekirdağ limanlarında gerçekleştirilmiştir. Elleçlenen yükün yüzde 26'sı ihracat amaçlı olup bu kapsamda elleçlenen yük miktarı bir önceki yıla göre yüzde 10 azalış göstermiştir. Yunanistan'daki konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 78'i tek başına Pire Limanında gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de küçük ölçekli, verimsiz ve düşük liman altyapısı, lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte şeklinde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmakta ve kaliteli liman altyapısının önüne geçmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki limanlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin denizcilikte bölgesel aktarma merkezi olmasını teminen Doğu Akdeniz'de Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak Mersin yük odaklı bir anlaşmanın ışığında gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulması önem arz etmektedir.

Havayolu

Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 50 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı, Savunma Sanayi Başkanlığı denetiminde özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ile DHMİ denetimi altında özel sektör tarafından işletilen Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Çukurova Uluslararası ve İstanbul Havalimanlarıyla birlikte sivil hava trafiğine açık 58 havalimanında hizmet verilmektedir.

Yıllık 9 milyon yolcu kapasiteli, 110 bin metrekare terminal binası alanı ve 3 500 metre uzunluğa ve 60 metre genişliğe sahip ana pisti ile Orta Doğu ve Afrika coğrafyasına da hitap edecek Çukurova Uluslararası Havalimanı 10 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla hizmete açılmıştır.

2023 yılında 35 milyondan fazla yolcuya hizmet veren Antalya Havalimanında KÖİ kapsamında yaklaşık 740 milyon avroluk ilk etap kapasite artırım çalışmalarında sona gelinmiştir. Terminal binalarının ve apronların genişletilmesi ile altyapı işlerini kapsayan projenin 2025 yılı ilk çeyreğinde tamamlanması öngörülmektedir. Tüm çalışmalar tamamlandığında ise mevcutta 45 milyon yolcu/yıl olan havalimanının kapasitesi 82 milyon yolcu/yıl'a ulaşacaktır.

Son dönemde dış hat yolcu sayısında ciddi oranda artış meydana gelen ve bu artışın devam etmesi beklenen Trabzon Havalimanında yaşanan darboğaz nedeniyle mevcut ihtiyaçların genişletilmesi projesi tamamlanmıştır. Proje kapsamında yeni dış hatlar gelen yolcu terminali ile CIP binası 27 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla hizmete açılmıştır. Ayrıca mevcut havalimanının bulunduğu bölgede deniz doldurması üzerine yapılması planlanan Trabzon Yeni Havalimanı projesinde çalışmalar devam etmektedir.

2023 yılında yaklaşık 78 milyon yolcuya hizmet veren İstanbul Havalimanı Avrupa'nın en yoğun havalimanı olurken, dünyada ise ilk on sıra içinde yer almıştır. Ayrıca pandemi öncesi döneme göre 2023 yılındaki yolcu ve yük taşımacılığındaki oransal artış göz önüne alındığında İstanbul Havalimanı ilk sırada bulunmaktadır. 2024 yılının ilk altı ayında 316 direkt uçuş noktasına ulaşım sağlayan İstanbul Havalimanı, en bağlantılı 20 havalimanı arasında da ilk sırada yer almaktadır. Söz konusu havalimanında ikinci etap birinci faz çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışma kapsamında mevcutta kuzey-güney yönlü üç ana ve iki yedek pistle operasyonlara devam edilen havalimanında doğu-batı yönlü dördüncü ana pistin 2026 yılında hizmete girmesi planlanmaktadır.

Esenboğa Havalimanında üçüncü pist ve diğer muhtelif tesislerin yapım çalışması KÖİ modeliyle devam etmekte olup projenin 2025 yılı ilk çeyreğinde tamamlanması ve pistin hizmete girmesi öngörülmektedir.

DHMİ bünyesindeki Ankara-Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla-Dalaman, İzmir-Adnan Menderes, Zonguldak-Çaycuma, Gazipaşa-Alanya, Aydın-Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminaller özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilen İstanbul ile Sabiha Gökçen Havalimanları ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcu sayısının toplam yolcu trafiği içindeki payı 2023 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 68, dış hatlarda ise yüzde 97,2 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 13 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2023 yılı sonu itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 11,7 artış ile 668'e yükselmiştir. 634'ü yolcu, 34'ü kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 130.196, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.514 tondur.

2023 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 19,2 artarak 123,1 milyon yolcu, iç hatlarda yüzde 15,4 artarak 90,4 milyon yolcu ve toplamda ise yüzde 17,5 artarak 214,1 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir.

Havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 98,3'ü İstanbul, Antalya, Ankara-Esenboğa, İzmir-Adnan Menderes, Dalaman, Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanlardan kapasite sınırına ulaşanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, altyapı inşaatları tamamlanan Bayburt-Gümüşhane ve Yozgat Havalimanları projelerinin üst yapı inşaatları ile 6 Şubat 2023 tarihli depremlerden zarar gören Hatay Havalimanında iyileştirme çalışmalarına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektöründeki haberleşmeye yönelik gönderilerin miktarı giderek azalırken posta hizmetleri önemli bir ticaret altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. 2023 yılında kabul edilen haberleşme gönderilerinin sayısı 2022 yılına göre yüzde 25 azalarak 375,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, aynı dönemde posta kolisi/kargosu gönderilen hacmi yaklaşık yüzde 12 artış göstermiş ve 1,28 milyar adede ulaşmıştır. Posta kargosu/koli gönderilerinin yüzde 52'sini kurumsal gönderiler oluşturmuştur. 2023 yılı sonu itibarıyla posta işletmesinin 10.036 şubede yaklaşık 116 bin çalışana hizmet sunmuştur.

Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Eylül 2024 itibarıyla verilen 63 yetki belgesiyle 25'i ulusal düzeyde olmak üzere 53 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

6475 sayılı Kanun uyarınca evrensel posta hizmeti yükümlüsü PTT A.Ş. Ağustos 2024 itibarıyla 1.064 müdürlük, 1.503 şube, 659 acente ve 30 mobil işyeri olmak üzere toplam 3.256 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 640'ı herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerince hizmet sunmaktadır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlanması, vatandaşlara hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir posta hizmeti sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Afete dirençli ulaştırma altyapısının tesis edilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.605)		
Tedbir 605.1. Ulaşım altyapı projeleri için projenin geçeceği coğrafi bölgenin afet riskine göre farklılaştırılmış tasarım esasları belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Afete dirençli altyapı tasarımlarında kavramsal çerçevenin oluşturulmasına yönelik toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 605.4. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım hatları ve altyapılar afetlere karşı güvenli hale getirmek için risk analizleri yapılarak ihtiyaç duyulan güçlendirme ve taşıtlar projeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım hatlarının afet türlerine karşı risk analizleri yapılacaktır.

Tedbir 605.5. Havalimanları ve limanlara yakın yük ve lojistik merkezlerin afet lojistik merkezleri olarak da kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili Bakanlıklar	1. Lojistik Merkezler Hakkında Yönetmelik kapsamında çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 605.6. İklim değişikliği ve doğal afetlerin demiryolu ulaşımına yaratacağı etkilerin azaltılmasına yönelik altyapı bilgi sistemi geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Emniyet ve Güvenlik Bilgi Altyapı Sistemlerinin Kurulması Projesi uygulamaya geçirilecektir.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe çevresel etkilerin ve maliyetlerin en aza indirilmesi ile enerji verimliliğinin artırılması amacıyla demiryolu ve denizyolu taşımacılığına öncelik verilecek, alternatif finansman yöntemleri geliştirilecek, güvenli, kesintisiz, etkin, bütüncül ve sürdürülebilir ulaştırma ağı ve lojistik merkezler tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.606)		
Tedbir 606.2. Demiryollarında devam eden elektrifikasyon çalışmalarıyla uyumlu olacak şekilde elektrikli çeken araç sayısı artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 65000 Milî Elektrikli Lokomotif Projesinde prototip aracın sertifikasyon çalışmaları tamamlanacaktır. 2. 2025 yılında 10 adet 160 km/sa Milî Elektrikli Tren Seti (EMU) ve 20 adet Milî Elektrikli Anahat Lokomotifi temin edilecektir.
Tedbir 606.4. Çevre dostu, yerli nesil deniz ve hava araçlarının yaygınlaştırılmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yerli nesil deniz araçlarının geliştirilmesini etkileyen dinamiklerin (fırsatlar ve yönelik toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 606.5. Yerli ve milli emniyet hedef doğrultusunda havacılık sektöründe sürdürülebilir havacılık yakıtları üretiminin ve kullanımına yönelik çalışmalar desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sürdürülebilir havacılık yakıtlarının üretimine yönelik üniversite işbirlikleri artırılarak bu yakıtların Ar-Ge ve üretimine ilişkin yol haritası belirlenecektir.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe insan kaynağının niteliğine yönelik kamu, üniversite ve sanayi işbirliği çalışmaları yürütülecek, ilgili uluslararası kuruluşlarda Türkiye'nin orta ve üst düzeyde temsil gücünün artırılması için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.607)		
Tedbir 607.1. Ulaştırma ve lojistik alanında bölgesel ve küresel ölçekte ülkemiz standartlarının benimsenmesi amacıyla diğer ülkelere ileri seviyede eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Başta Türk devletlerinde olmak üzere hava sayrüsefer alanındaki eğitimlere devam edilecek, bu eğitimlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Havacılık eğitimlerinin tüm unsurlarını kapsayacak şekilde çok dilli, bütünleşik ve sürdürülebilir bir eğitim sistemi kurulacaktır.

Tedbir 607.2. Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik alanındaki başarıları ortaya konularak uluslararası etkinliği artırılacak ve ülkemizin sektörel uluslararası kuruluşların karar mekanizmalarında daha etkin olması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); Dışişleri Bakanlığı	1. Havacılık otoritelerinin planlandığı toplantı ve çalıştaylara ülkemizce katılımı sağlanacaktır.
Tedbir 607.3. Ulaştırma ve lojistik hizmetleri eğitimlerinde standartlar oluşturulacak, üniversite-sektör işbirliğiyle sektörde istihdamı edilecek nitelikli personel yetiştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); Millî Eğitim Bakanlığı; YÖK	1. Havacılık sektörünüdeki görev tanımları yetkinliklere dayalı olarak yeniden yapılacak, meslekî gelişim planları oluşturulacaktır. 2. Sertifika programları için üniversitelerle işbirliği protokolleri yapılacaktır.
Ulaştırma sektöründe devam eden yatırımlar yapılabilirlik, sürdürülebilirlik, etkinlik, erişilebilirlik, güvenlik ve verimlilik odağında gözden geçirilerek mevcut altyapının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.608)		
Tedbir 608.2. Uygunluk, etkinlik ve kapasite analizleri çerçevesinde havalimanlarının olması yangınlarıyla mücadele, eğitim, gösteri, hava aracı depolama, bakım-onarım, söküm ve geri dönüşüm, amatör havacılık, fuar, teşhir ve ürünü merkezi gibi faaliyetlerle daha etkin kullanılması teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S);	1. Sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren tüm paydaşlardan gelen taleplere ilişkin koordinasyon ve iletişim sağlanacaktır.
Tedbir 608.3. Bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilebilmesi amacıyla havaalanı işletmelerin destek sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S);	1. Yurt içi sefer ve nokta sayısının artırılabilmesini teminen havayolu işletmecileri ve ilgili kamu kurumları ile çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 608.4. Mevcut karayolu altyapısının etkin kullanılmasına yönelik iyileştirmelere öncelik verilecek, yeni projelerde değişken sanal yapısı gerektiren, maliyet etkin güzergâhlar tercih edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S);	1. Karayolu ulaştırması sektöründe tekrar edilecek projelere ilişkin fizibilite çalışmalarında maliyet etkin güzergâh alternatifleri değerlendirilecektir.
Tedbir 608.5. Devam eden demiryolu yatırımlarının tamamlanma süreçlerinde tamamlanıp ekonomiye kazandırılması için yatırımcı kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliği tesis edilecek, iş programlarına göre imalatların tamamlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S);	1. Müştereken yürütülen projelerde eşgüdümün sağlanmasını teminen finansman ve ödenek hakkı bütünlüğü bir yaklaşımla belirlenecektir.

Tedbir 608.6. Demiryolu yapım, yenileme ve emniyet standartlarında iyileştirmeler yapılacak, modernizasyona yönelik Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yeni ve yenilenen demiryolu altyapılarının hizmete alınması ve bakımlarında Demiryolu Altyapı Yeterlendirme Yönetmeliğinin uygulanmasına yönelik tebliğler hazırlanacaktır.
Tedbir 608.7. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleşmeleri periyodik olarak raporlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleşmeleri ve güncel maliyet verileri yıllık olarak raporlanacaktır.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe BİT başta olmak üzere dijital uygulama ve yeni teknolojilerin kullanımını yaygınlaştırılarak ulaştırma sistemlerindeki mevcut altyapının daha etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.1. Tüm ulaşım modlarında, elektrikli veya diğer alternatif yakıtlı araçların kullanımı için altyapı ve teknoloji yatırımları yapılacak, yeni nesil, sürdürülebilir, bütünleşik hareketlilik hizmetleriyle ilgili mevzuat ve mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Lojistik sektöründe yüksek kapasiteli şarj istasyonlarına yönelik planlama çalışması yapılacaktır.
Tedbir 609.2. Akıllı yollar, bağlantılı ve otonom sürüş sistemleri, enerji-sonrası/verimli otomotiv ürünleri gibi teknolojik çözümlerle sevkiyat emniyetini, güvenilirliği ve ulaşım verimliliğini artıran yeniliklerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Akıllı ulaşım alanında mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 2. Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) Mimarisi yaygınlaştırılacak ve Ulusal AUS Platformunun sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
Tedbir 609.3. Ulaştırma sektöründeki dijital uygulama ve sistemlerin kullanımı yaygınlaştırılacak, yeni kaynaklar kullanılarak geliştirilmesi ve yayılması, Ar-Ge çalışmaları ve hareketlilik verilerinin kullanımı desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ulaştırma sektöründe kullanılan dijital uygulama ve sistemlerin yerli olarak üretilmesi ve kullanılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 609.4. Demiryolu altyapısı ve araçlarının dijital ekosistemlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacak bakım/onarım ile ilgili taleplerinin izlenmesi sağlanacak, sektörün faaliyetlerinin verimi artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Dijital Demiryolu Bilgi Sistemi projesine başlanacaktır.

Tedbir 609.5. Kıyı ve yüzer demiryolu hatlarında yapılan taşımacılığın güvenli, çevre dostu, ekonomik ve verimli hale getirilmesi için elleçleme, sınıflandırma ve haberleşme altyapısı yük potansiyeli odağında öncelikli olarak tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Devam eden modernizasyon çalışmaları iş programına göre zamanında tamamlanacak, yeni proje talepleri yük potansiyeline göre önceliklendirilecektir.
Yük ve yolcu taşımacılığında demiryolu payının artırılmasıyla kombine taşımacılık imkânlarının geliştirilmesine yönelik öncelikle devam eden demiryolu projeleri tamamlanacak; OSB'ler, limanlar ve maden ocakları gibi önemli yük merkezlerinin demiryolu bağlantıları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 610.1. Yapımına devam edilen hat üzerindeki projeler tamamlanacak, darboğaz yaşanan bölgelerde hat kapasitesi artırılacak ve yük taşıma potansiyeli yüksek bölgelerin demiryolu ağına bağlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yapımı devam eden mevcut projeler, yatırım kuruluşları arasında eşgüdüm sağlanarak öngörülen iş programlarına uygun şekilde devam edecektir.
Tedbir 610.2. Küresel tedarik zincirinin sürdürülebilirliğine sağlanmasının ülkemizin üzerinde bulunduğu ulaştırma koridorlarının önemini ve geliştirilmesi çalışmaları devam edecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Türk Demiryolu Sektöründe Intermodal Taşımacılık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 610.3. Ehdin projesi tamamlanmış, Nusaybin-Habur projesinin yapımına öncelik verilecek, yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında çift hat ve yan hat gibi uygulamalarla kapasite artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Çukurova Bölgesi ve Eskişehir-Kütahya-İzmir Demiryolu Hattının yapımına devam edilecek, tamamlanacaktır.
Türkiye'nin denizcilikte bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi olmasını teminen ülkemizdeki kıyı tesisleri geliştirilecek, Türk deniz ticaret filosu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.611)		
Tedbir 611.1. Stratejik önemi haiz sivil; gemi ve asker gemiler önelikli olmak üzere Doğu Akdeniz'de gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı	1. Tersane kurulmasına yönelik ve hızlı çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 611.2. Doğu Akdeniz bölgesinde Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak, transit yük odaklı, bölgenin gelişmesine ve ihracatın artırılmasına katkı sağlayacak bir liman inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Arsa tahsisi için yer tespiti ve fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 611.3. Kıyı tesislerinin gerçekleşecek, limanların ölçek ekonomisinden azami faydalanacak şekilde bütüncül bir planlamaların uygun olarak hayata geçirilmesi sağlanacak ve uluslararası modal arası taşıma koridorlarına bağlantılar güçlendirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Limanların performansını etkileyen darboğazların tespitine yönelik çevre ile istişare çalışmaları ve paydaşlarla görüşmeler yürütülecektir. 2. Yeni liman yatırımlarında var olan tesisler amacıyla master plan çalışmalarına başlanacaktır. 3. Tanıtım sistemlerinin hayata geçirilmesine yönelik ait mevzuat çalışması tamamlanacak ve örnek uygulamalara geçilecektir.
Türk havacılık sektörünün ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedefine ulaşması sağlanacak, havacılık mevzuatı, operasyonel gerekllilikler ve küresel gelişmeler dikkate alınarak güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.2. İstanbul'un uluslararası bir hava kargo ve aktarma merkezi olma gelmesini temin için kargo kapasitesinin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. İstanbul Havalimanında mevcut kargo kapasitesinin verimli kullanılmasına yönelik yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 612.3. Havayolu işletmelerinin diğer ülkelere olan uçuş sayılarının artırılabilmesine ve yeni uçuş izinlerinin daha kolay alınabilmesine yönelik ulusal strateji belgesi ve yol haritası oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Havayolu işletmelerinin uçuş sayılarının artırılabilmesi amacıyla diğer ülkelerin sivil havacılık otoriteleri ile daha yakın işbirliğine kurularak mevcut anlaşma ve mutabakat zaptlarının güncellenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 612.4. Transit yolcuların ülke ekonomisine katkısını artırmak için havalimanları ve çevresinde yeni faaliyetler içeren iş modelleri geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Havalimanları ve çevresinde yeni iş modelleri geliştirilmesine yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacak, bu alanda paydaşlarının katılımı sağlayacağı çalıştay ve toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 612.5. Hava kargo süreçlerinin mevzuat kaynaklı eksiklikleri incelenecek ve yapılabilecek iyileştirmeler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Kurum içi ve yurt dışı transit işlemlerinin sadeleştirilmesi ile hava kargo süreçlerinde kolaylaştırıcı yöntemlerin uygulanmasına yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacaktır.
Karayollarında bakım/onarım hizmetleri zamanında ve yeterli düzeyde karşılanacak; mevcut karayolu ağında oluşabilecek trafik akış darboğazları giderilerek ulaşımın yeterli hizmet seviyesinde sürdürülmesi için gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.1. Karayolu ağında taşıt işletme giderlerini ve ağır bakım maliyetlerini azaltacak şekilde önleyici bakım kavramı esas alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Varlık yönetim sistemleri geliştirilmesi ve bakım yönetimi yapılması amacıyla 5 bin km yol envanter bilgileri güncellenecektir. 2. 134 km otoyolda üstyapı yıpılık onarımı tamamlanacaktır.

Tedbir 6.1.3.2. Karayollarında yıllık ortalama günlük trafiği 3.000 ağır taşıt üzerinde olan güzergâhlarda bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapılmasına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 200 km BSK yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 6.1.3.3. Karayollarında seyahat süresinin azaltılması, trafik güvenliğinin artırılması ve mevcut yol kapasitelerinin verimli kullanılmasını amaçlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Devlet yollarında toplam 310 km uzunluğunda haberleşme altyapısı tesis edilecektir. 2. Coğrafi Bilgi Sistemleri tabanlı Ulusal AUS envanter sistemi oluşturulacaktır.
Karayolu trafik kazalarından kaynaklı can kayıplarının azaltılmasına için yol kullanıcılarının hata yapabileceğini kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören "güvenli sistem yaklaşımı" benimsenecektir. (Kalkınma Planı s.614)		
Tedbir 6.1.4.2. Bilgi toplama, değerlendirme, analiz ve veri eğitim faaliyetleri güçlendirilerek, ortak veri tabanları kapsamında yönetilecek çalışmalara kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Trafik Kazaları Analiz Platformuna (TRAKAP) canlı kaza verilerinin, yol görgülerinin ve envanter bilgilerinin aktarılması için gerekli modüller hazırlanacaktır. 2. Trafik kazalarına ilişkin mevcut veri toplama sisteminin Avrupa Birliği Karayolu Kaza Veritabanına dönüştürülmesi sağlanacak ve bir veri tabanının kurulması amacıyla çalışma yapılacaktır. 3. Trafik güvenliği konusunda 25 bin öğrenciye farkındalık eğitimi verilecektir.
Tedbir 6.1.4.3. İşaretleme levha ve ışıklandırma gibi yol kullanıcılarının yol çevrelerine en standartları anlayacakları "kendini ifade eden yollar" ile çarpmaya, önleyen veya çarpma sonucunda oluşacak hasarları en aza indiren "affedici yol kenarları" yaklaşımında karayolu ağında alt yapı ve güvenlik standartları yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 34 kazâ kara noktası yükseltilecektir. 2. 725 km uzunluğunda şerit ortası bandı yapımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 6.1.4.4. Trafik denetimlerinin etkinliğinin artırılmasını sağlamak üzere kazalardaki şiddet oranları ve kaza sayısını yükseltilen trafik ihlallerinin önlenmesine ve algılanan yakalanma risk duygusunun güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Jandarma sorumluluk bölgesinde 51,7 milyon, polis sorumluluk bölgesinde 40 milyon araçlık denetim yapılacaktır. 2. Yeşilde ve yedi kentte ortalama hız koridoru kurulacaktır. 3. Algılanan ve gerçek yakalanma riskinin yükseltilmesi amacıyla gece hız denetimleri yapılacaktır.

Evrensel hizmet yükümlülüğünün değişen koşullara göre etkin bir şekilde sürdürülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.616)		
Tedbir 616.1. Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanı değişen teknoloji ve piyasa koşulları dikkate alınarak güncel geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanına ilişkin gözden geçirme çalışması yapılacaktır.
Posta sektörünün gelişen e-ticaret koşullarına uyumu sağlanarak hızlı, kaliteli, güvenilir ve sürdürülebilir hizmet sunumlarına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.617)		
Tedbir 617.1. Yeni iş modellerinin getirdiği fırsatlar çerçevesinde mevcut çalışmalar yürütülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Uluslararası alanda rekabet mevzuatı güncelleme çalışmaları takip edilecek ve gerekli düzenleme taslakları hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif)	km	2 251	2 251	2 607
Karayolu Yolcu Taşımacılığında Otomobilin Payı	Yüzde	4,26	4,77	5,03
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yük	Bin Ton	62 6	64,5	64,8
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transfer Dâhil)	Milyon Kişi	214,1	236,5	249.3
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif)	km	29 373	29 673	30 019
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif)	km	3 726	3 756	3 796
BSK Kapsamındaki Yol Ağı (Kümülatif)	km	30 867	31 567	32 267
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	6 543	5 300	5 200
Lojistik Performans Endeksinde Türkiye'nin Sırası	Sıra	38	38	30

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedefler

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

Covid-19 salgınının toptan ve perakende ticarette oluşturduğu arz-talep dengesizliği tamamıyle aşılamadan ortaya çıkan Rusya-Ukrayna savaşı dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. İki ülkenin gıda, enerji ve gübre gibi temel malların ana tedarikçileri olmaları ve birçok ülkenin yaptırımları tedarik zincirini bozulmasına neden olmuş, özellikle lojistik ve enerji maliyetleri ile temel gıda ve endüstriyel emtia fiyatlarında önemli artışların yaşanmasını beraberinde getirmiş, küresel ticaret hacmi artış ivmesini kaybetmiştir.

Bunun yanı sıra Filistin meselesinde küresel ticareti etkilemiştir. 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail ile Filistin arasındaki gerilim artmış, İsrail'in Filistin üzerindeki saldırıları ve yaptırımları dünya genelinde yankı uyandırmıştır. İsrail'in uygulama ve politikalarını etkilemek amacıyla küresel ölçekte ticari ve sosyal bir boykot hareketi başlatılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, ilk aşamada 54 ürün grubunda yer alan ürünlerin İsrail'e ihracatını kısıtlama kararı almış, daha sonra ihracat ve ithalat işlemlerini tüm ürünleri kapsayacak şekilde durdurmuştur.

2023 yılında ülkemizde GSYH yüzde 5,1 büyürken, toptan ve perakende ticaret yüzde 11,5, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise yüzde 4,1 oranında büyümüştür. 2023 yılında toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 15, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,4 olmuştur.

2022 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı girişim sayısına göre yüzde 30,5, ciroya göre yüzde 28,8 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 33- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Toptan Ticaret	294	301	355	385	2.672	3.202	5.219	11.145
Perakende Ticaret	722	752	813	841	931	1.055	1.439	3.197
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	3.223	3.304	3.529	3.756	5.343	10.526	16.677	36.903
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	31,0	31,0	31	30,5	42,3	41,2	40,2	38,8

Kaynak: TUİK, Nilüfer Belediyesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Verileri

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki rekabet baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesim yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, sim hakkı devri sistemine kaymakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Haziran 2024 itibarıyla toptan ve perakende ticarette 4,71 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerince 1,87 milyon kişi istihdam edilmektedir. İstihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 14,4, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 5,7'dir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Küçük girişimler elektronik pazar yerlerince yer alarak tüketiciye erişim imkânlarını iyileştirmeye yönelmektedirler. Ocak-Ağustos 2024 döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 38,2 ve yüzde 42,2 olmuştur. 2023 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 33,5 ve yüzde 41,5 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 34- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2020	2021	2022	2023	2023 (2)	2024 (2)
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	16.419	27.916	48.198	15.466	26.517	24.182
		Gerçek Kişi	12.126	20.907	10.759	6.158	4.440	3.962
	Kapanan	Tüzel Kişi	4.479	5.170	7.816	9.039	4.504	5.145
		Gerçek Kişi	9.587	9.251	10.059	15.140	7.614	6.612
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Pay (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	35,4	30,7	33,9	32,9	33,3	32,9
		Gerçek Kişi	29	30,3	38,9	32,9	33,6	37,2
	Kapanan	Tüzel Kişi	31,2	30,1	32,1	32,5	32,6	35,7
		Gerçek Kişi	41,4	41,7	41,1	44,1	44,9	42,4

Kaynak: TCDD Nilüfer Kaymakamlığı, Bursa İstatistik Bölge Birimi

(1) Ticaret, motorlu kara taşıtlarının onarımı hariç toptan ve perakende ticaret ve motosiklet onarımı faaliyetleri

(2) Ocak-Ağustos dönemleri

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2002-2023 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 17,6 milyar dolar, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,8 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir.

Özellikle pandemiyle birlikte daha da ön plana çıkan dijital dönüşüm tüm sektörlerde olduğu gibi e-ticaret alanında da hızlı bir büyümeye katkı sağlamaktadır. Mağazalar ve AVM'ler gibi fiziksel satış kanallarında alışveriş trafiği giderek azalırken, e-ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiş ve toplam ticaret içindeki payını yukarı çekmiştir. 2023 yılında ülkemizde e-ticaret hacmi bir önceki yıla oranla yüzde 115,2 artarak 1,9 trilyon TL olarak gerçekleşmiş ve bu harcamaların yüzde 93,4'ünü yurt içi harcamalar oluşturmuştur. e-Ticaretin genel ticarete oranı 2022 yılında yüzde 16,3 iken 2023 yılında 20,3'e yükselmiştir. Şubat 2023 tarihli depremler e-ticaret harcamalarında da etkili olurken, neredeyse sıfır noktasına gelen TL'den harcamaları, 21 Mart 2023 itibarıyla yıl ortalamasına ulaşmıştır.

Ülkemizde 2022 yılında 549.668 olan e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 2023 yılı itibarıyla 559.417'ye yükselmiştir. Kendi sitesinden veya mobil uygulamasından e-ticaret faaliyetinde bulunan Elektronik Ticaret Bilgi Sistemine (ETBİS) kayıtlı işletmelerin sayısı 35 binin, ETBİS'e kayıtlı site sayısı ise 40 binin üzerindedir.

İnternetten gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2013 yılında 34,6 milyar TL iken 2023 yılında 2.364,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ocak-Ağustos 2024 döneminde söz konusu tutar 2.797,6 trilyon TL seviyesindedir. 2004 yılında yüzde 0,9 olan internetten alışveriş yapanların oranının 2023 yılı sonuna kadar yüzde 51,7'ye ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 35- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2013	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İşlem Adedi (Milyon)	166,0	444,1	600,1	848,9	1.361,9	1.915,5	2.323,9
İşlem Tutarı (Milyar TL)	34,6	118,9	130,1	260,4	454,5	1.027,3	2.364,4

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi
(1) Bankalar ve banka dışı ödeme kuruluşlarının kartlar üzerinden gerçekleştirdikleri

2023 yılında tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 727.630 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu başvurular 426.347 ile en çok perakende ticaret sektörü kapsamında yapılmış olup bunu 77.780 başvuruyla ahenelik hizmetler sektörü takip etmektedir. 2023 yılında Reklam Kurulunca 520 adet idari para ve durdurma cezası uygulanmıştır. Sağlık sektörü, uygulanan toplam idari para cezası içinde yüzde 39'luk payla birinci sırada yer almaktadır. Bunu yüzde 22 oranıyla gıda sektörü takip etmektedir.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik öngören 7511 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 29 Mayıs 2024 tarihli ve 32560 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla, Reklam Kurulunca içeriğin çıkarılması ve erişim engeli yerine, satıştan kaçınılması ve satış sonrası hizmetlere ilişkin aykırılıklarından para cezası tutarları artırılmış ve devre dışı sözleşmelerine getirilen yasaklara ilişkin geçiş hükmüne açıklık getirilmiştir.

14 Aralık 2023 tarihli ve 32399 sayılı Resmî Gazete'de Perakende Ticarette Uygulanacak Şikâyet ve Kurallar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

yayımlanmıştır. Söz konusu değişiklikle otuz gün içinde bozulabilen tarım ve gıda ürünü tanımlanmış, tecanlı ürünlerde haksız ticari uygulamalar belirlenmiş, Ticaret Bakanlığına belirli satış yerlerine tıbbi beslenme tedavisi gerektiren hastalıklara yönelik gıda ürünü satış yönünün ölüğü getirme yetkisi verilmiş ve birtakım ilave düzenlemelere gidilmiştir.

21 Ağustos 2024 tarihli ve 32639 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Yenilenmiş Ürünlerin Satışı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle yenileme merkezlerine, şubelerinin yanısıra yetki verecekleri ticari işletmeler aracılığıyla da yenileme yapma imkânı tanınmıştır.

b) Amaç

Ülkemizde yeşil ve dijital dönüşüm çerçevesinde yeni ticaret pazarlarını ve araçlarının güvenli bir şekilde kullanılarak alıcı ve satıcıların etkin bir biçimde buluşturulduğu, fiyatların etkin işleyen sağlıklı piyasa koşullarında belirlendiği, üretici ve tüketici haklarının korunduğu, kalite odaklı, kolay ve düşük işlem maliyetli bir ticaret ortamının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toptan ve perakende ticaret sektörlerinde rekabet gücü artırılacak ve piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar üretici ve tüketicilerin faydası gözetilerek giderilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.1. Perakende işletmelerin kuruluşu, faaliyet süreci ve kapanışında gerekli başvuru ve diğer işlemlerin tek merkezden yapılması ve sonuçlandırılması sağlayacak Perakende Bilgi Sistemi (PERBİS) uygulamaya alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. PERBİS Coğrafi Bilgi Sistemi Modülünde geliştirmeler yapılacaktır. 2. PERBİS işletme yazılımsal olarak modülü çalışmaları kapsamında entegrasyonlar tamamlanacaktır.
Tedbir 619.2. Toptan ticaret gelişimine katkının toptancı hallerinin ve perakende pazarların modernizasyonu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacak, hallerin ticaretteki payı artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Toptancı hallerine ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 619.3. Sebze ve meyve ticaretinde üreticilerin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sebze ve meyve ticaretinde tüm alıcılar için ödeme yükümlülüğü belirlenmesi yönünde mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 619.4. Tüm defterlerin elektronik ortamda tutulabilmesine ilişkin mevzuat ve sistem altyapısı oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Elektronik defter sistemi uygulamaya alınacaktır.

Tedbir 619.7. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Nakil Uygulaması, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Nakil Uygulaması güncellenecektir.
Tedbir 619.8. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısının, depolama kapasitesinin ve ürün çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısı ve depolama kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 619.13. Haksız ticari uygulamalarla mücadele etkinleştirilecek, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk yapan firmalara uygulanan yaptırımlar sağlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilen denetimlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik mekanizmalar geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 619.15. Nitelikli işgücünün sektörü tercih etmesi amacıyla sektördeki meslek algısını güçlendirici çalışmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Millî Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mesleki eğitim merkezleri öğrencilerine girişimcilik ve işletme eğitimleri verilecektir.
Tedbir 619.16. Markalaşmanın önemine ilişkin farkındalık artırılacak, başta e-ticaret işletmelerinin akılda kalıcı adları olmak üzere markalaşmaya yönelik çalışmalar desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Marka ve TURQUALITY® Destek Programı kapsamında markalaşmaya yönelik faaliyetler desteklenecektir.
e-Ticarette güvenin artırılması konusunda çalışmalar yürütülecek, özellikle coğrafi ve kültürel olarak yakın ülke ve bölgelerde Türkiye'nin pazar payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. e-Ticaret mevzuatı yeniliklere uyum sağlayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sektördeki güncel gelişmelerin takip edilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla sektörel paydaşlarla toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 620.2. Elektronik ticaret hacminin düşük olduğu ülkelere yönelik eğitim, tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Seçilen ülkede, e-ticaretle ilgili bilgi paylaşımı ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.3. e-İhracatın artırılması amacıyla Türkiye e-İhracat Platformu ve e-İhracat Konsorsiyumları hayata geçirilecek, şirketlerin, pazaryerlerinin ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Şirketlerin, pazaryerlerinin, e-ihracat konsorsiyumlarının ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.

Tedbir 620.4. e-İhracatın artırılması amacıyla yakın coğrafyada hedef bölgeler ve sektörler belirlenerek ürün bazlı üretim ve ticareti ortaya koyan veri tabanı oluşturulacak ve ihtiyaç analizleri gerçekleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. e-İhracat Platformuna yönelik bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.7. Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi, işletmelerin ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve yurt dışı pazarları da içerecek şekilde ürün bazlı ayrıntılı verilere genişletilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Elektronik Ticaret Bilgi Sisteminin (ETBİS) işlerliği daha da artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Yurt dışı pazar girişleri için ihracat potansiyeli yüksek ürünlerin tespitine yönelik rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 620.8. Elektronik ticarette haksız ticari uygulamalara yönelik denetim ve rapor hazırlama faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Haksız ticari uygulamalara karşı kapasitenin ve etkin denetim kabiliyetinin yürütülecektir.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek, hassas tüketici gruplarına özel önlemler getirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat güncel gelişmelere uygun olarak gözden geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hukukunun dinamik yapısı göz önünde bulundurularak ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerin tespitine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 621.4. "Dijital Tüketicinin Korunması" yaklaşımıyla dijital mecralarda yer alan riskler başta olmak üzere tüketiciyi aldatıcı yanıltıcı uygulamalara karşı çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Dijital Tüketicinin Korunması kapsamında mevzuat değişikliğine gidilecektir. 2. Sektör farkındalığını artırmaya yönelik toplantılar ile tüketici bilincini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 621.5. Tüketici hakem heyetlerinin 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılması sağlanarak, kurumsal ve beşeri kapasiteleri geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hakem heyetleri 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. 2. Tüketici hakem heyetlerinin kurumsal kapasiteleri artırıcı çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 621.6. Tüketici uyuşmazlıklarının elektronik ortam üzerinden çözülebilmesi amacıyla Tüketici Şikâyet Platformu oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici Şikâyet Platformunun sistem altyapısı kurulacaktır.

Tedbir 621.9. Tüketici Bilgi Sisteminde yenilik ve yükseltme çalışmaları yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici Bilgi Sisteminde (TÜBİS) faaliyetlerinin daha hızlı, kolay ve etkin yürütülmesi sağlanacaktır.
Tedbir 621.10. Çocuklar ve yaşlılar öncelikli olmak üzere hassas tüketici gruplarına özel önlemler alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Hassas tüketici gruplarına yönelik belirlenen yol haritası doğrultusunda ilgili mevzuat çalışmasında hassas tüketicilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Lisanslı Depo Sayısı	Adet	187	222	230
İhracatı Üreticiden Müşteriş Yapanların Oranı (Yüzde) (3)	Oran	48,5	51,7	52,3
Tüketici Şikâyetlerindeki Güvenilirlik Oranı (Yüzde)	Oran	1,7	1,6	1,6
e-İhracatın İhracattaki Payı (Yüzde)	Oran	2,1	3,3	3,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Yükümlü kapsamına girmiş olan firmalar arasında mevcut durumda ihracat beyannamesini müşavir marifetiyle tescil ettirenlerin oranı

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İhracatın artırılması, toplum ve çevrenin korunması, kaçakçılıkla etkin mücadele edilmesi hedefleri çerçevesinde uluslararası standartlara uyumlu gümrük politikaları uygulanmaya devam edilmiştir. Şeffaflığın artırılması, bürokrasinin ve maliyetlerin azaltılması konusunda çalışmalar yürütülmüş ve sektörün ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Güvenilir firmalara gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan ve 2013 yılında uygulamaya konulan Yetkilendirilmiş Yükümlü uygulaması kapsamında yetki verilen firma sayısı 15 Ekim 2024 tarihi itibarıyla 744'e ulaşmıştır. Gümrük hizmetlerinin kolaylaştırılması kapsamında aynı tarih itibarıyla ithalatta yerinde gümrükleme yetkisine sahip firma sayısı 17, ihracatta yerinde gümrükleme yetkisine sahip firma sayısı 64 olmuştur. Ayrıca 60 firma dahil gönderici, 20 firma dahil alıcı yetkisine sahiptir. 15 Ekim 2024 tarihi itibarıyla gümrük müşavir sayısı 3.584, gümrük müşavir yardımcısı sayısı 11.223 ve yetkilendirilmiş gümrük müşavir sayısı 407'ye yükselmiştir.

Kaçakçılıkla mücadele çalışmaları kapsamında 2023 yılında ele geçirilen kaçak eşyanın toplam piyasa değeri bir önceki yıla kıyasla yüzde 93 artarak 23 milyar 74 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2024 yılı Ağustos sonu itibarıyla yakalama değeri bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 164'lük artış göstererek 28 milyar 332 milyon 807 bin TL'ye ulaşmıştır.

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının gümrüklerde korunması için yapılan başvuru sayısı 2023 yılında 2.869 iken, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde 2.215 olarak gerçekleşmiştir.

Kara Kapıları Taşıt Takip Programından alınan verilere göre, 2023 yılında kara sınır kapılarında toplam 10.081.656 araç giriş-çıkış kaydedilirken, Eylül 2024'e kadar olan sürede

toplamı 7.906.614 araç giriş-çıkışı gerçekleşmiştir. 2023 yılı sınır kapılarında giriş çıkış yapan yolcu sayısı 37.400.567 kişiyken, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde bu sayı 25.772.964 kişi olmuştur. 2024 yılı verilerine göre en çok yolcunun geçiş yaptığı sınır kapısı 6.517.292 kişiyle Kapıkule Sınır Kapısı olmuştur.

Gümrük idarelerince sürdürülen modernizasyon ve yapım işlerinin tamamlanarak yeni gümrük tesislerinin hizmete açılması öncelikli muhafaza etmektedir. Türkiye'de 19 Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü faaliyet göstermekte ve bunlara bağlı 157'si faal, 26'sı faal olmayan toplam 183 Gümrük Müdürlüğü bulunmaktadır. Günümüzün değişen şartlarına uygun sağlanması amacıyla gerekli görülen hizmet binalarında ve gümrük kapılarında modernizasyon çalışmaları sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra yapımı devam eden gümrük hizmet binaları ve gümrük kapılarıyla güvenli ticaret, işlem sürelerinin kısaltılması, kaçakçılığın önlenmesi gibi konularda iyileşme sağlanması ve gümrük sürecinin etkinliğe kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Ceylanpınar Gümrük Kapısının inşaat çalışmaları 2024 yılının ilk yarısında tamamlanmıştır. Gürbulak Gümrük Kapısının inşaat çalışmalarının ise 2025 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. Diğer yandan, Şubat 2023 tarihli depremler sonrasında deprem tehlikesi bulunan illerdeki yapım projelerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmış olup söz konusu illerdeki projeler devam etmektedir.

Türkiye'nin de taraf olduğu Ortak Transit Sözleşmesi kapsamında transit eşyasının işlemlerini hızlandırılarak basitleştirilmesini ve ticaret ortaklarının zaman kaybetmesini önleyerek menfaatlerini azaltılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan Ortak Transit Rejimi çerçevesinde Türkiye'den Avrupa Birliğine, karayoluyla Muratbey Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat taşımalarının 2024 yılı sonu itibarıyla yüzde 76'sının gönderilen tesislerden gerçekleştirilmiş olup 2024 Ağustos sonu itibarıyla bu oran yüzde 83,2'ye ulaşmıştır.

Kaçakçılıkla mücadelede ihtiyaç duyulan yeni nesil teknolojilerin yerli ve milli imkânlarla üretilmesini sağlayıp sanayi üretiminde katma değerin artırılması, dışa bağımlılığın azaltılması ve yasadışı ticaretin önlenmesi amacıyla başlatılan ve "fiziki müdahalesiz kontrol teknolojileri" olarak adlandırılan Milli Araç ve Konteyner Tarama (MİLTAR) projesinin uçanını ise çalışmalarına MİLTAR 3 adıyla devam edilmektedir.

Sistemlerin yerli olarak tedarikine devam edilmekte olan ürün çeşitliliğine gidilerek MİLTAR projesi kapsamında üretilen ve "hayalet" adı verilen bir adet Gezi Yansıma Teknolojik Araç ve Konteyner Tarama Sistemi Habur Gümrük Kapısında 15 Ağustos 2024 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Kaçakçılıkla etkin mücadeleyi sağlayacak teknik cihaz ve sistemlerin tüm sahalarda yaygınlaştırılmasına 2024 yılında da devam edilmiştir. Bu kapsamda, Akçakale ve Kapıkule Gümrük Kapılarında bulunan güvenlik kamera sistemlerinin yenilenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. 21 kara gümrük kapısında bulunan ve garantisi biten Plaka Tarama Sistemlerinin bakım onarım hizmeti 2024 yılında yapılmıştır. Yıl sonuna kadar ilgili sahalarda plaka tarama sistemlerinin yeni yazılım üzerinden hizmet vermesi planlanmaktadır. Halen tüm gümrük saha ve limanlarında kullanılan Araç Takip Sistemi projesinin devamı olarak, Transit Rejim Hükümleri kapsamında taşımacılık yapan araçlardaki eşyanın rejim hükümlerine aykırı olarak yurt içinde bırakılmasını veya eşyanın değiştirilmesine engel olmak amacıyla riskli durumların izlenmesini sağlayacak 425 adet Kapalı Takip Sisteminin (Gümrüklü Eşya ve Nesne Takip Sistemi) alımı tamamlanmıştır.

Gümrük idarelerinin denetim, kontrol, yetki ve sorumluluğunda bulunan; kara, hava ve deniz sınır kapılarında kaçakçılık riskinin bertaraf edilmesi, kesintisizliği ve etkin denetimi sağlamak amacıyla Gümrük Muhafaza Devriye Botlarının Temini projesi

kapsamında 2024 yılının ilk yarısında temin edilen beş botla envanterdeki toplam bot sayısı 27'ye yükseltilmiştir.

Havayolu işlem süreçlerinin sadeleştirilmesi, şeffaf bir şekilde takip edilebilmesi, işlem süreçlerinin kısaltılması ve maliyetlerin azaltılması hedefi doğrultusunda başlatılmış olan Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi projesi yazılım çalışmaları tamamlanmış olup projenin ilk adımı olarak Hava Yolu Beyan Formunun elektronik ortamda verilmesini sağlayan Hava Yolu Gümrük Beyan Sistemi pilot uygulaması 25 Ocak 2024 tarihinde Ankara Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde gerçekleştirilmiştir.

Serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin elektronik ortama aktarılması, kolay ve hızlı bir şekilde raporlama yapılabilmesi, veri tabanı oluşturulması, takip edilebilmesi ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasındaki bilgi paylaşımının internet tabanlı bir program üzerinden gerçekleştirilmesine devam edilmesi kapsamında Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Projesinin yeniden yazılmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır.

İthalat denetimleri, Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sistemi (TAREKS) üzerinden elektronik ortamda risk esaslı olarak gerçekleştirilmektedir. TAREKS sayesinde denetimlerin etkin ve verimli şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmakta ve işlemler 7/24 çevrimiçi takip edilebilmektedir. TAREKS'in yapay zekâ destekli yeni risk analiz odağında yenilenerek daha etkin bir ürün güvenliği denetimi sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Gümrükte Kullanılan Belgelerin Dijitale Dönüşümü projesiyle ihracat ve antrepo işlemlerinde hayata geçirilen Kağıtsız Gümrük Uygulamasının kapsamının genişletilerek İthalat işlemlerinde de kullanılmasına yönelik çalışmalar yürütülmekte olup 27 Aralık 2023 tarihi itibarıyla Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde AB'den gelen belirli bir grup eşya için pilot uygulamaya başlanmıştır.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda şeffaflığı ve öngörülebilirliği esas alarak ticareti kolaylaştırmak ve kaçakçılıkla etkin mücadele etmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek, gümrük alanında ikili, bölgesel ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve iş birlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.623)		
Tedbir 623.1. Ülkemizde ve dünya ticaretinde yaşanan ekonomik gelişmeler göz önünde bulundurularak Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Gümrük Birliğinin güncellenmesi hedefiyle ülkemizle AB arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik kurulan yapı dâhilinde çalışmalara, AB kurumları ve üye ülkeler nezdinde ticari sorunların ele alınması ve yeni alanlarda işbirliğinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Farklı kurumlarca yapılan kontrol, izin ve onay süreçleri basitleştirilecek ve bu süreçlerde aranan belgeler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.624)		

Tedbir 624.2. Dış ticaret işlemlerinde ıslak imzalı ve damgalı karakter tanıma (OCR) gibi yerli ve otomasyon teknolojileri kullanılarak kâğıtsız ortamda gümrük uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gümrük işlemleri ve mevzuatı konusunda yapay zekâ teknolojileriyle cevaplanan, dijital bir asistan oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Bilgisayarlı Gümrük Eğitimleri (BİLGE) Sistemince bloke olan (İhracat Zinciri) uygulamasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir. 3. İthalatta kâğıtsız gümrük uygulamalarına geçiş için gerekli teknik çalışmalara devam edilecektir. 4. Gümrük müdürlüklerince yürütülen beyannamelerin kontrol sürelerinin iyileştirilmesi ve eşyanın tarife, kıymet ve vergilendirilmesine yönelik olarak idarece yapılan tespitlerdeki doğruluk oranının artırılması amacıyla yapay zekâ destekli bir sistem geliştirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.
Tedbir 624.4. Dış ticaret işlemlerinde görev alan kurumların veri paylaşımı yapmaya sağlanması hususunda gerekli tedbirler alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Tek Pencere Sistemine entegre kurumların uçtan uca belge sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Dijital Tek Pencere Sistemine geçilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 624.5. Gümrük kapılarında yaşanan bekleme nedeniyle ortaya çıkan maliyetlerin düşürülmesi için beklemeye sebep olan mevzuat ve altyapı unsurları giderilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Görbulak Gümrük Kapısında yürütülen inşaat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Gümrük kapılarında görev ve sorumluluğu olan bakanlıkların 7/24 çalışma sistemine uyumu takip edilecektir.
Gümrük hizmetleri yeşil ve dijital dönüşümle uygun bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.626)		
Tedbir 626.1. Geleneksel dış ticaret modelinde kullanılan dış ticaret ve gümrük mevzuatı ikiz dönüşüme uyum doğrultusunda güncellenecektir. Gerektiğinde ilkelere aykırılık revize edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hem küresel e-ticaret pazarında kendi ihracatçımıza rekabet gücü sağlamak hem de İstanbul'u uluslararası kargo aktarma merkezi yapmak amacıyla ülkemizde Sınır Kapılarına Merkezi Beyan Sistemine yönelik mevzuat ve bilgi teknolojileri altyapısı oluşturulacaktır. 2. Kara ülke gümrük uygulamalarına ilişkin güncel bilgiler, Ticaret Bakanlığının ait internet sitesi üzerinden ihracatçılara sunulacaktır.

Tedbir 626.2. İhracatçıların e-İhracat adımlarını öğrenebileceği yapay zekâ destekli eğitim platformları ile ihracatçıların küresel alıcılara ulaşabilmesini kolaylaştıracak yeni dijital altyapıların desteklenmesi için yeni nesil mikro hizmetler tabanlı İhracat Platformu hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S);	1. Ülkemizin hayata geçirilen e-İhracat Platformuna yönelik olarak vatandaşlar bilgilendirilecek ve Platformun geniş kitlelerce kullanımı sağlanacaktır.
Gümrük işlemlerinde etkinlik ve verimliliğin artırılması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacak ve altyapı ihtiyacı karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		
Tedbir 628.2. İhracat işlemlerinde blokzincir teknolojisinin kullanılmasına ilişkin yürütülen çalışmaların Bilgi Havuzu Gümrük Ekonomik (BİLGE) Sistemini de kapsayacak şekilde geliştirilmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S); İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. İhracat işlemlerinde eşik tüm gümrük ve lojistik süreçlerin blokzincir altyapısı kullanılarak süreçlerde tüm paydaşlarca elektronik ortamda tek bir ekrandan görülebilmesi ve izlenebilmesini sağlayacak İhracat Zinciri Projesinin hayata geçirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 628.3. Eşya, taşıt ve yolcu kontrollerinde yeni teknoloji ve cihaz sistemler ve uygulamalar yaygınlaştırılarak yatırımlar geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S);	1. Eşya ve taşıt işlemlerine ilişkin risk bazlı gümrük kontrollerinde makine öğrenmesi ve yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla veri madenciliği sistemi kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 628.4. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara ilave kolaylıklar sağlanarak ihracatta yetkili gümrükleme uygulamasının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S); İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yetkilendirilmiş yükümlü uygulamasının gümrükle ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarının mevzuatında da yer alabilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Uluslararası yükümlülüklerimize uyumlu şekilde e-ihracatın artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.1. e-İhracat başta olmak üzere hareketlerin gümrük beyan süreci QR kodu uygulamalarıyla elde edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S);	1. Basitleştirilmiş gümrük beyanı süreçlerinde karekod uygulamalarına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 630.2. e-İhracata ilişkin çıktılar için etkin ve verimli bir şekilde kurulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S); Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Yurtdışı Lojistik Dağıtım Ağları (YLDA) desteklenmeye devam edilecek, yeni projelerin destek kapsamına dâhil edilmesi sağlanacaktır. 2. YLDA desteği kapsamında e-ihracat ağına dâhil ihracatçıların çıktı maliyetlerinin ve uğranılan teslimat süreçlerinin olumlu yönde iyileştirilmesi sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Toplam YMS sahibi Firma Sayısı	Adet	690	700	725
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	1,01	1,99	2,0
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	3,98	4,0	3,9
İlk 4 Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	88,3	87,5	88,0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin ve Şubat 2023 tarihli depremler sonrasında deprem bölgesindeki yeniden imar çalışmalarının etkisiyle inşaat sektörü 2024 yılı ikinci çeyrekte yüzde 6,5 büyümüştür. Depremlerden sonra sektörde yaşanan büyümenin konutta Tasarruf Tedbirleri kapsamında kamu inşaat yatırımlarının yavaşlatılması nedeniyle durağan bir seyir izleyeceği tahmin edilmektedir.

İnşaat sektöründe yeni iş siparişleri endeksi Haziran ve Temmuz aylarında sınırlı ölçüde gerilemiş, Ağustos ayında ise bir önceki aya göre yüzde 1,2 artış göstermiştir. İnşaat Sektörü Güven Endeksinde 2024 yılı Haziran ve Temmuz aylarında görülen gerilemiş Ağustos ayında durmuş ve bir önceki aya göre yüzde 1,1 artış göstermiştir.

OECD tarafından küresel çelik piyasasına yönelik 2024 yılı ikinci çeyrek için yayımlanan rapora göre 2024 yılı Şubat ayı itibarıyla bir önceki yılın Haziran ayına göre dolar bazında çelik fiyatları sabit kalmış, inşaat demiri fiyatında ise yüzde 3 artış gerçekleşmiştir. İnşaat demiri ve çelik fiyatlarında Ocak 2008'den Şubat 2024'e kadarki dönemde sırasıyla dolar bazında yüzde 7 ve yüzde 8 artış gerçekleşmiştir. Söz konusu rapora göre ayrıca 2024 yılı Şubat ayı itibarıyla bir önceki yılın Haziran ayına göre demir cevheri fiyatı yüzde 8,5, nurda fiyatı yüzde 10 artmıştır.

Dünya genelinde artan kayrak maliyetleri inşaat sektörünü de etkilemiş ve ülkemizdeki malzeme fiyatlarına önemli ölçüde yansımıştır. Malzeme fiyatlarındaki ve işgücü maliyetlerindeki artışlar yeni konut fiyatları başta olmak üzere inşaat sektöründeki genel fiyat artışına neden olan etkenler arasındadır. TÜİK tarafından yayımlanan inşaat maliyet endeksi, Temmuz 2024'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 46,4 artarken malzeme endeksi yüzde 41, işçilik endeksi yüzde 58,4 artmışır. Kamu altyapı projelerinden oluşan bina dışı yapıların inşaat maliyet endeksinde ise bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 45 artış meydana gelmiştir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca Mimarlık ve Mühendislik Hizmet Bedellerinin Hesabında Kullanılacak 2024 Yılı Yapı Yaklaşık Birim Maliyetleri Hakkında Tebliğ 20 Şubat 2024 tarihinde yayımlanmıştır. Bir önceki yılın Ağustos ayında yayımlanan tebliğde

yer alan birim maliyetlere göre, tüm inşaat gruplarının birim maliyetlerinde yaklaşık yüzde 30'un üzerinde artış gerçekleşmiştir.

TABLO II: 36- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2021	2022	2023	2024
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	5,1	4,9	5,6	6,2(1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	0,6	-7,1	-7,8	11,1(2)

Kaynak: TÜİK
(1) Cari Yıl Dönemi
(2) Bir önceki yılın aynı dönemine göre

2021 ve 2022 yıllarında negatif büyüme hızıyla seyreden sektörde, 2023 yılında yüzde 7,8'lik büyümeyle daralma eğilimi sona ermiştir. Sektörün GSYH içindeki payı ise 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 37- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2021	2022	2023	2023 (1)	2024 (1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 760	1 842	2 000	1 959	2 162
İstihdam Payı (Yüzde)	6,1	6	6,4	6,3	6,7

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Mart dönemi (2023 ve 2024 yılları Ocak-Mart dönemi)

Türkiye'nin önemli istihdam sağlayıcılarından biri olan inşaat sektöründe istihdamda ve toplam istihdam içindeki payında Ocak-Haziran 2024 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre artış meydana gelmiştir.

2024 yılı ikinci çeyreğinde yapı kullanma izin belgesi verilen bina sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,7, daire sayısı yüzde 23,5 ve toplam metrekare büyüklüğü yüzde 14,7 azalmıştır. Yapı kullanma izni verilen iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar ile toptan ve perakende ticaret binalarının toplam metrekare büyüklüğü, Ocak-Haziran 2024 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yaklaşık yüzde 6,9 ve yüzde 58,4 artmıştır.

TABLO II: 38- Metrekare Büyüklüğüne Göre Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Dağılımı

(Sayı-m²)

	2021	2022	2023	2023 (1)	2024 (1)
Bir Daireli Ikamet Amaçlı Binalar	4 999	6 791	6 591	2 670	1 697
İki ve Daha Fazla Daireli Ikamet Amaçlı Binalar	94 208	95 265	75 702	34 423	36 811
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	6 009	3 721	3 022	1 381	2 050
Kamu Eğlence, Hastane, Eğitim veya Bakım Binaları	5 123	5 466	4 060	1 222	3 447
Sanayi Binaları ve Depolar	6 603	5 904	6 367	2 955	3 498

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Mart dönemi (geçici veriler)

2024 yılında inşaat sektöründe sürdürülebilir ve çevre dostu inşaat sektörü hedefi doğrultusunda karbon-nötr beton kullanımı, iç boyutlu yapılarda yapım, ısı yalıtımı ve enerji verimliliği sağlayan akıllı malzemeler ile geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı, prefabrik yapılar gibi eğilimlerin artarak devam etmesi beklenmektedir.

Kamu ihale, alım ve sözleşme süreçlerinde Elektronik Kamu Alımları Platformu üzerinden yürütülecek iş ve işlemleri düzenleyen Kamu Alımlarının Elektronik Ortamda Yapılması Yönetmeliği ile ek Elektronik Ortamda Yapılan İhalelerde Uygulanacak Tip İdari Şartname ve buna bağlı diğer düzenlemeler 15 Ocak 2025 tarihinde yürürlüğe girmek üzere 15 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca kamu ihale mevzuatında değişiklik yapan 10 yönetmelik ve iki tebliğ de aynı tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Şubat 2023 tarihli depremlerden etkilenen yerlerde ağır ve orta hasarlı yapıların yerinde yeniden yapımına yönelik iş ve işlemlerde kullanılmak üzere hak sahiplerine verilecek nakdî veya ayni bedel ile yapım kredisine ilişkin usul ve esasları belirlemek üzere 7700 sayılı ve 5 Ekim 2023 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı yürürlüğe girmiştir.

1 Ocak 2025 tarihinden itibaren geçerli olacak Ahşap Binalar Tasarım, Hesap ve Yapım Esaslarına Dair Yönetmelik 24 Mart 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Yönetmelikle başlıca ahşap yapı elemanlarının ve yapı sistemlerinin kullanım amaçlarına uygun olarak, yeterli bir güvenlik düzeyinde tasarımına ve yapımına ilişkin yöntem, kural ve koşullara dair usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre yurt dışı müteahhitlik firmaları 1972 yılından Eylül 2024 sonuna kadar 137 ülkede 515,8 milyar dolar değerinde 12.297 proje üstlenmiştir.

TABLO TT: 39- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler

Ülke	2023 (Milyon Dolar) (1)	2023 (Yüzde Pay)	Ülke	1972-2024 Ağustos (Milyon Dolar) (1)	1972-2024 Ağustos (Yüzde Pay)
Rusya	4 612	16,5	Rusya	102 276	19,8
Romanya	3 639	13,0	Türkmenistan	53 541	10,4
Türkmenistan	3 413	12,1	Irak	34 950	6,8
S. Arabistan	2 978	10,4	Libya	30 967	6,0
Irak	1 488	5,3	Kazakistan	30 025	5,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Amerikan Doları Kastedilmiştir.

1972'den bugüne kadar proje yapılan ülkelere bakıldığında Rusya Ukrayna savaşının olumsuz etkilerine rağmen Rusya'nın ilk sıradaki konumunu koruduğu görülmektedir. Firmaların en çok proje gerçekleştirdiği ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Doğu ve Afrika ülkeleridir.

2024 yılı Ocak-Eylül döneminde Türk inşaat firmaları yurt dışında 11,9 milyar dolar tutarında proje üstlenmiştir.

TABLO II: 40- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2023 (Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)	Sektörler	1972-2024 Ağustos (Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)
Karayolu/Tünel/Köprü	5 525	19,7	Karayolu/Tünel/Köprü	71 440	13,9
Enerji Santralı	4 313	15,4	Konut	71 037	13,8
Konut	2 851	10,2	Enerji Santralı	44 201	8,6
Havalimanı	2 684	9,5	Ticaret Merkezi	36 494	7,1
Demiryolu	2 241	8,0	Havalimanı	31 790	6,5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projenin Toplam Bedeli

Yurt dışı müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin dağılımına bakıldığında 1972'den 2024 Eylül ayı sonuna kadar ilk sırayı yüzde 13,9'luk payla karayolu/tünel/köprü projelerinin aldığı görülmektedir. 2023 yılında karayolu/tünel/köprünün ilk sırayı alması ve enerji santralı, havalimanı, demiryolu gibi sektörlerin yüksek pay firmanın katma değeri yüksek altyapı projelerinde önemli oranda yer aldığını göstermektedir.

b) Amaç

Net sıfır karbon hedefi doğrultusunda yenilenebilir kaynakları kullanan, sürdürülebilir ve güvenli yapılı çevre oluşturmak, güçlü ve entegre tedarik zincirlerine sahip, düşük karbonlu yapı malzemelerini rekabetçi maliyetlerle üretebilen, teknoloji kabiliyeti yüksek bir inşaat sektörü oluşturmak ve ülkemizi yurt dışında küresel bir marka haline getirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İnşaat sektörünün yeşil dönüşümü sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.2. Gömülü karbon miktarı ve karbon ayak izi azaltılmış, sürdürülebilir inşaat malzemeleri üretimi ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Binaların yapım, kullanım ve yıkım süreçlerini içeren ulusal düzeyde Yaşam Döngüsü Değerlendirme (YDD) yöntemi altyapısı oluşturulacaktır.
Tedbir 633.4. Geri dönüştürülebilir yapı malzemesi ve çevreye duyarlı inşaat teknolojilerinin kullanılmasını özendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yapı Malzemeleri Tüzüğü AB mevzuatıyla uyumlaştırılacaktır. 2. İl müdürlüklerinin bünyesinde bulunan yapı malzemeleri laboratuvarlarının altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 633.9. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) kriterleri iyileştirilecek ve geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) kriterlerini sağlayan binalar incelenerek asgari yenilenebilir enerji kullanım oranı şartının uygulanacağı bina ölçüsünün kademeli olarak artırılması yönünde çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 633.10. ÇSEB yönetmeliğinin hükümleri toplumsal farkındalık oluşturmaktadır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş)	1. Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği ve ÇSEB uygulamaları hakkında ilgili kurumlara, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim ve seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 633.11. Yeşil binalar ile yeşil şehirleşme için sertifikalandırmaya yönelik Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş)	1. 2026 yılından sonra inşa edilecek olan toplam inşaat alanı 10 bin m²'nin üzerindeki yeni kamu binalarının yeşil bina sertifikalı olması yönünde mevzuat çalışmaları yapılacaktır. 2. Yeşil bina ve sürdürülebilirlik Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi (Yes-TR) hakkında ilgili idarelere, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim, seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 633.12. Ulusal Yeşil Bina Sertifika Sistemi (Yes-TR) uluslararası kullanıma uygun hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş)	1. Yes-TR'nin diğer ülkelerde kullanımına imkân verecek şekilde yazılım ve altyapı çalışmaları yürütülecektir.
İnşaat ekosisteminde dijitalleşme artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.1. Başta kamu alımları olmak üzere yapı bilgi modellemesi, yaşam döngüsü analizi gibi dijital tasarım ilkeleri kademeli şekilde zorunlu hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş)	1. Yapı Bilgi Modellemesi (YBM) entegrasyonu için strateji belgesi ve mevzuat hazırlanacaktır.
Yapı denetim sistemi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.638)		
Tedbir 638.1. Yapı denetim mevzuatı sektördeki tüm paydaşların görüşü alınarak güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Sektör temsilcilerinin karşılaştığı sorunlar göz önünde bulundurularak mevzuatta ihtiyaç duyulan değişikliklere ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 638.2. Yapı denetimi sürecinde gerekli teknik bilgi ve donanıma sahip mühendislik hizmeti verilebilmesi için saha tecrübesine ve ücretli meslekî eğitime dikkate alan yeterlilik belgesinin alınmasını sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Yapı denetim sektöründe yer alan denetim elemanlarının teknik bilgi ve donanımlarının artırılması ve değişen mevzuat hükümlerine hakim olmasına yönelik belirli dönemlerde zorunlu meslekî eğitimler verilecektir.
Tedbir 638.3. Binaların performans verilerine göre periyodik olarak muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuatın çalışılması ve belirlenen aralıklarla binaların yapısal muayene sonucunda performans seviyesine uygunluğunun değerlendirilmiş sonuçlara belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş)	1. Binaların periyodik muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuat geliştirilecektir.

İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin kalitesi teknolojik gelişmeler ve güncel eğilimlerle uyumlu olacak şekilde artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.640)		
Tedbir 640.1. İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik eğitim müfredatı sektör, faaliyetler ve iş ekipmanları ile yaşanan iş kazaları göz önüne alınarak güncelleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. İş sağlığı ve güvenliği (İSG) profesyonellerine yönelik temel eğitim müfredatı güncellenecektir.
Tedbir 640.2. Yükseltilecek güvenli çalışma bilincinin artırılmasına ve iş kazalarının önlenebilirliğinde iş ekipmanına yönelik bilgilendirme faaliyetleri, teknik rehberlik ve destekler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. Sektörde yaygın kullanılan iş ekipmanı önceliklendirilmek üzere teknik rehberler hazırlanarak ve taraflarla paylaşılacaktır. 2. Sektöre hizmet veren İSG profesyonellerine yönelik bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir. 3. Yükselişte güvenli çalışma yöntemleri konusunda inşaat sektörü taraflarının bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Kamu ihale mevzuatı ve uygulamaları uluslararası norm ve standartlarla uyumlu olacak şekilde güncelleştirilecek, kamu ihale usulleri ile yapım ve hizmet yüklenicilerinin seçim kıstasları rekabeti sağlayacak şekilde yeniden belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.641)		
Tedbir 641.5. Tüm kamu ihale ve alımlarının hızlı, etkin ve saydam bir şekilde tek bir platformdan yürütülmesi amacıyla sistem güncelleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Elektronik Kamu Alımları Platformunun güncel teknolojilerle yenilenmesine yönelik analiz, yazılım ve test süreçlerine devam edilecektir.
Tedbir 641.6. Kamu ihale sözleşme süreçlerinin dijitalleştirilmesi amacıyla merkezi bir platform oluşturulacak, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının işlemlerinin bu platform üzerinden yürütülmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu ihale sözleşme süreçlerinin elektronik ortamda tek bir platformdan yürütülmesine yönelik yazılım geliştirmeye ilişkin olarak sözleşmelerin elektronik ortamda imzalanmasını sağlamak için yazılım geliştirme ve test sürecine devam edilecektir.
Müteahhitlik ve teknik müşavirlik firmalarının uluslararası rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve marka laşmesi yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA	1. Yurtdışı müteahhitlik sektörünün yeni pazarlara açılması ve Türk firmalarının daha fazla proje üstlenmesini teminen sektör çalıştayları ile müteahhitlik heyet programları sürdürülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	240	210	225
Yurt Dışı Mühendislik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	28	26	30

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.2.4. Devlet Yardımları

a) Mevcut Durum

2024 yılında sektörel ihtiyaçlar ve gelişmeler ışığında tarım, imalat, madencilik ve girişimcilik sektörlerinde sekiz devlet yardımı hakkında Cumhurbaşkanı Kararı yayımlanmıştır. Söz konusu Kararlardan altısı ile mevcut Kararlarda değişiklik veya sınır üzerinde yapılırken yayımlanan iki yeni Cumhurbaşkanı Kararı ile tanım sekmelerinde planlı üretime geçilmesi düzenlenmektedir. Bunlar 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2024-2026 Yıllarında Yapılacak Hayvancılık Desteklemelerine İlişkin 9760 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile 29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2025-2027 Yıllarında Yapılacak Bitkisel Üretime Yönelik Desteklemeler ile Diğer Bazı Tarımsal Desteklemelere ilişkin 8859 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıdır.

2024 yılında 702 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşları tarafından devlet yardımlarının etkilerinin değerlendirilmesine ve uygulamaların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüş ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2023 Yılı Devlet Yardımları Değerlendirme Raporu hazırlanmıştır.

Devlet yardımlarının etkilerinin değerlendirilmesi kapsamında 2023 yılında Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Devlet Yardımları Etki Değerlendirme Rehberinin kapsamı 2024 yılında genişletilerek sınırlı Rehber, Başkanlığın internet sitesinde yayımlanmıştır. Ayrıca uygulayıcı kurumların etki değerlendirme kapasitelerinin artırılması amacıyla Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2023 yılında düzenlenen eğitim programlarına devlet yardımı uygulayan MYB kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarından 239 temsilci katılmış ve eğitim programlarını başarıyla tamamlayan 157 temsilci sertifika almıştır. 2024 yılı Eylül-Kasım aylarında düzenlenecek eğitim programına 25 kamu kurum ve kuruluşundan 135 temsilcinin katılımı öngörülmektedir. Bunun yanı sıra 2024 yılı Aralık ayında Devlet Yardımları Tecrübe Paylaşımı Çalıştayı düzenlenecektir. Devlet yardımı uygulayan kurum ve kuruluşların ilgili birimlerinden temsilcilerin katılacağı söz konusu çalıştayda devlet yardımlarının uygulanması, izlenmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi konusunda bilgiler ve iyi uygulama örnekleri paylaşılması planlanmaktadır.

Devlet yardımlarında uluslararası gelişmeler yakından takip edilmiş, uygulayıcı kurumlarda farkındalığın artırılması amacıyla Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından "Devlet Yardımlarında Etki Değerlendirme: Uygulama Örnekleri Literatür Araştırması" ve "Devlet Yardımlarında Küresel Gelişmeler" isimli çalışmalar hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılmıştır.

Devlet yardımlarının etkin şekilde izlenmesi ve raporlanması için Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından kurulması öngörülen Devlet Yardımları İzleme Sistemine (DYİS) Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK ve Orman Genel Müdürlüğünün entegrasyonu sağlanmıştır. Devlet yardımı uygulayan diğer kurum ve kuruluşların sisteme entegrasyonuna yönelik devam eden çalışmaların 2025 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

b) Amaç

Sektörel yönlendirme ve özendirmeyle yatırım, üretim ve istihdamın artırılması suretiyle toplum refahının yükseltilmesi, uzun vadeli uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, piyasa aksaklıklarının giderilerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması temel amaçlar

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Devlet yardımlarının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarında etki değerlendirme kapasitesi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. Uygulayıcı kamu kurum ve kuruluşlarına etki değerlendirme eğitimi verilecektir. 2. Uygulayıcı kurumlar arasında tecrübe paylaşımını amaçlayan çalıştay düzenlenecektir.
Tedbir 646.2. Uygulanmakta olan devlet yardımları, amaca ve tutarlılığı başta olmak üzere etki değerlendirme sonuçları kapsamında gözden geçirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. 2024 Yılı Devlet Yardımları Değerlendirme Raporu hazırlanacaktır.

Tedbir 646.4. Farklı kurumlar tarafından verilen benzer nitelikteki devlet yardımlarının birleştirilerek sadeleştirilmesi ve uyumu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. İlgili uygulayıcı kurumlarla koordinasyon halinde benzer nitelikli olduğu belirlenen devlet yardımlarının sadeleştirilmesine ve uyumuna yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Devlet yardımlarına ilişkin izleme mekanizması oluşturulacak ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.647)		
Tedbir 647.2. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının DYİS'le entegrasyonu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, YÖK	1. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının uygulamakta oldukları tüm devlet yardımlarının DYİS'le entegrasyonu tamamlanacaktır.
Tedbir 647.3. Uluslararası yardım standartları ve esasları takip edilerek, uygulama önerileri ve hedeflerle ilgili araştırmalar yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Devlet yardımlarıyla ilgili uluslararası gelişmeleri inceleyen bir rapor yayımlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Etki Değerlendirme Eğitimi Verilen Kamu Kurum ve Kuruluş Personel Sayısı	Kişi	239	135	140
DYİS'e Entegre Devlet Yardımı Uygulayan Kamu Kurum ve Kuruluş Oranı	Yüzde	-	90	100

(1) [illegible]
(2) [illegible]

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ AİLE, SAĞLIKLI TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Okul öncesinden itibaren eğitimin her kademesinde kaliteli eğitime erişim gerekli fiziki kapasitenin geliştirilmesi gerekse öğretmen niteliklerinin artırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Küresel ölçekte yaşanan ve özellikle son yıllarda beceri temelli eğitimin ön plana çıkmasıyla birlikte dijital, analitik ve sosyal becerilerin çevrelere kazandırılmasında eğitim sistemi önemli bir rol oynamaktadır.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması faaliyetleri neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı, 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde yüzde 69,6 olarak gerçekleşmiştir. Okul öncesi eğitime erişim için beşeri ve fiziki imkânları geliştirme çalışmalarının yanı sıra kaliteli okul öncesi eğitime erişim için okul öncesiyle ilgili kalite standartları belirlenerek izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişimi artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde brüt okullaşma oranı ilköğretimde yüzde 98,9, ortaöğretimde ise yüzde 110,5 olmuştur. Ortaöğretim kademesinde devamsızlık ve başarısızlık nedeniyle sınıf tekrarı riski taşıyan öğrencilere yönelik çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla önleme, müdahale ve yönlendirme çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca öğrencilerin sınıf geçmelerinde gerekli görülen yeterlilik ve kazanımlara sahip olarak eğitim ve öğretim süreçlerini tamamlamalarını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.

Eğitim kurumlarının fiziki yapıları analiz edilmiş, ağır hasarlı olan binalar yıkılarak yeniden inşa edilmeye başlanmış ve orta derecede hasarlı binalar güçlendirilmiştir. Depremden etkilenen bölgelerde illerde öğretmenlerin ailesiyle birlikte kalmasını sağlamak için 11.076 konteyner yapılmıştır.

Depremden etkilenen vatandaşların yaşadığı olumsuz duyguların en aza indirmek için 70.468 kişiye yüz yüze psikososyal destek faaliyetleri yürütülmüştür. Öğrencilerin istedikleri illere nakilleri gerçekleştirilmiş, 100 bin öğrenciye ek kontenjan tanımlanarak burs imkânı sağlanmıştır. Öğretmenlerin deprem bölgesi dışındaki illere tayin istekleri yerine getirilmiş, deprem bölgesi dışındaki illerde görev yapan öğretmenlerden gönüllü olanlar deprem bölgesine görevlendirilmiş, farklı zamanlarda yapılan atamalarla öğretmenlerin sağlık durumu ve aile birliğine dayanan yer değiştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yaklaşık 100 bin öğretmen ve diğer personelin yer değişikliği işlemi yapılmıştır. Taşımalı eğitim hizmetleri ile hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin eğitime erişimleri sağlanmıştır. Öğrenme kayıplarının telafisi için destekleme ve yetiştirme kursları ve yaz okulları açılmıştır.

Öğrencilerin fiziki, sosyal, duygusal, zihinsel ve ahlaki bakımından çok yönlü gelişimini desteklemek amacıyla geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin uygulanmasına ilişkin genelge yayımlanmış olup 2024-2025 eğitim öğretim yılında okul öncesi, birinci sınıf, beşinci sınıf, lise hazırlık ve dokuzuncu sınıf düzeyinde uygulanmaya alınmıştır. Ders kitaplarındaki içerikler, teorik bilgilerin yanı sıra günlük hayatla da köprü kuracak nitelikte hazırlanmaktadır. Bilgi, beceri, eğilim ve değerlerin öğrencilere günlük yaşamında karşılaşabileceği durumlara uygun olarak bireysel ve birlikte çalışma, eğitsel oyunlar, araştırma ve proje çalışmaları gibi ders içi ve ders dışı etkinlikler ile kazanımlması hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini geliştirecek şekilde bilgilerin doğru ve etkili kullanımına dikkat edilmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde öğrencilerin işbirliği yapma, etkin öğrenme, toplumsal yaşam, aile yaşamı gibi alanlarda yeterli düzeyde becerilerini sağlayan, başarı için önemli rol oynayan ve akademik başarıyı destekleyen yönlerini geliştirmek için sosyal duygusal beceri programları oluşturulmaktadır. Sosyal duygusal becerilerin gelişimini destekleyen afiş, broşür ve sunum çalışmalarının yanı sıra okul öncesi ve ilkokul öğrencilerine yönelik oyun hamurları ve hikâye kitapları da hazırlanmış olup pek çok materyal öğrenci, öğretmen ve velilerin kullanımına sunulmaktadır.

Beşeri sermayenin ekonomik ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde çeşitlendirilmesi ve becerilerin güncellenmesi hususunda mesleki eğitimin kritik bir rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda, özel sektör ile mesleki ve teknik eğitim kurumları arasında mutabakat, finansman, öğretmen eğitimi, staj ve istihdam dâhil uzun vadeli işbirliğinin sağlanması çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer yandan mesleki, akademik, dijital ve sosyal beceri kazanımı sağlayan, mesleki değerlere bağlı öğrencilerin yetiştirilmesi mesleki eğitimde önceliklerimiz arasındadır.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin fırsat eşitliği temelinde sektörel yoğunluğun bulunduğu yerleşkeli işletmelerde mesleki eğitime katılımını sağlayarak mesleki yeterliliklerinin artırılması, altyapının geliştirilerek sektörel kümelenmenin sağlanması ile birlikte işgücü arzası ihtiyaçlarına uyumun güçlendirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı Bölge Okulu, İhtisas, Sektör İçi ve Sektöre Entegre Özellikli Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönergesi yürürlüğe girmiştir.

Mesleki eğitimde bireysel ve sosyoekonomik ihtiyaçlara cevap verebilen bir mesleki eğitim sistemi inşa etmek, eğitim-istihdam ilişkisini güçlendirmek, mesleki eğitimi yaygınlaştırmak, mesleki eğitimin gelecekteki perspektifini belirlemek amacıyla 10 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de 2024/30 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle Mesleki ve Teknik Eğitim Politika Belgesi yayımlanmıştır. Mesleki ve teknik liselerin fiziki altyapılarını güçlendirmeye yönelik atölye ve laboratuvar donanımlarının güncel ve geleceğin teknolojik gelişmelerine uygun olarak yenilenme çalışmaları devam edecektir.

Ekim 2024 itibarıyla 129 devlet üniversitesi, 75 vakıf üniversitesi ve dört vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumu bulunmakta olup her ilimizde yükseköğretim hizmeti gerçekleştirilmektedir. İlk kademelerde olduğu gibi yükseköğretim kademesinde de eğitime erişim sorunu ortadan kaldırılmış olup yükseköğretimin kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

YÖK tarafından, dünyadaki hızlı teknolojik gelişim ile birlikte bilişi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelere ayak uydurmak, öğrencilere daha etkili bir öğrenme deneyimi sunmak ve araştırma faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla dijitalleşme konusunda önemli adımlar atılmaktadır. Üniversite öğrencileri ile mezunlarının mesleki yetkinliklerinin artırılması ve yükseköğretimin dijitalleşmesi kapsamında bilişim ve yapay zekâ alanında çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Üniversitelerce yeni ortaya çıkan ve ihtiyaç duyulan yetkinliklerin öğrencilere kazandırılması amacıyla bilişim alanında ön lisans, lisans ve lisansüstü programlar açılmıştır. Dijital teknolojiler alanında bütün sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağını karşılamak amacıyla 26 üniversitede Yapay Zekâ Mühendisliği ve Yapay Zekâ ve Veri Mühendisliği bölümleri ile lisansüstü seviyede farklı programlar açılmıştır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile imzalanan Sürdürülebilir ve İklim Dostu Kampüs Oluşturulması Alanında İş Birliği Protokolü ile belirlenen 11 pilot üniversitede sürdürülebilir, enerji bakımından verimli,

doğayla uyumlu ve çevreye asgari düzeyde zarar veren kampüslerin oluşturulması, üniversite kampüslerinde enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji uygulamalarının artırılması, bu alanda duyarlılık ve farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi amaçlanmaktadır.

Üniversitelerde eğitimin niteliğinin ve yükseköğretim sisteminin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel katkı misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Programı kapsamında Ekim 2024 itibarıyla 25 üniversite desteklenmektedir. Üniversitelerin bulundukları bölgedeki kalkınma potansiyelini harekete geçirmeleri amacıyla tarım ve hayvancılık, sağlık ve çevre, ormancılık, tekstil, jeotermal, yenilenebilir enerji ve batarya teknolojileri, turizm, akıllı lojistik ve sürdürülebilir bölge uygulamalarıyla makine ve imalat teknolojileri alanlarında desteklenen projelerle üniversite sanayi işbirliğinin kurulması ve bölgede üretilen ekonomik değerin artırılması amaçlanmaktadır.

Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Projesi ile stratejik araştırma alanlarında yayın kapasitesi ve kalitesiyle öne çıkan programlar desteklenmektedir. Bu amaçla bilgi güvenliğinden tarımda dijital teknolojilere, enerji depolamadan temiz enerjiye kadar 15 stratejik araştırma alanında 25 devlet ve vakıf üniversitesinin ilgili programları ilk defa desteklenmeye başlanmıştır.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmaları kapsamında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılında 73 bin iken Ekim 2024 itibarıyla 336 bin seviyesindedir. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Stratejisi Belgesi revizyon çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu belgede öğrenci seçim ve kabul süreçleri konusundaki kriterlere yer verilmesi, marka değeri yaratacak üniversitelerin belirlenmesinde program bazlı kontenjan dağılımı hususlarının dikkate alınması ve belgenin yabancı dilde eğitim veren programların sayısı, uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik politika hedefleri etrafında şekillendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca yükseköğretim kontenjanlarının belirlenmesinde arz-talep dengesinin yanı sıra eğitim-istihdam bağlantısının da dikkate alınması önemlidir.

Üniversite sayısı ve orgun yükseköğretim kontenjanlarına paralel olarak yurt ihtiyacının da karşılanması amacıyla Ekim 2024 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurt yatak kapasitesi 900 782'ye çıkarılarak talebi karşılama oranı artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde de ülke genelinde kapasite artışına devam edilecektir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcılık ilkesi esasında nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına eşit şartlarda erişimi sağlanarak akademik, sosyal ve mesleki becerilerinin uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilmesi, analitik düşünme, finansal okuryazarlık, işbirlikçi çalışma ve liderlik alanlarında yetkinlik sahibi olmalarının sağlanması, milli, manevi, ahlaki, insani ve toplumsal değerleri içselleştirmiş, ait olduğu aile ve topluma karşı sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirilmeleri temel amaçtır.

Erken yaşlarda bireylerin yetenek ve kapasitelerinin keşfedilerek bilim, teknoloji ve mesleki kariyer alanlarında uygun kabiliyetleri geliştirilebileceği alanlara yönlendirilmesi, ayrıca kişisel ilgi alanları dikkate alınarak kültür, sanat, spor ve dil yetkinlikleri kazanılarak genç yaşta belirli alanlarda beceri sahibi, üreten ve sosyal birer vatandaş olarak toplumsal iş bölümünde yer almalarının sağlanması hedeflenmektedir

Kalite ve sonuç odaklı bir yönetim anlayışıyla ülkemizin ihtiyaçları doğrultusunda evrensel bilgi üretimine katkı sunacak yeterlilikte akademik kadro ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini hedef alan, uluslararası öğrenciler ve alanında başarılı akademisyenler için üniversitelerimizi çekim merkezi haline getirecek yenilikçi ve rekabetçi bir yükseköğretim sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çocukların kaliteli, evrensel, ücretsiz ve okul öncesi eğitime erişimlerinde fırsat eşitliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.1. Okul öncesine erişimin artırılması için gerekli fiziki ve beşeri altyapı sağlanacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Okul öncesi eğitimde ihtiyaç duyulan derslikler yapılmaya devam edilecektir.
Tedbir 661.4. Okul öncesi eğitime ilişkin kalite standartları belirlenecek, izleme ve değerlendirme sistemi geliştirilecektir.	Millî Eğitim Bakanlığı (S)	1. Okul öncesi eğitim kalite standartları güncellenecektir.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeten, çocuk güvenliğini ve çocuğun iyi olma halini destekleyen eğitim ortamları sağlanacak, eğitim dışına çıkma ve okuldan kopma riski bulunan öğrencilere yönelik önleyici mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.662)		
Tedbir 662.1. Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitimi için beşeri ve fiziki imkânlar artırılacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S)	1. Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin eğitim araçları belirlenecektir. 2. Farklı yeterlilikte bireyler ve özel yetenekler konusunda okul öğretmen, okul/kurum yöneticileri ve ilgili paydaşların farkındalıklarının artırılması amacıyla görsellerle zenginleştirilmiş e-bülten hazırlanacaktır.
Tedbir 662.4. Okuldan kopma riski olan çocukların eğitim sistemi içerisinde kalmaları ve eğitim dışına çıkan çocukların yeniden eğitim sistemine entegre edilmeleri için öğrencilerin sosyal ve akademik becerilerini izleyen takip mekanizması oluşturulacak, bu takip mekanizması aracılığıyla riskleri önleyici tedbirler aile ve okul işbirliğiyle alınacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Mevsimlik tarım işçisi, göçer ve yarı göçer aile çocuklarının eğitime erişimleri kapsamında hazırlanacak ilçe eylem planlarının izleme çalışmaları yürütülecektir.
Bireyin gelişimini temel alan ve uzun vadeli öğrenme sürecini de içeren ölçme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.665)		
Tedbir 665.4. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla dil temel becerilerini değerlendirmeye yönelik ölçme araçları geliştirilecektir.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Türk Dil Kurumu	1. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla farklı sınıf düzeylerinde dil temel becerilerini değerlendirmeye yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Eğitim sistemi olağanüstü durumlara karşı daha dayanıklı ve esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.666)		
Tedbir 666.2. Olağanüstü durumlarda eğitimin kesintiye uğramasının öğrenme kayıpları üzerindeki etkisini telafi edici çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Temel Eğitimde Öğrenme Kayıplarının Giderilmesi ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında hazırlanan müdahale programlarının dijital versiyonları Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformuna ve dijital öğretmen eğitim materyalleri Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) platformuna yüklenecektir.
Eğitimde teknolojinin doğru kullanımı sağlanacak, teknoloji okuryazarlığı artırılacak ve teknoloji kullanımından kaynaklı eşitsizlikler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.667)		
Tedbir 667.2. Öğrencilerin ve öğretmenlerin dijital becerileri geliştirilecek, doğru teknoloji kullanımı için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) gibi dijital platformlar üzerinde eğitimler verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) üzerinden teknoloji kullanımına yönelik eğitimler düzenlenecektir. 2. IPA DK Öğretmen Eğitimi Dijital Ekosistemi Projesi kapsamında 200 bin öğretmene 120 saatlik dijital öğretmen eğitimi çevrimiçi ortamda verilecektir. 3. Öğretmenlerin dijital becerilerinin gelişimini sağlamaya yönelik sekiz farklı öğretmen öğrenme laboratuvarında dijital eğitim içerikleri üretilecektir.
Öğretmen yetiştirme ve geliştirme süreci; mesleğe kabulden önceki eğitimden başlanarak mesleğe kabul, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi gibi tüm aşamaları, ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılacak, böylece öğretmenlik mesleğinin niteliği ve toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.668)		
Tedbir 668.3. Mesleki ve teknik öğretim alanlarındaki öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla üniversitelerde işbirliği yapılarak meslek ve teknik öğretmen yetiştirme programları açılması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK	1. Öğretmen ihtiyacının karşılanmasında alan değişikliği yoluna gidilecektir.
Tedbir 668.4. Üniversite ve okul işbirlikleri güçlendirilerek, yeniden öğretmenlere yönelik hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerde üniversitelerin eğitim fakültelerine işbirliği yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S) YÖK, Üniversiteler	1. Hizmetiçi gelişim faaliyetleri içerikleri oluşturulurken eğitim fakültelerinin görüşleri alınacaktır.
Okul yönetim sistemi iyileştirilerek okullardaki karar alma süreçlerine tüm paydaşların dâhil edilmesine imkân sağlanacak, okul yönetiminde katılımcılıkla birlikte eğitimin kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.1. Mesleki eğitimde daha geniş karar alma süreçlerine özel sektörün ve ailelerin katılımı sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla işletme ekosistemi içinde eğitim almalarını sağlamak ve eğitim ortamlarını güncel teknoloji ile buluşturmak için "sektörel okul" ve "sektöre entegre okul" benzeri işbirliği modelleri oluşturulacaktır.

İklim değişikliği ile mücadele başta olmak üzere sürdürülebilir kalkınma bilincinin tüm öğrencilerde oluşturulması sağlanacak, eğitim mekânları yeşil dönüşümü sağlayacak şekilde kapasitelendirilecektir. (Kalkınma Planı p.672)		
Tedbir 672.1. Disiplinler üstü ortak yaklaşımla iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, tüm öğretim programlarında ele alınacaktır.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri, sıfır atık, çevre eğitimi ve iklim değişikliği öğretim programı tanıtım seminerleri düzenlenecektir.
Hayat boyu öğrenmeye katılım ve belge çeşitliliği artırılacak, kazanımların belgelendirilmesi teşvik edilecek, hayat boyu öğrenme sisteminin işgücü piyasasının talep ettiği becerileri kazandırması ve bu becerilerin iş ve sosyal yaşamda etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.675)		
Tedbir 675.1. Hayat boyu öğrenmede uzaktan eğitim olanakları artırılacak, dijital içerik geliştirme çalışmaları yapılacaktır.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5)	1. Halk Eğitim Merkezleri Bilişim Ağı (HEMBA) Platformunda uzaktan öğretmeye yönelik kurslar başlatılarak yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 675.3. Hayat boyu öğrenme konusunda kamuoyunda farkındalık oluşturulacak, uzun süreli işsizler ve öğrenimde okul iş sermaye bırakan paydaşlarına yönelik hayat boyu öğrenme faaliyetleri artırılacaktır.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5)	1. Hayat boyu öğrenme konusunda toplumda farkındalık oluşturacak, sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenecektir.
Geçici koruma altında bulunan bireylerin eğitime erişimi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.1. Geçici koruma altında bulunan öğrencilerin Türkçe dil becerileri geliştirilecek, devamsızlık, okul terki ve örgün eğitim dışına çıkmaları etkin şekilde önlenecektir.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5), İçişleri Bakanlığı	1. Yabancı uyruklu öğrencilere yönelik dil eğitimi yaygınlaştırılacaktır. 2. Türkçe öğretim programı geliştirme ve gözden geçirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 676.4. Geçici koruma altında bulunan bireylerin yaygın eğitim faaliyetlerine uyumu sağlanacaktır.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5), İçişleri Bakanlığı	1. Geçici koruma altındaki bulunan bireylerin yaygın eğitime katılımlarının artırılması amacıyla rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ile psiko sosyal destek, sosyal uyum ve örgün eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Mesleki ve teknik eğitimde özel sektörle işbirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. Tüm paydaşların rollerinin ve sorumluluklarının tanımlanacağı mesleki eğitim yönetim modeli geliştirilecektir.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, OSBÜler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. Bölge okul sektör iş okul ve sektöre entegre okul hemşeri işbirliği modelleri oluşturulacaktır.
Tedbir 678.4. Staj ve işletmede mesleki eğitim uygulamalarının niteliğini artırmak için işletmelerdeki usta öğretici ve eğitici personelin mesleki eğitim alanlarına yönelik projeler geliştirilecek ve bu eğitimlerin verilmesi sağlanacaktır.	MEB, Eğitim Bakanlığı (5), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, OSBÜler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. İstihdam İçin Mesleki Eğitim Programı (İMEP 2) kapsamında belirlenen pilot illerdeki mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin uygulamalı eğitimi alacağı işletmelerin usta öğretici ve yöneticilerine yönelik eğitimi faaliyeti gerçekleştirilecektir.
Mesleki ve teknik eğitimde mesleki, akademik, dijital ve sosyal beceri kazanımı iyileştirilecek, ahilik kültürüyle birlikte mesleki değerlere bağlılık güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.679)		

Tedbir 679.3. Mesleki ve teknik ortaöğretimde alan ve dal açma ve kapatma süreci; yerel ihtiyaçlar ve sektör talepleri doğrultusunda gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, ÜSİM'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri ve STK'lar	1. İl düzeyinde sektöre uygun alanların bulunduğu okullar oluşturulması amacıyla yeni alanların açılması ve güncelliğini yitiren alanların ise kapatılması sağlanacaktır.
Mesleki ve teknik eğitim alan bireylerin işgücü piyasasına geçişleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. İşgücü piyasası ile mesleki ve teknik eğitim arasındaki uyumun geliştirilmesi için yeniden işgücü arz-talep ihtiyaçları doğrultusunda tercih yapmaları sağlanacak, önceliği sektörlerdeki mesleki ve teknik eğitime yönelimin sağlanması için burs, eğitim desteği gibi çeşitli teşvik tedbirleri uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, ÜSİM'ler, TOBB, İlgili Meslek Örgütleri, STK'lar	1. Mesleki eğitim belirleme beceri ölçme bataryası güncelleme ve değerlendirme çalışması yapılacaktır. 2. Bakanlıklar, kurum, kuruluşlar ve ilgili sektörlerle yapılan protokoller kapsamında mesleki teknik eğitim kurumu öğrencilerine özel burs verilmesi sağlanacaktır. 3. Danışman Bilgi Sistemi (DANBİS) üzerinden ortaöğretime geçiş yapacak öğrencilerin objektif veriler doğrultusunda kariyer rehberliği hizmeti alması sağlanacaktır.
Tedbir 680.2. Özel sektörle işbirliği çerçevesinde mesleki ve teknik eğitimde bölüm ve alan bazında ihtiyaç planlaması yaparak bölgesel ve sektörel düzeyde beceri ihtiyaç haritası çıkarılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TOBB, ÜSİM'ler, İlgili Meslek Örgütleri, STK'lar	1. Mesleki ve teknik eğitimde sektör ve bölge düzeyinde, bölüm, alan bazında beceri ihtiyaç haritası oluşturularak belirlenen okullarda çevrelerindeki alan ve dalları açılacaktır.
Tedbir 680.4. Mesleki ve teknik eğitim süreci bulunduğu olarak sürdürülecek, eğitim kademeleri arasında bütünlük sağlayacak programlar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK	1. 60 mesleki teknik eğitim ortaöğretim programı güncellenecektir.
Yabancı dil becerilerini artırmaya yönelik eğitim sistemi, başta müfredat ve öğretmen yeterliliği olmak üzere güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.1. Yabancı dilde Avrupa standartlarında eğitim verilecek öğrencilerin ikinci düzeyde okuma, anlama, konuşma ve yazma becerilerini edinmeleri sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında Türkiye geneli ortak sınav yapılacaktır. 2. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında öğretilen eğitimler ve dil festivalleri düzenlenecektir. 3. Yoğunlaştırılmış yabancı dil programı kapsamında ölçme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir. 4. Çoklu Yabancı Dil Eğitim Modeli yaygınlaştırılacaktır. 5. Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni Türkçesinin Dil Eğitimi Eşdeğerleri kapsamında İngilizce öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim ölçekleri hazırlanacak ve mahallî eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 681.2. Mesleki ve teknik eğitimde mesleğe özgü yabancı dil eğitimine ağırlık verilecektir.	Mill Eğitim Bakanlığı (S)	1. Mesleğe özgü yabancı dil eğitimine ihtiyaç duyulan alanlara ait mesleki ve teknik ortaöğretim programlarının güncellenmesi çalışması yapılacaktır.
Üniversitelerin nitelik yönünden gelişimlerinin izlenmesi ve yönlendirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.682)		
Tedbir 682.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve üniversitelerde, veriye dayalı politika geliştirme süreçlerinin ve büyük verinin kullanımı yaygınlaştırılacak. Üniversitelerin performans göstergeleri kapsamında güncel veriler takip edilerek performans değerlendirme raporları belirli aralıklarla paylaşılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim Kurulu Büyük Veri Projesi kapsamında güncel veriler takip edilerek performans değerlendirme raporları hazırlanacaktır.
Tedbir 682.2. Alan bazlı eşleştirmeler aracılığıyla yükseköğretim kurumları arasında işbirliğini artırmaya yönelik modeller geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Programı yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 682.3. Yükseköğretim kontenjanlarının üniversitelerin kapasiteleri düşünülerek, sektörel ihtiyaç analizi ve talebin mevcut durum ve öngörülerle uyumlu olarak ve bölgesel ihtiyaçların dikkate alınarak belirlenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulu, yılda en az iki defa toplanacaktır. 2. Mezunların bilinen durumlarının takibinin yapılması amacıyla Yükseköğretim Kurulu bünyesinde başlatılan yazılım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 682.5. "Bölgesel Kalkınma Odaklı Meşgul Farklılaşmayı ve Dışa Açılımı Proje"nin etkinliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Meşgul Farklılaşmayı ve Dışa Açılımı Projesi kapsamında performans değerlendirme çıktıları dikkate alınarak uygulama sonuç raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 682.6. Açıköğretim sisteminde programlar sektörel ihtiyaçlar çerçevesinde güncel geçirilecek, açıköğretimin yükseköğretim sistemi içindeki ayrılığı azaltılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Ortaöğretim mezunlarının yükseköğretime devamına ilişkin açıköğretim programlarındaki kontenjanlar programın niteliği göz önüne alınarak belirlenecektir.
Tedbir 682.7. Açıköğretim yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme ocakları olarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Hayat boyu kişilerin yeniliklere ve gelişmelere göre yetişkinlere yönelik açıköğretim programları hazırlanacaktır.
Akademik personelin niteliği yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterlerinin ana unsurunun merkezi olarak belirlenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterlerinin ana unsurunun merkezi olarak belirlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 683.2. Akademisyenlere yönelik projeye dayalı örnek kitlelerin modelleri geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Projeye dayalı örnek kitlelerin modelleri konusunda çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 683.3. Akademisyenlere yönelik yurt içi ve yurt dışı üniversiteler arasındaki misafir öğretim üyesi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öncelikli araştırma konularında öğretim üyesi hareketliliğini artırmaya yönelik proje geliştirilecektir.
Üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının mesleki yetkinlikleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Sektör temsilcilerinin katılımıyla programların oluşturulması, yeterliliklerin belirlenmesi ve uygulamalı eğitimlerin sektörle birlikte yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Büyüme aşamında tüm paydaşların katılımıyla yeni programlar kitlelerden üretilecektir.
Tedbir 684.2. Üniversitelerde kariyer merkezlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, üniversite öğrencileri ve mezunlarına yönelik kariyer rehberliği ve danışmanlığı faaliyetleri yaygınlaştırılarak bu faaliyetlerin etkinliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerce düzenlenen kariyer günlerinin etkinliği ve niteliği artırılacaktır.
Tedbir 684.3. Mezunların işgücü piyasası performanslarını düzenli takip edilerek ilgili göstergelerde üniversitelerin gelişmelerinin izlenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversiteler tarafından mezunların istihdam durumları her program bazında takibi için sistem geliştirilecektir.
Tedbir 684.4. Üniversitelerin yetkin olduğu alanlarda öğrencilerin mesleki ve teknik bilgi ve becerilerinin artırılması amacıyla sanayi işbirlikleri ve ortak eğitim modellerinin tesisine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim öğrencilerinin ihtiyaç duyulan alanlarda en az bir dönem uygulamalı eğitim almalarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Yükseköğretimin uluslararasılaşma düzeyi yükseltilecek, ülkemiz nitelikli uluslararası öğrenciler ve akademisyenler için çekim merkezi haline getirilecektir. (Kalkınma Planı p.685)		
Tedbir 685.1. Yabancı dille eğitim veren programların niteliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yabancı dilde eğitim veren programların niteliğinin artırılmasını temin eden asgari kriterler geliştirilecektir.
Tedbir 685.2. Nitelikli uluslararası öğrenci sayısının artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin uluslararası öğrenci kabulünde sadece Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin yapmış olduğu Türkiye Yurtdışından Öğrenci Kabul Sınavının esas alınmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 685.3. Yükseköğretim kurumları arasında uluslararası işbirliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uluslararası Ortak Diploma Programlarının niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 685.4. Uluslararası mezunlar ve eski lanetim çalışmalarıyla yükseköğretim sisteminin uluslararası tanınırlığı sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uluslararası mezunlarla yükseköğretim sisteminin uluslararası tanınırlığına etkin katkısı sağlanacaktır.
Tedbir 685.5. Nitelikli yabancı uyruklu doktora öğrencisi ve akademisyenlerin istihdamını özendirici ve kolaylaştırıcı çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Türkçe, dünyanın önde gelen yabancı uyruklu doktora uluslararası bilim insanlarının istihdamı desteklenecektir.
Doktoralı insan kaynağının nicelik ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.1. Öncelikli sektörler ve gelişme alanlarına odaklı doktora programlarının ilgili sektörle işbirliği içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, öncelikli alanlarda özel sektörle işbirliği içerisinde doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.2. Üniversitelerin yurt dışındaki yabancı üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, yurt dışındaki üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.3. Doktora programları ve öğrenci kontenjanlarının gözden geçirilerek, üniversitelerin yetkin olduğu alanlarda ve ihtiyaç duyulan alanlara uygun doktora programları açılmasının sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin doktora programı açma kriterleri nitelik artırıcı şekilde gözden geçirilecektir.
Tedbir 686.4. Doktora için danışmanlık yapacak danışmanların niteliklerinin mevzuatla tanımlanması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktora için danışmanlık yapacak kişilerin, üniversite dışından da tecrübeye dayalı, alanında yetkin ve akademik yeterliği olanlar arasından seçilmesine yönelik kriterleri içeren düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 686.5. Akademik ve mesleki doktora ayrımı yapılarak her birinden beklenen kazanımların Türkiye Yeterlikler Çerçevesinde geliştirilmesi, doktora eğitimi için düzeyine ulaşmış belirli üniversitelerde sanayi doktora programları gibi mesleki doktora programlarının oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler	1. Alanında yetkinlik düzeyi yüksek olan üniversitelerde özel sektörle işbirliği içerisinde mesleki doktora programları oluşturulacaktır.
Tedbir 686.6. Doktora ve doktora sonrası araştırmalar için bursçeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktoralı Genç Araştırmacılar için Yabancı Dilde Bilimsel Metin Yazma Programı, Doktora Sonrası Araştırma Projesi ve Temel Bilimlerde Genç Beyinler Projesi kapsamında araştırmacılara burs desteği sağlanacaktır.

Üniversite kampüslerinin sürdürülebilir ve iklim dostu kampüslere dönüştürülmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.687)		
Tedbir 687.2. Sürdürülebilir ve iklim dostu kampüs hedefine ulaşmada alternatif finansman araçlarına erişim sağlanacaktır.	YÖK (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Üniversiteler	1. Alternatif finansman yöntemleri üzerinde çalışılacaktır.
Yükseköğretimde dijital dönüşüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.668)		
Tedbir 668.1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modelinin oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modeli uygulama çerçevesinde katılımı ekosistemi oluşturacaktır.
Tedbir 668.2. Üniversitelerin sunulması, bulut hizmetlerinin sunulması, yapay zekâ, robotik ve artırılmış gerçeklik başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri kapsamında araştırma ve eğitim amaçlı kullanılabilecek yazılım, araç ve altyapılara erişimin sağlanması desteklenecektir.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler	1. İlgili devlet kurumlarıyla işbirlikleri yapılarak bulut hizmetleri başta olmak üzere bilişim hizmetlerinde harcamaların etkileştirilmesine ve mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 668.3. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberini odaklanan üniversitelerin dijital altyapılarının ve bilgi güvenliklerinin sağlanması hedefleyen çalışmaları tamamlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde bilgi güvenliğine yönelik çalışmalar izlenecektir.
Tedbir 668.4. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alanlarında faydacı ve ezberciliği hedefleyen yerli ve milli yazılımların önceliklendirildiği bulut tabanlı uygulamalar kullanılacaktır.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Üniversiteler	1. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alanlarında mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik yerli, milli ve merkezi yazılımın önceliklendirildiği çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 668.5. Üniversitelerin idari personelinin bilgi ve iletişim güvenliğine yönelik kapasitesi geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İdari personellere yönelik bilgi ve iletişim güvenliğine ilişkin hizmet içi eğitimler verilecektir.
Tedbir 668.6. 5G ve ötesi yeni nesil iletişim teknolojilerinde yazılım, donanım ve altyapı alanlarında, nesnelerin interneti, yapay zekâ, büyük veri, insansım, siber güvenlik, akıllı ulaşım, artırılmış gerçeklik gibi gelişen teknoloji alanlarında nitelikli insan gücü yetiştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yapay zekâ, büyük veri ve siber güvenlik alanlarında yükseköğretim programlarının sayısı artırılacaktır.
Üniversitelerin öz gelirleri artırılarak finansal sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.689)		
Tedbir 689.1. Başta çözüm ortağı olarak nesil sektör etkileşiminin artırılması olmak üzere öz gelirleri ve finansman çeşitliliği artırarak üniversitelerin gelişimine daha fazla kaynak sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin finansman çeşitliliğini artırmaya yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 689.2. Üniversitelere yapılacak yardım ve bağışlar teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bağış ve yardımlara yönelik teşvik edici düzenlemeler yapılacaktır.

Tedbir 689.3. Yükseköğretimde rekabetçi ortamın geliştirilmesi amacıyla kamu üniversitelerinin merkezi kaynaktan aldıkları bütçenin yeni modelde performans ayrıştırılmış olması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik Teşvik Yönetmeliğinde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılacaktır.
Üniversitelerdeki idari ve teknik personel niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Üniversitelerde verimliliği düşüren farklı istihdam statüleri sonlandırılarak yeni bir personel rejimi oluşturulacak ve uygulama kapasitesi geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde verimliliği artıracak idari ve teknik personele ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 690.2. Avrupa Birliği süreçlerinde yüksek nitelikli teknik personelin görevlendirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Avrupa Birliği süreçlerinde nitelikli personelden yararlanmaya yönelik düzenlemeler tamamlanacaktır.
Üniversitelerdeki TTO'lar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. TTO'lar bölgesel öncelikler ve temalık ürün eksenleri esas alınarak yapılandırılacaktır.	YÖK (S)	1. Özel paydaşlarla yapılacak değerlendirmeler doğrultusunda mevcut yapılanmaların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 691.2. TTO'lara yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanacaktır.	YÖK (S)	1. Teknoloji transfer ofislerine sağlanan destekler artırılacaktır.
Yükseköğretim düzeyinde mesleki ve teknik eğitime güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.692)		
Tedbir 692.1. Meslek yüksekokullarının müfredatları Meslekî Yeterlilik Kurumu tarafından yayımlanan standartlar ve yeterlilikler çerçevesinde güncelleştirilecektir.	YÖK (S), Meslekî Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler	1. Meslekî Yeterlilik Kurumu ile yapılacak ortak çalışmalar kapsamında meslek yüksekokullarının programları ve müfredatları güncelleştirilecektir.
Yükseköğretim sisteminde kalite güvencesi kültürü yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Yükseköğretimde kurumsal akreditasyon ve program akreditasyonu geliştirilecektir.	Yükseköğretim Kalite Kurulu (S)	1. Yükseköğretim kurumlarında kalitenin benimsenmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlamak üzere iç kalite güvence sistemi oluşturulacak, uluslararası kurumsal akreditasyon süreçlerine başlanacak ve kurumsal akreditasyon programı uygulanmasının tüm üniversitelere yaygınlaştırılmasına çalışmalarına devam edilecektir. 2. Program akreditasyonunun yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve akreditasyon kuruluşlarının daha sağlıklı değerlendirme yapabilmelerine yönelik yasal düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 693.2. Kalite güvencesi, stratejik planlama, performans ve yönetim sistemlerinin entegrasyonu sağlanacaktır.	Yükseköğretim Kalite Kurulu (S)	1. Üniversitelerde stratejik kalite yönetimi birçok sistemi güncelleme çalışmalarına devam edecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
4-5 Yaş Net Okullaşma Oranı	Yüzde	63,5(3)	64,0(4)	70,0
14-17 Yaş Kız Çocukların Net Okullaşma Oranı	Yüzde	94,2(3)	91,8(4)	95,0
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (5)	Yüzde	7,4	7,4	7,5
Doktoralı Mezun Sayısı	Kişi	12.410	14.200	15.000
Dünya Akademik Başarı Sıralamasında İlk 500'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	3	4	5
Küresel ölçekteki Yeşil Kampüs Sıralamasında İlk 100'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	5	6	7

Kaynak: MEB ve YÖK

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) MEB, YÖK, TÜİK, (4) Geçici, (5) Son 4 hafta içerisinde örgün veya yaygın eğitim ve/veya mesleki kurs ve/veya özel ders ve/veya hobi amaçlı kurs ve/veya seminer ve/veya konferans ve/veya hizmet içi eğitim ve/veya açık kaynak eğitim ve/veya internet üzerinden eğitim ve/veya diğer eğitim faaliyetlerinden herhangi birine katılan 25-64 yaş grubundaki kişilerin oranıdır, (6) Üniversitelerin bilimsel araştırma performansları baz alınmıştır.

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

Ülkemizde geçtiğimiz yıl işgücü piyasasına ilişkin verilerde görülen iyileşme süreci 2023 yılında da devam etmekle beraber, işgücüne ve istihdama dahil katılımdaki artışla yavaşlama gözlenmiştir. 2023 yılında istihdam ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre 0,6 ve 0,2 puan artarak sırasıyla yüzde 48,3 ve yüzde 53,3 olmuştur. 2022 yılında yüzde 10,4 olan işsizlik oranı 2023 yılında bir puan azalarak yüzde 9,4 seviyesine gerilemiştir. İstihdam ve işgücünün temel göstergelerinde yaşanan iyileşme ile uyumlu olarak 2023 yılında genç işsizliğinde de azalma meydana gelmiştir. Bahse konu gösterge 2022 yılındaki yüzde 19,4 seviyesinden 2 puan azalarak 2023 yılında yüzde 17,4 düzeyine inmiştir. 2023 yılında toplam istihdam bir önceki yıla göre yaklaşık 700 bin kişilik bir artış göstermiştir.

Pandemi döneminde azalarak 2020 yılında yüzde 30,6 seviyesine kadar gerileyen kadınların işgücüne katılım oranı 2023 yılında yüzde 35,8 seviyesine yükselmiştir. Bu yükseliş, kadınların işgücüne katılım oranına ilişkin olarak On İkinci Kalkınma Planı kapsamında 2023 yılı hedefi olan yüzde 35,9 seviyesi ile uyumludur.

TABLO II: 41 - Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

	2021	2022	2023
İşgücüne Katılma Oranı	**51,4**	**53,1**	**53,3**
Kadın	32,5	35,1	35,8
Erkek	70,5	71,3	71,2
İstihdam Oranı	**45,2**	**47,4**	**48,3**
Kadın	28,0	30,9	31,3
Erkek	62,7	64,0	65,7
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
Tarım	17,2	15,0	14,9
Sanayi	21,3	21,7	21,7
Hizmetler	55,7	56,5	57,6
İnşaat	6,7	6,8	6,1
İşsizlik Oranı	**12,0**	**10,4**	**9,4**
Kadın	14,7	12,4	12,6
Erkek	10,7	9,9	7,7
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	**22,6**	**19,4**	**17,4**

Kaynak: TÜİK

27 Nisan 2024 tarihinde yayımlanan 2024/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kapsamlı yenilikler getirmiştir. Genelge, işçilerin ve ailelerinin barınma, eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel hizmetlere erişimini kolaylaştıracak hem merkezi hem de yerel düzeyde etkin bir koordinasyon mekanizmasını düzenlemektedir.

Çalışma hayatındaki değişimlerle uyumlu olacak şekilde çalışma izni değerlendirme kriterleri güncellenmiş olup Çalışma İzni Başvurularının Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar ile Değerlendirme Kriterleri 1 Ekim 2024 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Kanunu ve bağlı mevzuat kapsamındaki iş ve işlemlerin elektronik ortamda (e-Devlet) yapılmasına, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin önüne geçilmesini sağlayan yeni İSG-KATİP uygulaması hizmete açılmıştır.

Çalışma hayatına nitelikli eleman kazandırmak amacıyla yürütülmekte olan ulusal meslek standardı sayısı 911'e, ulusal yeterlilik sayısı 581'e çıkarılmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı sürecinde alınan tedbirlerin başarıyla yürütülmesi neticesinde işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı 2020 yılındaki yüzde 27,4 seviyesinden 2023 yılında yüzde 28,7 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 42- İşgücünün Eğitim Düzeyi

(%)

Eğitim Düzeyi	2020			2023		
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücü	İstihdam	İşsiz
Okur-yazar Olmayanlar	2,5	2,6	1,7	2,2	2,3	1,2
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Yükseköğretim	27,5	27,4	26,2	28,8	28,7	30,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

İŞKUR tarafından düzenlenen aktif işgücü programlarından 2023 yılında 349.501 kişi yararlanmıştır. 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla aktif işgücü programlar kapsamında yapılan harcamalar 22 milyar TL'yi geçmiştir.

TABLO II: 43- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2018	117 330	365 482	302 513	771 731	5 661 448
2019	124 925	305 572	402 299	832 796	7 270 590
2020	87 372	120 341	335 754	596 472	5 096 376
2021	101 300	77 183	363 172	531 509	6 438 380
2022	107 763	113 402	195 256	402 599	6 516 597
2023	103 [illegible]	296 042	45 517	376 502	10 339 699
2024 (1)	1 [illegible]80	102 [illegible]675	41 593	243 552	22 256 978

Kaynak: İŞKUR
(1) 2024 yılı Ocak-Ağustos dönemi verileridir.

2024 yılı itibarıyla asgari ücret brüt 20.002,5 TL, net 17.002,12 TL olarak belirlenmiştir. Bir önceki döneme göre net asgari ücrette yüzde 49,1 oranında artış sağlanmıştır. Bununla birlikte, ilk kez 2016 yılında uygulanan asgari ücret desteği uygulamasına 2024 yılında da devam edilmektedir. 2024 yılı için çalışan sayısı ve sektör ayrımı yapılmaksızın tüm işyerlerine aylık 700 TL tutarında asgari ücret desteği sağlanmaktadır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2024 yılında yüzde 110,4, reel olarak yüzde 33,6 düzeyinde yükselmiştir.

TABLO II: 44- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024(2)
İşgücü Maliyeti (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003= 100)										
Kamu Sektörü	104,6	104,7	112,4	107,5	109,9	109,7	99,0	93,4	106,2	124,9
Hizmet	106,6	113,2	111,1	112,1	113,7	112,6	108,6	103,5	137,6	177,3
Asgari Ücret(3)	138,3	155,1	153,8	151,2	165,2	166,3	172,0	180,3	201,1	270,3
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu Sektörü	4,3	-4,2	7,4	-4,4	2,3	-0,2	-10,5	-5,6	13,7	17,6
Hizmet	-0,2	6,2	-1,7	-1,0	1,4	-0,9	-4,4	-4,9	32,9	28,9
Asgari Ücret(3)	4,2	21,8	-0,9	-1,6	9,4	0,6	3,4	4,8	11,5	34,4
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (1)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003= 100)										
Kamu Sektörü	109,1	109,2	111,0	108,3	111,1	112,8	99,0	89,2	103,8	154,1
Hizmet	144,7	147,1	144,9	143,4	145,6	145,0	139,4	144,2	204,7	273,1
Asgari Ücret	197,3	222,4	220,6	221,3	242,1	243,2	252,4	267,1	298,1	363,6
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu Sektörü	1,4	-0,1	1,7	-2,4	2,6	-2,2	-11,3	-9,8	16,4	48,5
Hizmet	2,1	1,6	-1,7	-1,0	1,4	-0,4	-3,8	-3,5	41,9	33,4
Asgari Ücret	4,2	21,8	-0,9	-1,6	9,4	0,5	3,8	5,8	11,6	34,4

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Kamu Personel Başkanlığından elde edilen veriler ile Kurum tarafından hesaplanmıştır.
(1) 2008 yılından itibaren ücret, ücret dışı ücretler ve belirli çalışan için seçici sosyal güvenlik dahildir.
(2) Ocak-Ağustos dönemi ortalaması (2003= 100 Baz Yıllı Reel Ücret Endeksi).
(3) Gerçek Asgari Ücret.

İŞKUR tarafından yürütülmekte olan İşbaşı Eğitim Programları ve Mesleki Eğitim Kurslarıyla nitelikli işgücü yetiştirme faaliyetlerine devam edilmektedir. Bu kapsamda Ocak-Ağustos 2024 döneminde İşbaşı Eğitim Programlarından 44.597 kişi, Mesleki Eğitim Kurslarından 1.380 kişi faydalanmıştır.

Başta dijital dönüşüm ve iklim değişikliğinin işgücü piyasasında oluşturacağı talebe yönelik olarak işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin fayda alması, özel politika gerektiren grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıt dışı istihdamın ve beyin göçünün azaltılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Başka özel politika gerektiren gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yeterli bir gelirle kapsamlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda iş imkânlarının sunulması, ikiz dönüşüm sürecinin etkilerinin fırsata dönüştürülmesi, çalışma çağındaki nüfusun azami oranda istihdama dâhil edilmesi, insan kaynağı niteliğinin yükseltilerek kullanılığı verimli bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut ve yeni meslek alanları ile bu alanların gerektirdiği beceri düzeylerinin belirlenmesi ve güncelleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.695)		
Tedbir 695.1. İşgücü piyasasında yaşanan dönüşüm (yeşil ekonomi alanı ve katma değerli işgücüne ihtiyacına yönelik beceri geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR, Üniversiteler, Belediyeler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İşgücü piyasasının ihtiyaçları çerçevesinde katma değerli işgücünün yetiştirilmesine yönelik aktif işgücü programları geliştirilecektir.
İşgücü piyasasının ikiz dönüşüme süreçlerine uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.696)		
Tedbir 696.3. Ekosistemde aktif işgücü politikaları enerji etkileşimi verimli dönüştürülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mesleki eğitim kurs ve istihdam eğitim programlarının ikiz dönüşüm sürecine uyum hedefiyle, aktif işgücü programları etki analizi sonuçları esas alınarak güncellenecektir.
Özel politika gerektiren grupların yeterli bir gelirle kapsamlı, iş sağlığına ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda işgücü piyasasına katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.3. Engellilerin istihdama etkin katılımına yönelik iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli İş Koçluğu Yönetimi kapsamında, engelli bireylerin istihdama kazandırılması ve sürdürülebilir istihdamının sağlanmasına yönelik iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
Gençlerin istihdamının artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.698)		
Tedbir 698.1. Okul kaynaklı ve okul dışında gençlere yönelik yetenek yönetimi uygulamaları geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İŞKUR, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gençlerin istihdam edilebilirliklerini ve kariyer farkındalıklarını artırmak amacıyla gençlerden ertelenmeli kariyer destek araçlarının kapsamları genişletilerek etkinlikleri artırılacaktır. 2. Üniversiteli gençlere eğitimden iş hayatına geçiş süreçlerinde destek olmaktan sorumlu kariyer merkezlerinin kapasite ve yetkinlikleri artırılacaktır.
Tedbir 698.5. Gençlerin kariyer farkındalıklarını artırmak ve istihdam edilebilirliklerini iyileştirmek amacıyla faaliyetler yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Gençlik ve Spor Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Üniversiteler	1. Gençlerin istihdamını ve kariyer farkındalıklarını artırmak amacıyla sanal istihdam fuarları ile kariyer günleri düzenlenecek ve yıl boyunca hizmetler sunulacaktır.

Kamu istihdam hizmetleri, yoksul hanelerin sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşabilmesini desteklemek amacıyla hane temelinde geliştirilecek ve bu hanelerin İŞKUR hizmetlerinden faydalanması önceliklendirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)

Tedbir 699.1. SGK, İŞKUR ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü verileri ile teşhis edilecek ve İŞKUR hizmetleri ile kamu kaynaklı hizmet ve yardımlardan yararlanmayan çalışabilir hanelere İŞKUR hizmetlerinin sunumunda öncelik sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kamu istihdam hizmetleri, dar gelirli hanelerin sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşabilmesini desteklemek amacıyla hane temelinde geliştirilecek ve bu hanelerin İŞKUR hizmetlerinden faydalanması önceliklendirilecektir. 2. Çalışma yapılmayan hanelerden İŞKUR hizmetlerinden yararlanan hane sayısı artırılacaktır.

Nitelikli işgücü kaybı önlenecek ve yurt dışında çalışan nitelikli vatandaşlarımızın Türkiye ile bağları güçlendirilerek meşkeki bilgi ve tecrübe aktarımını sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.700)

Tedbir 700.1. Nitelikli işgücünün işgücü piyasasıyla bağlantılı göç nedenleri ortaya konularak sektör bazında nitelikli işgücü kaybını önlemeye yönelik adımlar atılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S);	1. Ülkemizden yabancı işgücünün sektör ve meşkek bazında çalışma koşullarına ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde bilimsel araştırma çalışması yaptırılacaktır.

Düzensiz işgücü göçü ile mücadele ve uluslararası işgücünün kayıtlı istihdamının artırılması amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.702)

Tedbir 702.2. Çalışma izinleri ile sosyal güvenlik kayıtları arasında entegrasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); İçişleri Bakanlığı; SGK	1. e-İzin ve e-Maliyet sistemleri ile SGK'nın bilgi teknolojileri sistemleri arasında entegrasyonun geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.703)

Tedbir 703.1. Kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapılan analizler sonucunda eksik ücret bildirimi konusunda riskli olduğu tahmin edilen iş yerlerine yönelik denetim ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.

İş sağlığı ve güvenliği hizmetleri daha etkin ve verimli hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.704)

Tedbir 704.1. İş kazası ve meşkek hastalıklarının tespiti ve bildirimi süreçleri iyileştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); Sağlık Bakanlığı	1. Promosyon ve aşısal konularında dış kaynaklı eğitimler ve iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik iş hijyeni temel eğitimler düzenlenecek ve yaygınlaştırılacaktır. 2. İş sağlığı alanında meşkek hastalıklarının önlenmesi ve tespitine katkı sunmak üzere sağlık gözetimi, tıbbi tetkik, araştırma ve eğitim hizmeti sunulacaktır.

Tedbir 704.4. İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yeni üretim ve dijital ve teknoloji risklerini tespit edilerek yaygınlaştırılması sağlanacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1- İSG-KATİP sistemi üzerinden yürütülmekte olan işe işlemlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesi için ilgili bilgilerin eğitim veya diğer kullanıcılardan gelen talep ve öneriler doğrultusunda yazılım güncellemeleri yapılacaktır. 2- İnşaat işlerine ilişkin mevzuat ve standartlara uygun verilerin üretimi güvenlik ağı ve geçici kenar koruma sistemlerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İşyerine İşe Giriş Oranı (%)	Yüzde	53,1	54,5	55,5
İşyerinde İşe Giriş Oranı, Kadın (%)	Yüzde	25,6	27,0	28,0
İstihdam Oranı (%)	Yüzde	49,0	49,4	49,7
İşsizlik Oranı	Yüzde	9,4	9,2	9,0
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	26,5	26,2	25,9
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	7,1	7,0	7,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef
(*) Performans değerlendirmesi Orta Vadeli Programda yer alan Toplum Programının performans göstergeleri esas alınarak yapılmıştır.

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlık hizmet sunumunda son yıllarda kaydedilen ilerlemeler neticesinde fiziki altyapı, insan kaynağı, hizmete erişim, aile hekimliği, hastane yatak sayıları, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, hasta ve hekim hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıkların giderilmesine, sağlık alanında finansmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

TABLO 47: 45- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (5)
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,2	28,5	30,0	30,1	30,7	31,2
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	66,9	66,1	52,5	56,7	58,1	58,7
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	187	191	203	217	228	239
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	301	306	341	341	356	361
Aşılı Altıaylıklar Dengeli Bağırsık Oranı (%)	1,43	1,45	1,46	1,43	1,6	1,55
Aşılı Yıllıklar Dengeli Bağırsık Oranı (2)	2,07	2,0	2,11	2,14	2,29	2,37
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,61	1,6	1,7	1,6	1,56	1,51
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3) (4)	9,2	9,0	8,8	9,1	9,1	8,8
Anne Ölüm Oranı (100 Bin Canlı Doğumda) (4)	13,5	13,0	13,0	13,0	12,6	13,5

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) 1985 Doğumlu Kadınların 20 Yaş Döneminde Yaşadıkları Yerleşim Birimlerine Göre Nüfusa Oranı Dikkate Alınarak Hesaplanmıştır.
(2) 1985 Doğumlu Kadınların 20 Yaş Döneminde Yaşadıkları Yerleşim Birimlerine Göre Nüfusa Oranı Dikkate Alınarak Hesaplanmıştır.
(3) Ölüm Hızının Hesaplanmasında Kullanılan Nüfus Tahminleri Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Başkanlığı Verileri Esas Alınarak Hesaplanmıştır. (4) 2020 Yılından İtibaren Sağlık Bakanlığı Verileri Esas Alınarak Hesaplanmıştır. (5) Geçici Veriler Sağlık Bakanlığı Web Sitesinden Alınmıştır.

Anne ve bebek sağlığı alanında, 2018 yılında 13,5 olan ve izleyen yıllarda iyileşme sağlanan yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranı, 2023 yılında 11 ilimizde meydana gelen deprem felaketinin etkisiyle 13,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oran, 2022 yılı itibarıyla OECD ve AB'de sırasıyla yüz bin canlı doğumda 9,8 ve 5,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2008 yılında, bin canlı doğumda 9,7 olan bebek ölüm hızı 2023 yılında 9,8 olarak gerçekleşmiş olup yaşanan bu önceki yıla göre artış etkileri önemli faktör yaşanan deprem felaketidir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2021 yılı itibarıyla OECD ve AB'de ise sırasıyla 3,6 ve 3,1 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azalmasında önemli bir faktör olan Beş - Karma Aşı (DaBT+İPA+Hib) üçüncü doz aşılama hızı 2023 yılında yüzde 98,8 olarak gerçekleşmiştir.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının nüfus başına sağlık hizmet alanında iyileşmiş olup 2016 yılında 26,3 olan 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 2023 yılında 31,2 olmuştur. Nüfusa göre yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2019 yılında ülke genelinde yüzde 71,9 iken 2023 yılında yüzde 82,5'e yükselmiş, aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise yüzde 67,4'ten yüzde 81,3 seviyesine ulaşmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılmasıyla 2022 yılında 2,0 olan kişi başı hekime müracaat sayısı, 2023 yılında 11,4 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 46- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2010	2019	2020	2021	2022	2023(1)	OECD(2)	AB(2)
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	221,4	247,5	251,2	254,5	262,2	266,7		
Nüfusa Göre Yatak Oranı (Yüzde) (3)	30,0	71,9	74,3	75,5	76,2	82,5	82,5		
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	28,1	28,4	30,0	30,1	31,2	31,2	42,5	55,9
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde) (4)	65,5	66,9	56,5	52,1	55,7	58,1	50,2	70,4	65,9

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (SB), Sonuçlar

(1) Geçici Sonuçlar (2) Yıllık Yatak Sayısı Güncellemesi (3) Bir önceki yıl nüfusu dikkate alınarak hesaplanmıştır. (4) Yatak doluluk oranı hesaplamasında 2009-2018 ve AB-27'den 2022 yılına kadar yatak sayısı bilgisi yer verilmiştir. (5) Yatak doluluk oranı bilgisi, ülkelerin bazılarında mevcut olmadığından OECD ve AB'den 2022 yılına ait yatak doluluk oranı bilgisi Türkiye ile karşılaştırılabilir verilere yer verilmemiştir.

TABLO II: 47- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

Kurum	2003	2007	2013	2014	2022	2023 (1)
Sağlık Bakanlığı	113 940	209 630	254 943	292 100	379 607	434 557
Üniversite	9 638	15 025	24 437	32 144	45 797	45 514
Özel	6 153	24 486	59 069	72 232	74 728	67 441
Toplam	129 645	249 141	337 950	396 578	500 131	-

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adnan Menderes Üniversitesi

Kamu Özel İşbirliği yöntemiyle yapımı tamamlanan 18 şehir hastanesi (Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ-Fethi Sekin, Manisa, Eskişehir, Ankara-Bilkent, Bursa, İstanbul Başakşehir Çam ve Sakura, Konya, Tekirdağ Dr. İsmail Fehmi Cumalıoğlu, Ankara Etlik, Kocaeli, Gaziantep, İzmir Bayraklı ve Kütahya) toplam 26.842 tescilli hastane yatağıyla hizmet vermektedir.

Merkez yönetim bütçesinden finanse edilen şehir hastanelerinden 1.000 yatak kapasiteli Antalya Şehir Hastanesi 2024 yılı Mart ayında tamamlanarak hizmete alınmıştır. İlave olarak 13.950 yatak kapasiteli 11 şehir hastanesinin (Aydın, Samsun, Trabzon, Denizli, Sakarya, Şanlıurfa, Diyarbakır-Kayapınar, İstanbul Sarıgöktepe, Mardin, Rize ve Ordu) inşaat çalışmaları devam etmekte, toplam 4.500 yatak kapasiteli beş şehir hastanesinde ise proje çalışmaları yürütülmektedir.

Bunun yanı sıra deprem bölgesinde hasar görmüş sağlık tesislerinin yeniden yapımı amacıyla acil durum hastane modeli geliştirilerek deprem bölgesi özelinde 13 acil durum hastanesi yatırım programına dâhil edilmiş olup bunlardan Adıyaman Çelikhan, Gaziantep Oğuzeli, Hatay Merkez, Payas, İskenderun ve Defne Acil Durum Hastaneleri tamamlanarak hizmete alınmıştır.

TABLO II: 48- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler (2023)

	Sağlık Bakanlığı	Üniversiteler	Özel Hastaneler
Yatak Sayısı	167.569	41.070	69.067
Hastanelerde Muayene Sayısı (Bin)	429.551	45.514	67.441
Yatan Hasta Sayısı (Bin)	7.402	1.903	3.710
Ameliyat Sayısı (Bin)	3.349	1.135	1.835
Ameliyat Sayısının Yüzdesel Sayılara Oranı (Yüzde)	0,80	4,4	4,0
Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	19,9	28,4	27,9
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	58,6	65,0	59,9
Hastanede Ortalama Kalış Süresi	4,7	5,2	2,8
Yatak Devir Hızı (Hasta)	45,9	48,3	57,4
Uzman Hekim Sayısı (Kişi)	57.389	12.574	11.453

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2023 ve önceki yıllar.

2023 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 23,7'sine, uzman hekim sayısının yüzde 31'ine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 25,6'sını gerçekleştirmiştir. Toplam yatak kapasitesinin yüzde 16,3'üne ve uzman hekim sayısının yüzde 12,4'üne sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 18,4'ünü gerçekleştirmiştir.

2023 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 204.223, toplam diş hekimi sayısı 45.718, hemşire sayısı 246.287 ve ebe sayısı 59.750 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 239 iken hemşire ve ebe sayısı 361'dir. 2022 yılı için bu sayılar arasıyla AB'de 414 ve 882, OECD'de ise 377 ve 968'dir. Hekim başına düşen hemşire ve ebe sayısı AB'de 2,1, OECD'de 2,6 iken ülkemizde ise bu oran 2023 yılında 1,51 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı, yaşlanan nüfusun da etkisiyle giderek artmaktadır. 2023 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 65,8'i dolaşım sistemi hastalıkları, kanserler, solunum yolu hastalıkları ve beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Risk faktörleriyle mücadele kapsamında halk sağlığının korunması önem arz etmekte olup bu alana yönelik kurulan Sağlıklı Hayat Merkezlerinin sayısı Eylül 2024 itibarıyla 268'e ulaşmıştır. Bunun yanı sıra sağlık kurumlarında 2024 yılında 585 binin üzerinde beslenme danışmanlığı hizmeti verilmiştir.

Kronik hastalıkların erken teşhisinde, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması tarama ve tedavi süreçlerinin kanıta dayalı klinik uygulama yönergeleri doğrultusunda yürütülmesi, hastalıkların semptom ve bulgularının kontrol altına alınması, bireylerin fonksiyon kayıplarının yaşamalarının ve engelli hale gelmelerinin önüne geçilmesi amaçları ile Hastalık Yönetim Platformu (HYP) uygulaması geliştirilmiştir. Hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler risk değerlendirmesi, obezite ve çok yönlü yaşlı değerlendirmesi parametrelerinin yer aldığı yazılım aile hekimlerinin kullanımına açılmış olup geliştirme çalışmaları devam etmektedir. HYP kapsamında hazırlanan koroner arter hastalığı, inme ve kronik böbrek hastalığı modülleri için Bolu, Erzincan ve Kırıkkale illerinde pilot çalışma yapılmıştır. HYP aracılığıyla Temmuz 2021-Haziran 2024 tarihleri arasında aile hekimlerince 67 milyon sağlık taraması ve 44 milyon hastalık izlem gerçekleştirilmiştir.

Diş çürüğü ve risk faktörlerini dikkate alarak sağlık problemlerinin henüz ortaya çıkmadan önlenmesini ve kontrolünü hedefleyen aile diş hekimliği modeli pilot illerde uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca, engelli hastalara yönelik ağız ve diş sağlığı hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla, güncel ihtiyaç ve beklentilere uygun olarak sunulmasını teminen halihazırda 12 engelli diş tedavi merkezimizde hizmet verilmektedir.

Toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı 2022 yılında yüzde 4, kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı ise aynı yılda yüzde 76,4 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişime bağlı olarak artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ve daha iyi sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Aklı ilaç kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. OECD ülkelerinde 2022 yılında ortalama 16 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı (Daily Defined Dose DDD), Türkiye'de 2023 yılında 41,1 olmuştur.

Bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında Eylül 2024 itibarıyla toplam 1.164 yatak kapasiteli 47 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi, toplam 227 yatak kapasiteli 14 çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi ve yataklı dört Bağımlı Hastalar için Rehabilitasyon Merkezi (BAHAR) hizmet vermektedir. Ayrıca 81 ilde yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında aynı tarihi itibarıyla ayaktan hizmet veren 71 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi ile dokuz çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi hizmet sunmaktadır. Halihazırda 81 ilde yatarak ya da ayaktan arındırma merkezi bulunmaktadır.

Sağlık okuryazarlığı düzeyinin ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi, toplumu uygun müdahalelerin planlanması açısından önemli olan Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Düzeyi ve İlişkili Faktörleri Araştırması-2023 yapılmıştır. 2017 yılında yüzde 68,9 olan yetersiz ve sınırlı sağlık okuryazarlığı düzeyi 2023 yılında yüzde 53,9'a gerilemiş, bununla birlikte yüzde 31,1 olan yeterli ve mükemmel sağlık okuryazarlığı düzeyi yüzde 46,1'e yükselmiştir.

b) Amaç

Bireylerin beklenen ve mümkün en iyi şekilde sağlıklı yaşam sürdürmeleri, ihtiyaç halinde kaliteli, güvenilir, etkin, verimli ve dayalı süreçlerle desteklenen, hazırlık ve uyum kapasitesi yüksek, mali açıdan sürdürülebilir sağlık hizmeti sunumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilerek bulaşıcı olmayan hastalık risklerine karşı koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesine yönelik sağlıklı beslenme, fiziksel aktivitenin artırılması gibi alışkanlıkların toplumsal boyuta dönüşmesi sağlanacak, bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecek, sağlık okuryazarlığı temel edinilerek bireysel sorumluluğun gelişmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel yönetimler	1. Sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik görsel medya paylaşımları yapılacak, halk eğitim faaliyetleri düzenlenecek ve internet ortamında güvenilir sağlık bilgisi yayınlarına yer verilecektir. 2. İl sağlık müdürlükleri tarafından okullarda sağlıklı beslenme konusunda eğitimler verilecektir. 3. Erken bebeklikte bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi amacıyla yürütülen beslenme danışmanlığı hizmeti sayısı artırılacaktır.
Tedbir 706.2. Tüm değişkenlerin sağlık üzerine olan etkisinin belirlenmesi ve azaltılması için kurumsal kapasite güçlendirilerek kurumlar arası işbirliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel yönetimler, STKler	1. Halk sağlığını olumsuz etkilerinden korumak amacıyla erken uyarı sistemi kurulacaktır. 2. Hassas gruplara yönelik bilgilendirme ve yönlendirme broşür ve afişleri hazırlanacaktır.
Tedbir 706.3. Sağlık sorumluluğunun çeşitlendirilmesine yönelik çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecek, sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Belediyeler, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Sağlık Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılacak protokoller kapsamında söz konusu bakanlıklar arasında e-Nabız entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 706.4. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılması için kanser tarama programları da dâhil olmak üzere çeşitlendirilmiş tarama programları yaygınlaştırılacak, erken teşhis oranları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık tesisleri bünyesinde kanser tarama merkezlerinin sayıları, mevcutlarının işlerliği artırılacaktır. 2. Tarama ve Tanıda Sonrası Teşvik Eğitimleri, KETEM Hasta Eğitimleri ve erken teşhise yönelik farkındalık çalışmaları yürütülecektir. 3. Aile hekimlerine ve aile sağlığı çalışanlarına kronik hastalıklar, kronik hastalık risk faktörleri ve Hastalık Yönetim Platformu (HYP) hakkında yüz yüze eğitime farkındalık ve bilgilendirme eğitimlerinin verilmesine devam edilecektir. 4. HYP kapsamında yürütülen intervansyon ve kardiyovasküler risk tarama oranlarının 61 ildeki tüm aile hekimliği birimleri nezdinde artırılması için çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 706.5. Çocuk, kadın ve üreme sağlığı hizmetleri güçlendirilecek, evlilik öncesi ve yenidoğan tarama programları yaygınlaştırılacak, anne ve bebek ölümlerinin azaltılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Anne ölümlerinin azaltılması kapsamında ilgili birimlerde çalışan sağlık personeline yönelik Acil Obstetrik Bakım Eğitimleri yapılacak bebek ve çocuk ölümlerinin önlenmesi çalışması gerçekleştirilerek ulusal strateji belgesi ve eylem planı oluşturulacaktır. 2. Birinci basamakta gebe ve kırsal kesimlerin niteliğinin artırılması için izleme değerlendirme çalışmaları yapılarak anne ölüm oranının yüksek olduğu illerde yerinde çalışmalar yürütülmesiyle gebelerin doğum öncesi bakım kapsamında izlem sayıları dört izlemden sekiz izleme çıkarılacaktır. 3. Bebek, çocuk ve ergen izlemlerinin gelişimsel değerlendirmelerini de kapsayacak şekilde meyvelerin niteliği ve sayıları artırılarak bu gruplara verilen sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 706.6. Ergen sağlığı hizmetleri güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamakta ergenlere sunulan hizmetlerde standardizasyon ve devamlılığın sağlanması amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilerek sürdürülecektir. 2. Sağlık ocaklarında ergen sağlığı bölümü güncellenecektir.
Tedbir 706.7. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) uygulamalarının kanıta dayalı şekilde standardize edilerek ulusal ve uluslararası çalışmalara güvenli kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler	1. Her bir GETAT uygulama alanı için, uzmanların katılımıyla oluşturulan komisyonlar tarafından hazırlanan dokümanlar elektronik ortamda yayımlanacaktır.
Tedbir 706.8. Takviye edici gıda ve bitkisel içerikli ürünlerin güvenli şekilde piyasaya arzını sağlayacak yeni mekanizmalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler	1. Takviye edici gıdaların güvenilir şekilde piyasaya arzının sağlanabilmesi için komisyon çalışmaları yapılacaktır.
Özel gereksinimli ve nadir hastalığı olan bireylere sunulan sağlık hizmetlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.707)		
Tedbir 707.1. Nadir hastalıkların erken dönemde teşhisi için tarama programları geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yenidoğan Bilim Kurulu önerileri doğrultusunda yeni taramalar hastalıklara yönelik olanlara yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 707.2. Nadir hastalıklara ilişkin tanı ve araştırma merkezi sayısı artırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB	1. Nöromüsküler hastalık (kas ve sinir hastalıkları) hemşirelerinin sayısı 30'a çıkarılacaktır.
Tedbir 707.3. Zihinsel gelişim gerilemesi olan çocuklar ve ailelerinin etkin sağlık hizmet sunumuna ulaşması kolaylaştırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Çok Disiplinli Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı Merkezlerinin (ÇÖZGEM) sayıları artırılacaktır. 2. ÇÖZGEM'de görev yapacak personele eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 707.4. Evde sağlık hizmetleri güçlendirilerek izleme takip sistemi geliştirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Belediyeler	1. Evde sağlık ve bakım hizmetlerine ait belirlenen performans göstergeleri oluşturularak sistem üzerinden takip yapılacaktır. 2. Entegrasyonu tamamlanan Evde Sağlık Hizmetleri ile Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerinin internet tabanlı veri sistemi çalışmaları yapılacaktır. 3. Evde sağlık hizmeti alan hastalara yönelik belirli dönem aralıklarında memnuniyet anketi uygulanarak anket sonuçlarına göre gerekli görülen alanlarda iyileştirmeler yapılacaktır.
Bulaşıcı hastalıklara, afet sağlık şoklarına, afet ve acil durumlara hazırlık ve müdahale kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 708.1. Bulaşıcı hastalıklara yönelik mevcut tanı, takip ve erken uyarı sistemleri geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Zoonotik ve vektörel hastalıklarla ilgili saha, tanı tedavi rehberleri ve eğitim dökümanları oluşturulacak, mevcudun güncelliği sağlanacaktır. 2. Vektör sürveyansının güçlendirilmesi için saha çalışmaları yürütülecek, vektör bankası oluşturulacak, vektör patojenite tespiti gerçekleştirilecek ve bölgesel vektör haritaları oluşturulacaktır. 3. Vektör toplanması, taşınması ve tanımlanmasına yönelik eğitimler oluşturularak gerekli eğitimler verilecek ve laboratuvar süreçleri ile ilgili mevzuat değişiklikleri tekrarı sağlanacaktır.
Tedbir 708.2. Ulusal düzeyde biyolojik ürünlerin üretilmesine ve aşı üretim kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik merkezler kurulacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Türkiye Hücre Kültürü Aşı ve Biyoteknolojik Ürün Araştırma ve Üretim Merkezi Projesi kapsamında Akyurt Aşı Merkezinin ilk fazı tamamlanacaktır. 2. Dijital teknolojiler kullanılarak internet tabanlı interaktif eğitimler geliştirilerek sahada çalışan personelin eğitime katılımı kolaylaştırılacaktır

Tedbir 708.3. Bağışıklık kazandırma programları güçlendirilerek toplumsal farkındalık artırılacak, aşılama programları tüm risk grupların ulaşacak şekilde yaygınlaştırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aşı reddi/duyarsızlığı ile ilgili farkındalık çalışmaları artırılacaktır. 2. Ekstra aşılı veya aşılı çocukların belirlenmesi ve takibi güçlendirilecek, başka kurumda aşı uygulayıcı devletlerin mümkün en az yüzde 95 oranı için Genişletilmiş Bağışıklama Programının (GBP) takibi yapılacaktır. 3. GBP Genelgesi ve Saha Rehberi güncellenecek ve bu kapsamda Bilimsel Kurul toplantıları ve eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
Tedbir 708.4. Kuraklık gibi çevresel ve afetler gibi olağanüstü durumlarda sağlık hizmet sunucularının rol ve sorumluluklarını içeren yol haritaları belirlenecek, malzeme ve personel ihtiyacına ilişkin planlamalar etkin bir şekilde yapılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Elektronik Vaka Sisteminin 81 ile veya hastane ve hasta teslim süreçlerinin elektronik ortamda yürütülmesi sağlanacaktır. 2. Mevcut Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer Tehlikeler (KBRN) eğitimlerinin içeriği ihtiyaçları doğrultusunda revize edilecek. söz konusu eğitimlere radyolojik ve nükleer boyut güçlendirilecektir. 3. Afetlere hazırlık çalışmaları kapsamında mevcut personelin kapasite organizasyonu güçlendirilecektir. 4. Acil sağlık hizmetleri sunumunda etkinlik, kalite ve verimliliğin artırılmasına yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. 5. Kuraklık afet gibi durumlarda halka arz edilen su kaynaklarındaki kirliliklerin önlenmesi ile halk sağlığının korunması, olası bir salgının önüne geçilmesi ve saha ihtiyaçlarının karşılanması için mobil laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 708.5. Acil durumlarda güvenilir bilgi akışı ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik altyapı ve kapasite güçlendirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Haberleşme sağlayan sayısal telsiz sistemlerine yönelik 7/24 ile tanımlanan entegrasyon çalışmalarının 81 ile yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Birinci basamak sağlık tesislerinin sağlığın korunması ve geliştirilmesindeki rolü güçlendirilecek, hizmet basamakları içerisinde öncelikle kullanımı sağlanacak, basamaklar arası etkileşim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.709)		
Tedbir 709.1. Birinci basamak sağlık tesislerinin nitelik ve nicelik olarak geliştirilerek bu birimlere başvuruların artırılması, böylece ikinci ve üçüncü basamak sağlık merkezlerine başvuruların azaltılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye ve Hazine Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Aile sağlığı merkezi, aile hekimliği birimi açılması ve yönetimine yönelik rehber oluşturulacak ve yayınlanacaktır. 2. 80 adet birinci basamak sağlık merkezi inşaatı tamamlanacaktır. 3. Yeni aile hekimliği birimleri hizmete açılarak aile hekimliği birimi başına nüfusun 2 900 kişiye düşürülmesi sağlanacaktır.

Tedbir 709.2. Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçlerde kronik hastaların tedavi takiplerince diğer uygulamaların da desteğiyle aile sağlığı merkezlerinin sorumlulukları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kronik böbrek hastalığı, üreme, zihinsel artırılmış hastalığı, astım ve kronik obstrüktif akciğer hastalıkları (KOAH) izlem modülleri BT sistemine entegre edilecektir. 2. Kronik hastalıklara yönelik tarama ve izlem modüllerinin tüm aile hekimliği birimlerinde etkin kullanımı sağlanacak, böylece hastalıkların erken teşhisi ve takibi yapılacaktır.
Tedbir 709.3. Aile sağlığı merkezi sayısı artırılarak aile hekimlerine yönelik hizmet içi eğitimlerle alınan hizmetin etkinliği ve hizmetten duyulan memnuniyet yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S) Üniversiteler	1. Güncellenen bebek, çocuk, ergen izlem protokollerinin sahaya uygulanmasına yönelik aile hekimlerine eğitim verilecektir. 2. Her bir aile hekimliği biriminde sunulan hizmetlere ilişkin belirli dönemlerde memnuniyet anketi uygulanarak çeşitli alanlarda iyileştirmeler yapılacaktır.
Tedbir 709.4. Aile hekimlerinin üst basamaklara yönlendirdikleri hastaların tıbbi ve tedavi sonuçlarına ilişkin geri bildirimini sağlayacak bir sistem oluşturularak hizmet basamakları arasındaki etkileşim güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinde işlenen verilerin basamaklar arasında alışverişini entegrasyonu sağlamalar yürütülecektir. 2. Aile Hekimliği Bilgi Sistemleri ekranlarına, üst basamaklara yönlendirilen hastalarının geri bildirimlerinin yansıtılması amacıyla çalışma yapılacaktır.
Tedbir 709.5. Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılacak, hizmet sunum niteliği geliştirilecek ve bu merkezlerin aile sağlığı merkezleriyle etkileşimi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. 40 adet yeni Sağlıklı Hayat Merkezi (SHM) hizmete açılacaktır.
Tedbir 709.6. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha fazla tercih edilmesine yönelik teşvik mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin vatandaşlar tarafından daha fazla tercih edilmesi için Aile Hekimliği Sözleşme ve Ödeme Yönetmeliğinde değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 709.7. Aile dış hekimliği uygulamaya ülke genelinde yaygınlaştırılacak, aile dış hekimliği birimlerinde sunulan, belirtilen tanı amaçlı bazı temel tedavi girişimlerinin birinci basamak sağlık kuruluşlarında birçoklu hizmetlerden yararlanmasına yönelik sevk zinciri oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Maliye ve Hazine Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aile Dış Hekimliği Merkezlerinin sayısı artırılacak, bu merkezlerin ağız ve diş sağlığı hizmet sunum kanalı ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarıyla koordinasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 709.8. Göç sağlığı hizmetlerinin, ülke sağlık sistemiyle bütünleşik bir biçimde sunulabilmesi ve etkinlik sağlanabilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Geçmen sağlığı merkezi personeline yönelik sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla sağlık okuryazarlığı eğitimleri verilecektir. 2. Mobil sağlık tarama araçlarıyla geçmenlere yönelik toplamda 140.000 kişiye tarama testi yapılacaktır.

Bağımlılıkla mücadeleye yönelik sunulan hizmetlerin kapasitesi ile kalitesi iyileştirilecek, erişilebilirlik artırılacak ve hizmetlerin tamamlayıcı şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)		
Tedbir 710.1. Danışmanlık, tedavi, sosyal uyum ve iyileştirme hizmetlerinin bütüncül biçimde sunulması kapsamında hizmet kalitesi yükseltilecek, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STKlar	1. Danışmanlık hizmet sunum algoritmaları gözden geçirilerek ihtiyaca göre güncel olacaktır
Tedbir 710.2. Bağımlılığın önlenmesi için farklı nüfus gruplarına yönelik farkındalık artırma çalışmaları kapsamında iyi uygulama örnekleri ve müdahale programları güçlendirilerek sürdürülecek, bağımlılıkla mücadele kapsamında uygulanan mekanizmaların toplum tarafından benimsenmesi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STKlar	1. Bağımlılığın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik etkinlikler düzenlenerek bağımlılıkla mücadeleye destekçi içerikler hazırlanacak ve Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu sosyal medya hesaplarında paylaşılacaktır
Tedbir 710.3. Danışmanlık, tedavi ve iyileştirme hizmeti alan bireylerin topluca nakilleri yapılmasına ilişkin birimler arasında eşgüdüme yönelik bilişim altyapısı oluşturulacak, danışmanlık hizmetleri yüz yüze ve çağrı merkezleri aracılığıyla sürdürülecek, bunun yanında sağlık teşkilatının önleme ve psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STKlar	1. ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattı ile Aile Hekimliği Bilgi Sisteminin (AHBS) entegrasyonu sağlanacaktır 2. Çağrı merkezleri aracılığıyla sunulan tütün bağımlılığı danışmanlık hizmetlerini etkinleştirilerek sigara bırakma oranları artırılacaktır. 3. Yüz yüze bağımlılık danışmanlığı hizmeti veren merkezlerin sayısı ve sunulan hizmetlerin kalitesi artırılacaktır
Tedbir 710.4. Sigara bırakma polikinikleri, bağımlılık danışma ve tedavi merkezleri, zorunlu tecavi kararlarının uygulandığı merkezler ile danışma, tedavi, iyileştirme ve sosyal uyum süreçlerinin bütüncül bir şekilde sunulacağı BAHAR Merkezleri farklı nüfus gruplarının hizmet alımını kolaylaştıracak şekilde yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STKlar	1. Sigara Bırakma Polikliniklerinin sayısı artırılacaktır 2. Bağımlılıkla mücadelede hizmet veren sağlık kuruluşlarının bilinirliğini artıracak farkındalık çalışmaları yapılacaktır 3. Sigara Bırakma Polikliniklerinde sigara bırakma tedavisinde kullanılan farmakolojik tedavilerin sürekliliği sağlanacaktır.

Tedbir 710.5. Bağımlılık alanında çalışacak sağlık personelinin nitelik ve nicelik ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S); Üniversiteler, STK'lar	1. Danışmanlık merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan sağlık personelinin bağımlılıkla mücadele eğitimi almaları sağlanacaktır. 2. Danışma hatlarında çalışan personele yönelik periyodik olarak eğitimler yapılması sağlanacaktır. 3. Sigara bırakma polikliniklerinde görev yapacak hekimlere yönelik eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 710.6. Bağımlılığa ilişkin tanı, tedavi ve izlem süreçlerinde klinik kalitenin artırılmasına yönelik klinik protokollerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S); Üniversiteler	1. Madde bağımlılığına ilişkin sağlık hizmet standartları oluşturulacak ve uygulamaya geçilecektir. 2. Yeni klinik protokol ve rehberler için ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 710.7. Bağımlılıkla mücadeleye ilişkin faaliyetlerin kanıta dayalı olarak tasarlanabilmesi için madde kullanım davranışlarına yönelik düzenli araştırmalar yapılacak ve veri mahremiyeti gözetilerek kurum kuruluşlar arası veri paylaşımı sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S); Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, STK'lar	1. Uyuşturucuyla mücadele alanında üretilen tüm verilerin merkezi bir platform aracılığıyla toplanması sağlanarak, paydaş kurum ve kuruluşlara paylaşımı sağlanacaktır. 2. Sosyodemografik özelliklere göre bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım sıklığı ve risk düzeyini belirlemeye yönelik yürütülen çalışmaların eksikliklerini artırılacaktır.
Sağlıkta insan kaynağı ile fiziki altyapı nicelik ve nitelik olarak iyileştirilecek ve bölgeler arası dağılımda denge sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.711)		
Tedbir 711.1. Başta tıp, diş hekimliği ve eczacılık olmak üzere sağlık meslek gruplarında eğitimin kalitesi artırılacak ve uzmanlık eğitimindeki mülga edilen bağımlılık ihtiyacı sayılı değerlendirmeye ülke genelinde standart sağlanacak, sağlık alanında gelecekteki ihtiyaç ve şartlarına uygun bir şekilde ve ülke ihtiyaçları göz önünde bulundurularak her alanda yeterli ve nitelikli eğitimi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S); YÖK, Üniversiteler	1. Uzmanlık Eğitimi Yönetim Sistemi yazılım programı ülke genelindeki eğitim kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 711.3. Başta hekim, hemşire ve ebe olmak üzere ihtiyaçları doğrultusunda ülke çapında bölgeler ve sağlık tesisleri arasında yeterli sayıda ve dengeli bir şekilde dağılımı sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S); Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Sağlık meslekleri ve tıbbi uzmanlık alanlarında oranlı bazında ihtiyaç analizleri yapılacaktır.

Tedbir 711.4. Ulusal düzeyde sağlık tesisi yatırım standartlarına yönelik nesnel ölçütler doğrultusunda makro yaklaşımlar çıkarılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık tesisi yatırımlarında ülke genelinde ihtiyaçların ortaya konacak nesnel kriterler belirlenerek sağlık tesisi ihtiyacına ilişkin mevcut durum tespit edilecektir.
Tedbir 711.5. Fiziki altyapının dengeli dağılımı sağlanacak, mevcut hastane yatak alanının etkin ve verimli kullanım etkinliği yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık tesisi yatırımları, mevcut altyapı, kapasite kullanım oranları ve nüfus dağılımı dikkate alınarak bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda planlanacaktır.
Tedbir 711.6. Olası afet durumlarında sevkintisiz sağlık hizmeti sunumu sağlanabilmesi amacıyla sağlık tesislerinin afetlere karşı dayanıklılığı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Afet riski olan bölgelerde yeni projeler, deprem, tasarım ve yapısal onarım standartlarına uyularak planlanacaktır.
Tedbir 711.7. Uluslararası sağlık hizmet kapasitesi hareketliliğinin yönetilmesine ilişkin politikalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Sağlık işgücünün uluslararası hareketliliğine neden olan etkenlerin araştırılacağı saha çalışması yapılacaktır.
Tedbir 711.8. Doku, organ, kemik iliği ve kök hücre nakli gibi hizmetler başta olmak üzere özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak bu hizmetlere ulusal ve uluslararası düzeyde kaşılanabilirlik artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Gönüllü bağışçı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Organ nakli merkezlerinin nitelikler ve hizmet kapasitesi geliştirilecektir.
Aktif yaşlanmaya yönelik koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin kapasitesi iyileştirilecek ve artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.712)		
Tedbir 712.1. Yaşlı bakımında sağlık ve sosyal hizmetlerden bir arada yararlanma bakış açısıyla yeni bir model oluşturulacak, bu kapsamda sunumlar arası koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Aile sağlığı merkezi ve SHİMler tarafından kullanılan bilişim sistemleri arasında entegrasyon güçlendirilecektir.
Tedbir 712.2. Yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Aktif ve sağlıklı yaşlanma bilincinin toplumun tamamında artırılacaktır. 2. HYP kapsamında yürütülen çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve ulusal modülünün aile hekimliği birimleri tarafından yaygın ve etkili bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.
Tedbir 712.3. Yaşlı sağlığı hizmetleri ve geleneksel bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacak, evde sağlık ve bakım hizmetleriyle entegrasyonu sağlanacak ve yaşlının sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Evde sağlık hizmetleri kapsamında uzaktan sağlık hizmet sunumuyla evde veya yerinde hizmet sunumlarının entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Geleneksel bakım merkezlerinin sayısı artırılacaktır.

Sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecek, uluslararası alanda ülkemizin tercih edilirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.1. "Health Türkiye" sürdürülebilir markaya dönüştürülecek, bu kapsamda sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Health Türkiye markası uluslararası sağlık fuarları, kongreler ve seminerlerde tanıtılacaktır. 2. Turizm açısından öncelikli sağlık hizmetlerini çıkarılacak hedef ülkelerde anlatan dijital reklam kampanyaları ve tanıtım çalışmaları yürütülecektir. 3. Sağlık turizmi alanında en az üç ülkeyle protokol ya da sözleşme yapılacaktır. 4. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren paydaşların insan kaynağı niteliğini artırmaya yönelik eğitimler düzenlenecektir. 5. Sağlık turizmi alanındaki sertifikaların akreditasyonu için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 713.2. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren ve yetki belgesine sahip sağlık kuruluşları ile aracı kuruluşların denetlenmesine yönelik sistem güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Sağlık turizmi faaliyetlerine yönelik tanıtım ve bilgilendirme standartları oluşturularak sektöre tekip yapılacaktır.
Tedbir 713.3. Sağlık kuruluşlarının sağlık turizmi konusunda asgari talepleri teşvik edilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TÜSEB, Üniversiteler, USHAŞ	1. Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Programı (TUSKA) Sağlık Turizmi Sağlık Tesisi Sertifikasyon Programı, Sağlık Turizmi Aracı Kuruluş Sertifikasyon Programı ve Denetçi Kapasite Geliştirme Eğitimi hazırlanacaktır.
Tedbir 713.4. Sağlık turizminin katma değerin yüksek olduğu alanlara yayılmasına yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Termal turizm, balneoloji ve yaşlı bakımının sağlık turizmi potansiyeline ilişkin analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 713.5. Sağlık turizmi faydalanıcılarının uzaktan takibini sağlayacak dijital uygulamalar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, USHAŞ	1. Sağlık turizmi faydalanıcılarının uzaktan takibini sağlayacak dijital uygulamalar geliştirilecektir.
Sağlık hizmeti sunum kalitesinin ve klinik kalitenin ölçülmesi, değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi sağlanacak, sağlık hizmetlerinde akreditasyon sistemi geliştirilecek ve hasta güvenliği temin edilecektir. (Kalkınma Planı p.714)		
Tedbir 714.1. Sağlık hizmetlerinde klinik kalitenin ölçümü ve geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Klinik kalitenin ölçümüne yönelik klinik kalite raporları yayımlanacak, yeni sağlık olguları belirlenerek klinik kalitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.

Tedbir 714.3. Hasta güvenliğinin sağlanmasına yönelik gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Üniversiteler	1. Hasta güvenliğinin sağlanmasına yönelik Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik güncellenecektir. 2. Radyasyon üreten tıbbi cihazlardan insanlara kaynaklanan doz miktarının takibini sağlayan Ulusal Doz Takip Sistemi uygulamaya yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 714.4. Normal doğuma yönelik bilinçlendirme ve özendirme faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Üniversiteler	1. Normal doğuma ilişkin toplum genelinde bilinç ve farkındalık geliştirilecektir.
Tedbir 714.5. Akreditasyon altyapısı geliştirilecek, akredite olan sağlık tesisi sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş), TÜSEB, Üniversiteler	1. Akreditasyon denetim süreçlerinin yürütüleceği bilgi yönetim sistemi geliştirilecektir. 2. Akreditasyon belgesine sahip tesis sayısı 194'e çıkarılacaktır.
Dijital sağlık çözümlerinin sağlık sistemi içerisinde etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.2. Kronik hastalıkların izlem ve takibi başta olmak üzere tele sağlık sistemleri geliştirilecek, ilgili sistemlerle birlikte çalışabilirliği sağlanarak kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Uzaktan sağlık sistemi kapsamında hizmet sunulacak kronik hastalıklar, uzaktan sağlık hizmetlerinin kapsamı ve türü ile bu hizmetlere ilişkin muayene ve takip standartları belirlenecektir.
Tedbir 715.4. Dijital teknolojilerin sağlık alanında kullanımına ilişkin toplum genelinde farkındalık oluşturulacak, dijital sağlık okuryazarlığı geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Üniversiteler	1. Sağlık alanında kullanılan dijital teknolojiler ve cihazlar ile etik uygulamalarla ilgili bilinç ve farkındalığı artırmaya yönelik açıklayıcı ve farklı materyaller hazırlanacaktır.
Veri ve kanıta dayalı politika oluşturmada gündi olarak kullanılabilecek, bilimsel araştırma ve analizlerde kullanılmaya elverişli, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan kalite ve ayrıntıda veri üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Uluslararası kıyaslamaya olanak verecek detay ve kalitede veri üretimi sağlanacak, sağlık verilerinin Ulusal/Uluslararası normlara uygun olarak standardizasyon süreçleri yürütülecek, veri kalitesi ve güvenliğini artırılacak, sağlık verilerinin fiziki güvenliği güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Üniversiteler	1. Sağlık bilgi sistemleri alanında kullanılan veri elemanları ve göstergelerin tanımlamalar gözden geçirilecek, veri kalitesini artırmak amacıyla iş kuralları belirlenecek, yayımlanacak ve uygunluk denetimleri yapılacaktır. 2. Sağlık Bakanlığı veri tabanlarında yer alan sağlık göstergelerinin uluslararası temel standartlara uyumluluğu artırılacaktır.

Tedbir 716.2. Kurumlar arası veri paylaşımında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kurumlar arasında veri paylaşımına ilişkin protokoller oluşturulacak, interoperabilite ve entegrasyonları sağlamadaki eksiklikler belirlenerek bu alanda çalışılacaktır.
Tedbir 716.3. Sağlık verilerinin anonim hale getirilerek kişisel Arşiv olmak üzere ekonomik değere dönüştürülmesi amacıyla ikincil kullanımına ilişkin gerekli hukuki ve idari altyapı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Üniversiteler	1. Anonim sağlık verilerinin üretimi ile paylaşımının sağlanmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılarak araştırmacıların kullanımı için anonim ve sentetik veri setleri yayınlanacaktır.
Sağlık sisteminde mali sürdürülebilirlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Geri ödeme sisteminde kanıta dayalı modellerin uygulanması sağlanacak, sağlık harcamalarına ilişkin denetim altyapısı güçlendirilecek, hizmet sunumu ve ilaç fiyatlarının etkin maliyet değerlendirmeleri yapılarak belirlenmesi sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında kurumsal geri ödemesi yapılan tanı ve tedavi hizmetlerinin etkin kullanılmasının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamaları rasyonelleştirilecektir.
Tedbir 717.2. Akılcı laboratuvar ve tıbbi görüntüleme uygulamaları gerçekleştirilecek, ihtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için denetim mekanizmaları oluşturulacak ve güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Akılcı laboratuvar uygulamaları kapsamında ulusal test rehberi hazırlanarak yürürlüğe konulacak ve söz konusu uygulamalara ilişkin farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 717.3. Üniversite hastanelerinin yönetim modeli eğitim, araştırma ve hizmet sunum fonksiyonları dikkate alınarak bütünleşik ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1.Üniversite hastanelerinin yeniden yapılanma ihtiyacı doğrultusunda yeni bir yönetim modeli oluşturulmasına yönelik komisyon çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 717.4. Akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinç düzeyi artırılacak, hekimlerin destek sunması ve denetimi sağlanarak, akılcı ilaç kullanımına ilişkin sistem altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK)	1. Akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık çalışmaları yürütülerek yeni reçetelerde gözetilecek belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır. 2. İlaç tüketim hesaplamaları için sistem altyapısı oluşturulacak ve reçete ve verilerinin entegrasyonuna sistem güçlendirilecektir. 3. Antimikrobiyallerin tüketimi ve direnç verileri birlikte analiz edilecektir.

Tedbir 717.6. Kuyumculuk sektörünün kuyumculuk ve güvenilir ve güvenilir yeniliği ürünler geliştirecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB	1. Kuyumculuk sektörünün kuyumculuk ve güvenilir ve güvenilir yeniliği ürünler geliştirecektir.
İlaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.1. Etkin tedarik zinciri ile güvenilir ilaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaç tedarik sistemine entegre olacak şekilde sahadaki ilaç hareketlerinin izlenebilirliğini güçlendiren yaklaşımlar geliştirilecektir.
Tedbir 718.2. İlaçta arz-talep tedarik yönetimi altyapısının güçlendirilmesi sağlanacak ve yapay zekâ uygulamalarına destek verecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaçta arz-talep tedarik yönetimine yönelik uluslararası standartlarda yeni ortak çözümler geliştirilecektir.
Tedbir 718.3. Güvenli üretime erişimi sağlamak amacıyla ulusal kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİTCK	1. Ulusal kontrol laboratuvarının değişen ihtiyaçlar kapsamında cihaz altyapısı güçlendirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023 (1)	2024 (2)	2025 (3)
On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	31,2	31,7	34,5
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı (4)	Kişi	239	251	262
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı (4)	Kişi	361	380	400
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus (5)	Kişi	3.065	2.980	2.900
Nitelikli Hastane Yataklarının Tüm Hastane Yataklarına Oranı (Yoğun Bakım yatakları hariç, Sağlık Bakanlığı) (4)	Yüzde	81,9	82,0	84,0
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda, Tüm Haftalar) (6)(7)	Binde	9,8	9,5	8,9
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda) (6)(7)	Yüz Binde	13,5	12,5	12,4
Obezite Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçülmüş Veriyle)	Yüzde	29,1(8)	28,6	28,0
Diyabet Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçülmüş Veriyle)	Yüzde	12,1(8)	12,0	11,5
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Herhangi bir şekilde kullanımların oranı) (9)	Yüzde	32(10)	31	29
Evde Alkolizm Dengesi Değişim Oranı (11)	Oran	1,56	1,41	1,41
Hekim Sayısının Dengesi Değişim Oranı (12)	Oran	2,37	2,40	2,17
Sezaryen Doğum Oranı (Bin Canlı Doğumda)	Binde	615	600	480

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) Sağlık İstatistikleri (Ağustos 2022 tarihi itibariyle). (2) Sonuç Değerlendirme Tablosu'nda (3) Bu göstergeye ilişkin hedef değer, Sağlık Programı'nın sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir. (4) Bu göstergeye ilişkin hedefler, Sağlık Programı'nın sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir. (5) Aile hekimliği birimi başına düşen nüfus, aile hekimliği birimlerinin sayısı ve bu birimlerde görev yapan aile hekimlerinin sayısı dikkate alınarak hesaplanmıştır. (6) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018 verileri kullanılmıştır. (7) Bu göstergeye ilişkin hedefler, Sağlık Programı'nın sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir. (8) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2022 verileri kullanılmıştır. (9) Bu göstergeye ilişkin hedefler, Sağlık Programı'nın sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir. (10) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2022 verileri kullanılmıştır. (11) EBB Dizini'nin güncel (2) Dört Büyük Ölçek Yönetim Sistemi'nin sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir. (12) EBB Dizini'nin güncel (2) Dört Büyük Ölçek Yönetim Sistemi'nin sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda belirlenecektir.

2.3.4. Aile

a) Mevcut Durum

Toplumu bir arada tutan ve toplumsal değerlerin nesiller arası aktarımını sağlayan aile kurumu, mutlu bireylerin yetişmesinde ve güvenli toplumların oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Son dönemde, yeni teknolojiler, hızlı kentleşme, göç, demografik dönüşüm ve iklim değişikliği, küresel çapta aile kurumunu etkilemektedir. Bunların yanı sıra, yaşanan pandemi ve artan afet olayları da ailelerin sosyal ve ekonomik anlamda desteklenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Medya okuryazarlığının yeterli seviyede olmaması ve bu nedenle dijital ortamlardaki içeriklerin kişileri olumsuz yönde etkilemesi gibi sorunlar, aile içindeki iletişimi olumsuz etkilemekte ve aile bireylerinin sağlığının bozulması riskini ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu gelişmelerin olumsuz etkilerinden aile kurumunu korumak amacıyla ailenin güçlendirilmesine yönelik politikaların iş hayatı ve sosyal hayatla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye'de tek kişilik hanehalklarının oranı yükselmektedir. Son yıllarda düşme eğilimi gösteren en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş ailelerin oranı 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 0,4 artarak yüzde 13,7'ye yükselmiştir. Ülkemizde 2023 yılı sonu itibarıyla TÜİK verilerine göre toplam 26.309.332 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı oranı, bir önceki yıla göre azalarak yüzde 63,8 seviyesinde gerçekleşirken geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı artarak yüzde 13,2 olmuştur. Tek kişilik hanehalkı oranı artma eğilimini 2023 yılında da sürdürerek yüzde 19,7'ye ulaşmıştır. Benzer şekilde, baba veya anneyle yaşayan çocuklardan oluşan hanehalkı oranında da yıllar itibarıyla artış gözlemlenmekte olup 2023 yılında toplam hanehalkının yüzde 10,6'sı tek ebeveyn ve çocuklardan oluşmuştur. Bu oranın yüzde 2,4'lük kısmı baba ve çocuk, yüzde 8,2'lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalkıdır.

TABLO 11: 49- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

(%)

Hanehalkı Tipleri	2018	2021	2022	2023
Tek Kişilik Hanehalkı	16,1	18,9	19,4	19,7
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	65,3	64,4	64,5	63,8
-Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,1	13,5	13,8	14,2
-Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	42,1	40,8	40,4	39,2
-Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	9,1	10,1	10,1	10,5
Baba ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	1,9	2,1	2,0	2,1
Anne ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	7,0	7,8	8,0	8,2
En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişilerden Oluşan Hanehalkı	15,8	13,5	12,8	13,2
Çekirdek Aile Bulunmayan Birden Fazla Kişiden Oluşan Hanehalkı	2,8	3,2	3,3	3,3

Kaynak: TUİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2018-2023

2023 yılında geniş ailelerin yüzde 25,7'si, tek kişilik hanehalklarının ise yüzde 13,7'si yoksulluk sınırının altındadır. Diğer yandan, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranının baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranından yaklaşık dört kat daha fazla olduğu görülmektedir. Bu hususlar, farklı aile türlerinin farklılaşan ihtiyaçlarına göre çalışma yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Boşanan çiftlerin sayısı 2022 yılında 160.954 iken 2023 yılında 171.681 ile düşmüştür. Evlenen çiftlerin sayısı ise 2022 yılında 574.358 iken 2023 yılında 565.435 olmuştur. Önümüzdeki dönemde de boşanmaların altında yatan temel sorunlar incelenerek sayının azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması önemini korumaktadır.

Evlenen gençlerin desteklenmesini hedefleyen ve 2024 yılı Mayıs ayında ilk ödemelerine başlanan Aile ve Gençlik Fonu kapsamında Eylül ayı sonu itibarıyla 3.563 yeni evlenecek çifte faizsiz 150 bin TL kredi verilmiştir.

Ailenin güçlendirilmesi kapsamındaki hizmetlerin etkin ve etkili bir şekilde sunulmasına 2024 yılında da devam edilmiştir. Aileye yönelik hizmetlerin ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte koordineli bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak 2024-2029 yıllarını kapsayan Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Eylem Planı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanmıştır. Planın etkin bir şekilde izlenmesi için Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.

Ailelerin eğitim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarındaki hizmetlerden daha etkili biçimde yararlanmalarına, aile içi süreçlerini işlevselleştirerek aile yaşamı kalitelerinin artmasına, sahip olduğu her türlü kaynağı etkili bir şekilde yönetmelerine ve karşılaşabilecekleri çeşitli risklere yönelik önlemler almalarına katkıda bulunmayı amaçlayan Aile Eğitim Programı (AEP) kapsamında 2024 yılı Temmuz ayı sonu itibarıyla 183.223 kişiye, Evlilik Öncesi Eğitimler kapsamında 219.741 kişiye, Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında 8.167 kişiye, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri kapsamında ise 123.516 kişiye ulaşılmıştır. Ailelerin ihtiyaçlarına yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin niteliği ve niceliğinin geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

Türkiye Afet Müdahale Planı ve Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına verilen afet ve acil durumlarda psikososyal destek hizmetler görev kapsamında yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Bu çerçevede, 3.245 Bakanlık personeline hizmet içi eğitim verilmiştir.

Aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespit, ihtiyaca göre sosyal yardım ve sosyal hizmet modellerinin planlanması ve gerektiğinde diğer kamu hizmetlerinden yararlandırılmasının sağlanması amacıyla rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini kapsayan Aile ve Sosyal Destek Programı (ASDEP) kapsamında çalışmalara devam edilmiştir. Temmuz 2024 sonu itibarıyla ulaşılan hane sayısı 7,7 milyona yükselmiştir. Bu çalışmalarda ailelere ilişkin rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmuştur. ASDEP'e yönelik kapasite geliştirme çalışmalarının devamlılığının sağlanması önemlidir.

Ailenin güçlendirilmesi kapsamında planlanan politika ve hizmetlerin kanıta dayalı şekilde oluşturulması, yeni eğilimler ve ihtiyaçların tespit edilebilmesi için aile ve sosyal hizmetler temelinde yeni araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda, 2024 yılı içerisinde Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) İleri İstatistik Analizinin ve Türkiye'de Medya ve Dijital Ortamların Aile Üzerindeki Etkisi Araştırmasının hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

b) Amaç

Kadın ve erkeğin evlilik bağıyla kurulan, milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı olan ailenin her türlü zararlı eğilimden korunması, sağlıklı nesillerin yetişmesi, dinamik nüfus yapısının ve kalkınmanın istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini teminen aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik hizmetlerin niteliği ve niceliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.720)		
Tedbir 720.1. Aileye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK'lar işbirliği çerçevesinde çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak, eğitim, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde profesyonelleşme sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Aile Danışmanlığı Hizmet Modelinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında hazırlanan materyal ve standartların hizmet içi eğitim ve izleme çalışmalarıyla yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Ailelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunan personele yönelik destekleyici programlar ve değerlendirme toplantıları düzenlenecektir. 3. Kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği protokolleri imzalanarak aile eğitimleri ve evlilik öncesi eğitimler yaygınlaştırılacaktır. 4. Anne ve babaların okul ve yerel ebeveynlik becerilerinin desteklenmesi amacıyla geliştirilen modüler Aile Eğitim Programı kapsamında, uygulayıcı ve anne eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 720.2. Milli ve manevi değerlerimiz gözetilerek sağlıklı nesillerin devamını ve aile yapısını olumsuz etkileyen kötü alışkanlıkların, bağımlılıkların ve zararlı unsurların etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, RTÜK, Diyanet İşleri Başkanlığı, İŞKUR, Üniversiteler, STK'lar	1. 18 yaş üzeri bağımlı bireylere, ailesine ve yakınlarına Sosyal Hizmet Merkezlerinde (ŞHM) Sosyal Uyum Süreci Danışmanlığı verilecektir. 2. Bağımlılıkla mücadele kapsamında yürütülen Sosyal Uyum Süreci Danışmanlığında görev yapacak personele hizmet içi eğitim verilecektir. 3. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri (TBM) 15 yaş üstü kurum çalışanından çocuklar başta olmak üzere vatandaşlara verilmeye devam edilecektir.
Tedbir 720.3. Aile bireylerinin, teknoloji ve dijitalleşmenin olumsuz etkilerinden korunmasına yönelik bilinçli medya kullanımı konusunda farkındalığın artırılması üzere eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, RTÜK	1. Ailelere yönelik bilinçli medya kullanımı kapsamında dijital okuryazarlık eğitimleri verilecektir.
Afet ve kriz dönemlerinde ailelerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.1. Psikososyal destek sunan personelin hizmet içi eğitimlere erişimi artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. Afet veya acil durum bölgelerinde uygulanacak psikososyal destek hizmetlerine ilişkin 3.000 personele psikososyal destek eğitimi verilecektir.

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Kadınların işgücüne katılımının artırılması ve hizmet sektörü, nitelikli işgücü çalışmaları, ülkemizin sürdürülebilir kalkınması ve ülke refahının adil bir şekilde paylaşımı açısından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede ülkemizde kadınların güçlenmesi, kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların iyi olma halinin desteklenmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen kentlerde ve kırsalda yaşayan kadın ve çocuklara yönelik yardım ve psikososyal destek çalışmalarına devam edilmiş ve kadınların geçim kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Kadınların işgücü piyasasındaki yeri bağlamında son yıllarda ilerleme kaydedilmekle birlikte, kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. 2023 yılında kadın istihdam oranı yüzde 21,3, erkek istihdam oranı yüzde 65,7 kadın işsizlik oranı yüzde 12,6, erkek işsizlik oranı ise yüzde 7,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 35,8, erkeklerin işgücüne katılım oranı ise yüzde 71,2 olmuştur. Türkiye'de 2023 yılı için işgücüne dâhil olmayan 21,2 milyon kadın bulunmaktadır. İşgücüne dâhil olamama nedenlerine bakıldığında ise, erkekler için emekli olma durumu en önemli gerekçe olarak ifade edilirken kadınlar için ev işleriyle meşgul olma gerekçesi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla gerekçeler, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik çözümler geliştirilmesine ağırlık verilmesinin, gerek çocuklar gerekse yaşlılar için kaliteli ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önemini bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Kadınların ve kız çocuklarının dünyada yeni gelişen meslek alanlarına, yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümün gerektirdiği becerilere odaklanan eğitim öğretim faaliyetlerine erişimlerinin artırılması; genç kızların fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi ekonomik ve sosyal boyutlarıyla toplumsal kalkınmanın yolunu açacak hususlardan biridir. Bu kapsamda ilgili kurumlarca çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024-2026 yıllarını kapsayacak şekilde ilgili tüm tarafların görüş ve önerileri alınarak kapsamlı bir yaklaşımla hazırlanmış ve 8 Mart 2024 tarihinde Dünya Kadınlar Gününde kamuoyuna duyurularak yürürlüğe konulmuştur.

Eğitimde ve istihdamda olmayan (NEET) genç kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımının, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması ile işgücü piyasasında aktif olarak yer almalarını sağlayıcı çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında 18-29 yaş aralığındaki genç kadınlara yönelik kapasite geliştirme ve farkındalık eğitimleri ile mesleki beceri eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca genç NEET kadınlara ilişkin politika dokümanı oluşturulmasına ilişkin çalışmalara devam edilmektedir.

Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında 9 ilde eğitim programları gerçekleştirilmiş ve toplamda 1.256 kişiye ulaşılmıştır. Bununla birlikte, 6 ilde kadınlara gıda güvenliği, markalaşma gibi alanlarda danışmanlık hizmeti sunulmuş, Kadın

Kooperatifleri Çalışma Grubu oluşturulmuş ve yıllık iş planları hazırlanmıştır. Proje kapsamında ayrıca 30 Ocak 2024 tarihinde kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve akademisyenlerin katılımı ile Kadın Girişimciler Hızlı Güçlü Yenilikçi Programı düzenlenmiş ve programda kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımının güçlenmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanmış, kadın girişimcilere yönelik internet sitesinin (kadinginisimci.gov.tr) tanıtımı yapılmıştır. Söz konusu internet sitesinde kadın kooperatiflerinin görünürlüğünü artırmalarına ve ekonomik açıdan güçlenmelerine katkı sağlamak amacıyla "Ben De Varım" uygulaması kullanıma açılmıştır.

2023 yılı verilerine göre Türkiye'de kendi hesabına çalışan kadınların oranı yüzde 19, işveren kadınların oranı ise yüzde 1,2'dir. Kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik ASHB ile OSTİM Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü arasında işbirliği protokolü imzalanmış olup protokol ile kadınlara yönelik İstihdam Garantili Mesleki Teorik ve Pratik Eğitim Programı oluşturulması planlanmaktadır.

Ailenin iş ve özel hayat dengesinin kurulması amacıyla erken dönem çocukluk bakım hizmetlerinin erişilebilir olması ve çeşitliliğinin artırılmasına yönelik alternatif bakım hizmetlerine yönelik çalışmaların disiplinler arası bakış açısı ile koordinasyon ve işbirliği içerisinde yürütülmesine yönelik Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinasyonunda teknik çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubunda alınan ortak karar ile yerel yönetimler tarafından sunulan kreş hizmetlerinin mevzuat altyapısının oluşturulması ve yerel yönetimler aracılığıyla erken dönem çocukluk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması konusu öncelikli çalışma alanı olarak belirlenmiş ve mevzuat değişikliği önerileri hazırlanmıştır.

2023 yılında kadınların yüzde 19,7'si tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Özellikle kırsal alandaki kadın istihdamının düşük olmasının en temel sebebi kadınların ücretsiz aile işçisi konumunda olmasıdır. Bu doğrultuda kırsal alandaki kadın işgücünün ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi, kadın girişimciliğinin artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin nitelikli, ekonomik ve erişilebilir olarak sunulması önem arz etmektedir. Ayrıca kırsaldaki kadın işgücünün görünürlüğünün ve güvenceli istihdamının artırılması ile hayatın her alanı için hedeflenen kadın erkek fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi, yürütülecek çalışmaların odak noktasıdır. Bu amaçla, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan tarımsal destek programlarında kadın çiftçi projelerine ek puan verilmeye devam edilmektedir. Ayrıca Bakanlıkça yürütülen Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi kapsamında, özel projeler ile kadın çiftçilerin istihdam edilebilirliklerinin, girişimcilik kapasitelerinin artırılması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanarak proje konularına göre farklılaştırılmış eğitimler verilmektedir. Bu çalışmaların farklı paydaşlarla da desteklenerek ve yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Siyasal alanda kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarının sınırlı olduğu görülmektedir. 2023 yılı genel seçimleri sonrasında parlamentodaki kadın milletvekili oranı yüzde 20'ye yükselmekle birlikte henüz hedeflenen seviyelerde değildir. Kadın belediye başkanı oranı 2024 yerel seçimlerinde artmış, 11 il ve 61 ilçe belediye başkanı kadın adaylardan seçilmiştir. TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre şirketlerde orta ve üst düzey yönetici konumundaki kadınların oranı ise yüzde 19,6'dır. Bu çerçevede,

kadınların kamu, özel sektör ve siyaset kurumu çalışılan karar alma mekanizmalarına her seviyede katılımlarına yönelik çalışmaların yürütülmesi önem arz etmektedir.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) ilgili kurumların işbirliğiyle uygulanmaya devam edilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasının güncellenmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kanıta dayalı politika yapımına, kadınlara yönelik şiddetle ve erken yaşta zorla evliliklerle mücadeleye sıfır tolerans ilkesiyle devam edilecektir.

Öte yandan, kadınlara yönelik şiddetle etkin ve bütüncül bir şekilde mücadele amacıyla, kadına yönelik şiddet uygulayanlara yönelik çok yönlü sosyal hizmet müdahalesini içeren bir modelin oluşturulması projesine, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca 2023 yılında başlanmış olup projeyle şiddet faillerine yönelik bir sosyal hizmet modeli oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kadınların her türlü şiddetten korunması ve kadına yönelik şiddetin nedenlerinin araştırılması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve kadın konukevleri hizmet vermektedir. Kurumsal hizmetlerin yanı sıra kadına yönelik şiddetle mücadelede mevzuatı güçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca, kadın konukevlerinin ihtisaslaştırılması ve standardizasyonu çalışmalarına, şiddet mağduru kadınların ve beraberindeki çocuklarının ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle devam edilmektedir. 2024 yılı içerisinde Kayseri ve İstanbul'da birer tane olmak üzere iki kadın konukevinin ihtisaslaştırılması süreci başlatılmıştır.

Kadın erkek fırsat eşitliği perspektifinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye'de Kadın Erkek Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması Projesi kapsamında merkezi ve yerel yönetimlerde kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bütçeleme uygulamalarına yönelik farkındalığın artırılması, kadınların ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve imkânlara erişimini gözeten plan ve programlar oluşturma kapasitelerinin geliştirilmesi ile denetim ve izleme altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. 2023 yılında pilot illerde uygulanmasına başlanan söz konusu projede bu seviyelerdeki üst düzey yöneticilere yönelik farkındalık artırma seminerleri gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Ailede merkezi role sahip kadınların hak ettiği üstün konumu görmesi ve kalkınmamıza ivme kazandırılması için kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere hayatın tüm alanlarındaki hak ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmaları ve her türlü şiddet ve ayrımcılıktan uzak şekilde yaşamalarının sağlanması, her alanda ve düzeyde temsil ve katılımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlenmesi önceliğinin tüm plan, program, politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 726.1. Kurumlarca toplanan verilerin cinsiyet, yaş, göçmenlik statüsü, engellilik, coğrafi konum gibi ölçütler bazında ayrıştırılması sağlanacak ve buna dayalı analizler gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TUİK, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Toplum cinsiyetçi kalıpların artırılmasına yönelik politikalara katkı sağlanması açısından eğitim durumlarına göre kadın doğurganlık hızı ve doğum aralıkları göstergelerinin üretilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında ilişkilerin ve verilerin cinsiyet, engellilik, yaş, göçmenlik ve coğrafi konum gibi ölçütler bazında geliştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 726.3. Spor alanında kadınların temsilinin artırılmasına yönelik politikalara dayanak teşkil edecek göstergelerin üretilmesi sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Kadınların spor alanındaki temsilini güçlendirmeye yönelik veri üretilmesi için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 726.4. Kadının güçlenmesine yönelik planlar, programlar ve politikalar geliştirilecek ve bunların etkin bir şekilde uygulanması ve izlenmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadının Güçlenmesi Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028) etkin bir biçimde uygulanacak ve Planın izlenmesine yönelik izleme tabanlı bir sistem kurulacaktır.
Kadınların eğitim, istihdam ve karar alma mekanizmalarına katılımı ile temsiliyetinin artırılması için kota ve ilave destekler gibi "geçici özel önlemler" tanımlanarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Kamu, özel sektör, sivil toplum karar alma mekanizmalarında ve yönetim kademelerinde kurumun yapısını dönüştüren kadınların temsili ve katılımının artırılması hedef ve, aşamalı bir geçiş için çalışmeler yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STKlar	1. Eğitimde ve istihdamda ve ayrımcılığa yol açan çeşitli kadının ekonomik ve toplumsal hayatla katılımlarını, bilgi ve geçiş düzeylerinin artırılması ve yaygın çevresinde aktif olarak yer almaları amacıyla güçlendirme ve yönlendirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Kadınlara ve kız çocuklarının bilime, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve eşit katılımını teşvik edilmesi ve bu alanda cinsiyet gelişmeler ile ilgili farkındalıklarını artırmak amacıyla eğitimler düzenlenecektir. 3. Kadın kooperatiflerinin güçlenmesine yönelik eğitimler ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.

Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata eşit katılımının yanı sıra eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsendiği koşullarda istihdamının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.728)		
Tedbir 728.1. Merkez yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğiyle kadın istihdamını artırmak üzere kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilmesi ve pilot uygulamaların takiben yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, STK'lar	1. Kadın istihdamını artırmak üzere merkez yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğinde kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilecektir.
Tedbir 728.2. Kadınların girişimcilik kapasitesini artıracak girişimcilik, finansal ve dijital okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlarda programlar kapsamları genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kadın Girişimciliği İnisiyatifi kapsamında kadınların girişimcilikte ve ekonomik alanda sahip oldukları potansiyel eşit şartlar altında açığa çıkmalarını teşvik etmek, teknolojide kadın girişimciliğin önemini karar vericilerin gündeminde tutmak, rol modellerle toplumu bilinçlendirmek, kadın girişimci adaylarına eğitim, yönlendirme ve profesyonel ağlara erişim gibi imkânlar sunmak üzere çalışmalar yürütülecektir.
	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2. Kadın girişimciliğinin ve kadın kooperatiflerinin niteliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 728.3. İklim dönüşümüyle değişen işgücü piyasasına kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımının sağlanması, bu kapsamda ortaya çıkacak yeni beceri ve yeterliliklerin kadınlara kazandırılmasına yönelik programlar geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, STK'lar	1. İklim dönüşümünün işgücü piyasası üzerindeki etkilerine uyum sağlamak amacıyla aktif işgücü programları kapsamında kadınlara yönelik mesleki eğitim kursu ve çıraklık eğitim programı uygulanacaktır.
Tedbir 728.4. Kadın temsilinin düşük olduğu matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarında kadınların eğitim ve istihdamının artırılması için kamu ve özel sektörün evrilik ve kapsayıcılık temelinde dönüşümüne yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Mühendislik fakültelerinde ve işletmede eğitim gören kız öğrencilere yönelik destek ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 728.6. Kırsalda kadın girişimciliğinin ve teknoloji okuryazarlığının artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin sağlanması, tarım işçisi olarak çalışan kadınların üretim ve kayıt altına alınmaları için çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S); Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kadın girişimciliğinin artırılması amacıyla IPARD ve Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programları kapsamında tüm yatırım tedbirlerinde kadın girişimcilere ölçütlerinde ek puan verilecektir.
Kadınlara yönelik şiddet ile erken yaşta ve zorla evliliklerle sıfır tolerans ilkesiyle mücadele edilecek, şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.729)		
Tedbir 729.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve erken yaşta evliliklerle mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerin şiddete sıfır tolerans anlayışıyla daha etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele V. Ulusal Eylem Planı (2026-2030) hazırlanacaktır.
Tedbir 729.2. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkin sunumuna yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek, hizmet standartları uygulanacak ve sistematik, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilerin toplanması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Şiddet uygulayanlara yönelik psikososyal destek hizmet çalışmaları yürütülecektir. 2. Nüfusun yoğun olduğu üç büyükşehirde Kadın ŞÖNİM kuruluşlarının açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Farklı ihtiyaçlara sahip kadınlara bir arada hizmet sunan kadın konukevlerinin ihtisaşma çalışmaları kapsamında bir kadın konukevi ihtisas konukevine dönüştürülecektir.
Tedbir 729.3. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddetle topyekün mücadele kapsamında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Farklı hedef gruplara yönelik modüllerden oluşan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Modüler Eğitim Programı hazırlanacaktır. 2. Kadın konukevlerinden hizmet alan 15 bin kadına farkındalık ve bilinçlendirme eğitimleri verilecektir. 3. Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele kapsamında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılmasına çalışmaları yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Okullaşma Oranı, Kadın (Ortaöğretim) (3)	Yüzde	89,3	91,6	92,5
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğretim) (3)	Yüzde	49,2	51,2	53,0
Kadın İstihdam Oranı (4)	Yüzde	31,3	32,5	33,1
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın (4)	Yüzde	35,0	37,0	38,0
Kadın Belediye Başkan Oranı	Yüzde	7,0	5,1	5,1
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı (4)	Yüzde	19,9	20,0	20,0

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) Net Okullaşma Oranı, yüzde.
(4) TBMM Kayıtları

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Güçlü ve sürdürülebilir toplumun önemli bir parçası olan çocuklar, ülkemizin kalkınma hızı, gelişmişlik seviyesi ve uluslararası konumu bakımından geleceğimizin teminatıdır.

2023 yılı sonu itibarıyla, Türkiye nüfusunun yüzde 26'sını (22.206.034) 0-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Bir önceki yıla göre çocuk nüfusu 372.344 azalmasına rağmen ülkemiz AB-27 ülkeleri ortalaması olan yüzde 16 ile karşılaştırıldığında AB ülkeleri içinde çocuk nüfus oranı en yüksek olan ülke konumunu korumaktadır. Nüfus projeksiyonlarına göre çocuk nüfus oranının 2040 yılında yüzde 25,6 olması beklenmektedir.

Erken dönemden başlayarak çocukların sağlık, sağlık veren bakım, beslenme, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılmasına ve niteliğinin yükseltilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda ebeveynlerden ve bakım verenlerden başlamak üzere çocuklara hizmet sunan tüm çalışanların kapasitesini artıracı, davranış değişikliği yaratıcı eğitimler verilecek ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan hizmetler bir plan dâhilinde daha koordinasyonlu ve ekleşimli bir şekilde sunulmaya devam edilecektir. Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hâle getirilecektir.

Milli Eğitim Bakanlığı örgün eğitim istatistiklerine göre okul öncesi eğitim seviyesinde 5 yaş net okullaşma oranı, 2021-2022 öğretim yılında yüzde 81,6 iken 2022-2023 öğretim yılında yüzde 95 olmuştur. Bu oran cinsiyet bazında incelendiğinde erkek ve kız çocukların oranlarının çok yakın olduğu görülmektedir. Bu oranlardaki artış erken çocukluk gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Erken yaşlardan itibaren çocukların sporla yönlenmeleri beden ve ruh sağlıkları açısından önemli olmakla beraber ilerleyen yaşlardaki disiplinli olma, takım çalışmasına yatkınlık, bir amaç için ortak hareket edebilme gibi çalışma hayatında da kişisel başarıya ulaşılacak pek çok beceriyi çocuklara kazandırmaktadır. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü kapsamında 8-10 yaş grubu çocukların sporla yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Tarama Projesi ile her eğitim-öğretim yılı içerisinde yaklaşık 1 milyon üçüncü sınıf

öğrencilerin test ve ölçümleri yapılmakta ve spora yatkın bulunan öğrenciler sporculuk kariyerleri için güçlü bir temel oluşturmayı ve sporcu kimliği kazandırmayı amaçlayan Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programına davet edilmektedirler. Ayrıca 5-18 yaş grubundaki çocukları spor yapmaya teşvik etmek, çocuklara sporu sevdirmek, spor kulüplerine sporcu kaynağı sağlamak, toplumda spor kültürünü oluşturmak, katılımcıların en az bir spor dalında uzmanlaşmasını ve sporun daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamak amacıyla GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları faaliyetleri devam etmektedir. 2023-2024 sezonunda GSB Spor Okulları faaliyetlerine 1.637.884 vatandaşımız katılmıştır.

Türkiye'de gebelikle başlayan ve ilkokulun ilk yılarını kapsayan (ağırlıklı olarak 0-3 yaş) bütüncül bir erken müdahale programı tasarlamak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda ilgili Bakanlıkların işbirliğinde Engelli ve Gelişimsel Risk Taşıyan Çocuklar için Türkiye'de Aile Temelli Ulusal Erken Müdahale Sisteminin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Projesi başlatılmıştır. Söz konusu proje ile erken çocukluk döneminde önceliği ve sürdürülebilir müdahalelerin belirlenmesi, doğumdan ilkokulun ilk yıllarına kadar, çocuğun kaliteli bakımı, sağlık, korunma ve eğitim hizmetlerine sürekli olarak erişebilmesi ve ilgili kurumların çocuklara ve ailelerine destek verme konusunda oynayacağı rol ve sorumlulukların belirlenmesi, bütüncül bir yardım planının sunulması ve mükerrer hizmet sunumundan kaçınılması suretiyle çocukların yeterli desteği alması planlanmaktadır.

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere işitme, görme, ortopedik ve hafif düzeyde zihinsel engelli bireye hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı özel öğretim kurumlarında örgün eğitime devam eden öğrenci sayısı 507 bin 804 olmuştur. Özel eğitim alan öğrenciler örgün eğitimdeki öğrencilerin yüzde 2,6'sını oluşturmaktadır. Özel örgün eğitime devam eden öğrencilerin yüzde 63,3'ü erkek öğrenci, yüzde 36,7'si ise kız öğrencilerdir.

Ebeveyn kaybı, çocukların baş etmekte güçlük yaşadığı en zorlu yaşam deneyimlerinden biridir. Çocuğun hayatta kalan ebeveynlerin olup olmaması, vefat sonrasında çocuğun yaşamında oluşan değişimler olması, maddi güçlükler ve çocuğun yakın çevresi tarafından sosyal desteğe erişebilmesi gibi etkenler ebeveyn kaybı yaşamış çocuğun yaşam kalitesini etkilemektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Etkinliğinin Artırılması Projesi başlatılmıştır. Projenin 2024 yılı uygulama planında; anne ve baba kaybı yaşamış çocuk sayısı fazla olan 23 ilde, deprem bölgesinde yer alan illere öncelik vermek suretiyle akrabalarının yanında bakımı sağlanan ve sosyal yardım ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan çocukların ekonomik, psikososyal, sportif ve kültürel açılardan zenginleştirilmiş bir program kapsamında imkânlarını artırılması ve çocuklara bakım sağlayan ebeveynin desteklenmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca ebeveyn kaybı yaşamış çocuklarla çalışan personelin kapasitesinin artırılması amacıyla Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukları Destekleme Rehberi güncel çalışmalar doğrultusunda revize edilmiştir.

Türkiye'de çocuk alanında önleyici ve koruyucu hizmetlerin çeşitlilenmesi, alanda çalışan personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, rehberlik ve araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özellikle risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir.

Çocukları risklere karşı korumak ve zamanında müdahaleler yapabilmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İl millî eğitim müdürlükleriyle işbirliği neticesinde tespit edilen dezavantajlı bölgelerdeki bulunan okullar ile eşleştirilen mobil sosyal hizmet birimleri okullarda rehberlik servisi, okul yönetimi ve sınıf öğretmeniyle görüşmeler gerçekleştirmekte, okula devamsızlığı olan, ihmal veya istismara uğrama riski olan, suça yönelme riski bulunan veya sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan çocukları tespit

etmektedir. Tespit edilen çocuğun ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik ailesiyle de görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Görüşmeler sonrası çocuğun ve ailenin ihtiyaçları belirlenerek, buna yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici tedbirler alınmakta, gerekli çalışmalar gerçekleştirilmekte veya ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), İŞKUR vb.), çocuğun sorunu çözülerek aile ve okul ortamında takibi yapılmaktadır. Ağustos 2024 itibarıyla 404 adet Çocuk Koruma Mobil Ekiple eşgüdüm yapılmış, 1.210 okuldan 505 okula ziyaret gerçekleştirilmiş, 422 çocuk ve 379 aileye görüşülmüştür.

Çocuğa yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetler kapsamında çocukların, ailelerin ve çocukla çalışan personelin farkındalıklarının artırılmasına ve çocukların ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına yönelik eğitimler sürdürülmektedir.

Çocukların gerek cep telefonu, tablet, televizyon ve bilgisayar aracılığıyla yaşlarına uygun olmayan içeriklere maruz kalması gerekse kendi kişisel bilgilerini çeşitli mecralarda bilinçsiz bir şekilde paylaşmaları çocuklar açısından siber zorbalık ve istismar başta olmak üzere çeşitli riskler ortaya çıkarmaktadır. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle yaşlarına ve gelişimlerine uygun olarak tanışmaları amacıyla yürütülen bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerine devam edilmektedir.

Çocukların dijital ortamlar üzerinden karşılaşabilecekleri risklerin tespit edilmesi ve önleyici çalışmalar yapılması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sosyal Medya Çalışma Grubu çocukların internet ortamında maruz kaldığı ihmal, istismar gibi olaylara Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı ile işbirliği çerçevesinde müdahale etmektedir.

Kişilerin çocuklar için zararlı olduğunu düşündükleri yayınları ve uygulamaları doğrudan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bildirmeleri için oluşturulan platform üzerinden anlık mesajlaşma programları veya e-posta ile ihbarlar alınıp değerlendirilmektedir. Bu kapsamda sosyal medya platformlarında çocukların sağlıklı gelişimleri açısından zararlı olduğu değerlendirilen toplam 3.278 içeriğe müdahale edilmiştir.

TÜİK 2023 yılı verilerine göre kesinleşen boşanma davaları sonucunda 171.213 çocuk velayete verilmiştir. Çocukların velayetinin yüzde 74,9'unun annelere, yüzde 25,1'inin ise babalara verildiği görülmektedir. Artan boşanmalara seyirci iki ebeveynli ailelerde ve bu ailelerde yaşayan çocuk sayısında artış yaşanmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin ise barınma, geçim, beslenme, ulaşım, çocuk bakımı ve eğitimi gibi önemli sorunları bulunmaktadır. Özellikle kadınların bu durumda olması göz önünde bulundurularak yürütülen çalışmalara ek destek politikaları geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Koruma ve bakım altında bulunan çocuklar ile aileleri başta olmak üzere farklı risk gruplarındaki çocukların Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) aracılığıyla izlemelerinin yapılması ve zamanında müdahale edilebilmesi için başlatılan Çocuklar Güvende Programı kapsamında, Çocuklar Güvende Ekipleri ile kırsal bölgelerde farklı risk gruplarında olduğu değerlendirilen çocuklar ve ailelerine yönelik tespit, değerlendirme ve yönlendirme hizmeti sunulmaktadır. Ekipler tarafından ziyaret edilen köylerde aileler ve çocukların yanı sıra muhtarlar, okul idarecileri, belediye çalışanları ve din görevlileriyle de görüşmeler gerçekleştirilmektedir. 2024'ün ilk altı aylık döneminde 51 ilde toplam 7.563 köy ziyaretinde 34.868 çocuğa görüşülüp 16.022 aileye rehberlik hizmeti sunulmuştur. Çocuklar Güvende Ekipleri aracılığıyla farklı risk gruplarındaki çocukları korumaya yönelik tespit (sokak, okul

ve müdahale çalışmalarının yanı sıra idame faaliyetleri yürütülmüştür. Bu kapsamda aile taramaları, çocuklarla mesleki çalışmalar, hane ziyaretleri, ailelere yönelik rehberlik faaliyetleri ve eğitim kurumları ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Çocuklar Güvende Ekipleri aracılığıyla sosyal hizmet müdahalesinde bulunulan çocuk sayısı 337.018 olmuştur.

Zorla çalıştırılan, sokakta satıcılık ve dilencilik yaptırılan çocukları korumak, ailelerini desteklemek ve çocukların okula devamını sağlamak üzere her ilde oluşturulan çocuk koruma mobil ekiplerince çocuk ve aileler ile yapılan mesleki çalışmalar sonucunda çocuk hakkında eğitim, danışmanlık ve sağlık tedbirleri alınmakta, çocuğun ailesine Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmeti ya da SYDV'ler aracılığı ile destek sağlanmakta, çocuğun ailesine yönelik rehberlik hizmeti verilmekte, aile hakkında adli işlem başlatılabilmekte, gerek görülmesi halinde çocuk kurum bakımına alınabilmektedir. Ağustos 2024 verilerine göre 330 ekiple müdahale edilen çocuk sayısı son beş yılda 90 bin 293 (19,5 bini Suriyeli) olmuştur.

Korunma ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak aile odaklı hizmetlerden faydalanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına, bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına ve bu konuda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Maddi imkânları kısıtlı olan ailelerin çocuklarına yönelik finansal eşitliğini artırmaya, yaşam kalitelerini yükseltmeye ve potansiyel riskleri azaltmaya yönelik programlar sürdürülmektedir. İhtiyaç sahibi ailelere, çocuklarını sağlık kontrolüne götürmeleri, anne adaylarının hamilelik süresince sağlık kontrolüne gitmeleri ve doğumlarını hastanede yaptırmaları koşuluyla verilen şartlı sağlık yardımı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla 972.250 kişiye 5,3 milyon TL yardım yapılmıştır. İhtiyaç sahibi olan ailelere, çocuklarının örgün eğitime devam etmeleri ve okulun açık olduğu aylarda bir ay içerisinde dört günden fazla devamsızlık yapmamaları şartıyla verilen şartlı eğitim yardımı kapsamında Ağustos 2024 itibarıyla 1.562.027 kişiye yaklaşık 1,1 milyar TL yardım yapılmıştır.

Gelir seviyesi düşük ailelere yönelik çocukların öz aile veya yakınları yanında daha iyi koşullarda yetişmelerini sağlamak amacıyla SED hizmetlerinden Ağustos 2024 itibarıyla 168.924 çocuk yararlanmaktadır. SED hizmeti kapsamında çocuk başına ödenen aylık destek miktarı çocukların devam ettiği eğitim kademesine göre artan oranda olup Ağustos 2024 itibarıyla yapılan ödeme tutarı toplam 7.243.262.057 TL'dir. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında da ailelerde farkındalık oluşturmaya, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlanmaya yönelik faaliyetler yürütülmektedir. SED hizmetinden yararlanan aileler ÇİKUR mesleki eğitimlere katılmaya yönlendirilmektedir. Ayrıca 2024 yılı itibarıyla SED Hizmeti Etki Analizi çalışması başlatılmıştır. Projenin temel amacı, SED hizmetlerinin kurumsal kapasitesini geliştirmek, gereksinimleri tespit etmek ve hizmetlerin iyileştirilmesini sağlamaktır.

Ağustos 2024 itibarıyla evlat edinilme koşullarını taşıyan 392 çocukla birlikte toplam 19.976 çocuk evlat edinilmiş, aileleri yanında bakım imkânı bulunmayan ve evlat edindirilemeyen 10.270 çocuk ise 8.604 koruyucu aile yanında yaşamaktadır.

Ağustos 2024 itibarıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.163 yatılı kuruluşta (116 Çocuk Evleri Sitesi, 1.185 Çocuk Evi, 62 İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi olmak üzere) 14.528 çocuğa koruma ve bakım hizmeti sağlanmaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ile sosyal ve kültürel faaliyetler yürütülmektedir. Söz konusu kurumların bakımından reşit olarak ayrılan ve kurumda istihdam edilen gençlerin iş hayatına uyumlarını kolaylaştırmak ve istihdamı sürecindeki

kalıcılığını desteklemek üzere yılda üç kez yapılan merkezi yerleştirme işlemleri sonrasında iş hayatına uyum seminerleri düzenlenmektedir. Aynı dönemde, ge yerleştirilen çocuk/genç sayısı 545 olup 1998 yılından itibaren ge yerleştirilen çocuk/genç sayısı toplamda 62.838'dir.

Çocukların eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, eğitime erişimini ve refahını artırmak üzere sosyal yardım faaliyetlerine hız kesmeden ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde örgün eğitime devam eden öğrencilerin giyim, ayakkabı, çanta, kırtasiye gibi eğitimle ilgili temel ihtiyaçları karşılanmaktadır.

İhtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması kapsamında çalışmalar devam etmekte olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca eğitim hizmeti veren özel kreş, gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinin kapasitesinin yüzde 3'ü çeşitli nedenlerle okul öncesi eğitimden yararlanamayan dezavantajlı çocukların desteklenmesi için ayrılmaktadır. Bu kapsamda toplamda 175.029 kapasiteli 2.263 kuruluşa açılış izni verilmiştir. Ağustos 2024 itibarıyla 5.302 ücretsiz kreş kontenjanından 2.835 çocuk yararlanmıştır.

Şehit ve gazi çocukları, devlet koruması altında olan çocuklar ile anne ve babası vefat etmiş olan öğrenciler öncelikli olarak Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlara yerleştirilmekte ve bu öğrencilerden hiçbir ücret alınmamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının örgün öğretime yönlendirilmesi ve telafi eğitimleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler yoluyla desteklenmesi çalışmaları devam etmektedir. 2024 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre 2023 yılında 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre okullaşma katılma oranı erkek çocuklarda yüzde 87,2, kız çocuklarda yüzde 71,5, toplamda ise yüzde 79,4 olarak bir önceki yıla kıyasla önemli oranda artmıştır.

Çocuk yaşta ve zorla evlilikten korunmaya yönelik çalışmaların çocukların yoksulluk, göçmen olma gibi özel durumları ve pandemi, deprem ve benzeri riskler de dikkate alınarak geliştirilmesi gerçekleştirilmektedir. 2023 yılında resmi evlilikler içerisinde cinsiyete göre 16-17 yaş grubunda, 10.471 kız çocuğunun, 706 erkek çocuğunun evlendiği görülmektedir. 16-17 yaş grubunda olan kız çocukların resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında yüzde 7,3 iken bu oran 2023 yılında yüzde 1,9'a, aynı yaş grubunda olan erkek çocuklar için bu oran 2002 yılında yüzde 1,5 iken 2023 yılında yüzde 0,1'e düşmüştür.

Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2023 yılında, 2022 yılına göre yüzde 12,7 oranında artarak 537.580 olmuştur. Bu olaylarda çocukların 242.873'ü mağdur olarak, 178.934'ü suça sürüklenme sebebiyle (kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla), 84.751'i bilgisine başvurma amacıyla, 15.716'sı kayıp (hakkında kayıp müracaatı yapıldıktan sonra bulunan) olması sebebiyle, 11.179'u kabahat işlediği iddiasıyla, 4.229'u ise bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı güvenlik birimlerine gelmiş veya getirilmiştir.

Çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanarak izlenmesi ve çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Adli süreçte çocuk dostu mülakat usullerini desteklemek üzere kurulan acil destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin sayısı Eylül 2024 itibarıyla 171'e yükselmiştir. Özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının sayısı ise Eylül 2024 itibarıyla 164'e çıkmıştır.

Türkiye'de yaklaşık 1,6 milyon geçici koruma statüsünde çocuk bulunmaktadır. Çocuk Hakları Komitelerince kamp dışında yaşayan ve geçici koruma altındaki yabancı çocukların toplumla uyumlarının sağlanması amacıyla düzenlenen Sosyal Uyum Projesi kapsamında Ağustos 2024 sonuna kadar 2.448 etkinlikle 125.706 çocuğa ulaşılmıştır. Çocuk haklarına yönelik farkındalık çalışmaları, koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında farkındalık çalışmaları, Suriyeli ve Türk çocukların bir arada yaşama becerisini geliştirecek ve birlikte zaman geçirmesini sağlayacak etkinlikler düzenlenmektedir. Diğer yandan AB tarafından finanse edilen, Suriyeli ve diğer yabancı uyruklu kişilere düzenli ödeme niteliğindeki yardımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda yürütülen yardım programları Sosyal Uyum Yardımı (SUY), Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı (T-SUY) ve Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımıdır. Ayrıca söz konusu çocukların psikososyal gelişimi açısından önem arz eden özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Geleceğimizin temelini çocuklarımızın oluşturan yaşam temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, hayata eşit ve sağlıklı koşullarda başlayabilmeleri, erken yaşlardan itibaren nitelikli eğitim imkânlarına eşit fırsatlarla erişebilmeleri, sağlıklı bir şekilde beslenmeleri, barınmaları ve gelişmeleri için en uygun ortamın oluşturulması, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İş birliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Doğum öncesi dönemden başlayarak çocukların sağlık, beslenme, erken öğrenme, karşılık verici duyarlı bakım, güvenli çevre ve sosyal koruma politikalarına yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.731)		
Tedbir 731.2. Anne ve babalara yönelik çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun bütüncül gelişimlerini ve öğrenme kapasitesini artırıcı eğitim ve oyun temelli araç ve gereçler ile rehber hazırlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (Ş), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Anne ve babalara yönelik çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun bütüncül gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla Velileyim Projesi yürütülecektir.
Tedbir 731.6. Gelişim geriliği riski taşıyan çocuklar, engelli çocuklar ve üstün yetenekli çocuklar için ailelerinin de dâhil olduğu ulusal erken müdahale programı geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (Ş), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Üç ilde pilot çalışmalara başlanacaktır.
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici, anne babalarıyla nitelikli zaman geçirmelerini sağlayan kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetleri özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.732)		
Tedbir 732.1. Çocukların kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetlerine yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecek, her çocuğun bir spor ve bir kültür-sanat alanında beceri kazanması için çalışmalar yürütülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (Ş), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Kurum bakımında bulunan çocukların spor yeteneği taramaları yapılarak yetenekli oldukları branşlarda desteklenmelerine yönelik ilgili spor federasyonlarıyla protokoller yapılacaktır.

Tedbir 732.2. Çocukların karar alma süreçlerine katılımını sağlayan mekanizmaları artırılarak güçlendirilecektir	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Çocuk bakım kuruluşlarında çocuk temsilcilerinin karar alma süreçlerine katılımı güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir
Çocuk İşçiliğinin önlenmesine yönelik mücadele kararlılıkla sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.734)		
Tedbir 734.1. Çocuk işçiliği ile mücadele alanında faaliyetler eşgüdüm içerisinde, kamu kesiminde, özel sektörde ve toplumda bu konuda bilinç artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda kamu kurum kuruluşları, özel sektör ve toplumu yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir
Tedbir 734.2. Çocuk işçiliği ile mücadelede, merkezi düzeyde üretilen politikaların yerel düzeyde uygulanabilirliği ve izlenebilirliği artırılacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında tüm taraflarla katılımıyla yeni bir ulusal politika ve program çerçevesi hazırlanarak etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.
Tedbir 734.3. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin kapasitesi artırılacak, yerelde çocuk işçiliği ile mücadele alanında çalışan kurum, kuruluş, üniversite, STK'lar ve özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin ve paydaşlarının kurumsal kapasiteleri artırılacaktır.
Tedbir 734.5. Çalışan çocukların çocuk hakları, İş Kanunu, İlk yardım ile iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almaları; işverenlerin de "Çocuk Hakları İş İlkeleri" bağlamında eğitimler sağlanarak ve çocuk çalışmaya kapsamındaki sorumlulukları hakkında bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İşçi ve İşveren Konfederasyonları	1. Belirlenecek sektörlerde çocuk hakları ve iş ilkeleri kapsamında çalışma şartları ve ortamına ilişkin hem işverenlere hem de çalışan çocuklara yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 734.6. Ülkemizin çocuk işçiliği ile mücadele çalışmalarının uluslararası platformlarda yeri alınarak sağlanacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Türkiye Cumhuriyeti İlk Eylem 8.7 Yol Haritasının uygulama dönemi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin ülke raporu hazırlanacaktır.
Çocuk adalet sisteminin çocuğun üstün yararı ilkesi ve onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılması sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.735)		
Tedbir 735.1. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak ve alanda çalışan personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Ankara Psikososyal Destek Programı koruma ve bakım altındaki çocukları kapsayacak şekilde revize edilerek programa ilgili yeni modüller geliştirilecek ve eğitimler verilecektir.

Tedbir 735.3. Çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılmasına yönelik eğitici etkinlikler yapılarak yeni modeller geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargı sürecinde çocuklara yönelik koruyucu ve onarıcı yaklaşımlar içeren çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 735.6. Ebeveynleri ceza ve tutukevinde olan çocukların sorunlarının çözümüne ve iyilik hallerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Çocukların gelişimlerine imkân verecek şekilde ceza infaz kurumlarıyla bütünlük yakınlığında sosyal ilişkilerinin geliştirilmesini sağlayacak çalışmalar yürütülecektir. 2. Akıllı Teknolojilerin Ceza İnfaz Kurumlarına Entegrasyonu Projesinin (ACEP) altyapısı teknolojik gelişmeler doğrultusunda güçlendirilecektir. 3. Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların ziyaret süreçlerindeki iş ve işlemler ile sağlık işlemleri gelişmiş teknolojik yöntemler kullanılarak çağdaşlaştırılacaktır.
Tedbir 735.7. Cezaevinde kalan çocukların bu süreçten etkin ve sağlıklı geçirmeleri ve psikososyal durumlarının geliştirilmesine için eğitim ve lazım yerler düzenlenecek, destekler verilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı	1. Ceza infaz kurumlarındaki açık sınıflardan çocukların değişim öğrenimden faydalanması amacıyla kapalı ceza infaz kurumlarında kurslar çoğaltılarak programlı hale yaygınlaştırılacaktır. 2. Cezaevinde kalan çocukların Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı gençlik kamplarından faydalanabilmesi yönünde uygulama yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 735.8. Cezaevinde kalan çocukların meslek öğrenmeleri teşvik edilecektir.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Eğitim ve Öğretim Şubeliği Protokolü kapsamında okuryazar olmayan çocukların okuryazar hale getirilmesi, değişim eğitim dışında kalanların eğitimlerine devam edebilmeleri sağlanacaktır.
Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.736)		
Tedbir 736.2. Koruma altındaki çocukların kurum bakımından ayrılmaları ile başlayan süreç mevcuttaki uygulamaların etkinliği ve etkililiği incelenerek değerlendirilecek, söz konusu çocukların eğitime, istihdama, sosyal hayata katılımlarını desteklemesi yönünde meslek rehberlik ve destek hizmetleri çeşitlendirilerek geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kurum bakım hizmetlerinden yararlanmakta olan çocuklara bireysel ihtiyaçları doğrultusunda iş hayatına uyum konusunda eğitim vererek sosyal hayata katılım süreçlerinde rehberlik yapılacaktır.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara, çocukların bireysel ihtiyaçları ve özellikleri doğrultusunda nitelikli hizmetler sunulacak, aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.737)		
Tedbir 737.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin etkinliği ve sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TUBİTAK, Üniversiteler, Belediyeler, STKler	1. SED hizmetinin etkinliğinin tespiti ve sistemin güçlendirilmesine ilişkin etki analizi projesi yürütülecektir. 2. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması (Okul Destek) Projesi kapsamında SED hizmetinden yararlanan çocuklar için akademik, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 737.3. Çocukların mayaç doğrultusunda kurumlarının hizmet alanları düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. İhtisaslaştırılmış çocuk bakım kuruluşlarının kapasitesi, personel nitelik ve niteliği ile ihtiyaç duyulan ihtisas alanları üzerine çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 737.5. Sosyal hizmet alanında çalışan personelin kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi (İÇES) ve Çocuk Koruma ile Mücadele ve Değerlendirme Birimleri (ÇOKİM) personelinin mesleki gelişimi sağlanacaktır.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psikososyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.738)		
Tedbir 738.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ve ebeveynlerine ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Çocukların Yaşam Becerilerinin Güçlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Farkındalık Eğitim Programı kapsamında 0-6 yaş grubu, çocukların ebeveynlerine yönelik eğitimler yaygınlaştırılacaktır. 2. Çocukların Yaşam Becerilerinin Güçlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Farkındalık Eğitim Programının 7-18 Yaş grubuna yönelik eğitim modülleri hazırlanacaktır. 3. Ebeveynlere, bakım verenlere ve çocukla çalışan personele yönelik çocuklarda mahremiyet bilinci eğitimi verilecektir.
Tedbir 738.4. Çocuk İzlem Merkezlerinin sayıları ve etkinlikleri artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Beş adet çocuk izlem merkezi açılacaktır.
Tedbir 738.7. Adliyelerde çocuklara nitelikli destek sunan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.
Çocuklara yönelik psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, bilgilendirme, izleme ve yönlendirmeler yapılacak, riskli veya atipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.739)		

Tedbir 739.1. Yerleşmiş sosyalleşme merkezlerinde okullarda rehberlik hizmetleri güçlendirilecektir.	MEB Eğitim Bakanlığı (S)	1. Zorlayıcı yaşam olayları sonrasında sınıflarda rehber öğretmen ve psikolojik danışmanlar tarafından uygulanmak üzere Sınıf Temelli Müdahale Programı hazırlanacaktır. 2. Yapay zekâ destekli meslek içi eğitimlerden yaygınlaştırılacaktır. 3. Mesleki beceri envanteri uygulamalarına çalışmaları yaptırılacaktır. 4. Yapay zekâ destekli rehberlik gelişimi yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 739.2. Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklara ihtiyaçları gelişimleri desteklenecek ve bu alanda çalışan personelin kapasitesi artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında ebeveyn kaybı yaşayarak akrabalarının yanında bakım sağlanan çocuklara yönelik olarak psikososyal, sosyal ve kültürel faaliyetler ile çocuklara bakım sağlayan hanelerin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 739.3. Eğitim ve sağlık kurumlarında ebeveyn kaybına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	MEB Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Okul temelli süreçlerde ebeveynlere yönelik akıl sağlığı hizmetleri artırılacaktır. 2. Bağımlılıkla mücadele kapsamında ebeveynlere yönelik farkındalık eğitimleri verilecektir.
Tedbir 739.4. Okullarda ve sosyal hizmet merkezlerinde sağlık, ilk yardım, beslenme, finansal okuryazarlık, bilinçli tüketim ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerini güçlendirecek programlar yürütülecektir.	MEB Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Kızılay	1. Bütün ilçelerde Sağlık Yaşam Merkezlerine ilişkin personelde ihtiyaç duyulan eğitimler verilecektir. 2. Dönüşümde Sağlığın Sevdiriyoruz Programı kapsamında; eğitim ve danışmanlık çalışmaları artırılacak, mevcut internet sitesi geliştirilecek, çocuklarda sağlıklı beslenme alışkanlıklarının artırılması için okullarda çorba, meyve ve meyve-sandviç ve süt sonrası etkinlikler düzenlenecektir. 3. Öğrencilere sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk kazandırılacak ve hareketli yaşam ve sağlıklı beslenme becerileri kazandırılacak ve okullarda fiziksel etkinlikler yönelik okul bahçelerinde koşu ve oyun alanları artırılacaktır.
Tedbir 739.5. Çocuklara yönelik danışmanlık ve destek hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi amacıyla çocuk yaşam merkezlerinin sayıları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen dört ilde çocuk yaşam merkezlerinin açılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 739.6. Çocukluk çağında obezitenin sonlandırılması, sağlıklı beslenmenin ve fiziksel hareketliliğin artırılmasına yönelik yayınlar sunulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Hastane Yönetim Performansına çocukluk çağı obezitesi tedavisine ve izlem modellerinin dâhil edilmesi için çalışmalar yapılacaktır.

Çocukların sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap ve sosyal medya içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacak, siber suçlar konusunda bilgilendirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.740)

Tedbir 740.4. Çocukların siber suçlar ve siber zorbalıklar konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Çocuklara siber zorbalık ve bilinçli teknoloji kullanımı konusunda eğitimler verilecektir. 2. Davranışsal değişimlik araştırması yapılacaktır.
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, BTK	3. Siber suçlar ve zorbalıklar konusunda farkındalığın artırılması için öğrenci, öğretmen ve ebeveynlere yönelik eğitim ve seminerler düzenlenecektir. 4. Güvenli İnternet Hizmetinin tanıtımı yapılarak kullanıcı sayısı artırılacaktır.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla iletişimlerini geliştirmek üzere yaşının becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.741)		
Tedbir 741.2. Refakatsiz çocuklara yönelik hizmetlerin sunumunda ilgili kurumların daha etkin çalışması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Göç İdaresi Başkanlığı	1. Refakatsiz Çocuklar Yönergesi güncellenecektir.
Bağımlılık oluşturan davranış ve maddelerden çocukların korunmaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.742)		
Tedbir 742.2. Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezleri (ÇEMATEM) ile bunlarda istihdam edilen nitelikli personel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Bir adet ÇEMATEM hizmete açılacaktır.
Tedbir 742.3. Bağımlılıkla mücadele alanında çocuklarla çalışan profesyonel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı hayat merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan tüm personele çocuklarda erken tanı, müdahale ve yönlendirme konularında eğitim verilecektir.
Tedbir 742.4. Bağımlılıkla mücadelede amaç ya çocuklara, ailelere ve çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve eğitimler sürdürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Çocukların her türlü zararlı alışkanlıklardan uzak tutulmaları ile korunmasına yönelik koruyucu, önleyici eğitim ve güvenlik tedbirleri kapsamında çocuklara, ailelere, öğretmen ve yöneticilere yönelik eğitimler düzenlenecektir. 2. Asrın Öğretmeni Sınıf bağımlılığı modülleri geliştirilecektir.
Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.744)		
Tedbir 744.1. Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, AFAD	1. Afet ve Acil Durumlarda Çocuk Hakları Eğitici Eğitimi ve Afet ve Acil Durumlarda Çocuk Hakları Öğretmen Eğitimleri verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
3-5 Yaş Net Okullaşma Oranı (3)	Yüzde	51,35	54,85	57,20
Koruyucu Aile Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş) (4)	Kişi	9 500	10 500	11 600
SED Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş)(4)	Kişi	170 000	172 500	174 200

1. Geçici Eğitim Öğretim
2. Hedef
3. Milli Eğitim Bakanlığı
4. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Gençlerin insanı ve milli değerlere hakim, yenilikçi, gelişime açık, özgüven sahibi, içinde bulunduğu toplumu ve sorunlara duyarlı sosyal, siyasal ve ekonomik hayata aktif katılım niteliği ve sağlıklı bireyler olarak yetişmesi ülkemizin nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum ve kalkınma vizyonumuzun en önemli öncelikleri arasında yer almaktadır.

2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin genç nüfusu (15-24 yaş) toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15,1'ini (12.872.039) oluşturmakta, genç nüfus ortalaması yüzde 13,6 olan AB-27 ortalamasının üstünde yer almaktadır.

Genç nüfusuyla önemli bir demografik fırsata sahip olan Türkiye'nin bu potansiyeli kullanabilmesi için eğitimde nitelikli erişimin artırılması, işsizliğin önlenmesi, gençlerin iktisadi ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanması, teknolojinin doğru ve etkin kullanılması amacıyla kalkınma vizyonunu destekleyecek politikalar hayata geçirilmektedir.

TÜİK verilerine göre eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı 2022 yılında yüzde 24,2 iken 2023 yılında yüzde 22,5 olmuştur. Genç erkeklerde eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı 2022 yılında yüzde 16,4 iken 2023 yılında yüzde 15,6, genç kadınlarda ise bu oran 2022 yılında yüzde 32,3 iken 2023 yılında yüzde 29,8 olarak tespit edilmiştir. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin olumlu yönde ivme kazanan oransal göstergeleri de dikkate alınarak erken yaşlarda etkin iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerine devam edilmesi, meslek eğitime yönlendirmelerin ve evde yaşam dengesini kurmaya yönelik imkânların artırılmasına yönelik politika ve hizmetlerin devamlılığı önem arz etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından Ulusal Genç İstihdam Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı ile belirlenen hedefler doğrultusunda eğitimde ve istihdamda yer almayan gençlerin işgücüne ve istihdama katılımlarını desteklenmesi amacıyla mevcut durumun ortaya konulduğu ve veriye dayalı politika tasarımının yapıldığı Türkiye'de Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayan Gençler Araştırması yürütülmüştür.

2021-2022 öğretim yılında yüzde 44,7 olan yükseköğretim net okullaşma oranı, 2022-2023 öğretim yılında yüzde 46'ya yükselmiştir. Yükseköğretim net okullaşma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerde bu oran yüzde 40,3'ten yüzde 41,1'e kadınlarda ise yüzde 49,2'den yüzde 51,2'ye yükselmiştir.

Gençlerin niteliklerini geliştirmek, kariyer planlamasına ve staj imkânlarına erişimlerini artırmak, eğitim-istihdam dengesini sağlamak amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Pilot

uygulaması 2020 yılında yaklaşık 16 bin öğrencinin başvurusu ile başlatılan Ulusal Staj Programı'na başvuru sayısı 27 kat artış göstererek Eylül 2024 itibarıyla 415 bini geçmiştir. Program kapsamında başvuru yapan 1.264 bin öğrencinin 804.671'ine staj imkânı sağlanmış, bunların 465 binden fazlası kamu kurumlarında stajını tamamlamıştır.

Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre genç nüfusun istihdam oranı, 2022 yılında yüzde 35,3 iken 2023 yılında yüzde 37,7'ye yükselmiştir. Genç erkeklerde istihdam oranı 2022 yılında yüzde 46,9 iken 2023 yılında yüzde 49,2, genç kadınlarda bu oran 2022 yılında yüzde 23,9 iken 2023 yılında yüzde 25,4 olmuştur.

Genç nüfusun istihdamı sektörlere göre incelendiğinde, 2023 yılında yüzde 13,6'sı tarım, yüzde 31,1'i sanayi, yüzde 55,3'ü hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir. Genç erkeklerin yüzde 12,5'i tarım, yüzde 38,7'si sanayi, yüzde 50,8'i hizmet sektörlerinde istihdam edilirken, genç kadınların ise yüzde 15,6'sı tarım, yüzde 19,6'sı sanayi, yüzde 64,8'i hizmet sektörlerinde istihdam olduğu gözlemlenmektedir.

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre internet kullanım oranı, 16-74 yaş grubundaki genç nüfusta 2022 yılında yüzde 96,3 iken 2023 yılında yüzde 97,5'e yükselmiştir.

Gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarının artırılması, öz güvenlerinin, umutlarının ve toplumsal aidiyet duygularının desteklenmesi, güncel çıkarlık bilincinin kazandırılması amacıyla gençlik merkezleri, genç ofisler, hareketlilik programları vasıtasıyla gençler için sosyokültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yürütülmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 508 gençlik merkezinde ve 351 genç ofis bünyesinde gençlere hizmet verilmekte olup düzenlenen faaliyetlere 21.746.778 genç katılmıştır.

Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı (2018-2023) çerçevesinde madde bağımlılığı ile mücadelede etkinlik sağlanması amacıyla koruyucu ve önleyici faaliyetlerin, tedavi, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleriyle mevcut kurumsal yapıların ve uygulamaların geliştirilmesine, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdüm, bilgi paylaşımının güçlendirilmesine, önleme, bilgilendirme ve saha araştırmalarına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Ekim 2024 itibarıyla ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin 880 bini (yüzde 28,4'ü) 15-29 yaş aralığındaki gençlerdir. Söz konusu gençlerin yüksek oranı dikkate alınarak ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını sağlamak üzere dil, eğitim, sağlık, istihdam ve uyum gibi alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerileriyle, eğitim ve istihdam imkânlarına, insan ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençlerin fiziki, sosyal ve muhakeme yönüyle gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen bilim, sanat, kültür ve spor faaliyetlerine katılımları özendirilecektir.(Kalkınma Planı p.746)		
Tedbir 746.2. Gençlerin yeşil ve dijital dönüşümün etkilerine ve geleceğin meslekleriyle uyum sağlayabilmesi ve girişimciliklerinin desteklenmesi için gerekli becerileri kazanmalarına yönelik programlar genişletilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, STKler	1. İl milli eğitim müdürlüklerinin Ar-Ge birimleri tarafından Genç Ar-Ge faaliyetleri düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Gençlerin yeşil ve dijital dönüşüme ilgilerini ve becerilerini artırmak amacıyla YTB'nin TV üzerinden eğitimler sunulacaktır.
Tedbir 746.3. Gençlik merkezlerinin ve gençlerin spor sayısının ihtiyaca göre artırılacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Gençlik merkezlerinin yapımına devam edilecek ve yükseköğrenim öğrenci yurtlarında, spor salonlarında, üniversitelerde ve okullarda, mahallelerde ve sanayi bölgelerinde genç ofislerin açılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 746.4. Gençlerin okuma, anlama, düşünme yetilerini geliştirici, kendilerini güvel ve yaratıcı olarak ifade edebilmelerine imkân sağlayıcı ortamların sayısı ve niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Kitap Okuma Hikâyen faaliyetleri ve yapılacak kitap tahlilleri ile gençlere kitap okuma alışkanlığı kazandırılacak ve gençlerin kendilerini ifade edebilme yeteneklerinin gelişimine katkı sağlanacaktır. 2. Eğitim Yönetim Sistemi kullanıcı dostu bir sistem olması yönünde geliştirilecek, Eğitim Deneyim Uygulama internet sitesinin (edu.gsb.gov.tr) içeriği gençlerin ihtiyaçlarına göre zenginleştirilecektir. 3. Gençlik Kurulu'nda gençlerin çalışmalarına katkı sağlayacak konulara ilişkin yayınlar yapılacaktır. 4. Kamu kurumları ve STKlarla işbirliği çerçevesinde yayın faaliyetlerinin sayısı ve niteliği artırılacak okullar, yurtlar, gençlik merkezleri, genç ofisler, kitap kafeler ve spor tesisleri gibi yerlerde gençlerin hizmetine sunulacaktır. 5. Gençlik alanında disiplinlerarası akademik yayın faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 746.5. Gençlerin proje ve faaliyetlere katılımları artırılarak sorumluluk alma ve yerellik becerilerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Gençlik merkezleri ve genç ofisler aracılığıyla kişisel Gelişim Atölyesi, Animasyon Atölyesi, Bilim ve Teknoloji Kurulu çalışmaları sürdürülecektir. 2. UMDES programı kapsamında üniversiteler bünyesindeki öğrenci topluluklarına proje desteği sağlanacaktır. 3. Yurtlarda barınan gençlere yönelik sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 746.6. Okulların fiziki ve beşeri imkânlarının ders dışı zamanlarda vereceği sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için gençlerin kullanımına uygun hale getirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Okul Bahçelerinin Kalite Standartlarının Belirlenmesi ve 3.000 Güvenli Okul Bahçesi Yapımı Projesi kapsamında eğitimin dersliklerin dışına taşınması sağlanarak daha etkili öğrenme ortamları oluşturulacaktır.
Tedbir 746.9. Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar başta olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlayan programların ve faaliyetlerin sayısının ve niteliğinin artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Gençlik kamplarından 235 bin genç faydalandırılacaktır. 2. Eğitim Deneyimi uygulama internet sitesindeki (edu.gsb.gov.tr) dijital eğitimlerin (Hayat Becerileri Eğitim Modülü, mikro öğrenme videoları, fotoğraf, görsel ürün, tanıtım ve farkındalık çalışmalarına devam edilecek, gençlerin programlara katılımı artırılacaktır. 3. Gençlerin girişimci özellikleri, mesleki ilgi ve eğilimleri ile yetenek ve becerileri değerlendirilecek, mesleki gelişim süreçlerini destekleyecek, örnek tasarlanan çevrimiçi e-rehberlik sistemi projesi yürütülecektir.
Tedbir 746.10. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1.Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 746.11. Gençlerin gönüllülük faaliyetlerine ilişkin bilinçlendirilmesi ve katılımlarının artırılmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Gençlik merkezleri ve genç ofisler aracılığıyla Gönüllülük Kulüpleri ve Gençlere İyilik Ağacı kulüp çalışmalarına devam edilecektir. 2. 2025 Yılı Gönüllülük Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. 3. Gönüllülük ve Gönüllü Yönetim Eğitimleri gerçekleştirilecektir. 4. Avrupa Gönüllüleri ve Dernek Gönüllülük Hareketi projeleri gerçekleştirilecek, gönüllülük projeleri kapsamında gençlerin gönüllülük faaliyetlerine ilişkin bilinçlendirilmesi ve katılımlarının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 5. Yurtlarda Gönüllü Beş Etkinlikleri, Gönüllülük Yönetimi Kursu, Bilgiden Bilince Konferansları, Çevre Faaliyetleri ile Komşum Projesi uygulanacaktır.

Tedbir 746.12. Ülkemizin gelişmekte olan alanlarında çalışmalar yürütmek üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, üniversite ve özel etkinlik ile gerçekleştirilen ortaya çıkan yönetişim modelleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Şiddetle Mücadele Vakfı (SEDAM vakfı) arasında "İnsan Hakları ve Şiddetle Sivil Mücadele Bilinçini Güçlendirici Sanat Aktiviteleri Yetiştiricisi Projesi" 2021-2030 gibi ortak projeler yürütülecektir.
Gençlerin ve ebeveynlerin özellikleri ile sorun alanlarına özelleştirilmiş psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, yetkinlik kazandırıcı ve bilgilendirici eğitimler artırılacaktır.(Kalkınma Planı p.747)		
Tedbir 747.3. Gençlik merkezlerinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanlarında uzman istihdamı yaygınlaştırılarak gençlere ve ebeveynlere yönelik hizmetler verilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Gençlerin başta ihtiyaç duydukları alanlarda olmak üzere psikolojik iyi oluşlarının ve dayanıklılıklarının desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Gençlik merkezlerinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanlarında gençlere çalışan personele kapasite artırımı için eğitimler düzenlenecektir.
Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.748)		
Tedbir 748.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve güçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Gençlik merkezleri ve gençlik kolları aracılığıyla Sağlıklı Yaşam ve Spor Alanları ve Sağlıklı Yaşam ve Spor Kulüp faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Gençlere, gençlik çalışanlarına ve ebeveynlere, İl, İlçe ve gençlik merkez personeline bağımlılık hakkında seminer ve eğitimler verilecek, bağımlılıkla mücadele konusunda programlar ve projeler desteklenecektir.
Tedbir 748.3. Bağımlılık sahasında çalışan profesyonellerin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı hayat merkezlerinde bağımlılık alanında çalışan personele, gençlere yönelik eğitim, müdahale ve yönlendirme konularında eğitim verilecektir.
Tedbir 748.4. Sosyal uyum hizmetlerinin niteliği ve niceliği artırılacak, tedavi sonrası yeniden uyum ve tekrar hizmetlerinin etkin yürütülmesi için ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemeler yapılarak hizmetler yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Tedavi ve rehabilitasyon süreçleri tamamlanan kişilerin sosyal uyum hizmetlerine yönlendirilmesi sağlanarak tüm hizmet süreçlerinin izlenmesi için hizmet sunum algoritmaları geliştirilecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.749)		
Tedbir 749.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlere yönelik sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve projeler uygulanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Göç İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vefa Sosyal Destek Programı kapsamında spor kulüpleri farkındalık artırma etkinlikleri, gençlik kampları ve ülke değerlendirme faaliyetleri düzenlenecektir.

Tedbir 749.4. Ülkemizdeki mültecilerin ve geçici koruma altındaki çocukların yaşadığı toplumun değerleriyle uyumuna ve ülke kalkınmasına katkı sağlamasına yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı	1. Türkçe eğitimleri, Sosyal Uyumculuk Projesi ve sosyal medyaya yönelik görsel içerik oluşturma eğitimleri düzenlenecektir.
Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik yapılan analizler çerçevesinde birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşımla eğitime veya istihdama katılımlarını destekleyen program ve projeler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı s.750)		
Tedbir 750.1. Gençlerin eğitimde ve istihdamda olmama nedenlerine uygun olarak işgücüne ve istihdama katılımlarını artırmak üzere teşvik programları uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Gençlerin işgücü ve istihdama katılımlarını artırmak üzere İşgücü Uyum Programı ve İŞKUR Gençlik Platformu çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 750.2. Gençlerin liderlik becerileri geliştirilerek girişimciliklerinin desteklenmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Teknoloji girişimciliği bilincini ve yetkinliğini artıracak çevrimiçi girişimcilik eğitimleri verilecektir.
	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Gençlerin girişimci potansiyellerinin artırılması ve desteklenmesine yönelik çeşitli alanlarda eğitimler düzenlenerek, girişimcilikle ilgili bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 750.6. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik STK'larla işbirliği çalışmaları yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eğitimde ve istihdamda yer almayan ve yer arayanlara ilişki taşıyan gençlerin becerilerinin ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 750.7. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile geleceğin meslekleriyle de ilgili kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Geleceğin meslekleriyle de kapsayacak şekilde STK'lerle Meslek Tanıtım Günleri etkinliği düzenlenecektir.
Tedbir 750.8. Başta kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar olmak üzere gençlerin çalışma hayatına girmeleri desteklenecek, kırsalda istihdam gücü sağlayıcı, ekonomik ve sosyal hayatı canlandırıcı projeler geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. İş Fast Programı kapsamında kayıtlı kadın istihdamının artırılmasına yönelik proje ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 750.9. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların yaşam becerilerinin geliştirilmesi ve istihdama katılımlarının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların eğitime ve istihdama katılımını teşvik etmek için mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı düzenlenecektir.

Gençlere ilişkin uluslararası karşılaştırmalara imkân veren, düzenli toplanan veri sayısı ve kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.751)		
Tedbir 751.1. Gençlerin ihtiyaç ve beklentilerini ölçmek için anketler düzenlenecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TUİK	1. Türkiye Gençlik Atlası Araştırması yürütülecek, Gençlik ve Spor Projeleri Sosyo Etki Analizi çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 751.2. Gençlerin mevcut durumlarını ortaya koyan ve diğer ülke gençleri ile karşılaştırmaya imkân sağlayan veri/bilgi sayısı ve niteliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Gençlik Endeksi oluşturulması çalışmaları ilgili kurumlarla işbirliği içinde yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş) (3)	Yüzde	32,3	32,5	33,5
Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Genç Oranı (15-24 Yaş) (3)	Yüzde	22,5	22,0	21,5
Gençlik Merkezi Sayısı (4)	Adet	377	519	555
Genç Ofis Sayısı (4)	Adet	351	380	402

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedefler
(3) TUİK verileri esas alınmıştır.
(4) 2024 yılı için Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın

2.3.8. Engelli Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Engellilik kavramı, uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da duyusal bozukluğu sebebiyle toplumun geri kalan kesimi gibi hayata eşit ve etkili şekilde katılmasının önünde engel bulunan kesimleri tanımlamaktadır.

TUİK tarafından belirli aralıklarla yapılan Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre toplumun yüzde 5,1'i görme sorunu, yüzde 3,1'i işitme sorunu yaşamakta ve yüzde 1,9'u herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı araç kullanmadan yürüyememektedir. Toplumun yüzde 4,5'i ise yaşıtlarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekmektedir. Engellilikle ilgili tüm bu göstergelerde kadınların oranı erkeklerden daha fazladır. Her alt kırılımda yıllar bazında yükselme eğilimi görülmekte olup görme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 6,9 iken 2022 yılında yüzde 5,1'e, işitme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 4,5 iken 2022 yılında yüzde 3,4'e, herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenlerin oranı 2016 yılında yüzde 5,5 iken 2022 yılında yüzde 4,0'e, yaşıtlarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekenlerin oranı ise 2016 yılında yüzde 6,7 iken 2022 yılında yüzde 4,5'e gerilemiştir.

TABLO II: 50+ Engellilikle İlgili Göstergeler

(Değer)

Gösterge	2016			2019			2022		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Görme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	6,9	5,7	8,0	5,8	4,4	7,2	7,1	5,7	8,5
İşitme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	4,5	3,9	5,0	4,4	3,8	5,0	4,4	3,8	5,1
Hareket İçin Yardım Alınılan ya da Yardımcı Bir Araç Kullanılan Bireylerin Oranı	6,5	4,6	8,3	5,5	4,1	7,0	6,9	4,9	8,8
Yaşıtlarına Göre Öğrenmede ve Hatırlamada Zorluk Çeken Bireylerin Oranı	6,7	5,3	8,1	5,4	4,3	7,4	6,5	5,0	8,1

Kaynak: T.C. Türkiye İstatistik Kurumu, 2016, 2019, 2022

Engelilerin istihdamı kapsamında engelli çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı Temmuz 2024 itibarıyla kamu sektöründe 1.389, özel sektörde 20.256 olarak gerçekleşmiştir. Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli sayısı kamu sektöründe 71.657'ye, özel sektörde ise 124.534'e yükselmiştir. 2002 yılında 5.777 olan engelli memur sayısı Temmuz 2024 itibarıyla 58.396'dır. Engellilerin istihdama erişiminin artırılması için toplumdaki önyargıların giderilmesine ve işyerlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Engelli bireylerin eğitimi kapsamında özel eğitim okulları ve sınıfları, hizmet sunmaya devam etmektedir. 2001-2002 eğitim öğretim yılında 342 olan okul sayısı, 2022-2023 eğitim öğretim yılında 1.659'a yükselmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 19.536'dır. Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınmalarının sağlanması amacıyla 2023-2024 eğitim öğretim yılında 2,4 milyar TL ödenek ayrılmıştır. Engelli bireylerin eğitime katılımının artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için erken dönem eğitime ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Korumasız Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında verilen engelli maaşları, engelli yakını aylığı ve evde bakım yardımı uygulamaları sürdürülmekte olup engelliler ve ailelerinin ekonomik açıdan desteklenmelerine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bakıma muhtaç engellilerin bakımının sağlanması için hizmet sunan yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile umut evlerinin sayısı 251 iken, gündüzlü hizmet sunan kuruluş sayısı 136'dır. Engellilere ve bakımakla yükümlü oldukları kişilere yönelik çeşitlendirilmiş hizmet modellerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu kapsamda engelli yakınına evde bakım hizmeti veren kişilerin bakım yükünü hafifletmek ve bakım kalitesini artırmak amacıyla Ankara, Adana ve İzmir illerinde evde bakıma destek pilot uygulaması hayata geçirilmiştir.

Engelli bakım hizmetlerinin niteliğinin artırılmasına yönelik olarak engelli bakım kuruluşlarının, bakım hizmetleri kalite standartlarına göre değerlendirme çalışmaları tamamlanmış olup bu değerlendirmeler çerçevesinde iyileştirme çalışmaları başlatılacaktır. Bakım personelinin mesleki yeterlilik standartlarının belirlenmesine ilişkin olarak engelli ve yaşlı bakım elemanı seviye 3 ve seviye 4 ile engelli ve yaşlı bakım koordinatörü seviye 5 Ulusal Meslek Standartları tamamlanmıştır.

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı kapsamında kamu personeline engellilik ve insan hakları konulu eğitimler verilmiştir.

81 ilde 121 sınırda hizmet sunan 335 engelli iş koçu aracılığıyla, 2024 yılı Ocak-Haziran döneminde 96.114 engelliden şarla 148.254 görüşme gerçekleştirilmiştir. Yine aynı dönemde 201 engelli vatandaş aktif işgücü hizmetleri kapsamında işbaşı eğitim programlarına katılmıştır.

Farklı meslek gruplarına yönelik erişilebilirlik konusunda 10 adet eğitim düzenlenmiş, söz konusu eğitimlere toplam 1.342 kişi katılım sağlamıştır.

b) Amaç

Engelliliğin önlenmesi, erken tanı ve teşhisle müdahale edilerek ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi, başta bakım, eğitim ve istihdam olmak üzere engelli bireylere sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi, engelli bireylerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına engellerle karşılaştırmayacak şekilde katılımlarının ve erişilebilirliğin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Engellilik konusunda koruyucu ve önleyici çalışmalar etkinleştirilecek, engellilere yönelik sağlık hizmetlerinin niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.753)		
Tedbir 753.1. Engellilere yönelik erken tanı ve müdahale programları yaygınlaştırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelliliğin erken tanı ve müdahalesine yönelik hazırlanan dijital uygulamaların tanıtımı ve yaygınlaştırılmasına yönelik iletişim çalışmaları ve sosyal medya savaşımları yapılacaktır. 2. Engelli bireylere yönelik sağlık hizmetleri ile bu hizmeti veren merkezlerin artırılmasına ilişkin çalışmalara yapılacaktır.
Tedbir 753.2. Toplum ruh sağlığı merkezlerinin niteliği ve niceliği artırılacaktır	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Beş adet Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) hizmete açılacaktır.
Tedbir 753.4. Engelli bireylerin engellilik durumlarından doğan gereksinimlerini duyuşu bbb muayenelerinin kolaylaştırılması için çalışmalar yapılacaktır	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Genel sağlık sigortalı vatandaşların ayakta tedavileri için gerekli olan bbb muayenelerden, ceza ödeme istekleri ve yasal bbb muayenelere ilişkin düzenlemeler yapılacaktır
Engellilere yönelik sosyal hizmetlerin niteliği ve niceliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.754)		
Tedbir 754.4. Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı ile bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ilişkin yerel yönetimler ve STK'lar da dâhil olmak üzere ilgili kurumlar arası koordinasyon geliştirilecektir	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum temsilcileriyle yönelik engelliliğin ana akımlaştırılması ve hak temelli yaklaşım konularında eğitim verilecektir

Engellilere sunulan eğitim hizmetlerinin mümkün olan en erken yaşta, bütünleştirilmiş ortamlarda, kapsayıcı ve nitelikli bir şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.758)

Tedbir 758.1. Engellilere yönelik eğitim hizmetlerini düzenleyen mevzuat yeniden değerlendirilerek kapsayıcı bir niteliğe dönüştürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Özel eğitim okul/öğretim kurumlarında görülmeyen haftalık ders programında yer alan toplumla uyum becerileri ile Türk İşaret Dili Ders öğretim programları onaylanarak uygulamaya başlanacaktır.
Tedbir 758.3. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere, çocukların eğitim ve yönlendirilmesi ve destekler konusunda, engelli birey ve ailesi ile ilgili alanların bilgilendirilmelerine yönelik eğitimler verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ailelerine psikolojik destek ve bilgilendirici eğitimler verilecek, rehber öğretmenler ve psikolojik danışmanlar tarafından uygulanmak üzere "Aile Odaklı Eğitim Programı" hazırlanacaktır.

Engelli bireylerin istihdamında işverenlerin, engelli olmayan diğer çalışanların ve toplumun genelinin farkındalığı artırılarak olumsuz yargıların giderilmesi ile bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve iyi uygulamaların özendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.759)

Tedbir 759.2. Kamu spotları, sosyal medya gibi araçlarla engelli bireylerin çalışma yaşamında yer alma riskleri ve bu konuda işveren ve çalışanlara alınabilecek tedbirlere yönelik bilgi ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.	RTÜK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Engelli bireylerin istihdamı konusunda yayınlanan kamu programı sayısı artırılacaktır.

Engelli İşçi çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin mekanizmalar değerlendirilerek güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.760)

Tedbir 760.1. Kota/ceza sisteminin ve İŞKUR tarafından uygulanan idari para cezalarının etkinliği ve caydırıcılık düzeyi ile uygulamaya ilişkin değerlendirmeler artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İşverenler açısından hukukilik prosedürler araştırılacak, engelli erkli hükümlü ve terör mağduru kontenjanı takibinin etkinliği artırılacaktır.
Tedbir 760.2. İdari para cezalarının engellilere yönelik istihdamı projelerinde etkin kullanımını sağlamaya yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yürütülerek proje üretme kapasitesi geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Engellilerin İşgücü piyasasına uyumunu artırmak için kendi iyi kurum hibe projeleri başvuru sürecinde tanıtım ve danışmanlık faaliyetleri yürütülecektir.

Türkiye'de destekli istihdamın mevzuat altyapısı oluşturularak destekli istihdam, bir İstihdam modeli olarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.762)

Tedbir 762.1. Engelli işsizlerin engelli bireyin iş önceği, iş süreç ve iş sonrasında bir iş ve meslek danışmanı tarafından desteklenmesini içeren destekli istihdam modeline ilişkin mevzuat ve personel altyapısı oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Destekli istihdam modeline ilişkin mevzuatın oluşturulması ile engelli iş koçlarının nitelikleri artırılacak eğitim programlarının geliştirilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 762.2. Destekli istihdama yönelik yürütülen pilot projeler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İŞKUR ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Destekli istihdam modeli bazında hayata geçirilen engelli iş, eğitim, danışma, sağlık, ulaşım, çalışma ortamı, materyal düzenlemesi vb. çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından yaygınlaştırılmasıdır.

Fiziksel çevre şartları, ulaşım hizmetleri, internet siteleri, mobil uygulamalar, basılı, dijital ve görsel medya yayınları ile kamusal hizmetler engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.763)

Tedbir 763.1. Engelli bireylerin ilgi kendilerini sevdiği çalışma meslek gruplarını seçebilmek üzere toplumun tüm kesimlerince erişilebilirlik konusunda bilgi ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, Türkiye Belediyeler Birliği, Yerel Yönetimler	1. Tanıtım medya gruplarına yönelik engelsizlik konusunda eğitimler düzenlenecektir.

Ulusal Engelliler Veri Tabanında ulusal bakım ihtiyaçları ve uluslararası standartlarla uyumlu, güncel, kapsamlı ve kaliteli engellilik göstergelerinin üretilmesi için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.764)

Tedbir 764.1. Ulusal Engelliler Veri Tabanından kapsamlı istatistiğin üretilmesi ve veri kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin yürütülen güncelleme çalışmaları tamamlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜİK, Üniversiteler	1. Uluslararası veri tabanında OSC, OECD ve EUROSTAT üyesi ülkelerin engellilikle ilgili uygulama ve değerlendirmeleri incelenecek ve raporlanacaktır.

Engelli bireylerin iyileşme ve gelişme süreçlerine katkı sağlamak amacıyla spor faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.765)

Tedbir 765.1. Spor tesisleri ve alanlarının engelli bireylerin yararlanmasına yönelik olarak yeterlik ve kullanımları desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Yeni spor tesislerinin engelli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda yapılacak, mevcut spor tesisleri ise mümkün projelerin hayata geçirildiği doğrultuda revize edilecektir.

2.3.9. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Yoksulluğun azaltılması, özel politika gerektiren çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumun tüm kesimleri gözetilerek kimsenin geride bırakılmaması, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması ile genel yaşam standardının artırılması ülkemizin sürdürülebilir ve kapsayıcı öncelikleri arasında yer almaktadır.

2024 yılı itibarıyla huzurevi sayısı 168, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 291, sosyal hizmet merkezi sayısı 416, çocuk evleri sitesi sayısı 115, çocuk evi sayısı 1 165, çocuk destek merkezi sayısı 62 olmuş, 112 olan kadın konukevi sayısı ise 4'ü kapanmıştır. Sosyal hizmet kuruluşlarının ihtiyaç halinde sayılarının yükseltilmesi ve sunulan hizmetin etkinliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar önemini taşımaktadır.

TABLO II: 51- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2022		2023		2024 (1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-20 Yaş) (2)	1 185	6 841	1 185	6 815	1 185	6 785
Çocuk Evleri Sitesi (Sosyal Evler)	113	7 057	115	7 204	115	7 160
Çocuk Destek Merkezleri	65	2 107	64	2 067	62	2 173
Pansiyon	161	17 652	158	17 543	158	17 551
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (3)	385	5 324	386	8 772	391	5 315
Sosyal Hizmet Merkezi	247		410		416	
Kadın Konukevi ve İlk Kabul Birimi (4)	112	3 249	112	3 305	112	3 628
SOSİM	81		82		82	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
(1) 2024 Ocak-Haziran dönemi.
(2) Çocuk evleri hizmetleri açık ve kapalı olmak üzere iki modelde sunulmaktadır.
(3) Yaşlı Bakım Evleri ve Rehabilitasyon Merkezleri Kurumlarından ve Yaşlılık Bakım Evleri Müdürlüğü Kapsamında
(4) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kadın konukevlerinden bilgi verilmektedir.

2023 yılında sosyal hizmet kapsamında yapılan harcamalarda artış yaşanmış olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinden çocuk ve gençlere yaklaşık 15 milyar TL, yaşlı bireylere yaklaşık 5,8 milyar TL, engelli bireylere yaklaşık 10,5 milyar TL, aile, toplum ve kadına yönelik faaliyetler için ise yaklaşık 1,3 milyar TL kaynak kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına ise yaklaşık 38,7 milyar TL engelli bireylerin özel eğitimleri için kaynak tahsis edilmiştir.

TABLO II: 52- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

(Cari TL)

Harcama Yapılan Kesim		Kuruluş	2021	2022	2023
Çocuk-Genç		ASHB	4 111 623	7 529 795	15 366 287
Yaşlı		ASHB	1 796 862	3 056 791	5 765 562
Engelli	Kurum Bakımı	ASHB	1 520 841	3 031 944	4 214 041
	Özel Kuruluşta Bakım	ASHB	1 247 337	3 447 543	6 244 791
	Özel Eğitim	MEB	4 806 300	5 573 000	38 451 300
Aile, Toplum, Kadın		ASHB	427 854	860 488	1 371 171
Toplam			13 910 917	23 499 561	71 043 240

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

Sosyal yardımlar, ihtiyacı olanlara yönelik eğitim ve sağlık alanlarını da kapsayacak şekilde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmıştır. 2008 yılında yüzde 1,02 olan sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı 2022 yılında da benzer bir seviye olan yüzde 1,08 seviyesinde seyretmiştir.

Kişi başına düşen gelir tutarını esas alarak ihtiyaç sahibi tüm hanelerin güçlendirilmesi için uygulanan programlardan biri olan Aile Destek Programı 2024 yılında da devam etmiştir.

Sosyal yardımlarda dağınıklığın giderilmesi ve etkinliğin artırılmasına yönelik olarak sosyal yardımların aile odaklı ve fert başına asgari bir gelir garantisi edecek şekilde kurgulanmasına yönelik tasarlanan Gelir Tamamlayıcı Aile Destek Sistemine ilişkin maliyet projeksiyonları hazırlanmış ve alternatif modeller üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiş olup inceleme çalışmalarına başlanmıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından tespit edilen sosyal hizmet ihtiyacı olan hanelerin ASDEP Bilişim Sistemine iletilmesi amacıyla bilişim sistemleri arasında entegrasyon sağlanmış olup söz konusu entegrasyonun geliştirilmesine yönelik çalışmalar önem arz etmektedir.

Sosyal yardımlarda etkinliğin artırılması için kamu kurumları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki bilgi paylaşımının ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi, Aile Bilgi Sistemi ve e-belediye sistemi arasındaki entegrasyonun artırılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 53- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2021		2022		2023	
		Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)
	Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	5 903 515 (1)		1 319 786		4 589 129	
	Aylık ve Engelli Aylığı	1 530 830	11 221 342	1 513 969	31 526 945	1 520 962	37 970 361
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocuklara Yönelik Giderler)	216 649	1 709 161	222 273	3 497 209	285 684	6 826 921
	Evde Bakım Yardımı (Evde Bakım Hizmetinden Alınan Yardımlar Dahil)	530 812	10 181 146	555 055	17 434 587	560 862	31 657 144
	Toplam Yardımlara Aktarılan Kaynak		12 487 511		21 116 467		33 248 489
	Sivil Toplum Kuruluşlarına Aktarılan	9 452 940	24 473 498	9 438 841	23 152 227	9 023 152	51 207 245
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (vakıf ve cemaatler)	4 456	58 800	4 241	80 266	4 162	153 426
	Burs (Genel Toplam)	201 265	75 804	149 858	238 199	175 403	500 326
	Burs (Ilk ve ortaöğretim öğrenci muhtaç öğrenciler)	21 342	40 379	20 965	48 138	48 515	182 757
MEB	Burs (Ilk ve ortaöğretim öğrenci muhtaç öğrenciler)	277 159	1 241 503	283 052	1 536 591	316 367	3 454 906
YURT-KUR	Burs (Yüksek öğrenim öğrenci muhtaç öğrenciler) (2)	191 217	6 725 941	187 269	5 118 725	813 915	8 436 659
TRT-TTK	Kamu Yardımı	1 874 876 (3)	1 224 402	2 015 926 (3)	3 961 487	1 891 447 (3)	0 (3)
Belediyeler (2)	Tüm Sosyal Yardımlar		12 376 972		33 707 573		43 263 030
TOPLAM			93 083 555		143 106 297		286 994 755
TOPLAM/GSYH (Yüzde)			0,89		0,93		1,05

(1) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(2) Bir öğrenci hem burs hem de yurt hizmetinden faydalanabilmektedir. Bu nedenle toplam yararlanıcı sayısı 2021 için 3 747 962, 2022 için 4 333 307'dir.

(3) TRT ve TTK'nın 2021 ve 2023 yılı gelirleri, bir önceki yılın gelirleri üzerinden hesaplanmıştır.

(4) Belediyelerin 2023 yılı Temmuz-Aralık dönemi verileri henüz açıklanmadığından 2023 yılı Ocak-Haziran dönemi verileri kullanılmıştır.

En zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) 2023 yılında bir önceki yıla göre değişmeyerek 7,9 olarak gerçekleşmiştir. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir net gelir medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan gelir yoksulluk oranı 2023 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan azalmıştır.

TABLO 11: 54- Yoksulluk Göstergeleri (1)

(Yüzde)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
P80/P20	7,5	7,8	7,1	8,0	7,6	7,9	7,9
Gelir Yoksulluk (2)	20,1	21,2	21,3	21,9	21,1	21,6	21,3

(1) Gelir ve yaşam koşulları araştırması ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.
(2) Gelir yoksulluğu oranı, eşdeğer hane halkı kullanılabilir net gelirinin medyan değerinin yüzde 60'ından daha az gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranıdır.

b) Amaç

İhtiyaç duyan toplum kesimlerinin bakım, rehabilitasyon, psikososyal destek gibi sosyal hizmetlere en iyi şekilde erişimlerinin sağlanması, sosyal yardımların etkinliğinin artırılması, aile odaklı bir yaklaşımla sosyal dışlanma riskinin en aza indirilmesi, başta eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlere erişimi de içeren yoksulluğun tüm yönleriyle mücadele edilerek giderilmesi ve sosyal içermenin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal hizmetler ve yardımlar arasındaki bağ güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.767)		
Tedbir 767.1. Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanması için yürütülen Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) çerçevesinde sosyal hizmet ve yardım programlarının etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. ASDEP personeline verilecek hizmet içi eğitim içeriğinin geliştirilmesi amacıyla Hizmet İçi Eğitim Muhtevası Geliştirme Çalıştayı gerçekleştirilerek personele eğitim verilecektir.
Sosyal yardım sisteminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.771)		
Tedbir 771.2. Sosyal yardım sistemi gözden geçirilecek, işgücüne katılımı olumsuz etkilemeyecek şekilde bütünleşik bir yapıda, aile odaklı ve hak bazına dayalı bir gelir güvencesi sağlayacak şekilde yeniden kurgulanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Sosyal yardım programlarının bütünleşik bir yapıda aile odaklı olarak hayata geçirilmesine yönelik mevzuat, teknik altyapı, analiz ve raporlama çalışmaları yürütülecektir.

Sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.772)		
Tedbir 772.1. Sosyal yardım sistemi ile aktif ve pasif işgücü programları arasında bağlantı kurulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Sosyal yardım yararlanıcılarının İŞKUR tarafından uygulanan Toplum Yararına Programlar, Mesleki Eğitim Programları, İşbaşı Eğitim Programları ve Açık İşler aracılığıyla eşleştirme faaliyetleri sağlanacaktır.
Tedbir 772.2. Sosyal yardım faydalarını işe yönelik teşvik ve destek gibi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcıları tespit edilerek istihdama kazandırılmak üzere İŞKUR sistemine kaydedilecektir. 2. Düzenli sosyal yardımlardan faydalanan ve istihdam edilen kişilerin işveren sigorta primleri karşılanacaktır.
Sosyal yardım ve hizmetler altyapısı, afetler gibi olağanüstü durumlara hazırlıklı olma doğrultusunda güçlendirilecek ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.774)		
Tedbir 774.2. Kırsal kesimde artan coğrafi ve kırsallık kaynaklı yoksunluğun etkilerini hafifletmeye yönelik sosyal faaliyetler çeşitlendirilecek, tarım arazilerinin etkin ve verimli kullanımı sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi (KKYD) ve AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) programlarında kırsal kesimin gelirinin artırılması, tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve kırsalda istihdamın artırılması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Gini katsayısı (1)	Yüzde	41,5	41,2	41,1	41,0
[illegible]	-	7,5	7,9	7,6	7,7

(1) Gini katsayısı [illegible]

(S) Sorumlu

(1) [illegible]

(2) [illegible]

2.3.10. Gelir Dağılımı

a) Mevcut Durum

Gelir dağılımı göstergesi olan Gini katsayısı bir önceki yıldaki 0,415 seviyesinden 2023 yılında 0,420 seviyesine yükselmiştir. Sıralı yüzde 20'lik gelir gruplarının toplam gelirden aldığı pay incelendiğinde en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak yüzde 6,1 olarak gerçekleştiği, en yüksek yüzde 20'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın ise 0,7 puan artarak yüzde 48,7 olduğu görülmektedir.

TABLO II: 55- Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayısı (1)

(Yüzde)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
En Yoksul 20 (Birinci)	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0	6,1
Birinci Yüzde 20	10,3	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2
Üçüncü Yüzde 20	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3
Dördüncü Yüzde 20	20,9	20,9	21,4	21,1	21,1	20,9	20,6
En Zengin Yüzde 20 (Beşinci)	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0	48,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415	0,420

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

(1) Gelir verileri bir önceki yılın gelirlerini kapsamaktadır. Örneğin 2023 yılı gelir verileri 2022 yılı gelirlerini kapsamaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) sıralamasında ülkemiz 0,855 endeks değeri ile 193 ülke arasında bir önceki yıla göre üç basamak yükselip 45. sırada yer alarak çok yüksek insani gelişme kategorisine yerleşmiştir. İGE değeri 1990-2022 yılları arasında yüzde 43 oranında artış göstermiş ve bu dönemde doğumda beklenen yaşam süresi 10,8 yıl, ortalama eğitim süresi ise 4,4 yıl artmıştır.

b) Amaç

Gelirler politikası başta olmak üzere enflasyonla mücadelede kullanılacak makroekonomik politikaların gelir dağılımını iyi yönde etkilemesi, vergi yapısının gelir dağılımını iyileştirecek şekilde gözden geçirilmesi, sosyal transferler aracılığıyla fırsat eşitliğinin artırılması, işgücü piyasasında ortalama ücret seviyesinin yükseltilmesine yönelik politikalar yoluyla tüm refah bileşenlerinin toplum içinde adil dağılması suretiyle gelir dağılımının iyileştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Adalet, eşitlik, ödeme gücü ve artan oranlılık ilkeleri gözetilerek vergilemenin gelir dağılımını iyileştirici etkisi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 776.1. Mükelleflerin beyannamelerinin doğruluğunu sağlamaya yönelik olarak banka hesapları, nüfus kayıtları ve kamu kurumlarında bulunan diğer idari verilerin entegrasyonu ve etkin bir kontrol ağının kurulmasına yönelik altyapı çalışmaları sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (Ş); Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Gelir İdaresi Başkanlığı, Banka ve Sigortacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Kuruluşları	1. Vergi ödemede kayıt dışı bırakılan kazançların tespitine yönelik iş ve işlemler ile vergi denetim süreçlerinde banka ve finans kurumları nezdindeki hesap hareketlerinin takip edilerek etkin olarak kullanımı sağlanacaktır. 2. Mükellef beyannamelerinin doğruluğunu sağlamaya yönelik çapraz kontrollere de imkân verecek şekilde Vergi Usul Kanunu kapsamında devam eden bilgi verme mecburiyetlerinin yanında, özel sektör dâhil diğer kurum ve kuruluşlardan veri temini sağlanacaktır. 3. Vergi denetiminde vergiye tabi işlemlerin doğruluğunun tespitinde kamu kurumları tarafından tutulmakta olan verilerden daha etkin yararlanılacaktır.

Sosyal yardım sisteminin kapsama ve yeterliliği artırılacak, sosyal transferler yoluyla fırsat eşitliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.777)		
Tedbir 777.2. Aktif işgücü programlarının kapsamı genişletilerek dijitalleşme ve teknolojik gelişmenin geliriği daha yüksek ücretli işlerden istihdam artırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S); YÖK	1. Aktif işgücü programları dijitalleşme ile teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına etkileri görülerek yaygınlaştırılacaktır. 2. Dijitalleşmenin ortaya çıkardığı mesleklerde nitelikli işgücünün yetiştirilmesine yönelik eğitim programları vasıtasıyla destek olunacaktır.
Tedbir 777.3. Kayıtlı istihdama yönelik denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla sektörel, yaygınlık ve risk odaklı denetimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 777.4. Gençlere yönelik işbaşı eğitim programları kapsamında verilen ücret ve ücret desteklerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. İşbaşı eğitim programlarının uygulanmasına sektör, meslek ve hedef grup odaklı olarak devam edilecektir. 2. Meslek lisesi mezunu gençlerin mezun oldukları yıl istihdam edilmelerini sağlamak amacıyla işbaşı eğitim programları kapsamında sunulan destek mekanizmaları güçlendirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergesi	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İşsizlik oranı	%	9,420	9,410	9,400

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.3.11. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Somut ve somut olmayan kültürel mirasın yurt içinde ve yurt dışında korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru bütüncül bir anlayışa yönelime gidilmektedir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yapma eserler internet ortamında paylaşılarak erişime açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Ülkemiz kültür ve tabiat varlıkları açısından oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Ülke genelinde toplam tescilli kültür varlığı sayısı 122 binin üzerindedir. Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, UNESCO Dünya Kültür Miras Listesinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. 2024 itibarıyla Dünya Miras Listesinde bulunan kültür varlığı sayısı 21'e, geçici listeye giren kültür varlığı sayısı ise 79'a ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine kaydettirdiği 30 unsur ile ikinci ülke konumundadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri kapsamında sayılı unsur sayısı 341'e ulaşmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın tanımlı unsurlarının icrası ve yeniden yorumlanması için yüksek derecede bilgi ve beceriler, hazırlıkları içeren Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri kapsamında kayıtlı kişi sayısı 92'dir. Alan araştırması, tespit ve etnografik belge bağışı yoluyla Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kaydedilen belge sayısı 210.620'ye yükselmiştir. Ayrıca 2024 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı olarak merkeze 356 sanatçı kaydedilmiş ve kayıtlı toplam sanatçı sayısı 6.718'e yükselmiştir. Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi'nde kayıtlı belge ve materyallerin sayısal dönüşümünün yüzde 30'u tamamlanmıştır.

Selçuklu, Beylikler Dönemi ve Osmanlı'dan günümüze intikal eden yurt içindeki 52.000 taşınmaz vakıf kültür varlığının tespit ve tescil edilmesi, envanterinin çıkarılması, belgelerinin arşivlenmesi ve projelerinin hazırlanarak restorasyon ve onarımlarının yapılması çalışmalarına devam edilmektedir. 2003-2024 yılları arasında 5.913 vakıf kültür varlığının restorasyon veya onarımı tamamlanmıştır.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurlarının sayısı artmıştır. Eylül 2024 itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 122 kültür merkezi, 1.296 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi, 22 yazma eser kütüphanesi, 214 müze ve 14 ören yerinin yanı sıra 423 özel müze ve 2.396 sinema salonu hizmet vermektedir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren tiyatro salonu sayısı 59, Devlet Opera ve Bale Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren opera-bale salonu sayısı ise 12'dir. Bu gelişmelerle birlikte kültürel altyapı unsurlarının mimari, işletme modeli, fiziki büyüklük planlaması ve alanın verimli kullanımı açısından yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 56- Kültürel Altyapı İstatistikleri

	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024 (1)
Kütüphane Sayısı	1.144	1.186	1.131	1.212	1.252	1.244	1.296	1.256
Sinema Salonu Sayısı	987	1.515	2.316	2.494	2.567	2.705	2.407	2.396
Kültür Merkezi Sayısı	96	99	105	116	122	122	122	122
Müze Sayısı	200	188	195	199	209	211	214	214
Özel Müze Sayısı	94	145	226	291	378	387	387	423

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı
(1) 2024 yılının Eylül ayı verileridir.

Yaşayan kütüphane anlayışı çerçevesinde yalnızca bilgi kaynaklarının korunduğu ve ödünç verildiği yerler olmaktan çıkarılan kütüphaneler bilginin üretildiği, paylaşıldığı, deneyimlendiği ve toplumun sosyalleştiği alanlara dönüştürülmektedir. Tüm dünyada ev ve işyeri haricinde üçüncü mekân arayışına bir seçenek olan kütüphaneler kendini alma ve beriş bakımından yenileyerek yeni cazibe merkezlerine dönüşmektedir. Bu çerçevede 2015 yılından bu yana 29 yeni nesil kütüphane binasının yapımı tamamlanmış ve 398 kütüphane modern donanım ve yeni bir anlayış ile yeniden yapılandırılarak hizmete açılmıştır. 2009 yılından bu yana yürütülen Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarını Destek Projesi kapsamında 77 kütüphane yapımı için yerel yönetimlere destek verilmiştir. Böylelikle, 137 bin kişilik kapasiteye sahip 700 bin m²'yi aşan kapalı alanda 1.296 halk kütüphanesi hizmet verir hale gelmiştir.

GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler

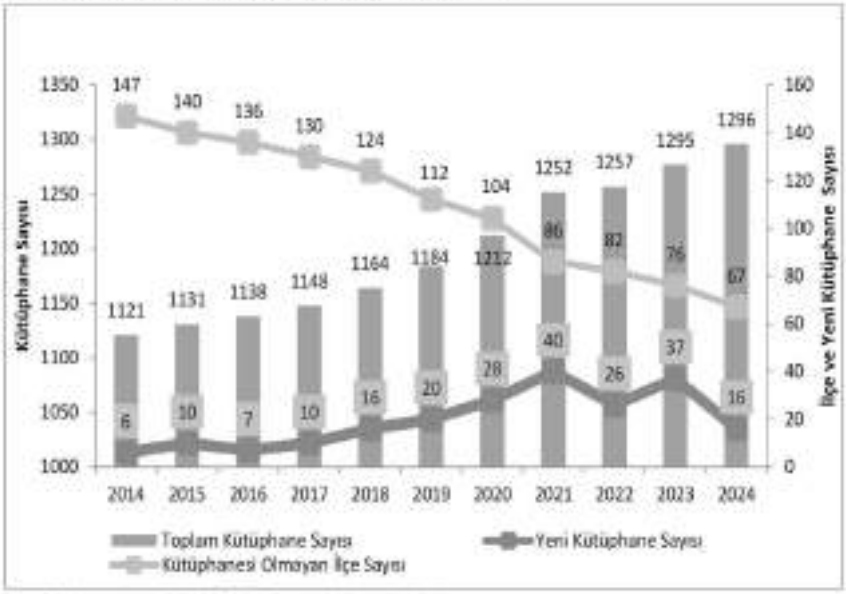

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024 yılı verisi Eylül ayı itibarıyladır.

İçi modern kütüphane amaçlarına göre tasarlanmış taşıtlar aracılığıyla yerleşik kütüphane hizmetlerinden yararlanamayan kullanıcılara hizmet götüren gezici kütüphane sayısı 80'e ulaşmıştır.

Türk Edebiyatının Dışa Açılımı Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca edebiyat ve yayıncılık alanında 2014 yılından bu yana desteklenen eser sayısı Eylül 2024 itibarıyla 4.122'ye ulaşmıştır. Türk edebiyatı alanında yeni ve özgün eserlerin üretilmesi, yayımlanması ve yeni yazarların desteklenmesi amacıyla Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında ise aynı dönemde 517 esere destek verilmiştir. Yayıncılık sektörü tarafından üretilen kitap başlık sayısı (Uluslararası Standart Kitap Numarası-ISBN almış kitap) 2023 yılı sonu itibarıyla 99.025'tir. Ağustos 2024 itibarıyla 56.728 kitaba ISBN atanmıştır. 2023 yılı itibarıyla 400 milyon adedin üzerinde kitap üretimi gerçekleştirilmiştir. 2023 yılında Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası (ISSN) verilen yayın sayısı 598 iken Eylül 2024 itibarıyla bu rakam 396'dır.

GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı

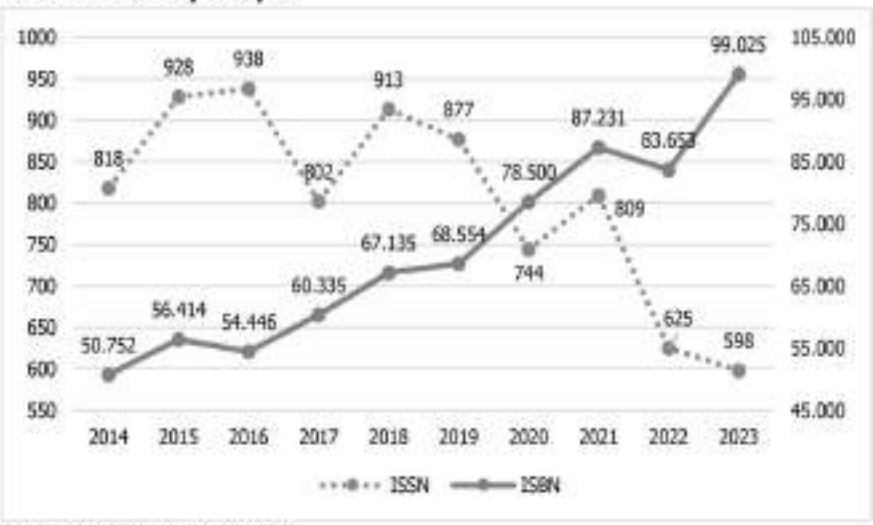

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

2023-2024 sezonunda Devlet Tiyatroları tarafından 105'i yerli, 119'u çeviri olmak üzere 224 oyun sahnelemiş olup yerleşik sahnelerdeki ve turnelerdeki faaliyetlerde 6.119 temsil ile 2.125.792 seyirciye ulaşılmıştır. Haziran 2020'de yola çıkan Kamyon Tiyatrosu bugüne kadar deprem bölgesi de dâhil olmak üzere 68 il 237 ilçede faaliyet göstererek 190.526 çocuk izleyici ile buluşmuştur. İkisi ulusal, yedisi uluslararası olmak üzere dokuz tiyatro festivali gerçekleştirilmiş ve 122.663 seyirciye ulaşılmıştır. Sahne sanatlarının gelişimi için yerli eserlerin nitelik ve nicelik olarak zenginleştirilmesini sağlamak amacıyla Yerli Telif Eserlerin Desteklenmesi Projesi kapsamında yedi projeye destek sağlanmıştır. 2023-2024 sezonunda 476 özel tiyatro desteklenmiştir.

2023-2024 sezonunda Devlet Opera ve Balesi Müdürlüklerince yerleşik sahnelerde 687 temsil gerçekleştirilerek 442.174 seyirciye ulaşılmıştır. Eylül 2024 itibarıyla gerçekleştirilen üç uluslararası opera-bale festivali ile bir uluslararası bale yarışması kapsamında sahnelenen 31 temsili 49.204 seyirci izlemiştir.

2021 yılında Beyoğlu Kültür Yolu Festivaliyle başlayan ve şehirlerimizin kent kültürüne, marka değerine ve tanıtımına katkı sağlamayı amaçlayan Kültür Yolu Festivali programına 2024 yılında Adana, Şanlıurfa, Bursa, Samsun ve Van olmak üzere beş şehir daha eklenerek festival düzenlenen il sayısı 16'ya ulaşmıştır.

Milli gelire, istihdama ve ticarete yaptığı katkıların yanı sıra toplumsal bütünlük, sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşeri sermayeye faydaları nedeniyle diğer ekonomik alanlardan farklılık arz eden kültür ekonomisi ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gündemindeki önemini korumaktadır. Kültür ekonomisi hem ekonominin genelinden daha hızlı büyümesi hem de cirosuna oranla ürettiği katma değer açısından imalat, inşaat ve ulaştırma gibi sektörleri geride bırakması hasebiyle Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için önemli bir potansiyel vaat etmektedir. Türkiye'de kültür ekonomisi ağırlıklı olarak kamu sektörü tarafından desteklenmekte olup özel sektör ve üçüncü sektörün alana katkıları sınırlıdır. Pandemi ve dijitalleşme gibi küresel sınamaların getirdiği tehditler karşısında çeşitliliği ve sürdürülebilirliği risk altında olan kültür endüstrileri için etkili ve yerinde kamu desteklerine ihtiyaç daha da artmıştır.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla 7103 sayılı Kanun çerçevesince sinema sektörüne destek sağlanmaya devam edilmiştir. Eylül 2024 itibarıyla 133'ü yerli, 170'i yabancı olmak üzere 303 yeni film gösterime girmiştir. 14 milyonu yerli film olmak üzere 24 milyon seyirci sayısına ulaşılmıştır. Son yıllarda nitelikli yapımların ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk Sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

TABLO 11: 57- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

	2005	2010	2015	2020	2023	2024 (2)
Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	27	65	139	97	147	133
Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	221	252	406	276	371	303
Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	11 000(1)	21 705	34 500	11 569	13 797	14 394
Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	27 000(1)	42 304	60 529	17 414	21 297	24 121
Yerli Film Hasılatı (Bin TL)	69 811	188 997	581 230	233 136	1 210 583	1 384 960
Toplam Hasılat (Bin TL)	147 374	280 202	716 967	296 512	2 343 223	3 010 264
Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)	6 815	22 334	38 721	66 362	202 358	237 316

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü
(1) Tahmini veriler alınmıştır.
(2) Ekim 2024 itibarıyla

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğini adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve devletin destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Kültür ve sanat alanında kapsamlı ve düzenli araştırmaların yapılması konusu önemini korumaktadır. Kültür istatistiklerinin uluslararası kaynaklarda yayımlanan biçim ve içerikten farklı olması nedeniyle karşılaştırma yapılmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsamı itibarıyla gözden geçirilerek güncellenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

Kültür ve sanat mirası, ulusun zenginlik ve çeşitliliğinin korunup geleceğe aktarılması, millî kültür ve kadim medeniyetimizin ortak değerleri etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi, kültür ve sanat faaliyetlerinin toplum genelinde yaygınlaştırılarak katılımdaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz varlık kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.790)		

Tedbir 780.1. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz kültür varlıklarımızın envanına yönelik bakım, onarım ve yenileme faaliyetleri etkin ve nitelikli olarak gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü	1. Yurt içindeki 125, yurt dışında ise 1 vakıf eserin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır. 2. Diğer geri bakanların onarımı, yapılanların incelenmesi ve restorasyonu işleri tamamlanacaktır.
Tedbir 780.2. Tarihi kent çevrelerine yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül bir anlayışla	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, üniversiteler, STKler	1. Bitlis ve Tokat kent merkezindeki tarihi eserler bütüncül bir anlayışla restore edilerek kentlere açık hava müzesi hüviyeti kazandırılacaktır. 2. Malatya'nın Orapgörmez Camii ve Osmanşeyh mahalleleri ile Antalya'nın Alanya ilçesi Tophaç mahallelerindeki sit alanlarının ilişkin koruma amaçlı imar planları tamamlanacaktır.
Tedbir 780.3. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür miraslarının korunmasına yönelik olarak yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. TUBİS ve MUBİS projeleri kapsamında veri girişleri tamamlanacaktır. 2. Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları ve Kitabelerinin Kültürel Envanterinin Oluşturulması Projesi kapsamında tespit ve envanter çalışmalarına başlanılacaktır.
Tedbir 780.5. UNESCO koruması altındaki alanlar başta olmak üzere arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat koruma, tematik kültür rotaları oluşturularak ve tanıtımları sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Efes Antik Kenti, Göbeklitepe Örenyeri, Ani Arkeolojik Alanı, St Nicholas Rotası, Çay Rotası gibi kültür rotaları dijital materyallerle tanıtılacaktır.
Tedbir 780.6. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri ve başarılı, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız uyarlanarak, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmlerle anlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi	1. Türk Masal Külliyatı Projesi kapsamında 300 Türk masalı sesleme yüklenecektir. 2. Türk Devlet ve Dünyada Hayatına Yön Veren Şahsiyetlerin Kısa Yaşam Öyküleri Sergisi ve Çevrimiçi Projesi kapsamında ikisi resim yarışması olmak üzere 4 etkinlik tamamlanacak, eserler 1 set halinde yayımlanacaktır. 3. Türk tarihinin ve önemli kişilerin konu alındığı belgesel film ve 12 radyo tiyatrosu hazırlanacaktır. 4. Çocuklardan Türk Masallarından Seçmeler Projesi kapsamında 175 masalın sekiz dile çevirisi, seslendirilmesi ve yayımlanması yapılacaktır.
Tedbir 780.7. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları inşa edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecek, yurt dışı Türk şehitliklerinin inşa edilmesiyle ilgili gerekli çalışmalar ve düzenlemeler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, TİKA	1. Tespit edilen şehitlik alanları düzenlenecektir. 2. Namazgâh Tabyesine ilişkin kültürel tasarım projesi hazırlanacaktır. 3. Yurt dışında tespit edilen Türk Şehitliklerinin düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanılacaktır.

Tedbir 780.10. Yazma ve nadir eserler ile bu eserlere ilişkin çalışmalar çeşitli yöntemlere yayımlanarak okuyuculara sunulacak, ihya ve dijitalleştirme çalışmalarıyla sonraki nesillere aktarımı sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yazma Eserler Kurumu, Üniversiteler	1. Temel 35 Türk-İslam klasiği yazma eser tıpkıbasımı, transkripsiyon, çeviri gibi yöntemlere yayınlanarak bu çalışmaların tematik farklılaşmayla birlikte akademik olarak yeniden üretime katkı sağlamasına dair çalışmalar yürütülecektir. 2. 500 yazma eser restore edilecektir.
Tedbir 780.11. Somut olmayan kültürel miras üçüncü kuşaklara aktarılacak, yaşayan insan hazinelerinin toplumla etkileşim imkânları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine 15 yeni kültürel miras unsuru kaydedilecektir.
Tedbir 780.13. Kültürel mirasın korunmasına yönelik mevzuat ihtiyaçları doğrultusunda güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller güncellenecektir.
Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.781)		
Tedbir 781.1. Kültür yapılarının sosyal hayatın bir parçası olarak eğitim sonrası uğrak mekânı olarak benimsenmesi için dağıtılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Büyük ve merkezi kültür yapılarından merkezi büyüklük ve müdahil yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacak, kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak standartlar belirlenecektir. 2. Şehrin ruhuna uygun, yeni nesil kütüphane anlayışı içeren 10 kütüphane açılacak, dokuz kütüphanenin inşaatı tamamlanacak, 15 kütüphane işlevsel olarak yeniden yapılandırılacaktır. 3. Üç kültür merkezinin yapımı tamamlanarak hizmete açılacaktır.
Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.783)		
Tedbir 783.4. Kültür ve sanat ürünlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STKlar	1. Türkiye Kültür Yolları Festivalleri kapsamında düzenlenen il sayısı 20'ye çıkarılacaktır.
Klasik ve Çağdaş Türk Sanatları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.784)		

Tedbir 784.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza eşdeğer verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Tarih Kurumu, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. 80 i Türk-İslam dönemi, 212'si klasik dönem ve 948 i kurtarma kazısı olmak üzere 600 kazı çalışması gerçekleştirilerek bilimsel araştırmalar yapılacaktır. 2. Kosova, Makedonya ve Kıbrıs'ta bulunan vakıf eserlerinin arşiv belgelerinin tespit, tercüme ve transkripsiyon çalışmaları yürütülecektir. 3. Kültür varlıklarımızı tarihî mahiyetteki kitabe, tabela, yönetmelik levhaları, semboller gibi unsurlar uzman bir heyet tarafından incelecek, bunlar kültürel varlıklarımızın görünür ve düşünülür bir hâle getirilecek şekilde düzenlenecektir.
Tedbir 784.4. Toplumsal ve millî değerlerimiz yansıtan, nesillerin bilgi, görgü ve estetik değerlerini yükselten tiyatro ve opera eserleri sahnelenecek ve toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Opera ve bale faaliyetlerinin tanınırlığının artırılması amacıyla dört uluslararası festival düzenlenecektir. 2. Romancın Sarayı Projesi hayata geçirilecek ve Yüz Yıllık Destan Bayrak oyunu ile Mimar Sinan, Mevlana, Yunus Emre ve Gökkubbe temalı oyunları repertuvara alınarak temsil edilecektir.
Türkçe'nin zenginliği ortaya çıkarılarak dünyada yaygın ve geçerli bir dil hâline gelmesi ve hayatın her alanında doğru kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.785)		
Tedbir 785.1. Türk dilinin zengin bir kelime dağarcığıyla, kültürel değerlerin nesiller arası iletimini sağlayarak yaşatacak şekilde erken yaşlardan itibaren öğrenilerek konuşulmasını sağlamak; resmî, tekelleme, mesaj, hitabe, dua ve şiir gibi dil ve kültür ögelerinin aktarımını gerçekleştiren yayın ve yapımları destekleyecek, tüm bu unsurları eğitim müfredatına yerleştirecektir.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TDK	1. Söz varlığının öğrencilerce tespiti ve geliştirilmesine odaklanan MEB Söz Varlığı Veritabanı ve MEB Yapay Zekâ Doğal Dil İşleme Modeli geliştirilecektir. 2. Türk dili tarihinin dönemlerini, Türk diline emek verenler ve Türk Dil Kurumunun ürünleri dijital belgesel hâle getirilecektir.
Tedbir 785.2. Türkçenin hayatın her alanında doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere her türlü araç etkin bir şekilde kullanılacaktır.	Millî Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Türkçe dil öğretimine yönelik uygulamaların tespiti ve yaygınlaştırması amacıyla seçilen sunucular sosyal platformda sergilenecek, bilgim metinleri kütüphaneleştirilecektir.
Tedbir 785.4. Türkçenin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK	1. Türkiye Türkçesi Kökeni Bilgisi Sözlüğü çalışması kapsamında C ve Ç harfleriyle başlayan maddelerin tamamlanması sağlanacaktır. 2. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi tamamlanacaktır.

Tedbir 785.5. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Tercüme Türkçe Projesinin uygulandığı ülke sayısı 20'ye, eser sayısı 240'a çıkarılacaktır.
Tedbir 785.7. Türk kültür ve medeniyetleri ile ilgili araştırma ve doğrudan metinler bütünü bir program dâhilinde akademik öneme haiz üniversitelerde yayınlenecek ve ilgili kamu kurumlarınca yayımlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Araştırma Merkezi	1. Türk tarihine ilişkin beyaz eklap olmak üzere 96 eser yayımlanacaktır. 2. Türk kültürüne ilişkin 23 eser yayımlanacaktır. 3. Türk diline ilişkin 51 temel eser yayın kuruluşlarının istifadesine sunulacaktır. 4. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili 8 eser yayımlanacaktır. 5. Kur'an-ı Kerim ve Bektaşilik Dergisinin basılı ve elektronik olarak yayımlanmasına başlanılacaktır.
Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesi için sinema endüstrisinin gelişimi sağlanarak uluslararası rekabetçiliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.788)		
Tedbir 788.2. Sinema eserlerinin yurt içi ve yurt dışında daha fazla seyirci ile buluşmasını sağlamak üzere etkin tanıtım ve destek faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Türk sinema endüstrisinin uluslararası alanda bilinirliğini sağlamak üzere Cannes ve Berlin Film Festivalleri ile MIPCOM, ATF Singapur, Dubai uluslararası kanal fuarlarında stand kurulacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzur içinde manevi bütünlüğüne katkı sağlanacak, yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.789)		
Tedbir 789.2. Ailelerin çocukları üzerindeki olumsuz etkileri bertaraf edecek din eğitim ve öğretimine yönelik talepler, zengin görsel ve işitsel eğitim araçlarıyla desteklenmeli, ihtiyacı din hizmetleriyle karşılanacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S)	1. İyilik ve Gönüllere Çokun temalı Büyüklerimizden Masallar Yarışmasında seçilen masallar kitap haline getirilecektir. 2. İyilik ve engelleme ve gençliğe yönelik Hadis, Tasavvuf, Şiir ve Ahlak kitapları hazırlanacaktır.
Tedbir 789.4. Aile içi sorunlara yönelik manevi destek programları ve eğitimler artırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik manevi eğitim faaliyetleri artırılacak ve çeşitlendirilecektir.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kamu ve STK'larca yürütülen kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilerek eşgüdüm artırılacak ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Yurt dışında kültür diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşların dâhil olabileceği bir ağ yapısı geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Beş yeni Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılacaktır.
Tedbir 790.3. Kültür alanında ülkemiz dış politikası doğrultusunda çeşitli ülkelerin kültürleriyle ilgili anlaşmalar ve eylem planları hazırlanacak, kültür yılları ve kültür günleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Türk kültürünün yerinde tanıtılması amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda beş yazı okulu düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	2022	2023	2024 (1)	2025 (2)
Onarım ve Restorasyonu Yapılan Taşınmaz Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif) (3)	230	604	888	1.088
Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine Kayıtlı Unsur Sayısı	326	340	347	359
Kültürel ve Doğal Miras Devlet Harcaması (SMGP) (Dolar/Kişi Başına)	39	45(1)	50	60

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
(1) Gerçekleşme ve Tahmin
(2) Hedef
(3) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen projeler kapsamında onarımı tamamlanan taşınmaz kültür varlıklarının toplam sayısını ifade etmektedir.

2.3.12. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de sporla ilgili artarak devam etmektedir ve bu doğrultuda sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi sürmektedir. Eylül 2024 itibarıyla toplam spor tesisi sayısı 44.424'e ulaşırken sporcu sayısı 16.530.019, faal spor kulübü sayısı 25.520 ve antrenör sayısı 327.215 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı sonuna kadar 50 spor tesisi yapımının tamamlanması beklenmektedir.

2024 yılında düzenlenen Paris Olimpiyatları'na 18 spor dalında 102 sporcu katılmıştır. Sporcular atletizm dalında bir gümüş, boks dalında iki gümüş, bir bronz; güreş dalında iki bronz ve taekvando dalında bir bronz olmak üzere toplam sekiz madalya kazanmıştır. Türkiye'nin tarihinde sekizinci kez katılım sağladığı ve en başarılı olduğu paralimpik oyunları olan Paris 2024 Paralimpik Oyunları'nda ise ülkemiz 15 spor dalında 93 sporcu ile temsil edilmiştir. Goalbol, para yüzme, para atletizm, para taekvando dallarında birer ve para yüzme dallarında iki adet olmak üzere toplam altı altın madalya; 10 gümüş madalya ve 12 bronz madalya ile toplam 28 madalya sayısına ulaşmıştır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında 8-11 yaş grubu çocukların spora yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Taraması Projesiyle nitelikli sporcuların erken yaşta spora kazandırılması sürdürülürken özel durum gerektiren öğrencilere yönelik kapsamlı çalışmalara devam edilmektedir.

Spor turizm çatı iletişim stratejisi oluşturulması ve bu kapsamda dijital platformların hayata geçirilmesi için çalışmalar ilgili kuruluşların işbirliğiyle sürdürülmektedir. Ayrıca geleneksel spor dallarının uluslararası tanınırlığının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılım sağlamasına, spor eğitiminin yaygınlaştırılmasına, spor turizminde ülkemizin marka haline getirilmesine ve spor hekimi ihtiyacının karşılanmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

b) Amaç

Spor kabiliyeti olanların erken yaşta yetenek havuzuna dâhil edilmesi, spor profesyonellerinin niteliğinin artırılması, sporun her dalında küresel ölçüde rekabet edebilen bir seviyeye ulaşılarak uluslararası organizasyonlarda başarı elde edilmesi ve herkes için spor anlayışıyla sosyal toplum geneline yaygınlaşan bir yaşam biçimine dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımları teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.795)		
Tedbir 795.1. Spor imkânları yerel düzeyde geliştirilerek erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek, her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. GSİM Spor Okulları ve İŞİK Engelsiz Spor Okulları faaliyetleri, yıl boyunca tüm spor dallarında sürdürülecektir. 2. Yüzme Bilmeyen Kalmasın Projesiyle ücretsiz temel yüzme eğitimi verilecektir. 3. Mili günler ve bayramlarda spor etkinlikleri düzenlenecektir.
Tedbir 795.2. Yerel yönetimler başta olmak üzere tüm paydaşlarla işbirliği yapılarak vatandaşların spora olan ilgisi artırılacak, sağlık için spor ve rekreasyon temalı projeler ile kampanyalar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. Sokaklar Bizim, Evimiz Sultanları, Koşabilyorken Koş ve Diyanet Yaz Kur'an Kursları Kavuşturma Çocuklara Yönelik Spor Programı, Yüzme Bilmeyen Kalmasın ve Kamu Spor Oyunları projeleriyle vatandaşın spora olan ilgisinin artırılması sağlanacaktır.
Tedbir 795.3. Başta engelliler olmak üzere dezavantajlı gruplardan vatandaşların spora olan ilgisi artırılarak, sportif faaliyetlere katılımları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Mutlu Çarşamba Projesi ve Sevgi Evlerinde Kalan Çocuklara Yönelik Spor Etkinlikleri yıl boyunca gerçekleştirilecektir. 2. Spor Aşk Engel Tanımaz Projesi kapsamında okullarda görev yapan beden eğitimi ve özel eğitim öğretmenlerine yönelik eğitim düzenlenecektir.
Tedbir 795.4. Antrenörlerin niteliklerini artırmak amacıyla kurs ve seminerler düzenlenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Üniversiteler	1. Antrenörlerin gelişimine katkı sağlamak amacıyla hizmet içi eğitimler gerçekleştirilecektir.
İlkokul çağındaki öğrencilerin spor dallarını tanımaları ve yaşam boyu aktif olarak düzenli spor yapmaları spor kulüpleriyle işbirliği içerisinde sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.796)		
Tedbir 796.1. İlkokul, ortaokul ve lise kademelerindeki öğrencilerin, belirli dallarda ve oyun türlerinde spor yapmaları ve yarışmalara katılmaları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda spor faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 796.2. Örgün eğitimde beden eğitimi ve spor dersinin niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. İlkokul öğrencilerine yönelik olarak 26 branşla spor dalı eğitimi verilecektir.
Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.797)		

Tedbir 797.1. Olimpik, paralimpik sporcular ile milli takım ve Türkiye Olimpiyat Hazırlık Merkezleri ve Sporcu Eğitim Merkezleri sporcularına sağlık ve performans desteği veren sporcu sağlığı merkezleri ihtiyaç duyulan bölgelerde yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Sporcu Sağlık ve Araştırma Merkezlerinin nitelikli oyuncu bölgelerde yaygınlaştırılması ve mevcut kapasitenin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 797.2. Sporcu sağlığında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi için ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Sporcu sağlığıyla ilgili sağlık personeli yetiştirilmesi konusunda ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.
Profesyonel sporcuların uluslararası alanda başarılarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Uluslararası organizasyonlardaki sportif performansları ve istatistiki bilgileri içeren veri altyapısı oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Bilgi Sisteminin genişletilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 798.2. Geleneksel ve olimpik spor dalları başta olmak üzere tüm spor dallarının gelişimi ve yeni spor dallarındaki oluşumlar üzerinde araştırmaların yapılması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Geleneksel ve olimpik spor dalları başta olmak üzere tüm spor dallarının tanıtımları yapılacaktır.
Tedbir 798.3. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla Milli Sporcu Bursu desteği sunulmaktadır.
Tedbir 798.4. Sporun geliştirilmesi ve spor altyapısının güçlendirilmesi amacıyla başarılı olan sporcuların bağlı oldukları federasyonlar ile amatör spor kulüpleri desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı kaynakları aracılığıyla spor federasyonlarına ve amatör spor kulüplerine ayni ve nakdi yardım yapılacaktır.
Tedbir 798.5. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu'nun uygulanmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu'nun uygulanmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 798.6. Olimpik ve paralimpik nitelikte bulunan sporculara destek sağlanarak olimpiyat ve paralimpik oyunlarda başarılı olmaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türkiye Olimpik Hazırlık Merkezleri ve sporcu eğitim merkezlerinde yer alan sporcular desteklenecektir.
Spor yapma kültürünü geliştirmek ve sporu geniş kitlelere yaymak amacıyla spora başlama yaşında bulunan yetenekli çocuklar tespit edilerek ilgili spor dallarına yönlendirilecek ve üst düzey sporcu olarak yetiştirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		

Tedbir 799.1. Spora özel yeteneği olduğu tespit edilen öğrencilerin Spor ve Eğitim ve Gelişim Programı kapsamında spora başlamaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spora yetkin bulunan öğrencilerin Sporcu Eğitimi ve Gelişim Programına başlamaları sağlanacaktır
Tedbir 799.2. Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında spor karnesi almaya hak kazanan öğrencilerin ilgili spor dallarına yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spora yetkin olduğu tespit edilen, tüm aşamaları eksiksiz tamamlayan ve spor karnesi çıkarılan öğrenciler Sporcu Eğitim Merkezleri, Gençlik Spor İl Müdürlüğü kulüpleri, özel spor kulüpleri ve Bakanlığın spor okullarına yönlendirilecektir.
Tedbir 799.3. Türkiye Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında yer alan engelli öğrencilerin sportif faaliyetlere katılımı teşvik edilerek sosyalleşmelerine ve rehabilitasyon süreçlerine katkı sağlanacak ve paralimpik sporun dallarında bireylerin gelişimi desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli bireylerin özel durum gereksinimlerine göre spor branşlarına yönlendirilmesi çalışmaları yürütülecektir. 2. Türkiye Bedensel, Zihinsel, Görme ve İşitme Engelliler Spor Federasyonları ve engellere hizmet veren spor kulüpleri ile işbirliği yapılarak sporla yönlendirme faaliyetleri artırılacaktır
Türkiye'nin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dünyadaki spor turizmi faaliyetinin yoğun olduğu ülkelerde spor turizmine yönelik yeni pazarlama stratejileri geliştirilerek tanıtım ve reklam faaliyetleri yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor Turizmi Stratejisi Rehberi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Türkiye Spor Diplomasisi Stratejisinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla faaliyetler yürütülecektir. 3. Spor turizmine yönelik dijital ve mobil uygulamalar geliştirilecektir
Tedbir 800.2. Kalmış değeri yüksek olan uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılarak ülkemiz dünyada bir spor turizmi markası haline getirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Uluslararası spor organizasyonlarına yönelik ilişkiler stratejisi hazırlanacaktır. 2. Uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılmasında turizm potansiyeli yüksek şehirlere öncelik verilecektir
Tedbir 800.3. Bölgelerin kendine özgü spor turizm potansiyeli dikkate alınarak spor turizminde marka şehirler belirlenecek, tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizminde ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Spor turizmi merkezlerinin belirlenmesine yönelik rekabetçiliğin artırılması çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 800.4. Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesine yönelik kamu ve özel sektör paydaşlar ile işbirliği yapılacak ve stratejiler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi tanıtım stratejisi oluşturulacak ve bu kapsamdaki dijital platform hayata geçirilecektir. 2. Gerçekleşen spor branşlarının uluslararası tanınırlığının artırılması sağlanacaktır.

Tedbir 800.5. Spor turizmi ihracatına yönelik farkındalık artırılacak, ülkemizin spor turizmi ihracatının artırılmasına yönelik bölgesel çalışmalar yürütülecek ve bu alandaki istatistiki veri temini sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi envanteri oluşturulacaktır.
Gençlik ve spor yatırımlarında dış finansman kaynaklı uluslararası proje desteklerinin kullanılması ve yeni dış finansman kaynaklarının ülkemize kazandırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Başta özel politika gerektiren gençler olmak üzere gençlerin sosyal uyumunu güçlendirmek amacıyla gençlik kampı, gençlik merkezi, yurt ve spor tesislerinin mevcut yapılarının güçlendirilmesi ve sayılarının artırılması ile daha fazla uluslararası fon sağlanmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. İl gençlik ve spor tesisleri yapımı sağlanacaktır.
Uluslararası spor diplomasisinden bir kamu diplomasi aracı ve yumuşak güç unsuru olarak yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.1. İyi uygulama örnekleri ve stratejileri yakından takip edilerek ülkemize özgü bir spor diplomasisi stratejisi hazırlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türk dış politikasıyla uyumlu spor diplomasisi stratejisi hazırlanacaktır.
Tedbir 802.2. Sporla ilgili uluslararası kuruluşların karar organlarında ülkemizin temsil gücü artırılmasına yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Uluslararası Olimpiyat Komitesi başta olmak üzere, uluslararası spor federasyonlarının yönetim ve karar organlarında Türkiye'nin temsilinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 802.3. Olimpiyatlar başta olmak üzere uluslararası spor müsabakalarında başarılı olan sporcularımız marka elçisi olarak görevlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türkiye'nin imajına olumlu katkı yapabilecek sporcular aracılığıyla tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Okullarda Spor Dal Eğitimine Katılan Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	397,7	492,4	650,0
Okul Sporlarına Katılan Toplam Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	2.395	2.400	2.790
Ulusal Spor Projelerinden Faydalanan Kadınlar Sayısı	Bin Kişi	620	650	700
GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları Katılımcı Sayısı	Bin Kişi	4.983	5.000	5.100
Sporcu Yetenek Tarama Programı Kapsamında Test ve Ölçümleri Yapılan Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	733,4	993,5	1.050
Sporcu Yetenek Tarama Programı Kapsamında Spora Özel Yeteneği Olduğu Saptanan ve Spora Başlatılan Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	97,6	123,8	100,0
Sporcu Yetenek Tarama Programı Kapsamında Spor Dallarına Yönlendirilen Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	35,8	37,9	25,0
Engellere Hizmet Veren Spor Kulübü Sayısı	Adet	2.238	1.853	2.000
Engelli Sporcu Sayısı	Kişi	49.560	50.754	59.700
Uluslararası Müsabakalarda Kazanılan Madalya Sayısı	Adet	9.149	9.200	9.400
Lisanslı Sporcu Sayısı	Bin Kişi	15.325	16.530	17.500

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı

(1) Gerçekleşme tahmini, (2) Program, (3) Sporcu Yetenek Tarama Programının Nisan 2023 tarihinde başlatılmasından dolayı 2023 yılı gerçekleşmesi 2024 ve 2025 yıllarında oyuncu sayısı artacağı için, 2023 yılında ölçümü yapılan öğrenci sayısının yarısı kadar ölçüm yapılacağı varsayılmıştır. 2024 ve 2025 yıllarında ölçümü yapılan öğrencilerin %4'ü ve %2'sinin spora başlatılacağı varsayılmıştır.

2.3.13. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Bir ülkenin sahip olduğu nüfus yapısı, o ülkenin sosyoekonomik gelişmesinde önemli olup toplumda uygulanmaya konulacak kalkınma politikalarının oluşturulmasında belirleyici bir etkendir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Türkiye nüfusu 2023 yılı sonunda 85.372.377'ye ulaşmıştır. Erkek nüfus 42.734.071 kişi olurken kadın nüfus 42.638.306 kişi olmuştur. Diğer bir ifadeyle toplam nüfusun yüzde 50,01'ini erkekler, yüzde 49,99'unu ise kadınlar oluşturmuştur. 2024 yılında toplam nüfusun 85.811.876 olacağı tahmin edilmektedir.

Yıllık nüfus artış hızı 2022 yılında binde 7,1, 2023 yılında binde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının düşmesindeki en büyük etken doğurganlık hızındaki düşüş olarak değerlendirilmektedir. 2014 yılında 2,19 olan toplam doğurganlık hızı, devam eden yıllarda düşmeye başlayarak nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altına inmiş, 2022 yılında 1,63'e, 2023 yılında ise 1,51'e gerilemiştir. 2023 yılında en yüksek toplam doğurganlık hızı 3,27 ile Şanlıurfa'dadır. Bunu Şırnak ve Mardin izlemektedir. Doğurganlık hızının en düşük olduğu il 1,13 ile Bartın'dır. Bunu Zonguldak, Karabük ve Kütahya illeri izlemektedir.

Türkiye'de 2022 yılında yüzde 93,4 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2023 yılında yüzde 93 olmuştur. Diğer yandan, belde ve köylerde yaşayanların oranı yüzde 6,6'dan yüzde 7'ye yükselmiştir. Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ili İstanbul'un nüfusu, bir önceki yıla göre 252.027 kişi azalarak 15.655.924 olmuştur. Ülke nüfusunun yüzde 18,34'ünün yaşadığı İstanbul'u, nüfus büyüklüğü olarak Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya illeri izlemektedir. Bayburt 86.047 kişiyle en az nüfusa sahip olan il olmuştur. Bayburt'tan sonra en az nüfusa sahip iller sırasıyla Tunceli, Ardahan, Gümüşhane ve Kilis illeridir.

Nüfusun yaş yapısının yorumlanmasında sıklıkla kullanılan önemli göstergelerden biri olan ortanca yaş, 2022 yılında 33,5'e, 2023 yılında 34'e yükselmiştir. Cinsiyete göre incelendiğinde, ortanca yaşın, aynı yıllarda erkeklerde 32,9'dan 33,2'ye, kadınlarda 34,2'den 34,7'ye yükseldiği görülmüştür.

Ülkemizin mevcut dinamik nüfus yapısının korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planındaki; ülkenin doğurganlığı artırmayı hedefleyen nüfus politikaları benimsenmiş, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirilmesi yapılarak yeni tedbirlerin uygulanması ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 58- Demografik Göstergeler

Göstergeler	2021	2022	2023	2024 (1)
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	1,71	1,63	1,51	1,52
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	77,7	77,8	78,3	78,8
Erkek	74,5	74,8	75,2	75,6
Kadın	80,9	80,1	81,6	81,9
Nüfus Artış Hızı (Binde)	13,7	7,1	6,3	5,3
Nüfus (Bin)	84.680	85.280	85.852	86.410
0-14 Yaş	18.579	18.715	18.824	18.954
15-64 Yaş	57.459	58.093	58.618	59.145
65+ Yaş	8.642	8.472	8.410	8.311

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Demografi İstatistikleri Haber Bülteni
(1) Geçici Nüfus Tahmini

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Hacettepe Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi arasında 31 Mayıs 2024 tarihinde imzalanan protokolle 2024 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda diğer unsurların yanı sıra doğurganlık hızındaki düşmenin sebeplerinin belirlenmesi de hedeflenmektedir.

Demografik dönüşüm sürecinde olan Türkiye'de, doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalmayla birlikte sağlık alanında kaydedilen gelişmeler, doğuşta beklenen yaşam süresinin artması sonucu nüfusun yaş yapısı değişmiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmıştır. 2024 yılı itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 9,1 milyon kişi olup yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 10,6'ya ulaşmıştır. Nüfus projeksiyonları (TÜİK) (2023-2100) verilerine göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında yüzde 13,5, 2050 yılında yüzde 23,1, 2075 yılında yüzde 31,7 ve 2100 yılında yüzde 33,6 olacağı öngörülmektedir. Demografik yapıdaki bu değişimlerin işgücü piyasaları, sosyal güvenlik sistemleri, kamu maliyesi, kamu hizmetleri ve finansmanı üzerinde daha fazla yük oluşturması beklenmektedir. Bu değişim sonucunda özellikle uzun süreli bakım hizmetine duyulan ihtiyaç hızla artmaktadır.

ADNKS 2023 yılı sonuçlarına göre, çalışma çağında yer alan 15-64 yaş grubundaki nüfus oranı yüzde 68,5'tir. TÜİK nüfus projeksiyonu orta senaryoya göre çalışma çağındaki nüfus oranının 2030 yılında yüzde 68,9, 2050 yılında yüzde 61,6, 2075 yılında yüzde 55,9 ve 2100 yılında yüzde 54,6 olması beklenmektedir.

İstatistiklerle Yaşlılar 2023 TÜİK verileri yaşlı nüfus, yaş grubuna göre incelendiğinde, 2018 yılında yaşlı nüfusun yüzde 62,2'sinin 65-74 yaş grubunda, yüzde 28,6'sının 75-84 yaş grubunda ve yüzde 9,2'sinin 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülürken, 2023 yılında yüzde 64'ünün 65-74 yaş grubunda, yüzde 28,1'inin 75-84 yaş grubunda ve yüzde 7,9'unun 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülmüştür.

Yaşlanmanın belirgin bir nüfus dönüşümü çerisinde muhtemel etkilerinin ortaya konmasını sağlamak, yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların oluşturulmasında yaş ve cinsiyet bazında ayrıştırılmış demografik ve sosyoekonomik verilen oluşturmak amacıyla Türkiye Yaşlı Profili Araştırması yapılmış ve araştırmanın ön sonuçları 2024 yılı Mart ayında kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırma ve veri kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Doğurganlığın nüfusun yenileme seviyesinin üzerinde tutulması, aile kurumunun güçlendirilmesi, yükselen ortalama evlenme yaşının evliliklerin özendirilerek daha genç yaşlara düşürülmesi ve ikinci ve üçüncü çocuk sahibi olmanın desteklenmesiyle sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunması, yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin artırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi temel amaçlar.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demografik fırsat penceresinin sunmuş olduğu avantajlardan azami düzeyde faydalanılacaktır. (Kalkınma Planı p.804)		
Tedbir 804.1. Genç nüfusun eğitim, iş ve evlilik yaşamına kalıcı olarak katılımını artıracak çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK	1. 2024-2028 Ulusal İstihdam Stratejisi'nde gençlerin istihdamına katılımlarının desteklenmesi için Kapsayıcı İstihdamın Geliştirilmesi başlığı altında yer verilen politika, tedbir ve hedeflerin ilgili sorumlu kurumlarca izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 804.2. Doğurganlık seviyesinin nüfusun yenilenme düzeyine yükselmesine yönelik önlemler hayata geçirilecektir	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Mevcut hukuki düzenlemeler aile ve dinamik nüfus yapısını etkileyen gelişmeler çerçevesinde gözden geçirilecek, ihtiyaç duyulması halinde yeni hukuki düzenlemelere ilişkin çalışma yapılacaktır.

Tedbir 804.4. STK'lar, araştırma merkezleri ve özel sektör kuruluşları tarafından sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunmasına yönelik yürütülecek faaliyetler desteklenecektir.	Hacettepe Üniversitesi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TÜİK, Marmara Üniversitesi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının saha çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Sağlıklı ve dinamik nüfus yapısı için ailenin korunması ve güçlendirilmesi konusunda aile odaklı sivil toplum kuruluşları ve araştırma merkezleriyle işbirlikleri artırılacaktır.
Aktif ve sağlıklı yaşlanma için yaşlılara sunulan sağlık ve bakım hizmetlerinin etkinliğinin ve kalitesinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.6. Gündüzlü bakım ve uzun süreli bakım hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yaşlı bireylere yönelik gündüzlü bakım ve aktif yaşam merkezleri hizmete alınacaktır. 2. Yeni bir kurumsal bakım modeli çalışılarak raporlaştırılacaktır. 3. Demans alanında ihtisaslaşmış yatılı kurulus sayısı artırılacaktır.
Yaşlılara yönelik eğitim ve yaşam boyu öğrenme olanakları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.809)		
Tedbir 809.2. Üçüncü yaştaki bireylerin hayat boyu öğrenme vakasıyla aktif yaşlanmalarını destekleyecek yönelik üçüncü yaş üniversite programları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Üçüncü yaş üniversite programlarının sistematik bir hale getirilmesine ve kurumsallaşmasına yönelik çalıştay düzenlenecektir. 2. Üçüncü yaş üniversite yükseköğretim programları açılacaktır.
Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.1. Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, Yerel Yönetimler	1. Kurum bakımında olan yaşlı bireylerin tahliyesine uygun olmayan kuruluşlara ilişkin gerekli iyileştirmeler yapılacaktır. 2. Engelli ve Yaşlı Alanında Uzun Dönemli Bakım Hizmeti Sunan Kuruluşlarda Afet ve Acil Durum Planı Geliştirilmesi Projesi kapsamında afet ve acil durumlarına hazır olmanın sağlanabilmesi için standartlar ve planlar hazırlanacaktır. 3. Afet ve acil durumlarda afet anında ve sonrasında yapılması gerekenlere ilişkin kurum bakımı altında olan yaşlı bireyler ile personele teorik ve uygulamalı eğitimler düzenlenecek ve tatbikatlar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (3)	2025 (4)
Toplam Doğurganlık Hızı (1) (Kadın Başına Çocuk Sayısı)	Adet	1,51	1,52	1,53
Yaşayabilecek Uzunluğa Göre Beklenen Yaşam Süresi	Yıl	77,4 (2)	77,7	77,9
Kadın	Yıl	79,4	79,8	79,7
Erkek	Yıl	75,3 (2)	75,5	75,1
65 Yaş ve Üstü Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	12,2 (5)	12,4	12,5

(1) Total fertility rate (2023-2025 TUIK, estimated data).
(2) TUIK 2019-2021 (2022-2023) life tables.
(3) Geçici veriler / Provisional
(4) Program
(5) Hanehalkı Kayıtlı 2023 TUIK verileri.

2.3.14. Uluslararası Göç

a) Mevcut Durum

Göç hareketleri tarih boyunca gerek göçe kaynaklık eden gerekse varış ülkelerini etkileyen önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konulardan biridir. Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi nedeniyle düzensiz göç hareketlerine maruz kalmaktadır.

Türkiye 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşılaşmış ve insani yardım refleksiyle hareket ederek 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan idari ve hukuki düzenlemeler yapılmış, geçici koruma statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır.

Türkiye'de bulunan yabancı sayısı Eylül 2024 verilerine göre 4,8 milyon dolayında olup geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3,1 milyon, kimlik izniyle ülkemizde bulunan yabancıların sayısı 1,1 milyon, Uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin sayısı 230 bin ve 2024 yılı içerisinde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 160 bin civarındadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 41'ini 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 57, yaşlı nüfusun payı ise yüzde 2 düzeyinde olup mevcut genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünün desteklenmesi amacıyla AFAD koordinasyonunda yerel sivil toplum kuruluşları ve uluslararası yardım kuruluşlarıyla işbirliği içinde Suriye'nin güvenli bölgelerinde briket evler inşa edilmiştir. Bölgede hayatın normalleşmesiyle Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikası kapsamında Haziran 2024'e kadar yaklaşık 658 bin kişinin ülkelerine dönmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde ikamet izniyle bulunan yabancıların yüzde 71'i İstanbul, Antalya ve Ankara'da yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 522 bin, 124 bin ve 70 bindir. 2024 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Rusya Federasyonu, Türkmenistan, Irak, Suriye ve İran uyruklular ön sıralardadır. 2018 yılında 115 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı 2023 yılında büyük ölçüde azalarak 29 bin olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemiz düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumunu sürdürmektedir. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2019 yılında 455 bine yükselmiş, devam eden yıllarda azalarak Eylül 2024 itibarıyla 160 bin düzeyine inmiştir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan, Suriye ve Filistin uyrukları çoğunluğunu korumaktadır.

Uluslararası işgücü hareketliliğinin artması, insan hareketliliğini bir işgücü hareketliliği bağlamında da ele almayı gerektirmektedir. Bu kapsamda zorunlu göçle ülkemize gelen kişilerin işgücü piyasasına uyumunun sağlanarak sosyal yardım bağımlılıklarının azaltılması önemlidir. Ayrıca yüksek nitelikli işgücünün yüksek katma değer üretmesi, bu alanda gelişen ekonomiler arasındaki rekabeti artırmış ve yüksek nitelikli işgücü çekiminin istenen bir göç formu olarak rekabet alanı haline getirilmesine yol açmıştır. Bu durum Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen çalışma izinleri sayısının hala artmasına neden olmaktadır. 2023 yılında 240 bin çalışma izni düzenlenmiş, bu sayıda 10 yıl öncesine göre yaklaşık beş kat artış kaydedilmiştir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri, hem sosyal uyumu artırmaları hem de çocukların polarizasyonlarının hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaları açısından önemini korumaktadır.

İlkemizde 5-17 yaş arası 1.269.456 yabancı uyruklu öğrenci bulunmakta olup Eylül 2024 itibarıyla bunların 954.705'i eğitim öğretime devam etmektedir. Yabancı uyruklu çocukların genel okullaşma oranı yüzde 75 düzeyindedir. Yabancı uyruklu çocuklar için örgün eğitim sisteminde (okul öncesi eğitimden ortaöğretim sonuna kadar) kayıt, okula devamlılık ve bir üst kademeye geçişi artırmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede erken çocukluk eğitimi ve mesleki eğitime erişimin artırılması amacıyla projeler yürütülmektedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitime erişimlerini ve okula devam etmelerini sağlamak amacıyla teşvik mekanizmaları uygulanmakta olup Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) Programı ve mesleki eğitim bursu sağlanmakta, söz konusu öğrenciler yaygın eğitim hizmetlerinden de faydalandırılmaktadır.

2014 yılından 2024 yılı Eylül ayına kadarki süreçte toplamda 3.970.982 yabancı uyruklu kurs/yer halk eğitim merkezlerinde düzenlenen kurslara katılımı sağlanmıştır. Halk eğitimi merkezlerinde yabancı uyrukluların Türkçe dil becerilerinin artırılması amacıyla düzenlenen Türkçe öğretimi kurs programlarından 916.353 ve Türkçe okuma-yazma kurs programlarından 275.010 yabancı uyruklu kursiyer faydalanmıştır. Ayrıca vasıflı kalış hakkına sahip tüm yetişkin yabancıların (17 yaş üstü) ülkemizdeki sosyal, ekonomik ve kültürel hayata uyumlarının kolaylaştırılması amacıyla geliştirilen Sosyal Uyum ve Yaşam Kurs Programı ülke genelinde halk eğitim merkezlerinde uygulanmaktadır. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksikliği ve olumsuz algıların giderilmesine, yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Kamu dayalı, kamu ve özel kurumların farklı sektörlerini kapsayan bütüncül, değişen ihtiyaç ve şartlara göre yenilenebilen, etkin ve sürdürülebilir bir göç yönetimi sağlanarak düzenli göçün izlenmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetimine ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.815)		
Tedbir 815.2. Göç yönetiminde veri ve bilgiye dayalı karar alma sürecini desteklemek üzere mevcut ülke raporlamalarının düzenli yapılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Dışişleri Bakanlığı, TİKA, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü.	1. Mevcut ülke araştırma ve raporlama faaliyetleri çalışılmak, bilgi ve ülkesel bağlamda uzmanlaşma sağlamak amacıyla 50 rapor düzenlenecektir.
Tedbir 815.3. Göçle ilgili istatistikler kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Göç alanına ilişkin halihazırdaki sayısal dosyalar incelenerek kamuoyu bilgisine sunulacaktır.
Düzensiz göçle etkin mücadele edilecek ve yabancıların gönüllü geri dönüşleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.817)		
Tedbir 817.3. Sınır dışı etme işlemleri etkin bir şekilde gerçekleştirilmeye devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Dışişleri Bakanlığı	1. Düzensiz göçmenlerin menşe ülkesine veya güvenli bir üçüncü ülkeye sınır dışı etme işlemleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 817.4. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri gönderme mekanizmaları geliştirilerek etkin bir şekilde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Dışişleri Bakanlığı	1. Ülkemizdeki geçici koruma altındakilerin ülkelerine gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüşleri sağlanmaya devam edilecektir.

2.3.15. Yurt Dışında Yaşayan Türkler

a) Mevcut Durum

Yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın vatandaşımızın yaklaşık 5,5 milyonu Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiş bulunmaktadır. Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kadar insanımız ile birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 9,5 milyonluk bir kitleyi ilgilendiren, geniş kapsamlı bir göç olgusu varlığını sürdürmektedir. Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimizin en önemli boyutlarından birini teşkil eden söz konusu göç kapsamındaki vatandaşlarımızın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi dış politikamızın öncelikli konularından biridir.

Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü anlaşmaları neticesinde 1960'lı yıllardan itibaren başlayan göçlere birlikte yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın Türk vatandaşı, Türkiye ile hukuki, sosyal ve ekonomik bağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Söz konusu kitlenin bazıları Türk vatandaşı ve çoklu vatandaşlık sahibi, bazı anlamda üçüncü çıkar Mavi Kart sahipleridir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın misafir işçi statüsünden çıkıp bulundukları ülkenin vatandaşlığını almış ve bu ülkelerin asli unsurlarından biri haline gelmiş

olmaları, bu vatandaşlarımıza bulundukları ülkelerde ve Türkiye'de giderek daha çeşitli ve kapsamlı hizmetler götürmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Göçmenler, yaşadıkları toplumun kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini artırdığı genel kabul gören bir gerçektir. Uyum ve kalıcılık, çift taraflı bir süreç olup bu süreçte göçmenlere düşen sorumlulukların yanında göç alan ülkelerin de kalıcılığı teşvik edici ve kucaklayıcı nitelikte politikalar oluşturma sorumlulukları bulunmaktadır.

Yurt dışındaki Türk toplumu mensuplarının, anaçizgileri ve kültürleri ile bağlarını koparmadan bulundukları toplumların, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatına katkıda bulunan, hukuk düzenine saygılı, mutlu ve refah içinde yaşayan bireyler olmaları önemlidir.

11 Eylül saldırısı sonrasında yeni bir boyut kazanan yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve ırkçılığın son dönemde yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumu bu ülkelerdeki Müslüman nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmakta ve bu olumsuz eğilimlerden doğrudan etkilenmektedir. Son yıllarda, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımıza yönelik yabancı düşmanlığı ve ırkçılık saikli saldırılarda artış gözlenmektedir.

Vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve hukuk sorunlarına yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmektedir. Vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelere ilişkin çeşitli saha araştırmaları yapılmakta ve ülke raporları ile rehberler hazırlanarak vatandaşlarımızın kullanımına sunulmaktadır. Bununla birlikte vatandaşlarımıza maruz kaldığı fiziksel saldırılar ve nefret söylemleri tespit edilerek kayıt altına alınmakta ve hem yurt içinde hem yurt dışında bu saldırılara karşı farkındalık oluşturmak için raporlar hazırlanarak dört dilde yayımlanmaktadır.

Ev sahibi toplumlarla göçmenler arasında anlayış ve hoşgörünün tesisinde yapıcı bir rol oynama potansiyeli bulunan politikacıların ve medyanın bu konuda sorumlu bir tutum benimsemeleri önemini korumaktadır. Öte yandan, Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı oluşturularak yurt dışındaki Türk vatandaşlarını doğrudan ya da dolaylı hedef almış ırkçı saldırılar, Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırılar Raporu ile 2018 yılından bu yana kayıt altına alınmakta ve kamuoyuyla yıllık raporlar aracılığıyla paylaşılmaktadır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının, Türkiye'deki kamu hizmetlerinden kolaylıkla yararlanmaları için hazırlanan Yurtdışı Türkler Başkanlığı Cep Rehberi her yıl düzenli olarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

Aktif katılım açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, Türk çocuklarına anadil, kültür ve tarih eğitimi verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Türk toplumunun Türkçe anadil dersleri alabilmelerine imkân tanınması konusu da kamu kurumlarımız tarafından yakından takip edilmektedir. Vatandaşlarımızın kimliklerini kaybetmeden, küreselleşen dünyada hem Türkçeyi hem de yaşadıkları ülkenin dilini iyi bilen donanımlı bireyler olmaları bu ülkelerle ikili ilişkilerimizi daha da güçlendirecektir. Türkiye ilgili ülke makamlarıyla işbirliği çerçevesinde vatandaşlarının bulunduğu ülkelerdeki okullarda Türk dil ve kültürüne yönelik eğitim vermek üzere öğretmen göndermektedir.

Vatandaşlarımızın işsizlik oranı mesken ülke ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Vatandaşlarımıza her düzeyde ve her vesileyle gerek yükseköğrenimin gerek meslek eğitiminin önemi konusunda telkinde bulunulmakta, ayrıca ilgili kamu kurumlarımız mesken ülkelerin yerel makamlarıyla vatandaşlarımızın bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik işbirliği içinde çalışmalar yürütmektedir.

Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumunun reşit olmayan çocukları, ailelerin eğitim, sağlık, maddi ve sosyal durumları ile çocuklarına karşı tutumları gerekçe gösterilerek, mahkeme kararlarıyla belediyelere bağlı gençlik dairelerinin veya koruyucu ailelerin vesayeti altına verilmektedir. Son çare olarak başvurulabilecek koruyucu aile sisteminde, çocukların kendi kültür ve değerlerine uygun ailelere verilmesine yönelik kamu kurumları gerekli hukuki destek dâhil olmak üzere vatandaşlarımıza yön vermektedir.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve Türk toplumunun sosyal katılımının artırılmasına yönelik STK kapasite geliştirme programları ile sivil toplum buluşmaları düzenlenmekte ve mali destekler sağlanmaktadır.

Vatandaşlarımızın hem bulundukları ülkedeki temsilciliklerimizde hem de Türkiye'de gerçekleştirdiği birçok idari ve yasal işlemi kolaylaştırmak amacıyla çalışmalara devam edilmektedir. Vatandaşlarımızın karşılaştıkları insan hakları ihlalleri ve hukuki sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla İnsan Hakları Eğitimi Programı ve seminer çalışmaları yürütülmektedir.

b) Amaç

Kültürel kimliğini muhafaza eden, anavatan bağını sürdüren, yaşadığı ülkede bireysel ve toplumsal haklarını koruyarak sosyoekonomik hayata dâhil olan yurt dışında yaşayan Türklerin, Türkiye ile yaşadıkları ülke arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel ilişkilere olumlu katkı yapması ve geleceğinin güvence altına alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt dışında yaşayan Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel ve kurumsal kapasitesinin gelişmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 820)		
Tedbir 820.1. Kamu kurumları tarafından Yurt dışında yaşayan Türklere yönelik sunulan hizmetlerin etkinliğini sağlamak üzere bir koordinasyon kurulu oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yurt Dışı Vatandaşlar Koordinasyon Kurulu altında çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 820.2. Yurt dışında yaşayan Türklerin yerel dini kurumlarının kapasitesi güçlendirilecektir.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Belirli süreler ile yurt dışına din görevlileri gönderilecektir.

Tedbir 8.20.6. Ülkemize kesin dönüş yapan vatandaşların ve geride kalanlarının yaşadıkları ülkelerdeki çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili haklarının korunmasında mevcut altyapı iyileştirilecek ve işlemleri hızlandırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yurtdışı Teşkilatı Bilgi Yönetim Sistemi (YTBYS) geliştirilerek daha etkin hale getirilecektir.
Tedbir 8.20.7. Gerçek ve kadrolu öncelikli olmak üzere yurt dışında yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkelerdeki mesleki eğitim imkânlarından yararlanmalarına yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yurt dışında yaşayan Türk gençlerinin ve ailelerinin mesleki eğitim imkânları konusunda bilinçlendirilmesine yönelik proje ve iş birlikleri geliştirilecektir.

2.4. AFETLERE DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

Türkiye, üzerinde bulunduğu coğrafyanın jeolojik özellikleri ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle başta depremler olmak üzere heyelan, selsu baskını, kaya düşmesi, kuraklık ve erozyon, orman yangınları ve çığ gibi doğa kaynaklı birçok tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanı sıra göç hareketleri, endüstriyel kazalar, çevre kirliliği, asayiş sorunları gibi çok sayıda insan kaynaklı tehlikeler de ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar, hızlı ve plansız kentleşme, kentlerdeki nüfus yoğunluğu, yanlış arazi kullanımı, altyapı yetersizliği, ekosistemlerin tahrip edilmesi, biyoçeşitlilik kaybı ve afetler konusunda bilinç ve eğitim eksikliği gibi nedenlerle önemli can kayıpları ile sosyal ve ekonomik zararlara yol açan afetlerle sonuç anmaktadır. Meydana gelen afetler neticesinde yaşanan can ve mal kayıpları ülkemiz için ağır bir yük oluşturmaktadır. Söz konusu kayıpların en az seviyeye indirilebilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetimi uygulanması zorunludur.

Afet risklerinin belirlenmesi, bu risklerin bütüncül bir şekilde önlenmesi ve azaltılmasına yönelik hazırlanan, 2022 yılında yayımlanan Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) kapsamındaki faaliyetlerin ilgili kuruluşlarca uygulanmasına devam edilmektedir.

2018 yılında yürürlüğe giren Türkiye Afet Müdahale Planı'nın (TAMP) dayandığı olan Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, planın ara çözüm ortaklarının görüşleri doğrultusunda ulusal ve yerel düzeyde yer alan afet gruplarının görev ve sorumluluklarını yeniden düzenleyecek şekilde güncellenmiştir.

Genel hayatı etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması, yönetilmesi ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması amacıyla 2023 yılında kurulan Afet Yeniden İmar Fonunun yapısı, işleyiş ve idaresi ile Afet Yeniden İmar Fonu Yönetim Kurulunun çalışma usul ve esaslarına ilişkin

hususları düzenleyen Afet Yeniden İmar Fonunun Yapısı ve İşleyişi Hakkında Yönetmelik hazırlanarak 2 Şubat 2024 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Afet ve acil durumlara ilişkin planlama, müdahale ve yıllestirme süreçlerinin elektronik ortamda takip edilecek daha hızlı ve etkin yönetilmesine olanak sağlayan Afet Yönetimi Karar Destek Sistemi (AYDES)'nde, 86 ana modül ve 223 alt modül olmak üzere toplam 309 modülün geliştirmesi tamamlanmıştır.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişimi sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmekte olup 49 ilde Sayısal Telsiz Sistemi kurulumu tamamlanmıştır. 81 ile yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara da devam edilmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile STK'lardan 130 bin kişilik arama kurtarma ekibi oluşturulmaktadır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Afet ve Acil Durumlara İlişkin Hizmet Standartları ve Akreditasyon Esaslarının Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik kapsamında bugüne kadar toplam 207 ekip ve 8.139 üyenin akreditasyonu gerçekleştirilmiştir.

İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespitinin yapılıp güncellenmesi, belirlenecek bu alanlarda Valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin elektrik, su, kanalizasyon altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında Haziran 2024 itibarıyla İstanbul'da güçlendirmesi tamamlanan okul binası sayısı 961'e, hastane binası sayısı 48'e, yeniden inşası tamamlanan okul binası sayısı 272'ye, hastane binası sayısı 6'ya ulaşmıştır. Proje kapsamında toplamda 1.155 kamu binasının güçlendirilmesi, 108 binasının ise yeniden inşası tamamlanmıştır.

Binalarda depremin neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2023 itibarıyla 11,7 milyon olan sigortalı sayısı Ekim 2024 itibarıyla 11,2 milyon olmuştur. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 56,70'dir. En fazla sigortalılık oranı yüzde 64,1 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 44,8 ile Karadeniz Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kurumunun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Kurulan yeni 79 deprem gözlem istasyonuyla toplam deprem gözlem istasyonu sayısı 1.187'ye ulaşmıştır. Böylelikle Türkiye, Avrupa'nın en büyük deprem gözlem ağına sahip ülkesi konumuna gelmiştir. Yıllık ortalama 25.000 deprem çözümlenmektedir.

Son yıllarda küresel iklim değişikliği dolayısıyla yağış şiddetlerindeki artış, yağışın zamansal ve mekânsal dağılımındaki değişiklikler sonucunda ülkemizde noktasal yağış miktarları oldukça artmakta ve taşkınlara sebep olmaktadır. Dünyada ve ülkemizde can ve mal kayıplarına sebep olan taşkınlara karşı gerek yapısal gerekse yapısal olmayan çalışmaların yapılması zaruret bulunmaktadır. Bu sebeple taşkın koruma ve kontrol çalışmaları daha da önem kazanmıştır. 2023 yılı sonu itibarıyla ülkemizde tamamlanan

taşkın kontrol tesisi sayısı 10.657'ye ulaşmıştır. 2024 yılında ise ülkemizde 357 taşkın kontrol tesisinin yapılması ile birlikte toplam taşkın kontrol tesisi sayısının 11.054'e ulaşacağı öngörülmektedir. Ayrıca taşkın kontrolüne yönelik ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemelerine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.

AB Taşkın Direktifi (2007/60/EC), Türkiye'nin uyum sağlaması ve katılım sürecinin bir parçası olarak uygulama planı hazırlanmasını gerektiren önemli bir politika bileşenidir. Ülkemizde, 12 Mayıs 2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve İzlenmesi Hakkında Yönetmelik ile ülkemiz taşkın mevzuatı, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Taşkın Direktifine (2007/60/EC) uyumlu hale getirilme çalışmaları başlatılmış olup 25 havzanın 24'ünde Taşkın Yönetim Planı çalışmaları tamamlanmıştır.

Taşkınlara yönelik gerekli tedbirlerin alınması durumunda, can ve mal kayıpları önemli ölçüde engellenebilmektedir. Taşkın koruma ve kontrol çalışmaları kapsamında geliştirilmesi planlanan ve insan hayatını, ekosistemi ve altyapıyı koruma, maddi kayıpları azaltma gibi önemli avantajlara sahip olan erken uyarı sistemlerinin 25 havzada yaygınlaştırma çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2024 yılında Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Antalya ve Doğu Akdeniz havzalarındaki toplam 15 pilot alt havzada erken uyarı sistemi kurulmuştur.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm afetlere ilişkin tehlike ve risk haritalarının hazırlanmasına yönelik standartlar ve kılavuzlar geliştirilmektedir. Afet Risk Analiz Sistemi kullanılarak heyelan, kaya düşmesi ve çığ duyarlılık ile tehlike haritaları tamamlanmıştır. Risk haritalarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilindiği üzere, 6 Şubat 2023 tarihinde iki büyük deprem yaşanmıştır. Depremin hemen sonrasında 18 ilde 2 milyon binada ve 6,6 milyon bağımsız bölümde yürütülen hasar tespit çalışmaları kapsamında 313.537 bina, 816.994 bölüm orta hasar ve üzerinde hasarlı tespit edilmiştir. Yıkık ve acil yıkılacak bina enkazları tamamen kaldırılmış, ağır hasarlı bina enkazlarının kaldırılması yüzde 94 oranında tamamlanmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında bölgenin iyileştirilmesi kapsamında başta konutlar olmak üzere temel altyapı ile hastane ve okul gibi kamu hizmetlerinin sunumuna yönelik ivedilikle başlatılan inşa işlemleri devam edilmektedir.

Depremlerin ardından yürütülen iyileştirme faaliyetleri kapsamında 11 ilde altyapı ve güvenlik hizmetleri ve gerekli diğer sosyal donatılara sahip 421 konteyner kent oluşturulmuştur. 355.372 hanede toplam 78 milyar TL'yi aşkın kira yardımı yapılmıştır. Kira destek ödemelerinin yanı sıra 10 bin TL destek ödemesi, 15 bin TL taşınma yardımı, yakını vefat edenlere 100 bin TL vefat yardımı, tahliye destek ödemeleri kapsamında 61 milyar TL nakdi yardım yapılmış, bölgeye aktarılan kaynak 138 milyar TL'ye ulaşmıştır.

b) Amaç

Yerleşim yerlerinin ve toplumun afetlere karşı dirençliliğinin artırılması, afet risk ve zararlarını azaltılarak can ve mal kayıplarının asgari düzeye indirilmesi, afet yönetiminin tüm süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, toplumun ve tüm kuruluşların afet farkındalığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülke genelinde, bölgelerin sosyoekonomik ve fiziksel özellikleri dikkate alınarak tüm afet tehlike türlerine göre önceliklendirme yapılacak, afet risk ve zararlarını azaltıcı çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.1. Tüm yerleşim yerlerine ve afet tehlikelerine yönelik risk analizleri yapılarak afet risk haritalarının hazırlanmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Marmara Bölgesi Afet Risk Azaltma Planı yapım süreci başlatılarak bölgenin mevcut tehlike ve risklerinin mekânsal olarak nerelerde ve ne düzeyde olduğu, afetler (İyi/afet geçmişi, belirli bir tehlike mevcut alanlar, belirli kabuller ile ortaya konulmuş zarar görebilirlik durumu ve varsa risk değerlendirmesi yapılarak elde edilen tabloları oluşturulacak, mevcut durum analizi yapılacaktır.
Afet yönetimi mevzuatı ile beşeri, kurumsal ve teknik kapasite açısından güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.830)		
Tedbir 830.2. Afet riskinin belirlenmesi, değerlendirilmesi, azaltılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesini ve denetlenmesi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumların sorumluluk alanları dikkate alınarak yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecek, kurumlar arası koordinasyon güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. İnternet ağı tabanlı Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) Hazırlama Sistemi geliştirilerek TAMP kapsamında hazırlanan planlarla ilgili görev ve sorumlulukların yeniden şekillenmesi, plan hazırlama süreçlerinin kısaltılması, zamanında güncellenmesi ve planların işlenmesinin izlenebilir, yönetilebilir, ölçülebilir ve sürdürülebilir hale getirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 830.3. "Türkiye Afet Yönetimi Stratejisi Belgesi" hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Türkiye Afet Yönetimi Stratejisi Belgesi yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 830.4. "İl Afet Risk Azaltma Planları (ÇRAP)" izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. İl Risk Azaltma Planları (ÇRAP) izleme ve değerlendirme sisteminin çalışır hale getirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 830.6. Afet yönetimi alanında uluslararası işbirlikleri artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD Dışişleri Bakanlığı	1. Türk Devletler Teşkilatı (TDT) üye ülkelerinin afet yönetimine ilişkin süreçlerinin tamamlanmasına müteakip Sivil Koruma Yönetmeliğinin güncellenmesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 830.7. Afet yönetiminden sorumlu merkezi ve yerel tüm enstitüsel ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılarak insani personelin deprem konutlarında ve afet yönetimi konusunda düzenli eğitimler verilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD	1. İl Afet ve Acil Durum Yönetimi Müdürlüklerinin personel kapasitesi artırılacaktır. 2. AFAD merkez ve taşra teşkilatında görevli personele afet yönetimine ilişkin eğitimler verilecektir.

Afet yönetiminde etkinliği artırmak üzere veri üretimi ve kurumlar arası paylaşımı iyileştirilerek afet yönetimi bilişim altyapısı ve karar destek sistemleri geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		
Tedbir 831.2. Afet tehlike türlerine göre ülke ve bölge ölçeğinde bütünleşik erken uyarı ve tahmin sistemleri kurulacak, erken uyarı amaçlı veri üretiminin, aralığın, sıklığın ve servisin sağlamak üzere yeni teknolojik imkânlardan faydalanılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); AFAD	1. Kuvvetli meteorolojik olaylarla ilgili erken uyarıların alınabilmesi için meteorolojik erken uyarılar hazırlanıp yayınlanacaktır.
Tedbir 831.3. Afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen ve coğrafî bilgi sistemi temelli karar destek mekanizması geliştirilecek ve güncelliği sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S); AFAD; İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AYDES aracılığıyla afet yönetim süreçlerini daha etkin bir şekilde desteklemek amacıyla sisteme yeni modüller eklenerek sistem geliştirilmesi yapılacaktır.
Tedbir 831.5. Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede kritik öneme haiz yapı türleri izlenerek gerekli önlemlerin alınması sağlanacak, yapı sağlığı izleme sisteminin kurulumu ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S); AFAD; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı; İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları; Yerel Yönetimler	1. AFAD Yapı Sağlığı İzleme Merkezinde kurulan sistem geliştirilerek ülke genelinde kritik öneme haiz yapı türleri dâhil edilerek yaygınlaştırılacaktır.
Mevcut ve yeni yapılacak olan tüm alt ve üst yapıların afetlere karşı dirençliliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.4. Eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinin yürütüldüğü yapıların afet ve kaza/arızalı durumlara karşı hazırlık durumu güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Binaları Deprem Dayanımı ve Enerji Verimlilik Projesi kapsamında kamu binalarının depreme karşı güçlendirilmesi ve enerji verimli hale getirilmesine devam edilecektir.
İklim değişikliğiyle ilgili afet tehlikelerine karşı toplumsal dirençlilik artırılarak uyum kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.1. Taşkın yönetim planları tamamlanarak güncel tutulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S); DSİ	1. Meriç Ergene Havzası Taşkın Yönetim Planı tamamlanacaktır. 2. Batı Akdeniz, Büyük Menderes, Burdur ve Akarçay havzalarının taşkın yönetim planları güncelleneceklerdir.
Tedbir 833.2. Taşkın koruma ve kontrol yatırımlarında bölgelerin mevsimsel yağış şartları, nüfusu, stratejik tesisler ve tarım arazilerinin durumu dikkate alınacak, taşkın koruma ve kontrol tesislerinin sayısı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S); DSİ	1. 162 taşkın kontrol tesisi tamamlanacaktır.

Tedbir 833.3. Taşkınların etkilerinin asgari seviyeye indirilebilmesi, dere yataklarına yapılan müdahalelerin önlenmesi ve taşkın riskinin yapılacak tüm çalışmalarda dikkate alınması amacıyla gerekli mevzuat hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, DSİ, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, AFAD	1. Taşkın mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 833.4. Tüm havzalarda ulusal taşkın ve kuraklık tahmini ve erken uyarı sistemi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), AFAD	1. Taşkın Tahmini ve Erken Uyarı Sisteminin beş havzaya Yaygınlaştırılması Projesi çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 833.6. Aşırı hava olayları, özellikle, erozyon, su ve toprak koruma hususlarında eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla iklim değişikliğine karşı direncin artırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	1. Orman yangınları, erozyon, sel, çığ ve heyelan zararlarının azaltılmasına yönelik yoğun havzalarda rehabilitasyon, yutak alan oluşturma, ağaçlandırma, toprak muhafaza, sel, çığ, heyelan kontrol projeleri ile ilgili eylemleri ve entegre havza projeleri hazırlanacak, farkındalık artırma çalışmaları yürütülecektir. 2. Meteorolojik okuryazarlık seviyesini artırabilmek için bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Afet ve acil durumlara müdahale kapasitesi artırılarak her türlü afete ve acil duruma hızlı, etkili ve kapsamlı bir müdahale yapılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.834)		
Tedbir 834.1. Afet sırasında aksamadan hizmet ve ekonomik kesintisiz güvenli haberleşme sistemi oluşturulmuş amacıyla 81 ilde sayısal telsiz altyapısının kurulumu tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 81 ilde sayısal telsiz sisteminin kurulumu tamamlanacaktır.
Tedbir 834.2. Afet sonrası ihtiyaç duyulan malzeme, ekipman ve araçların lojistik ve bölgesel lojistik depolarda hazır bulundurulması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Bölgesel lojistik depo sayısı artırılacak, lojistik tanıma mekanizmasının tesisi yapılacaktır.
Tedbir 834.5. Her türlü afet ve acil durumlara müdahale ekiplerinin beceri ve kapasitesini geliştirmek, kabiliyetlerini geliştirmek, müdahale planlarının uygulanabilirliğini ölçmek ve gerekli iyileştirmeleri yapmak amacıyla tatbikatlar gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Gerçekleştirilecek ulusal ve uluslararası tatbikatlarla paydaşlar arasındaki işbirliği güçlendirilecek, tecrübe ve uyum sağlanarak ekiplerin birlikte çalışma kapasitesi geliştirilecektir.

Afet sonrasında yapılacak iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 835)		
Tedbir B35.1. Belirlenen yıkıcı afet senaryolarına göre olası afetlerden etkilenebilecek ve afet bölgesindeki ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirilmesi için yapılacak çalışmalara yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı" tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı (TASİP) yürürlüğe konulacaktır. 2. Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planının AYDES'e entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir B35.2. Afet tehlike ve riski yüksek olan yerler için yerel düzeyde yürütülecek faaliyetlerin planlanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı Uygulama Planı" hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TASİP Uygulama Planının yürütülmesine yönelik mevzuat altyapısı oluşturulacaktır. 2. TASİP Uygulama Planının AYDES'e entegrasyonu sağlanacaktır.
Afet risk aktarım yöntemleri ve finansmanın imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir B36.2. Tüm afet tehlikelerini kapsayacak zorunlu afet sigortası mekanizması geliştirilerek yaygınlaştırılacak, afet sigortası beyanı ve ödemesinin etkin takibi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, SEDDK, AFAD	1. Zorunlu Deprem Sigortası Sistemi tarafından verilen teminatların kapsamının, deprem dışındaki tehlikeleri de içerecek şekilde Zorunlu Afet Sigortası'na genişletilmesine yönelik usul ve esaslar belirlenecektir.
Olası bir deprem sonrasında can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için Marmara bölgesinde gerekli risk azaltma çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.838)		
Tedbir B38.2. Marmara bölgesinde afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kapasitelerinin artırılması ve gerekli sosyal donatının tamamlanması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Marmara bölgesindeki afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kapasitesinin tespit yapılarak izlenmesine, belirlenecek bu alanlarda valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin altyapısının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesi sağlanacaktır.
Afet ve acil durumlara ilişkin toplumsal farkındalık artırılacak ve gönüllülük sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir B39.1. Afet ve acil durumlara karşı etkin yönetimde toplumsal bilinçlendirme çalışmaları yapılarak farkındalığın artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Meslek grupları, vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli hedef gruplarına afet farkındalık eğitimleri düzenlenecek ve paydaşların afet ve acil durumlara müdahale kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir B39.2. AFAD Gönüllülük Sisteminin geliştirilmesi ve gönüllü niteliğinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. AFAD Gönüllülerine yönelik eğitimlere devam edilecektir.

Tedbir 839.3. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı, Sivil Savunma Başkanlığı, AFAD, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına yönelik yeni eğitim modülleri hazırlanacak, mevcut modüller güncellenecek ve eğitimlere devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve Üyeri Sayısı (Milyon)	Adet	11,7	11,2	12,7
Sayısal Tehlike Sınırına Dâhil Edilen İl Sayısı	Adet	49	49	62
AFAD Lojistik Depo Sayısı	Adet	81	81	84
Tamamlanan Teşkilat Kontrol Teşkilat Sayısı	Adet	10 907	11 054	11 256
Havza Bazlı Tamamlanan Taşkın Erken Uyarı Sistemi	Adet	0	0	5

(1) Değerlendirme Tahmini
(2) Program

2.4.2. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Hatay ve Kahramanmaraş merkezli Şubat 2023 tarihli depremler standartlara uygun olmayan yapı stokunun dönüşüm sürecinin hızlandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede, kentsel dönüşümü teşvik edici programların uygulanmasına ve toplumsal farkındalığın artırılmasına hız verilmiştir. Ayrıca kentsel dönüşüm mevzuatı alanında gelişmeler yaşanmıştır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 39 ilde 282 riskli alan, 38 ilde 184 kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ve 11 ilde 21 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 70 ilde 60 bin hektar büyüklüğünde rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca lisanslandırılan üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, özel kuş, yapı denetim kuruluşları ve yapı laboratuvarlarının da bulunduğu 1.571 kurum ve kuruluş görevini yürütmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından 1.050.287 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiş olup dönüşüm alanları ile birlikte kentsel dönüşüm kapsamına alınan toplam bağımsız birim sayısı 2.220.042'dir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının inşa edildiği 2012 yılından itibaren başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamalarında kullanılmak üzere Eylül 2024 itibarıyla (cari fiyatlarla) yaklaşık 84,7 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir.

Başta İstanbul olmak üzere kentsel dönüşümü teşvik edici programların uygulanmasına hız verilmiştir. Bu kapsamda 22 Şubat 2024 tarihli ve 8189 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla İstanbul ilinde yürütülecek kentsel dönüşüm uygulamaları çerçevesinde, bireysel gerçek veya tüzel kişilere hibe, kredi ve tahliye desteğini kapsayan yapım işi yardımı verilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Karar doğrultusunda hak sahiplerine 700 bin TL'si hibe, 700 bin TL'si kredi ve 100 bin TL'si tahliye desteği olmak

üzere toplam 1,5 milyon TL destek verilmektedir. Yarısı Bizden Kampanyesi adıyla yürütülen program kapsamında toplam 1.515 bağımsız birim için 1,8 milyar TL destek sağlanmıştır.

Ülkemizin afetselliği ve yapı stoku dayanımı nedeniyle kentsel dönüşüm, ihtiyacının önemli bir büyüklüğe sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunca dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesi çalışmaları önemini korumaktadır. Bu çerçevede afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilmesi gerekmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanların dışındaki riskli yapıların sağlıklı ve güvenli yaşamaya esas alacak şekilde dönüştürülmesine yönelik uygulamaları etkinleştirmek ve yaygınlaştırmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşümün şehir dokusuna, estetiğine ve kimliğine uygun şekilde yeniden dönüşüm anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ile kent aidiyetini ve yerel bağları güçlendirme amacı çerçevesinde farklı müdahale türlerini içeren bütüncül bir bakış açısıyla yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.843)		
Tedbir 843.1. Kentsel dönüşüm uygulamaları, farklı kentsel sorunlara odaklanan dönüşüm ihtiyaçlarını çözümleyecek ve farklı müdahale türlerini içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, İSKİ, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. İstanbul başta olmak üzere dönüşüm alanlarında mevcut durum analizleri yapılarak çevresel, sosyal, fiziki ve ekonomik yapı özellikleri doğrultusunda dönüşüm çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 843.3. Kentsel dönüşüm stratejik belgelerinin hazırlanması sorunu hala çözülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kentsel dönüşüm stratejik belgelerinin hazırlanmasının sorunu hala çözülmesi için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Kentsel dönüşüme alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.844)		
Tedbir 844.1. Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin analizlerde kullanılmak üzere veri altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, AFAD	1. Önceliklendirme analizine yönelik veri altyapısı oluşturulacaktır.
Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.848)		
Tedbir 848.1. Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	1. Kentsel dönüşüm projelerine dair verilerin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesi amacıyla Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü (ARAD) sistemi geliştirilecektir.

Olası Marmara depreminde karşı riskli yapı stokunun yenilenmesi için gerekli çalışmalar hızlı ve etkin bir şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.849)		
Tedbir 849.1. Kentsel dönüşüm konusunda toplumsal farkındalık artırılarak teşvik edici programlarla dönüşüm süreci hızlandırılacaktır	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	İstanbul'da Yarısı Bizden Kentsel Dönüşüm Kampanyasına devam edilecektir

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kentsel Dönüşüm Eylem Planı Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	42	45	55

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.3. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

Ülkemizin coğrafi konumu, aktifliği ve şehirdeki nüfus yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda şehirlerin planlanmasında afet tehlikelerinin dikkate alınması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli yaşam alanlarının oluşturulması yönünde gerekli standartların belirlenmesi ve tedbirlerin alınması önem taşımaktadır.

Kahramanmaraş ve Hatay'da yaşanan depremlerin ardından yayımlanan 376 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve akabinde 10 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de söz konusu Kararnamenin kabul edilmesine dair yayımlanan Kanun kapsamında, afetten etkilenenlerin geçici veya kesin iskân alanlarının fay hattına mesafesi, zeminin elverişliliği, yerleşim merkezine yakınlığı gibi kriterler gözetilerek Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca resen belirlenebileceği ve köy yerleşme alanlarında, kesin iskân alanlarında ve mevcut konsol alanlarda yapılan jeolojik etüt raporları ve zemin etüt raporları doğrultusunda hazırlanan vaziyet planına ve düzenlenecek yapı ruhsatına göre uygulama yapılabileceği hüküm altına alınmıştır.

Bu çerçevede depremden etkilenen bölgelerde planlama çalışmalarına devam edilmektedir. Depremden etkilenen şehirlerin tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim değişikliği ile afetlere dirençli ve yaşam kalitesini yükselten şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilmesi önem taşımaktadır.

Afet tehlikelerin dikkate alınarak planlama yapılması ve yerleşim alanlarında yaşanabilecek olası afet risklerinin bertaraf edilmesi amacıyla mekânsal planlara esas jeolojik jeoteknik ve mikro bölgeleme etütleriyle ilgili çalışmalara devam edilmektedir. Söz konusu etüt çalışmalarının elektronik ortamda tutularak gerekli verilere daha hızlı ve doğru bir şekilde erişimin sağlanabilmesi için bilgi sistemleri altyapısının geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Ayrıca her türlü mekânsal planın yapımında, ilave ve değişikliğinde uyulması, araştırılması ve görüş alınması zorunlu olan afet bölgelerinin çeşitlendirilmesi ve kentsel risklerin somutlaştırılmasına yönelik Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde yapılan düzenleme 7 Haziran 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

TÜİK tarafından kentler yapısını daha doğru yansıtmak üzere, Avrupa İstatistik Ofisince geliştirilen Kentleşme Derecesi esas alınarak bir sınıflama yapılmış ve veri kapsamı

olarak İçişleri Bakanlığının sorumluluğunda olan Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kullanılmıştır. Bu sınıflamaya göre, 2022 yılı itibarıyla nüfusumuzun yüzde 67,9'u yoğun kent, yüzde 14,8'i orta yoğun kent ve yüzde 17,3'ü kır olarak sınıflandırılan yerlerde yaşamaktadır.

Kentlerin gelişim süreçlerinin ve yaşanabilirlik düzeylerinin izlenebilmesi amacıyla kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Şehirlerimizde kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri yapım çalışmaları yürütülmektedir. Eylül 2024 itibarıyla 31,04 milyon m² Millet Bahçesi yapımı tamamlanmıştır.

İmar Planı Değişikliğine Dair Değer Artış Payı Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde imar planı değişikliği sonucu oluşan değer artışının belli oranlarda kamuya kazandırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılından itibaren 3.815 milyon TL kamu adına tahakkuk ettirilmiştir.

Ülkemizde, özellikle binalara ilişkin mülkiyet haklarının yönetimi ve mevcut yapı stokumuzun üç boyutlu dijital ortamda izlenmesi amacıyla kentsel alanlarda üç boyutlu şehir modelleri üretimi ve üç boyutlu kadastro altlıklarının oluşturulması çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında 41 ilde yaklaşık 2 milyon hektar kentsel alanda çalışmalar tamamlanmış olup beş ilde çalışmalar yürütülmektedir. Buna ilave olarak altı ilde daha çalışmalara başlanacaktır.

Gayrimenkul piyasasının daha etkin işlemesini sağlamak üzere resmî ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerleme sisteminin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

İklim değişikliği ve afetlere karşı dirençli, tarihî ve kültürel dokusuyla uyumlu nitelikli yerleşim alanlarına sahip, herkesin kolay erişilebilir kentsel hizmetler sunulan, yaşam kalitesi yüksek, yeşil ve dijital teknolojilere dayalı akıllı, güvenli, sürdürülebilir şehir ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Şehirlerin planlamasında iklim değişikliğine ve afetlere karşı dirençliliğin sağlanması, coğrafi özellikler ile kültürel ve doğal değerlerin gözetilmesi esas alınacak, başta yeşil alanlar olmak üzere kamusal alanların erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.851)		
Tedbir 851.2. Mekânsal planların yapımında afet riskine ve risklere dirençliliğe yönelik analizlerin yapılmasında uygulanacak esas ve ölçütlerin oluşturulması çalışmaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ç), Yerel Yönetimler	Yerel Bilgisel Etki Değerlendirme Sistemi (YERBİS) uygulamalarının afet riskleri ana alınarak kalitesi ve kapasitesi geliştirilecektir.
Tedbir 851.4. 1/1000 ölçekli afet riski haritaları hazırlanarak, riski azaltıcı kentsel çerçevesinde belirlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ç), Yerel Yönetimler	1/1000 ölçekli afet riski haritaları hazırlanacaktır.

Tedbir 851.7. Şehirlerde yeşil alanlar şehir bütünlüğü, nüfus yoğunluğu, erişilebilirliği ve iklim ve coğrafyaya göre belirlenen tasarım kriterleri gözetilerek yeşil şehir vizyonu çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla planlanacak ve tesis edilecek, bu alanlar doğrultusunda tüm ilgili millî bahçesel çalışmalar sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TOKİ, Yerel Yönetimler	1. Bu amaçla ayrılacak millî bahçelerin değerlendirme ve yapım çalışmaları yürütülecektir.
Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.854)		
Tedbir 854.1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin kriterler uluslararası çerçevede dikkate alınarak geliştirilecek, ölçüm ve izleme yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin veriler izleme sistemi kurulacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen şehirler tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim dostu, afete dirençli ve yaşam kalitesini yükselten bir şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilecektir. (Kalkınma Planı p.855)		
Tedbir 855.1. Yeni yerleşim alanlarının, yıkıma uğramış mevcut kent merkezleriyle ekonomi, toplum, tarih, kültür ve çevre ilişkisinin sürdürülmesini sağlamak üzere mevcut mekânsal planlar revize edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 7452 sayılı Kanun kapsamında afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde riskin azaltılmış bekleneni ile sağlıklı, güvenli, yaşam kalitesi yüksek ve afet risklerine karşı dirençli yerlerin oluşturulması için nazım plan çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 855.3 Şehir merkezlerinde depremden hasar görmüş sembolik ve manevi değeri yüksek kültürel mirasın korunması ve onarımı sağlanacak, kent kültürünü, yaşatan ve toplumun hafızasının parçası olan bu yapılar eski haline uygun olarak yeniden inşa edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 2023 yılı Şubat ayında meydana gelen depremlerde yoğun yıkım yaşanan Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Osmaniye ve Gaziantep illerinde tarihi ve kültürel değeri haiz kent merkezlerinde yeniden inşa çalışmaları yürütülecektir.
Sayısal, güncel ve güvenilir kadastro verilerinin sunulması için altyapı çalışmaları tamamlanacak, bütünleşik mülkiyet verilerinin elektronik ortamda sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.858)		
Tedbir 858.1. Tek koordinat sistemine geçilecek ve kadastro modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Kadastro modernizasyon çalışmaları tamamlanacak üzere kadastro güncelleme, iyileştirme ve sayısallaştırma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 858.3. Kent-el algılarca üç boyutlu şehir ve arsa modelleri üretimi geliştirilecek, çok boyutlu kadastral altyapı kurulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Kentlerde üç boyutlu şehir ve üç boyutlu arsa modellerinin üretilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Gayrimenkul piyasasının etkin işlemesine katkı sağlanması amacıyla gayrimenkullerin gerçek değerinin takibine yönelik mekanizma kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.859)		
Tedbir 859.1. Gayrimenkul değer değişimlerinin takip edilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için teknik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Taşınmazların değerlerine yönelik verilerle mülkiyet bilgilerinin tutulmasına yönelik Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacaktır.
Tedbir 859.2. Gayrimenkul değerlerinin doğru tespit edilmesi için mevzuat altyapısı çalışmaları yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Gayrimenkul değer tespitine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı	Bin Adet	21 000	22 000	24 000
Türkiye Kentleri İzleme Çerçevesinde İzlenen Kent Sayısı	-	-	-	1

(1) Tahmini
(2) Hedef

2.4.4. Konut

a) Mevcut Durum

TÜİK verilerine göre 2023 yılında belediyeler tarafından 657.867 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2024 yılının ilk altı aylık döneminde ise 137.210 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. 2023 yılında 535.115 konuta yapı kullanma izni düzenlenmiştir. Haziran 2024 itibarıyla 82.430 konuta yapı kullanma izni verilmiştir.

Türkiye genelinde konut satışları, 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,7 artmıştır. Aynı dönemde, 300.879'u ilk satış, 646.357'si ikinci el satış olmak üzere toplam 947.236 konut satılmıştır. 2023 yılında ise aynı dönemde 268.597'si ilk satış, 631.477'si ikinci el satış olmak üzere toplam 900.074 konut satışı yapılmıştır. İpotekli konut satışları, Eylül 2024'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 87,4 artarak 15.825 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışların yaklaşık yüzde 11,2'si ipotekli konut satışıdır.

2024 yılı Eylül başı itibarıyla Türkiye'de toplam konut sayısı 42,2 milyondur. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından 2019-2023 döneminde 200.068 konutun inşaatı tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmiştir. Üretilen konutların yaklaşık yüzde 90'ı sosyal konut niteliğindedir. TOKİ tarafından 2024 yılı Ocak-Eylül döneminde 68.695 konut tamamlanmış olup yıl sonunda üretilmesi planlanan konut hedefine ulaşılması öngörülmektedir.

Konut üretiminde yaşlıların, gençlerin, engellilerin ve kadınların konuta erişiminin artırılması, dar gelirliler için ekonomik olarak karşılanabilir konut üretilmesi, konut

piyasasında beşeri ve teknik kapasitenin artırılması, uygulamada etkinlik, afetlere karşı risk azaltma ve dirençlik, eskisinden daha sağlam inşa prensipleri doğrultusunda konutun çevresiyle bir bütün olarak ele alınması hedeflenmektedir. Bu kapsamda arz ve talep yönlü ihtiyaç duyulan veri kaynakları geliştirilerek, konut arz ve talebinin niteliğini veriye dayalı analizlere belirlemeye yönelik araştırma ve projeler önceliklidir görülmektedir.

Ülkemizde Şubat 2023'te meydana gelen depremler sonrasında zarar gören vatandaşların barınması en öncelikli konu haline gelmiştir. Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında bugüne kadar 355.327 hanede toplam 78 milyar TL'yi geçen kira yardımı yapılmıştır.

7269 Sayılı Kanun kapsamında yıkık, ağır ve orta hasarlı konut, işyeri ve ahır sahibi afetzedeler için hak sahipliği süreçleri tamamlanarak her türlü üstyapı, altyapı ve sosyal donatının inşaa ve kredi desteği sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Meydana gelen depremler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde depremzedelerin barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla ulusal ve uluslararası projeler yürütülmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından AFAD koordinasyonunda belirlenen yer yerleşim alanlarında TOKİ Başkanlığı, Emlak Konut Genel Müdürlüğü ve Bakanlık tarafından konut yapımı hızla devam etmektedir. Ayrıca hak sahiplerince talep edilmesi durumunda 7452 sayılı Kanun çerçevesince Yerinde Dönüşüm Projesi kapsamında da konut üretimi gerçekleştirilmektedir. 30 Mayıs 2023 tarihinde başlatılan hak sahipliği süreci sonunda 18 ilde konut, alan, işyerini kapsayan toplam 459.426 hak sahibi karşı edilmiştir. Deprem bölgesinde, Ekim ayı itibarıyla 317.391 konutun iskânı yapılmış ve inşaatlarına başlanmıştır.

17 Ekim 2024 tarihinde yayımlanan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile deprem nedeniyle kısmi yerleşik alanlarındaki mevcut konutları zarar gören ve parsel büyüklüğü yetersiz olduğu için evlerini yerinde inşa edemeyen vatandaşlara yerinde dönüşüm kolaylığı sağlayan bir düzenleme yapılmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir kentsel çevre için konut planlaması ve yönetiminin bütüncül olarak ele alınması ve veriye dayalı etkin işleyen konut piyasasında barınma hakkı çerçevesinde başta dar gelirliler olmak üzere herkesin ekonomik olarak karşılanabilir, enerji verimli, dirençli, güvenli ve sağlıklı konutlara erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Arz ve talep dengesi gözetilerek herkesin güvenli, dirençli, ekonomik olarak karşılanabilir konutlara erişimi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.862)		
Tedbir 862.1. Özellikle kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı çözümler üretilmesi için dar gelirlilere, kadınlara, engellilere ve gençlere yönelik toplu konut uygulamaları sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, TOKİ, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sosyal Konut Projesi kapsamında 100 bin konut üretimi yapılacaktır.
Afetler sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacının karşılanmasında bütüncül, adil, maliyet etkin, şeffaflığı ve hesap verebilirliği esas alan çözümler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.863)		

Tedbir 863.1. Afetzedelerin etkilenmelere temel insan ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli, ulaşılabilir, afetlere karşı dayanıklı ve asgari hayatı hareketten kaynaklanan afet konutları bütüncül bir planlama dâhilinde inşa edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TOKİ, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2025 yılı sonuna kadar deprem bölgesindeki afet konutu inşaatları tamamlanacaktır. 2. Hak sahibi olan afetzedelere yönelik afet konutlarının bütüncül planlama dâhilinde üretilebilmesi için, paydaş kurumlar ile AFAD koordinatörlüğü arasında süreçlerin etkin ve verimli bir şekilde takibi amacıyla dijital entegrasyon sağlanacaktır.
Tedbir 863.2. Afet konutlarının yapımında afetzedelerin barınma ihtiyacını en kısa zamanda karşılayacak şekilde hak sahipliği, geri ödeme ve finansman yöntemleri ile ilgili mevzuat yeniden ele alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hak sahibi vatandaşların e-Devletten işlemlere ulaşması ve borçlandırma, tahsil-takip işlemlerinin daha etkin kontrolü için hak sahipliği mevzuat çalışmalarına yapılacaktır.
Tedbir 863.3. Afetzedelerin barınma ihtiyacının karşılanmasında standart işlem süreçlerini kısaltan, afetten etkilenmiş ve konut sahipliğine hakkın yeni uygun şekilde cevap alan modeller ve süreçler geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afetzedelerin barınma ihtiyacının karşılanmasında hak sahipliği, yer yerleşim yerine ilişkin planlama (afet proje ve işlemleri), geri ödeme ve finansman yöntemleri ile ilgili mevzuat değişikliği yapılacaktır.
Tedbir 863.4. Afet konutlarının sosyal standartlara uygun büyüklükte, köy ve kent yerleşimlerindeki ihtiyaçlara uygun tasarımlara ulaşılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kırsal alanlarda tarım ve hayvancılığı destekleyecek nitelikte kırsal konut tasarımları yapılacaktır. 2. Kırsaldaki hak sahipleri için farklı tip ve büyüklükte ahır ve ağıl projeleri ihtiyaçlara işletmelerin geri kazanımına yönelik projeler üretilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Dar ve Orta Gelirlere Yönelik Yıllık Üretilen Konut Sayısı	Adet	125.000	100.000	100.000

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Hedef

2.4.5. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Çevrenin etkin korunmasının sağlanması, Türkiye'nin ve dünyanın sosyo-ekonomik açıdan refahını uzun dönemde geliştirecek en önemli konulardan biridir. Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve başta iklim değişikliği olmak üzere, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi birçok çevre problemini her geçen gün insanı yaşamını ve kalkınma sürecini

daha belirgin bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Türkiye'de çevre sorunlarına yönelik çalışmalar, 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla (SKA) uyumlu bir şekilde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal kapasite, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda kararlı hedefler belirleyerek konuya ilişkin hassasiyetini küresel ölçekte ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, 7 Ekim 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7335 sayılı Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla Ülkemiz Paris Anlaşmasına taraf olmuştur. Buna ilaveten, 7 Ekim 2021 tarihli Mukerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Paris Anlaşmasının İlişik Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında 4618 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Paris Anlaşmasının ve mekanizmalarının gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomik ve sosyal kalkınma hakkına halel getirilmeden uygulanacağı beyan edilmiştir. Paris Anlaşmasının onaylanmasının ardından 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi beyan edilmiştir. Bu hedef çerçevesinde İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu (İDUİKK) tarafından alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı, 2030 yılında referans senaryoya göre yüzde 41 oranında azaltım yapılacak şekilde güncellenmiş ve 13 Nisan 2023 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryasına (BMİDÇS) sunulmuştur.

Türkiye'nin küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına uyumunu sağlamayı ve yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen bir yol haritası niteliğindeki Yeşil Mutabakat Eylem Planının Avrupa Birliği başta olmak üzere, uluslararası düzeydeki politika değişiklikleri ve uygulamalar çerçevesinde güncellenmesi çalışmaları tamamlanmak üzeredir. 2024 yılında Eylem Planı kapsamındaki gelişmeleri içeren 2023 Yılı Yıllık Faaliyet Raporu kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Ülkemiz coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, uyum kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonomik ve toplumsal iklim esnekliğinin artırılmasına yönelik sürdürülen çalışmalar önem arz etmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2023 yılında 3.715'e çıkarılarak korunan alanların yüzölçümü yaklaşık 10,4 milyon hektara ulaşmıştır. 2023 yılında kara üzerindeki toplam korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı yüzde 7,9'dur.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısı 2023 yılında 380'e ulaşmıştır.

2022 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hanehalkının çevre korumaya harcamaları geçen yılı nazaran yüzde 113,4 artış göstererek 140,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu harcamaların yüzde 70,3'ü özel sektör, yüzde 26,1'i kamu ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yüzde 3,6'sı ise hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevre koruma amaçlı kamu ve özel sektör yatırım harcamaları 32,7 milyar TL olarak kayda geçmiştir.

Sürdürülebilir çevre hedefleri doğrultusunda yaşam döngüsü boyunca olumsuz çevresel etkileri azaltılmış ürün veya hizmetleri teşvik etmek amacıyla oluşturulan çevre etiketi sistemi kapsamında kriterleri belirlenmiş ürün ve hizmet grubu sayısı 2024 yılında 15'e yükseltilmiştir.

Türkiye'nin sera gazı emisyonlarını azaltma hedefi doğrultusunda enerji, sanayi, binalar, ulaştırma, tarım, atık, arazi kullanımı ve ormancılık gibi kritik sektörlerde uygulanacak sektörel politikaları ve eylemleri belirleyen İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) ile tarım ve gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri, su kaynakları yönetimi, turizm ve kültürel miras, sanayi, kent, sosyal kalkınma, halk sağlığı, ulaşım ve iletişim, enerji, afet risk azaltımı ve yatırım kesen kurumlara yönelik oluşturulmuş olan İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) 21 Mart 2024 tarihinde açıklanmıştır.

Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi ve ulusal katkı beyanı doğrultusunda hazırlanan Uzun Dönemli İklim Stratejisinin 2024 yılının sonunda İDUKK tarafından onaylanması ve BMİDÇS'ye sunulması öngörülmektedir.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda iklim değişikliğinin etkilerine karşı dirençli ve düşük karbonlu bir ekonomiye geçişin sağlanması, sosyal adalet anlayışıyla çevre ile doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi, toplumun çevreye karşı duyarlılığı ve bilinçlinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İklim risklerine karşı, uluslararası iklim değişikliği müzakereleri, Paris Anlaşması ve Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı çerçevesinde ulusal koşullar gözetilerek sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum eylemlerinin güçlendirilmesine yönelik ilgili tüm paydaşlarla işbirliği içinde yol haritaları hazırlanacak, mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.865)		
Tedbir B65.1. İklim değişikliğiyle ilgili uygulamaların bütüncül bir şekilde ele alındığı temel mevzuat hazırlığı tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu kurum ve kuruluşları	1. İklim mevzuatı hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir B65.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda ara dönemler ve ilgili hedefler belirlenerek "Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi" hazırlanacak ve sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum tedbirleri ile taahhütler içeren "İkinci Ulusal Katkı Beyanı" güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu kurum ve kuruluşları	1. İkinci Ulusal Katkı Beyanı hazırlanacaktır
Tedbir B65.3. "Paris Anlaşması" hedeflerine ulaşmak amacıyla sera gazı emisyonlarını azaltmak, iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında alınacak tedbirleri ortaya koymak üzere strateji ve eylem planları hazırlanacak ve uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu kurum ve kuruluşları	1. Yerel iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanmasına ve izlenmesine ilişkin ilke ve yöntemleri içeren teknik kılavuz hazırlanacaktır
Kaynakların verimli kullanımının sağlanması üzere döngüsel ekonomiye geçiş çerçevesinde sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.866)		

Tedbir 866.1. Sürdürülebilir tüketim ve üretime ilişkin mevcut en iyi çevresel uygulamaların yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeşil Sektörde Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı ve Stratejik Belgesi hazırlanacaktır.
Tedbir 866.3. Tüm alıcıların insan sağlığına ve çevreye olan zararlı etkilerinin en aza indirilebilmesi için havaya, suya ve toprağa salınmaya ilişkin gerekli tedbirler alınacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Endüstriyel emisyonların yönetimine ilişkin ikincil mevzuat hazırlanacaktır. 2. Endüstriyel emisyonların yönetimine ilişkin sektörel kılavuzlar yayımlanacaktır. 3. Sanayide Yeşil Dönüşüm Belgelendirme yazılımı aktif olarak kullanılmaya başlanacaktır.
Tedbir 866.4. Deniz çöplerine sebep olan kaynağında önlenmesi ve mevcut deniz çöplerinin deniz çevresine zararının engellenmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. Deniz çöplerinin yönetimine ilişkin mevzuat çözüm geçirilecektir. 2. 2025-2029 yıllarını kapsayan deniz çöpleri eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 866.5. Çevre etiketi sistemi yaygınlaştırılarak, çevre dostu ürün ve hizmetlerin rekabet gücü artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S);	1. İkincil ürün ve hizmet gruplarında çevre etiketi kriterleri geliştirilecektir.
Kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.867)		
Tedbir 867.1. Ülkemiz kimyasallar yönetimine yaşam döngüsü boyunca kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan olumsuz etkilerini en aza indirmeyi sağlayacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kimyasalların çevreye olan zararlarının en aza indirilmesi için mevzuat güncel tutulacaktır.
Yeşil dönüşüm süreçleri desteklenerek rekabet gücünün korunması için ulusal karbon fiyatlandırma araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.869)		
Tedbir 869.1. Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'nin kurulmasına yönelik mevzuat ve diğer altyapı hazırlıkları tamamlanarak sistem uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, İklim Değişikliği Başkanlığı, BDDK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. ETS'nin kapsamı, uygulanması ve piyasa işleyişine ilişkin usul ve esasların belirlenmesine yönelik teknik çalışmalar müştereken yürütülecektir.
İklim değişikliğiyle mücadele kapsamındaki azaltım ve uyum süreçlerinde sürdürülebilir finansman modelleri geliştirilerek yeşil finansmanın erişim imkânları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.870)		

Tedbir 870.1. Ülkemizin özgün niteliklerini gözeten ve uluslararası standartlarla uyumlu çevresel olarak sürdürülebilir bir ikisadi faaliyetin tesisini gerekli nitelikler belirleyen bir ulusal sınıflandırma sistemi oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Yeşil Taksonominin oluşturulmasına yönelik teknik çalışmalara devam edilecektir.
Çevresel veri setleri ve göstergelerin uluslararası standartlara uygun olarak düzenli bir şekilde üretimi ve paylaşımı sağlanacak, izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.871)		
Tedbir 871.2. Tüm alıcı ortamlardaki çevresel izleme verilerinin değerlendirilmesi ve yönetimine yönelik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5)	1. Süreklı İzleme Merkezi (SİM) geliştirilmeye devam edilecektir.
Karasal ve denizel ekosistemler ile ekosistem hizmetlerinin korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile biyolojik çeşitliliğin korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.872)		
Tedbir 872.1. Karasal ve denizel korunan alanlar artırılacak, karbon yutak alanları çeşitlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Potansiyel doğa sit alanları araştırılacaktır. 2. Denizlerin korunma statülerine ilişkin deniz koruma alanı mevzuatı hazırlanacaktır. 3. Ülke genelinde yeni özel çevre koruma bölgelerinin tesis edilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 872.3. Alanların etkin bir şekilde korunması ve yönetilmesi amacıyla korunan alanlar için planlama, projelendirme ve uygulama çalışmaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tüm korunan alanda yönetim planı hazırlanacaktır.
Tedbir 872.4. Tahrip olmuş ekosistemlerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Özel çevre koruma bölgelerinde biyolojik çeşitliliği korumaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 872.5. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi ve uygun doğal alanlara yerleştirilmesine ilişkin envanter ve izleme çalışmaları yapılacak, av ve yaban hayatının sürdürülebilir yönetimi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (5), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi, yaban hayvanı üretme istasyonlarında sürdürülecektir.
Tedbir 872.6. İklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik, ekosistem hizmetleri ve arazi kullanımı üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi için araştırma, izleme ve değerlendirme faaliyetleri sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (5), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Marmara Deniz ekosisteminin restorasyonuna katkı sağlayacak çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 872.7. Genetik kaynakların toplanması, saklanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum çeşitleri izlenecek, AR-GE çalışmaları yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum çeşitlerinde artış sağlanacak ve tohum yenileme çalışmalarına devam edilecektir.
Hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.873)		
Tedbir 873.1. Sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinden kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek ve emisyonların kontrolü sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel ölçekte oluşturulan kritik haritalar dikkate alınarak sayısal bazlı azaltım planları hazırlanacaktır.
Tedbir 873.2. Hava kalitesi izlemesine yönelik altyapı güçlendirilecek, bilgi ve rehberlik teknolojileri kullanılarak envanter ve modellemeye yönelik kapasite geliştirilecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağında yer alan istasyon sayısı artırılacaktır. 2. Hava kirliliği emisyonlarının envanter, modelleme ve analiz değerlendirme çalışmaları kapsamında yazılım ve kılavuz/rehber araçları geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	280	382	383
Karasal Korunan Alanların Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	7,9	8,0	8,1
Çevre Etiket Sistemi Kapsamında Belirlenen Ürün ve Hizmet Grubu Sayısı (Kümülatif)	Adet	12	15	18
Fiziki Entegre Çevre Denetimi Sayısı	Adet	2.165	2.170	2.273

... Sene sonu tahmini
(2) Hedef

2.4.6. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2024 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içmesuyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içmesuyunu arıtma ihtiyacı artmıştır. Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı Haziran 2024 itibarıyla yüzde 95'tir.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2024 itibarıyla 1.513'e ulaşmış olup 1.425 proje tamamlanmış ve 88 proje devam etmektedir. 2011-2024 döneminde 2025 yılı Eylülü'ne toplam 76,1 milyar TL bütçe ve uygun şartlarla 110,9 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla tahsis edilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, 2024 yılında içmesuyu temin ve dağıtım sistemlerindeki su kayıp oranı ülke genelinde yüzde 31 olarak hesaplanmıştır. Su temin sistemlerindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak iklim değişikliği ve kuraklığın etkilerine karşı su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Su kaynaklarının verimli kullanım ve etkin yönetimi ile bu konularda yüksek düzeyli koordinasyonun sağlanması amacıyla 29 Kasım 2023 tarih ve 157 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile Ulusal Su Kurulu oluşturulmuştur. Ulusal Su Kurulu, On İkinci Kalkınma Planında belirtildiği üzere Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu ile Havza Kurulları ve İl Su Kurullarının daha etkin hale getirilmesi, sınırlarda ve kırsalda su-gıda-enerji-ekosistem ilişkisine temel alan su arzına ilişkin kısa ve uzun vadeli plan, politika ve stratejilerin oluşturulmasının yanı sıra su yönetiminde etkin koordinasyon ile bütüncül yaklaşımın garanti altına alınması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla başlatılan Ulusal Su Verimliliği Seferberliği kapsamında su kaynaklarının etkin yönetimi ve verimli kullanımına ilişkin üst düzeyde koordinasyon ve işbirliği sağlamak üzere kurulan Ulusal Su Kurulunun altında oluşturulan Su Verimliliği Alt Kurulu'nun ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Su Verimliliği Alt Kurulunun, su kayıplarının azaltılması, sektörel su verimliliği uygulamalarının yaygınlaştırılması, su verimliliği teknik ve teknolojilerinin geliştirilmesi, yasal altyapının güçlendirilmesi, toplumsal bilinç ve bilinçlerin artırılması konularında çalışmalar yapması planlanmaktadır.

Türkiye'de yer alan 25 havzadan 17 havza için Nehir Havza Yönetim Planları (NHYP) tamamlanmış olup kalan yedi havzada çalışmalara devam edilmektedir. Su kalitesi ve miktarının izlenmesine yönelik çalışmalar NHYP'si tamamlanan ve devam eden 18 havzada tamamlanmış olup Seyhan Havzası'nda izleme çalışmaları devam etmektedir.

Altı havzada Sektörel Su Tahsis Planları (SSTP) tamamlanmış olup bu planların takibi yapılmaktadır. Beş havzada SSTP çalışmaları tamamlanmış olup söz konusu planlar Ulusal Su Kurulu onayına sunulacaktır. Dokuz havzada SSTP çalışmaları sürdürülmektedir.

Su Döngüselliği ve Verimlilik Artırması Projesi suyla ilişkili afetlerin riskini azaltacak ve sulamaya için su hizmetlerinin sürdürülebilir hale getirecek uygun iklim değişikliği azaltma ve uyum önlemleri yoluyla iklim değişikliğine karşı direnci sağlama çabalarını desteklemeye devam etmektedir. Birçok alanda hissedilmeye başlanan iklim değişikliğiyle ilgili daha etkin mücadele edebilmek maksadıyla iklim projeksiyonları doğrultusunda su potansiyelinin havzalar ölçeğinde değişimi tespit edilerek, sektörlere etkisi belirlenmektedir. İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkilerinin azaltılması amacıyla risklerin belirlenerek göller, sulak alanlar ve kıyılar için uyum faaliyetleri ve doğa temelli çözümler üretilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Atıksu arıtma tesislerinde istenilen düzeyde arıtma verimini sağlayabilecek, dairesel ekonomi yaklaşımıyla uyumlu, doğal kaynakları koruyan ve enerji verimliliğini hedefleyen, ülkemize özgü tasarım normlarının ve kriterlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren sanayi tesislerini dikkate alınarak sektörel atıksu profilinin çıkarılması, sanayi sektörleri için atıksu envanterinin oluşturulması, sektörlere özgü konvansiyonel kirleticiler, ağır metaller ve diğer tehlikeli maddelerin tespit edilmesi amacıyla Endüstriyel Atıksu Profili Belirleme Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında, AB mevzuatı ve uygulamaları da dikkate alınarak sektöre özgü atıksu deşarj standartlarının belirlenmesi, gerçekçi deşarj kriterlerinin geliştirilmesi ve gerekli mevzuat düzenlemelerinin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen illerde içmesuyu ve kanalizasyon altyapısının yeniden inşası amacıyla dış finansman kredisi sağlanmış olup İLBANK aracılığıyla ilgili belediyeler bünyelendirmeden yürütülen Türkiye Deprem Sonrası İyileşme ve Yeniden İmar Projesi devam etmektedir.

TUİK verilerine göre 2022 yılında toplanan evsel nitelikli atık miktarı yaklaşık 32,42 milyon tondur. Mevcut atık yönetim planlarının sıfır atık yönetim planı ile uyumlu hale getirilmesi, ayrı toplama verimliliğinin kaynağında artırılması ve yaygınlaştırılması, geri kazanım ve bertaraf yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla Ulusal Atık Yönetim ve Eylem Planı revizyon çalışmaları tamamlanmak üzeredir.

2024 yılı uçucu çeyreği itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 94 olup bu tesislerle 1.248 belediyede 75,9 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. 2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisi bulunurken bu tesislerin sayısı Ekim 2024 itibarıyla sırasıyla 3 ve 69 olmuştur.

Eylül 2024 itibarıyla 409 tehlikeli atık geri kazanım tesisi ve 11 adet bir üst sınıf düzenli depolama tesisi, 105 yakma ve beraber yakma tesisi bulunmaktadır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 28 Şubat 2023 tarihinde yayımlanan 2021 yılı Ambalaj Bültenine göre yaklaşık 9,7 milyon ton ambalaj üretilmiş, 4 milyon ton ambalaj ise piyasaya sürülmüştür.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynağında ayrıştırılarak toplanmaya hazır hale getirilmesi için farkındalıklarının bilinçlendirilmesi çalışmaları ile yerel yönetimlerin atığın kaynakta ayrı toplanmasına ilişkin kapasitesinin artırılması faaliyetleri devam etmektedir.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konularında önemli gelişmeler kaydetmiş olup katı atık tesislerini çevresel sorunlara yol açmaması için usulüne uygun olarak işletmesi ve düzenli olarak denetlenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakla birlikte faaliyetteki tesislerin dolan kapasitesinin artırılması için ilave depolama alanı ve ön işlem tesislerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca düzensiz çöküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Katı atık yönetiminde belediyelerin zaman ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare atık modelinin etkinliğinin artırılması önemli görülmektedir. Bu yönemle yürütülen katı atık projelerinin sayısı artmakla birlikte kurulan tesislerin daha iyi işletilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Belediye atıklarının insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finansa erişimde zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında Katı Atık Programı (KAP) başlatılmıştır. Bu kapsamda Eylül 2024 itibarıyla 15 aktarma istasyonu uygulama projesi hazırlanması, yedi aktarma istasyonu yapımı, sekiz düzenli depolama lotu yapımı, bir entegre atık yönetim tesisi yapımı, bir ön işlem tesisi yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi hazırlanması, 11 düzenli depolama tesisi uygulama projesi hazırlanması işleri tamamlanmıştır. Diğer taraftan dört aktarma istasyonu yapımı, dört düzenli depolama lotu yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi yapımı, üç entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi ve iki yeni lot uygulama projesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Sıfır Atık Projesi kapsamında Haziran 2017- Eylül 2024 döneminde 193 bin bina ve yerleşkede Sıfır Atık Yönetim Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Aynı dönemde sıfır atık uygulamaları hakkında 22 milyon kişiye eğitim verilmiştir. Sıfır atık yönetim sisteminin idari, mali ve teknik

unsurları açısından tasarım ve planlama kriterlerini, değerlendirme unsurlarını ve uygulama esaslarını belirlemek, sistemin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları düzenlemek amacıyla 11 kılavuz hazırlanmıştır. Diğer taraftan yerel ölçekte strateji belirlemek, kısa ve uzun vadeli hedefler koymak amacıyla 61 ilin İl Sıfır Atık Yönetim Planları hazırlanmıştır. Eylül 2024 itibarıyla belediye hizmet alanı içerisinde sıfır atık yönetim sistemini kurarak Temel Seviye Sıfır Atık Belgesi alan belediye sayısı 160'a ulaşmıştır.

2 Nisan 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2024/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde bina ve yerleşkeler ile mahalli idarelerce oluşturulacak sıfır atık yönetim sisteminin ilgili mevzuata uygun olarak kurulması gerektiği, bu sistemi kurmayan, kısmen sıfır atık belgesi almayan ve/veya sıfır atık belgesi bulunmasına rağmen sıfır atık yönetim sistemini etkin bir şekilde uygulamayan bina ve yerleşkeler ile mahalli idarelerce sıfır atık sistemi ile ilgili eksikliklerin giderileceği, gerekli denetim ve tahsilat titizlikle yapılacağı, yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina edenlere ilgili mevzuat hükümleri uyarınca idari yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca sıfır atık yönetim sisteminin gerek bina ve yerleşkelerde gerekse mahalli idarelerde uygulanması noktasında çalışmaların hızlandırılması için ihtiyaç duyulacak her türlü destek ve yardımın ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilmesi gerektiği hususu ifade edilmiştir.

Sıfır atık uygulamasının başladığı 2017 yılından 2023 yılı sonuna kadar 29,3 milyon ton kağıt-karton, 7,6 milyon ton plastik, 2,9 milyon ton cam, 3,7 milyon ton metal ve 16,2 milyon ton organik ve diğer geri kazanılabilir atıklar olmak üzere toplamda yaklaşık 59,9 milyon ton geri kazanılabilir atık Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca lisans almış işletmelerce ülkemiz ekonomisine kazandırılmıştır. Proje başlangıcında yüzde 13 olan geri kazanım oranı 2021 yılı itibarıyla yüzde 27,2'ye, 2022 yılında yüzde 30,1'e ve 2023 yılında yüzde 35'e çıkarılmıştır. Geri kazanım oranının 2025 yılında yüzde 60'a çıkarılması hedeflenmektedir.

2019-2023 yıllarında ücretli poşet uygulamasıyla birlikte kadar plastik poşet kaynaklı yaklaşık 1 milyon ton plastik atığın oluşumu engellenmiştir. Bu azalmayla ülkemizde plastik poşet üretimi için gerekli plastik hammadde ithali önlenmiş ve yaklaşık 6,98 milyar TL tasarruf edilmiş, yaklaşık 41.381 ton sera gazı salımı engellenmiştir.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, bitkisel atık yağlar, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

İçecekler için cam, plastik (PET) veya alüminyum malzemeden üretilmiş olan ambalajlarına geri dönüşümünü amaçlayan Depozito İade Sisteminin 2025 yılında uygulamaya geçmesi planlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Asamblesi'nin (UNEA) 28 Şubat-2 Mart 2022 tarihlerinde düzenlenen beşinci oturumunda plastik kirliliğinin sonlandırılmasına ilişkin uluslararası bağlayıcılığı olan bir araç geliştirilmesi konusunda UNEA 5/14 sayılı karar alınmış olup halihazırda konu kapsamında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından bir Hükumetlerarası Müzakere Komitesi (Intergovernmental Negotiation Committee-INC) oluşturulmuştur. Bu kapsamda ülkemizin de dâhil olduğu Komitenin çalışmaları devam etmektedir.

2022 yılında başlatılan Türkiye'nin Döngüsel Ekonomiye Geçiş Potansiyelinin Değerlendirilmesi için Teknik Destek Projesi (DEEP) kapsamında daha verimli kaynak ve atık yönetimine katkıda bulunan döngüsel ekonomiye geçişin teşvik edilmesi, Ali Döngüsel

Ekonomi Modeli doğrultusunda Türkiye'nin döngüsel ekonomiye geçişle kurumsal ve teknik kapasitesinin güçlendirilmesi ve ülkemiz şartlarına uygun kapsamlı bir ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ve Eylem Planının (2024-2028) hazırlanması çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde toplu taşımanın ve motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilerek kentiçi ulaşımda yaşanan trafik sıkışıklığının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve görüntü kirliliği sorunlarının azaltılabilmesi amacıyla önemli yatırımlar yapılmaktadır. Tramvay, elektrikli otobüs gibi emisyon üretmeyen toplu taşıma araçlarının yanı sıra tramvay, metro gibi rayl sistem araçlarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Ekim 2024 itibarıyla Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun'un aralarında bulunduğu 12 büyükşehirde raylı sistemlerle toplu taşıma hizmeti vermeye devam edilmektedir.

2024 yılının ilk yarısında tamamlanan Gayrettepe-Kağıthane, Arnavutköy-İstanbul Yeni Havalimanı ve Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı Metro Hattı projelerinin hizmete alınması ile İstanbul'da rayl sistem hat uzunluğu 369 km'ye ulaşmıştır. Ayrıca Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yapımı devam eden Kocaeli-Şehir Hastanesi Tramvay Hattı projesi ile yatırım programında yer alan ve yerel yönetimlerce yapımı sürdürülen Çiğli Tramvay Hattı, Ataköy-İkitelli Metro Hattının Zeytinburnu-Bahariye kesimi ve Fahrettin Altay-Narlıdere İstiklam Okulu HRS Hattı projeleri yıl içinde hizmete açılmıştır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapımı çalışmalarına devam edilen Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattının Arnavutköy-Halkalı kesimi ve Gebze OSB - Darıca Sahil Raylı Sistem Hattı projeleriyle birlikte 2025 yılı sonuna kadar yaklaşık 32,9 km'lik kentiçi raylı sistem hattının hizmete açılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Kentsel altyapıda sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişimin sağlandığı, atıksu ile kirletilmelerinin önlendiği, kentiçi ulaşımda ise maliyet etkin, temiz ve enerji verimli, tüm bireyler için kolay erişilebilir, modlar arası güçlü bağlantının sağlandığı sürdürülebilir sistemlerin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının koruma kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir, bütüncül, etkin ve verimli şekilde yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.875)		
Tedbir 875.1. Etkin su kaynakları yönetimi için su kanunu çıkarılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (5), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su yönetimine ilişkin mevzuat hükümleri tamamlanacaktır.
Tedbir 875.3. Su Yönetimi koordinasyon kurulu ile havza kurulları ve İl su kurullarının daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (5), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulusal Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. 25 Havza Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir. 3. 81 ilde İl Su Kurulu toplantıları gerçekleştirilecektir.
İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri tespit edilecek ve iklim değişikliğine uyum sağlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.877)		
Tedbir 877.2. Türkiye genelinde iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri güncel verilerden ve senaryolar kullanılarak belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (5), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim değişikliği projeksiyonları ve hidrolojik modeller kullanılarak su kaynaklarına etkilerinin belirlenmesi çalışmalarına devam edilecektir.

Su kaynakları miktar, kalite ve ekosistemler açısından korunacak ve iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.878)

Tedbir 878.1. Kalite ve miktarı yeterli yeraltı suyu kaynakları ile yeraltı suyu potansiyeli bilgilerini içeren su kaynakları envanteri oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Havza ve alt havza bazında mevcut durum su potansiyeli ve sektörlerin su kullanım miktarlarının tespit edilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 2. Seyhan ve Çoruh Havzalarında izleme çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 878.3. Sanayi kaynaklı su kirliliğinin önlenmesi için kontrol tedbirleri hayata geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Sanayiden kaynaklanan su kirliliğinin kaynağında önlenmesi ve atıksuyun yeniden kullanılması amacıyla mevcut en iyi teknikler ile kullanılabilir temiz üretim çalışmaları kapsamında mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 878.4. Kullanıcı su kullanımı ve tasarruf değerleri artırılacak, tasarruf yaptırımları caydırıcı hale getirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu'nun kapsamı ve kullanımlara ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 878.5. Su tahsisinde arz-talep dengesi gözetilmek suretiyle öncelikli şekilde kullanımına yönelik sektörel tahsis planlaması yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Seksi havzada Sektörel Su Tahsis Planları tamamlanacaktır.
Tedbir 878.6. Atıksu arıtma tesislerinin yapımı ve işletilmesinde deneyim, teknik bilgi ve kapasite eksikliği gibi mevcut engellerin giderilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılacak, standartlara uygun işletilmesine ilişkin destek mekanizmaları ve atıksu arıtma tesisi çamuru bertaraf kapasitesinde alternatif yöntemler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Arıtma Çamuru Eylem Planı ve Arıtma Çamuru Yönetim Planı Genelgesi'nin yayımlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 878.8. Dairesel ekonomi ilkelerine de dikkat alınarak ülkemize özgü atıksu arıtma tesisi tasarım normları ve kriterleri belirlenecek, tasarım usulüne geçilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Atıksu örneksel karakterizasyon çalışmaları için numune alma aşaması tamamlanarak karakterizasyon çalışmalarına başlanacaktır. 2. Diğer ülkelerde yapılan çalışmalar ve mevzuat karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek boşluk analizi yapılacak ve ihtiyaç doğrultusunda yapılması gereken düzenlemeler ortaya konulacaktır. 3. Mevcut evsel/kentsel AAT'lerde tasarım kriterlerinin karakterizasyon sonuçlarına göre irdelenmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.

Suyla ilgili kurum ve kuruluşların finansman yapıları iyileştirilecek ve işletme sorunları giderilecektir. (Kalkınma Planı p.879)		
Tedbir 879.1. Fiyat, hizmet ve işletme su tarifeleriyle ilgili düzenleyici bir yaklaşım oluşturulacak ve suyun geleceğinin varlığı dikkate alınarak verimli kullanımı teşvik edecek fiyatlandırma sistemine geçilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Suyun Havzalar Bazında Tahsisi ve Su Haklarının Oluşturulması Koordinasyon Çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 879.2. Su temininde enerji maliyetlerinin azaltılmasına yönelik faaliyetler desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Pompaj sulama tesislerinde yenilenebilir enerji potansiyeli belirlenecektir. 2. Yeni geliştirilen içmesuyu ve atıksu arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji kullanım olanakları değerlendirilecektir.
Suyun verimli kullanımı sağlanacak, gelir getirmeyen su kullanımının en aza indirilmesi için gerekli tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.880)		
Tedbir 880.1. Değişen İklim Değişim Çerçevesinde Su Verimliği Stratejisi Belgesi ve Eylem Planında tanımlanan eylemlerin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su verimliği sisteni kurumu ve değerlendirilmesi konusunda mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Su Verimliği Eylem Planı kapsamında tanımlı tüm kurumlarca gerçekleştirilen çalışmaların takibine devam edilecektir.
Tedbir 880.2. Ekonomik kayıp seviyesi göstergesini kullanarak suyun gerçek değeriyle su kayıp oranı ve gelir getirmeyen su miktarları belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Ekonomik kayıp seviyesi ve su kayıp oranı ile gelir getirmeyen su oranının hesaplanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 880.3. Belediyelerin kayıp kaçak ile mücadeleye yönelik faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Belediyeler	1. Belediyeler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanmasına yönelik çalıştaylar düzenlenecektir.
Tedbir 880.4. Sanayide mevcut en iyi tekniklere geçilerek su verimliği artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Endüstriyel su verimliliği doğrultusunda hazırlanan sektörel tebliğlerin kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 880.6. Yeraltı sularının bütçelerinin oluşturulması sağlanacak, su dengesi ve kayıpların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Belediyeler	1. Sistemden giden su, su kayıpları ve gelir getirmeyen su miktarının tahlilinin daha sağlıklı yapılabilmesi için ölçümlerin sistemin oluşturulmasına yönelik izleme değerlendirme sağlanacaktır.
Katı atık yönetiminin döngüsel ekonomi ilkeleri gözetilerek etkinleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.881)		
Tedbir 881.2. Atık sorgulamanın her aşamasına ve tabana oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve geri bildirim sistemlerinin uyumu sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesinin etkin olarak sağlanabilmesi amacıyla yeni sistem oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve veri akış sistemleri uyumlu hale getirilecektir.

Tedbir 861.3. Dairesel ekonomiye geçiş kapsamında atık yönetimine ilişkin beşeri ve teknik kapasitelerin oluşturulması amacıyla programlar düzenlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atık yönetimine ilişkin çalışmaların verimliliğini artırılması için eğitim faaliyetleri yürütülmeye devam edilecektir.
Tedbir 861.4. Geri kazanılmış ikincil ürünle ait teknik standartlar geliştirilecek, teşvik ve yönlendirme mevzuatı iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Ş), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Geri kazanılmış ikincil ürünle ait standartların geliştirilmesi, teşvik ve yönlendirme sisteminin iyileştirilmesi amacıyla mevzuat değişiklikleri de içeren çalışmalar yürütülecektir.
Sıfır atık uygulamaları yaygınlaştırılacak, atıkların geri dönüşümünde toplumun bilinçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.882)		
Tedbir 882.1. "Sıfır Atık Projesi" kapsamında eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecek ve eğitimin tüm kademelerinde sıfır atık uygulamaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların kaynağında ayrı toplanmasının yaygınlaştırılması amacıyla kamu spotu, eğitim gibi çalışmalar yapılacak, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim programlarında sıfır atık uygulamalarına yer verilecektir.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.883)		
Tedbir 883.1. Yerel yönetimlerin finansal etki ekle zorlandıkları katı atık yönetim projelerini desteklemek amacıyla yürütülen "Katı Atık Programı"nın yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Ş), İ.BANK, Yerel Yönetimler	1. Dört aktarma istasyonu yapımı, dört düzenli depolama hücre yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi yapımı, üç entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi hazırlanması ve iki yeni tür uygulama projesi hazırlanmasına devam edilmektedir.
Mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması sağlanacak; bölge planları ile kentsel ulaşım ana planları eşgüdüm içerisinde oluşturulacak, kentiçi raylı sistem projelerine ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.884)		
Tedbir 884.3. Kentiçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin mevzuat hazırlanacak, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (Ş), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Kentiçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacaktır. 2. Kentiçi ulaşıma ilişkin istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.
Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kentiçi ulaşımda talep yönlü politikalar uygulanacak, bireysel araç kullanımı yerine sürdürülebilir, çevreci, verimli ve düşük emisyonlu toplu taşıma sistemleri ile mikro-mobilite çözümleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.885)		

Tedbir 885.4. Büyükşehirler başta olmak üzere, kentiçi ulaşım ağının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin planlama yapılabilmesine yönelik akıllı ulaşım sistemi (AUS) mimarisine uygun uygulamalar yaygınlaştırılacak, dinamik yolcu, sürücü ve yaya bilgilendirme sistemleri ile kablosuz akıllı ulaşım sistemi (K-AUS) konularına devam edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 2024-2030 yılları kapsayan Ulusal AUS Eylem Planı'nın gerçekleştirilebilmesi için çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Veriten Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	98,8	99,0	99,0
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Veriten Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	95	95	96
Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Veriten Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	90,6	92,0	93,0
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	5,2	6,0	7,0
Geri Kazanım Oranı	Yüzde	32,0	30,0	26,0
Atık Yönetimi Hizmeti Veriten Belediye Nüfusu Oranı	Yüzde	89,0	94,5	95,0
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı	Yüzde	35,0	36,0	37,5
Kentiçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	926	949	1.029

(1) Öngörülen Tahmin.
(2) Hedef.

2.4.7. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

Bölgesel gelişme politikası, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlamak üzere bölgelerin nitelikleri dikkate alınarak uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin çok sektörlü yapısı nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin tesis edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

2024 sonrası dönem için bölgesel gelişme çalışmalarının bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi, ulusal ve yerel düzeyde bölgesel kalkınma uygulamalarının etkinliğinin artırılması amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ve bölge planları hazırlanmaktadır.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları tarafından bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirilerek bölgelerin potansiyellerinin harekete geçirilmesi üzere kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre soruç odaklı program yönetimi yaklaşımıyla mali ve teknik destek sağlanmaktadır. Söz konusu hizmetler için 2008-2023 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 66,6 milyar TL, yerel paylardan ise 42,9 milyar TL (2024 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2024 yılı için ise 1,8 milyar TL merkezi bütçe payı tahsisi yapılmış olup yerel pay katkısının 1,5 milyar TL civarı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, 2008-2024 döneminde 26.489 projeye 2024 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 75,3 milyar TL destek sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 176,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 59- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2024)

Destek Program Türü	Ajans Desteği (1)	Eş-Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (1)	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	55.665	101.275	11.345
Girişimci Proje Desteği	11.253	17.285	258
Finansman Destiği	635	2.284	329
Büyük Ölçekli Yatırım	469	472	104
Uluslararası İşbirliği ve Fizibilite Desteği	2.256	3.101	2.412
Teknik Destek	1.727	1.727	11.858
Diğer Destek Türleri	435	791	173
Genel Toplam	**75.350**	**126.204**	**26.489**

(1) 2024 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL

Bölge kalkınma ajansları kapsadıkları dönemdeki yatırımların gerektirdiği planlama, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerini yürütmektedir. GAP, DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdareleri Başkanlıklarına 2024 yılında toplam 1,98 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Başkanlıklar tarafından 2014-2024 yılları arasında uygulayıcı kuruluşlara 2024 yılı fiyatlarıyla toplam 37,5 milyar TL kaynak aktarılmıştır. Bölge'yi bir bütün olarak ele alındığı ve kendine özgü potansiyellerini ortaya çıkarmayı hedefleyen GAP, DAP, DOKAP ve KOP Eylem Planları hazırlanmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimini analiz etmek amacıyla oluşturulan Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS) karar destek sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmiştir. Bununla birlikte, illerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının (SEGE) güncellenmesine ve hangi etkinliklerde uzman aşabileceğinin, rekabet avantajı elde edebileceğinin belirlenmesi amacıyla Ekonomik Kompleksite ve Ürün Uzayı Analizi yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

TABLO II: 60- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2017)	Nüfusun Payı (2022) (Yüzde)	2022-2023 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2011-2021 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	Bölgelerarası GSYİH'ya Katkısı (2022) (Yüzde)	Kişi Başına GSYİH (2022) Endeks (TR=100)	İşsizlik Oranı (2023) (Yüzde)	İşgücüne Katılımda Cinsiyet Farkı (2023) (1)			Hanehalkı Yeniden Bütçe Gelirlerinde Ulusların ve Kuruluşların Oranı (2022) (2)
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

b) Amaç

Bölgelerin potansiyellerinin harekete geçirilmesi, kendilerine özgü imkân ve kabiliyetlerinin yenilik temelinde geliştirilmesi, doğal dirençliliklerinin artırılması ve afet sonrası ekonomik ve sosyal iyileşmenin sağlanması yoluyla ülkemizin dengeli kalkınmasında azami katkının sağlanması ve bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmaya yönelik kurumsal yapı ve yönetişim mekanizması etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.888)		
Tedbir 888.1. Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin kurumsal kapasiteleri ve mevzuat gözden geçirilerek etkinliklerinin artırılması yönünde düzenlemeler yapılacak, işbirlikleri artırılacak ve merkezi yönetimle etkileşim ve koordinasyon mekanizmaları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları	1. Kurumsal ve beşeri kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 888.2. Bölgesel gelişme politikalarının tasarımı ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek araştırma ve analizler gerçekleştirilecek, bölgesel farklılıkların okullaşmaya yönelik istatistikleri alt kırılımda çalışılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Kalkınma Ajansları	1. YER-SİS Projesi Karar Destek Sisteminde yönetilmesi çalışmaları yapılacaktır. 2. Düzey-2 bazında bölgesel göstergeler tabloları oluşturularak bölgesel analiz raporları hazırlanacaktır. 3. Kalkınma Ajanslarının mevcut mali destek uygulamalarına ilişkin etki değerlendirme çalışmaları yürütülecektir. 4. Ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliğini ölçmek amacıyla İl Sağlık çalışması yürütülecektir.
Bölgelerin kalkınmasında yeşil ve dijital dönüşüme yönelik altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.893)		
Tedbir 893.2. Yeşil ve dijital dönüşüm konusunda bölgelerin potansiyel ve mevcut gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulacak, dönüşümden en çok etkilenecek sektörlere yönelik analizler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Düzey-2 bölgelerin yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümden en çok etkilenecek sektörlerine dair analizleri değerlendiren dokümanlar hazırlanacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen illerin sosyoekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.894)		
Tedbir 894.1. Depremden etkilenen bölgelerde kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kurumsal alanlarda yapılacak müdahaleleri kapsayan bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Depremden etkilenen illeri kapsayan kalkınma ajansları tarafından bölgesel gelişme stratejileri hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı	Oran	4,51(3)	4,25	4,10
En Düşük Değere Sahip Düzey-2 Bölgesinde Üretimine Katılma Oranı	Yüzde	42,7	43,5	45,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Düzeltilmiştir.

2.4.8. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut Durum

TUİK verilerine göre Türkiye'de 2022 yılında yüzde 93,4 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2023 yılında yüzde 93'e düşmüştür. Buna karşılık, belde ve köylerde yaşayanların oranı yüzde 6,6'dan yüzde 7'ye yükselmiştir. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2023 yılında belde ve köy nüfusu 5.973.085 kişi olmuştur. Cinsiyete göre köy nüfusunun 3.069.729'unu erkek, 2.903.356'sını kadın nüfusu oluşturmaktadır. Köylerimizde nüfus yaşlanmakta olup 65 yaş ve üzeri nüfus 617.340'ı kadın olmak üzere toplam 1.124.136 kişidir.

Köylerin yol ve içme suyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine 2005-2024 döneminde toplam 28,8 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. 2005-2023 döneminde kümülatif olarak 137.501 km köy yolu yapılmış ve onarılmıştır. 5.722 sulu alanın ve 72.273 suyu yetersiz olan yerleşimlerde toplam 77.995 üniteda içme suyu yatırımı yapılmıştır. Küçük sulama yatırımlarıyla 96 bin hektar tarım alanı sulamaya açılmış. 99 bin çiftçi ailesi bu sulama yatırımlarından yararlanmıştır. Atıksu işlemede 1.256 fosseptik ve 67 atıksu arıtma yapılmıştır.

İskân yatırımları kapsamında yerleşim işleri On İkinci Kalkınma Planında önemli bir yer bulmuştur. Kırsal iskân projeleri ise çeşitli nedenlerle yerleri kamulaştırılan (afet, baraj yapımı gibi) tarlaların yeniden iskânı yapılmaktadır. Bu kapsamda son yıllarda yürütülen en önemli projeler: Yusufeli Barajı Yeniden Yerleşim İşleri ve Mersin Alaköprü Barajı Yeniden Yerleşim İşleri Projeleridir.

2019 yılında yüzde 17,4 olan tarım istihdamının toplam istihdamı içindeki payı Temmuz 2024 itibarıyla yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarımsal istihdam 4,9 milyon kişiden 4,7 milyon kişiye gerilemiştir. Bu durum, hizmetler ve sanayi sektörlerinin istihdam içerisindeki payını artırdığını göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin temelini oluşturan tarımsal üretim aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmektedir. Proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında çeşitlilik artmıştır.

Kırsal kalkınmanın desteklenmesi kapsamında; Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), IPARD Eş Finansman Ödemeleri, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteği, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Katılım Prim Desteği (ÇMVA), Sineysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi ve Uzman Eller Proje Desteği verilmektedir.

IPARD uygulamaları kapsamında 16 Eylül 2024 tarihi itibarıyla toplam hibe miktarı 45,5 milyar TL, tamamlanan toplam proje sayısı 25.292, devam eden proje sayısı 1.014, desteklenen üretici yatırımcı sayısı 13.636, desteklenen kadın yatırımcı sayısı 6.427 ve

oluşturulan toplam istihdam 102.400 kişi olmuştur. IPARD III uygulamaları kapsamında 2024 yılında teklif çağrısına çıkılmıştır.

KKYDP kapsamında kırsal alanda ekonomik ve sosyal yapıyı geliştirmek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tarıma dayalı sanayi entegrasyonunu sağlamak ve yeni teknolojilerin üreticiler tarafından kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla gerçek ve tüzel kişilere yüzde 50 hibe desteği verilmiştir. 2006 yılından bugüne kadar tamamlanan 18.110 projeye 5,9 milyar TL hibe ödemesi yapılmış, 12,6 milyar TL tutarında yatırım faaliyetle geçirilmiş ve bu projelerle 177.489 kişiye istihdam sağlanmıştır.

Ekonomik altyapı yatırımları içerisinde yer alan el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamaları için hibe desteklerinin sağlanmasına devam edilmiş, 2023 yılında 17 projeye 3,7 milyon TL hibe desteği verilmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma destek sistemince, aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir

Ekim 2024 itibarıyla Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi ile 1.292 fırsat sahibine toplam 319,1 milyon TL hibe ödemesi yapılmış, bu desteklerle 380,8 milyon TL tutarında yatırım yapılmıştır.

b) Amaç

Kırsal kesimde üretken işgücü oluşturularak ekonominin canlandırılması, sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması suretiyle nüfusun kırsalda tutunduruluması temel amaçlar

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
Yöreye ve mekâna özgü özellikler dikkate alınarak kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılması için kamu hizmet sunumu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.896)		
Tedbir 896.1. Kırsal kesimin cazibesinin sağlayan ulaşım, haberleşim ve enerji altyapısı güçlendirilecek, köylere Altyapının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) kapsamında kırsal ulaşım sınıflandırması, içme suyu ve atık su altyapısının iyileştirilmesi sağlanacak, suyun ekonomik kullanılmasına yönelik proje ve uygulamalar sürdürülecektir	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİ), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri	1. KÖYDES Projesi kapsamında ulaşım, içme suyu, tanımsal sulama ve atıksu projeleri desteklenecektir. 2. Köy envanterlerine ilişkin veri girişi KÖYDES Yatırım Takip Sistemine aktarılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 896.2. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen kırsal alanlarda coğrafi, sosyal ve kültürel koşullar dikkate alınarak güvenli yerleşim alanları oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİ), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri	1. Depremlerden etkilenen kırsal alanlarda coğrafi, sosyal ve kültürel koşullar dikkate alınarak afetlere dirençli yerleşim alanları oluşturulacaktır.
Tedbir 896.3. Kamulaştırma yapılan verimli alanda yerleşim yeri yapımında kamu hasarının asgariye indirilmesine yönelik tedbirler alınacak ve ilgili şehircilik ve iklim mevzuatında düzenleme yapılacaktır	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİ), Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ	1. Kamulaştırma yapılan yerlerin ekonomik kaybı hasarlarının asgariye indirilecek, bu doğrultuda ilgili mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Kırsalda nüfus kaybını önlemek ve tersine göçü sağlamak için beşeri ve sosyal sermaye geliştirilerek istihdam imkânları iyileştirilecek ve ekonominin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal alanların çekiciliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.897)		
Tedbir 897.1. Kırsalda başta kadınlar ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren gruplara yönelik verimli sosyal projeler hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İŞKUR Bakanlığı	1. Kadın, genç ve yoksullara yönelik kırsal alanda yürütülen projelere devam edilecektir.
Tedbir 897.3. Kırsalda yoksulluğun azaltılması amacıyla göç ve dayanışma ekonomisine önem verilerek mesleki örgütler (çiftçi eğitimi, satış ve pazarlama, üretim teknikleri, finansman ve mevzuat gibi konularda eğitimlere desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kırsalda yoksulluğun azaltılması amacıyla örgütlenme ve dayanışma ekonomisine önem verilerek üretici örgütlerinin sektörel ihtiyaçları, satış ve pazarlama, üretim teknikleri, finansman ve mevzuat gibi konularda eğitimlere devam edilecektir.
Tedbir 897.5. Kırsal mahalle, köy ve ilçeler kalkınma stratejilerinin gerçekleştirilebilir gelişim kapasitelerinin oluşturulması için aile işletmelerine yönelik destekler genişletilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Aile işletmeciliği faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına KKYDP kapsamında hibe desteği verilecektir.
Kırsal kalkınma destekleri çiftçi ve üreticilik odaklı programlanacak, uygulanan farklı destekler arasında koordinasyon sağlanarak uygulamada tamamlayıcılık ve etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 898)		
Tedbir 898.1. Kırsal desteklerde verimliliğin artırılması, mükerrer uygulamaların önüne geçilmesi ve şeffaflığın sağlanması için etki analizleri yapılarak, destek programları arasında bütünlük sağlanmasına yönelik uygulama usulleri iyileştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Destek programları arasında bütünlüğün sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. KKYDP, Tarımsal Eğitim Projesi ve Tarımsal Danışmanlık Destekleri uygulamalarının etki analizleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 898.2. IPARD III dönemi ile tarımsal işletmelerin rekabetçiliğini, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları ile kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve tarım-çevre tedbirlerine yönelik desteklerin devam edilmesi ve IPARD kapsamında Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AB Başkanlığı, İKSK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. IPARD III Programı dönemi ile tarımsal işletmelerin rekabetçiliğini, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları, kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ile tarım-çevre tedbirlerine yönelik desteklerin devam edilecektir. 2. Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.

Kırsala yönelik istatistiki altyapı coğrafi bilgi sistemi tabanlı olarak iyileştirilecek ve mevzuat uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 900)		
Tedbir 900.1. Kırsal kent tanımı ülkemizin idari yapılanmasına uygun şekilde ve demografik ve ekonomik özellikler dikkate alınarak geliştirilecek, kırsal istatistikler il ve ilçe bazında alt kırsalları da içerecek şekilde üretilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı; İŞKUR, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TUİK, İlgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, STK'lar	1. Kırsal istatistikler il ve ilçe bazında alt kırsalları da içerecek şekilde üretilmesine devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
KÖYDES ve KIRSES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	137.503	139.500	140.000
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	77.905	79.050	80.932

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.5. ADALETİ ESAS ALAN DEMOKRATİK İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılması, adalete erişimin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılması amacıyla önemli adımlar atılmış, adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri ve fiziki kapasite artışları sağlanmıştır. Bu kapsamda yargı reformu paketlerinin uygulanmasına devam edilmiş ve diğer düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Şubat 2023 tarihli depremler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde, bazı idari davaların daha hızlı sonuçlandırılması amacıyla, bu depremlerin ve akabinde meydana gelen depremlerin etkisiyle oluşan hasarlarla bağlantısı olması kaydıyla, hak sahipliğine ilişkin işlemler hariç olmak üzere hasar tespit raporlarına dayalı olarak tesis edilen idari işlemlere karşı açılan iptal davalarında yeni bir usul getiren 7471 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 9 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kamuoyunda Sekizinci Yargı Paketi olarak bilinen 2 Mart 2024 tarihli ve 7499 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla; Ceza Muhakemesi Kanunu ve İcra İflas Kanununda düzenleme yapılarak kanun yolları bakımından daha önce gün olarak belirlenmiş olan süreler hafta olarak belirlenmiş, itiraz, istinaf ve temyiz başvuru süresi gerekçeli kararın tebliğinden itibaren iki hafta olarak tespit edilmiştir. Suçla daha etkin mücadele edilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla Türk Ceza Kanununda değişiklik yapılarak bir günlük adli para cezasının tutarı yirmi Türk lirasından yüz Türk lirasına, üst tutarı ise yüz Türk lirasından beşyüz Türk lirasına

yükseltilmiştir. Ayrıca nispi nitelikte olmayen adli para cezalarında alt sınır ikibinbeşyüz Türk lirası, üst sınır ise beşyüzbin Türk lirası olarak yeniden düzenlenmiştir. Yine Türk Ceza Kanununda yapılan değişiklikle suç işlemek amacıyla kurulan örgütlerde, örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleme fiili müstakil bir suç olarak düzenlenmiş ve ayrıca hapis cezası öngörülmüştür. Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişiklikle koruma tedbirleri nedeniyle tazminat istemlerinin kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca Kişisel Verilerin Korunması Kanununda değişiklik yapılarak özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesinin yasak olduğuna dair hüküm muhafaza edilmekle birlikte verilerin işlenmesinin mümkün olduğu haller düzenlenmiştir.

Serbest avukatlara, Avukatlık Kanununun 35'inci maddesinin birinci ve üçüncü fıkrası ile alternatif uyuşmazlık çözüm yolları kapsamında yürütülen mesleki faaliyetler sırasında edinilen bilgiler hariç olmak, savunma hakkı ile hukuki dinlenilme hakkı bakımından diğer kanun hükümlerine aykırı olmamak ve yalnızca avukatların yapabileceği işlerle ilgili olarak Avukatlık Kanununun 36'ncı maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla, taşınmaz alım satım, sınırlı ayni hak kurulması ve kaldırılması, şirket, vakıf ve dernek kurulması, bu teşebbüslerin ve şirketlerin idaresi, denetlenmesi ve tasfiyesi şekline ilişkin finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi, banka, menkul kıymet ve her türlü hesapların ve bu hesaplarda yer alan varlıkların idaresi işleriyle sınırlı olmak üzere, Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun hükümlerine göre mal varlığının yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlara kullanıldığına dair şüpheli işlemleri ihbar yükümlülüğü getiren 7521 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 26 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Vergi davaları, idari yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında istinaf ve temyiz yoluna başvurulmasına dair parasal sınırların yeniden düzenlenmesine ilişkin hükümler öngören 7521 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 2 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hâkim ve savcı yardımcılarının atanmaları, bölgelere veya Cumhuriyet savcılığına atanacakları şekilde ayrılmaları, yargı çevrelerindeki görev, sorumluluk ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını ve yardımcılığın süre ve dönemlerini düzenleyen Hâkim ve Savcı Yardımcılığı Yönetmeliği 7 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ile İdari Yargı Ön Sınavının yapılma şekline ilişkin usul ve esasları ile bu sınavlara ilişkin diğer hususları belirlemeyi amaçlayan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavı Yönetmeliği 8 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yönetmelik hükümlerine aykırılık halinde, önceden yazılı olarak uyarı gönderme usulünü kaldıran, internet paylaşımlarına ilişkin yeni düzenlemeler öngören, avukatların birden fazla büro edinmesini ve şube açmasını yasaklayan, avukatlık bürosunda bir avukat için birden fazla tabela kullanılamayacağını öngören Türkiye Barolar Birliği Reklam Yasağı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 9 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir

Programı döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri kapasite artırılmıştır. 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 24.242 olup bunların 16.456'sı hâkim, 7.786'sı ise Cumhuriyet savcısıdır. Adlî hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 96.053'tür. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 85.473'tür. Ekim 2024 itibarıyla ülkemizde 193.007 avukat bulunmaktadır. Avukatların 100.140'ı erkek, 92.867'si kadındır.

Vatandaşların adalete erişiminin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılmasının en önemli unsurlarından biri olan adli yardım kapsamında verilen zorunlu müdafi, beraat eden sanık lehine vekâlet ücreti ödemeleri ile hukuk mahkemelerinde tesis edilen ödemeler için Ocak-Ekim 2024 döneminde yaklaşık 3,2 milyar TL harcama yapılmıştır.

Yargının iş yükünü hafifletecek uyuşmazlıkların kısa sürede sonuçlandırılmasını amaçlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden uzlaştırma kapsamında, 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla 3.571.853 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 1.749.375'i uzlaşmayla sonuçlanmıştır. 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla arabuluculukla anlaşma sağlanan dosya sayısı 3.490.206 iken, 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla bu sayı 4.110.433'e ulaşmış ve arabuluculuk müessesesi kapsamında çözümlenen uyuşmazlıkların sayısı yüzde 18 artmıştır.

Adalet hizmetlerinin sunumunda fiziki kapasitenin artırılması çalışmaları sürdürülmüştür. 8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla adlî ve idarî yargı hizmetleri toplam 798 adalet binasında ifa edilmektedir. Adalet hizmeti verilen kapalı alanın toplamı Ekim 2024 itibarıyla 5.792.082 m²'dir.

8 Ekim 2024 tarihi itibarıyla adlî yargıda 8.168, idarî yargıda ise 213 mahkeme bulunmaktadır. Ekim 2024 itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri 17 ilde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van, Tekirdağ, Denizli), Bölge İdare Mahkemeleri ise dokuz ilde (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Adana, Bursa) faaliyetteydi. Faaliyete geçirildiği 2016 yılında 477 olan istinaf mahkemeleri daire sayısı 8 Ekim 2024 itibarıyla 743 olmuştur.

Vatandaşların adalet hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması, mahkemelerde uzmanlaşmanın sağlanması ve yargılamaların makul sürede sonuçlandırılması amacıyla 2024 yılında; adlî yargıda 5041 Sayılı Deprem Bölgesinde olmak üzere toplam 2.449 yeni mahkeme kurulmuştur. Ankara, Hatay, İstanbul, Kahramanmaraş ve Van'daki idare mahkemeleri ile Ankara, İstanbul ve Şanlıurfa'daki vergi mahkemelerinin sayısı artırılmıştır. Bartın, Düzce, Burdur ve Karabük illerinde idare mahkemeleri kurulmuştur.

İcra dairelerinin etkinliğinin artırılması amacıyla geliştirilen yeni icra dairesi modeli kapsamında 2024 yılı içerisinde üç icra dairesi (Şanlıurfa, Büyükçekmece ve Manavgat) faaliyete geçirilmiş, böylece yeni icra dairesi modeli uygulanan yer sayısı 91'e yükselmiştir.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısı ve kapasitesi artırılmıştır. 2024 yılında 640 kişi kapasiteli iki ceza infaz kurumu (Şanlıurfa F Tipi ve Bodrum A1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu) kapatılırken 3.202 kişi kapasiteli dört ceza infaz kurumu (Manisa 1 Tipi, Manisa 2 Nolu T Tipi, Akseki T Tipi ve Açık Ceza İnfaz Kurumu) hizmete açılmıştır. 8

Ekim 2024 tarihi itibarıyla tutuklu ve hükümlü sayısı toplamı 361.139 kişi, ceza infaz kurumlarının kapasitesi 297.101 kişidir. Ekim 2024 itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 436.027 olmuştur.

UYAP'ta ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yöntemlerinin kullanılmasını sağlayan Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup Ekim 2024 itibarıyla 3.531 duruşma salonu ve 1.119 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 4.650 mahalle sistemi kurulmuştur.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde hukuk ve adalet dersinin seçmeli olarak verilmesine devam edilmektedir. Bu kapsamda, uygulamanın başladığı 2013-2014 öğretim öğretim yılından bugüne kadar bu dersi seçen öğrenci sayısı toplamda 1.147.799 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gereklerine doğrultusunda, yargı süreçlerinin adil, hızlı ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin daha da artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.913)		
Tedbir 913.3. Ülkemizde insan hakları alanında çalışan kurumların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	1. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna yapılan başvuruların çevrimiçi alınması amacıyla yazılım ve entegrasyon altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 913.4. Ceza infaz personeline yönelik verilen insan hakları eğitimleri artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uzaktan ve yüz yüze eğitim yöntemleriyle insan hakları eğitimi alan ceza infaz personeli ve eğitim sayısı artırılacaktır.
Tedbir 913.5. Ulusal insan hakları kurumlarına başvurular etkin bir hak arama yolu olarak görülmesi için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Panel, program ve eğitim seminerleriyle insan hakları konusunda vatandaşlara yönelik bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 913.6. Ceza muhakemesi süreçlerinde başta kadın ve çocuklar olmak üzere mağdur odaklı adalet anlayışına uygun uygulamaların güçlendirilmesine devam edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Aile mahkemesi ve çocuk mahkemesi kurulan ve devam etmekte olan illerde merkezlerinde yeni adli görüşme odaları açılacaktır.

Tedbir 913.8. Uluslararası insan hakları mekanizmalarının gündeminde bulunan veya gündeme getirilmesinde yarar görülen konularda kabul edilecek kararlara ortak sunucu olma yönünde faaliyetler yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	1. BM İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu III. komitesi başta olmak üzere, BM çatısı altında müzakere olarak ana veya ortak sunucusu olduğumuz kararlara yönelik, ayrıca yeni kararlara ana veya ortak sunucu olunmasına yönelik süreçler değerlendirme süreçleri yürütülecektir.
Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.915)		
Tedbir 915.2. Hâkim ve savcılara ilişkin disiplin süreci, hukuki öngörülebilirlik, hâkimlik teminatı ve hak arama hürriyeti çerçevesinde gözden geçirilecektir.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Disiplin mevzuatı taslağı nihai hale getirilecektir.
Başta kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler olmak üzere vatandaşların adalete erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.916)		
Tedbir 916.4. Adalet hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması için dijital teknolojiler daha fazla kullanılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetlere ilişkin UYAP sorgulamalarının yeni arayüz çalışmaları tamamlanarak ek kısıtının kaldırılması, 2. Hukuk ve idari yargıya ilişkin dava bilgilerinin vasi tarafından e-Devlet uygulamasında görülebilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 916.5. Tüm adalet hizmet binaları engellilerin kolay erişimine uygun hale getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adalet hizmet binalarının yaşlı ve engelli dostu, erişilebilir ve yeterli sosyal alanların bulunduğu şekilde dönüştürülmesine devam edilecektir.
Adli ve idari yargılama sürecinin etkinliği artırılacak, makul sürede yargılanma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.917)		
Tedbir 917.4. Elektronik tebligat yaygınlaştırılacak ve bu konuda vatandaşların farkındalığı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Elektronik tebligat kullanmaya zorunlu olanların kapsamının çeşitlendirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 917.7. Makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunmasına yönelik mahkemeler teşkilatı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu	1. İş yükü ve davaların ortalama görülme süreleri kapsamında yapılacak ihtiyaç analizi doğrultusunda yeni mahkemeler kurulacaktır.

Tedbir 917.8. İstinaf mahkemelerinin daire sayıları iş yükü ve coğrafi bağlamda ve ilişkilendirmeyi sağlayarak şekilde artırılacaktır	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu	1. İş yükü ve davaların ortalama görülme süreleri dikkate alınarak bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinin daire ve hâkim sayıları artırılacaktır.
Tedbir 917.10. Bilirkişi sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargıtay ve Danıştay içtihatları doğrultusunda ihtiyaç duyulan alanlarda bilirkişilere yönelik eğitimler verilecektir
Ceza adaleti sistemi bütüncül bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.919)		
Tedbir 919.2. Cumhuriyet savcılığı teşkilatında suç önleme birimlerinin faaliyetine başlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İhtiyaç duyulan kadrolara ilişkin gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
		2. Çocuk suçluluğu ile 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve uygulamaları konularında mesleki eğitimler verilecektir
Yargıda dijital dönüşüm sürdürülecek, adalet hizmetleri alanında yapay zekânın kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.920)		
Tedbir 920.1. Yapay zekânın getirdiği imkânların dikkate alınması suretiyle karar destek sisteminin güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargılama faaliyetlerini destekleyici yapay zekâ temelli öneri sistemleri geliştirilecektir
Hukuk eğitiminin kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.921)		
Tedbir 921.1. Hukuk fakültelerine girişte aranan başarı sıralaması aşamalı olarak yükseltilecektir	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerine yerleştirmede başarı sıralaması yükseltilecektir.
Tedbir 921.2. Etkin bir öğretim metodu olarak hukuk kliniklerin hukuk fakültelerinde yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Üniversitelerin hukuk fakültesi bünyesinde hukuk klinikleri yaygınlaştırılacaktır
Tedbir 921.3. Hukuki dayanak okuryazarlığı ve hukuk yöntem bilgisinin tüm hukuk fakültelerinde zorunlu ders haline getirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerinde, hukuki dayanak okuryazarlığı ve hukuk yöntem bilgisi deneyimini zorunlu ders olarak okutulması sağlanacaktır
Adli tıp hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.922)		
Tedbir 922.2. Yargı ve kolluk teşkilatları ile Adli Tıp Kurumu arasındaki iletişim güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli tıp ve adli bilimler alanında başta yargı ve kolluk teşkilatı olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla ulusal ve uluslararası bilimsel etkinlikler düzenlenecektir

Yargıda ihtisaslaşma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.923]		
Tedbir 923.1. Etki analizi yapılarak ihtisas mahkemelerine ilişkin yeni ihtiyaç alanları belirlenecektir.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Güncel talepler ve ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda etki analizi yapılarak yeni ihtisas alanları belirlenecektir.

2.5.2. Güvenlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Küresel jeopolitik riskler, iç ve dış kaynaklı terör tehditleri, uluslararası kitlesel düzensiz ve yasa dışı göç, örgütlü suçlar, uyuşturucu üretimi, ticareti ve kullanımındaki gelişmeler güvenlik birimlerinin ihtiyaçlarının hızlı ve etkin şekilde karşılanmasını, yerli ve milli sanayimizin geliştirilerek güvenlik ve savunmada dışa bağımlılığın azaltılmasını zorunlu kılmaktadır.

Program döneminde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak huzur ve güven ortamının sağlanması, önleyici bir yaklaşımla güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinliğin artırılması ve güvenlik birimlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi, güvenlikle ilgili yerli ve milli ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi, suçla mücadele bilincinin geliştirilerek vatandaş katılımının sağlanması için yürütülen çalışmalara devam edilmiştir.

Sınır güvenliğinde etkinliğin artırılması, devam eden düzensiz göç hareketlerinin önlenmesi, yasa dışı giriş-çıkış, kaçakçılık başta olmak üzere sınır aşırı suçların engellenmesi ve muhtemel terör faaliyetlerinin gerçekleşmeden önlenebilmesi amacıyla 2016 yılında başlatılan Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri projeleri kapsamında 20 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 2.949 km olan kara sınırlarının yaklaşık yüzde 40'lık kısmını oluşturan 1.196 km'de güvenlik duvarı, yaklaşık yüzde 50'lik kısmını oluşturan 1.530 km'de devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır.

Sınır güvenliği kapsamında farklı derecede riskli olduğu değerlendirilen toplam 1.471 km uzunluğundaki Suriye ve İran sınırlarının yaklaşık yüzde 60'lık kısmını oluşturan 1.196 km'de güvenlik duvarı ve yaklaşık yüzde 85'lik kısmını oluşturan 1.254 km'de devriye yolu çalışmaları yürütülmüştür.

Düzensiz göç, kaçakçılık ve terörle mücadele bakımından önem arz eden Irak sınırındaki Habur ve Hezil Çayları boyunca yaklaşık 33 km'lik kısımda sedde ve yüksek güvenlikli panel çit ile 23,5 km'lik kısmı tamamlanmıştır. Hakkâri Derecik bölgesinde fiziki engel sistemi yapım çalışmaları projelendirme aşamasındadır.

2017-2024 yılları arasında yapılan çalışmalarla 1.182 km'lik doğu sınırımızda yer alan Ağrı'da 81 km, Iğdır'da 54 km, Hakkâri'de 19 km ve Van'da 177 km olmak üzere 560 km olan İran sınırının toplam 331 km'sinde güvenlik duvarı ve 343 km devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır. Van sınır hattında 46 km'lik güvenlik duvarı ve devriye yolu yapımına devam edilmekte olup 2024 yılı içinde 8 km güvenlik duvarı tamamlanmıştır.

Tüm sınırlarımızın 1.053 km'lik kısmında sınır aydınlatma sistemi ile 368 km'lik kısmında kamera ve algılayıcı sistemi bulunmaktadır. 2021 yılında Suriye sınırının 229 km'lik kısmında kurulacak aydınlatma sistemi için ihale ve yapım çalışmaları devam etmektedir.

Yüksek teknolojik özelliklere sahip termal kamera sistemlerinin daha etkin kullanılabilmesi için doğu ve güneydoğu sınırlarımızda 2023 yılı sonu itibarıyla 173 olan asansörlü kule sistemi sayısının 2024 yılı sonuna kadar 198'e ulaşması hedeflenmektedir.

Doğu ve batı sınırlarımızdaki teknolojik gözetleme sistemlerinin enerji ihtiyacının karşılanabilmesi için 2019 yılından bugüne kadar 598 km enerji nakil hattı yapılmıştır. Ek 104 km enerji nakil hattı yapımı devam etmektedir.

Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarında sınır güvenliğinin iyileştirilmesi için 2022 yılında başlatılan Trakya Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri Projesi kapsamında 273 km'deriye yolu çalışması tamamlanmış olup 67 km'lik kesimde yapım çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu sınır hattında fiziki engel, aydınlatma ve algılayıcı sistemler ile kule, kamera ve diğer güvenlik sistemlerine yönelik çalışmalar projelendirme ve ihale aşamasındadır.

Kitlesel, düzensiz ve yasa dışı göçle birlikte demografik açıdan bir dönüşümün meydana geldiği ve bu dönüşümün de sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, çevresel, sağlık, istihdam gibi pek çok unsurla birlikte toplumsal huzur ve güven ortamına yönelik bir sorun potansiyeli taşıdığı; düzensiz kitlesel göç tehdidinin, mevcut yabancı nüfus sayısının ve belirli bölgelerde yoğunluğunun artmasının güvenlik açısından risk oluşturduğu görülmektedir. Göç yükü, risk ve tehlikelerle etkin bir şekilde mücadele edilmesi yönünde yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Ancak söz konusu riskler dikkate alınarak ulusal güvenlik kapsamında göçe ilişkin politikaların geliştirilmesi, izlenmesi ve bu yönde uluslararası işbirliğinin artırılması önemli ve öncelikli görülmektedir.

1 Eylül 2023 - 18 Eylül 2024 tarihleri arasında acil çağrı merkezlerine toplam 106.650.085 çağrı gelmiştir. Bu çağrıların yüzde 33,04'ü asılı, yüzde 28,40'ı sessiz, yüzde 38,56'sı ise anons sırasında kapanan çağrı olarak gerçekleşmiştir. Kocaeli ve İzmir 112 Acil Çağrı Merkezleri ile Ankara Acil Çağrı Hizmetleri Koordinasyon Merkezi inşaatlarının yanı sıra Kırşehir ve Kocaeli Acil Çağrı Merkezi donanım ve tefrişat işlerine devam edilmektedir. 81 İl Valiliği tarafından Eylül 2024 itibarıyla 22.131 acil çağrı personeline eğitim verilmiş ve 112 Acil Çağrı Merkezlerince tanıtım faaliyetleri kapsamında 4.786.073 materyal dağıtılmıştır.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS) kapsamında, Eylül 2024 sonu itibarıyla Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk alanındaki tüm 1 merkezinde ve 922 ilçede 26.883 KGYS noktasında 89.477 KGYS kamerası, 3.738 Plaka Tanıma Sistem (PTS), 400 Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS); Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinden 12 ilde ve 20 ilçede 239 KGYS noktasında 821 KGYS kamerası, 305 PTS, 464 MPTS olmak üzere toplam 90.733 kamera ile 27.122 KGYS noktası, 4.043 PTS, 864 MPTS noktası bulunmaktadır.

81 ilde faaliyette olan Narkomler 20 Eylül 2024 tarihi itibarıyla 60.296 olmak üzere, kurulduğu 2015 yılından günümüze kadar toplam 475.733 olaya müdahale etmiştir.

2023 yıl sonunda 362.096 olan özel güvenlik personeli sayısı Eylül 2024 sonu itibarıyla 374.420 olmuştur.

TÜİK verilerine göre asayiş hizmetlerinden vatandaş memnuniyet oranı 2023 yılında yüzde 74,8 olmuştur. Yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendini güvende hissedenlerin oranı 2022 yılında yüzde 51, 2023 yılında yüzde 54,6 olmuştur. Bunun içinde kadınların oranı sırasıyla yüzde 44,1 ve yüzde 48,2, erkeklerin oranı ise yüzde 58 ve yüzde 61,2 olarak

gerçekleşmiştir. Bireylerin kendini evinde yalnızken güvende hissetme oranlarına bakıldığında bu oranın 2022 yılında yüzde 64,7 iken 2023 yılında yüzde 66,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun içinde kadınların oranı sırasıyla yüzde 64,8 ve yüzde 66,4, erkeklerin oranı ise yüzde 64,6 ve yüzde 67,5 olmuştur. Güvenlik güçlerinin (Polis veya Jandarma) hizmetleriyle ilgili memnuniyet oranları, olaylara zamanında müdahale noktasında 2022 yılında yüzde 70,3, 2023 yılında yüzde 70,1, vatandaşa davranış/tutum memnuniyet açısından 2022 yılında yüzde 72,4, 2023 yılında yüzde 73,3, verilen trafik hizmetlerinden memnuniyet noktasında 2022 yılında yüzde 70,1, 2023 yılında yüzde 69 olarak gerçekleşmiştir. Olaylara zamanında müdahale ve trafik hizmetleri açısından gelişme sağlanması önem arz etmektedir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığınca 2012 yılında başlatılan İkaz ve Alarm Sistemi (İKAS) çalışmaları kapsamında çeşitli şehirlerde doğunar ve halkı tehlikeler karşısında uyarmak amacıyla kurulan, ekonomik ve teknik ömürlerini tamamlamış olan eski tip siren sistemlerinin yerli teknoloji ürünü gelişmiş siren sistemleriyle yenilenmesine devam edilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında Kocaeli, Sakarya ve Kastamonu illerinde yerli siren sistemi kurulum çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Son yıllarda yaygınlaşan metamfetamin maddesinin, ürünüzdeki süreçte uyuşturucuyla en büyük mücadele alanı olacağı öngörülmektedir. 2024 yılında da uyuşturucuyla mücadelede bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları geliştirilerek yürütülmüştür.

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2028) 7 Eylül 2024 tarihli ve 32655 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağının hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

Emniyet Genel Müdürlüğünce yürütülmekte olan Biyometrik Veri Yönetim Sistemi projesi 2024 yılı içerisinde tamamlanacak olup Milli Balistik Test Merkezinin kurulması çalışmalarına devam edilmektedir.

8 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Milli Savunma Bakanlığınca Yabancı Ülke ve Kuruluşlara Yapılacak Savunma ve Güvenlik Amaçlı Hibe ve Yardım Ödemelerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik ile ülkemiz adına yabancı ülke ve kuruluşlara savunma ve güvenlik amaçlı hibe ve yardımlar kapsamında yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

25 Mayıs 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Afet ve Acil Durum Tatbikatları Hakkında Yönetmelikle afetlere ve acil durumlara hazırlık amacıyla düzenlenecek olan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası müdahale tatbikatlarının planlama ve icrasında uygulanacak usul ve esaslar belirlenmiştir.

5 Temmuz 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle hizmet içi ve alan eğitimlerinin bizzat Bakanlıkla birlikte Bakanlıktan faaliyet izni alan özel eğitim kurumlarınca da verilebileceğine ilişkin düzenleme yapılmıştır.

1 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Dış Kaynaktan Muvazzaf Astsubay Temin Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelikle Dış Kaynaktan Muvazzaf Astsubay Temin Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.

14 Eylül 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Türk Silâhlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının Savaş Şartlar ile Olağanüstü Durumlarda Beslenme Desteği İhtiyaçlarının Karşılanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle personelin dehlizevsuna maruz kalmaması için orzak tahsisine elektrolit destek ürünü eklenmiştir.

2024 yılında uluslararası kuruluşlarla ve çeşitli ülkelerle ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliğinin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) fonlarından yararlanılarak Avrupa Birliği fonlarının kullanılmasında güvenlik gerekçelerinin öncelikle dikkate alınması, geçici koruma altındaki nüfus yükünün diğer ülkelerle paylaşılmasına yönelik politika ve projelere öncelik verilmesi gerçeği önemini korumaktadır.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak huzur ve güven ortamının sürdürülebilir kılınması, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda ve önleyici bir yaklaşımla güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi, güvenlikle ilgili ürün ve teknolojilerde kendine yeterliliğin güçlendirilmesi ve suçla mücadele bilincinin artırılarak vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sınır güvenliğinin etkinliği artırılacak, teknolojik ve fiziki altyapı geliştirilecek, sınır yönetimi alanında ortak analiz ve raporlama çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla veri toplama kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 926)		
Tedbir 926.1. Kara sınır güvenliğinin sağlanması için risk değerlendirmesine dayalı güvenlik duvarı, gözetleme kulesi, alarm sistemleri, güvenlik yolları gibi gerekli fiziki ve teknolojik güvenlik sistemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Milli Savunma Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 148 km güvenlik yolu yapılacaktır. 2. 200 termal kamera sistemi, 31 km sabit gözetleme sistemi kurulacaktır.
Tedbir 926.2. Kıyı sınır güvenliği için gerekli karakol, liman, rıhtım, mobilya ve teçhizat alınacak, güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Savunma Sanayii Başkanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Sahil güvenlik görevlerinin etkinliğinin artırılması ve özellikle hayat yılan sularda güvenlik sağlanması kapsamında bölge imkânları çerçevesinde ait kontrol bölgeleri oluşturulacaktır.
Tedbir 926.3. Sahil Güvenlik Yönetim Sistemi Projesiyle Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Elektro optik gözetleme kapasiteli dikenli sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.

Tedbir 926.4. Veri paylaşım altyapısı oluşturularak paydaş kurumlarla veri bütünlüğü sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sahil-Net Deniz Projesi kapsamında Marmara Denizi, Akdeniz ve Karadeniz sorumluluk sahalarında yüzer unsurlar ve sahil tesislerinin iletişim altyapısının güçlendirilmesi amacıyla sözleşme, dokümantasyon ve keşif/inceleme faaliyetleri tamamlanacaktır. 2. Otomatik Parmak İzi ve Ayak İzi İnceleme Sistemi (APİİS) entegrasyonu ile DNA ve BALİSTİK entegrasyonlarında intibak sayıları geçen yıla göre yüzde 5 artırılacaktır.
Tedbir 926.5. Yasadışı göçle mücadelede etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Jandarma Genel Komutanlığı	1. Jandarma Genel Komutanlığında suçla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında görev etkinliğini artırmak için eğitim verilecek personel sayısı artırılacaktır.
Güvenlik tehdit ve risklerine karşı önleyici bir yaklaşımla gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p. 927)		
Tedbir 927.1. Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) tehdit ve tehditlere karşı ülkemizin müdahale kapasitesi güçlendirilecek, gerekli koruma ve savunma önlemleri geliştirilecek, eylem planlarının etkinliği artırılacak, savunma araç ve yöntemleri, risk bölgeleri başta olmak üzere ülke düzeyinde geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı, Nükleer Düzenleme Kurumu, Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1. İl AFAD ve Acil Durum Müdürlüklerinde çalışan KBRN personeline yönelik KBRN ekipman operatör eğitimi düzenlenecektir. 2. İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla ulusal düzeyde KBRN masa başı tatbikatı düzenlenecektir. 3. KBRN standart operasyon prosedürleri güncellenecektir. 4. Jandarma Kriminal Başkanlığı tarafından 24 personele KBRN tehdidi içeren saldırıyı madde olaylarına müdahale kursu verilecektir.
Tedbir 927.2. Ürün ve yaygın eğitim programlarında, farklı iletişim ortamlarında KBRN konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ, AFAD	1. AFAD kurumsal internet sitesinde yer alan KBRN bölümü güncellenecektir.
Tedbir 927.3. Ülkemizin güvenliğini tehdit eden akımlarla etkin bir yaklaşımla mücadele edilebilmesi için akademik çalışmalar ve araştırmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin güvenliğini sosyal medya aracılığıyla tehdit eden akımlarla mücadeleye yönelik yapılan çalışmalar ilgili kurumlarla paylaşılacaktır.

Tedbir 927.4. Tüm suç türlerine karşı risk ve tehdit değerlendirmesi, suç olanaklarının incelemesi yapılarak suçun önlenmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Bilhmyöğretim kurumları ve diğer kurum/kuruluşlarla ortak yürütme ve çözüm için sempozyum ve paneller gerçekleştirilecektir. 2. Yolcu taşıma güvenliğinde SEBRAP bilgilendirme ve uyarı kamu spotları yayınlanacaktır. 3. Güvenlik tehdit ve risklerine karşı @SoberEGM sosyal medya hesaplarından uyarıcı ve bilgilendirici içerik paylaşımları yapılacaktır. 4. www.sibernay.com internet sitesinde siber tehdit ve risklere karşı bilgilendirici içerikler sunulacaktır. 5. Uyuşturucu kullanma suçuna ilişkin risk yoğun olduğu ile de ortaya çıkan risk yönelim planları çerçevesinde risk yönetimi çalışmaları yapılacak ve uyuşturucu kullanma suçuyla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir. 6. Kaçma karşılığı cinsel suçlarına ilişkin riskin yoğun olduğu illerde ortaya çıkan risk yönelim planları çerçevesinde risk yönetimi çalışmaları yapılacak ve bahse konu suçlarla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir. 7. Ateş silahları suçlarına ilişkin risk yönetim planları çerçevesinde bahse konu suçlarla ölçülebilir bilimsel yöntemler kullanılarak mücadele edilecektir.
Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.928)		
Tedbir 928.3. Güvenlik hizmetlerinde kullanılan yazılım, donanım, araç gereç ve teçhizatın yerlikli olarak artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Jandarma Genel Komutanlığı	1. Geliştirilen ürün ve yazılımlar ihtiyaç merkezli çalışmalara katkı sağlayacak ve yerli ve milli ürünler Jandarma Genel Komutanlığı envanterine kazandırılacaktır. 2. Siber güvenlik ürünlerinde yerli ve milli alternatif olmuş ürünlerle çalışılacaktır.
Tedbir 928.4. 112 Acil Çağrı Merkezlerinde hizmet standardının ve kalitesinin yükseltilmesi sağlanacak, 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 112 Acil Çağrı Merkezlerinin kapasitesi artırılacaktır. 2. 112 Acil Çağrı Merkezleri bakım onarım işlemleri gerçekleştirilecektir. 3. Ankara Acil Çağrı Hizmetleri Koordinasyon Merkezi binasının inşaatına başlanacaktır. 4. 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 928.5. Arama kurtarma platformu ve insansızların teknolojik imkânlarının geliştirilmesi ve denizlerde arama kurtarma kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Milli Sahil Güvenlik Gemisi Tedarik Sözleşmesi imzalanacaktır. 2. Sahil Güvenlik Komutanlığının denizde arama kurtarma kapasitesini artırmak amacıyla her Balıkçı Emniyet, Güvenlik, Arama ve Kurtarma (DEĞAK) Timi teşkil edilecektir.
Tedbir 928.6. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi ve Mobil Plaka Tanıma Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Savunma Sanayii Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 600 KGYS ve 200 PTS noktalarında kurulum, genişletme ve modernizasyon yapılacaktır. 2. İKGYS Faz-1 kapsamında 25 il, 105 ilçe, 1.650 noktanın tamamı devreye alınacaktır. 3. İKGYS Faz-2 kapsamında 45 il, 314 ilçe, 2.600 noktada kurulum çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 928.7. Mini Balistik Test Merkezinin yapımı tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ)	1. Mini Balistik Test Merkezi yapımının yüzde 75'lik kısmı tamamlanacaktır.
Tedbir 928.8. Güvenlikle ilgili veri paylaşımı ve ortak bilgi sistemleri altyapısı geliştirilerek güvenlik veri altyapısı büyük veri incelemesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. KamuNet Ağı, e-Devlet Kapısı ve e-Otoban sistemleriyle bütünleşmenin sağlanması için Sahil Güvenlik Komutanlığınca yürütülen Sahil NET Kara Projesinin yüzde 80'i tamamlanacaktır.
Tedbir 928.9. Güvenlikle ilgili iletişim altyapısı geliştirilip genişletilecek, iletişim daha hızlı ve güvenli olmaya sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Yeni Nesil TUZ Yazılımı altyapı değişikliği çalışmaları yürütülecektir. 2. Bulut imkânları çerçevesinde KETUM Sistemi kurulumu sağlanacaktır. 3. 700 Kaymakamlık ÇPSİC VPN ağına dâhil edilecektir.
Tedbir 928.10. Güvenlik hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ, robot teknolojisi, büyük veri analizi, iletişim ve uzay teknolojisi gibi teknolojilerden etkin olarak yararlanılacak, bu alanda yerli teknoloji ve üretim geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (Sİ)	1. Yeni Nesil TUZ Yazılımına yapay zekâ algoritmaları entegre edilecektir.
Tedbir 928.11. Başta kolluk görevleri olmak üzere tüm kurumlar arasında eşgüdüm ve istihbarat sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (Sİ), Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 10. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu düzenlenecektir. 2. Uluslararası İstihbarat Konferansı düzenlenecektir. 3. 14. Uluslararası Polis Akademileri Birliği Konferansı düzenlenecektir. 4. Kolluk hizmetlerine ait sistemler arasında eşgüdüm sağlanacak ve GAMER Bütünleşik Yönetim Sistemindeki programların sayısı artırılacaktır. 5. Kolluk kuvvetleri ve diğer kurumlar arasında işbirliğini artırmak amacıyla ağ servis bütünleşmeleri, imzalanan protokoller kapsamında yürütülecektir.

Tedbir 928.12. Güvenlik ve Afet Durumları Koordinasyon Merkezi (GAMER) bünyesinin huzur ve güven ortamının sağlanması için daha etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. GAMER'lerden sorumlu vali yardımcılarına, GAMER personeline, 1 sosyal etüt ve proje müdürlüğüne yönelik birer eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 928.13. Etkin ve hızlı yönetim sağlanarak bütünleşik sistemler geliştirilecek, kriz yönetimi tatbikat senaryoları hazırlanacak ve GAMER'de uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. 24 kriz yönetimi tatbikat senaryosu hazırlanacak, uygulanacaktır.
Tedbir 928.14. Güvenlik konusunda ikili ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ikili ilişkiler kapsamında toplantı ve benzeri 85 faaliyet gerçekleştirilecektir.
Güvenlik kuruluşlarının suçun incelenmesi ve aydınlatılması kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 929)		
Tedbir 929.1. Suçun ve suçluların soruşturulması, incelenmesi ve aydınlatılmasında bilgi ve iletişim teknolojileri daha etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Jandarma Kriminal Büyüklüğü tarafından 60 bin dijital materyal incelemesi yapılacaktır.
Tedbir 929.2. Suç inceleme yöntemleri ve gerekli teknik altyapı geliştirilecek, ilgili personelin eğitimi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Kriminal infisak dallarında görev yapan 350 personelin eğitim, kurs ve seminerlere katılımı sağlanacaktır.
Tedbir 929.3. Olay yeri inceleme ekiplerinin sayısı, suç inceleme ve olay yeri inceleme kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Biyometrik Veri Yönetim Sistemi ile 275 bin olay yeri izi tekrar ve örnek olayların aydınlatılması sağlanacaktır.
Tedbir 929.4. Kriminal laboratuvarları yaygınlaştırılacak, kurumsal, teknik ve teknolojik altyapısı geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Jandarmada Uluslararası standartlarda yeni bir Jandarma Kriminal Laboratuvarı kurulması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 929.5. Suçla ilgili tüm eşya ve verilerin uygun koşullarda azami süreyle saklanması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Delil muhafaza kodeksi ve yönetmenin yakalama, güvenlik ve gözaltı koşullarına yönelik denetimleri yapılacaktır.
Terör ve terörizmin finansmanıyla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önleyici bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 930)		
Tedbir 930.1. Terörü yaygınlığında yok etme ve etkisiz operasyon anlayışıyla terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetlerine yönelik istihbarata dayalı operasyonlar yapılacak, maddi ve lojistik destekler yok edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. 81 İl Terörle Mücadele Şube Müdürlükleri ve ilgili birimlerle işbirliği içinde terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetlerine yönelik 4.760 operasyon yapılarak terör örgütlerinin maddi destekleri azaltılacak, lojistik destekleri kesilecek ve eğitim kapasiteleri daraltılacaktır.

Tedbir 930.2. Terörle mücadele hizmetlerinde suç önleme stratejileri ile bilimsel mücadele yöntemlerinin uygulamaya dönüştürülmesini sağlayan eğitimlere devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (İ)	1. Terörle Mücadele Daire Başkanlığı koordinesinde merkez ve taşrada görev yapan personele yönelik 288 dönem eğitim verilecektir.
Tedbir 930.3. Başta uyuşturucu ticareti olmak üzere terörün finansmanıyla etkin bir şekilde mücadele edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (İ), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Terörizmin Finansmanıyla Mücadele Eylem Planı yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 930.7. Terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmelerinin engellenmesine yönelik tedbirler artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (İ), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından Doğu Akdeniz'de terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmesinin önlenmesi için KKTC ve Doğu Akdeniz Sahil Gözetleme Sistemi kapsamında bir sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.
Tedbir 930.8. Terör örgütlerinin propagandası, temele yaslanan radikalleşme ve şiddete varan aşırılıkla mücadele edilecek, devletin gerçekleştirdiği hizmetler konusunda kamuoyu düzenli olarak bilgilendirilecek, toplumu bilinçlendirmeye yönelik projeler uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (İ), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Toplumda huzur ortamının sağlanması, terörle mücadelenin önemi ve alınan tedbirlerin anlatılması için yürütülen çalışmalar kapsamında 6.500 etkinlik ve 650 bin kişiye ulaşılacaktır. 2. Terör örgütlerinin propaganda için kullandığı başlıca iletişim kanalları ve medya araçları incelenerek gerekli önlemler alınacaktır. 3. Etnik Radikalleşmeyle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. 4. Selefi Radikalleşmeyle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. 5. Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelede İletişim Strateji Belgesi ve Eylem Planı yürürlüğe konulacaktır.
Uyuşturucuyla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önleyici bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 931)		
Tedbir 931.1. Her türlü uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin ülke genelinde ve uluslararası boyutta kaçakçılığı, üretimi, dağıtımı, kullanımı ve yoksul düzeyinde sahip engelenecek, bunların üretiminde kullanılan ara kimyasalların üretimi ve ticaretinin denetiminde etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (İ), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Uyuşturucu suçlarıyla mücadele kapsamında 231 bin operasyon gerçekleştirilecektir.

Tedbir 931.2. Güvenlik kuvvetlerinin uluslararası mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Uyuşturucu suçlarıyla mücadelede güvenlik kuvvetlerinin makine teçhizat ve personel altyapısı geliştirilecektir.
Tedbir 931.4. Uyuşturucuyla bağlantılı suçlar değerlendirilerek kolluk kuvvetlerine ve kamuoyuna yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmaları artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TRT	1. Uyuşturucuyla mücadele kapsamında toplumsal farkındalığın sağlanması amacıyla başta gençler ve gençler olmak üzere toplumun her kesiminden bilgilendirici faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. Uyuşturucu madde suçlarının nedenleri ve risk etmenlerinin belirlenmesi amacıyla madde kullanımı suçundan işlem görenler üzerinde yönelik 40 anket yapılacaktır. 3. Uyuşturucu suçlarıyla mücadele kapsamında gerçekleştirilecek eğitim ve bilgilendirme çalışmalarına ilişkin kolluk görevlileri bilgilendirilecektir.
Organize suçlar ve kaçakçılıkla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önleyici bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 932)		
Tedbir 932.1. Organize suç örgütleri ve terör örgütleri arasındaki bağlantılar belirlenecek, suçun oluşmadan önlenmesine yönelik çalışmalar geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kaçakçılık suçları başta olmak üzere organize suçlarda terör örgütlerinin rolünün tespitine ilişkin farkındalık oluşturulacak, eğitimler düzenlenecektir. 2. Terör örgütlerinin organize suçlardan kaynaklanan gelirlerinin tespit ve engellenmesine yönelik ilgili kurumlarla koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 3. Organize suçlarla ilgili ön değerlendirme ağırlık verilecektir. 4. Organize suç örgütleriyle mücadele kapsamında yapılan operasyon sayısı yüzde 1 oranında artırılacaktır.
Tedbir 932.3. Göçmen kaçakçılığı, insan/organ ticareti, silah/mühimmat kaçakçılığı yapan organize suç örgütleriyle mücadeleye kararlılıkla devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, organ ticareti, silah ticareti suçlarıyla mücadele eğitimi amacıyla en az 2 adet operasyon gerçekleştirilecektir. 2. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarıyla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında üst düzey etkinliğin artırılmak amacıyla personele eğitim verilecektir. 3. Silah ve mühimmat kaçakçılığının önlenmesi amacıyla gerekli risk analizleri yapılarak planlı operasyonel çalışmalara ağırlık verilecek ve operasyon sayısı yüzde 1 artırılacaktır. 4. Göçmen kaçakçılığı suçunu örgütlü olarak işleyen şüphelilere yönelik operasyon sayısı artırılacaktır.

Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 933)		
Tedbir 933.1. Güvenlik kuruluşlarının kurumsal ve teknolojik altyapısı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde kullanılmaya başlanan çayırlıkçılar sayısı artırılacak, iki genel maksat helikopteri alınacaktır.
Tedbir 933.3. Dolandırıcılık suçlarıyla etkin mücadele, toplumsal bilinçlilik ve farkındalığın artırılması amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyap. Bakanlığı, TRT	1. Dolandırıcılık suçunu konu alan, uyarıcı nitelikte 166 milyon kısa mesaj gönderilecektir. 2. Siber suçlarla ilgili konularda kurum ve kuruluşlara yönelik yüz yüze ve çevrimiçi eğitimler verilecek, seminer faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Sosyal medya hesapları üzerinden dolandırıcıların sık sık başvurduğu yöntemlerle ilgili bilgilendirme ve uyarıcı içerikler paylaşılarak toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılması sağlanacaktır. 4. Şehirlerde halkın yoğun olarak bulunduğu bölgelerde, bilim fuarları, teknoloji festivalleri ve benzeri etkinliklerde toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Siber suçlarla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.934)		
Tedbir 934.1. Güvenlik kuruluşlarının teknik altyapısı güçlendirilerek siber suçlarla mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından soruşturmalarda incelenmesi zorunlu olan dijital materyaller toplam materyalin oranı yüzde 98,72'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 934.2. Orduda ve yaygın eğitimde siber suçlara yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılacak, bu çalışmalarda iletişim araçları etkin kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, TRT	1. Eğitim-öğretim kurumları başta olmak üzere kurum ve kuruluşlara yönelik yüz yüze ve çevrimiçi bilinçlendirme çalışmaları yürütülecek ve bu kapsamda 10 milyon kişiye ulaşılacaktır. 2. SİBERAY öğrenci kulüpleri ve topluluklarıyla işbirliği yaparak siber suçlara yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 935)		

Tedbir 935.1. Vatandaşa sokak güçleri arasındaki güven esasına dayanan ilişkinin geliştirilmesi amacıyla toplum destekli polislik yaklaşımı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (5), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Geleceğin Denetçileri Bilgilendirme İş Birliği Protokolü çerçevesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından ilk ve ortaöğretim okullarında en az 500 bilgilendirme çalışması yapılacaktır. 2. Toplum destekli polislik faaliyetleri kapsamında genel güvenlik konularında toplumu bilgilendirmeye yönelik gerçekleştirilecek sunum toplantılarıyla 370 bin kişiye ulaşılacaktır. 3. Toplum destekli polislik faaliyetleri kapsamında 13 bin kişiye mağdur destek ziyareti gerçekleştirilecektir.
Tedbir 935.2. Suçla mücadelede önleyici güvenlik tedbirleri artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (5)	1. Genel asayişin ve kamu düzeninin devamını sağlamaya yönelik 12 Türkiye Güven Huzur Uygulaması yapılacaktır.
Tedbir 935.4. Güvenlik hizmetlerine erişim kolaylaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (5)	1. Ikinci Karakol/Sahil Kolluk tesisi yapımı tamamlanacaktır. 2. Kadın Acil Destek Uygulamasına (KADES) 6,6 milyon olan toplam indirme sayısı 7,3 milyona çıkarılacaktır.
Tedbir 935.5. Genel kolluk ile özel güvenlik arasındaki ilişki ve işbirliği güçlendirilecek, özel güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (5), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu (KÖK) Uygulaması kapsamında görev yapan genel kolluk personel sayısı 39.500'e çıkarılacaktır. 2. KÖK Uygulaması kapsamındaki özel güvenlik personeli sayısı 280 bine çıkarılacaktır.
Tedbir 935.6. Özel güvenlik kuruluşlarının eğitim programları geliştirilecek, bu kurumların denetiminde etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (5), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarında çalışan 300 özel güvenlik görevlisine eğitim verilecektir. 2. Özel Güvenlik Eğitimlerini Geliştirme ve Alan/Branş Eğitimleri Projesi (ÖZGEP) tamamlanacak ve faaliyete geçirilecektir. 3. Hizmet kalitesinin artırılması için özel güvenlik hizmetlerine yönelik en az 4.750 denetim yapılacaktır. 4. Özel güvenlik hizmeti ile eğitimlere yönelik denetim mekanizması geliştirilecektir. 5. Özel Güvenlik Yükleme Sistemi (ÖGYS) projesi faaliyete geçirilecektir.

2.5.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Türkiye'de dernekler, vakıflar, sendikalar, sosyal kooperatifler, platformlar ve girişimler gibi farklı kurumlar, çeşitli sivil toplum bileşenlerini temsil ederek zengin bir sivil toplum ekosistemi oluşturmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'deki ekonomik ve sosyal gelişim süreci ve dünyadaki dönüşümün de etkisiyle sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ekonomik ve sosyal gelişmedeki önemli rolünü korumaktadır. STK'ların etkilerini, çeşitliliğini ve sayılarını artırmak ve karar alma süreçlerine daha etkin katılımlarını sağlamak için yürütülen çalışmalarda dernekler ve vakıflar nicel olarak artmakla, sivil toplum sektörü oluşturduğu istihdam ve katma değer ile kamu ve özel sektörün yanında uçuncu sektör niteliğini sürdürmektedir.

STK'lar, gönüllülük esasına dayalı olarak farklı tematik alanlarda faaliyet göstererek yerel toplum taleplerini kamu idarelerine iletmektedir. Bu bağlamda, STK'lar yerel ihtiyaçlara uygun politikaların geliştirilmesi ve etkili bir şekilde uygulanması için kolaylaştırıcı bir rol üstlenmekte ve diğer paydaşlarla işbirliği yapmaktadır. Yerel yönetimlerde iyi yönetişimin ve katılımcı süreçlerin etkili bir şekilde işlemesine katkı sağlama konusunda da önemli bir rol oynamaktadırlar. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma uygulamaları, bu alanda iyi bir örnek teşkil etmekte ve günümüz koşullarına uygun yeni sivil katılım süreçlerinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir. Sivil toplum sektörünün desteklenmesi, idari ve mali açıdan geliştirilmesi, kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik önemini korumaktadır.

Eylül 2024 itibarıyla faal dernek sayısı 109.943, yeni vakıf sayısı ise 6.147'dir. Derneklerin yüzde 16,4'ü mesleki ve sosyal dayanışma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sosyal yardım alanında faaliyet göstermektedir.

Demokratik katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemelere devam edilmektedir. Gönüllülüğe ilişkin yapılan mevzuat çalışmaları kapsamında Gönüllülük Kanunu Taslağı hazırlanmış olup kamu kurum ve kuruluşlarından görüş talep etme süreci devam etmektedir.

STK'lara yönelik stratejik plan hazırlama, proje hazırlama ve fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimlerinin yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir. Sivil katılımın ve gönüllülüğün güçlendirilmesi, STK'ların karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılması, güven ve karşılıklı anlayışa dayalı sivil toplum-kamu işbirliğinin güçlendirilmesi ve STK'lara yönelik stratejik plan hazırlama ve fon bulma konularında kapasite geliştirme ve rehberlik eğitimlerine devam edilmektedir. Halihazırda, Eskişehir, Çanakkale, Manisa, Trabzon, Elazığ, Gaziantep ve Mersin'de söz konusu eğitimler gerçekleştirilmiş olup diğer illerde de yapılması yönünde çalışmalar sürmektedir.

Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'lara yönelik yönlendirici faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Gaziantep illerinde çalıştaylar düzenlenmiştir.

STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerinin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere kurumsal kapasite güçlendirilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına hizmet sunan kamu kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmek ve potansiyel işbirliği alanlarını tartışmak, kurumlar arasında tecrübe paylaşımı yapmak ve STK'larla politika, faaliyet ve hizmetlerin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla Sivil

Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü koordinasyonunda Danışma Kurulu toplantısı gerçekleştirilmiştir.

STK'ların ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasite geliştirme programlarının uygulanması, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği içinde ortak çalışmalarda bulunmasını sağlayıcı proje ve programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı imkânların sağlanmasıyla sosyal girişimcilik, sosyal yerellik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ile uygulamaların hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Önümüzdeki dönemde, ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılacak sorunların çok boyutlu ve çok yönlü olacağı öngörülmektedir. Mevcut sorunların yanı sıra, gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkmak için STK'ların kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkili bir rol oynaması önem kazanmaktadır. Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuatın güncellenmesi, STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri ile sivil toplumla hizmet sunan kurumların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

b) Amaç

Demokratik, katılımcı, kapsayıcı, hesap verebilir ve işbirliği, uyum yeteneği ve aktif vatandaşlık bilinci yüksek bir sivil toplumun yapısının oluşturulmasını teminen sivil toplum kuruluşları (STK)'nın kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkin bir rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuat güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.937)		
Tedbir 937.1. Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve yönlendirici düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, diğer kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar	1. 5253 sayılı Dernekler Kanunu ile 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ve bunlara ilişkin alt düzenleyici işlemlerde çeşitli öngörülen mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 937.5. Dijitalleşmenin sonucu, hesap verebilir sivil toplum anlayışında ortaya çıkan veya yapılanmalara yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Arşivleri Başkanlığı, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar	1. Dernekler Bilgi Sisteminin yenileme çalışmaları yapılacaktır. 2. Proje Destek Sistemi (PRODES), Sendikalar Bilgi Sistemi (SENBİS), Siyasi Partiler Bilgi Sistemi (PARBİS) ve Elektronik Arşiv Sistemlerin (E-ARŞİV) entegrasyonu için analiz çalışmaları yürütülecektir.
STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.938)		
Tedbir 938.1. STK'lara yönelik stratejik planlama, proje hazırlama ve fon bulma gibi konular başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AB Başkanlığı, STK'lar	1. İhtiyaç duyulan alanlarda STK'lara yönelik kapasite geliştirme ve rehberlik eğitimi gerçekleştirilecektir.

Tedbir 938.4. STK'ların uluslararası faaliyetlerinin ve işbirliklerini artırıcı program ve destekler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Yurt dışında yerleşik olan Türk STK'ların kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.
Tedbir 938.5. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından STK'lara aktarılan her türlü destek şeffaf, hesap verebilir ve önceden belirlenmiş somut ve nesnel kriterlere bağlanacak, uygulanacak destekler ve programlar ulusal öncelikler ile ilişkilendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Kamu-STK işbirliğinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından STK'lara aktarılan her türlü desteğin ve sebeplerin yer aldığı bir rapor yayımlanacaktır.
Tedbir 938.8. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'lara yönelik yönlendirici faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, STK'lar	1. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'lara bir araya getirileceği bir çalıştay gerçekleştirilecektir.
Kamu kurumlarının sivil toplum alanında topladığı verilerin uluslararası standartlarla uyumu sağlanacak, şeffaflığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 939)		
Tedbir 939.3. STK'ların faaliyetlerinin ekonomik ve sosyal etkilerinin ölçülmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, STK'lar	1. STK'ların ekonomik ve sosyal etkinliklerine ilişkin güncel veriler kamu kurum ve kuruluşlarıyla paylaşılacaktır.
Sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 940)		
Tedbir 940.1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerinin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere ilgili kamu kurumlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla bir Danışma Kurulu Toplantısı yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, STK'lar	1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerinin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere ilgili kamu kurumlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla bir Danışma Kurulu Toplantısı yapılacaktır.
Tedbir 940.2. Sivil toplum, kamu-STK işbirliği, gönüllülük, yardım ve bağış toplama gibi konularda etkili iletişim ve görünürlük faaliyetleri yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AB Başkanlığı, TRT, STK'lar	1. Sivil toplum, Kamu STK işbirliği, gönüllülük, yardım ve bağış toplama gibi konularda etkili iletişim ve görünürlük faaliyetlerine yönelik bir çalıştay yapılacaktır.
Tedbir 940.5. Sivil toplum üzerine ve STK'ların da katılabileceği TÜBİTAK araştırma destekleri oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Programı Sivil Toplum Araştırmaları çağrısı kapsamında bilimsel içerikli araştırma projeleri desteklenecektir.

2.5.4. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle stratejik yönetim ve planlama konularında merkezî uygulamaların koordinasyonu Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezî yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik plan hazırlanmaktadır. Stratejik planları, program bütçeye uygun bir şekilde hazırlanan performans programları aracılığıyla uygulanmakta ve faaliyet raporlarıyla izlenmektedir.

Ekim 2024 itibarıyla 381 merkezî kamu idaresine, 30'u devlet üniversitesine ait olmak üzere 66 stratejik plan, üst politika belgelerine ve stratejik planlamayla ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur. Bununla birlikte, Mart ayında gerçekleştirilen mahallî idareler genel seçimleri sonrasında kapsamındaki mahallî idarelerde 2025-2029 dönemi stratejik plan hazırlıkları tamamlanmıştır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından temsilde bulunan kamu idarelerinin stratejik plan hazırlık çalışmalarına rehberlik etmek amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Kanıta dayalı politika oluşturma çalışmaları kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütülen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde yer alan kayıtların bir sistemle kareler birim alanlara atanması faaliyeti; toplam nüfus, cinsiyete göre nüfus, yaş gruplarına göre nüfus büyüklükleri ve oranları ile cinsiyet oranı ve ortalama eğitim süresi bilgilerinin üretilmesi neticesinde tamamlanmış ve çalışmalarda elde edilen veri kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ayrıca, söz konusu verilerin haritalar aracılığıyla dağıtımı için uygun yöntemler belirlenmiş. TÜİK internet sayfasında yer alan Coğrafî İstatistik Portalı üzerinden veri dinamik harita formatında kullanıcılara sunulmuş ve verilerin sayısal ortamda paylaşımına başlanmıştır.

Stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgeler kamuda stratejik yönetim internet sitesinde (www.sp.gov.tr) arşivlenerek kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama ekonomiğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda kamu hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması ile katılımcılık, şeffaflık ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.943)		
Tedbir 943.1. Kamu idarelerinde iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri yoluyla kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Kamu idarelerinin mali hizmetler birimlerinin etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri düzenlenecektir.
Tedbir 943.2. İç kontrol uygulamalarının geliştirilmesine yönelik kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idareleri tarafından Hazine ve Maliye Bakanlığına iletilen iç kontrole ilişkin dokümanlar da dikkate alınarak kamuda iç kontrol sisteminin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 943.3. Kamu idarelerinde iç denetçi sayısı artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinden, denetçi atamalarının artırılması teşvik edilecektir.
Tedbir 943.4. Kamu idarelerinde yürütülen iç denetim faaliyetlerine yönelik İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dış değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 943.5. İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile kamu idarelerinin iç denetim birimlerinin idari kapasiteleri güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile iç denetim birimlerinin idari kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik araştırma yürütülecektir.
Açık yönetim politikalarına yönelik çerçeve oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.946)		
Tedbir 946.2. Açık Yönetim Ortaklığının temel ilkeleri kapsamında ulusal eylem planı hazırlanmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin açık yönetim politikalarına çerçeve oluşturmak amacıyla Açık Yönetim Ortaklığına üye ülkelerin hazırladığı ulusal eylem planları ortaya çıkarılacak, değerlendirmek raporlanacaktır.
Daha hızlı, kaliteli ve güvenilir kamu hizmeti sunulması, sunulan hizmetlerin anlaşılır biçimde duyurulması ile vatandaşlarla çift yönlü iletişim kurularak katılımcı demokrasi anlayışının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.947)		

Tedbir 947.1. Kamu hizmetlerinin etkin tanıtımı yapılarak kamu hizmetlerine ilişkin farkındalık düzeyi artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (İB)	1. Kamu hizmetlerinin görünürlüğü ile vatandaşların kamu hizmetleri ve politikalar konusunda farkındalıklarını ölçmek, toplumun çeşitli kesimlerinin düşünce ve ihtiyaçlarını değerlendirmek üzere kamuoyu araştırmaları gerçekleştirilecektir. 2. Vatandaşlara kamu hizmetleri ve ilgili farkındalığın artırılmasına ilişkin yayınlar internet ortamında yayımlanacaktır. 3. Yerel ve ulusal medyada yerelde sergi, çalıştay, panel, buluşma ve etkinlikler ile ilgili Şube düzeyinde çıkılacaktır. 4. İletişim fakültesi öğrencileri ve yerel medya temsilcilerine yönelik çeşitli meslek yayın ziyaretleri düzenlenecek, eğitimler gerçekleştirilecektir. 5. Kamu Kurumlarına Yönelik Kurumsal Sosyal Medya Kullanım Rehberi temelinde kurumların etkin sosyal medya yönetimine katkıda bulunulacaktır. 6. Kamu çalışanlarına yönelik sosyal medya yönetimi eğitimleri verilecektir. 7. Temel konularda, afet, kriz, insan yapımı, kamu politikaları, ülkemizin tarih ve kültürü konularının yerel ve medya ve iletişim alanında sürekli ve akademik yayınlar, rehberler ile görsel ve işitsel yayınlar hazırlanacaktır. 8. Devlet Enformasyon Sistemi (DES)'e eklenen haber ve yayın sayısının artış oranının ölçülmesi faaliyetlerinin sürekliliği sağlanacaktır.
Tedbir 947.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) sistemsel altyapısı geliştirilerek hizmet kalitesi yükseltilecektir.	İletişim Başkanlığı (İB)	1. CİMER sisteminin teknik kapasitesi geliştirilerek daha hızlı, kaliteli ve güvenilir hizmet sunumu sağlanacaktır. 2. CİMER Mobil Uygulamasının kullanımı artırılacaktır.

2.5.5. Kamuda Düzenleyici Etki Analizi

a) Amaç

Kamu yönetiminde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilerek ve mevzuat düzenlemelerinin ilgili paydaşlar üzerindeki olası iktisadi ve sosyal etkileri ortaya konularak kaynakların etkin kullanımının sağlanmasına temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilecek, düzenleyici etki analizinin farkındalığı artırılacak ve politika oluşturma ile bütçeleme arasındaki bağ kuvvetlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.949)		
Tedbir 949.1. Kamu idarelerindeki düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik idari yapı güçlendirilecek ve kurumsal kapasite artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Taslak düzenleyici etki analizi raporlarını hazırlayan kamu idarelerinin ilgili çalışanları doğrultusunda çalışma toplantıları yapılacaktır.
Tedbir 949.2. Düzenleyici etki analizine ilişkin mevzuat, rehber ve yönlendirici dokümanlar uygulama tecrübesi de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı	1. Tespit edilen ihtiyaçlar ve uygulanabilir yaklaşımlar çerçevesinde rehber ve yönlendirici dokümanlar gözden geçirilecek ve güncellenecektir.
Tedbir 949.3. Düzenleyici etki analizi konusunda uygulama tecrübesi ile iyileştirilebilecek hususlardan faydalanılması temin edilir, yıllık değerlendirme raporları hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Düzenleyici etki analizi yıllık değerlendirme raporu hazırlanacak ve kamu kurumlarıyla paylaşılacaktır.
Tedbir 949.4. Düzenleyici etki analizi konusunda farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Diğer STK'lar, Üniversiteler	1. Düzenleyici etki analizine yönelik hazırlanacak olan yıllık değerlendirme raporu ve eğitim programlarına ilişkin bilgilendirici dokümanlar düzenleyici etki analizi internet sitesince yayınlanacaktır. 2. Ulusal ve uluslararası düzeyde düzenleyici etki analizi faaliyetlerine katkı sağlanacaktır.
Tedbir 949.5. Düzenleyici etki analizine ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları uygulanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Kamu idarelerince düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik eğitimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 949.6. Düzenleyici etki analizi kapsamında paydaş katılımın etkin yapılması ve ilgili tarafların politika yapma süreçlerine katkılarının alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Paydaş tespiti ve analiz kılavuzu ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birimi	2023	2024 (1)	2025 (2)
Kamu İdarelerine Yönelik Düzenleyici Etki Analizi Eğitimi Sayısı	Adet	2	7	4
Düzenleyici Etki Analizine İlişkin Yönlendirici Yeni Belge Sayısı	Adet	4	4	2
Düzenleyici Etki Analizinin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Değerlendirme Raporu Sayısı	Adet	0	1	1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Amaçlanan

2.5.6. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

Türkiye'de Eylül 2024 itibarıyla 51 il özel idaresi, 1.487 belediye bulunmaktadır. 2023 yılı sonu itibarıyla 18.240 köy ile il özel idarelerı, belediyeler ve köylerin üyesi olduğu 698 mahallî idare birliği bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan 2023 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye sınırları içerisinde 80.627.800 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,45'tir.

Yerel yönetimlerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına ilişkin standartlar belirlenmiş olup bu standartlarca çalışan personel sayısı 2011 yılında 258.940 iken 2023 yılı itibarıyla 194.903'e düşmüştür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri çerçevesinde çalışmakta olan işçiler mahallî idare şirketlerine geçirilmiştir. Bu kapsamda 2023 yılı itibarıyla belediye ve bağlı idarelerin şirketlerinde 614.019 kişi istihdam edilmektedir. İl özel idarelerinde çalışan 10.045 ve belediye birliklerinde çalışan 555 kişi dâhil edildiğinde bu sayı 624.770 olmaktadır.

Merkezî idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde beldi hizmet seviyesine ulaşmak için merkezî idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uygunluğun sağlanmasına ilişkin bilinç duyurucu çalışmalara devam edilmektedir.

Yerel yönetimlerin idarî, malî ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması ile malî saydamlık ve hesap verebilirliği artırmak amacıyla yerel yönetimlerin performans esaslı program bütçeleme sistemine geçiş çalışmaları devam etmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele ve uyumla afetlere müdahale konusunda yerel yönetimlerin hizmet kapasitelerinin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Belediye organlarınca alınan kararların uygulanması ve sayeklerini yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmetlerin önceliklendirmesi ve vatandaşların katılım sürecinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Yerel yönetimlerin şirket faaliyetlerinde ve kamu özel işbirliğiyle yapılacak çalışmalarda kamu yararı ve mahallî müşterek ihtiyaçların gözetilmesi önem arz etmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda, köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyoekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi

üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı kararla kırsal yerleşimi belediğini taşıdığı tespit edilen mahallelerin kırsal mahalle kabul edildiği hükmü bulunmaktadır. Bu kapsamda, kovden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve politikan alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.

2 Agustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7527 sayılı Kanun a 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu yirmi beş bini aşan belediyeler 31 Aralık 2028 tarihine kadar hayvan bakımevleri kurmakla ve mevcut bakımevlerinin koşullarını iyileştirmekle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca belediyelere bakımevleri kurmak, rehabilitasyon işlemlerini gerçekleştirmek ve sahipsiz hayvanlara sahip bulunduğu süreye kadar bakmak için bütçelerinden belirli bir pay ayırma zorunluluğu getirilmiştir. Sahipsiz hayvanların rehabilitasyonu hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin vatandaş memnuniyetini gözeten, etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen, afetlere hazırlıklı, iklim değişikliğine dirençli, çevrenin korunmasını gözeleyen, teknolojik gelişmelere uyum sağlayan, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir ve mali sürdürülebilirliği sağlayan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetim hizmetlerinin standartları belirlenecek ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak mekanizma geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.951)		
Tedbir 951.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerini standartlara uygun bir şekilde sunabilmelerine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 951.2. Standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerine yönelik belirlenen standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.952)		
Tedbir 952.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliği artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline eğitimler vermeye devam edilecektir.
Tedbir 952.2. Yerel yönetimlerarası iş birliğine örnekleminin ve aktif bir platform oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Yerel yönetimlerin yürütmüş olduğu başarılı çalışmaların diğer yerel yönetimlere örnek olmasını sağlayacak bir platform oluşturulacaktır.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların ve muhtarların katılım rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.953)		
Tedbir 953.1. Kent konseylerinin etkinleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerini daha aktif hale getirmek üzere mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 953.2. Kadın, genç, yaşlı ve engelliler yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde kadın, genç, yaşlı ve engellilerin görüşlerinin alınması ve bilgilendirilmesini teminen etkin mekanizmalar geliştirilecektir.
Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik görev, yetki ve hizmet alanının yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.954)		
Tedbir 954.1. Yerel yönetimlerin en uygun hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyet etkinliğini artırmak için yönetim ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 954.2. Büyükşehir belediye ile büyükşehir ilçe belediyeleri arasında koordinasyon eksikliği nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için gerekli çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler arası koordinasyonda aksaklık ve iyileştirilmesi gereken unsurların tespit edilmesine yönelik analiz çalışmasına devam edilecektir.
Yerel yönetimlerin afetlerle ve iklim değişikliği ile mücadele kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.955)		
Tedbir 955.1. Yerel yönetim altyapı tesislerinin yapımında teknoloji ve yer seçimi ile inşa sürecelerinde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD, İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin sorumlu olduğu altyapı tesislerinin yapımıyla ilgili süreçlerde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 955.3. İtfaiye ve sağlık hizmetlerinin afetlerle mücadele kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD, Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin itfaiye teşkilatlarının arama, kurtarma ve müdahale hizmetlerine ilişkin kapasiteleri geliştirilecektir.
Yerel yönetimlerin girişimciliğin geliştirilmesine yönelik kapasiteleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.956)		
Tedbir 956.1. Yerel yönetimlerin inşaat ve pazarlamaya yönelik kuracağı yapıya destek sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin girişimcilik faaliyetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla rehber hazırlanacaktır.
Sahipsiz hayvanların şehir hayatını olumsuz etkilemeyecek şekilde yerel yönetimlerin daha etkin çalışmasını sağlayacak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.957)		
Tedbir 957.1. Yerel yönetimlerin şehirlerdeki sahipsiz hayvanların sağlık, beslenme ve barınma ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerinde birlik modeli dâhil alternatif yöntemler geliştirilerek bu çerçevedeki projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sahipsiz hayvanların rehabilitasyonu için yerel yönetimlerin il bazında birlik oluşturmaları sağlanarak barınak projelerine verilen destek artırılacaktır.

2.5.7. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve etkin şekilde sunulması bakımından kamuda nitelikli insan kaynağı büyük önem taşımaktadır. 2021 yılı Haziran ayı itibarıyla kamuda istihdam edilen 5.263.073 personelin 3.468.214'ü kadrolu, 397.647'si sözleşmeli ve 1.294.1151 işçi statüsündedir.

Kamu kurumlarının işe alım, görevde yükselme, unvan değişikliği ve yurt dışına eğitim amacıyla gönderilecek kamu personeline ilişkin süreçlerin yürüttüğü Kariyer Kapısının kurumların ihtiyaçlarına yönelik sistemsel geliştirmeleri devam etmektedir. Platform üzerinden 6.186 pozisyona ilişkin 1.265 ilan yayımlanmış ve bu ilanların süreçleri tamamlanmıştır. Hâlihazırda 38 devlet üniversitesinin işe alım süreçlerinde kullandığı Platformun uygulama birliği sağlanması amacıyla tüm devlet üniversiteleri tarafından kullanılması için çalışmalara başlanmıştır. Kamuda hayat boyu öğrenme kültürünü yaygınlaştırmak ve uygulama birliğinin sağlanması amacıyla Uzaktan Eğitim Kapısı Platformu kullanılmaktadır. 1.598 kurum tarafından kullanılan Platform üzerinden bugüne kadar 2,7 milyonu aşkın kamu personeli eğitim almış, 63 milyondan fazla eğitim tamamlanmıştır. Kamu personeli eğitim faaliyetlerinde kapsayıcılığı ve erişilebilirliği artırmak amacıyla eğitimlere işaret dili, alt yazı ve görsel betimleme seçenekleri eklenmeye başlanmıştır.

Kamuda İnsan Kaynakları Yönetimi (Kamu Personel Bilgi Sistemi) altyapısında kurumsal düzeyde T.C. kimlik numarası esas alınarak toplanacak kamu personeli verilerinin, merkezi sisteme aktarılması için gerekli altyapı ve standartların oluşturulmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Kamu çalışanlarının motivasyonunun yükseltilmesi, kamuda hizmet sunumunda verimlilik ve etkinliğin artırılması, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasitelerinin güçlendirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

b) Amaç

Yüksek verimlilikle kaliteli hizmet sunan insan kaynağına sahip, objektif ölçütlerin ve liyakat ilkelerinin hâkim olduğu, değişen koşullara uyum sağlayan kamu personel sisteminin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu sektöründe stratejik insan kaynakları yönetimi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.959)		
Tedbir 959.1. Merkezi kamu personel bilgi sistemi kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Personel Bilgi Sistemi, merkezi kamu personeline ilişkin eksiksiz bilginin eksiksiz şekilde geri alınacaktır.
Tedbir 959.2. Kamu sektöründe stratejik insan kaynakları planlaması uygulamasının etkinliği artırılarak yaygınlaştırılacaktır	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (İKO), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarının personel hizmetlerinin kapasitesini güçlendirmeye yönelik eğitim, çalıştay, teknik altyapı ve dijitalleşme destekleri artırılacaktır. 2. Kamu İşe Alım Platformu'nun bütünüm, devlet üniversitelerini ve yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak kamu işe alım süreçlerinde uygulama birliği sağlanacak, fırsat eşitliği, şeffaflık ve kapsayıcılık desteklenecektir.

Kamu personelinin verimliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak iyi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.960)		
Tedbir 960.6. Kamu insan kaynakları yönetiminde veri analitiği ve yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin kullanımına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (5), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapay zekâ teknolojisi kullanılarak Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden müfredat ve ilgi alanlarına göre eğitim önerileri sunulacaktır
Kamu personel mevzuatı kamu personel statüleri ve sınıflandırma kriterleri dikkate alınarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.961)		
Tedbir 961.1. Kamu personelinin iş ve görevler açısından yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine yönelik hiyerarşik analitik çalışmaların gözetilerek uygun yöntemler geliştirilecektir	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (5), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnsan kaynağı planlama ve yetenek yönetimi süreçlerinde kullanmak üzere fonksiyon ve beceriler sözlüğü ile iş taksonomisi geliştirilecek ve personelin nitelendirmesine dayalı sınıflama çalışmaları yürütülecektir. 2. İşbaşı ve İşbaşı platformlar üzerinden kurumların kendi iş analizlerini yapabilecekleri standartlaştırılmış araçlar ile geliştirilecek ve ilgili personele bu yönde eğitimler verilecektir.
Tedbir 961.2. Kamu personel ücret sistemi sadeleştirilecek, ücret unsurları görev ve sorumluluk esasına dayalı olarak yeniden düzenlenecektir	Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı (5), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kamu personeli ücret sisteminin görev ve sorumluluk esasına dayalı olarak sadeleştirilmesine yönelik mevzuat taslağı oluşturulacaktır.
Tedbir 961.3. Kamuda istihdam edilen kariyer meslek personelinin görev alanlarını, atanma süreçlerini ve meslekte yükselmelerini hususları düzenleyen mevzuat çalışması yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı (5), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Kariyer meslek personeline yönelik mevzuat taslağı oluşturulmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir

2.5.8. Dijital Devlet

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Eylül 2024 itibarıyla e-Devlet Kapısı üzerinden, yerel yönetimler de dâhil olmak üzere, 1.065 kurum ve kuruluşun 8.385 hizmetine ulaşılabilmektedir. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden de 5.137 hizmete erişim sağlanabilmektedir. Bu hizmetlerden aynı dönem itibarıyla 86,7 milyona ulaşan kayıtlı kullanıcı istifade etmektedir.

2024 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre e-devlet hizmetlerini kullananların oranı önceki yıl seviyelerinde kalarak yüzde 73,7 olmuştur. Araştırmaya göre e-devlet hizmetlerinin kullanım amaçları arasında, yüzde 68,6 ile resmi makamlar veya kamu hizmet eden taraflardan kullanılan kişisel bilgilere erişim ilk sırayı almıştır. Bunu, yüzde 47,9 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu alma veya

rezervasyon yapılma ve yüzde 45,1 ile kamu kuruluşlarına ait internet sitelerinden bilgi edinme takip etmiştir.

2024 yılı Yatırım Programında BİT içerikli 347 proje için 30,9 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Yatırımların sektörler arası dağılımında; DTK, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi büyük ölçekli e-devlet projelerini yürüten kurumlara ait projelerin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü yaklaşık yüzde 59'luk payla birinci sıradadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere ait yatırımların bulunduğu eğitim sektörü yaklaşık yüzde 20'lik oranla diğer kamu hizmetleri sektörünü takip etmektedir. Öte yandan, idame ve yenilemeye yönelik yatırım ödeneklerinin tüm BİT yatırım ödeneklerine oranı yüzde 50'ler seviyesini aşmıştır.

2024 yılı Programı kapsamında pek çok faaliyette ön inceleme, ülke ve saha araştırmaları, taslak oluşturma, paydaşlarla görüşme mahiyetinde çalışmalar yürütülmüştür. Dijital Devlet Stratejisi taslağının güncelleme çalışmalarına devam edilmiştir. Açık kaynak kodlu olarak kabul edilecek lisanslar belirlenerek Açık Kaynak Kodlu Yazılıma Geçiş Analiz Rehberinde sunulmuştur. Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından, kamu kurumlarınca oluşturulan yaklaşık 150 adet AKKY Geçişi Analiz ve Yol Haritası Raporunun analizine büyük ölçekli bilgi işlem altyapısına sahip kurumlardan oluşan bir önceliklendirme listesi oluşturularak başlanmıştır. Kamu Bulut Bilişim Stratejisi hazırlıkları kapsamında Bulut Göç Rehberi hazırlanmıştır. Ulusal Veri Stratejisi hazırlıkları bağlamında Türkiye'de veri erişimi, kullanımı ve paylaşımını kolaylaştıracak bir yönetişim çerçevesi oluşturulmasına yönelik bir çalışma başlatılmıştır. Ulusal Veri Sözlüğü Projesi kapsamında Eylül 2024 itibarıyla 172 veri sözlüğü, 569.461 veri öğesi tanımı yapılmış; proje, veri girişi açısından yüzde 90 oranında tamamlanmıştır. Proje kapsamında tanımlanan 172 veri sözlüğü içerisinden 136 veri sözlüğü Veri Nitelik Değerlendirme sürecine dâhil edilmiş; bu sözlüklerin 48'inin süreci tamamlanarak kullanılabilir veri sözlüğü aşamasına gelinmiştir. Bu çalışmalarla birlikte, kurumların bilgi sistemlerinde veri standardizasyonunun sağlanması, kurumlar arası veri paylaşımının kolaylaştırılması ve ulusal veri envanterinin çıkartılması amacıyla Ulusal Veri Sözlüğü Sisteminde Veri Paylaşım Modülü altyapısı hayata geçirilmiştir. Kamuda Uygulanacak Güvenilir Yapay Zekâ Tedbirlerine ilişkin genelge taslağı oluşturulmuştur. Dijital Dönüşüm Liderleri Gelişim Programının ikinci dönemi tamamlanmıştır.

b) Amaç

Dijital kamu hizmetlerinin sürdürülebilir, kullanıcı odaklı ve katılımcı bir yaklaşımla kurumların yaygınlaştırılması ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Dijital kamu hizmetlerinin tasarımı ve sunumu, süreçler yeniden yapılandırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.963)		
Tedbir 963.1. e-Devlet Kapısı, ortak ödeme ve kimlik doğrulama uygulamaları ile bütünleşik hizmetlerin ön plana çıkarılacak şekilde geliştirilecek, Kapıdan sunulan interaktif hizmetlerin standardizasyonu sağlanacaktır	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, SEDDK, Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi, TÜRKSAT, Diğer Kamu kurum ve Kuruluşları	1. Bütünleşik hizmetler kapsamında Özel Sektörlerin ve Eğitim Hayatını Hizmetler geliştirilecek ve e-Devlet Kapısından sunulacaktır 2. e-Devlet Kapısında çocuk odaklı hizmet kullanımına yönelik servisler geliştirilecektir.
Tedbir 963.4. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi altyapısı güçlendirilecek ve e-Devlet Kapısı ile bütünleşmesi sağlanacaktır	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Yerel yönetimlerin sorumluluğundaki coğrafi verilere ilişkin ulusal coğrafi veri sorumluluk matrisi oluşturulacaktır. 2. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulmak şekilde 30 kamu değeri hizmet geliştirilecektir 3. Oğuzlar geliştirme modeli üzere sistemi oluşturulacaktır
Dijital devlet çalışmalarına yönelik yönetim kapasitesi ve stratejik yönetim çerçevesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.964)		
Tedbir 964.1. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde takip edeceği vizyonu ortaya koyacak dijital devlet stratejisi hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Dijital Devlet Stratejisi ve Eylem Planı yayımlanacaktır
Tedbir 964.4. Dijital devlet mimarisi ile uyumlu kurumsal dijital dönüşüm olgunluk modeli geliştirilecek, bu doğrultuda kurumsal dijital dönüşüm yol haritaları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Kamu dijital dönüşüm olgunluk modeli için ulusal ve uluslararası örnekler incelenerek taslak model oluşturulacak ve değerlendirme için dijital platform hayata geçirilecektir
Tedbir 964.6. İstatistiki veri altyapısını iyileştirmek üzere temel dijital devlet göstergeleri belirlenerek ana veriye dayalı ulusal endeks oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Türkiye İstatistik Kurumu, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Dijital Türkiye Endeksi ölçümleme yöntemi güncelleme çalışmaları tamamlanacak ve ilgili paydaşlarla endekslere yönelik yönetişim mekanizması oluşturulacaktır.
Tedbir 964.8. Elektronik Yayımcılık Paketi 3.0 ile elektronik yayımcılık kapsamı genişletilecek ve vatandaşlarla Kamu Kurum ve Kuruluşları arasında resmi elektronik yazışma yapılabilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Elektronik Yayımcılık Paketi 3.0 tasarımı ve geliştirmesi yapılacaktır.

Kamu bilişim personeli istihdama ihtiyaçlar doğrultusunda nitelik ve nicelik olarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.965)		
Tedbir 965.1. Kamu bilişim personelinin rol ve sorumluluklarını belirleyen ve yetkinliklerini ortaya koyan kamu bilişim yeterlik çerçevesi hazırlanacak ve dinamik bir envanter oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (5), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İlk yaş ve kapasite değerlendirmesi yapmak üzere kamu bilişim personelinin kadro dağılımı ve envanteri belirlenecektir. 2. Kamu bilişim çalışanlarının rol, sorumluluk ve yetkinliklerini tanımlamaya yönelik bir çerçeve geliştirilmesi amacıyla ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 965.2. Kamu bilişim personelinin istihdam rejimi hazırlanacak kamu bilişim yeterlik çerçevesi doğrultusunda ve nitelikli teknik personelin kamuda çalışmasını teşvik edecek şekilde yapılandırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (5), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamu bilişim personeli istihdamına yönelik merkezi koordinasyonu sağlamak ve çalışma koşulları, performans ölçümü ve kapasite gelişimi hususlarında ilke ve usulleri belirlemek üzere ilgili paydaşlarla çalışma grupları oluşturulacaktır. 2. Sürdürülebilir bir model doğrultusunda mevzuat taslağı hazırlanacak ve yeni istihdam modeline geçiş planı oluşturulacaktır.
Tedbir 965.3. Kamu kurumlarının dijital dönüşüm alanındaki eğitim ve değişim yönetimi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dijital devlet akademisi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (5), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TÜBİTAK	1. Kamu bilişim çalışanlarının yönetsel ve dijital becerilerini geliştirmeyi amaçlayan yaygın eğitim programı düzenlenecektir.
Kamu kurumlarının bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinlik, güvenlik, sürdürülebilirlik, yenilik ve yerli katma değer artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.966)		
Tedbir 966.1. Kamu kurumlarınca bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımına yönelik mekanizmalar geliştirilecek, bulut bilişim geçiş yol haritaları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (5), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE, Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarının bulut bilişim geçiş sürecinde karşılaşabilecekleri riskleri en aza indirmek üzere ve doğru bir strateji belirlemelerini sağlamak amacıyla rehberler hazırlanacaktır. 2. Bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımına ilişkin mevzuat güncellenecektir.
Tedbir 966.2. Açık kaynak kodlu yazılım geçiş örnekleri doğrultusunda kamu kurumlarının açık kaynak kodlu yazılımlara geçişi teşvik edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (5), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuda etkin kullanımları için yazılımlar ve sunucular açık kaynak kodlu yazılım mimarileri tesis edilecektir. 2. Açık kaynak kodlu yazılım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 966.3. Kamuya hizmet sunan bilişim firmalarının yetkinlik sağlamak amacıyla akreditasyon ve standardizasyon mekanizmaları geliştirilecek, satın alma ve denetime yönelik hukuki ve idari düzenlemeler hayata geçirilerek, kamu teknolojileri konsolidasyonu oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (5), Kamu İhale Kurumu	1. Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Kabul Edilenlerin Tespit Edilmesine İlişkin Yönetmelikte Kapsamın Genişletilmesi Sağlanacaktır.

Kamu kurumlarında veri yönetişimi ve ileri veri analitiği kapasitesi geliştirilecek ve kurumlar arası veri paylaşım mekanizmaları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.967)		
Tedbir 967.1. Ulusal veri sözlüğü ile kurumsal ve temalı veri sözlüğü çalışmaları tamamlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜİK	1) Kurumsal düzeyde veri sözlükleri tamamlanacaktır. 2) Kurumların veri paylaşımına esas olan veri modellerinin tanımlanması için ulusal veri sözlüğü çerçevesinde altyapı hazırlanacak, kurumların veri çıktıları sağlanacak ve veri paylaşım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 967.2. Kurumlar arası veri paylaşımı ve yapay zekâ projelerinde kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1) Kamu kurumlarının Kamu Veri Alanına geçiş planı tasarlanacak ve hayata geçirilecektir.
Tedbir 967.3. Kurumlar arası veri paylaşımını ve protokol yönetimini sağlayan uygulama programlama arayüzü geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK, TÜBİTAK	1) Kamu idarelerinde bulunan uygulama programlama arayüzlerinin envanteri çıkarılacaktır.
Tedbir 967.4. Kamu veri paylaşımına yönelik hukuki düzenleme yapılacak, ulusal açık veri portali hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1) Açık veri konusunda kanun taslağı hazırlanmalıdır.
Kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması ve dijital hizmetlerin sunumunda kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanması ile yapay zekâ etik ilkelerinin tatbikine yönelik mekanizmalar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.968)		
Tedbir 968.2. Kamuda yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesi için veri ve hizmet tedarikinde güvenilir yapay zekâ etik ilkeleri tatbik edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1) Kamu idarelerinin yapay zekâ teknolojileri kaynaklı risklere karşı bilinçlendirilmesi ve potansiyel risklerin azaltılmasına yönelik ikincil düzenleme yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2023	2024 (1)	2025 (2)
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler(3)	Yüzde	73,9	73,7	75,0
e-Devlet Kayıt Kullanıcı Sayısı	Milyon	64,0	66,5	67,0
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	7 741	8 400	8 800
e-Devlet Kapısından Sunulan Bütünleşik Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	5	6	8
e-Devlet Kapısından Sunulan Mobil Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	4 479	5 200	5 500

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 16-74 yaş aralığındaki bireyler arasında e-Devlet hizmetlerinden internet üzerinden TÜİK anket verileri.

2.5.9. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.9.1. Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları

a) Mevcut Durum

Küresel kalkınma işbirliği gündemini deprem, kuraklık ve yel başta olmak üzere iklim değişikliğinden kaynaklanan afetler ile savaşların tetiklediği göç, gıda tedarik sıkıntıları ve insani krizler önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye, söz konusu krizlerin bir sonucu olarak artan ihtiyaçlara, insanı odaklı, refahın daha adil dağılımını önceleyen, ulusal refahı da artırmaya yönelik bir perspektifle yaklaşarak kalkınma işbirliği programları ve projeleri geliştirmektedir. Ülkemiz başta TİKA, YTB, AFAD, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Kızılay, Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla eğitim, sağlık, tarım ve hayvancılık, acil ve insani yardımlar gibi alanlarda dünyanın dört bir yanında kalkınma çabalarına destek sağlamaktadır.

Ülkemiz resmi toplam kalkınma yardımları 2023 yılında öncül verilere göre 7,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yardımlar içerisinde Türkiye Kamu kurum ve kuruluşlarca sağlanan Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) yanı sıra özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve sivil toplum kuruluşlarının diğer ülkelere yaptığı yardımları da yer almaktadır.

OECD verilerine göre, ülkemizin RKY'ye ayırdığı pay önemli bir artış göstererek 2014 yılında 3,6 milyar dolardan 2023 yılında öncül verilere göre yaklaşık 7 milyar dolara yükselmiştir. Bu kapsamda ülkemiz, milli gelire oranla en fazla resmi kalkınma yardımı sağlayan ülkeler arasında yer almıştır.

TABLO II: 61- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(1)
RKY (Milyon Dolar)	3.581	3.455	6.185	8.121	8.612	8.507	8.131	7.711	7.116	6.999
RKY/GNH (Binde)	4,5	5,0	7,5	9,5	11,2	11,5	11,4	9,6	7,9	6,8

Kaynak: OECD
(1) Öncül veriler esas alınmıştır.

Türkiye'nin 2023 yılı RKY'sinin yüzde 99'u ikili yardımlar şeklinde olup bu yardımların Orta Doğu, Balkanlar/Doğu Avrupa ve Güney/Orta Asya bölgelerine yoğunlaştığı görülmektedir.

TABLO II: 62- Türkiye'nin İkili Resmî Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon Dolar)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(3)
Balkanlar/Doğu Avrupa	434	333	580	727	818	883	48	86	105	93
Asya	2.980	3.430	6.148	7.527	7.383	7.866	7.589	6.940	6.430	6.130
Uzak Doğu	25	5	11	24	7	11	6	7	7	6
Güney ve Orta Asya	283	227	321	327	336	336	333	335	93	84
Orta Doğu	2.543	2.998	5.940	7.035	6.945	7.466	7.404	1.994	(132)	(120)
Diğer Asya	127	114	1	41	114	5	1	1	1	1
Afrika	368	183	(306)(1)	(397)(1)	335	303	75	99	80	59
Amerika	6	39	7	39	25	23	5	69	23	89
Diğer (2)	1	0	149	483	376	345	368	484	388	671
Toplam	3.582	3.846	6.378	7.950	8.433	8.469	8.031	7.638	6.976	6.962

Kaynak: OECD
(1) Tahsis edilen yeni hibe ve krediler toplam borç geri ödemelerinden fazla olduğu için negatif değer alınmıştır.
(2) Bölgelere göre dağıtılamayan yardımlar dahildir.
(3) Öncül veriler esas alınmıştır.

İkili İKY'nın sektörel dağılımı incelendiğinde, 2023 yılında gerçekleştirilen yardımların yüzde 86'sının insani yardımlardan oluştuğu görülmektedir. Türkiye'nin insani yardımlarının yanı sıra kalkınma işbirliği faaliyetlerinde eğitim, sağlık ve kültür alanlarında yaptığı yardımlar öne çıkmaktadır.

On Dokuzuncu Kalkınma Planının ilk programı olarak, ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir eşgüdüm içerisinde Uluslararası Kalkınma İşbirliği Stratejisi Taslağı hazırlanmıştır. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin tematik ve bölgesel önceliklere uygun olarak tarihi ve kültürel bağların bulunduğu ülkeler başta olmak üzere işbirliğinde bulunulan ülkelere eklenmesi amacıyla çeşitli proje ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı misyonlarda ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinliklerini geliştirmek amacıyla Dış Görev Yönlendirme Kursuyla protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularında seminerler düzenlenmiştir. Uluslararası platformlarda ve çeşitli ülkelerde Türkiye'nin tanıtımına yönelik paneller, seminerler ve etkinlikler düzenlenerek uluslararası görünürlüğün artırılması ve ülke imajının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

b) Amaç

Dış politika önceliklerimiz ile uyumlu, bölgesel ve küresel sorunlara hızlı ve kalıcı çözümler sunan ve kaynakların etkin kullanımını sağlayan kalkınma işbirlikleri geliştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin öncelikleri ve afrika ülkelerin ihtiyaçları çerçevesinde sektörel ve tematik kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.970)		
Tedbir 970.1. İhtiyaç duyan ülkelerde sürdürülebilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi, gıda güvenliği ve güvenliğini, özellikle mesleki eğitimin geliştirilmesine yönelik kültürel hassasiyetlere uyumlu programlara dayalı temel eğitim kapasitesinin artırılmasını sağlamaya yönelik programlar geliştirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Uluslararası sağlık profesyonellerine yönelik sağlık meslek eğitimleri düzenlenerek ülkemizin güçlü sağlık sisteminin tanıtımı yapılacaktır. 2. Sağlık alanında yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla varolan işbirliği anlamında Türk sağlık reformlarıyle elde edilen bilgi ve tecrübelerin talep eden ülkelerle paylaşılmasına yönelik kapasite geliştirme eğitimleri verilecektir.
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	3. Kalkınma işbirliği anlaşılan ülkelerde sağlık ve gıda alanlarında teknoloji aktarımına yönelik eğitimler düzenlenecektir.
	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	4. Talep eden ülkelerde mesleki ve teknik eğitim sistem tasarımı, program geliştirme, eğitimlerin çıktısı, öğrenci staj desteği, eğitim ortamlarının tasarlanması ve güçlendirilmesi konularında destek verilecektir.

Tedbir 970.2. Hedef ülkelerde kamu hizmetlerine erişimde etkinliğin artırılması için ülkemizin dijital dönüşüm alanındaki tecrübelerinin paylaşımına yönelik programlar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. "Hedef" ülkelerde kamu hizmetlerine erişimde etkinliğin artırılması için ülkemizin dijital dönüşüm ve dijital devlet alanındaki tecrübelerinin paylaşımına yönelik faaliyetler yürütülecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	2. İnsan kaynakları alanında geliştirilen dijital araçların, başta Türk Devletleri olmak üzere talep eden ülkelerle paylaşımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 970.3. Sorunlu yakın komşularımızda yaşanan çatışmaların sona erdirilmesine yönelik çalışmalara destek programları geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Mülteci Desteği Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapsamında çatışmalardan göçmenlerin kendi ülkelerinde yeniden uyum sağlamalarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 970.4. Koridor bölgesini Avrupa ve diğer büyük aktörlere bağlamayı hedefleyen ve paylaştığımız Kalkınma Yolu Projesinin hayata geçirilmesine yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Proje kapsamında Irak makamlarıyla çalışmaların sürdürülecek, Irak tarafında ilk etabın 2029 yılında tamamlanması öngörülen projeye ilişkin somut yakınlar takip edilecektir.
Tedbir 970.5. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının idari kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetler uygulanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Türkiye'nin birçok alanda sahip olduğu kalkınma tecrübesiyle En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) kamu kurum ve kuruluşlarının idari kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik inşa, onarım ve donanım projeleri gerçekleştirilecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Ülkemizin bölgesel kalkınma politikaları ile bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tecrübelerini başta komşu ülkeler olmak üzere işbirliği içinde olunan ülkelere aktarımını sağlamak ve destek olmak için teknik işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 970.6. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, talep odaklı yaklaşımla gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşım programları düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S) Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. EAGÜ'ler başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik olarak talep odaklı yaklaşımla eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşım programları düzenlenecektir.
Ülkemizin öncelikleri çerçevesinde tarihi ve kültürel bağlara sahip olunan coğrafyalara yönelik bölgesel stratejiler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.971)		
Tedbir 971.1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da çok kutuplu yapının muhafazası ve geliştirilmesi de dikkate alınarak uluslararası kalkınma eğitimi programları, projeleri ve faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da eğitim, sağlık, kültür, tarım ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda program ve projeler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 971.2. Türk dünyasıyla ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirecek programlar geçirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Türk devletlerine yönelik ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel işbirliğine dair ikili sözleşmeler, eğitim, sağlık, kültür, üretim ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda programlar ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ürünler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, TÜBİTAK, Sanayi Odaları	2. Sanayi ve teknoloji alanında Türk devlet erkanı ile kurumlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunulacaktır.
Tedbir 971.3. Yakın coğrafyamız başta olmak üzere enerji arz yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla ülkemiz sanayi, teknoloji ve hizmetler sektörlerinden tecrübesini aktarılmasına yönelik programlar, projeler ve fizibiliteler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Enerji arz yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine hizmet eden faaliyetlere destek sağlanacaktır.
Tedbir 971.4. Orta Doğu ve Afrika'da altyapının iyileştirilmesine ilişkin öncelikler başta olmak üzere hedef ülkelerin kendi beşeri, doğal ve kurumsal kaynaklarını harekete geçirecek STK ve özel sektör gibi paydaşlarla birlikte kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Başta EAGÜ'lü olmak üzere Orta Doğu ve Afrika'da öncelikle eğitim, sağlık, kültür ve üretim alanları ile ihtiyaç duyulan diğer alanlarda kurumsal kapasitelerin geliştirilmesine yönelik STK ve özel sektör paydaşlarımızın da dâhil olduğu program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. İklim değişikliği nedeni ve tarımsal açıdan yeterli okyanus etkileşeni Batı ve Orta Afrika ülkeleriyle tarım alanında kurumsal işbirlikleri geliştirilecektir.
Tedbir 971.5. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkeleriyle uluslararası kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinde eğitim, sağlık, kültür ve üretim başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda kurumsal kapasitelerin geliştirilmesine yönelik program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Latin Amerika ve Karayip ülkeleri ile karşılıklı üst düzey temaslar çerçevesinde ticaretin artırılması ve çeşitlendirilmesi, yeni pazarlara erişim, Uluslararası Adaylıklara destek sağlanması ve ülkemiz aleyhine çalışan örgütlerde müdahil olunmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik ulusal altyapıyı güçlendirecek araçlar ve modeller geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.972)		
Tedbir 972.2. Uluslararası kalkınma işbirliği alanında mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin stratejik bir çerçevede yürütülmesi amacıyla çevreki mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve ulusal uygulamanın güçlendirilmesi konularında çalışmalar sürdürülecektir
Tedbir 972.3. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin finansmanına yönelik mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliğinde mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemlerine ilişkin çalışmalar yürütülecektir
Tedbir 972.4. Dış yardımların planlanması ve koordinasyonuna esas oluşturacak kalkınma yardımları yönetim sistemi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma yardımları yönetim sisteminin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 972.5. Uluslararası bağışçılar, STK'lar ve özel sektör gibi paydaşlarla üçlü işbirliği program ve projeleri geliştirilecektir	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Üçlü işbirliği program ve projeleri gerçekleştirilecektir
Tedbir 972.6. Kalkınma işbirliğinde dış temsil ağının genişletilmesi ve etkinleştirilmesi sağlanacak, yurt dışı temsilcilikler ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek ve bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarından yurtdışındaki diplomatik temsilciliklere atanan personele yönelik tavsiye öncesi yönlendirme kursları düzenlenecektir 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının dış ilişkiler birimlerinde görevli personele diplomasi, müzakere teknikleri, protokol gibi konularda eğitim verilecektir.
	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	3. Yurt dışında görevlendirilecek öğretmen ve okulmüdürlerinin görevlendirilecekleri ülkenin dilinin öğrenmeleri ve mesleki gelişimlerinin artırılması amacıyla mesleki gelişim programları düzenlenecektir.
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	4. Yurtdışında kamu görevlileri ve STK'ların idari ve teknik kapasitelerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu, kültür ve eğitim diplomasisi faaliyetleri derinleştirilecek, uluslararası işbirliğinde Türkiye'nin tanıtımına yönelik etkili çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.973)		
Tedbir 973.1. Devam vakıflarının dahil olduğu kalkınma vakıflarının görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İktisat Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma vakıflarının etkinliklerine katılım sağlanarak ülkemizin bu konudaki bilgi birikimi aktarılacaktır.
Tedbir 973.2. Türk kültürünün tanıtımı kapsamında hedef ülkelerde Türk Dili ve Edebiyatı lisans programlarının açılmasına desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yabancı üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü kurulması desteklenecek ve bu alanlara yönelik projeler çerçevesinde işbirliği yapılacaktır. 2. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü veya kürsüsü bulunan yabancı üniversitelerde lisansüstü eğitimi tamamlayan öğretim üyesi veya okutmanın görevlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Yabancı ülkelerde Türkoloji bölümlerindeki öğretim görevlileri ve öğrencileri desteklemek amacıyla Türkçe öğretimine yönelik programlar düzenlenecektir. 4. Yurt içinde ve yurt dışında Türkoloji alanında eğitim, yayıncılık ve akademik programların düzenlenmesine destek sağlanacaktır.
Tedbir 973.3. Yurt dışındaki vatandaşlarımızla sivil toplum ve akraba topluluklarımıza yönelik eğitim, kültür ve burs destekleri sağlanacaktır. Türk vatandaşı yüksek öğretim kurumlarının uluslararası öğrenci çalışmaları kapsamında başta Türkiye Bursları olmak üzere Study in Turkey gibi uluslararası programların paylaşılması, değerlendirilmesi ve seçim süreçleri geliştirilerek sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Soydaş ve akraba topluluklarının vatandaşlık, eğitim ve kültürel alanlarda yerinde burslandırma çalışmaları yürütülecektir. 2. Türkiye Bursları kapsamında YÖK ile işbirliği içerisinde Uluslararası Değişim Burs Programı bütçe imkânları dâhilinde başta lisans ve lisansüstü öğrencilere yönelik burslandırma çalışmaları yürütülecektir. 3. Yurtdışı Vatandaşlar Burs Programı faaliyetlerine devam edilecek ve yurt dışında yükseköğrenim görecek yerlere yönelik staj programları düzenlenecektir. 4. Uluslararası Öğrenciler Değişim Kurumu bünyesinde çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 973.4. Türkiye mezunlarının ülkemizle ilişkilerinin kurumsallaşmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye mezunları dernekleri desteklenecek, ülkeler bazında veya mezun derneklerinin kurulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 973.5. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan uzman ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve bireylerle işbirliği geliştirilecek ve Türkiye'nin tanıtımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İletişim Başkanlığı (İB), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapanlar başta olmak üzere farklı ülkelerden STK'lar, düşünce kuruluşları, üniversiteler, akademisyenler, bireylerle de işbirliği geliştirilebilecek ortak çalışmalar yapılacaktır. 2. Türkiye'nin tanıtımına yönelik projeler, yayın çalışmaları, tanıtım videoları gibi çalışmalar yapılacaktır. 3. Vatandaş Diplomisi Projesi kapsamında vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelerde tanıtım yapılarak ve Vatandaş Diplomat Buluşmaları programları düzenlenecektir. 4. Stratejik iletişim çalışmaları kapsamında Uluslararası Stratejik İletişim Zirvesi düzenlenecek etkinlik, proje ve yayınlar yapılacaktır.
Tedbir 973.6. Türkiye'nin gelişmeler ve insani dış politikasına uygun şekilde geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası sivil toplum kuruluşları ve organizasyonlara katılım sağlanacak ve yurt içinde faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	İletişim Başkanlığı (İB), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında hedef kitleye ve gündem konularının içeriğine uygun olacak şekilde başta G20, BM, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) etkinlikleri kapsamında olmak üzere konferans, panel, forum, eğitim çalıştayları gerçekleştirilecektir. 2. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru algılandırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecek, Türkiye'nin terörle mücadele çabalarının ve bu bağlamda FETÖ/PKK/KCK/PYD gibi terör örgütlerinin küresel bir tehdit oluşturduğunun duyurulması ve DSÖ Olayları, Kıbrıs Meselesi gibi konular hakkında uluslararası kamuoyunun doğru algılandırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru algılandırılması amacıyla Türkiye'nin gelişmeler ve insani dış politikasını önceleyen kamu diplomasisi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve bu kapsamda hedefli yayınların çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 4. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemine ilişkin ulusal/uluslararası faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çeşitli ülkelerde sosyal yazılı çevrim çalışmaları yürütülecektir. 5. Kriz İletişimi kapsamında ulusal ve uluslararası teşkilat, eğitim ve diğer faaliyetler, yayın ve projeler gerçekleştirilecektir.

2.5.9.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin çok taraflı sistemdeki etkin rolünün güçlendirilmesi ile görünürlüğünün artırılması çabaları sürdürülmektedir. Bu kapsamda en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi başta olmak üzere çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmakta ve yapıcı çözümler geliştirme konusunda aktif bir rol üstlenilmektedir. Küresel ve ulusal kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamak adına uluslararası kuruluşların çalışmaları aktif bir şekilde takip edilmekte ve ülkemiz menfaatleri doğrultusunda uluslararası platformlarla ortaklıklar geliştirilmektedir.

BM kuruluşlarının 2021-2025 döneminde ülkemizde yürütülecek program ve projelerin çerçevesini belirleyen BM Sürdürülebilir Kalkınma İşbirliği Çerçevesi (UNSDCF) kapsamında Soruç Grubu Toplantıları gerçekleştirilmiş olup yeni dönem Çerçeve Belge hazırlıklarına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılması çalışmaları kapsamında İstanbul'da kurulması planlanan BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisi (UNDCO) Bölgesel Ofisi'nin Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın iç hukuk onay süreci tamamlanmış olup anılan ofis resmi olarak ülkemizde faaliyetlerine başlamıştır.

BM En Az Gelişmiş Ülkeler Beşinci Konferansı (EAGÜ V) sonucunda kabul edilen Doha Eylem Programı (DPoA) kapsamında, Gebze'de ev sahipliği yapılan EAGÜler için BM Teknoloji Bankasının görünürlüğünün artırılması ve faaliyetlerinin derinleştirilmesi hususlarında Bankaya destek sağlanmıştır. AB'ye katılım için 2025-2028 Ulusal Eylem Planı güncelleme çalışmaları yürütülmüştür. AB müktesebatına uyum çalışmaları çerçevesinde Avrupa Komisyonu ile ortak komite toplantıları gerçekleştirilmeye devam edilmektedir.

Yeniden Asya Girişimi kapsamında 2024-2025 dönemi Faaliyet Planı ilgili kurum ve kuruluşlarımızla eşgüdüm içerisinde hazırlanmıştır. 3-4 Temmuz 2024 tarihlerinde Astana'da düzenlenen Şanghay İşbirliği Teşkilatı 24. Devlet Başkanları Zirve Toplantısında teşkilata tam üye olma yönünde beyanda bulunulmuştur. Ülkemizin Güneydoğu Asya Uluslar Birliğine (ASEAN) diyalog ortağı olması hedefine yönelik resmî başvuruda bulunulmuş ve bu hedef doğrultusunda hazırlanan Vizyon Belgesi ASEAN'a iletilmiştir.

İSEDAK kapsamında, İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliği faaliyetleri yoğunlaştırılarak sürdürülmektedir. Bu çerçevede İSEDAK'ın ticaret, turizm, ulaştırma ve iletişim, tarım, yoksulluğun azaltılması ve mali işbirliği alanlarında 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilerek İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarına yönelik politika tavsiyeleri ortaya konulmuştur. İSEDAK Bakanlar Toplantısında kabul edilen Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine yönelik üye ülkeler ve ilgili İİT kuruluşları tarafından İSEDAK Proje Destek Programları kapsamında 45 ülkenin yararlanıcı olduğu 24 proje hayata geçirilmiştir.

İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihi Ticaret Sistemi (TPS-OIC)'nin uygulanmasına ve Sisteme taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik Ticaret Müzakereleri Komitesi Toplantıları ve farkındalık eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Başta İİT üyesi ülkeler olmak üzere uluslararası ticaret ve yatırım uyuşmazlıklarının çözümünde önemli bir adres olarak hizmet veren İİT Tahkim Merkezi'nin kurumsallaşmasına ve uluslararası görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalara aktif katkı sağlanmıştır. Ayrıca helal belgelerinin İİT üyesi ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik kurulan Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumu (IFAB)'nun kurumsallaşma çabaları kapsamında yapılan çalışmalar yakından takip edilerek gerekli katkı sağlanmıştır

İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu altında dijital becerilerin geliştirilmesi, siber güvenlik ve benzeri alanlarda çeşitli eğitimler düzenlenmiş ve 18 ülkeden gençlerin katılımıyla siber güvenlik alanında bir uluslararası yarışma gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra İSEDAK KOBİ Programı hayata geçirilmiş ve program kapsamında önümüzdeki dönemde faaliyetlerin odaklanacağı tematik alanlar belirlenmiştir.

Bölgesel işbirliklerinden daha fazla istifade edilmesi politikası çerçevesinde, kurucu üyesi olduğumuz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve TÜRKSOY gibi bölgesel kuruluşların faaliyetlerine aktif bir şekilde katılım sağlanmaya devam edilmiştir. Ülkemiz, TDT'nin yakaladığı ivmeyi sürdürmesi ve Türk dünyasında refah ve istikrara katkı sağlamasını teminen, TDT faaliyetlerine etkin ve aktif bir şekilde iştirak etmeye devam edecektir.

Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık temasıyla İstanbul'da gerçekleştirilen Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesinde alınan kararlar, Afrika ülkeleriyle işbirliğimizin geliştirilmesini teminen 2022-2026 Türkiye-Afrika Ortak Eylem Planı çerçevesinde uygulanmaya devam edilmiştir.

b) Amaç

Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğünü artırmak ve uluslararası kuruluş ve platformlarının küresel kalkınma gündemine yönelik çalışmalarına aktif katkı sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.975)		
Tedbir 975.2. Başta ev sahipliği yapılan kuruluşlar olmak üzere Güney-Güney ve üçgen işbirliği mekanizmaları da kullanılarak ülkemizin uluslararası kuruluşlara verdiği programlı destekler artırılacak ve bu kuruluşlarla tecrübe paylaşımına yönelik program ve projeler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Sİ), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Küresel kalkınma sorunlarına çözümüne yönelik yöntemler, yeni mekanizmalar tanımlanarak geliştirilecek ve üçüncü ülkelere yönelik ortak proje ve faaliyetler yürütülecektir. 2. Türkevi'nde bölgesel ve küresel ölçekte çalışan 6'sı kuruluşa yönelik eğitim işbirliği sürdürülecektir.
Tedbir 975.3. Küresel kalkınma yaklaşımına katkı sağlamak üzere uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılmasına yönelik diplomatik girişimler sürdürülecek ve ev sahipliği yapılan kuruluşların ülkemizdeki platformlarla görünürlüğünün artırılmasına dönük çalışmalar yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (Sİ), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Tedbir 975.4. Uluslararası düzeyde iş yapma kapasitesine sahip STK'ların ve özel sektör kuruluşlarının çok taraflı işbirliklerine dâhil olmaları teşvik edilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Özel sektör temsilcilerinin uluslararası kuruluşlarla işbirliği çabalarının ve UNDP İstanbul Kalkınmaca Uluslararası Özel Sektör Merkezi'nin çalışmalarının desteklenmesine devam edilecektir.
BM, OECD, DTÖ, G20 ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kuruluşların ve platformların küresel problemlerin tespiti ve çözüm önerilerine dönük çalışmalarında aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.976)		
Tedbir 976.1. En az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınma meselelerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer almasına yönelik girişimler sürdürülecek ve bu kapsamda ev sahipliği yaptığımız En Az Gelişmiş Ülkeler için BM Teknoloji Bankası faaliyetleri desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. EAGÜ'lerin kalkınma meselelerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer almasına yönelik girişimler sürdürülecek olup EAGÜ'lere ve EAGÜ'lerin BM Teknoloji Bankasına ülkemizin verdiği sıra diğer ülkelerin de destek vermesine yönelik girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 976.2. Küresel kalkınma gündeminin iklim değişikliği, yeşil dönüşüm, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir gıda sistemleri, afet risklerinin azaltılması ve dijitalleşme ile ülkemizin öncülüğünde yürütülen sıfır atık hareket bağlamında sürdürülebilir atık yönetimi gibi meselelerine ilişkin uluslararası kuruluşlar nezdinde verimden çalışmalara aktif katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Çevre sorunları ve iklim değişikliğiyle mücadelede ülkemiz öncülüğünün uluslararası platformlarda artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	2. Enerji güvenliğimizin diğer temiz enerji geçişi adımları uluslararası faaliyetlere aktif katılım sağlanacak ve ülkemizin iklim değişikliğiyle mücadele çabalarına artı değer yerli ve milli enerji temelli üretimine yönelik uluslararası işbirlikleri tesis edilecektir.
Tedbir 976.3. Düzenli göç ve mücadelede yük paylaşımı ve görülen gerekli dönüşümün Geylani gibi kurumların başta BM olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşların gündeminde tutulması ile yapıcı çözüm önerileri ve ortak projeler geliştirilmesine dönük çabalar devam ettirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), İçişleri Bakanlığı	1. Başta BM kuruluşları olmak üzere uluslararası kuruluşların düzensiz göç ve mücadele konularındaki toplantılarına aktif katılım sağlanacaktır.
Tedbir 976.4. G20, MİKTA ve BRICS gibi uluslararası platformlarda ülkemizin etkinliği artırılacak ve önceliklerimiz doğrultusunda bu platformların olanaklarından daha fazla yararlanılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. G20, MİKTA ve BRICS gibi uluslararası platformlarda ülkemizin etkinliğinin artırılması ve bu platformların olanaklarından ülkemiz önceliklerimiz doğrultusunda daha fazla yararlanılması için çalışmalar sürdürülecektir.

Tedbir 976.5. Ülkemizin kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanındaki öncelikalarının uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetlerine etkin bir şekilde yansıtılması suretiyle, ülkemizin bu alanlardaki görünürlüğü artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar.	1. UNESCO'nun başta Yürütme Kurulu ve Dünya Miras Komitesi olmak üzere karar alma organlarında ülkemizin aktif şekilde yer almasını sağlanacaktır. 2. Uluslararası kuruluşların kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanlarındaki gündemleri aktif bir şekilde takip edilecek ve ülkemizin bu alanlardaki çalışmalarının ortaya çıkan gündemlere yansıtılmasına çalışılacaktır.
Tedbir 976.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanacak, benzeri toplantıların ev sahipliği yapılması konusunda girişimlerde bulunulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Dünyanın çeşitli bölgelerinde operasyonu yürütülen ülkelere yönelik uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanacaktır.
İslam dünyasıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki ilişkilerimiz derinleştirilecek ve İSEDAK kapsamında İİT üyesi ülkelerin kalkınma çabaları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.977)		
Tedbir 977.1. İİT üyesi ülkelerin ortak kalkınma meselelerine yönelik bilgi ve veriye dayalı somut yol haritaları ve işbirliği önerileri geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. İSEDAK Çalışma Grupları kapsamında yapılacak etkinlikler ve sahaya ilişkin çalışmalar çerçevesinde araştırmalarda İİT üyesi ülkelerin kalkınma seviyelerine göre yol haritaları ve somut politika tavsiyelerinin ortaya konulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, TCMB, BİST, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. İSEDAK Altın Borsası projesinin hayata geçirilmesine yönelik işbirliği çabaları sürdürülecektir. 3. Gayrimenkule Dayalı ve Selam Finansal Araçlar Bilgi Sistemi'nin (GEFAS) yeni İİT üyesi ülkelerin ve finansal ürünlerin dahil edilmesine ve sistem çeşitinde gayrimenkule dayalı ürünlerin alım-satım işlemlerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 977.2. İSEDAK çalışma gruplarında ortaya konulan politika tavsiyelerinin İİT üyesi ülkelerde hayata geçirilmesine yönelik program ve proje destekleri geliştirilmeye sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar.	1. İSEDAK Bakanlar politika tavsiyelerinin hayata geçirilmesine yönelik İİT üyesi ülkelere ve İİT kuruluşlarının proje önerilerine yönelik destek sağlanacaktır.

Tedbir 977.3. İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu" kapsamında üye ülkeler arasında somut işbirliği programı ve projeleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu kapsamında BT üyesi ülkelere yönelik dijital alanda işbirliğinin ve becerilerin artırılmasını hedefleyen çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 977.4. BT üyesi ülkelerdeki KOBİ'lere yönelik İSEDAK KOBİ Programı hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Bakanlar Toplantısında üye devletlerce kabul edilerek hayata geçirilen, İSEDAK KOBİ Programı kapsamında İİT üyesi ülkeler ve ilgili İİT kuruluşları ile ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 977.5. BT Tahkim Merkezinin kurumsallaşmasına ve uluslararası tanınırlığının artırılmasına yönelik çabalar desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. BT Tahkim Merkezinin uluslararası ticaret ve yatırım uyuşmazlıklarının çözümü noktasında uluslararası tanınırlığının artırılmasına yönelik destekler sürdürülecektir.
Tedbir 977.6. BT içi ticaretin geliştirilmesine yönelik BT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC)'nin tüm katılımcı ülkelerde etkin bir şekilde uygulanmasına ve Sisteme taraf ülke sayısının artırılmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. TPS-OIC'in ticaret ülkelerde etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır. 2. TPS-OIC'in kapsamının genişletilmesi amacıyla yeni müzakerelere başlanmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.
Tedbir 977.7. Helal belgelerinin BT üyesi ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kuruluş ve faaliyete geçme süreçlerine aktif destek sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Helal Akreditasyon Kurumu, Türk Standardları Enstitüsü	1. Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kurumsallaşmasına yönelik çalışmalara aktif destek sağlanacaktır.
Tedbir 977.8. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı "İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi", "İslami Tasvir, Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi", "İİT İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü" ve "İslam İşbirliği Gençlik Forumu" çalışmalarına yönelik destekler sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve kuruluşları	1. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı İİT kuruluşlarının çalışmalarına destek sağlanacaktır.

Ülkemizin önemli stratejik hedeflerinden biri olan AB üyeliğine ilişkin politikalar kararlılıkla uygulanacak ve AB müktesebatına uyum çalışmaları yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.976)

Tedbir 978.1. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin yeniden canlandırılması, Türkiye ve AB arasındaki katılım temalı konularda yüksek düzeyli diyalog toplantılarının sürdürülmesi, Vize Serbestisi Diyaloğu'nda ilerleme sağlanması ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakerelerine başlanılması için AB ile üst düzey diyalog ve temaslar artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB ile katılım temalı konularda yüksek düzeyli diyalog toplantıları ve üst düzey temaslar sürdürülecektir.
Tedbir 978.2. AB müktesebatına uyum çerçevesinde AB Komisyonu ile işbirliğine devam edilecek, Alt Komite toplantıları yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB Komisyonu nezdinde Alt Komite toplantılarının yapılmasına ilişkin girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 978.3. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın uygulanması izlenecektir.
Bölgesel işbirliklerinden daha fazla istifade edilmesi için çalışmalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.979)		
Tedbir 979.1. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üye ülkeleri ile yürütülen ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki işbirliği "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" doğrultusunda derinleştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TDT'nin faaliyetlerinin diğer üye ülkelerde etkin bir işbirliğine dönüştürülmesine çalışılacaktır. 2. Türk dünyasındaki kalkınma işbirliği kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini artırmaya yönelik ortak faaliyetler yürütülecektir. 3. Teknoloji, inovasyon, sanayi ve bilim alanlarında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik üst düzey toplantılar düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	4. TDT üye ve gözlemci ülkelerinde insan kaynakları alanında tecrübe paylaşımı ve kamu hizmetlerine erişimde dijitalleşmenin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir. 5. TDT üye ve gözlemci ülkelerinde Erken Dönem Kariyer Destek Ekosistemi aracılığıyla öğrenci ve mezunların desteklenmesi çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 979.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ETİ) ve Gelişen Sekiz Ülke (D-8) gibi bölgesel kuruluşlarla sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması yönünde gayret gösterilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. D-8'in genişletilmesine yönelik çalışmalara destek sağlanacaktır. 2. ETİ bünyesindeki işbirliklerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 3. KEİ'nin bölgesel krizler nedeniyle ivme kaybeden işbirliği faaliyetlerinin ilerletilmesine yönelik çalışmalarda bulunulacaktır.

Tedbir 979.4. TDT, D-8 ve EİT bünyesinde ticaretin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunulacak ve mevcut bölgesel ticaret anlaşmalarının hayata geçirilmesine ilişkin çabalar artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (Ş), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgi Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının kapsamının genişletilmesi amacıyla müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunulacaktır. 2. EİT Tercihli Anlaşmasının (ECOTA) güncellenmesi amacıyla müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 979.5. Yeniden Asya Girişimi kapsamında Asya'da üretici ya da ortağı olduğumuz bölgesel kuruluşlar ve çok taraflı mekanizmaların çalışmalarına aktif ve yenilikçi bir vizyonla katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), İlgi Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeniden Asya Girişimi kapsamında bölgesel örgütlerin çalışmalarına aktif katılım sağlanacak ve çeşitli projeler kapsamında işbirliği geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 979.6. Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde alınan kararların etkin bir şekilde hayata geçirilmesine ve dördüncü zirvenin düzenlenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), İlgi Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. 2022-2026 Türkiye-Afrika Ortak Eylem Planı'nda kayıtlı projelerin hayata geçirilmesine devam edilecek ve Afrika Birliği Sekreterya'sıyla ilişkiler geliştirilecektir. 2. Afrika kıtasındaki bölgesel teşkilat ve mekanizmalarla temasta artırılacak ve ortaklık mekanizmaları tesis edilecektir.
Tedbir 979.7. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi ile yürütülen Açılım Politikası stratejik ve yapısal bir çerçeve, açılımla ve ortaklık anlayışı çerçevesinde geliştirilecek ve bölgedeki uluslararası kuruluşlarla projelerle katkılar sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesindeki bölgesel kuruluşlar ile ülkemiz ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve bu kuruluşlar nezdinde ülkemiz gözlemci statüsünün artırılmasına yönelik projelere katkı sağlanacaktır.
Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan Türk vatandaşlarının sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.980)		
Tedbir 980.1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısı artırılacak ve ülkemizin uluslararası kuruluşlar nezdindeki daimi temsilciliklerinde yer alan uzmanlar kadrolarla güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (Ş), İlgi Kamu Kurum ve Kuruluşlar	1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısının artırılmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.
Tedbir 980.2. Yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilere uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları ve bu kuruluşlara başvuru süreçlerine ilişkin farkındalık artırma programları düzenlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (Ş), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, İlgi Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilerin uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları hakkında bilgilendirilmesi için hazırlanan programlar ve içerikler mevcut dijital araçlar üzerinden paylaşılacaktır.

2.5.10. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

Pandemi, artan gıda ve enerji güvensizliği, çatışmalar ve iklim değişikliğiyle bağlantılı çevresel felaketler gibi zorluklar Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarındaki (SKA) küresel ilerlemeyi sınırlamış ve bazı alanlarda geriye gidişler yaşanmıştır. Önümüzdeki süreçte tüm ülkelerin SKA'lara ulaşmasına yönelik gayretlerin artırılması ve somut hedefler yoluyla ilerlemeyi izlemeleri beklenmektedir.

SKA'ları kalkınma planları aracılığıyla hayata geçiren ülkemiz tarafından hedefe ulaşmaya yönelik çabaların artırılması açısından On İkinci Kalkınma Planı bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Planda temel politika ve öncelikler belirlenirken SKA'lar göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye'nin SKA'lara yönelik siyasi sahipliği ve ilerleme kararlılığını ulusal ve uluslararası düzeyde göstermeye hizmet eden Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporları (Voluntary National Reviews, VNR) SKA'ların uygulama sürecini etkinleştirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin üçüncü VNR hazırlıkları Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda başlatılmış olup süreç tüm paydaşların işbirliği ile yürütülecektir. 2027 yılında oluşturulan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun üçüncü VNR hazırlıkları sırasında üst düzey bir sahiplenme ile etkili bir izleme ve değerlendirme sürecine katkı sağlaması öngörülmektedir.

TÜİK tarafından SKA göstergeleri için ulusal düzeyde izlenmenin sağlanması ve gösterge setinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, SKA göstergeleriyle ilgili güncel gelişmeler Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri internet portalı üzerinden kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Portalda 163 gösterge seti raporlanmakta, 46 veri ise araştırılmaktadır. 2025 yılında, portalın işlevselliğinin ve kapsamının artırılması için faaliyetlerin yürütülmesi hedeflenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve İtalyan Hükümeti Çevre ve Enerji Güvenliği Bakanlığı arasında imzalanan Mutabakat Zaptı kapsamında sürdürülebilir kalkınma alanında işbirliği faaliyetlerine başlanmıştır. İkili işbirliği kapsamında yürütülecek potansiyel proje faaliyetlerine ilişkin taslak çalışma planı, izleme-değerlendirme çerçevesi, yönlendirme ilkeleri ile usul ve esaslar hazırlanmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların sağlanması ile koordinasyon, takip ve gözden geçirme süreçlerinin etkinliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'ların etkin ve düzenli izleme ve değerlendirmesine devam edilecek ve uygulamaya ilişkin ilerleme düzeyi takip edilecektir. (Kalkınma Planı p.982)		
Tedbir 982.2. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu SKA'ların uygulama sürecinin düzenli olarak değerlendirmek ve önerilerde bulunacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun düzenli aralıklarla toplanması sağlanacak, SKA'ların uygulanmasında etkinlik ve koordinasyon artırılacaktır.

Tedbir 982.3. SKA'ların ilerleme düzeyinin değerlendirilmesine yönelik etkileşimli SKA haritası oluşturulacak ve karar alma süreçlerinde dikkate alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), TUİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. SKA'ların karar alma sürecinde daha etkin kullanımının sağlanması amacıyla SKA'lar kapsamında yürütülen politikaların birbiriyle etkileşimini gösteren SKA haritasının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. OECD ve AB düzeyinde uluslararası iyi örneklerin incelenmesi kapsamında ilgili işbirliği ve ağların etkileşimli öğrenme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 982.4. Ulusal SKA gösterge setinde üretilmeyen göstergelerin üretilmesi sağlanacak, veri kalitesi düzeyi artırılacak ve kalitesi iyileştirilecektir	Hazine ve Maliye Bakanlığı (SB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı), TUİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Ulusal SKA gösterge seti kapsamında üretilen gösterge sayısı ve mevcut göstergelerin kalitesi düzeyi artırılacaktır.
SKA'ların yerel düzeyde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla SKA'ların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.983)		
Tedbir 983.1. Yerel yönetimler tarafından hazırlanan gönüllü gözden geçirme raporlarının sayısı artırılacaktır	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SB), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Yerel Gönüllü Gözden Geçirme Raporu (Voluntary Local Reviews: VLR) hazırlama kapasitesinin artırılması için farkındalık oluşturma faaliyetlerine destek sağlanacaktır